МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

імені ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

ПРОБЛЕМИ СЕМАНТИКИ, ПРАГМАТИКИ ТА КОГНІТИВНОЇ ЛІНГВІСТИКИ

Випуск 11

Збірник наукових праць

Київ – 2007

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

імені ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

ПРОБЛЕМИ СЕМАНТИКИ, ПРАГМАТИКИ ТА КОГНІТИВНОЇ ЛІНГВІСТИКИ

Випуск 11

Збірник наукових праць

Київ – 2007

ББК
П

УДК 800

Відповідальний редактор –
доктор філологічних наук, професор **Корбозерова Н.М.**
Відповідальний секретар –
кандидат філологічних наук, доцент **Орличенко О.В.**
Редакційна колегія:
доктор філологічних наук, професор **Гетьман З.О.**
доктор філологічних наук, професор **Гуйванюк Н.В.**
доктор філологічних наук, професор **Жайворонок А.О.**
доктор філологічних наук, професор **Карабан В.І.**
доктор філологічних наук, професор **Кочерган М.П.**
доктор філологічних наук, професор **Крючков Г.Г.**
доктор філологічних наук, професор **Скороходько Е.Ф.**
доктор філологічних наук, професор **Ставицька Л.О.**
доктор філологічних наук, професор **Старикова О.М.**
доктор філологічних наук, професор **Стеріополо О.І.**
доктор філологічних наук, професор **Чередниченко О.І.**
доктор філологічних наук, професор **Швачко С.О.**
доктор філологічних наук, професор **Шумарова Н.П.**

Друкується за рішенням Вченої ради Інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка (протокол №7 від 19 березня 2007 року).

Загальне рецензування збірника:
доктор філологічних наук, професор **Бурбело В.Б.** (КНУ)
доктор філологічних наук, професор **Омельченко Л.Ф.** (КНЛУ)

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу мовної інформації.
Серія КВ №7411 від 09.06.2003р.

Проблеми семантики, прагматики та когнітивної лінгвістики:
П78 Зб. наук. пр. / – К.: Київський нац. ун-т імені Тараса Шевченка / Від.ред. Н.М.Корбозерова. – К.: Логос, 2007. – Вип.11. – 2007. – 431 с.
ISBN

Збірник вміщує статті, в яких досліджуються актуальні проблеми лексичної, реченнєвої, та текстової семантики, пов’язані з мовними та стилістичними особливостями функціонування слова, словосполучення, речення та тексту.

Розраховано на широке коло філологів, викладачів вузів, докторантів, аспірантів та пошукувачів.

ББК

© **Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 2007**

АНДРІЙЧЕНКО Ю.В.
Київський національний університет імені Тараса Шевченко

ЛІНГВОПРАГМАТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ЕМОТИВНОЇ ТОНАЛЬНОСТІ ТЕКСТІВ ХУДОЖНІХ ТВОРІВ Ґ.Ґ.МАРКЕСА

Мета. Проаналізувати лінгвопрагматичні особливості емотивного фону іспаномовних текстів художніх творів Габріеля Гарсіа Маркеса.

Актуальність дослідження зумовлена антропоцентричною спрямованістю текстів художніх творів та творчістю Ґ.Ґ.Маркеса зокрема. Автору притаманне певне зниження категоричності висловлювання, він не нав'язує адресатові своє бачення світу і свої оцінки подій та персонажів, що не може не привернути уваги дослідників до цього питання.

Об'єктом дослідження в даній статті обрані фрагменти текстів художніх творів Ґабріеля Ґарсіа Маркеса.

Якщо розглядати емотивну тональність як текстову категорію, зміст якої полягає у психічному саморозкритті автора і в прагматичному впливі на адресата, то її дослідженню повинно передувати визначення типу автора у тексті художнього твору. Згідно з проведеним нами дослідженням, Ґ.Ґ.Маркесу не притаманна тональність егоцентричного типу, яка обумовлена наміром мовця висловити свій емоційний стан, підкреслити свою індивідуальність. У текстах художніх творів, де авторське "Я" не акцентоване, частіше домінує емотивна тональність об'єктивного типу. Завдання автора полягає у вираженні емоційного відношення до різних боків змісту твору.

Емотивна тональність твору визначається типом адресата тексту. Відомо, що для кожної епохи, для кожного літературного стилю є характерними особливі концепції адресата. Для привертання уваги адресата в текстах художніх творах зазвичай використовуються питальні, окличні або спонукальні висловлювання. Але Ґ.Ґ.Маркес не вживає такі методи і тим є дуже цікавим для дослідження. Йому не треба привертати увагу читача. Не зважаючи на досить монотонну, на перший погляд, розповідь "*Cien años de soledad*", адресат протягом усього твору пильно слідкує за сюжетом. Це, на нашу думку, здійснюється завдяки тому, що так звана діалогічність може бути не тільки наявною, але також і внутрішньою, потенційною, яка відбувається у тексті завдяки місцям можливого емоційного контакту автора з адресатом. Саме цей прийом блискуче використовує автор:

Úrsula se quedó una fracción de segundo con la boca abierta, lo miró a los ojos, lanzó un grito y saltó a su cuello gritando y llorando de alegría. Era José Arcadio. (Márquez, CAS, 39).

На нашу думку, більшість авторів цей епізод зустрічі Урсули зі своїм сином намагались би передати за допомогою діалогу. Проте Ґ.Ґ.Маркес іде іншим шляхом: він вкладає у цей опис внутрішню діалогічність за допомогою спонтанної дії: *lo miró a los ojos, lanzó un grito y saltó a su cuello,* завдяки чому адресат може зрозуміти авторське відношення до подій, які відбуваються, тобто вступити в емоційний контакт.

Адресна тональність часто домінує у тексті, і, тим самим, пригнічує інші типи тональності. Однак її формування зазвичай здійснюється, спираючись на емоційну оцінку й експлікацію суб'єктивного світу автора.

Узагальнюючи розгляд особливостей емотивної тональності художнього тексту на прикладі творів Ґ.Ґ.Маркеса, можна зробити висновок про те, що тут емотивна тональність має дифузний характер. Формування тональності твору здійснюється з опорою на тональні емоції автора. Загальний емотивний зміст твору й реальне відношення автора до подій стає відомим лише співвідношення тональних і фонових емоцій. Політематизм емотивного фону і поліфонізм емотивної тональності художнього твору визначає багатошарову структуру емотивного змісту твору. Накладання різноманітних емоцій фонового і тонального рівнів зумовлює особливості емотивного забарвлення художнього твору.

Емотивна тональність пов'язана з прагматичним або комунікативним рівнем тексту, на якому зміст отримує нові відтінки значення. На рівні емотивної тональності більшою мірою, ніж на рівні емотивного фону, виявляється специфіка авторського задуму, який Т.Ван Дейк назвав основним організуючим принципом тексту [1:18].

Прагматичний аналіз тексту художнього твору дозволяє встановити відношення між читачем і текстом, яким чином трансформується свідомість в результаті її взаємодії з художнім твором [2:274]. Сенс прагматичного аналізу змісту тексту знаходиться у вичленуванні рис, які є релевантними для даної ситуації. Це положення знайшло відображення у прагматичному принципі пріоритету, який був сформульований М.В.Бергельсоном і А.Є.Кібриком. За їх словами, механізм пріоритетних стратегій є важливим мовним механізмом у процесі мовної діяльності. Дані стратегії комунікативно посилюють найбільш важливі компоненти сенсу і, навпаки, послаблюють менш значущі [3:343]. У відношенні емоцій цей принцип обумовлюється існуванням двох основних функцій: мобілізуючої і функції компенсації інформативної недостатності. Їхню важливість для мовної діяльності підкреслює В.Г.Гак, який вважає, що емоції створюють метаспрямовану діяльність людини, сприяють формуванню мовної інтенції, позначають собою початок і закінчення вольового акту, дозволяють зрозуміти позицію мовця навіть при відсутності достатньої інформації і також допомагають зацікавити слухача [4:174]. У зв'язку з цим, як емотивно впливові позиції виділяються початок і кінець тексту художнього твору або його структурних елементів, де початок асоціюється з автором твору, а кінець - вже з адресатом.

Якщо звернутись до структурного аналізу твору "*El coronel no tiene quien le escriba*", можна відзначити, що емотивна тональність тут є важливим фактором, який дозволяє читачеві визначити авторську позицію по відношенню до обраної теми тексту і відповісти не на питання, чому ж полковник так і не отримав очікуваного листа, а яким було то очікування. В емотивно сильній позиції в тексті (насамперед це перша і остання глави) представлена ситуація похорону одного з мешканців містечка і реакція на цю новину головного героя твору. Вже в першій главі роману, окрім визначення теми тексту, встановлюється харктер емотивної тональності:

Estás como para un acontecimiento - dijo. Este entierro es un acontecimiento dijo el coronel. Es el primer muerto de muerte natural que tenemos en muchos años (G.G.Márquez, CNE, 10).

У сцені панахиди проявляються емоційні настрої, які відрізняються від фонових емоцій: почуття полегшення, бо ця смерть є натуральною, а не насильницькою: *Es el primer muerto de muerte natural que tenemos en muchos años.* Спочатку емоційне відношення полковника до цієї панахиди визначається лише як виконання свого обов'язку і необхідність одягнути свій єдиний парадний костюм, який вже давно став старим, так само, як і його володар:

Su esposa lo vio en ese instante, vestido como el día de su matrimonio. Sólo entonces advirtió cuánto había envejecido su esposo (G.G.Márquez, CNE, 15).

Завдяки опису костюма жінка зрозуміла, як постарів полковник: *sólo entonces advirtió cuánto había envejecido su esposo.* Ґ.Ґ.Маркес зумів економно і виразно змалювати емоційний стан його власника: він уже прожив своє життя, йому залишається лише очікувати фіналу. Цей фрагмент сприяє реалізації комунікативно-прагматичної установки автора: дати портрет героя, відобразити своє співчуття до нього. При накладанні фонових і тональних емоцій виникає домінуюча емоція першої глави, а саме байдужість, пригніченість, відчай. Висування даних емоцій у сильну позицію тексту сприяють збільшенню їхньої інтенсивності й можливості іррадіації на емоційний зміст усіх тематичних елементів тексту. Амбівалентна емоція байдужості по відношенню до теми смерті виявляється різко негативною. Емоційне відношення байдужості до процесу поховання контрастує з головними надіями героя на

отримання листа. Введення теми поховання в цьому контексті, на наш погляд, відображає авторський задум акцентувати увагу на трагізмі його життя.

Протиставлення надії на краще життя, зборів на похорон і атрибутів поховання зумовлено прагматичною особливістю, яка полягає в тому, що протягом усього твору постійно повинна здійснюватись процедура приписування значимості [5:21]. Таким чином, емоції, які представлені на рівні емотивної тональності, встановлюють відношення автора до життя полковника як до тяжкого, жахливого і нестерпного акту, який можна порівняти з похованням. Це поховання відбувається не у фізичному, а в фігуральному сенсі:

El coronel hizo de lado a una mujer, encontró de perfil a la madre del muerto y le puso una mano en el hombro. Apretó los dientes.

-Mi sentido pésame –dijo. ...Volteó la cabeza y se encontró con el muerto. Pero no lo reconoció porque era duro y dinámico y parecía tan desconcertado como él, envuelto en trapos blancos y con el cornetín en las manos. Cuando levantó la cabeza para buscar el aire por encima de los gritos vio la caja tapada dando tumbos hacia la puerta por una pendiente de flores que se despedazaban contra las paredes. Sudó. (G.G.Márquez, CNE, 6).

Вживання автором дієслів з нечітко вираженим емоційно-стилістичним забарвленням: *apretar, levanter ,voltear, encontrarse, sudar* набуває конотативно-емотивних змістів і надає фрагментові додаткової емоційної тональності*: apretó los dientes; levantó la cabeza para buscar el aire; se encontró con el muerto; sudó.* Завдяки цьому сцена набуває більшої емоційності. Прагматичний компонент значення цього уривку полягає в тому, що полковник з відчаєм сприймає своє існування і ненавмисно порівнює свій стан зі станом мерця. На наш погляд, автор недарма вивів сцену поховання на початок твору. Це було зроблено для надання твору більшого емоційного напруження.

Для того, щоб уявити специфіку емотивної тональності тексту, ми порівняли зміст іспаномовних текстів художніх творів у повному об'ємі емоційної інформації. В результаті порівняльного аналізу було встановлено, що емотивна тональність цих творів, які схожі за своїм емотивним напруженням, розрізняється, а саме: емоція відчаю, яка є характерною, на наш погляд, для "*El coronel no tiene quien le escriba*" не притаманна для іншого, де основним емотивним тоном є стан надії на краще. Таким чином, емотивна тональність є важливим компонентом формування емотивного змісту тексту художнього твору. Вона визначається прагматичними стратегіями автора (його задумками, оцінками предмету твору) і є засобом народження нових засобів.

Висновок. Необхідно зазначити, що проаналізовані твори Ґ.Ґ.Маркеса є прикладом максимально високої насиченості змісту тексту емотивними елементами і найбільш складного сплетіння рівнів текстової емотивності. Введення емотивних елементів до структури тексту художнього твору є джерелом збільшення об'єму його загального змісту. Виявлення емоційних компонентів тексту художнього твору здійснюється за допомогою різного виду знаків, що містяться в його поверхневій структурі, серед яких можна виділити мовні емотивні засоби.

ЛІТЕРАТУРА

1.*Дейк Т.А. ван., Кинч В.* Стратегии понимания связного текста // НЗЛ. – Вып. XXIII: Когнитивные аспекты. – М.: Прогресс, 1988. – С.153-187. 2.*Сакиева Р.С.* Эмоциональный план текста // Художественный текст. Структура и семантика. – Красноярск, 1990. – С.19-25. 3.*Бергельсон М.В., Кибрик А.Е.* Прагматический принцип приоритета и его отражение в грамматике языка // Известия АН СССР, 1981. – Т. 40. – № 4. – С.335- 367. 4.*Гак В.Г.* О модально-эмоциональной рамке предложения // Новые явления и тенденции во французском языке. Межвузовский сборник научных трудов. – М.: Изд-во МГПИИЯ им. В. И. Ленина, 1984. – С.169-175. 5.*Дейк Т.А. ван.* Язык. Познание. Коммуникация. – М., 1989. – 312с.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1*Márquez, CAS: Márquez G.G. Cien Años de Soledad – P.: Espasa-Calpe, S.A.*, 1999. 2.*Márquez CNE: Márquez G.G. El Coronel no tiene quien le escriba.* – P.: Espasa-Calpe, S.A., 1999.

АРТЕМОВА Л.В.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

АВТОРСЬКИЙ СТИЛЬ СУЧАСНОЇ ПУБЛІЦИСТИКИ
(на матеріалі іспанських періодичних видань "El País", "El Mundo")

Масова експансія друкованих засобів масової інформації (ЗМІ) посилила інтерес мовознавців до публіцистичної комунікації як потужного засобу впливу на читацьку аудиторію. **Актуальним** є вивчення здатності статті аналітичної групи жанрів переконувати, впливати на свідомість та емоційну сферу адресата. Іспанська аналітична публікація характеризується високим рівнем насиченості експресивними засобами різних рівнів, що продиктовано її спрямованістю на максимальне втілення авторської інтенції, є оцінно забарвленою, що відповідно впливає на її специфічний переконуючий характер.

Метою статті є розгляд особливостей мовної репрезентації авторського стилю сучасної аналітичної статті, переважно жанру колонки, що служить для забезпечення максимальної ефективності впливу повідомлення на адресата. **Об'єктом** статті є авторський стиль іспанської публіцистики. **Предметом** вивчення є засоби вираження авторської присутності у змісті аналітичної статті.

У центрі уваги постає іспанська аналітична стаття *(de opinión*), яку ми визначаємо як письмовий текст переконливого характеру оцінно-емотивної забарвленості з ретельно продуманою і виваженою композиційно-змістовою структурою, максимально насичений експресивно маркованими одиницями всіх мовних рівнів, котрий втілює інтенції адресанта, відображає стильові та жанрові особливості й створюється з метою впливу на думки та життєві позиції адресата.

Постать автора впливає на характер іспанського аналітичного мовлення, яке визначається високим рівнем експресивної насиченості, що залучає оцінний та емотивний потенціал. Якщо Ш.Баллі відмічав превалювання емотивного фактора у мові [1:43-48], тобто наголошував на тому, що у будь-якому висловленні, поряд із предметним змістом, виражається емоційне ставлення автора до себе, до свого співрозмовника, до предмета повідомлення і комунікативної ситуації, то цей постулат є особливо справедливим для іспанського аналітичного мовлення.

Російський дослідник публіцистики О.О.Тертичний підкреслює, що на сучасному етапі функціонування друкованих ЗМІ специфіка аналітичних статей полягає у висуненні на перший план думки автора, підкріпленої сукупністю фактів, з одночасним апелюванням до емоційних проявів, породжених цією думкою [2:8].

Стаття аналітичного жанру є відкритим текстом, який читач декодує, виходячи із своїх знань, соціальних поглядів тощо. Позиція автора у такого роду публікації не насаджується прямолінійно і відкрито, текст носить проблемний характер, вміщує декілька шляхів його інтерпретації та розуміння і, як наслідок, залучає читача до переосмислення прочитаного (до емпатії).

Як уже було зазначено нами раніше, особливою для статей аналітичних жанрів є провідна роль автора, а саме коли читач відчуває не завуальоване об'єктивне "ми", а спілкується з журналістом, який прямо і безпосередньо звертається до нього зі своїми думками, почуттями та оцінками [3:12], тим самим привертає увагу, спонукає до роздумів, апелюючи до фонових знань, намагаючись допомогти виробити власну точку зору, спонукає до обрання певної позиції щодо нагальної проблеми, оцінки ситуації, тобто використовує всі можливі та існуючі в його розпорядженні інтра- та екстралінгвістичні засоби, щоб "пробитися" до свідомості адресата, вивести його з нейтральної позиції спостерігача.

Характер іспанської газетної аналітичної статті є суб'єктивно-оцінним, емоційно-особистісним, тобто вона не стільки інформує, повідомляє, скільки оцінює, вміщує ставлення

адресанта до зображуваної ним дійсності, відповідно, створює своєрідну, відкрито емоційну атмосферу спілкування. На сучасному етапі розвитку ЗМІ нам видається неможливим дотримування повної *об'єктивності* у відображенні дійсності. Цей термін ми розуміємо як точність і повноту викладення фактів, їх *незацікавлене* трактування, аргументованість та переконливість висловлених на основі аналізу висновків, суджень та пропозицій [4:135]. Можна впевнено стверджувати, що не існує жодної аналітичної статті, яка б носила виключно об'єктивний характер, зважаючи на обов'язкову для цього жанру присутність автора, його коментарів, інтерпретацій, думок, вражень та ставлення до викладеного. Не слід розуміти суб'єктивність як явище негативного плану, а саме як вільне поводження з фактами, замовчування одних та виокремлення інших, "вільність" у їх підборі та інтерпретації, порушення вимог логіки, використання "софістичних" доказів, які слугують підтягуванню, прив'язці явищ життя до наперед задуманої необ'єктивної авторської концепції. Суб'єктивно-особистісний характер, що інтенційно створюється іспанськими журналістами, і є домінантною, невід'ємною рисою аналітичного мовлення, розрахований на привернення і утримання читацького інтересу.

Суб'єктивність публіцистичного мовлення прямо пов'язана з *образом автора*. Форми прояву образу автора мають не стільки композиційний, формальний, скільки змістовий характер. Вони глибоко проникають у серцевину викладу, стають своєрідними носіями стилю, рушійними силами сюжетного розвитку [3:130, 141].

В аналітичних жанрах автор виступає ключовою фігурою: його "я" не відокремлене від читача, не є об'єктивованим, тому великого значення набуває особистість, індивідуальність журналіста, багатство його думок, почуттів, ідей. Головним принципом сучасного публіцистичного мовлення, головною особливістю його організації виступає безпосереднє вираження авторського "я", його "відкритість". Цю тезу підтримує більшість дослідників, які надають особливого статусу суб'єкту мовлення в публіцистичному стилі (Д.П.Вовчок, Н.Б.Іпполітова, В.С.Коробєйніков, В.Г.Кузнєцов, Г.Я.Солганик, Т.М.Шишкова). Так, зокрема, підкреслюється, що "образ автора в публіцистичному тексті – це авторське "я" журналіста, характер його ставлення до дійсності, який безпосередньо втілюється в прийомах опису, аналізу та оцінки" [5:38]. Автор статті – це завжди реальна, конкретна особа, він є таким, яким читач його бачить у створеному ним тексті.

Характер і прояв образу автора значною мірою залежать від жанру публіцистичної статті. В інформативних жанрах (репортажі, нотатці, короткому повідомленні) присутність автора зведена до мінімуму, тобто оповідь ведеться від стороннього спостерігача, факти подаються без коментування: завдання адресанта – передати повідомлення. Саме оцінно-емотивний аспект виступає тим показником, що диференціює корпус текстів аналітичних статей (а саме, аналітична статті, колонка, огляд ЗМІ, листи до редакції, критика) за ступенем прояву авторської присутності: від відносно нейтральних, об'єктивних оглядів ЗМІ до коментарів, аналітичних статей, рецензій, колонок і листів до редакції. Можна говорити про дві найзагальніші схеми авторської присутності в тексті аналітичної публікації: він або просто споглядає за подіями – це роль звичайного свідка, оповідь "ззовні", виважена і експресивно нейтральна за своїм характером; або він активно втручається в ситуацію, і у такому разі, перед читачем постає інформація, висвітлена "зсередини", яка звичайно є оцінно-емоційно навантаженою, що значним чином наближає її до читацької аудиторії.

Авторське "я" журналіста виконує такі функції: 1) композиційно-організаторську: планування ходу розгортання оповіді й оформлення структури статті; 2) формально-технічну: введення нових думок, зміна аспекту модальності викладення матеріалу; 3) інтерпретативну: тобто надання тексту оцінно-емоційної забарвленості та драматизація повідомлення [3:141].

Газетній статті є притаманною ідентифікація автора з особистістю журналіста, він – реально існуюча особа, "проста людина" із своїми поглядами, смаками, звичками, добре відома багатьом читачам, "один з них", користується їх прихильністю, його особистісний престиж набуває великого значення, що значною мірою підсилює переконливість статті, її потенціал впливовості на читацьку аудиторію. Автор може наближатися до свого читача завдяки такому прийому як використання форми "ми", яка підкреслює:

1) що його думка не є одиничною, її поділяють інші (можливо читачі також): *Pues bien, fundamos esas imágenes con las del Valle de los Caídos y sepamos, de una vez por todas, que Pinochet no fue sino el mejor copycat del Centinela de Occidente mantenido por Estados Unidos. He aquí una lección de Historia.* (Maruja Torres, 1);

2) що розглянута проблема стосується кожного члена іспанського суспільства: *Siempre nos definimos o queremos por encima de todo a nosotros mismos pero ser simpático consiste en hacer pensar que el amor propio no se redondea sin la participación de los demás y los confines se alteran sin dificultad ni cláusulas establecidas, simplemente por la cierta broma de vivir y el campechano punto de vista.* (Vicente Verdú, 2);

3) щоб залучити читача до кола тих, хто володіє цією інформацією, щоб спонукати адресата до підтримання пропозиції, думки автора:: *Quien nos echa un vistazo o nos lee por encima obtiene un aire cuyo aprecio le induce a fijar la atención e iniciar un interés de desciframiento. El otro nos gusta en tanto se entiende y así se extiende ante nosotros, del otro gozamos en tanto nuestro idioma se multiplica y se enriquece con su colaboración.* (Vicente Verdú, 3).

Форма "ми" є одним із дієвих засобів наближення до читача й успішно використовується у всіх аналітичних жанрах, а особливо колонці, що надає вагомості авторському висловлюванню.

Образ журналіста-автора аналітичної статті сприймається як соціальний тип, яскраво обдарована особистість із усіма притаманними їй неповторними рисами. При цьому кожний журналіст має особливий стиль письма або *ідіостиль*, а саме художню систему засобів і правил, їх поєднання у синтагматичний ряд, що формується і розвивається у процесі творчої діяльності автора під впливом внутрішнього світу та соціальних чинників [6:9]. Під цим терміном ми розуміємо, слідом за В.Й.Здоровегою, сукупність змістовно-ідейних, жанрово-композиційних та мовностилістичних особливостей манери письма, котрі надають його творам своєрідності та неповторності , вирізняють їх з-поміж інших і визначають їх своєрідність або *оригінальність* [7:112]. На думку Г.Мартіна Вівальді, творча оригінальність є "якістю, що ґрунтується на правдивості викладення, на справжній довірі до себе самого і до зовнішнього світу, до спроможності автора повною мірою відповідати термінові "особистість" [8:31]. За умови вірності будь-якого автора дійсності та собі самому, його стиль вже є оригінальним або автотентичним.

В аналітичній статті оригінальність ґрунтується на суб'єктивному способові пред'явлення матеріалу, коли автор змальовує речі такими, якими їх бачить та відчуває. При цьому оригінальність може виявлятися у таких аспектах: або автор володіє рідкісним даром проникати у сутність речей, бачити та відкривати те, що є непомітним для інших, або він уміє в індивідуальній специфічній манері виражати загальновідоме.

Завдяки авторській оригінальності текст аналітичної статті стає привабливим, тобто не сірим, монотонним, банальним, а живим, рухомим та нетривіальним. З одного боку, самі події, про які йдеться у матеріалі, особливо за умови їх інформативної насиченості, вже є достатньо привабливими для читача. Однак це не заважає статті бути привабливою за своєю змістовно-композиційною організацією, манерою презентації. Серед сучасних іспанських журналістів є автори (наприклад, Маруха Торес, Роса Монтеро, Мануель Вісент, Вісенте Верду та ін), чиї твори читаються не стільки для ознайомлення із змістом публікації, скільки

заради насолоди стилем статті. Наведемо для прикладу уривки з їхніх статей: *El terrorismo es sin duda algo imperdonable. Me repugna el fanatismo de quienes están dispuestos a destripar a la gente para sostener sus ciegas creencias (ninguna idea vale la vida de una sola persona), y casi siento la misma repugnancia por aquellos que dicen condenar la violencia pero luego justifican a los asesinos diciendo que están* oprimidos*, que son* combatientes por la independencia *o cualquier tópico viscoso parecido.* (Rosa Montero, 4) *No crean que soy sexista. Es que tiendo a ponerme en el lugar de la mujer, por ser yo femenina en demasía. Pero cuando Ana de Palacio, entonces ministra de Asuntos Exteriores, mandó la famosa carta a las embajadas pidiendo que mintieran sobre el 11-M, ahí sí. Ahí sí que me puse en el lugar del chico: claro que lo que yo tenía en mente era Colin Powell, el de los mapas y las fotos desde el aire, porque eso fue antes de que Paul Wolfowitz le tirara las tejas del Banco Mundial, acertándole en plena hucha. Y eso no sé si cuenta, no habiendo de por medio en común sagrado vínculo; sólo la falacia.* (Maruja Torres, 5).

Привабливість публікації реалізується, щонайменше, на двох рівнях. Перш за все, на психологічному: читачеві, якому є добре відомим ім'я автора, цікаво дізнатися про ставлення відомої особистості до загальних соціальних проблем. По-друге, з урахуванням оригінальності стилю, текст статті набуває статусу "мініатюрного" емоційно та експресивно насиченого завершеного твору, коли читача захоплює філігранність оповіді, її ясність, логічна чіткість, прозорість, розумова витонченість та гострота ідей, чутливість адресанта до подій, залучення дару спостереження, вміння бачити суть та мету висловлення.

Яскравість оповіді створюється завдяки експресивному, не-нейтральному характеру засобів усіх мовних рівнів, що використовує автор статті, вони апелюють до емоційної сфери читача, збуджують його емоції. Сучасні аналітичні статті не подають події безпристрасно, а прагнуть до їх пластичного та яскравого змалювання, при якому матеріал починає "оживати", характеризується емоційно-оцінною насиченістю, що стимулює *читацький інтерес*. На думку Ю.О.Сорокіна, читача цікавить пізнавальна та захоплююча інформація, спроможна затримати увагу і не залишити його байдужим, що хвилює його в даний момент або потенційно може схвилювати, яка вміщує новий, індивідуальний погляд на проблему, щось адекватне почуттям читача, написане "на злобу дня", із подачею теми в мало очікуваному ракурсі [9:14-16].

Майстерність автора виявляється в здатності створювати ситуативність оповіді, коли авторська ідея не виступає постулатом, а є висновком до його роздумів над тими явищами життя, з якими він знайомить аудиторію. Наприклад, у аналітичній колонці, присвяченій питанням автоназії, на ролі церкви у вирішенні деяких наукових питань, авторка висловлює свою оцінку цих фактів: *Verán, a mí me parece que la vida es dura y azarosa. Y que las religiones pueden ofrecer sentido y consuelo a los asustados y los dolientes. Hasta ahí, todo perfecto. Pero lo malo es ese empeño que tienen las iglesias en meterse en camisa de once varas. Sobre todo, en el terreno de la ciencia. ¿Por qué fastidian tanto con los cuidados paliativos? ¿Acaso porque creen que la muerte es su negociado y pueden perder clientes? ¿Y esa manía con las células madre? Por favor, pero si en ciencia son calamitosos...* (Rosa Montero, 5). Читацький інтерес підтримується завдяки різнорідності та різноплановості інформації, яку авторка використовує. А сама стаття, написана в оригінальному, неповторному, особливому стилі, акумулює потужний заряд експресивності з ядром, утвореним оцінно-емотивною домінантою.

ЛІТЕРАТУРА

1.*Балли Ш.* Французская стилистика. – М.: Изд-во иностр. лит-ры, 1961. 2.*Тертычный А.А.* Жанры периодической печати: Учебн. пособие. – М.: Аспект Пресс, 2000. 3.*Вакуров В.Н., Кохтев Н.Н., Солганик Г.Я.* Стилистика газетных жанров. – М.: Высшая шк., 1978. 4.*Прохоров Е.П.* Введение в теорию публицистики. – М.: Изд-во МГУ, 1995. 5.*Мельник Г.С.* Mass-Media: Психологические процессы и эффекты. – СПб: Изд-во С.-Петерб. ун-та, 1996. 6.*Чекалина Е.М.* Язык современной французской прессы (Лексико-семантический аспект). – Л.: Изд-во Ленингр. ун-та., 1991. 7.*Здоровега В.Й.* Теорія і методика журналістської творчості: Навч. посіб. / Львівський національний ун-т ім. Івана Франка. – Л.: ПАІС, 2000.

8.*Martín Vivaldi G.* Géneros periódicos. – Madrid: Paraninfo, 1973. 9.*Сорокин Ю.А.* Психолингвистические аспекты изучения текста. – М.: Наука, 1985.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1.*Maruja Torres*, "Copycat", 14.12.2006, "El País". 2.*Vicente Verdú*, Gente simpática, 5.03.2007, "El País". 3.*Vicente Verdú*, La traducción y el amor, 23.02, 2007, "El País". 4.*Rosa Montero*, Palabras, 3. 02. 2007, "El País". 5.*Rosa Montero*, Lumbreras, 21.11.2006, "El País".

АСКЕРОВА І.А.

Національний педагогічний університет імені М.П.Драгоманова

ІСТОРИКО-ЕТИМОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ДЕЯКИХ НАЙМЕНУВАНЬ РАДОСТІ В ПОЛЬСЬКІЙ МОВІ

Радість, за словами Ю.Д.Апресяна, є однією з найважливіших людських емоцій, яка сприймається, поряд із коханням, як фундаментальна життєва цінність, оскільки людина народжується у світ, щоб радіти. Причому різні типи людей по-різному відкриті для неї, вона доступна переважно тим, хто здатний бачити й знаходити в житті світлі сторони [НОСС:312].

Досліджуване переживання, яке підносить людину у вищі сфери, окрилює її, надихає на прекрасне, має в польській мові досить багатий арсенал своїх мовних виявів. Конструюючи семантичне мікрополе радості, ми включили до нього одиниці, які виражають цей позитивно конотований стан людської психіки: *radość*, *wesołość*, *uciecha*, *cieszyć się*, *przyjemność*, *rozkosz*, *zadowolenie*, *promienność*, *jaśnieć*, *jasny*, *pogodny*, *ciepły*, *rozchmurzyć się* та словотвірно споріднені з ними лексеми. Ці назви, хоч і є синонімами, проте позначають дещо відмінні відчуття, адже «слова як люди: жодне не дорівнює іншому ні за змістом, ні за сполучуваністю чи якимись іншими ознаками» [1:25].

Об'єктом для дослідження обрано найменування *radość* і *wesołość*, які належать до ядра семантичного мікрополя радості в польській мові. Семантичному аналізові цих синонімічних субстантивів була присвячена попередня наша розвідка [2].

Метою статті є здійснення історико-етимологічної характеристики цих лексичних одиниць, простеження їхнього значеннєвого та формально-дериваційного розвитку, а також установлення моделей їхньої первісної мотивації.

Матеріалом для дослідження слугували етимологічні та діалектні словники слов'янських мов, історичні, тлумачні, фразеологічні лексикографічні джерела польської мови, праці у галузі історичної лексикології слов'янських мов.

Пол. ***radość.*** З формальної точки зору, субстантив *radość* – формація типу nomina essendi, утворена від основи короткого прикметника *rad-* за допомогою суфікса *-ość*. Що ж стосується внутрішньої форми аналізованого найменування, то воно в сучасних лінгвістичних дослідженнях кваліфікується як слово з неясними етимологічними зв'язками [3].

Так, М.Фасмер, аналізуючи рос. *рад*, убачає його спорідненість з англос. *rót* "радісний, благородний", дісл. *rótask* "прояснення, веселість" [Фасмер:III, 429]. Автор етимологічного словника хорватської мови А.Глухак дотримується подібної точки зору, зауважуючи при цьому, що семантична мотивація аналізованої лексеми є незрозумілою [Gluhak:515]. О.Г.Преображенський наводить думку Гірта про походження даної лексеми з іє. **erō* "кохати" і порівнює її з гр. *εραμαι* і *εραομι* "я закоханий" із застереженням, що це зіставлення визнається не всіма вченими [Преобр.:II, 173]. А.Брюкнер, даючи етимологічне витлумачення пол. *rad*, виводить його з псл. **radъ* "радий" < **raditi* "турбуватися",

припускаючи також зв'язок з псл. **ārd* (**Ardogastes=Radogostъ*), дінд. *ardh-* "задоволення", гр. *althainō* "зцілюю, лікую" [Brückner: 452].

Подібної гіпотези дотримується акад. Ю.С.Степанов. Учений досліджує значеннєву еволюцію рос. *радость* на широкому тлі індоєвропейських перфектів, тобто слів, що позначають внутрішній стан людини і які виникають під впливом певних зовнішніх причин. Дослідник доходить висновку, що переживання радості – це внутрішнє відчуття, паралельне чомусь у зовнішньому світі [детальніше див. 4:304-313]. Учений реконструює внутрішню форму цього апелятива (по відношенню до суб'єкта «Я») як «відчуття внутрішнього комфорту, задоволення буття, що виникає у відповідь на усвідомлення (або просто відчуття) гармонії мене із середовищем, «піклування» когось про мене» [тж:312].

Приймаючи подібне етимологічне витлумачення, відтворюємо модель семантичного розвитку як метонімічне перенесення "турбота з боку інших викликає в людини радість" → "ситуації, що спричиняють емоцію".

Протягом історичного розвитку досліджуваного найменування та його спільнокореневих лексем у польській мові не відбулось істотних змін у їх семантичній структурі, пор.: *"Mathka boza* ***radoscz*** *myala, gdy apostoly wydzyala"* [Sstp:VII, 426-427], *"Vschlyschącz to byskupovye byly temu barzo* ***radzy****"* [тж:419-420], *"Z jego śmierci tak było* ***rado*** *w Rzymie, iż w tych czapkach chodzili, które znaczyły wielkie wesele po wszystkim mieście"*, *„Zła to* ***radość****, po której żal chodzi"* [Linde: V, 20-21], *"Którzy sieją ze łzami, żąć będą z* ***radością****"* [SW:V, 464]. Лише звузив сферу свого функціонування вербатив *radować się* "радіти, тішитися, веселитися", пор.: *"Wielce się z tego* ***raduję****"*, *„****Radujcie się*** *z radującemi się, a płaczcie z płaczącemi"* [SW:тж], який відійшов до пасивної лексики, а його функції перейняло дієслово *cieszyć się* з аналогічним значенням.

Так, А.Красінський у своєму словнику синонімів тлумачить дієслівну назву цього емоційного стану *radować się* словами "відчувати таку внутрішню радість, такий стан душі, нібито крапля небесних солодощів сплинула на неї" [Krasiński:II, 3]. *Radować się* має сенс значно глибший, ніж *cieszyć się* [тж:I, 79]. Розмежовуючи значення наведених вербативів, лексикограф продовжує: «Можна сказати *dusza się raduje (nie zaś cieszy się). Cieszyć się* можна тим, що веселить, викликає сміх, що діє, як наркотик, або тимчасово викликає добрий настрій. *Radować się* можна лише тому, що розливає в душі спокій, що дозволяє хоч на мить досягти неземного щастя…» [тж]. Інакше кажучи, у XIX ст. ці лексеми не мали стилістичної відмінності і не були повними синонімами, а розрізнялися за ступенем градуальності: *radować się* виражало сенс значно глибшого й інтенсивнішого переживання порівняно з *cieszyć się*.

Пол. ***wesołość.*** Іменник репрезентує формальний тип nomina essendi і походить від ад'єктива *wesoły* "який має добрий настрій, виражає задоволення, радість" та "який викликає веселість, хороший настрій". Польська лексема *wesoły* на слов'янському ґрунті етимологічно споріднена з рос. *весёлый*, блр. *вясёлы*, друс. *веселыи*, чес., слц. *veselý*, влуж., нлуж. *wjesoły*, болг. *вéсел*, серб. *весео*, хорв. *veseo*, слн. *vesél* з аналогічним до польського значенням.

Лексема є складною в етимологічному відношенні, оскільки одностайної ґенези її походження в сучасних лінгвославістичних студіях немає. Праформа представлених вище продовжень реконструюється як псл. **veselъ* та зіставляється або з іє. **u̯esu-* "добре", або з іє. **u̯es-* "жити, перебувати". Континуанти першого кореня вказують на загальне значення "гарний, щось приємне": лтс. *vęsęls* "здоровий, широкоплечий", дінд. *vasu-* "гарний"; континуанти другого кореня об'єднані значенням "тішитися, веселитися (від їжі)": авест. *vāstrvm* "корм, їжа" [Boryś:685; Gluhak:667; Фасмер:I, 303; БЕР:I, 137-138; Черных:I, 145; Machek ESJČ:685; Младенов:63].

Деякі вчені, зокрема А.Брюкнер, М.М.Шанський та П.Скок, етимологічно пов'язують аналізовану лексему з назвами *весна*, *веселка* [Brückner:607; Шанский:38; Skok:III, 578-579]

та виводять її з кореня іє. *ḱes- "світитися, сяяти, блискотіти" [Преобр.:I, 79]. Видатний дослідник слов'янської матеріальної та духовної культури К.Мошинський також обстоює подібну генетичну кореляцію, підтверджуючи її відомостями з давньоіндійської мови, де *vāsaráh* означає ясний день, а також даними з польських діалектів, у яких «*wesoły* значить те ж, що й світлий: адже часто можна почути в народі про веселі гаї, вільшанки тощо, а йдеться передусім про ясні, сонячні зарослі, на противагу темним лісам» [5:II, 91-92]. Нам також удалося зафіксувати у Псковському обласному словнику, поряд з емотивним значенням прикметника *веселый*, сенс "сонячний, сповнений світла", пор.: *«У мине дом* ***виселый****: везь день сонца, и фходит в окна и выходит в окна»* [ПОС:III, 112-113].

У функції типологічної семантичної паралелі можна навести типові для цього семантичного мікрополя лексичні одиниці *promienność*, *promienny*, *promienieć*; *jasny*, *jaśnieć*; *ciepły*, *ciepło*; *pogodny*, *pogodnieć*; *rozchmurzyć się*, у яких зміст досліджуваного позитивно конотованого душевного стану є похідним по відношенню до світла, тепла, хорошої сонячної погоди. Пор. також: фр. *sérénité* "спокій, безтурботність" < "ясність"; нім. *Heiterkeit* "радощі, веселощі" < *heiter* "ясний, світлий" < іє. **(s)kāi-* "світлий, блискучий" [EWD:I, 927]; англ. *glad* "радий, задоволений" < іє. **glādh-* "осяйний, гладкий" [Pokorny:431] тощо.

На взаємозв'язок весни й веселості у слов'янському фольклорі звернув увагу свого часу О.О.Потебня, який писав: «Весна, світла, блискуча, називається веселою, тому що і це останнє слово, походячи від одного кореня, виражає таке ж спільне уявлення (зв'язку зі світлом – А. І.)», пор. також: «Як у мові слова *веселість*, *радість* споріднюються зі світлом та любов'ю…, так і в народній поезії світло світил є символом веселості» [6:311, 309].

М.І.Толстой у своїй ґрунтовній та вичерпній розвідці, присвяченій дослідженню культурної семантики слов'янського **vesel-*, виділяє п'ять основних сфер, у яких наявна семантика і символіка веселості, серед яких – народження й Різдво, весна і весняні свята, весілля, смерть, світила та стихії – сонце, місяць, зірки, райдуга, вогонь, вода. Вчений відтворює спільне, інваріантне символічне значення для **vesel-* "нове, молоде, таке, що народжується, росте, процвітає" [7:294]. В уявленнях про весну також домінує природна семантика відродження та зародження життя, вегетації, розквіту й росту [тж:301].

Головна дія (типовий предикат) весни – «звеселяти світ», тобто відроджувати, пробуджувати до нового життя [тж:302]. Пор. також: «Співзвучність слів **vesna* та **vesel-* в усіх слов'янських мовах та їх ймовірна етимологічна спорідненість слугує основою їх символічного та міфопоетичного зближення в мові традиційної духовної культури, де календарний і ритуальний час весни … сприймається як початок нового природного й господарчого року, що вимагає спеціального ритуального оформлення, аби рік був сприятливим («веселим»)» [тж:301].

У висновках до своєї розвідки вчений підсумовує, що домінуючі в культурних контекстах глибинні зв'язки, котрі сакралізують семантику веселості, збігаються з реконструйованими для **vesel-* протозначеннями "здоровий, хороший, такий, що живе", "життєва сила, процвітання, плодючість" [тж:313]. На підтвердження своєї думки М.І.Толстой наводить, зокрема, кореляцію *веселий – здоровий*, що спирається на спільній ознаці життєвої сили, на розподілі сенсів між вищою, небесною, сакральною сферою (*веселість*) та земною, людською сферою (*здоров'я*) [тж:316]. Додамо, що у старопольський період прислівник *wesoło* (*wiesioło*, *wesieło*), поряд з емотивним значенням "з радістю, радісно, приємно", виражав також зміст "із силою, у доброму стані": *"Iaco ti kone wraczani Janowemu kmeczewi* ***sdrowo, weszolo*** *na ten rok, iaco sandza scazal"* [Sstp:X, 85].

Інші лексико-семантичні варіанти дериватів **vesel-*, серед яких, зокрема і "світло, сонячно", таким чином, можна кваліфікувати як такі, що знаходяться на периферії й носять радше метафоричний характер, розширюючи, тим самим, семантичний спектр веселості [див. також 7:313].

Інакше кажучи, зв'язок між веселістю й весною справді існує, але полягає він не на взаємозв'язку зі світлом, а споріднений із символічною ідеєю життєвої сили та процвітання.

Враховуючи викладений вище матеріал, уважаємо, що моделлю семантичного розвитку досліджуваної лексеми є метонімічне перенесення "ситуації, що викликають емоцію" → "емоція".

Лексема ***wesele*** походить від псл. **veselьje*, яке, у свою чергу, є суфіксальним дериватом від *veselъ* "веселий". Це найменування вживалось спочатку в загальному розумінні "радощі, веселощі", а значення "шлюбне весілля" розвинулося згодом, за свідченнями А.Брюкнера, десь у XVIII ст. [Brückner:607; ЕСУМ:I, 362-363].

У старопольский період ад'єктив *wesoły* та низка його похідних мали форму відповідно *wiesioły*, *wiesiele* тощо. Сучасні формації виникли в XVI ст. у результаті диспалаталізації приголосних за аналогією до чеської мови, пор. також стпол. *sierce* > пол. *serce*, стпол. *obywaciel* > пол. *obywatel* та ін. [8:151; Brückner: 607].

Щодо семантичного обсягу аналізованих лексем, то в їх внутрішній структурі в історичний період не відбулося значних змін. Так, у старопольський період основною субстантивною лексемою був апелятив *wesele*, який виражав зміст "відчуття радості, задоволення, щастя, також причини, що викликають це відчуття, та зовнішні його ознаки", "втіха, усунення смутку", "радісна урочистість" [Sstp:X, 79-81]. Поряд з цим апелятивом існувало також найменування типу nomina essendi *wesołość* (*wiesiołość*, *wiesołość*), яке мало значення "радість, задоволення, зовнішні прояви цих відчуттів" та "доброзичливість" [тж: 85]. Інший субстантив *weselenie / wiesielenie*, який сучасна польська мова не засвідчує, виражав зовнішні прояви відчуття радості, задоволення, пор.: *"**Wyessyelenye** biwa zewnątrz, ale radowanye wnątrz"* [тж:81]; *w(i)es(i)elić się* "відчувати радість, задоволення, щастя; тішитись; також виражати, проявляти зовнішньо це відчуття", пор.: *"Ta oba vyelyka radoscz y vyelykye **vyeszyelye** my(a)la, **veselączy szyą** narodzenya takyego blogoslavyonego dzyączątka"* [тж:82-83], а також "брати шлюб, святкувати весілля" [SW:VII, 511]; *wesoły (wiesioły, wiesoły)* "який відчуває радість, тішиться, задоволений", "який виражає радість, задоволення, приємне відчуття", пор.: *"Wezmicze psalm a daycze bøben, szaltarz **wesoły** z gøslmy"*, "який справляє радість, милий, приємний" [тж: 85-86].

А. Красінський тлумачить найменування *wesele* (у значенні емоційного стану) та *wesołość* відповідно як "вираження радості у просвітленому обличчі, сміху, криках, підстрибуваннях та інших зовнішніх проявах" й "переповнення серця *weselem*; внутрішній стан, який супроводжується добрим настроєм, коли хтось сміється, жартує, співає, скаче та інших веселить" [Krasiński:II, 5].

Отже, як видно з наведених дефініцій, лексема *wesoły* та її похідні в період з XIII до XIX ст. засвідчували виразне співіснування двох сенсів – "позитивний душевний стан" і "зовнішній прояв цього стану", що ще раз підтверджує, що веселість означає радше зовнішнє вираження радості, ніж емоційний стан як такий.

У словнику С.Б.Лінде іменникова назва *wesele*, крім значення психічного стану людини й весілля, фіксує також сенс "учта, гучне застілля", пор.: *"Cesarz Turecki prosił Zygmunta na wielkie **wesele** do siebie, tj. na obrzezanie z synów swoich"* [Linde:VI, 257]. Інші спільнокореневі лексеми виражають подібні до сучасного значення, пор.: *"**Wesołość** powierzchna, z ukontentowania pochodząca, lub też w drugich ukontentowanie wzbudzająca", Niema nic lepszego pod słońcem człowiekowi, jeno jeść, pić, i **weselić się**"* [тж:256-257; SW:VII, 510-513].

Таким чином, історико-етимологічний аналіз лексичних одиниць, що входять до ядра семантичного мікрополя радості у польській мові, виявив, що ці назви належать до спільнослов'янського лексичного фонду. На основі аналізу їх внутрішньої форми можна

відтворити спільну модель їхньої первісної мотивації, а саме: ситуації, що викликають радість, веселість.

Простеження історичного розвитку цих лексем дає підстави стверджувати, що в їхній семантичній структурі не відбулося суттєвих змін. Так, субстантиви *wesołość, wesele* зазнали фонетично-орфографічних і стилістичних модифікацій, та дещо звузилась низка похідних описаних у розвідці назв.

Перспективою дослідження вважаємо аналіз внутрішньої форми всіх лексичних одиниць, об'єднаних спільною смисловою рисою "радість" у польській мові, на тлі інших слов'янських та неслов'янських мов з метою встановлення закономірностей їхньої номінації, відтворення моделей первісної мотивації та визначення словотвірно-дериваційних типів подібних утворень.

ЛІТЕРАТУРА

1.*Падучева Е.В.* Динамические модели в семантике лексики. – М.: Языки славянской культуры, 2004. – 608с. 2.*Аскерова І. А.* Семантичний аналіз синонімічної групи субстантивів із загальним значенням «радість» (на матеріалі польської мови) // Науковий часопис Національного педагогічного університету ім. М.П.Драгоманова. Сер.9. Актуальні проблеми сучасного мовознавства / Відп.ред. В.І.Гончаров. – К., 2006. – Вип.1 – С.34-37. 3.*Селігей П.О.* Внутрішня форма назв емоцій в українській мові: Автореф. дис. … канд. філол. наук: 10.02.02 / Інститут мовознавства ім. О.О.Потебні НАН України. – К., 2001. – 20с. 4.*Степанов Ю.С.* Константы. Словарь русской культуры: опыт исследования. – М.: Школа «Языки русской культуры», 1997. – 824с. 5.*Moszyński K.* Kultura ludowa Słowian. – Warszawa: Książka i Wiedza, 1967-1968. – Т.1-2. 6.*Потебня А.А.* О некоторых символах в славянской народной поэзии // Слово и миф. – М.: Правда, 1989. – С.285-378. 7.*Толстой Н.И.* Язык и народная культура. Очерки по славянской мифологии и этнолингвистике. – М.: Индрик, 1995. – 512с. 8.*Długosz-Kurczabowa K., Dubisz St.* Gramatyka historyczna języka polskiego. – Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, 2001. – 458s.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1.*ЕСУМ* (1982-2002) – Етимологічний словник української мови: В 7-ми тт. / Гол.ред. О.С. ельничук. – К.: Наукова думка, 1982-2002. – Т.1-4. 2.*НОСС* (1997) – Новый объяснительный словарь синонимов русского языка / Ю.Д.Апресян, О.Ю.Богуславская, И.Б.Левонтина и др. – М.: Школа «Языки русской культуры», 1997. – Вып.1. – 511с. 3.*Преобр.* (1967-1994) – Преображенский А.Г. Этимологический словарь русского языка. – М.: Государственное издательство иностранных и национальных словарей, 1959. – Т.1-2. 4.*ПОС* (1967-1994) – Псковский областной словарь с историческими данными / Ред. Б.А.Ларина. – Л.: Издательство Ленинградского университета, 1967-1994. – Т.1-9. 5.*Фасмер* (1964-1973) – Фасмер М. Этимологический словарь русского языка. – М.: Прогресс, 1964-1973. – Т.1-4. 6.*Черных* (2001) – Черных П.Я. Историко-этимологический словарь современного русского языка. – М.: Русский язык, 2001. – Т.1-2. 7.*Шанский* (1994) – Шанский Н.М., Боброва Г.А. Этимологический словарь русского языка. – М.: Прозерпина, 1994. – 400с. 8.*ЭССЯ* (1974-2001) – Этимологический словарь славянских языков: Праславянский лексический фонд / Под общ.ред. О.Н.Трубачева. – М.: Наука, 1974-2001. – Вып.1-24. 9.*Bańkowski* – Bańkowski A. Etymologiczny słownik języka polskiego. – Warszawa: PWN, 2000. – Т.1-2. 10.*Boryś* (2005) – Boryś W. Słownik etymologiczny języka polskiego. – Kraków: Wydawnictwo Literackie, 2005. – 864s. 11.*Brückner* (1970) – Brückner A. Słownik etymologiczny języka polskiego. – Warszawa: Wiedza Powszechna, 1970. – 806s. 12.*Gluhak* (1993) – Gluhak A. Hrvatski etimološki rječnik. – Zagreb: August Cesarec, 1993. – 832s. 13.*Holub-Kop.* (1952) – Holub J., Kopečný F. Etymologický slovník jazyka českého. – Praha: SNU, 1952. – 575s. 14.*Krasiński* (1885) – Krasiński A. St. Słownik synonimów polskich. – Kraków: Akademia Umiejętności, 1885. – Т.1-2. 15.*Linde* (1854-1860) – Linde S.B. Słownik języka polskiego. – Lwów: W drukarni Zakładu Ossolińskich, 1854-1860. – Т.1-6. 16.*Machek* ESJČS (1957) – Machek V. Etymologický slovník jazyka českého a slovenského. – Praha: ČSAV, 1957. – 627s. 17.*Pokorny* (1959-1965) – Pokorny J. Indogermanisches etymologisches Wörterbuch. – Bern etc.: Francke, 1959-1965. – B.1-2. 18.*SJPSz* (1995) – Słownik języka polskiego / Pod red. M.Szymczaka. – Warszawa: PWN, 1995. – Т.1-3. 19.*Skok* (1971-1973) – Skok P. Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika. – Zagreb: JAZU, 1971-1973. – Knj.1-3. 20.*Sławski* (1952-1978) – Sławski F. Słownik etymologiczny języka polskiego. – Kraków: TMPJ, 1952-1978. – Т.1-5. 21.*SP XVI* (1966-2004) – Słownik polszczyzny XVI wieku / Pod red. R.Mayenowej. – Wrocław etc: PAN, 1966-2004. – Т.1-31. 22.*Sstp* (1953-2001) – Słownik Staropolski / Pod red. S.Urbańczyka. – Wrocław etc.: PAN, 1953-2001. – Т.1-11. 23.*SW* (1900-1927) – Słownik języka polskiego / Ułoż. pod red. J.Karłowicza, A.Kryńskiego i W.Niedźwiedzkiego. – Warszawa: Nakładem prenumenatorów w drukarni E. Lubowskiego i S-ki, 1900-1927. – Т.1-8.

АФАНАСЬЄВА О.М.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

КОНЦЕПТУАЛЬНИЙ ПРОСТІР СУЧАСНОЇ ФРАНЦУЗЬКОЇ ПОЛІТОЛОГІЇ: ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНИЙ АНАЛІЗ

У сучасному світі політика і політичні відносини є надзвичайно важливою частиною суспільного буття. Особливо зростає роль політичного аспекту життя суспільства в періоди значних суспільно-політичних зрушень, таких, які переживає зараз як Україна, так і західноєвропейські країни, зокрема Франція. Осмислення суспільно-політичних процесів відбувається в рамках багатьох суспільних наук (філософії, соціології, психології, етнології), з кола яких відносно недавно виокремилася і стала однією з найактуальніших наук про суспільство сучасна політологія. **Метою** даної статті є окреслити концептуальний простір сучасної французької політології на основі аналізу лексичного складу франкомовних політологічних словників та їх зіставлення з українськими. **Актуальність** даної роботи полягає в необхідності дослідження сучасного французького дискурсу політології в аспекті структурно-семантичної організації його концептуального простору з огляду на особливу значущість політичних наук в житті сучасних демократичних суспільств. Недарма сучасні дослідники вважають, що історія політичної думки – це історія політичного дискурсу [1:117]. Її **новизна** визначається тим, що дана проблема не була предметом спеціальних мовознавчих досліджень. **Об'єктом** нашого аналізу є виявлення основного термінологічного складу та окреслення базового концептуального поля сучасного французького політологічного дискурсу. **Предметом** дослідження є концептуальний простір сучасної французької політології, який вивчається на основі суцільної вибірки із застосуванням методики лексико-семантичного і частково порівняльного аналізу. Матеріалом дослідження є енциклопедичні словники політичних наук Д.Кола [2] та словник, укладений міжнародним авторським колективом [3]. До зіставного аналізу залучено бельгійський політичний словник [4], колективна праця українських науковців *Політологічний енциклопедичний словник* [5] та навчальні словники-довідники з 2 українських підручників політології [6; 7].

Проводячи дане дослідження, ми спиралися на мовознавчі праці з загальної лексикології, термінології, лексикології французької мови, лексикографії, етнолінгвістики таких вітчизняних та зарубіжних учених, як В.Акуленко, О.Ахманова, Н.Васильєва, А.Вежбицька, В.Виноградов, В.Гак, А.Д'яков, І.Квитко, Т.Кияк, З.Куделько, З.Левіт, Н.Лопатнікова, Н.Мовшович, Н.Подольська, М.Степанова, А.Суперанська, І.Тімескова, Е.Халіфман, Л.Щерба, А.Вальтер, Ж.Дюбуа, Д.Лайонз, А.Рей, А.Соважо та інших.

Політологія як відносно молода наука розробляє власну термінологічну систему, яка багато в чому є спільною з загальною термінологією суспільних наук. Основними джерелами політології були філософія політики і політична соціологія, і зараз політологія залишається тісно пов'язаною з цими та іншими гуманітарними дисциплінами, поділяючи з ними значну частину понятійного та термінологічного апарату. З іншого боку, значною своєю частиною ця термінологія входить до широкого вжитку через публічну дискурсивну практику політиків, політологів, політтехнологів. Поширення спеціальних політологічних термінів в сучасну добу досить активно відбувається завдяки ЗМІ. Проте слід розрізняти так зване «наївне» або повсякденне тлумачення політичних і політологічних термінів та їх спеціалізоване термінологічне значення.

У сучасному мовознавстві існує значна кількість визначень терміна [8:73-83; 9:14; 10:11]. Так, І.Квитко, пропонує таку дефініцію: «Термін – це слово чи словесний комплекс, що співвідноситься з поняттям певної організованої галузі пізнання (науки, техніки), що вступають у системні відносини з іншими словами та словесними комплексами й утворюють

разом з ними в кожному окремому випадку та в певний час замкнену систему, що характеризується високою інформативністю, однозначністю, точністю та експресивною нейтральністю» [11:21].

Як зазначають автори колективної монографії «*Основи термінотворення»,* сучасна мова науки й техніки висуває до термінів кілька вимог: 1) термін повинен відповідати правилам і нормам певної мови; 2) термін повинен бути систематичним; 3) термінові притаманна властивість дефінітивності, тобто, кожен термін зіставляється з чітким окремим визначенням, що орієнтує на відповідне поняття; 4) термінові властива відносна незалежність від контексту; 5) термін повинен бути точним, хоча в субмовах мають місце численні хибно орієнтовні одиниці; 6) термін повинен бути коротким, хоча дана вимога не рідко суперечить вимозі точності, тобто повноти терміна.; 7) термін повинен бути однозначним (такої однозначності слід домагатися в межах однієї терміносфери, бо на рівні кількох субмов полісемія термінів – явище досить поширене); 8) термінології не притаманна синонімічність, яка заважає взаєморозумінню; 9) терміни експресивно нейтральні, хоча тут правильніше казати не про експресивність терміна чи виразу, а скоріше про інтенсивність деяких семантичних складових; 10) термін повинен бути милозвучним (тобто вимога евфонії), тому не слід заохочувати створення термінів, що походять з діалектизмів, жаргонізмів чи варваризмів [10:12-13].

Застосовуючи ці критерії до терміносистеми політології, можна відзначити, що вона включає як вузькоспеціальні терміни, так і, з огляду на те, що дана галузь відноситься до досить поширених, значну кількість широковживаних (наприклад, *держава, політика*, тощо).

Джерелом дослідження та конструювання концептуального простору тієї чи іншої галузі науки є енциклопедичні та термінологічні (тлумачні) словники, а також дискурсивна практика цього поля діяльності, оформлена у відповідних мовленнєвих жанрах. У своїй відомій роботі «*Нарис загальної теорії лексикографії*» Л.В.Щерба, протиставляючи енциклопедичний словник загальному, виділив серед основних труднощів такого розподілу, поряд з проблемою власних імен, проблему термінології [12:71]. На відміну від загального, енциклопедичний словник – довідник відсилає нас до основних понять, а також до явищ, речей, особистостей, які представляють певну галузь дійсності і, відповідно знань, та втілюються у відповідні лексичні форми.

Слід зазначити, що франкомовні енциклопедичні політологічні словники включають такі типи інформації, оформлені у відповідних типах словникових статей: власне термінологічний апарат, тобто категорії і концепти політології, основні політичні теорії та доктрини, головні твори та персоналії основоположників політичної теорії. Для нашого аналізу ми відбирали власне понятійно-термінологічні статті та загальні теорії й доктрини, винісши за рамки даного дослідження твори та персоналії основоположників політичної теорії та похідні від них позначення відповідних теорій (наприклад, *darwinisme social*) – 112 одиниць у колективному словнику та 122 у словнику Кола.

Так, укладений міжнародним авторським колективом словник *Dictionnaire de la pensée politique : hommes et idées*, включає 112 основних термінологічних одиениць: *absolutisme, aliénation, anarchisme, autonomie, autorité, behaviouralisme, bolchevisme, bourgeoisie, bureaucratie, capitalisme, centralisme démocratique, citoyenneté, classe, collectivisme, communisme, communisme soviétique, conciliarisme, consentement, constitution antique, constitutionnalisme, contrat social, corporatisme, démocratie, désobéissance civile, despotisme, dialectique, dictature du prolétariat, discrimination, droit à la vie privée, droit canon, droit international, droit romain, droits, droits de l'homme, économie politique classique, égalité, Eglise et Etat, élitisme, Etat, état de nature, Etat providence, existentialisme, exploitation, fascisme, fausse conscience, fédération, féminisme, féodalité, fraternité, hégémonie, historisme, holisme, idéalisme,*

idéologie, impérialisme, individualisme, intérêt, islam, jacobinisme, justice, légitimité, léninisme, libéralisme, libertarienne (doctrine), liberté, loi, marxisme, marxisme-léninisme, menchévisme, mercantilisme, mutuallisme, national-socialisme, naturalisme, pacifisme, paternalisme, patriarcale (doctrine), patriotisme, physiocratie, politique (théorie), populisme, positivisme, pouvoir, progrès, prolétariat, propriété, racisme, radicalisme, rationalité, représentation, républicanisme révolutionnisme, révolutions (théories des), romantisme, séparation des pouvoirs, social démocratie, socialisme, société civile, solidarisme, souveraineté, syndicalisme révolutionnaire, terrorisme, théorie critique, théorie politique, théorie politique et science politique, tolérance, totalitarisme, tradition, trotskysme, tyrannie, utilitarisme, utopie, violence.

Словник Д.Кола включає 122 терміни: *aliénation, ami / ennemi, amitié, anarchie, animal politique, anomie, antisémitisme, aristocratie, autarcie, autocratie, autorité, barbare, biens collectifs, bonheur, califat, caste, centralisation, citoyen, classification des régimes politiques, commerce, communauté, conscience de classe, constitution, contrat, corporation, corporatisme, corruption, cosmopolitisme, décisionnisme, démocratie, désobéissance civile, despotisme, despotisme démocratique, despotisme oriental, dictature, dictature du prolétariat, dispersion, division du travail, domination, droit à l'insurrection, droit politique, droit de résistance, droite / gauche, droits politiques des femmes, écologie, épuration, esthétisation de la vie politique, Etat, Etat de droit, état de nature, Etat de puissance ou Machtstaat, Etat-nation, Etat patriarcal, Etat patrimonial, ethnie, Europe, famille, fanatisme, foule, frontières naturelles, gouvernement, guerre, guerre civile / guerre étrangère, guerre des deux races, guerre juste, historisme, holisme, honneur, individualisme, inné / acquis, isonomie, jihad, légalité, législateur, légitimité, libido dominandi, lien social, loi d'airain de l'oligarchie, mer, meurtre du père primitif, monarchie, monarchie absolue, nation, négritude, nomothète, oligarchie, opinion publique, patriotisme constitutionnel, plenitudo protestatis, police, polis, politeia, politique, populisme, postmodernisme, poujadisme, pouvoir, raison d'Etat, représentation, répression / refoulement, république, révisionnisme, révolution, science politique, socialisme / communisme, société civile, société ouverte / société fermée, souveraineté, souveraineté limitée, stratégie, terreur, théorie des jeux, timocratie, totalitarisme, trifonctionnalité, tyranicide, tyrannie, umma, unité de la volonté, vertu, volonté.*

Спільними для цих двох словників є 33 терміни: *aliénation, anarchisme, autorité, constitution (constitutionnalisme), contrat (social), corporatisme, démocratie, désobéissance civile, despotisme, dictature du prolétariat, droits, Etat, état de nature, historisme, holisme, individualisme, légitimité, patriotisme, politique (adj.), populisme, pouvoir, représentation, républicanisme, révolution, socialisme, société civile, souveraineté, terrorisme, science politique, totalitarisme, tyrannie*

Цей спільний концептуальний простір виявляє ключові проблеми сучасної суспільної думки як для власне французької політології, так і для ширшого контексту західної традиції та політологічної практики сьогодення. Разом із тим, концептуальне наповнення і навіть мовне вираження франкомовних енциклопедичних політологічних словників багато в чому відрізняється. Так, наприклад, у словнику Д.Кола слід відзначити присутність латинських (*libido dominandi, plenitudo protestatis*), грецьких (*nomothète, polis, politeia*) та арабських (*califat, jihad, umma*) запозичень. Ці відмінності стають ще виразнішими при їх порівнянні з українськими джерелами, відбиваючи, з одного боку, особливості, притаманні даній культурі, історичній традиції, реаліям суспільно-політичного життя, а з іншого – певну неусталеність загального концептуального простору політології як відносно молодої самостійної галузі гуманітарних наук. Тут доцільно згадати гіпотезу мовної відносності Сепіра – Уорфа, згідно якої кожна мова своєрідно концептуалізує картину світу, відбиваючи історичний досвід народу, його культуру, національну специфіку [13; див. також 14; 15]. Крім того, треба брати до уваги той факт, що політологія як наука про політику, політичну діяльність спирається на всесвітньо-історичний досвід, але водночас є прив'язаною до

національної специфіки певної країни чи ареалу і відбиває історичні та культурні особливості розвитку даної нації та її сучасну специфіку, про що свідчить словниковий склад аналізованих лексикографічних джерел.

У цілому політологічний словник складають терміни, які позначають: **суспільно-історичну формацію**: *capitalisme, communisme, féodalité, impérialisme, socialisme;* **суспільні та державні інститути та засади державної організації:** *autorité*, *communauté, constitution*, *droit, église, Etat*, *ethnie*, *famille, gouvernement, idéologie*, *justice, législateur, loi*, *nation*, *opinion publique*, *police, pouvoir*, *propriété, représentation.* Терміни, що позначають **політичні режими та принципи організації суспільного і політичного життя,** а також **політичні та філософські доктрини, угрупування, позиції** різняться в українському та франкомовних політологічних словниках**.** В обох франкомовних словниках є значна кількість запозичених термінів, пов'язаних з комуністичною ідеологією, радянською добою. Особливо це властиво словнику, укладеному міжнародним колективом авторів. Так, знаходимо тут: *bolchevisme, centralisme démocratique, classe, collectivisme, communisme soviétique, dialectique, dictature du prolétariat - диктатура, exploitation, hégémonie - гегемонія, léninisme - ленінізм, marxisme - марксизм, marxisme-léninisme, menchévisme, prolétariat, révolutionnisme, totalitarisme - тоталітаризм, trotskysme.* Деякі з них не відображено в українських словниках, наприклад, *centralisme démocratique, classe, menchévisme*, *trotskysme* та ін. Можливо, це пояснюється, з одного боку, значною поширеністю подібних термінів у радянську добу, що призводило до деякої їх детермінологізації, а у пострадянський період навіть до певного відторгнення.

На відміну від іноземних словників, значна кількість українських термінів відноситься до поняття *політика* або означена прикметником *політичний,* наприклад: *політика внутрішня, політика зовнішня, політика міжнародна, політична боротьба, політична воля, політична діяльність, політична доктрина, політична думка, політична еліта, політична етика, політична зрілість, політична криза, політична культура* (цей концепт є предметом численних політологічних досліджень [16; 17; 18; 19]), *політична мета, політична модернізація, політична опозиція, політична орієнтація, політична партія, політична подія, політична свідомість, політична система, політична система суспільства, політична ситуація, політична соціалізація, політична стабільність, політична участь, політичне відчуження, політичне життя, політичне прогнозування, політичне рішення, політичне управління, політичне функціонування, політичний авантюризм, політичний блок, політичний конфлікт, політичний маркетинг, політичний менеджмент, політичний процес, політичний режим, політичний розвиток, політичний тиск, політичні відносини, політичні інститути, політичні обставини, політичні технології.* До специфічних національно маркованих термінів можна віднести «*українізація*», «*віче*» і низку термінів, що відносяться до історії України та до специфічних термінів радянського періоду, наприклад – «*геронтократія*».

Певні відмінності існують і у наповненні такого словникового розділу, як **становище людини як соціальної істоти та класово-суспільний поділ суспільства**. Так, наприклад, концепти *делегат, депутат, дисидент, діаспора, електорат, еміграція, люмпени, мафія* не відображено у франкомовних словниках. Певну кількість українських термінів складають також ті, які відносяться до поняття «національний»: *національна ідея, національна самосвідомість, національна свідомість, національній характер, національні інтереси* і т.п.

Певні розбіжності існують також серед концептів, які позначають **морально-етичні та правові принципи, покладені в основу політичної діяльності та політичної організації суспільства:** так, серед французьких знаходимо *aliénation, ami / ennemi, amitié, bonheur, fraternité, guerre juste, honneur,* а серед українських – *агресія, адаптація*, тощо.

Терміни, які позначають **атрибути державності** представлено лише в українських джерелах**:** *гімн державний, глава держави, інавгурація, президент, символіка державна, тризуб* і т.п.

Український енциклопедичний політологічний словник включає, крім тих самих видів інформації, які знаходимо у франкомовних джерелах (див. вище), значну кількість статей, які присвячено історії української державності, давнім та сучасним органам влади, національним символам. Крім того, цей словник включає значну кількість термінів, які стосуються міжнародних відносин, називають конкретні правові документи, установи. У цьому він наближається до бельгійського політичного словника [4]. Сучасні українські політологи, окреслюючи *категорійну* базу політологічної науки, відносять до неї чотири групи категорій: загальні (*політика, влада, демократія, свобода, національна ідея, менталітет нації*), структурні (*політична система, політична організація, держава, політична партія, громадсько-політичний рух*), функціонування (*політична діяльність, політичний процес, політичний конфлікт, політична боротьба*) та розвитку (*політична революція, контрреволюція, еволюція*). Центральними категоріями політології вважаються ***влада, політика, демократія, свобода*** [20:21].

У кінцевому підсумку, зіставлення усіх залучених до аналізу словникових джерел виявив такі спільні для них усіх терміни:

Франкомовні джерела	**Українські джерела**
1. Autorité / Pouvoir	1. Влада
2. Démocratie	2. Громадянське суспільство
3. Etat	3. Демократія
4. Légitimité	4. Держава
5. Politique (adj.)	5. Легітимність
6. Populisme	6. Політичний
7. Socialisme	7. Політологія
8. Société civile	8. Популізм
9. Souveraineté	9. Соціалізм
10. Terrorisme	10. Суверенітет
11. Science politique	11. Тероризм
12. Totalitarisme	12. Тоталітаризм.

Таким чином, проведений аналіз показав, що досліджуваний концептуальний простір сучасної політології є історично та національно зумовленим: виходячи з основних категорій суспільного життя таких як *влада, держава, право, політика,* він по-різному структурує їх та «наповнює» відповідними термінологічними одиницями. Було відзначено досить значні розходження у лексичному складі франкомовних та українських політологічних словників, що можна пояснити як процесом окреслення власного концептуального простору та тісними зв'язками політології з іншими суспільними науками, так і певними відмінностями у побудові «політичної картини» суспільного життя, яку зумовлено специфікою історичного розвитку, культурного та національного досвіду, певними ідеологічними та політичними пріоритетами. Так, зокрема, в українському політологічному словнику значну кількість термінів визначає детермінанта «національний», до його складу включено позначення атрибутів державності, що пов'язано з важким і тривалим шляхом здобуття незалежності, утворення національної держави.

ЛІТЕРАТУРА

1.*Демьянков В.З.* Интерпретация политического дискурса в СМИ // Язык СМИ как объект междисциплинарного исследования. - М.: Изд-во Моск. Госуд. Ун-та им. М.В.Ломоносова, 2003. – С.116-133. 2.*Colas D.* Dictionnaire de la pensée politique: auteurs, œuvres, notions. – P.: Larousse, 1997. 3.*Dictionnaire* d'analyse du discours / Sous la dir. de P.Charaudeau et D.Maingueneau. – P.: Editions du Seuil, 2002. 4.*Arcq E., Blaise P., Broquet H., Mabille X., Vincent A.* Vocabulaire politique. –

Gembloux: CRISP, 1998. 5.Політологічний енциклопедичний словник / За ред.. Ю.С.Шемшученка, В.Д.Бабкіна, В.П.Горбатенка. – К.: Ґенеза, 2004. 6.*Політологія* / За ред.. О.В.Бабкіної, В.П.Горбатенка. – К.: ВЦ «Академія», 2003. 7.*Політологія* у запитаннях і відповідях / За заг. ред. К.М.Левківського. – К.: «Вища школа», 2003. 8.*Суперанская А.В.* Терминология и номенклатура // Проблематика определений терминов в словарях разных типов. – Л.: Наука, 1976. – С.73-83. 9.*Суперанская А.В.*, *Подольская Н.В., Васильева Н.В.* Общая терминология. Вопросы теории. – М.: Наука, 1989. 10.*Д'яков А.С., Кияк Т.Р., Куделько З.Б.* Основи термінотворення. – К.: КМ Академія, 2000. 11.*Квитко И.С.* Термин в научном документе. – Львов: Вища школа, 1976. 12.*Щерба Л.В.* Избранные работы по языкознанию и фонетике. – Л., 1958 - Т. І. 13.*Уорф Б.Л.* Отношение норм поведения к языку // Новое в лингвистике. – М.: Прогресс. – 1960. – Вып.1. 14.*Вежбицкая А.* Понимание культур через посредство ключевых слов. – М.: Языки славянской культуры, 2001. 15.*Вежбицкая А.* Язык. Культура. Познание. – М.: Русские словари, 1996. 16.*Молчанов М.* Політична культура України: радянська чи пострадянська? // Сучасність. – 1995. – №10. – С.59-69. 17.*Політична* культура населення України*:* – К.: Наукова думка, 1993. 18.*Рудакевич О.* Політична культура України: руйнація та шляхи відродження // Розбудова держави. – 1995. – №10. – С.26-30. 19.*Цимбалістий Б.* Політична культура українців // Сучасність. – 1994. – №3. – С.94-105; №4. – С.77-90. 20.*Політологія*: Історія та методологія / За заг. ред. Ф.М.Кирилюка. - К.: «Здоров'я», 2000.

БАБЧЕНКО Н.В.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ФОНОГРАМИ У СКЛАДІ ФРАНЦУЗЬКИХ ТЕРМІНІВ

(на матеріалі політичних та економічних текстів)

Мета нашого дослідження полягає у визначенні складу фонограм та їх звукових відповідників, що вживаються у термінологічній лексиці політичних та економічних текстів, та встановленні існуючих відмінностей у складі фонограм термінологічної та загальної лексики французької мови. Дослідження відповідає науковій темі кафедри французької філології Інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка "Графеміка та орфографіка сучасної французької мови", що є складовою теми Інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка "Європейські мови та культури в контексті глобалізації світових процесів".

Орфографія завжди викликала інтерес як вітчизняних, так і зарубіжних мовознавців (Т.О.Амірова [1], Вєдєніна Л.Г. [2], В.Г.Гак [3], Н.Каташ [17], Г.Г.Крючков [7]). За останні два десятиліття ця галузь збагатилася працями Т.М.Гейко [4], І.О.Гунчик [5], Л.Ю.Єрмоленко [6], О.А.Лабенко [8], В.М.Мазниченко [9], А.В.Новікової [10], Н.В.Олійник [11], [12], Л.В.Сидельникової [13], І.В.Ситдикової [14], [15], О.Д.Федченко [16] та багатьох інших.

Актуальність дослідження зумовлена зростанням дослідницького інтересу до вивчення орфографії. Відсутність у вітчизняній та зарубіжній лінгвістиці комплексного аналізу причин і результатів якісних і кількісних змін у складі орфографії економічних і політичних текстів на матеріалі сучасної французької мови також обумовлює актуальність дисертаційного дослідження.

Постановка завдання передбачає виявлення існуючого інвентаря фонограм та їх звукових відповідників на матеріалі політичних та економічних текстів і систематизацію даних шляхом порівняльного аналізу

Функціональним навантаженням структурних одиниць кожного рівня організації письма займається окрема лінгвістична наука: графеміка, орфографіка. Т.Амірова визначає графеміку як науку про розрізнювальні графічні елементи писемної мови, яка є розділом графічної лінгвістики і досліджує питання функціонального навантаження графем (1; 66). Предметом вивчення графеміки є розрізнювальні графічні елементи письма, їх відношення, функції та система.

Основними поняттями, якими оперує графеміка, є графема та граф. У визначенні графеми є суттєві розбіжності; так, американські лінгвісти визначають графему як візуально значущу одиницю; представники європейських лінгвістичних течій визначають її як найменшу структурну одиницю графічної системи, що виконує функцію розрізнення [1].

Орфографіка вивчає орфографічну систему письма та її значущі елементи, їх структуру, відношення, функціональне навантаження. Предметом орфографіки є орфографія, а її основними структурними одиницями є: першого рівня – орфограма, другого рівня – ініціаль або фіналь, третього рівня – графічне слово. Оскільки орфограми є носіями фонетичної, семантичної або граматичної інформації, у відповідності до цього вони поділяються на різні види. Таким чином, визначаються основні види орфограм: фонограми, морфограми, семограми.

Співвідношення орфограми та фонеми дає змогу визначити такі типи цих одиниць: фонограми (написання, що мають реальні звукові співвідношення), афонограми (орфограми, що відповідають «нульовому» звуку), та ілетрограми (небуквені орфографічні знаки, чи інтерлітери – дефіс, апостроф, інтервал) (7; 25).

Монограмою є така орфограма, що представлена однією літерою, лігатурою або літерою з над- або підрядковим знаком. Основним критерієм виділення монограми є її здатність визначати значення слова та одночасно мати один або кілька фонетичних еквівалентів [7].

У лексиці текстів політичного та економічного спрямування широко вживаються монограми a, à, â, що мають основний фонетичний відповідник [A]; лігатура æ, що відповідає звуку [ɛ]; монограма b, що має в більшості випадків фонетичний відповідник [b] та в окремих випадках – звуковий еквівалент [p]; монограма c, що відповідає звуку [s] перед буквами e, i, y та лігатурами æ, œ та звуку [k] в усіх інших випадках; монограма ç, що відповідає звуку [s]; монограма d, що має основний фонетичний відповідник [d]; монограма e, що має основний фонетичний відповідник [ɛ] та додаткові фонетичні відповідники [œ] та [e], а також звуковий еквівалент [ə] у відкритому складі; монограма ê, що має фонетичний відповідник [ɛ]; монограма ë, що має фонетичний еквівалент [ɛ]; монограма è, що має фонетичний еквівалент [ɛ]; монограма é, що має основний фонетичний відповідник [e]; монограма f, що має основний фонетичний відповідник [f]; монограма g, що має основний фонетичний відповідник [g] та додатковий фонетичний еквівалент [ʒ] в позиції перед e, i, y, звуковий еквівалент [dʒ] в запозичених словах та фонетичний відповідник [g] перед e, i, y в запозичених словах; монограма h, що може мати звуковий еквівалент [x]; монограма i, що має основний фонетичний еквівалент [i] та додаткові звукові еквіваленти [j], [ij], [Aj]; монограма ï, що має основний фонетичний еквівалент [i]; монограма j, що має фонетичний еквівалент [ʒ], додатковий фонетичний еквівалент [j] та фонетичний еквівалент [dʒ], що зустрічається в запозиченнях; монограма k, для якої виявлено єдиний фонетичний еквівалент [k]; монограма l, що має основний фонетичний еквівалент [l]; монограма m, що має основний фонетичний еквівалент [m]; монограма n, що має основний фонетичний еквівалент [n]; монограма o, що має основний фонетичний еквівалент [ɔ], а у відкритому наголошеному складі та перед [z] фонетичний еквівалент [o]; монограма ô, що має основний фонетичний відповідник [o]; монограма ö, що зустрічалася виключно у запозичених термінах і має фонетичний еквівалент [œ]; монограма œ, що має звуковий еквівалент [œ]; монограма p, що має основний фонетичний еквівалент [p]; монограма q, що має основний фонетичний еквівалент [k]; монограма r, що має основний фонетичний еквівалент [r]; монограма s, що має основний фонетичний еквівалент [s], а в інтервокальній позиції та в деяких випадках у запозичених словах – звуковий аналог [z]; монограма t, що має основний фонетичний еквівалент [t] та фонетичний відповідник [s] у складі суфіксів -tion, -ation, -ition, в групі літер ti плюс голосна, -tie (в кінці слова); монограма u, що має фонетичний відповідник [y].

Диграмою називається буквосполучення з двох літер, яке має єдиний фонетичний еквівалент [7]. Належачи до різних складів, літери не утворюють неподільний дволітерний комплекс – диграму, а залишаються самостійними монограмами.

У складі політико-економічної лексики французької мови вживаються такі диграми, що відповідають назальним звукам: диграма am, що відповідає звуку [ã]; диграма an, що має звуковий аналог [ã]; диграма em, що має фонетичний відповідник [ã]; диграма en, що має основний звуковий відповідник [ã]; диграма ën, що має фонетичний відповідник [ɛ̃]; диграма im, що має фонетичний еквівалент [ɛ̃]; диграма in, що має фонетичний еквівалент [ɛ̃]; диграма om, що має фонетичний еквівалент [õ]; диграма on, що має фонетичний еквівалент [õ]; диграма um, що має основний фонетичний еквівалент [œ̃], але у політичній та економічній лексиці виявлено лише додатковий фонетичний відповідник [Ɔm]; диграма un, що має фонетичний еквівалент [œ̃]; диграма ym, що має фонетичний еквівалент [ɛ̃]; диграма yn, що має фонетичний еквівалент [ɛ̃].

У складі політико-економічної лексики французької мови вживаються наступні диграми, що відповідають голосним звукам: ai, aî, au, ay, éé, ei, eu, oe, œu, oi, oî, oo, ou, oy.

Так, у складі політико-економічної лексики диграма ai має фонетичний еквівалент [ɛ]; диграма aî має фонетичний еквівалент [ɛ]; диграма au має фонетичний еквівалент [o]; диграма ay має основний фонетичний еквівалент [ɛ] (виявлено також додатковий фонетичний відповідник [ɛj]); диграма ei має фонетичний еквівалент [ɛ]; диграма eu має два фонетичних відповідники: [œ] у закритому або ненаголошеному складі та [ø] у наголошеному відкритому складі або перед звуком [z]; диграма oe іноді вживається замість диграфа œ, наприклад: *La signature d'un contrat avec le groupe Ph**oe**nix...* [19].

Це явище можна пояснити прагненням до спрощення орфографії та застосування простішого інвентаря друкарських знаків.

Диграма œu має фонетичний відповідник [œ]; диграма oi має основний фонетичний еквівалент [wa]; диграма oî має фонетичний відповідник [wa]; диграма ou – основний фонетичний відповідник [u]; диграма oy має основний фонетичний відповідник [wa].

Крім того, у складі політико-економічної лексики вживаються 10 диграм, що склаються з двох однакових літер, які відтворюють приголосні звуки (bb, cc, ff, gg, ll, mm, nn, pp, rr, ss, tt). Диграма bb має основний фонетичний еквівалент [b]; диграма cc має основний звуковий еквівалент [k] (хоча в окремих випадках літери cc не утворюють диграму і мають фонетичний еквівалент [ks], наприклад:

*des a**cc**idents du travail et des maladies professionnelles...* [22]).

Диграма dd має основний звуковий еквівалент [d]; диграма ff має основний звуковий еквівалент [f]; диграма gg має основний звуковий еквівалент [g] (в окремих випадках перед e, i, у ці літери не утворюють диграму, а залишаються самостійними монограмами); диграма kk має основний звуковий еквівалент [k]; диграма ll має основний звуковий еквівалент [l]; диграма mm має основний звуковий еквівалент [m]; диграма nn має основний звуковий еквівалент [n]; диграма pp має основний звуковий еквівалент [p]; диграма rr має основний звуковий еквівалент [r]; диграма ss має основний звуковий еквівалент [s]; диграма tt має основний звуковий еквівалент [t].

Серед гетерогенних диграм, які відповідають приголосному звуку, у складі політико-економічної лексики зустрічалися такі: диграма ch, яка позначає звук [ʃ] (у деяких випадках зустрічається фонетичний еквівалент [k], наприклад:

*le Haut Conseil de la science et de la te**ch**nologie (HCST)* [18].

Також у запозиченнях зустрічаються випадки, коли диграмі ch відповідає африкат [tʃ]:

*Brigitte Fontaine, IAM et Akhenaton, Manu **Ch**ao, les Rita Mitsouko...* [19].

Диграма cq, яка має звуковий відповідник [k]; диграма gn, якій відповідає фонема [ŋ](В окремих випадках літери gn не утворюють диграму, а залишаються самостійними монограмами g і n, кожна з яких має свій фонетичний еквівалент [g] та [n]:

*la croissance de l'emploi salarié a sta**gn**é au troisième trimestre* [20].

Диграма ph, яка має основний звуковий аналог [f] та диграма sc, яка має основний

звуковий аналог [s].

Орфографія політико-економічної лексики містить обмежену кількість таких поліграм (багатолітерних буквених комплексів): триграма ail має фонетичний еквівалент [aj]; триграма aim має фонетичний еквівалент [ɛ̃]; триграма ain має фонетичний еквівалент [ɛ̃]; триграма eau має фонетичний еквівалент [o]; триграма eil має фонетичний еквівалент [ɛj]; триграма ein має фонетичний еквівалент [ɛ̃]; спостерігається поява нової триграми oeu, яка вживається замість диграми œu. Приклади цього можна зустріти у публіцистичних текстах політичної та економічної тематики, особливо у тих, що виходять в електронному вигляді, наприклад:

*Créatrice d'emplois et grande utilisatrice de main-d'**oeu**vre, la grande distribution est néanmoins souvent mise en cause pour ses conditions de travail difficiles* [21].

Триграма oin має фонетичний еквівалент [wɛ̃]; триграма tch має фонетичний еквівалент [tʃ]; тетраграма aill має фонетичний відповідник [aj]; тетраграма eill має фонетичний відповідник [ɛj]; тетраграма euil має фонетичний відповідник [œj]; пентаграма euill має фонетичний відповідник [œj]; пентаграма ueill має фонетичний еквівалент [œj].

Основним критерієм виділення орфограми є її можливість розрізнення слова. На прикладі політико-економічної лексики спостерігається закономірне зменшення кількості випадків розрізнення слова порівняно з основною лексикою. Так, функція розрізнення слів у політико-економічній лексиці була виявлена лише для таких орфограм: зіставлення монограм a та à дозволяє виділити значення наступних слів:

*à (*прийменник, напр. *à parité, à vue) – a (*прийменник, напр. *a priori)* та відрізнити прийменник *à* від особової форми дієслова *(il) a –* «*avoir».*

Монограми a, â передають значення таких слів:

Tache f (пляма) — tâche f (задача), наприклад: tâches de sécurité fondamentale de l'OTAN

Монограми c та s визначають значення термінів:

cens m (ценз) – sens m (смисл)

cession f (припинення) – session f (сесія)

Монограми c і q, що мають звуковий аналог [k], розрізнюють загальну та термінологічну лексику:

cartier m (власник підприємства з виробництва гральних карт) – *quartier m* (квартал)

Разом з диграмою ai монограма ê розрізняє термін та звичайне слово:

Frêt m – фрахт; *frais* – свіжий.

За допомогою орфограми é розрізняються терміни:

Allié m – союзник ; allier – змішувати, поєднувати:

Les Américains se félicitent des pressions de Pékin sur son allié nord-coréen [23].

Монограма h відрізнює термін від звичайного слова:

(il) ôte – hôte m

У деяких випадках монограма l виконує функцію семограми, тобто визначає значення терміну *label m* на відміну від іншого терміну – *labelle f*, значення якого корелюється орфограмою ll та афонограмою e.

Монограма ô вживається у політичній та економічній термінології, набуваючи значення при розрізненні термінів у порівнянні з орфограмою au:

chômage m безробіття – *chaumage m* сінокіс

Монограма q є орфограмою на рівні термінології, набуваючи значення при розрізненні термінів у порівнянні з орфограмою c:

quartier (m) (квартал) – *cartier (m)* (власник підприємства з виробництва гральних карт).

Монограма t є орфограмою на рівні термінології, відрізняючи термін від слова у протиставленні з диграмою tt:

il frète (фрахтувати, брати напрокат) – il frette (накладати обруч).

Диграма an розрізняє термін від слова у протиставленні з диграмою en:

Amande f – amende f.

Отже, дослідження лексичного матеріалу політико-економічних текстів свідчить, що інвентар орфограм, які використовуються для графічного оформлення термінів, не виходить за межі фонограм загальної лексики французької мови. Навпаки, у політичній та економічній лексиці французького походження спостерігається звуження інвентаря фонограм у порівнянні з загальною лексикою. У політико-економічних термінах майже не вживаються такі монограми, як ä, ã, ā, î, ī, ñ, ù, ÿ, назальні диграми în, ïn, ôn, голосні диграми eî, eû, ey, oè, oé, oê, oë, où, oû, приголосні диграми qq, zz, триграми aon, cch, chs, eim, що зустрічаються в загальній лексиці французької мови, однак не були виявлені нами у досліджуваному матеріалі. У політичній та економічній термінології практично не вживаються багатолітерні комплекси з чотирьох та п'яти букв – тетраграми та пентаграми. Зустрічалися в політико-економічних термінах лише тетраграми aill, eill, euil та пентаграми euill і ueill. В той же час відзначається поява нової диграми oe, яка вживається замість лігатури œ, та триграми oeu, яка вживається замість диграми œu.

Інвентар фонетичних відповідників орфограм зменшується порівняно з загальною лексикою французької мови. Так, у складі політичної та економічної лексики не виявлені фонетичні відповідники [Ȯ], [e], [E] монограми a, фонетичні еквіваленти [g], [z], [t*f*], [ts] монограми c, фонетичний відповідник [t] монограми d, фонетичні відповідники [E], [ə]монограм é, è, ê, ë, фонетичний відповідник [v] монограми f, фонетичні відповідники [r], [j] монограми h, фонетичні відповідники [x], [ʃ] монограми j, фонетичні відповідники [ö], [Ö] монограми ö, фонетичний відповідник [g] монограми q, фонетичний відповідник [d] монограми t, фонетичні відповідники [v], [ɥ] монограми w, фонетичні відповідники [ij], [e], [ε] монограми y, фонетичні відповідники [dz], [s], [ts] монограми z, фонетичний відповідник [ɛ̃] диграми em, фонетичний відповідник [ε] диграми ay.

Крім того, на прикладі політико-економічної лексики спостерігається закономірне зменшення кількості випадків розрізнення слова за допомогою орфограм порівняно з основною лексикою. Так, функція розрізнення слів у політико-економічній лексиці була виявлена лише для таких орфограм: a, à, â, c, s, q, é, ê, h, l, ô, q, ai, an, au, en, ll, tt.

Отже, ми можемо констатувати певне спрощення інвентаря фонограм у складі політико-економічної лексики французької мови.

Подальшими перспективами дослідження є вивчення функціонування афонограм та екзотичних літерних комплексів у складі політичної та економічної лексики французької мови.

ЛІТЕРАТУРА

1.*Амирова Т.А.* К истории и теории графемики. – М.: Наука, 1977. – 191с. 2.*Веденина Л.Г.* Пунктуация французского языка. – М.: Высш. шк., 1975. – 168с. 3.*Гак В.Г.* Французская орфография. – М.: Просвещение, 1985. – 240с. 4.*Гейко Т.М.* Проблеми фоно-орфографічної адаптації німецьких запозичень у сучасній французькій мові // Мовні і концептуальні картини світу. Зб. наук. пр. КНУ. – Вип.10. – К., 2004. – С.77-85. 5.*Гунчик І.О.* Культурно-історичні аспекти розвитку французької графіки і орфографії V-XVIII століття // Мовні і концептуальні картини світу. Зб. наук. пр. КНУ. – Вип.10. – К., 2004. – С.109-121. 6.*Єрмоленко Л.Ю.* Піктографічні та ідеографічні знаки у сучасній французькій мові. – К.: Есе, 2001. – 220с. 7.*Крючков Г.Г.* Современная орфография французского языка. – К., Вища школа, 1987. – 184с. 8.*Лабенко О.А.* Орфографічні засоби диференціації омофонів у французькій мові // Проблеми семантики слова, речення та тексту. Зб. наук. ст. – Вип.5. – К.: КДЛУ, 2001. – 249с. – С.116-120. 9.*Мазниченко В.М.* Фонографічні відтворення українських онімів у французькій мові // Проблеми семантики слова, речення та тексту. Зб. наукових статей. – Вип.3. ─ К.: КДЛУ, 2000. – 353с. – С.165-172. 10.*Новикова А.В.* Фонографическая и смыслоразличительная функция надстрочных знаков во французской орфографии (на примере accent aigu) // Метод. рекоменд. по совершенствованию ускоренного обучения в высшей школе. – К.: Киевск. ун-т, 1985. – С.35-37. 11.*Олійник Н.В.* Афонограми як орфографічний засіб диференціації слів-омофонів у французькій мові // Мовні і концептуальні картини світу: Зб. наук. пр. ─ К.: Видавничий Дім Дмитра Бураго, 2004. – Вип.14. – Кн.2. – С.76-79. 12.*Олійник Н.В.* Фіналі як маркери категорії множини складних слів у французькій мові. // Мовні і концептуальні картини світу. Зб. наук. пр. КНУ. – Вип.12, Ч.ІІ. – К., 2005. – С.103-107. 13.*Сидельникова Л.В.* Системність поліграм пікардійської орфографії (на матеріалі поезії XIII століття) // Проблеми семантики слова, речення та тексту. Зб.

наук. ст. – Вип.5. – К.: КДЛУ, 2001. – 249с. – С.163-170. 14.*Ситдикова І.В.* Орфографічні особливості неонімів мови французької реклами. Автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.05 / КНУ ім.Т.Шевченка. – К., 1998. – 16с. 15.*Ситдикова І.В.* Прагматична маркованість графем у мові французької реклами // Наукові праці молодих вчених та студентів: Зб. наук. пр. – К.: Видавничий центр КНЛУ, 1997. – Ч.2. – С.91-92. 16.*Федченко Е.Д.* Фонетико-графические и семантические особеннности англицизмов в современном французском языке. – автореф. Дисс. К.ф.н. Киев, 1990. – 23с. 17.*Catach N.* L'orthographe française. – P.: Nathan, 1980. – 334p.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

18.*LE MONDE*. – 27.09.2006. 19.*LE MONDE*. – 07.10.2006. 20.*LE MONDE*. – 21.11.2006. 21.*LE MONDE*. – 01.12.2006. 22.*LE MONDE*. – 16.12.2006. 23.*LE MONDE*. – 19.12.2006. (www.lemonde.fr).

БАБЮК В.А.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ПРАГМАТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ФРАНЦУЗЬКИХ РАДІОЕКОЛОГІЧНИХ ТЕКСТІВ

Постановка проблеми у загальному вигляді, її актуальність. На даному етапі розвитку лінгвістичної науки постає необхідним комплексний аналіз та опис механізмів функціонування мовного цілого, які сприяють формуванню прагматичної спрямованості тексту і досягненню певного прагматичного ефекту, виявлення особливих прагматичних текстових одиниць і категорій, встановлення їх взаємодії у межах текстового повідомлення. Вивчення прагматичних особливостей французьких радіоекологічних текстів (надалі ФРТ) ще не було об'єктом дослідження у рамках сучасної текстової лінгвістики, чим і зумовлена актуальність поставленої проблематики.

Дослідження, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Інтерес лінгвістів до опису ролі мови у суспільній практиці з урахуванням її прагматичного аспекту посилився у 70-ті роки. Предмет мовної прагматики розроблявся в рамках розширення генеративного синтаксису та семантики, а також у соціолінгвістиці, психолінгвістиці, лінгвістиці тексту та прагмалінгвістиці [1]. У лінгвістичних працях останніх десятиріч утвердилось як основоположне уявлення про активність автора тексту (суб'єкта текстової діяльності), що дозволяє виділити у мовному творі власне тематичну (комунікативно-інформаційну) складову, і певну програму впливу на адресата, тобто прагматичну складову.
Прагматичному вивченню текстів присвятили свої роботи вітчизняні і зарубіжні науковці: Ю.С.Стєпанов, А.Р.Лурія, В.Ф.Поршнєв, Т.М.Дрідзе, В.В.Кускова, Л.А.Киселева, Р.Белла, А.Л.Леонтьев, О.С.Ахманова, В.Дресслер, Д.Вундерліх, В.Куммер, Г.Клаус, З.Шмідт, Я.Петефі, П.Грейс, Г.Г.Матвєєва, А.Д.Бєлова та інші.

Постановка завдання. Для аналізу було відібрано французькі тексти виступів фахівців у галузі радіоекології 1997 – 2006 років, звіти міжнародних проектів у даній галузі, а також номери галузевого періодичного видання "ACROnique du nucléaire" за 1991 – 2007 роки. Такий фактологічний матеріал дозволяє здійснити вивчення прагматичних аспектів ФРТ на двох рівнях: вузькоспеціальної наукової галузевої мови радіоекології та на рівні фіксації "живого" мовлення експертів, або науково-популярного стилю мови періодики. Аналізуючи прагматичні аспекти ФРТ, ми виділили наступні : *поліфункціональність, дейктичність, темпоральність-модальність*.

Предметом даної статті є детальний розгляд поліфункціональності та дейктичності ФРТ.

Очевидно, що тематичний зміст текстів з радіоекології відображає факти наукового, суспільного, політичного і економічного життя певного соціуму, а точніше, зважаючи на проблематику цих галузевих текстів, усього людства, у ситуації, коли гармонізація стосунків людина-природа стає життєво необхідною умовою існування обох. Прагматичний зміст

виступає у ролі оформлення тематичного змісту, і коригує сприйняття даної ситуації адресатом у потрібному для автора ракурсі. Слід зазначити, що у текстах семінарів, присвячених реалізації міжнародних радіоекологічних проектів, та у текстах галузевих періодичних видань специфічно окреслюються ролі і автора, і читача. Нагальні проблеми людства, які становлять ядерну частину будь-якого повідомлення у межах РТ, є спільними для автора і для читача, і тому прагматична спрямованість йде у напрямку як до читача – адресата, так і до автора, який також виступає у такій ситуації адресатом. У свою чергу, діяльність міжнародних радіоекологічних програм передбачає активну і безпосередню участь аудиторії, на яку спрямовані дані програми, що передбачає своєрідну зміну ролей автор-читач, читач-автор. Аналізуючи виступи учасників практичних семінарів у галузі радіоекології, ми зафіксували своєрідну двосторонню взаємодію, коли спеціалісти галузі час від часу виступають у ролі адресата повідомлень, а пересічні люди – адресантами, і навпаки. Схематично зобразити світ інтеракції суб'єктів та об'єктів цих текстів можна так:

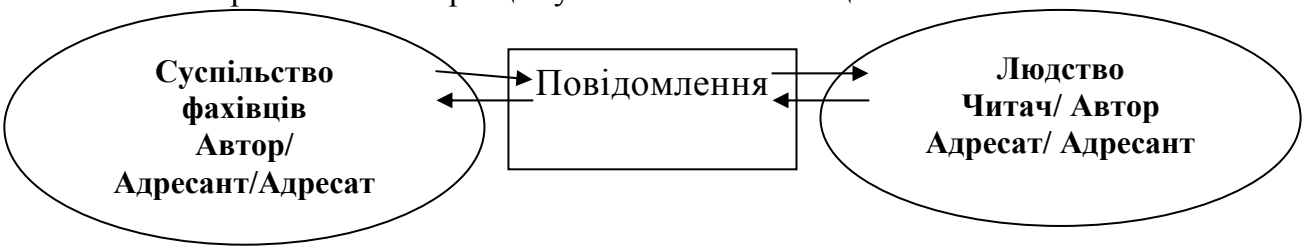

Розщеплення єдиного змістового простору цілого тексту на тематичний та прагматичний можливе лише у процесі лінгвістичного аналізу, оскільки у реальному мовленні ці компоненти існують синкретично. У прагматичному змісті радіоекологічного тексту закладено не тільки ставлення автора до ситуації, що аналізується у даному контексті, але і механізм впливу на свідомість читача. Надалі будуть розглянуті деякі особливості організації власне прагматичного змісту РТ.

На наш погляд, одними з основоположних компонентів прагматичного змісту всього тексту виступають прагматичні настанови: «матеріалізовані у тексті, усвідомлені конкретні наміри адресанта здійснити відповідний вплив на адресата» [2:3]. Прагматичні настанови є метатекстом по відношенню до основного, сприяють розгортанню цілого тексту. Вони не мають строго фіксованого положення у структурі тексту, тому експліцируються у різних місцях контексту у залежності від намірів автора. Прагматичні настанови матеріалізуються у текстовій площині особливими мовними засобами, так званими прагматичними актуалізаторами (термін А.Г.Лошакова [3]), що становлять систему різнорівневих мовних одиниць, об'єднаних у текст через функції впливу, які вони виконують.

Антропогенні параметри тексту у межах наукової комунікації, об'єктивовані завдяки функціям, що позначені адресантом з метою прагматичного впливу на адресата. Реалізація цих функцій дозволяє адресанту адекватно розкрити суть комунікативно-прагматичної цільової установки наукового тексту і прогнозувати міру впливу на адресата для створення у нього певного відношення до текстової інформації. Текст – це складна система організації ментальної, емоційної та лінгвістичної діяльності, оскільки "у будь-якій діяльності замисел передує конкретним операціям з вибору засобів з їх втілення. Текст сам по собі виявляється функціональною системою, в рамках якої лінгвістичні конструкції використовуються для реалізації певних комунікативно-пізнавальних задач і можуть варіюватися згідно з цими задачами" [4:43-47].

Відомо, що виникнення комунікативного акту завжди зумовлено прагненням адресата досягти визначеного прагматичного ефекту, чи кінцевої мети, змінити певним чином фізичний, духовний чи емоційний стан адресата. Логічним є висновок про те, що існує тісний взаємозв'язок між функціональним змістом того чи іншого типу наукового тексту і оціночно-

аналітичним характером діяльності адресанта. Саме оцінка адресанта, його почуття і характер прагнення визначають силу впливу змісту РТ на адресата.

Поліфункціональність ФРТ

Під час аналізу РТ ми використали класифікацію Е.А.Лаврентьєвої [5], яка виділяє сім функцій, що можуть бути реалізовані у науковому тексті, і у відповідності до яких виправдовується використання тих чи інших лексичних, граматичних, стилістичних і прагматичних засобів: інформативну, критичну, спонукальну, аргументативну, впливову, мотиваційно-стимулюючу і оціночну.

1. *Інформативна функція*. Адресат, маючи достатні фонові знання, звертається до свого досвіду та зіставляє його з поданою інформацією. В текстах може переважати позитивна, негативна чи нейтральна оцінка, але найчастіше спостерігається комбінація цих оцінок, які в основному імплікуються за допомогою фактуальної і кількісної інформації. Це означає, що вплив інформативної функції на адресата є помірним, оскільки йому самому доводиться зробити вибір чи приймати дану інформацію чи ні:.. *Si vous considérez les données du graphique pour l'été 1997 (page 40), vous pouvez y voir les promiers résultats de notre travail avec ETHOS. Vous voyez que presque dans tous les troupeaux, la contamination du lait est aux alentours de 200Bq/l, et dans les deux troupeaux numérotés 1 et 2, ce niveau de contamination est plus élevé. Nous avons ensuite fait une carte de pâturages, et nous avons vu que les pâturages de ces deux troupeaux étaient plus proches de la fotêt, donc certainement plus contaminés.Tous les autres troupeaux allaient dans les pâturages améliorés…*[Séminaire:57]

Фактуальна і кількісна інформація позначена такими вербальними засобами: *données, graphique, été 1997, page 40, promiers résultats, contamination du lait, 200Bq/l* і т.д. Оціночність у даному контексті виражається за допомогою порівняльного ступеню прикметників: *plus élevé, plus contaminés* та інш.

2. *Критична функція* реалізується за критичного переосмислення проблеми, що досліджується. В основі актуалізації цієї функції лежить діалектичний спосіб поляризації за принципом «позитивне/негативне»*:…Un programme de contre-mesures avait été mis en place par les pouvoirs publics… Ce programme était notamment basé sur l'arrêt de la production agricole privée (surout laitière) et sur l'approvisionnement de la population en produits propres [1]. Cependant, dans les années qui ont précédé 1996, une forte dégradation de la situation radiologique de la population a pu être observée [2]. Face à cette situation, cette population se trouvait totalement démunie, dans l'incapacité d'évaluer sa gravité et d'agir pour se protéger. Ceci nous a donc conduit à envisager une intervention qui visait, dans ce nouveau contexte, à l'amélioration de la protection radiologique de la population…..Nous avons essayé autant que possible de développer une intervention à partir des moyens qui étaient disponibles pour la population [3]. Il s'agissait de ne pas créer des conditions artificielles [4] qui auraient compromis la durabilité des résultats* [Séminaire:11-12].

Те, що оцінюється негативно, подається в опозиції до конструктивного позитивного вирішення проблеми. Домінує істинність наукової позиції адресанта і хибної точки зору інших дослідників. Результати подаються ще й з використанням оціночної лексики, яка виражає суть критичної функції, може містити емоційну і розмовну оціночну лексику. Вплив на адресата прямий, сильний. Спочатку автор тексту розкриває сутність попередньої програми місцевої влади *[1]*, і вказує на те, що одночасно з її розгортанням стан населення погіршувався*[2]*, тому автор разом зі своєю командою пропонує нову концепцію покращення захисту населення, важливим пунктом якої є використання лише наявних серед населення засобів *[3]*. Слід відмітити, що негативна критика з боку автора повідомлення виражена імпліцитно: заперечення створення штучних умов, що ставлять під загрозу тривалість позитивного результату, у межах власного проекту, натякає на те, що саме такий

(неправильний) підхід був використаний попередниками. Позитивна лексика: *propres, amélioration*, негативна лексика: *dégradation, démunie, incapacité, gravité*

3. *Спонукальність* наукового тексту спрямована на адресата з метою переконати його. Ця функція є особливо вагомою у текстах, де подається опис досліджень і експериментів. Має місце дійове використання представленої адресантом інформації:…*Je vais dire un mot de la méthodologie que nous avons développée dans ce projet. Il s'agissait d'abord d'une approche originale, basée sur l'implication de la population…Une seconde caractéristique de cette approche méthodologique était de prendre en compte la complexité de la situation à laquelle nous étions confrontés…Je dois souligner à ce stade que notre projet n'a pris en compte la dimension de la santé qu'indirectement, c'est- à –dire à travers le suivi et la réduction des expositions radiologiques et de la contamination…Nous avions également l'objectif de doter cette population des éléments d'une culture nécessaire pour prendre en compte la situation radiologique*…[Séminaire:12].

Засоби спонукання мають позитивний оціночний характер.

4. *Аргументативна функція* виражається в умінні адресанта впевнено та переконливо довести свою концепцію, свою точку зору. Оцінка позитивності чи негативності потрібна для переконання адресата у чомусь: *Je voudrais insister encore sur la question des doses parce que je crois vraiment qu'elle est au cœur des problèmes, et donner mon impression sous forme de trois messages… Je voudrais insister sur le fair qu'il n'y a pas de niveau de dose au-dessus duquel on risque quelque chose et de niveau en dessous duquel on ne risque absolument rien…Je crois qu'il faut oublier ce discours…Et partir de là il faut relativiser, parce que les connaissances sur les effets biologiques des radionucléides sont tirés de…..Et sur ce point, c'est mon deuxième message, force est de constater que….Et j'en viens à mon troisème message, je dois vous dire que…..Il ne s'agit pas seulement des effets sanitaires tels que cancers, mais tout ce qui concerne d'autres effets biologiques….Donc le message essentiel que je voudrais faire passer une fois de plus, c'est que…*[Séminaire:76].

Дана аргументація побудована згідно з логічною розстановкою смислових акцентів. Повідомлення чітко розбито на три частини (*trois messages*), кожна з яких, у свою чергу наповнена необхідними лексичними та граматичними засобами.

Інформація, що впливає на реципієнта вербалізується в аргументації, зважаючи на її антропоцентричний характер та інтенціонал організації радіоекологічних текстів. Аргументація полягає у діях зі сторони адресанта, що націлені на те, щоб домогтись від адресата осмислення текстової реальності через призму його досвіду, що включає досвід пам'яті, досвід мислення, досвід комунікації, досвід практичної діяльності, тезаурусний досвід. Тобто головною метою є актуалізація у свідомості читача основних авторських концептів, що привели б до заданого адресантом логічного висновку. При аргументації особистісне начало чітко виокремлене – *je*. Аргументациія характеризується високим ступенем суб'єктивності, оскільки мовленнєву поведінку обирає сам адресант. Наукова аргументація грає домінуючу роль, тому має найбільший вплив на адресата.

5. Функція *впливу* поглиблює значення аргументуючої функції. Адресант повідомлює, які методи зможуть допомогти у вирішенні поставленої задачі:..*On ne vous oublie pas et les problèmes qui sont évoqués ici sont connus de l'ensemble de la communauté scientifique, et particulièrement en France et à l'IPSN [1] où nous venons de lancer un programme Envirhom qui a justement pour vocation d'essayer de définir de façon scientifique, avec certitude [2], la relation qui existe entre le niveau de contamination en Césium dans la chaîne alimentaire et les effets biologiques induits*…[Séminaire:76]. У розглянутому контексті автор акцентує увагу на тому, що проблеми людей зачіпають широке коло фахівців *[1]*; згадування закордонних наукових установ, які розгорнули програму з вивчення впливу радіоелементу Цезій має на меті привернути увагу адресата (адже людина часто спочатку більше довіряє установі з серйозною назвою, ніж окремій людині чи невеликій команді, що уособлює індивідуальні

прагнення) викликати почуття важливості, віри, поваги. Науковість і достовірність *[2]*, ці два поняття також підкреслюють інтенцію впливу (запевнення у чомусь) на свідомість адресату.

6. *Мотиваційно-стимулююча* спрямованість РТ передбачає необхідність переконати адресата у вагомості розробок, методик запропонованого об'єкта пізнання. Дана функція має на меті зацікавити адресата, оскільки зацікавленість спонукає до певних дій….*Ecoutez [1], ce territoire, tout le monde le sait,qu'il est contaminé. S[2]'il y a une contamination, il y a un risque, quel que soit ce risque, sans préjuger de son importance. Par conséquent[3], cette décision qui est de vivre ici ou pas, est* ***votre*** *décision, elle ne sera pas la nôtre. Donc [4], notre proposition, c'est d'aider ceux qui veulent vivre ici [5], qui ont pris cette décision [6], et d'essayer de faire quelque chose pour améliorer cette situation…*[Séminaire:13]. Перш за все привертає увагу форма звернення в імперативі *[1]*. По-друге, у такому короткому уривку зосереджений досить багатий арсенал конструкцій: умова *[2]*, дискурсивні конектори, що виражають протиставлення *[3]* і висновок*[4]*. У позиціонуванні адресант – адресат, що відповідно виражається займенниками 1 і 2 особи множини, присутній постійний логічний наголос на адресата, особа якого ще й виражається підрядними означальними реченнями *[5], [6]*.

7. Основна значимість *оціночної функції* полягає у тому, що вона посилює вплив практично будь-якої іншої функції, реалізованої у тексті, адже оцінювання лежить в основі процесу пізнання будь-якого явища. Серед основних вербальних засобів, що служать для її реалізації у межах РТ слід назвати назвати якісні прикметники і прислівники: *bon, mauvais, terrible, grave, contaminé, sale, propre, trop, peu, très, plus, moins, mieux, pire, négatif, positif*; часто використовується найвищий ступінь порівняння для оцінки стану чогось: *le produit le plus propre, les champignons les plus propres de notre forêt, des produits qui sont les plus sensibles à…*[Séminaire:41].

Кожна функція дозволяє спрогнозувати інтенцію адресата РТ. Таким чином, стає очевидним, що поліфункціональність наукового тексту (в нашому дослідженні РТ) представляє собою систему, сформовану у відповідності з авторською інтенцією, в якій одні функції виступають як домінантні, а інші як периферійні.

Дейктичність ФРТ

Усі три типи одиниць первинного дейксису, опорою якого є дейктичний центр "мовець, тут, зараз": особові дейксиси (1 і 2-га особи однини і множини je, nous, vous), локативні (ici, la-bas) і часові (maintenant), що відповідають прагматичним змінним мовленнєвого акту (термін Е.В.Падучевої), або егоцентричному дейктичному центру, на який орієнтуються учасники комунікативного акту представлені у ФРТ. Дейктичні елементи можуть представляти собою і окремі лексеми, і можуть бути пов'язані афіксами у складі інших слів, наприклад, префікс *co-* у складі іменників *(co-action, co-expertise, co-évaluation)* та дієслів *(copiloter, co-agir, co-évoluer)* є дейктичним засобом, що вказує на 1-шу особу множини *nous.*

Персональний дейксис, будучи підвидом предметного дейксиса, проявляється за допомогою вказівних займенників, що вказують на учасників КА. Просторовий та часовий дейксис реалізуються формальними елементами двох основних типів: іменними групами, що включають вказівні займенники чи їх аналоги *(dans cette forêt, dans ce village)* і елементами прислінникового типу (*ici, là, maintenat, actuellement, aujourd'hui*). Більш складні просторові і часові дейксиси вказують не безпосередньо на об'єкти, місця і моменти, що співпадають з дейктичним центром, а через них на інші об'єкти, місця і час (*dans le village voisin*, *à côté , l'année dernière, à l'époque*). За таким самим принципом побудовано вживання минулого і майбутнього часів, що вказують на проміжок часу, який визначається по відношенню до теперішнього моменту.

Вторинний дейксис, анафора та текстовий дейксис. У дискурсі можуть створюватись альтернативні дейктичні центри, куди віртуально розміщюється мисленнєвий суб'єкт, і тоді

виникає явище вторинного дейксиса. Розглянемо пряму мову: *"…Comment ne serions-nous pas inquiets? Quand tu a mal aux jambes ou aux bras, tu penses: 'et si c'était ça?' Il faudrait déménager, peut-être on vivrait mieux plus longtemps. Mais voilà, nous sommes vieux, s'adapter pour nous, quelquepart, sur une terre étrangère, c'est dur! Et puis nous n'avons plus de forces pour tout recommencer»[Rapport provisoire:53]*

У першому реченні основою дейктичного центру є перша особа множини – займенник *nous*, у наступному реченні відбувається персоналізація суб'єкта, основана на мисленнєвому дейктичному центрі, *nous* замінюється на *tu*, яке фактично є тотожним за значенням займеннику *je*. Згодом, відбувається ще одна зміна персонального дейксису на безособовий займенник *on,* який є відповідником *nous.* Явище такого типу Е.В.Падучева [6] називає «наративним режимом інтерпретації». Що стосується просторових дейксисів, то їх функціонування у межах ФРТ є також специфічним. Слід відмітити, що у галузевих текстах, зважаючи на їх проблематику, існує одночасно два простори – простір наратора-експерта і простір реципієнта – забруднена зона, що позначена дейктичним елементом *ici,* у той час як чисте середовище позначено дейксисом *là-bas: ..Puisque vous êtes des experts européens, vous venez dans notre territoire, dites-nous: Est-ce nous pouvons vivre dans ce village? Est-ce qu'il y a un risque à vivre* ***ici****?* [Séminaire:13]. У той же час, коли наратором є наратор-переселенець, дейктичний просторовий центр змінюється навпаки: *là-bas* позначає забруднену, кинуту місцевість, а нове місце проживання позначене дейксисом *ici ...Il n'y a pas de joie* ***ici****, on s'ennui. Ce pays n'est pas comme le nôtre.* ***Là-bas****, il y avait de belles rivières, de belles forêts, de championions, tout. Ici, on nous a amené comme dans une steppe…[Rapport provisoire:26].*

Відомо, що більшість формальних засобів, що здатні використовуватись дейктично, можуть також використовуватись анафорично, тобто коли відбувається згадування референтів, вже активованих робочою пам'ятю мовця і адресата. Так, використовуючи анафорично займенник третьої особи, мовець спирається на те, що відповідний референт щойно був згаданий у попередньому контексті. Займенники першої та другої особи множини також можуть містити анафоричний компонент. Це стосується, насамперед, займенника *nous*, що позначає мовця плюс ще когось, у тому числі третіх осіб: *Je suis très heureux, au nom de l'ensemble des participants du projet ETHOS, européens et biélorusses, que nous puissions aujourd'hui partager ces résultats qui sont à nos yeux très importants pour l'avenir de ce territoire et pour les perspectives qu'ils semblent ouvrir…*[Séminaire:11].

Майже універсальне вживання займенника *nous* у ФРТ має особливу прагматичну мету, у такий спосіб експерти у галузі радіоекології долають відчуженість у спільній роботі із цільовою групою. Позиціювання *je-vous/ nous-vous,* замінюється загальним *nous* із значенням "ми всі разом, і ми, і ви": *…Et ce que j'ai trouvé ici dans ce chemin qui n'a pas toujours été facile, c'est que nous sommes tous très proches. Au-delà de tout ce qui peut nous diviser, il y a besoin de toutes nos énergies pour…*[Séminaire:72].

Ще одна конвенціональна метафора уподібнює письмовий (а іноді і навіть усний) текст фізичному простору чи часу комунікативного акту. На цій метафорі основані такі вислови, як как *ceci, face à cela, ce, cette, de cette façon* [Séminaire:14]*, parallèlement* [Séminaire:15]*, ceci nous a donc conduit à une intervention qui visait, dans ce nouveau contexte, à l'amélioration de la protection radiologique de la population* [Séminaire:11]*... Face à cela, nous avons essayé de prendre des engagements et d'adopter…* [Séminaire:13]*… Cette dégradation était liée à plusieurs facteurs concomitants…*[Séminaire:11]. У таких випадках мова йде про текстовий чи дискурсивний дейксис. Дейктичним центром у такому випадку є та точка тексту, в якій на даний момент знаходиться автор текста і його адресат.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Виходячи з усього вищесказаного ми можемо зробити наступні висновки. Кожна функція дозволяє спрогнозувати інтенцію адресата ФРТ. Таким чином, ми погоджуємося з

тим, що поліфункціональність ФРТ тексту представляє собою систему, сформовану у відповідності з авторською інтенцією, в якій одні функції виступають як домінантні, а інші як периферійні. Дейктичність ФРТ проявляється на усіх рівнях: персональному, просторовому і часовому. Функціонування дейктичних елементів відповідає прагматичним настановам і адресата і адресанта тексту, а також характеризується створеням завдяки цим елементам альтернативних дейктичних центрів з метою точнішої передачі реалій КА. Перспективним є подальший розгляд даних прагматичних аспектів ФРТ із комплексним урахуванням психо-, соціо-, прагмакомунікативних характеристик сучасних французьких галузевих текстів.

ЛІТЕРАТУРА

1.*Матвеева Г.Г.* Актуализация прагматического аспекта научного текста. http://rspu.edu.ru/projects/deutch/mono_1.html. 2.*Наер В.Л.* Прагматика текста и ее составляющие. – Сб.науч.тр. МГЛУ. – Вып.245. –М., 1985. 3.*Лошаков А.Г.* Прагмо-семантическая структура пародийного текста. – Дис. … канд. филол. наук. Северодвинск, 1995. 4.Дридзе Т.М. Язык и социальная психология. – М., 1980. – С.43-47. 5.*Лаврентьева Е.А.* Полифункциональность как способ идентификации антропоцентрических отношений в научном тексте: http://evcppk.ru/files/pdf/132.pdf.6.http://www.lexicograph.ru/files/nabokov_2.pdf

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1.*Textes* du Séminaire international. 15-16 novembre 2001. Organisé par le Comité Tchernobyl de Biélorussie et les équipes du Projet ETHOS avec le soutien de la Commission Européenne et du Consulat Suisse en Biélorussie. – 167p. 2.*La catastrophe* de Tchernobyl, 7 ans après. Rapport provisoire. 10 octobre 1993. Mutadis consultants. 14, rue Belzunce 75010 – Paris. – 85p. 3.*L'Acronique* du nucléaire, №2006-2007.

БЕРЕГОВА О.А.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ЖАНРОВА СПЕЦИФІКА ІСПАНСЬКОЇ НАРОДНОЇ ЗАГАДКИ ТА ЇЇ ТИПОЛОГІЯ

У статті зосереджується увага на такий своєрідний феномен фольклору, як загадка. Загадки відносяться до малих жанрів. Вони, як правило, мають невеликий обсяг і зафіксовані в писемній формі, хоч спочатку функціонували і в усній традиції. Час вносив зміни в цю сферу народної культури. Проте загадку характеризує консервативність і традиційність. Загадки – значний шар духовної культури народу, в них виявляється сильне переплетення різних, неадекватно переломлюваних уявлень.

На сьогодні тема загадок залишається не досить вивченою, хоч вони все більше привертають увагу лінгвістів. У роботі Т.В.Топорової [1] знаходимо аналіз стародавніх ісландських загадок з огляду на їхню структуру і стилі. Т.Я.Єлізаренкова та В.М.Топоров [2] досліджували ведійські загадки як одну з форм етнічного мислення.

Більшість досліджень за даною темою виконано на **матеріалі** російських та українських загадок. М.М.Хмелюк [3] виділяє й аналізує нові риси загадок і причини їхньої появи. В.В.Мітрофанова у роботі «Сучасний стан російських народних загадок» [4] підкреслює той факт, що цей жанр, не зважаючи на зміну його першоджерел і світ в цілому, зберіг своє суспільне покликання: служити процесу виховання. І.Ю.Федас [5] виділив головну закономірність у розвитку системи жанрів фольклору в трансформації традиційних форм і в зростанні тематики жанру. І.П.Березовський [6] поділяє думку інших дослідників про те, що головною рисою загадок є зростання їхньої тематики. М.А.Рибнікова [7] вивчає образну систему загадок, побудовану на метафорах, підкреслюючи тим самим особливість цього жанру. Явище метафори у тексті загадки досліджувалось окремими радянськими лінгвістами, такими як З.М.Волоцькою [8], Ю.І.Левіном [9]. Питання зіставлення загадки з

іншими жанрами літератури завжди привертали увагу дослідників Т.М.Ніколаєвої [10] та Г.Л.Пермякової [11].

Актуальність дослідження. Сьогодні загадку досліджено з огляду на її структуру. Але питання про функціональні типи загадок залишається відкритим для порівняльного аналізу об'єкта в діахронії.

Предметом дослідження в даній роботі є жанрова специфіка іспанської загади, що забезпечує її пізнавальні можливості.

Мета роботи полягає у вивченні типології іспанської загадки з огляду на різні критерії та її специфіку.

Поставлена мета передбачає вирішення наступних **завдань**:

- систематизувати дані з питання вивчення фольклорних форм у вітчизняній і зарубіжній науці;
- вивчити системно типологію загадок відповідно до структурного, функціонального та змістового критеріїв.

Загадка – мудроване, хитре питання, в якому те, що загадано, завжди ховається під "маскою", а про предмет загадування лише натякається.

В іспанській мові існують 3 слова, які передають значення «загадка» - *adivinanza, acertijo y enigma*. Не легко виявити концептуальну відмінність між ними. Словник Королівської Академії Іспанії (*El Diccionario de la Academia Real Española)* не освітлює ці поняття досить детально. «*Adivinanza»* (загадка) визначається як «*acertijo»* (загадка). *«Acertijo»* (загадка) як «*enigma o adivinanza»* (загадка або загадка), що пропонується як приємне проведення часу. І «*enigma»* (загадка) як вираз або набір найскладніших, майстерно підібраних слів для того, щоб зрозуміти або інтерпретувати його.

Проте народне пояснення означає *«adivinanza»* (загадку) вираз, написаний віршем. Якщо в прозі вони називаються *«acertijos»* (загадками), та *«enigma»* (загадка) має більш високе та культурне значення.

Професор Педро Серрільо пропонує класифікувати загадки за тематикою та за способом висловлення яким загадки співбесіднику. За тематичним критерієм автор перераховує сім великих тематичних розділів: “Світ абстрактного”, “Людина”, “Світ тварин “Природа”, “Світ релігії”, “Світ писання та чисел”, “Світ ігор”, “Світ речей”.

За іншим критерієм Серрільо виділяє сім груп: загадки, які затверджують ясно те, що вони відображають, хоч може здаватися, що відповіді нема; ті, що, більш менш зрозумілі, тобто відповідь знаходиться в самій загадці; ті, що містять відповідь в ключі (в акровіршах букв, складів або слів); ті, що містять відповідь в ключі, що мається на увазі; виключно метафоричні; просто порівняльні і врешті-решт, ті, які мають відбитки історичного або культурного розвитку [12:4].

Жанрова специфіка загадки створює сприятливі умови для їхнього аналізу в синхронії та діахронії. Тексти загадок мають безсумнівні художні цінності, вони є своєрідними шедеврами літератури. Загадки (а разом з ними і такі форми, як замовляння) є поетичними здобутками і тому саме малі форми варто вважати локусом збереження архаїзмів [12:4].

Специфіка загадки полягає в тому, що вона поєднує дві частини: описову (вимовляється одним з учасників загадування загадок) і відповідь іншого учасника – розгадку. Завдяки метафоричності загадки, перша її частина описує предмет чи явище, що міститься в другій частині і представлене в ній у термінах іншої семантичної сфери. Така двочленність загадки визначає для дослідження необхідність розгляду двоскладовості цього феномена в різних аспектах – семіотичному, структурному і прагматичному.

З семіотичної точки зору загадка – особлива мова, користуючись якою певна група може говорити про різні соціальні дії. Наприклад, у стародавні часи під час весілля загадували загадки. За допомогою спеціального коду учасникам вдавалося говорити про

найважливіші соціальні явища (про союз чоловіка і жінки). Таким чином, як об'єкт семіотики загадка – це свідома зашифрованність (сам текст загадки) у його відношенні до денотата (відгадка). Текст загадки розглядається як знак у його відношенні до денотата – розгадки.

Структурний підхід також апелює до двоскладовості загадки. Як структура, загадка об'єднанує в собі два компоненти – образну частину і відгадку.

З погляду теорії комунікації сам феномен загадування припускає обмін інформацією при участі двох і більш активних учасників (комунікантів). Один учасник загадує текст загадки, а інший – відгадує.

У прагматичному аспекті загадку порівнюють із загальним висловлюванням, що, на думку А.В.Головачової [13:195], містить рему, а тема загадки – її відгадка. І все ж таки відзначимо, що загадка відрізняється від простого висловлювання тим, що вона може функціонувати як стандартний закінчений текст, що припускає діалогічність, а, значить, і наявність контртексту (відгадки).

Двоскладовість загадки та її діалогічність є значними й для діахронічного ракурсу дослідження, оскільки обмін питаннями і відповідями відсилає нас до архаїчних ритуалів, в основі яких лежать бінарні протиставлення: небесне, божественне і земне; чоловіче і жіноче; темне і світле; своє і чуже; живе і мертве. Більш детальний розгляд загадки дозволяє нам знайти в ній кілька типів дуальної організації:

а) обмін питаннями і відповідями;

б) обмін словами (словесний двобій);

в) обмін денотатами, суттю, поняттями, у чому власне і виявляється метафоричність тексту загадки.

Ще Аристотель називав загадку добре складеною метафорою: «Щоб формально стати метафорою, загадці досить відкинути відповідь» [14:77] Для загадок розмаїтість і структурного, і метафоричного ладу – необхідна умова, вона, ніби складає ядро жанру, специфічну особливість загадки. Без цього загадкам загрожує шаблон, а звідси, і легкість відгадування. Якщо ентропію[1] звести до мінімуму, забрати паузу незнання, тоді загадка перетвориться в звичайну фразу. Загадки є «лабораторією» створення метафор. За багатством і віртуозністю метафор народні загадки дотепер здатні конкурувати із найвишуканішими поетичними текстами.

З одного боку, загадки впливають на мову, показують потенційну багатозначність слова, що може стати реальною багатозначністю, з іншого боку, вони відбивають особливості розвитку лексичних значень. Загадка сприяє розвитку мови та її естетики.

Підводячи підсумки короткого розгляду загадки в різних аспектах, необхідно ще раз акцентувати увагу на її двочленній структурі, що мотивує її походження з ворожіння як «дословесного» агонального початку, суперечці двох сторін, а також її основних властивостей.

Проаналізувавши загадки й беручи до уваги зазначене вище, ми класифікували загадки за цілим комплексом критеріїв: тематичним, структурним і функціональним.

За змістом існують загадки про природні явища, про предмети побуту й одягу, про час, про частини тіла, про тварин, про їжу, про частини світу. За структурним – римовані та неримовані.

За змістовним критерієм загадки можна поділити на:

- загадки про природні явища:

Un platito de avellanas,
que de día se recoge y de noche se derrama.
(Las estrellas)
Tamaño como un camino,

[1] Ентропія – (от гр.entropia – поворот, перетворення), стан зміни системи в рівноважну

y hoza como un cochino.
(El río)

- загадки про предмети побуту й одягу:

Cuando calor tengo, «frío»,
y no «frío» sin calor.
(La sartén)

- загадки про час:

Soy rey que impero en toda nación,
tengo doce hijos de mi corazón,
de cada uno treinta nietos,
que son mitad blancos y son mitad prietos.
(El año)

- загадки про їжу:

Símil y serva
cantaba la perra,
un arbolito de esta manera,
con muchas frutitas
amarillas por dentro,
amarillas por fuera.
(El ciruelo)

- загадки про тварин:

Dos torres altas,
dos miradores,
un quita moscas
y cuatro andadores.
(El toro)

- загадки про частини тіла:

Cuando baja ríe,
cuando sube llora.
(El carrillo)

Відповідно з функціональним критерієм загадки поділяються на: креативні, пізнавальні, побутові і дитячі. Розглянемо кожну групу.

Креативні загадки пояснюють устрій світобудови і порядок речей у світі. Ці загадки неодмінно стимулюють логіку та мислення. Деякі з них змушують замислитись навіть найкмітливіших, а можуть і не піддатися розгадці, крім того ці загадки спонукають дії до адресата, наприклад:

Grande, muy grande,
mayor que la Tierra.
arde y no se quema,
quema y no es candela.
(El sol)

Пізнавальні дають можливість розширити знання про вже відомі предмети з різних сторін, формують вміння людини знаходити спільне та різне в об’єктах загадування, здатність узагальнювати існуючі знання й використовувати їх у рамках заданої загадкою проблеми, наприклад:

¿Qué es lo que se dice,
una vez en un minuto y dos en un momento?
(La m)

Побутові загадки у визначеному змісті схожі на креативні, оскільки в них відображені суттєві характеристики речей, що безпосередньо складають світ людини:

Tiene hojas, y no es nogal,
tiene pellejo, y no es animal.
(El libro)

Дитячі загадки нагадують гру з об'єктами, що нас оточують. Ці загадки більше для забавок, щоб розвесилити дітей, але водночас, вони вчать міркувати. Загадки неодмінно підвищують настрій дитини, стимулюють її мислення.

María Penacho
tuvo un muchacho,
ni muerto, ni vivo,
ni hembra, ni macho.
(El huevo)

Форма загадок не менш різноманітна, ніж їхня тематика. За структурним критерієм розрізняють римовані і неримовані загадки:

Yo vi un toro bramar desde una nube.
Vi salir fuego de una cantimplora.
Vi salir agua, es cierto, de un arado.
Vi dos bueyes hablar a una señora.
Vi dos hombres comiéndose un caballo.
Vi unos perros jugando a la pelota.
Vi unos niños tragarse tres navíos.
Vi el alto mar de leche abastecido.
Vi una taza de cien codos.
Vi una torre que andaba por un prado.
Vi una vaca tocar la chirimía.
Vi un sacristán verdad, por vida mía.
(?)
Muchas damas en un corral, todas lloran a la par. (Las tejas)

Про один й той самий предмет чи явище може бути створено кілька загадок, кожна з яких характеризує предмет з певного боку. Як приклад наведемо загадки про світло та про дим:

Tamaño como una almendra,
y toda la casa llena.
(La luz)
Antes que nazca la madre,
anda el hijo por la calle.
(El humo)

Pan grande como una bellota,
y toda la casa trota.
(La luz)
Más alto que un pino,
y pesa menos que un comino.
(El humo)

У першій загадці про світло об’єкт загадування порівнюється з дорогоцінним предметом (прянощі), а в другій – з життєво необхідним об’єктом (хліб). Поняття «диму» використовується в обох випадках, як символ життєвого простору людини.

Перший приклад загадки про дим ототожнює матір з вогнем, символізує початок нового життя. А інший характеризує хімічні та фізичні властивості об’єкта, чим розширює світогляд і знання людини.

Поетичну палітру цих загадок створює різноманітна властивість одного й того ж предмета і розмаїтість способів «шифрування» цих властивостей.

Таким чином, загадки різноманітні не тільки за змістом, й за тематикою, структурою, призначенням. У зв'язку з цим можна зробити висновок про значимість росту тематичної розмаїтості та зміни емоційно-стилістичного забарвлення загадок для еволюції цієї

фольклорної форми в цілому. Все це вказує на розвиток жанру загадки у всі епохи його існування.

ЛІТЕРАТУРА

1.*Топорова Т.В.* О Древнеисландских космологических загадках как феномене языка и культуры. – М.: ИМЛИРАИ, 2002. – 236с. 2.*Елизаренкова Т.Я., Топоров В.Н.* О ведийской загадке типа brahmodya // Паремиологические исследования. Сборник статей. М.: Гл. ред. восточной лит., 1984. – С.14-46. 3.*Хмелюк М.М.* Нові риси народних загадок // Нар. творчість та етнографія. – 1983. – №4.. – С.61-64. 4.*Митрофанова В.В.* Современное состояние русских народных загадок // Современный русский фольклор. – М.: Наука, 1986. – С.207-209. 5.*Федас И.Ю.* Особливості системи жанрів радянського фольклору // Народна творчість та етнографія. – 1980. – №1. – С.21-25. 6.*Березовський І.П.* Українські народні загадки // Загадка. К.: Вид-во Анурср, 1962. – С.17-37. 7.*Рыбникова М.А.* Загадки. – Л., 1932. – 49с. 8.*Волоцкая З.М.* Способы номинации в загадках (к вопросу о произвольности языкового знака) // Структура текста. – М.: Наука, 1981. – С.96-99. 9.*Левин Ю.И.* Семантическая структура загадки // Парамиологический сборник. – М.: Наука, 1978. – С.283-314. 10.*Николаева Т.М.* Загадка и пословица: социальные функции и граматика// Исследования в области Балтославянской культуры. Загадка как текст. – Вип.1 – М.: Индрик, 1994. – С.143-177. 11.*Мале* формы фольклора. Сборник статей памяти Г.Л.Пермякова. – М., «Восточная литература», 1995. – 349с. 12.*Cerillo, Pedro C.* Adivinanzas populares españolas (estudios y antología). Cuenca& Ediciones de la Unersidad deCastilla-La Mancha, 2000. – 226p. 13.*Головачева А.В.* К вопросу о прагматике // Исследования в области Балто-славянской культуры. Загадка как текст. – Вип.1 – М.: Индрик. 1994. – С.195-213. 14.*Харченко В.К.* Метафорический строй загадки // Рад.шк. – 1987. – №4. –С.76-81.

БЕРЕЗОВСЬКА О.В., ЛІПІЛІНА Н.В.

Національний університет харчових технологій

ФУНКЦІОНУВАННЯ СЛІВ-ТЕРМІНІВ ІНШОМОВНОГО ПОХОДЖЕННЯ В МОВЛЕННІ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ

Питання про “своє” та “чуже” у науковій термінології є одним із багатьох у проблематиці метамови науки, яке завжди привертало увагу дослідників. Однією з реакцій мовознавців щодо проблеми слів-термінів іншомовного походження є пуризм, що полягає в очищенні мови від чужомовних елементів. Проте деякі вчені вбачають у пуристичних тенденціях практичне і теоретичне значення: поміркований пуризм до певної міри корисний тим, що перешкоджає надто швидкій і численній появі чужих слів [4:45]. Наразі існує тенденція до небажаності, навіть неприпустимості синонімії та омонімії в межах певної термінологічної системи [6:11]. Теза про небажаність явища полісемії у термінологічній лексиці особливо стосується правничої термінології, яка повинна мати чітке тлумачення.

Учені підкреслюють, що терміни як елементи певної фахової мови із специфічними особливостями з’являються, функціонують та розвиваються на ґрунті певної національної мови [3:83]. Процес входження слів-термінів іншомовного походження є складним і тривалим у часі, що відбувається у три етапи [7:14]. Перший охоплює зміни, які відбуваються в іншомовних словах під час їхнього входження у мову-реципієнта (фонемно-графемна субституція та граматичне оформлення іншомовного слова засобами мови-реципієнта, входження в лексико-семантичну систему мови-реципієнта). На цьому етапі іншомовне слово вже можна вважати запозиченням. Другий етап охоплює перетворення, які є наслідком освоєння запозиченого слова під час його подальшого функціонування у новій мовній системі. На третьому етапі відбувається укорінення запозиченої лексичної одиниці у систему мови-реципієнта. Запозичення вже повністю відповідає нормам нової мовної системи і нічим не відрізняється від питомої лексики.

Запозичені англійські терміни, потрапляючи в лексико-семантичну систему української мови, зазнають певних семантичних змін, які полягають у спрощенні або ускладненні семантичної структури іншомовного терміна, звуженні або розширенні та зміні значення. Спрощення спостерігається у полісемічних англомовних термінах під час їх ньоговходження в лексико-семантичну систему української мови, а ускладнення семантичної структури термінологічних англомовних запозичень та розвиток полісемії за рахунок

термінологічних значень, невластивих прототипам відповідних термінів, спостерігається рідко, що зумовлено специфікою самого терміна. Звуження та розширення значень англомовних термінів безпосередньо пов'язане зі спеціалізацією та генералізацією відповідних понять, що зумовлюється звуженням або розширенням сфери функціонування терміна. Іншомовний термін під час освоєння не тільки зазнає впливу мови, яка запозичує, а й сам впливає на неї, стимулюючи розвиток питомих слів, зумовлюючи перерозподіл у межах лексичних мікрогруп, що формуються на основі певних семантичних стосунків. Лексико-семантична адаптація термінології, запозиченої з англійської мови, привоздить по-перше, до зрушень, в організації тематичних груп, по-друге, до виникнення нових семантичних відношень, зокрема синонімічних.

У своєму дослідженні виходимо з концепції функціональної природи терміна. На нашу думку, термін – це не особливе слово, а слово з особливою функцією. Функції термінів постають як конструкти діяльності у спілкуванні при певних соцільних умовах і мають визначені мотиви й мету, що уможливлює встановлення дискурсивних стратегій, які застосовуються комунікантами в процесі їхньої професійної взаємодії. Функціонування термінів безпосередньо пов'язано з реалізацією таких ознак слів-термінів, як системність, дефінітність, однозначність та інформативність. Термін не тільки фіксує інформацію, але й є засобом передачі, породження знань у процесі професійного спілкування, що тісно пов'язано з основною функцією мови – вираженням певного когнітивно-інформативного змісту. Прагматичне функціонування термінів у мовленні спеціалістів зумовлено особливостями суб'єктно-адресатних відношень, комунікативними потребами фахівців у професійному спілкуванні, функціями самих термінів, способами передачі інформації, соціально-прагматичною спрямованістю, дотримання норм певного типу комунікації. Звідси слова-терміни виконують комунікативні, когнітивні, інформативні й тематичні функції.

Причинами вживання термінів іншомовного походження за наявності українських відповідників є більша відповідність запозичених термінів основним вимогам до "ідеального" члена терміносистеми: короткість, точність, словотвірні можливості, неідентичність комплексу значень (зменшення полісемії питомого терміна за рахунок запозичення), відсутність небажаних асоціацій та загальновживаних значень, а в багатьох випадках також тенденцією до інтернаціоналізації термінологічного складу наукової мови.

Розгляньмо шляхи відтворення слів-термінів іншомовного походження в українській мові. Такі термінологічні складники інтернаціонального характеру асимілюються відповідно до звукової та графічної форми лексичних одиниць мови. Так, англійські мовні одиниці правової галузі зазвичай піддаються транслітеруванню, тобто підпорядкуванню англійських термінів фонетичним нормам української мови й стабілізації цих лексичних одиниць на новому мовному ґрунті [1:3]. Наприклад, *impeachment – імпічмент, common law – комен ло, know-how – ноу-хау, barrister – баристер, claim – клайм, book-maker – букмейкер, merger - мерджер, abandon – аб**а**ндон, barratry– б**а**ратрія, grant – гр**а**нт, cash – к**е**ш, racket – р**е**кет.* Або ж слова змінюються структурно: *bank note – банкнота, st**o**ck broker – ст**о**кброкер.* Спостерігається паралельне відтворення фонетичної та графічної форми англійського слова, в результаті чого з'являються варіанти, наприклад: *cover – к**о**вер, к**а**вер; lobby – ло**б**і, ло**бб**і* та ін.

Таким чином, транслітерація слів-термінів іншомовного походження підпорядковується певним закономірностям відповідно до норм української літературної мови. Хоч такий спосіб відтворення англійських термінів не завжди позитивно сприймається.

Поряд з транслітерацією використовується варіантний відповідник, функціональне призначення якого полягає у тому, щоб якомога точніше виражати певні наукові поняття, фіксувати їхні найсуттєвіші ознаки. Вважаємо, що такі відповідники не є термінами, а лише

поясненнями значень поданих термінів, що є засобом введення терміна в новий контекст, наприклад, *кіднепінг – "викрадення людини з метою викупу"* .

Варто зважати на неоднорідність наукової термінології. Так, термін *broker* (брокер) в англійські мові має узагальнене спеціальне значення і виражає поняття *"комерційний агент, представник, посередник, маклер, комісіонер"*. В українській мові значення даного терміна – "*посередник під час укладання різних угод на біржі, який спеціалізується з певних видів товарів та послуг*"[12].

Аналіз словникових дефініцій свідчить про неусталеність значення терміна *брокер* у лексико-семантичній системі української мови, що виявляється в невизначеності його семантичного об'єму та нечіткості меж значення. Зокрема, у Словнику економічних термінів [11] наведена така дефініція: "*особа або фірма, що є офіційним акредитованим посередником у купівлі-продажу товарів, цінних паперів, валюти*". Банківсько-фінансово-правовий словник [10] подає таке визначення терміна *брокер*: *"Посередник, який на підставі оформленої з клієнтом домовленості сприяє укладанню угод у сфері торгівлі товарами, надання послуг, у біржових операціях з товарами та цінними паперами, фрахтуванні суден. Здійснює зв'язки між зацікавленими сторонами за їх дорученням та за їх рахунок. Брокером може бути окрема особа, фірма або компанія"*. Юридична енциклопедія [14] також подає широке визначення цього терміна – "*Посередник при укладанні договорів, що виступає від імені клієнта, за його дорученням та в його інтересах, діє за рахунок клієнтів, одержуючи за це від них матеріальну винагороду. Брокери спеціалізуються з певного виду товарів або послуг, наприклад: страхування, торгівля металом чи коксом, митні послуги* тощо". При цьому спостерігається активізація наукового осмислення поняття, вираженого цим терміном.

Аналіз фактичного матеріалу засвідчує, що деякі юридичні терміни мають певні розбіжності у семантичній структурі в англійській та в українській мовах. Наприклад, *underlying* (андерлаїнг) в українській мові вживається з одним термінологічним значенням: "*цінний папір, який лежить в основі опціону і дає право на купівлю-продаж у відповідності з умовами опціонного контракту*" [12], в англійській мові має два значення: "*1) головний; той, що лежить в основі 2) переважний (право або цінний папір по відношенню до іншого права та ін.)*" [16].

В одному, до того ж вузькому, значенні – *"відмова власника вантажу або судна від своїх прав на застраховане майно на користь страхової організації для одержання від неї повної страхової суми"*, в українську мову ввійшов термін a*bandon* (*абандон),* який має три значення в англійській юридичній термінології: "*1) відмова (від права, претензій) 2) відмова від майна на користь страховика 3) залишення (дружини, дитини) – правопорушення батьків або опікунів*" [9].

Voucher (ваучер), що отримав в українській юридичній термінології, поряд із значенням "*документ, що підтверджує оплату товарів та послуг, видачу кредиту, отримання грошей тощо*", додаткове значення "*цінний папір, що посвідчує право його власника на частку в державному майні; приватизаційний чек*" [16], якого не має його англомовний прототип.

Термін *bill* (білль) у мові-джерелі має широко розвинуту полісемію і вживається в 13 значеннях, які так чи інакше стосуються права: "*1) позов, позовна заява; 2) судовий наказ; 3) петиція, прохання, заява; 4) білль, законопроект; закон, акт парламенту, законодавчий акт; 5) список; викладення пунктів; 6) зобов'язання, вексель; 7) стаття взаєморозрахунків; 8) рахунок; інвойс; 9) амер. банкнота, казначейський білет; 10) свідоцтво; 11) декларація (напр. митна); 12) підготовлений до підписання монархом патент з призначенням та ін.; 13) проект обвинувального акту*" [9]. В українській мові відображається в юридичних словниках – "*у країнах англосаксонської правової системи: законопроект, що вноситься урядом або*

членом парламенту на розгляд законодавчого органу, а також назва деяких конституційних актів (Білль про права)" [14].

Точне значення терміна-поняття, як зазначають термінознавці, може бути визначене лише в системі термінів певного термінологічного поля через дефініцію терміна-слова [8:87]. За словами А.Реформатського, "*значення терміна визначається його місцем у теорії, а значить і відповідній терміносистемі*" [5:121]. Так, для поняття ***посередник*** існують терміни *дилер, дистриб'ютор, трейдер, ріелтер, джобер*, *скелпер* і відповідно до контексту буде вживатися те чи інше слово. Бувають випадки, коли у сфері функціонування юридичної термінології вживаються англійські терміни та їх відповідники в українській мові як синоніми, наприклад, *дилер* і *посередник, дефолт* і *невиконання грошових зобов'язань, дисконт* і *знижка, ріелтер* і *агент з продажу нерухомості, траст* і *довірче товариство, відчуження* і *алієнація, вердикт – вирок дисконт – знижка, відчуження – алієнація, бартер* – обмін, *брокер* – посередник, *дилер* – торговець, агент із продажу, *кілер* – убивця на замовлення, *трайдер (трейдер)* – гуртовий покупець, спекулянт, *ґрант* – офіційне надання, дар, *ноу-хау* – уміння, знання справи, *лідер* – провідник та ін.

Нами виявлено також ряд термінів, які хоч і мають інваріантне значення, однак відрізняються значеннєвими компонентами, наприклад, оренда – *лізинг – ґайринг – рентинг – чартер*. Те саме можна сказати і про синонімічний ряд: посередник – агент – *ріелтер, трейдер, дистриб'ютор, дилер, брокер, джобер, скелпер*.

У межах української термінології відбувається перехід номінацій з однієї терміносистеми в іншу. Це стосується передусім економічної, фінансової та банківсько-кредитної термінології. У процесі засвоєння певною наукою термін набуває в ній нового значення, частково втрачаючи старе, притаманне йому в терміносистемі-джерелі, або зазнає повної десемантизації, позначаючи зовсім інше поняття. Однак більшість термінів повністю зберігає свою семантику і навіть має тотожні дефініції [2:14]. Перехід терміна з терміносистеми-джерела у терміносистему-реципієнт, тобто міграція в інше термінологічне поле, зумовлює зміну його інтенції і екстенції [7:136], що часто приводить до втрати вихідної точності та однозначності терміна. Точне значення терміна може бути визначене лише у системі певного термінологічного поля через дефініцію слова-терміна [5:121]. Наприклад: термін ***франшиза*** має в економічній термінології 5 значень [11], але лише одне з них представлене в терміносистемі права: *"(ек.) умова страхового договору, за якою страхувальник звільняється од відшкодування збитків, що не перевищують певного розміру"* [11], *"(юр.) передбачене умовами страхування звільнення страхувача від відшкодування збитків, які не перевищують певного розміру"* [13]. Термін ***чартер*** як одиниця економічної лексики має два значення, одне з яких фіксується в лексикографічних джерелах як елемент юридичної мови. Пор.: *чартер* – *"(ек.) транспортний документ, договір фрахтування морського чи повітряного судна або його частин, свого роду оренда транспортного засобу на певний рейс або термін*" [12]; *чартер* – "*(юр.) різновид договору перевезення морським і повітряним транспортом*" [15], "*договір про морське або повітряне перевезення вантажів, а також пасажирів, укладений між власником транспортного засобу (фрахтівником) і наймачем (фрахтувальником) на оренду всього транспортного засобу або його частини на певний рейс або термін*" [10].

Таким чином, кожен спеціаліст має бути обізнаний з особливостями термінологічної лексики для того, щоб уникати мовних помилок у своїй сфері діяльності. Більш того, необхідно знати, що при переході термінів з однієї терміносистеми в іншу відбувається їх спеціалізація, терміни змінюють своє місце в системі, дефініції. Коли мова однієї галузі науки запозичує терміни з іншої наукової сфери, вони можуть зберігати своє значення повністю чи частково або повністю його втрачати. Так, у процесі надання правового статусу новим для української економіки явищам, англомовні правничі терміни мігрували зі сфери

економічної термінології до терміносистеми права, отримавши юридичну спеціалізацію. Зважаючи на це, вважаємо важливим привернути увагу до проблеми функціонування економічної термінології в юридичному контексті та визначення статусу лексичних одиниць економічного дискурсу, які функціонують в правничій мові. Науковці-економісти, уважають, що існує проблема логічної неадекватності правничих визначень економічних явищ та понять. Отже, вивчення юридичних, економічних, дисциплін у вищих навчальних закладах має передбачати опанування всієї суми знань в галузі цих знань, глибокого засвоєння положень основ права, економіки. У зв'язку з цим дуже важливо оволодіти широким арсеналом термінів і понять.

ЛІТЕРАТУРА

1.*Влахов С., Флорин С.* Непереводимое в переводе. – 2-е изд., испр. и доп. – М.: Высш. школа, 1986. – 416с. 2.*Гумовська І.М.* Англійська юридична термінологія в економічних текстах: генезис, дериваційні та семантико-функціональні аспекти: Автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04. / Львів.нац.ун-т ім. І.Франка. – Львів, 2000. – 18с. 3.*Кутина Л.Л.* Языковые процессы, возникающие при становлении научных терминологических систем // Лингвистические проблемы научно-технической терминологии. – М.: Наука, 1970. – С.82-94. 4.*Панько Т.І., Кочан І.М., Мацюк Г.П.* Українське термінознавство. – Львів: Світ, 1994. – 216с. 5.*Реформатский А.А.* Что такое термин и терминология // Вопросы терминологии. – М.: Изд-во АН СССР, 1961. – С.46-54. 6.*Родзевич Н.С.* Поняття термін, термінологія і номенклатура в працях радянських і зарубіжних учених // Лексикографічний бюлетень АН УРСР. – К., 1963. – Вип.9. – С.3–12. 7.*Сергєєва Г.А.* Англомовні запозичення в українській правничій термінології*:* Автореф. дис. ...канд. філол. наук: 10.02.01 / Харк. держ. ун-т. – Харків, 2002. – 20с. 8.*Суперанская А.В., Подольская Н.В., Васильева Н.В.* Общая терминология: Вопросы теории. – М.: Наука, 1989. – 243с. 9. *Андрианов С.Н., Берсон А.С., Никифоров А.С.* Англо-русский юридический словарь. – М.: Рус. яз. при участии ТОО "Рея", 1993. – 509с. 10.*Банківсько-фінансово*-правовий словник-довідник / Авт.-упоряд. Л.К.Воронова. – К., 1998. – 288с. 11.*Словник-посібник* економічних термінів: Рос.-укр.-англ. / О.М.Дрозд, В.В.Дубічинський, А.С.Д'яков та ін.; За ред. Т.Р.Кияка. – К.: Вид. дім "КМ Academia", 1997. – 264с. 12.*Словник* української мови: В 11т. – Т.1 – 11. – К.: Наук.думка, 1970-1980. 13. Тлумачний словник з цивільного права / За ред. В.М.Селіванова. – К., 1998. – 225с. 14.*Юридична* енциклопедія / За ред. Ю.С.Шемшученка. – К., Т.1, 1998; Т.2, 1999; Т.3, 2000. 15.Юридичний словник-довідник / За ред. Ю.С. Шемшученка. – К., 1996. 16.*Martin Elizabeth A.A* Dictionary of Law. – 3rd ed. – Oxford; New York: Oxford University Press. – 1994. – 433p.

БІЛА К.В.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ПРОБЛЕМА ЛЕКСИЧНОГО ЗБАГАЧЕННЯ СЛОВНИКОВОГО СКЛАДУ ФРАНЦУЗЬКОЇ МОВИ ДОБИ ВІДРОДЖЕННЯ

(на матеріалі праць поетів Плеяди)

Словниковий склад є найбільш рухливим мовним компонентом, який знаходиться в безпосередній залежності від людського мислення та еволюціонує разом з людиною, його творцем та носієм. Саме такі еволюційні процеси у лексико-семантичній системі є необхідною умовою існування будь-якої мови. Активізація чисельних лексико-семантичних процесів у більшості світових мов є причиною не тільки появи цілої низки мовознавчих праць, що мають своїм об'єктом еволюційні процеси в лексико-семантичній системі, але й відокремлення у XX столітті нових лінгвістичних наук, зокрема неології, прагматики, когнітивістики, завданням яких є «наведення ладу» серед чисельних змін у безмежному та практично неосяжному просторі словникового складу. Так, до завдань неології на сучасному етапі розвитку вчені відносять систематизацію термінології, встановлення особливостей конвенціоналізації нової лексики, розширення різноаспектних лінгвістичних досліджень на новому мовному матеріалі. Таким чином історичний аспект неології, а саме аналіз «інноваційних процесів» на різних історичних етапах мовного розвитку залишається поза увагою. Проте вже доведено, що поняття «неології» є історичною категорією, адже мовні інновації притаманні будь-якому історичному періоду розвитку мови, до того ж людство цікавилося еволюційними процесами у мовній системі ще з античних часів, проте було

неспроможне надати їм наукове пояснення. Той факт, що праці французьких авторів доби Відродження, які висвітлюють чимало питань розвитку та вдосконалення тогочасної французької мови, не стали відправною точкою для окреслення, скажімо, французької дериватології або семантики, та залишаються до нашого часу в рамках проблематики історії мови, визначає **актуальність** даної статті, яка полягає в потребі висвітлення історичного аспекту неології, адже як будь-яка інша наука вона повинна мати свою історію, яка подавала б розвиток людської думки щодо об'єкту пізнання. Окрім того, досліджувана проблематика статті знаходиться в межах найактуальніших сучасних мовознавчих досліджень, спрямованих на вивчення динаміки розвитку та еволюції світових мов. **Метою** даної статті є теоретичне узагальнення поглядів французьких гуманістів XVI століття на природу лексичного збагачення французької мови та на засоби творення нових слів.

Сучасний період розвитку французької мови починається саме з доби Відродження[1], коли закінчується формування французької нації. Основні тенденції розвитку французької мови цього періоду, як складова її історії, подаються майже у всіх працях та підручниках загального характеру з історії мови. Проте деякі лінгвісти, наприклад В.Щетинкін та А.Доза, досліджують історичні зміни в діахронічному плані в межах мовних систем, не розбиваючи історію французької мови на окремі періоди. Р.Будагов визначає добу Відродження як перехідний до новофранцузької мови XVII ст. з її фіксованими мовними нормами [1:210], Ш.Брюно виділяє його в окремий самостійний період, підкреслюючи своєрідність цієї епохи та її важливість у визначенні характерних рис сучасної французької мови [2]. Ж.Шоран, навпаки, розглядає його як продовження середньофранцузького періоду, спираючись на той факт, що період XVIст. не позначений суттєвими змінами у граматичній системі мови [3:51]. З останнім твердженням важко погодитися, адже саме в цей період з'являються перші французькі граматики (Ж.Дюбуа, Дж.Пальсгрева, Л.Мегре), які свідчать про потребу суспільства того часу осягнути, в чому полягає сутність мови, удосконалити її.

Окремі аспекти словникового складу французької мови доби Відродження були предметом дослідження Р.Будагова (норма літературної мови у Франції у XVI-XVII ст.ст.), Ю.Суслової (становлення словотворчої системи французької мови у XVI-XVII ст.ст.), І.Чантурії та Ж.Цинка (італійські запозичення XVIст.), З.Афінської (розвиток граматичної норми французької мови доби Відродження), Ж.Маторе (суспільство та мова у XVIст.), П.Резо (розвиток пуатвійського діалекту XVIст.), П.Енкеля (особливості розмовної мови доби Відродження). В рамках середньофранцузького періоду основні тенденції розвитку ренесансної французької мови вивчав П.Гіро, М.Юшон, особливостям розвитку словникового складу XVI-XVII ст.ст. присвячена праця Ж.Шорана. Л.Сенеан вивчав лексичні новотвори Ф.Рабле, праці А.Шамара, В.Солньє та Ш.Марті-Лаво присвячені дослідженню мови поетів Плеяди. Ф.Брюно та Л.Пти де Жюльвіль, викладаючи історію французької мови у багатотомних виданнях, відводять окремий том періоду Ренесансу. Е.Юге уклав навіть семитомний словник французької мови XVI століття, а також вивчав семантичний розвиток лексики періоду Відродження. Незважаючи на велику кількість робіт в цьому напрямі, дискусійними залишаються питання авторського права на «Захист та прославлення французької мови», тому будемо вважати його результатом сумісної праці всіх поетів Плеяди, а також недостатньо висвітлені погляди філологів того часу на проблему лексичного збагачення французької мови.

Остаточне формування національної свідомості, що посилилось проголошенням єдиної державної мови у 1539 році, викликає інтерес суспільства до мови, що виявляється насамперед в тому, що мова вперше сприймається як явище, спроможне стати самостійним об'єктом вивчення [4:166]. Протягом XVI століття французька мова обговорювалась як вірогідний конкурент та спадкоємець латини, вперше були проведені спроби описати, проаналізувати та узаконити її, детально порівняти її з іншими мовами та визначити її

походження [5:81]. Аналізуючи чисельні праці та трактати мовознавців того часу, можна виявити дві основні тенденції:

1)Лексичне збагачення мови (кількісний аспект);

2)Нормалізація та створення фіксованих мовних норм (якісний аспект)[2].

Хоча обидві тенденції були спрямовані на здійснення єдиної мети: вдосконалити французьку мову, зробити її не лише соціально, а й лінгвістично престижною, вони були протилежними в своєму виявленні. В рамках нашого дослідження лексичне збагачення французької мови, як кількісний аспект, має бути проаналізовано більш детально.

Лексичне збагачення стає характерною та визначальною рисою розвитку словникового складу французької мови доби Відродження. В цьому плані словниковий склад цього періоду нагадує за своїм характером сучасну французьку мову [7:126]. Розширення словника відображало зміни, що мали місце в житті суспільства у зв'язку із зростанням промисловості та розширенням торгівельних зв'язків, розвитком друкарства, збільшенням кількості шкіл та розповсюдженням освіти. Всі ті процеси, яки мали місце в лексико-семантичній системі мови з неперевершеною точністю пояснює Е.Юге в передмові до свого «Словника французької мови XVI століття»: «Слова, які містяться в цьому словнику, вживалися під час XVI століття, проте зараз є застарілими. Їх дуже багато. Деякі належать до давнього французького фонду, або ті, що постійно приходили з народної латини, або запозичені дуже давно з латини та інших мов та повністю асимільовані до найдавнішого нашого словника. Деякі прийшли в нашу мову нещодавно через запозичення з латини, грецької мови, або з різноманітних сучасних мов. Їх було легко впізнати, часто вони погано сприймалися та відкидалися як чужорідні. Інші були також нововведеними, проте були сформовані із французьких елементів, споріднених коренів, поєднаних з префіксами та суфіксами французького походження. Їх було легко створювати, легко розуміти, вони народжувалися у великій кількості і дуже часто два, три або більше слів слугували для вираження одного і того ж поняття» [8:6].

Інтенсивна словотворча активність французької мови доби Відродження, як зазначають дослідники минулого і сучасного, була пов'язана з тим фактом, що «номінативні та виразні можливості рідної мови часто здавалися, та в багатьох випадках дійсно були, обмеженими на фоні такої обробленої та апробованої протягом століть мови, як латина» [4:168]. Французька мова того часу розширює сферу свого застосування, їй необхідно було виразити велику кількість нових понять, що відносилися до різних галузей державного, наукового, культурного життя. У цих умовах необхідність показати в повному обсязі всі виразні можливості французької мови піднімалася до рівня соціально значущого завдання. Саме в цьому криються витоки руху, що починається в 30-х роках XVI ст. і в 1549 році отримує назву «Захист та прославлення французької мови» за однойменним трактатом Ж. Дю Беле «*La Deffense et illustration de la langue francoyse»* [4: 169]. У першій половині XVI ст. ідеї цього руху були втілені на практиці в творчості видатного французького письменника Франсуа Рабле (1494-1553 рр.)[3].

Завдання збагачення та вдосконалення французької мови та поезії вирішувалася в II половині XVI століття Плеядою на чолі з відомими ліричними поетами того часу Пьером Де Ронсаром (1524-1585 рр.) та Жошимом Дю Беле (1522-1560 рр.)[4]. Розглядаючи проблему лексичного збагачення мови II половини XVI століття, ми проаналізували декілька праць авторів доби Відродження: *Передмова до* «*Франсіади» («la Franciade»*, 1572-1587 рр.) [14] та «*Мініатюра французького поетичного мистецтва» («l'Abbregé de l'art poetique françoyse»*, 1578р.) [13] П.Ронсара, *Вступ до перекладу «Поетичного мистецтва Горація» («Introduction à la traduction de l'Art Poétique d'Horace»*, 1541р.) [15] Ж.Пелетьє дю Мана та перший великий маніфест французької літератури «*Захист та прославлення французької мови»* («*La Deffense et illustration de la langue francoyse»,*1549р.) [16] Ж.Дю Беле. Остання праця була

результатом зусиль та співробітництва всіх членів Плеяди та стала основною її програмою, оскільки містила в собі багато ідей, висунутих раніше її членами стосовно лексичного збагачення французької мови та представлення світу нової поезії. Проте, не всі пропозиції увійшли до маніфесту, багато інших рекомендацій поети висували у своїх поезіях. «Захист та прославлення французької мови» складається з двох частин (книг). Перша присвячена статусу та проблемам французької мови того часу: Дю Беле пояснює чому французька мова не повинна називатися варварською, чому вона не така багата, як латина або грецька мова, як збагачували свою мову римляни та греки, чи достатньо одних перекладів для вдосконалення французької мови та багато інших питань. Друга книга розрахована скоріше на сучасного поета, Дю Беле сподівався, що вона стане для нього своєрідним постулатом, відповідно, тут мова йдеться про засоби, якими повинен користуватися французький поет, аби створити безсмертний шедевр, які жанри поезії слід обирати, як правильно римувати, читати вірші. Для Дю Беле захист рідної мови був лише частиною його проекту, необхідно було також прославити її так, як це зробили у свій час римські письменники. Автор наголошував, що протягом декількох століть еволюції латинська мова безумовно перевершила грецьку. Тому, у XVI столітті немає жодної причини на те, щоб французька мова не змогла розвинутися ..., особливо з усіма її наявними для цього засобами. Отже, на думку представників Плеяди, необхідно було, щоб французи почали писати французькою мовою[5]. Але, для того щоб творити справжні шедеври «вульгарною» мовою, необхідно, щоб вона була спроможна викласти судження та виразити почуття. Для цього поети Плеяди пропонують насамперед збагатити словниковий склад французької мови [6]. Коли П. Ронсар з гордістю зазначає, що «чим більше наша мова буде мати слів, тим вона буде досконалішою» [12:168], він залишає відчиненими двері для тих, хто хоче принести у мову нове. Ця свобода стала для багатьох поетів певною опорою для того, щоб «приховати пустоту та банальність думки» [12:168]. Жак Пелетье дю Ман в своєму «Поетичному мистецтві» зазначає, що «стосовно творення нових слів, слід розглянути, чи в нашій мові їх дійсно бракує: в такому випадку слід не боятися створювати нові» [17:IV: 52]. У передмові до “Франсіади” П.Ронсар схвалює творення нових слів, проте зазначає, що «все повинно відповідати вже прийнятій суспільством моделі» [14:547]. У «Захисті та прославленні французької мови» Дю Беле VI розділ II частини повністю присвячений творенню нових слів та відповідно названий «Створювати слова та деякі інші речі, яких повинен дотримуватися французький поет» [16:137]. Дю Беле стверджує: «Нехай той, хто візьметься за великий твір, не боїться вигадувати, адаптувати та складати за моделлю грецьких деякі французькі слова, як це робив Цицерон із своєю мовою» [16:137]. Далі автор підкреслює, що нові речі потребують нових назв, «вживання яких ще не є звичайним та вульгарним» [16: 138] для їх позначення. Таким чином, Плеяда пропонує свої власні моделі творення нових слів. Аналіз вищезазначених праць дозволив нам згрупувати запропоновані Плеядою лексико-семантичні процеси у наступні групи:

- запозичення з античних мов

Для гуманістів XVI століття латина була основою освіти та культури. Майже у всіх письменників того часу були праці, написані латинською мовою. Досконале знання латини було необхідним компонентом гуманістичної ерудиції, заснованої на глибокій повазі до античної спадщини [18:183]. Отже, на думку Ю.І.Суслової, при такому відношенні до латини, латинізми могли з’являтися у творах авторів XVI століття не лише як запозичення, а як слова, взяті авторами з їх власних знань [6: 30]. Ю.І.Суслова зауважує, що «перетворення латинізмів в органічну частину лексики французької мови є найбільш важливим процесом в мові XVI століття. Воно виражається не стільки в припливі латинізмів (це явище характеризує попередню епоху), скільки в розширенні сфери їх вживання та в створенні словотвору на книжній основі. Саме цим пояснюється той факт, що автори XVI століття

набагато більше міркують про латинізми та взагалі про неологізми, ніж вводять їх у свої твори» [6:24]. Ж.Дю Беле, в цілому, позитивно оцінював лексичне збагачення французької мови запозиченнями з античних мов. Для нього запозичення лексики з латини підпорядковується більш загальному принципу наслідування античних літературних взірців[7] для розвитку та вдосконалення французької мови, підняття її престижу. У «Захисті» Дю Беле пояснює як повинен проходити процес асиміляції іншомовних слів у французьку мову та виділяє декілька прийомів: 1) залишити «проблемне» слово таким, як воно є, без будь-яких змін; 2) його заміна власне французьким словом, надаючи останньому іншого значення; 3) незначна модифікація «незручних» слів шляхом додавання французьких закінчень, наприклад, *exceller, inversion* [16: 21].

Аналіз лінгвістичних поглядів гуманістів XVI століття показує, що, якщо з однієї сторони, гуманісти визнавали латинізми найбільш природним джерелом лексичного збагачення французької мови, проте, з іншої сторони, вони виступали проти забруднення французької мови латинізмами [6:22]. Окрім Ж.Дю Беле позитивно оцінював латинські запозичення Анрі Етьєн та Етьєн Паск'є. Інакше відносилися до запозичень з латини Е.Доле, М.Де Монтень, Ж.Торі, Л.Мегре, наполягаючи на використанні замість них діалектальних слів та професійних термінів. П.Ронсар не надавав латинізмам виключної переваги перед іншими засобами лексичного збагачення та зробив деякі вірні спостереження над латинськими запозиченнями на *–ion*. Що стосувалося елінізмів цього періоду, протягом доби Відродження вони проникали у французьку мову не стільки через літературу, скільки через науку, що було пов'язано як з розширенням функцій французької мови, так із світоглядними ідеями того часу. М.Юшон зазначає, що незважаючи на те, що елінізми були представлені в меншій кількості, ніж латинізми, вони вперше були запозичені в добу Відродження безпосередньо з грецької мови, а не за участю латини, як в попередній століттях; запозичення з грецької мови були досить поширені в терміносистемі медицини, риторики та політики [9:144].

- запозичення з італійської мови

Діячі Плеяди в цілому ставилися нейтрально до запозичень з італійської мови, про що свідчить вживання Ж.Дю Беле у *«Старій куртизанці» («la Vieille Courtisane» des Jeux rustiques)* деяких італьянізмів: *barisel* (prévôt de police), *fantesque* (soubrette), chambre *locande* (de location), *quatrin* (une pièce de monnaie), *caparelle* (cache-sein) [19:154], проте найчастіше поети Плеяди намагалися уникати їх, оскільки запозичувати у «живої» мови (мови-джерела) означало в якійсь мірі визнати, що мова-запозичувач нижча, ніж мова-джерело. З цього приводу Ж.Дю Беле зауважував, що «навіть італійці, які мають значно більше підстав ніж ми, обожнювати латину, часто обирали для написання творів свою вульгарну мову. Французи повинні робити те саме» [16:189]. Проте, П.Ронсар зазначає: «... країна не може бути досконалою в усьому, та може іноді запозичувати щось у свого сусіда» [13:475]. Далі Ронсар пише, що не треба ігнорувати іноземні мови, навпаки, він рекомендує їх добре знати, оскільки "... неможливо добре писати вульгарною мовою, якщо вона гірша, ніж мова гідних та відомих іноземців..." [13:477].

- лексичне збагачення французької мови шляхом реактивації лексичних одиниць (архаїзмів)

З цього приводу Ж.Дю Беле спонукає читача: «Що стосується інших власне французьких слів, які однак не є досить звичайними та вживаними, ти можеш за своїм бажанням привласнити та ніби вставити в оправу як цінний та рідкий камінь давні слова, за прикладом Вергілія, який використав слово *olli* замість *illi*, *aulai* замість *aulae* та інші. Щоб це зробити, тобі доведеться переглянути всі ці старі французькі романи та поезії, де ти зможеш знайти *un ajourner* замість *faire jour*, вживання якого практики зробили звичним; *anuyter* замість *faire nuyt* ; *assener* замість *frapper* або *on visoit*; *isnel* замість *lége*[8], та тисячі інших

гарних слів, які ми втратили через нашу необачливість» [16:143]. П.Ронсар у «Мініатюрі французького поетичного мистецтва» також подає ідею лексичного збагачення французької мови за рахунок архаїзмів. З цього приводу поет зазначає: «Ти не повинен нехтувати старими французькими словами, оскільки я завжди їх вважаю чинними, хто б там що не говорив...» [13:489]. Доречним буде також навести перелік архаїзмів, які поети Плеяди намагалися зберегти у XVI столітті, поданий Ф.Брюно в «Історії французької мови»: *afonder* (aller au fond), *bienveigner* (accueillir avec bienveillance), *coué* (qui a une queue), *eschever* (esquiver), *esme* (estimation), *erre* (course, équipage, conduite, propos), *iré* (irrité), *meschance* (méchanceté, infortune), *orendroit* (présentement), *raim* (rameau), *rancœur* (rancune) [12:II:184-185]. Французький вчений А.Шамар помічає, що заходи, які вживали діячі Плеяди стосовно зберігання застарілих слів, не завжди були вдалими. Він пояснює, що серед сімнадцяти слів, вживаних Дю Беле, Пелетьє та Ронсаром[9], зберегли свою форму та значення лише *assener, bouger,* в той час як *héberger*, *ajourner* та *anuiter* зберегли свою форму, проте набули іншого значення [17:IV:60][10]. Слід відмітити, що поети Плеяди були не єдиними, хто підтримував використання застарілих слів у творчості, проте саме їм вдалося краще ніж будь-кому іншому у добу Відродження розповсюдити ідею «омолодження» архаїзмів.

- лексичне збагачення словникового складу шляхом морфологічної деривації та словоскладання

Поети Плеяди використовували метод, який Ронсар назвав "provignement" («виведення»). У «Мініатюрі французького поетичного мистецтва» поет пояснює цей принцип, відомий у сучасній мовознавчій науці як афіксальний словотвір: «Із усіх слів, чи є вони вживаними чи невживаними, якщо залишається якась їх частина в іменнику, дієслові, займеннику чи дієприкметнику, ти можеш за впевненою Аналогією збільшити їх, оскільки наша мова ще бідна, і треба докласти зусиль для того, щоб вона зачарувала весь світ, з усією простотою збагатити та розвинути її» [12:489]. На думку П.Ронсара від іменника *verve* можна було сформувати дієслово *verver*, а також займенник *vervement*, аналогічно *lobe* (застарілий іменник, що мав значення «глузування») могло створити *lobber* (що позначало «глузувати», «насміхатися») [16:65-66].

Слід зазначити, що поети Плеяди також пропонують додавання різноманітних суфіксів до вже існуючих у французькій мові основ. Дуже схвалюється в цьому плані зменшувальні суфікси, застосування яких окрім лексичного збагачення, надає тексту стилістичної та емоційної забарвленості. Формування зменшувальних форм типу *mignonelette, doucelette, ronsardelette* стає дуже продуктивним в добу Відродження. За свідченням Ю.І.Суслової у XVI столітті з'явилося близько 200 новотворів за участю зменшувальних суфіксів [6:10]. У цей час також активно застосовуються деякі словотворчі моделі, наприклад, прикметники із суфіксом *-eresse* типу *enchanteresse* [4:171]. М.Юшон зазначає, що в рамках афіксальному словотвору діячі Плеяди надавали виключної переваги саме прикметникам. Представники Плеяди збільшують кількість прикметників на *-al* (*nopçal, viergeal*), *-an* (*caucasean*), *–é* (*nectaré, elangouré*), *-ier* (*nopcier*), *–in* (*adamantin, aimantin*), *-u* (*nazu*) *–eux* (дуже модний суфікс у 1575-1625 рр.) (*angoisseux, ecailleux*). Префіксація, як морфологічний засіб формування нових слів, також дуже активно використовувалася у добу Відродження діячами Плеяди (*supernature, contre-coeur*). Дуже популярною стає також словотвірна модель прикметник + *-ment* для формування нових займенників, таким способом у добу Відродження було сформовано близько 2000 нових слів, 900 з яких збереглися у наступних століттях [9:143].

Метод «виведення» у формуванні нових слів поступово розширився до «злиття слів», за допомогою якого поети Плеяди пропонували створювати складені слова. У цьому плані поширеними були моделі поєднання прикметника з іменником, наприклад, *aigre-doux*, яке залишилось у сучасній французькій мові, або дієслова та його додатка, наприклад, *donne-vin*

(l'été), *porte-laine* (mouton), які на жаль, не мали успіху. Популярною у добу Відродження була також словотворча модель, де займенник передував прикметнику, наприклад, *bienséant, maladroit, malpropre* тощо [7:159]. Плеяда також популяризувала нові для епохи Відродження моделі словоскладання, такі як суперпозиція прикметників (*doux-utile*), прикметник у значенні займенника + дієслово (*doux-souflant*) [9:143]. Як зазначає М.Юшон, словоскладання у XVI столітті відзначалося особливою оригінальністю. Якщо раніше формування складених слів у французькій мові відбувалося лише за участю книжних латинських елементів, у добу Відродження починають використовуватися гібридні греко-латинські елементи, що не мали автономного існування (*altiloqie, monologue*) [9:143].

Основна відмінність між сучасною деривацією (словотвором) та «виведенням» доби Відродження полягала в тому, що для останньої джерелом творення слугувала «периферійна лексика» – слова на шляху зникнення. Сучасна ж деривація зазвичай використовує широко вживані лексеми. Лише за такої умови афіксація, як засіб словотвору, буде продуктивною. На підтвердження цього можна навести пропозицію П.Ронсара створити з іменника *essoine* похідні *essoiner* та *essoinement*. Проте у XVI столітті це слово вже вийшло з ужитку, тому його похідні також не змогли з'явитися на світ.

- лексичне збагачення французької мови діалектними формами

Діалектні форми, в тому числі провінціоналізми, не згадуються у «Захисті та прославлені французької мови» Ж.Дю Беле як спосіб збагачення словникового складу, проте відомо, що діячі Плеяди дуже схвалювали їх використання. Так, П.Ронсар, звертаючись до сучасних поетів, зазначає: «... Ти повинен гарно обирати та пристосовувати до своєї творчості найвиразніші слова з діалектів нашої Франції» [4:170].

Багато авторів доби Відродження полюбляли прикрашати свої твори регіоналізмами. Так, Ронсар, переважно у своїх ранніх творах, використовував слова з говірок Вандому[11], М.Монтень часто вживав гасконізми. З цього приводу Пелетьє Дю Ман у «Поетичному мистецтві Горація» зазначає: «Я вважаю добрим, коли селянські слова використовуються в поемах, як *arrocher*, яке позначає цілитися в якусь річ каменем, наприклад, *arrocher des noix* або *des pommes* (цілитися в горіх або яблуко); слово *ancrucher*, яке позначає класти щось між гілками дерева, обидва слова є вівчарськими термінами, які широко вживаються в нашому регіоні Мен та в Анжу; слово *avier* у значенні *allumer*, *uces* у значенні *sourcils*, обидва пуатвійські слова; *vifplant* у значенні *aubépin*, ліонського походження; та слова з інших французьких регіонів. Ми навіть можемо взяти провансальські та гасконські слова та надати їм нашого виявлення» [20:I:173]. Ф.Брюно зазначає, що письменники та поети доби Відродження одночасно шукали архаїзми та діалектальні слова для своїх творів, оскільки «діалекти, незважаючи на час, зберігають слова, що зникли власне з французької мови» [12:II:178]. Слід також зауважити, що діалектні форми дуже відрізнялися у своїй вимові. Дю Беле пропонує не звертати на це увагу, «оскільки події, обставини місць, поведінка людей та різноманітність випадків можуть бути численними» [16:33].

- збагачення словникового складу технічними та професійними термінами

З метою збагачення словникового складу Дю Беле пропонує «іноді підтримувати контакт не лише із вченими, але й з робітниками та ремісниками всіх професій, таких як, матроси, ливарі, різьбярі та інші, знати їх винаходи, назви їх професій, засобів виробництва та термінів, які вони вживають у своїх мистецтвах та справах…» [16:172]. П.Ронсар продовжує думку Дю Беле у «Мініатюрі поетичного мистецтва»: «…та брати звідси гарні та живі порівняння із назвами інструментів, для того, щоб збагатити твій твір та зробити його неперевершеним» [13:474].

Враховуючи численні відкриття та появу нових професій протягом доби Відродження, інноваційні процеси в різноманітних терміносистемах французької мови того часу є досить природними. Слід зазначити, що самі вчені тієї епохи зробили величезний внесок у

збагачення словникового складу французької мови. На думку Ф.Брюно, «самі вчені оголошують у своїх відкриттях права на створення та розробку окремих галузей виробництва. Освічені люди, власне кажучи, надають їм виключну свободу у словотворчості. По правді кажучи, основна різниця між технічною та загальною мовою починає бути помітною саме в цю епоху. Одна мова не повинна проникати в іншу» [12:II:166][12]. Дю Беле також наголошував на тому, що «робітники, навіть землероби та будь-які ремісники не зможуть зберегти свої професії, якщо вони не будуть вживати звичні для них слова, які для нас є незнайомими» [16:138-139].

На нашу думку, збагачення словникового складу різноманітних терміносистем (зокрема, морської, військової, торгівельної) було викликане в ту епоху причинами екстралінгвістичного характеру. Аналіз висловлювань Дю Беле та Ронсара показав, що поети Плеяди докладали зусиль не стільки для збагачення термінологічного складу французької мови, скільки літературної (поетичної) мови за рахунок чисельних терміносистем, що дуже швидко розвивалися у добу Відродження. Таким чином, діячі Плеяди пропонували використовувати лексико-семантичний процес, якій у сучасній лінгвістичній науці має назву «детермінологізації», переходу деяких лексем із технічної в загальновживану мову, що найчастіше супроводжується генералізацією значення перехідних слів.

Отже, аналіз поглядів діячів Плеяди на проблему лексичного збагачення французької мови доби Відродження дав нам підстави вважати проблему неології історичною категорією, що притаманна будь-якому періоду мовного розвитку. Зміни в лексико-семантичній системі мають безперервний, хоча і нерівномірний характер, що підтверджує однотипність еволюційних процесів на різних хронологічних зрізах. Тобто лексико-семантичні процеси є природною властивістю мови на будь-якому етапі розвитку, змінюватися може лише продуктивність тих чи інших засобів словотвору, джерел, сфер та динаміки запозичень тощо. Слід також зазначити, що у XVI столітті необхідність реформи у словниковому складі французької мови ніколи до цього не відчувалася з такою пристрастю та патріотизмом. І хоча вже в цю епоху спостерігаються деякі суперечності у поглядах мовознавців на необхідність та практичне значення запозичень (з античних та живих мов, особливо з італійської), ця концепція отримує справжнього розвитку у наступному XVII столітті, який можна назвати періодом «очищення» словникового складу від зайвих та непотрібних лексем.

ПРИМІТКИ

1.Термін «Відродження» зустрічається вже у італійських гуманістів, наприклад, в «Життєописах» (1550р.) італійського художника та історика мистецтв Дж.Вазарі, проте у науці він затвердився лише у XVIII столітті.

2.Ю.І. Суслова зауважує, що “незважаючи на те, що часом створення фіксованих норм французької мови є XVII століття, про необхідність виробітки мовних норм говорять вже автори початку XVI століття” [6:19]. Якісний аспект вдосконалення французької мови знайшов своє виявлення у добу Відродження насамперед у чисельних працях з орфографії, впорядкування якої було тісно пов’язане з розвитком друкарства, у появі перших французьких граматик та лексикографічних праць (словників).

3.Жоден з французьких письменників ніколи не наблизився до рівня Рабле у використанні неологізмів. А.Шутц зазначає, що французькому досліднику Л.Сенеану знадобилося два томи книги “Мова Рабле”, аби описати близько 3770 слів, які вживав у своїх творах цей письменник [11:91]. Про значну роль Рабле у лексичному розвитку французької мови наголошував також Ф.Брюно та зазначав, що “всі засоби творення, народні чи наукові, вдаються йому дуже добре” [12:II:169].

4.Серед найбільш відомих поетів Плеяди слід зазначити також Антуана Де Баїфа (Antoine de Baïf, 1532-1589рр.), Понтюса Де Тіара (Pontus de Tyard, 1521-1605рр.), Етьєна Жоделя (Etienne Jodelle, 1532-1573рр.), Ремі Бело (Rémi Belleau, 1528-1577рр.), Жака Пелетье Дю Мана (Jacques Peletier du Mans, 1517-1582рр.) та інших.

5.Аргумент з цього приводу можна знайти і у П.Ронсара, який пише у “Франсіаді”: “Одна річ, писати процвітаючою мовою, інша річ – творити мертвою та німою мовою, похованою в тиші стількох століть, яка вивчається лише у школі з під палки та якою читаються книжки” [14:548]. Інший представник Плеяди Жак Пелетье Дю Ман також намагається переконати поетів того часу писати французькою мовою. У вступі до перекладу *“Поетичного мистецтва Горація”* він пише*:*

J'escri en langue maternelle
Et tache à la mettre en valeur:
Affin de la rendre éternelle
Comme les vieux ont fait la leur
Et soutiens que c'est grand malheur
Que son propre bien mespriser
Pour l'autruy tant favoriser
Si les grecs sont si fort fameux
Si les Latins sont aussi tels,
Pourquoi ne faisons nous comme eux,
Pour être comme eux immortels ? [15]

6.Слід також зазначити, що поети Плеяди, пропонуючи збагатити словниковий склад, мають на увазі, насамперед, поетичну мову. Проте, тогочасна проза дуже часто слідувала цим рекомендаціям. Незважаючи на таке розрізнення між "загальною" та поетичною мовою, наслідки спрямованої на поезію доктрини прискорили збагачення та розвиток французької мови в усіх сферах.

7.Для Дю Беле наслідування античних грецьких та латинських творів є одним з продуктивних засобів лексичного збагачення. Багато праць, таких як А.Шамара *"Історія Плеяди",* цитують ідеї, параграфи і навіть цілі розділи, перекладені безпосередньо з твора *"Діалог мов" ("Dialogo delle lingue",* 1542р.) італійця Спероне Сперoні. В цю епоху наслідування та переклад дуже схвалювалися, та термін плагіатор (plagiere 1584, від лат. plagiarus "той, хто краде слова іншого", від. гр.plagios "невідвертий, лукавий") не мав пейоративного значення (принайні, для письменників того часу).

8.Серед наведених чотирьох слів, лиша два (*ajourner* та *assener*) були засвідчені у словнику Petit Robert (1993).

9.Дю Беле: *ajourner, anuiter, assener, isnel, gallées, endemetiers, carrolant, cerve*; Пелетьє дю Ман: *adherdre* замість *adhérer*, *heberger* замість *loger*, *ost* замість *armée*; Ронсар: *dougé, tenue, empour, dorne, bauger, bouger*…[17:IV:60].

10.Ми вже помічали (див. прим. 9), що дієслово *anuiter* не увійшло у Petit Robert (1993р.), хоча А. Шамар вказує, що це слово існує у сучасній французькій мові, незважаючи на зміну значення; все це свідчить про те, що це слово є рідко вживаним у наш час. Проте, дієслово *anuiter* увійшло до видання Trésor de la langue française, Grand Larousse de la langue française, і навіть до 9 видання (1992р.) Dictionnaire de l'Académie Française, причому у трьох вищезазначених словниках це слово подається з приміткою "застаріле". Його зникнення з корпусу словника Petit Robert (1993р.) могло бути викликане зокрема його заміною більш сучасним неологізмом.

11.Наприклад, *charlit, nuaus, ullent* (Оди, 1550р.), проте, у наступних редакціях поет викреслює певну кількість діалектальних слів. Те саме можна помітити і при використанні Ронсаром деяких середньовічних слів: *embler, finer, lechance, trertous* (Оди, 1550р.), які він в подальшому також виключає [9:142].

12.Завдяки таким вченим, як Амбуаз Паре (1516-1590 рр.), засновник сучасної хірургії, французька мова отримала можливість бути введеною в науку. Паре не володів латиною та писав всі свої книги з медицини на французькій мові [22:137]. А.Вальтер зазначає, що інші наукові галузі також відкриваються для французької мови: географія завдяки публікації "Bref recit de la nauigation faicte es isles de Cananda" (1545) Жака Картьє, астрологія із появою «Пророцтв» (les Prophéties) Нострадамуса (1555р.) [22:95].

ЛІТЕРАТУРА

1.*Будагов Р.А.* Филология и культура. Понятие о норме литературного языка во Франции в XVI – XVII веках. – М., 1980. 2.*Bruneau Ch.* Petite histoire de la langue française. T. 1: Dès origines à la Revolution. – Paris: Armand Colin, 1955.
3.Chaurand J. Introduction à l'histoire du vocabulaire français. – Paris: Bordas, 1977. 4.*Щетинкин В.Е.* История французского языка: Учеб. Пособие для фак.иностр.яз.пед.вузов – М.: Высш.шк.., 1984. 5.*Rickard P.* A History of the French language. – London: Routledge, 1993. 6.*Суслова Ю.И.* Становление словообразовательной системы французского языка в XVI – XVII веках. – М.: Изд-во Московского университета, 1983. 7.*Доза А.* История французского языка. - М.: Изд-во иностр.лит-ры, 1956. 8. *Huguet E.* Dictionnaire de la langue française du seizième siècle: en 7 tomes: tome 1. - Paris : Librairie Ancienne Edouard Champion, 1925-1967. 9.*Huchon M.* Histoire de la langue française. – Librairie Générale Française, 2002. 10.*Rabelais F.* Œuvres complètes. – Paris: Gallimard, 1994. 11.*Alexander H. Schutz.* A History of the French Language. – Harold L. Hedrick Columbus, 1948. 12.*Brunot F.* Histoire de la langue française: en XIII tomes: T. II. – Paris: Labrairie Armand Colin, 1967. 13.*Ronsard, Pierre de.* Abbregé de l'art poetique françoyse. 1578. Oeuvres complètes de Ronsard. Éd. par Hugues Vaganay. Tome 4 (Les poèmes). - Paris: Garnier Frères, 1923. – P.471-490. 14.*Ronsard, Pierre de.* La Franciade. Préfaces de 1572, 1573, 1587. Oeuvres complètes de Ronsard. Éd. par Hugues Vaganay. Tome 6 (Les Hymnes, les Discours et la Franciade). – Paris: Gamier Frères, 1924. – P.525-553. 15.*Jacques Peletier du Mans.* Introduction à la traduction de l'Art Poétique d'Horace, 1541. http://www.champfleury.org/litterature_francaise/siecle16/etude16/renaissance/6.1. 16.*Chamard H.* Joachim du Bellay. La deffence et illustration de la langue françoyse. – Paris: Marcel Didier, 1970. 17.*Chamard H.* Histoire de la Pléiade. Tomes 1 (1939) et 4 (1940). 4 tomes. – Paris: Henri Didier, 1939-1940. 18.*Ревуненкова Н.В.* Идеи гуманизма в трактовке Жана Кальвина. – В кн.: Культура эпохи Возрождения и Реформации. – Л., 1981. – С.178-187. 19.*Saulnier, V.L.* Du Bellay. 4' éd. augmentée, illustrée. Connaissance des Lettres. – Paris: Hatier, 1968. 20.*François A.* Histoire de la langue française cultivée: des origines à nos jours. 2 Tomes. – Genève: Albert Kundig, 1959. 21.*Wartburg, Walther von.* Evolution et structure de la langue française. 2' éd. – Chicago: University of Chicago Press, 1934. 22.*Walter H.* Le français dans tous les sens. – Paris: Editions Robert Laffont, 1988.

БІЛАС А.А.
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

ПОЛІСЕМІЯ ФРАНЦУЗЬКИХ АРГОТИЗМІВ ТА ПЕРЕКЛАД

Розбіжність семантичних структур багатозначних слів у різних мовах – це одне із найпомітніших розходжень, яке відображає суттєві особливості лексичних систем мов і відіграє важливу роль при засвоєнні іноземних мов [1:251], а також у процесі перекладу. Значна кількість слів будь-якої мови (французька не є винятком) є більш-менш багатозначними. І це особливо відчувається у повсякденній розмовній комунікації, насиченій полісемантичними одиницями, в тому числі й з арготичним забарвленням. Тому виявляється проблемою добір адекватного субституту полісемічного арготизму серед його словникових відповідників у цільовій мові. І ці заміни у перекладі залежать від контексту, як справедливо вважає А.Федоров [2:194]. На думку І.Корунця, адекватне відтворення багатозначних слів може реалізовуватися на рівні словосполучення, речення, фрагменту чи цілого тексту [3:394-398], що часто відбувається при перекладі арготизмів у французькій художній прозі.

Аналіз одиниць французького арго свідчить про значну присутність явища полісемії у цьому субстандартному пласті французької мови. Отже, полісемантичний аспект французького арго видається важливим і актуальним питанням із погляду теорії і практики перекладу, а тому є предметом нашого дослідження.

Значення полісемантичного слова утворюють певну структуру, елементи якої залежать один від одного і по-різному пов’язані між собою [4:125]. Для того, щоб віднайти адекватну перекладацьку одиницю багатозначного арготизму, необхідно визначити семантичну структуру цього вихідного слова, що постає можливим, за Н.Рєзніковою, внаслідок «виявлення всіх значень лексеми» [5:166], визначення диференційних ознак, за якими ці варіанти значення протиставляються, встановлення порядку внутрішнього зв’язку і підпорядкування лексико-семантичних варіантів (ЛСВ, термін Є.Беляєвської [6]) та визначення мовних засобів, якими здійснюється внутрішньослівне розмежування семантики одиниці. Важливим є врахування стилістичного аспекту перекладу арготичних одиниць, адже «коливання значення того чи іншого слова, від конкретного до загального і навпаки, дає широкий простір для створення різних стилістичних ефектів» [7:39]. Особливої ваги тут набуває теза У.Новокрещенової і Л.Федорової про дефініцію контексту як визначальної умови для диференціації значень полісемного слова [8:86] як у лінгвістичному, так і в перекладознавчому аспектах.

Значний вплив на переклад багатозначного арготизму мають розбіжності сем, які входять до його складу. Визначаючи можливі перекладацькі відповідники, знаходимо підтвердження наших припущень в У.Новокрещенової і Л.Федорової: «Коли ж багатозначне слово в оригіналі допускає кілька тлумачень, або, висуваючи на перший план одну зі своїх смислових граней, натякає поряд з цим на всі можливі нюанси смислу, перекладач, керуючись аналізом сполучуваності та широким контекстом твору в цілому або й під впливом екстралінгвістичних чинників, нерідко обирає багатозначний термін, який є прямим словниковим відповідником лексичній одиниці оригіналу і відтворює його внутрішню форму» [8:86].

Простежимо це на прикладі багатозначної лексеми *guitoune* (від араб. *gitun* – палатка), яка може позначати «палатку», «курінь», «бойове укриття», «сховок», «траншею», «торгову палатку», «кімнату» «житло», «ресторан» [9:424; 10:526; 11:315]. За характером організації лексико-семантичних варіантів у багатозначному слові виділяють три основні типи полісемії: радіальну, ланцюжкові і радіально-ланцюжкову [4:126]. Всі подані значення *guitoune* мають спільну сему (домінанту) «укриття», і очевидним є те, що простежується ланцюжково-радіальна структура багатозначності, яку ілюструємо за допомогою схеми (Схема 1).

Схема 1

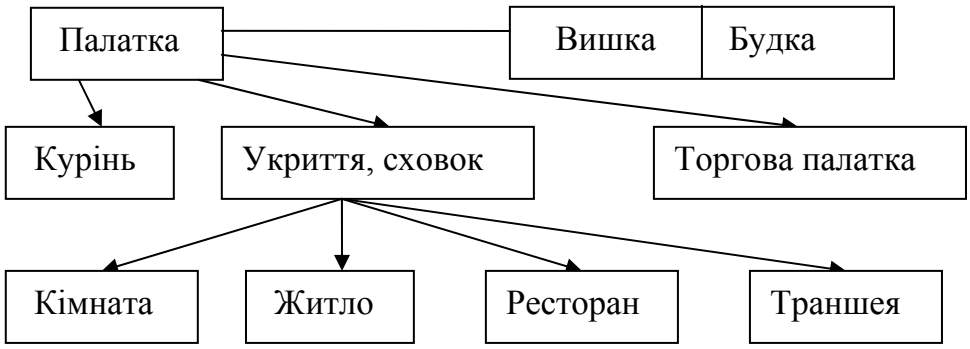

Використання *guitoune* простежуємо у трьох значеннях: «укриття», «траншея» у А.Барбюса («Вогонь») та «сторожова вишка/будка» у А.Шарр'єра («Метелик»). У першому випадку *guitoune* позначає різновиди укриття солдатів в окопах під час воєнних дій, а тому є елементом військового арго. Мова твору А.Шарр'єра переповнена термінами лексикону каторжан, одним з яких виступає *guitoune*.

Аналіз перекладацьких рішень дозволяє констатувати, що відтворення цієї одиниці має низку варіантів, які залежать/не залежать від контексту. Для відтворення контекстуально-детермінованого значення *guitoune* М.Терещенко правильно вживає відповідники, які можуть виступати частковими гіпонімічними синонімами «укриття», а саме: *бліндаж, окоп*. Також бачимо стилістично-контекстуальні відповідники (*нора*, *кабінет*), які перебувають в антонімічних зв'язках один з одним та відносно адекватно передають жахливу картину окопного бруду, зображеного у вихідному тексті. Порівняємо: 1) *J'ai une* ***guitoune*** *individuelle. Ben, tenez, la v'là, c'te putain-là* (Barbusse, 9). – *У мене [Біке] окремий* ***кабінет****. Ось він проклятий!* (Барбюс 1, 51). 2) *Il s'est extrait, à grand frottement de l'escalier de la* ***guitoune****, et le voilà à côté de moi* (Barbusse, 8). – *Він [Параді] насилу видерся з* ***нори****, і ось він уже поруч мене* (Барбюс 2, 27). Образно забарвлена й стилістично знижена у цьому випадку лексема *нора* виступає, на наш погляд, лише контекстуальним аналогом *guitoune*, достовірно передаючи сему «незручне, вузьке укриття». Складність перекладу багатозначного арготизму призводить інколи до перекручення деяких семантичних ознак. Лексема *кабінет* може викликати неадекватне розуміння «окопної» ситуації, адже *кабінет* з «окопним» життя не співвідноситься взагалі. Можливо, М.Терещенко хотів підкреслити зневажливу оцінку війни А.Барбюсом, вживаючи як антитезу *кабінет* на позначення «частини траншеї».

Трапляються випадки, коли в ранньому і пізнішому перекладах вжито частково різні за семантикою одиниці цільової мови, що дає підстави для двоякої інтерпретації вихідного арготизму: – *A la chandelle, j'en ai tué trente, grommelle-t-il [Volpatte]. Dans la grande* ***guitoune****, à côté du passage souterrain, mon vieux...* (Barbusse, 8). – *Я спалив їх на свічці цілих тридцять штук, - бурчить він [Вольпат]. – У великому* ***окопі****. Поруч підземного проходу, їх аж кишить.* (Барбюс 1, 50): – *Я спалив їх на свічці цілих тридцять штук, - бурчить він [Вольпат]. – У великій* ***землянці****, поруч підземного переходу. Їх аж роїться* (Барбюс 2, 28). Незважаючи на наявність спільних сем («укриття», «викопане в землі», «споруда»), *окоп* та *землянка* мають відмінні вживання: *окоп* – бойова споруда, а *землянка* може бути просто житлом. Порівняємо їх дефініції: **Окоп**. …2. *військ*. Земляна споруда, що служить укриттям від вогню, вогневою позицією та місцем спостереження за ворогом для одного бійця або підрозділу; шанець [12:667]. **Землянка**. Викопане в землі житло, яке іноді виступає над поверхнею [12:364]. *Окоп* видається нам адекватнішим, хоча й частковим варіативним відповідником *guitoune*.

В іншому епізоді М.Терещенко використовує поряд із *землянкою* ще один відносний синонімічний замінник *guitoune* – *бліндаж*. У значенні слова *бліндаж* маємо семи «укриття»,

«бойове призначення», «спеціальне облаштування», «призначення для захисту воїнів від артилерійського та іншого вогню»: **Бліндаж**. Укриття, влаштоване на бойових позиціях для захисту групи воїнів від артилерійського та іншого вогню [12:56]. Як видно, *бліндаж* має особливу семантичну ознаку порівняно з *окопом* та *землянкою*, що вимагає від перекладача спеціальних фонових знань для адекватної передачі *guitoune*, яка може мати відносно різні актуальні реалізації відтінків значення. Порівняємо: *Nous rentrons dans la* ***guitoune*** *où les autres sont réunis. C'est un ancien poste de commandement, et elle est spacieuse* (Barbusse, 258). – *Вертаємось до* ***бліндажа****, де зібралися наші. Це був старий командний пункт, досить просторий* (Барбюс 1, 242). Тож при перекладі таких слів слід звертати увагу на конкретну ситуацію, емоційну атмосферу та соціальне оточення їх вживання. Оказіональність таких випадків зумовлює використання часткових контекстуальних відповідників – нейтральних чи стилістично забарвлених.

Арготизм *guitoune* у значенні «сторожова вишка/будка», яке, до речі, не зафіксоване у спеціальних словниках [9;11], вдало відтворюється Г. Філіпчуком дескриптивним прийомом: *En effet, de chaque* ***guitoune****, aux quatre coins du chemin de ronde, pend une boîte attachée à une corde… or la* ***guitoune*** *de l'extrême droite à une espèce de tourelle qui avance un peu sur la cour* (Charrière, 237). – *Справді, від кожної* ***сторожової вишки*** *– вони розташовані на чотирьох кутах дозорної дороги на мурах – звисає на мотузці бляшанка…* ***Сторожова будка****, що стоїть праворуч, схожа на башточку, трохи висунуту на подвір'я* (Шарр'єр, 200). Припускаємо, що на правильну інтерпретаційну дію митця наштовхнула постпозиційна експлікація форми об'єкту за допомогою виразу *la guitoune … a une espèce de tourelle*, де *tourelle* – tour de faible section, attenante à un autre bâtiment, en surplomb ou montant du sol (башточка на будівлі або прилягаюча до неї) [13:1019]. Як видно з прикладу в арголексеми, вихідне значення якої – «приміщення для вартового на чотирьох кутах табору/зони/в'язниці», активізується сема «схожість на башту/вежу», причому *сторожова будка* також стає можливим перекладацьким варіантом. Річ у тому, що *guitoune* може мати високу конструкцію, схожу на вишку, та низьку – подібну до будки. В українській дійсності побутує і перше, і друге значення «дозорного приміщення у місцях позбавлення волі». Тож вважаємо, що Г.Філіпчук оптимально застосував тут прийом описового перекладу, вдало диференціюючи актуалізовані смислові відтінки вихідної арголексеми.

Розглянемо інший полісемантичний арготизм *gaffe*, який зустрічаємо у Р.Мерля («Уікенд на Південному березі», «За склом»), у Л.-Ф.Селіна («Подорож на край ночі»), А. Шарр'єра («Метелик»). *Gaffe* походить від німецького *Gaffe*, badaut (роззява, ґава) [9:376] і має такі значення: **I**. **Gaffe** ou **gaffre** n.m. 1. Soldat en faction; agent de police (вартовий, караульний). 2. **Faire le gaffe**, faire le guet (спостерігати, бути на атасі, шухері). 3. Gardien de prison, de bagne (охоронець, наглядач). **II**. **Gaffe** n.f. 1. Garde municipale, gendarmerie (муніципальна гвардія, жандармерія). 2. Action de guetter, d'être en factions. **Grivier de gaffe**, sentinelle (вартовий). 3. **Faire gaffe**, faire attention, se méfier (бути обережним, насторожі, напоготові); Gaffe! interj. (атас, шухер, обережно). **Etre en gaffe sur qqn**, le surveiller (стежити за кимось). 4. Bouche (рот); langue (язик). Ще один відтінок значення *gaffe* знаходимо у *Словаре разговорной лексики французского языка*: промах, помилка [11:290]. Переклад останнього лексико-семантичного варіанта слова *gaffe* забезпечується адекватним відповідником *промах*, що стає можливим через загальновживаність вихідної одиниці у розмовній французькій мові: *Ce ne sont pas les crimes qui se comptent en ce monde… Il y a longtemps qu'on y a renoncé… Ce sont les* ***gaffes****… Et je crois en avoir commis une… Tout à fait irrémédiable…* (Céline, 67). – *В цьому світі зважають не на злочини… Від такої практики вже давно відмовились. Так, відмовились, зважають тільки на* ***промахи****. Гадаю, я й сам скоїв* ***промах****, причому непоправний…* (Селін 1, 60).

Сполучення багатозначних арголексем з іншими словами може полегшувати або ускладнювати відтворення арготизму та його оточення. Тому простежуємо два варіанти у перекладах «Подорожі …» Л.-Ф.Селіна: *Dans mon désespoir tremblottant, j'avais entrepris, pour* ***comble de gaffe****, d'aller le plus souvent possible, je l'ai dit, attendre ma compagne à l'office* (Céline, 81). – *Тремтячи з розпачу,* ***я дав ще раз маху****, придумавши – як я казав уже – дожидати, можливо частіше, свою подругу в лакейських* (Селін 2, 73-74). – *Аби* ***довершити власну поразку****, я, як уже казав, аж тремтячи з розпачу, намагався якомога частіше чекати свою кохану на кухні* (Селін 1, 70). Перекладачі подають описово *(я дав ще раз маху; довершити власну поразку*) оригінал (*pour comble de gaffe*, де *comble* – вершина, крайня межа чогось). Перший варіант є гіпонімічним, бо відсутнє передавання семи «крайня межа», хоч вжиття фразеологічної одиниці *дати маху* як відповідника забезпечує стилістичну зниженість фрагменту, що не відчувається у другому. Останній розширює семантику оригіналу, бо *довершити власну поразку* не обов'язково означає «вершину промахів». Тож обидві перекладацькі заміни є контекстуальними, які дозволяють частково зберегти навіть поетику першотвору. Мабуть, доречніше було б перекласти *pour comble de gaffe* так: *Аби довершити власні* ***промахи***.

Вдалою знахідкою П. Таращука є віднайдення еквівалента *gaffe* у розмовному пласті цільової мови (*хук* – промах), вживання якого знаходимо також на стор. 197 (Селін 1): *Ici j'ai commis une lourde* ***gaffe*** (Céline, 211). – *Тут я дав величезного* ***хука*** (Селін 1, 163). Водночас у першому перекладі зазначеного твору простежуємо втрату національно-культурної специфіки вихідного слова: *Отут я допустив тяжку* ***помилку*** (Селін 2, 187).

Арготизм *gaffe* у значенні **I.3.** трапляється у «Метеликові» А.Шарр'єра більше 190 разів. Для відтворення *gaffe* Г.Філіпчук використовує стилістично-безбарвне *наглядач*, яке точно передає лише денотативний компонент семантики вихідної арголексеми. Наприклад, *Chut, le* ***gaffe*** *nous regarde* (Charrière, 20). – *Тсс, на нас дивиться* ***наглядач*** (Шарр'єр, 130). Аналогічний відповідник виявлено на стор. 24, 33, 35, 38, 48, 49 і далі. Інколи перекладачі послуговуються контекстуальними синонімами для відтворення *gaffe*, особливо його смислового відтінку «обережно, атас», як це простежуємо у перекладі П.Соколовським роману Р. Мерля «Уікенд на Південному березі»: 1) – ***Gaffe****! dit une voix tout près de lui [Maillat],* ***gaffe****!* (Merle, 78). – ***Поглянь****! – мовив чийсь голос біля самого вуха [Майа]. –* ***Поглянь****!* (Мерль, 53). 2) ***Gaffe****! répéta-t-il [un petit biffin], non, mais* ***gaffe****!* (Merle, 79). – ***Поглянь****! – повторив він [маленький піхотинець]. – Ти тільки* ***поглянь****!* (Мерль, 53). Мабуть підказкою щодо вибору серед варіантів саме слова *поглянь* для адекватної передачі змісту не лише *gaffe*, а всього фрагменту (трьох абзаців) виступають такі речення: *Maillat* ***leva les yeux****. Il les baissa aussitôt. … Maillat dégagea son bras et* ***regarda*** *la mer* (Merle, 78-79). – *Майа* ***глянув угору*** *й тут же опустив очі. … Майа вивільнив руку й* ***подивився*** *на море* (Мерль, 52). Можливо, доречнішим було б застосування комбінованого методу перекладу повторюваних тут арготичних одиниць у такому вигляді: 1) – ***Атас****!... –* ***Поглянь****!*; 2) – ***Атас****!... – Ти тільки* ***поглянь***. Така перекладацька дія зберегла б відчуття духу першотвору та наявності стилістично знижених одиниць у тексті перекладу.

Візьмемо тепер для перекладознавчого аналізу багатозначну арголексему *pétard*, палітра значень якої також широка: **I.** 1. Haricot (квасоля). – 2. Pistolet ou revolver (пістолет, револьвер або «пухкавка»). – 3. Postérieur (зад). – 4. Cigarette de haschisch (сигарета з наркотиком; тут з гашишем). **II.** 1. Bruit fort (шум, гам). – 2. Scandale (скандал); **Faire du pétard**, causer du scandale (зчинити скандал). – 3. Alerte, danger (тривога, небезпека, шухер). – 4. Colère (гнів); **Etre** ou **se mettre en pétard**, être/se mettre en colère (бути в гніву чи розгніватися). – 5. Dispute (сварка). **Etre en pétard avec qqn** (бути посвареним з кимось) [9:604-605].

П.Соколовський в «Уікенді…» вдало відтворює *pétard* у значенні **I.2.** за допомогою варіативного аналога *пухкавка*: «*Je [lieutenant] vous donne l'ordre de reculer», qu'il dit, et hop! Il sort le* ***pétard*** (Merle, 16). – «*Я [лейтенант] вам наказую: повертайте назад», - чув таке? І вихоплює* ***пухкавку*** (Мерль, 10). Водночас у попередньому реченні *pétard* передано чомусь гіперонімічним денотативним субститутом *зброя*, хоч можна було б тут використати інший варіативний аналог-арготизм із синонімічного ряду «зброя» – *ствол*, який є прямим відповідником вихідної арголексеми. Устами солдата Вірреля Р. Мерль висловлює своє зневажливе ставлення до ваги зброї у соціумі, у стосунках між людьми. Порівняймо: *C'est celui qui a le* ***pétard*** *qui fait la Loi? C'est la jungle, alors?* (Merle, 16). – *У кого* ***зброя****, в того й закон. Це вже як у джунглях!* (Мерль, 10). Наш варіант: *У кого «****ствол****», у того й закон.*

У результаті аналізу українських відповідників арголексеми *pétard* виявлено, що у більшості випадків простежується її адекватне відтворення лише у денотативному плані, що є обов'язковим при перекладі арготичних мовних засобів. Наприклад, Г.Філіпчук відтворює семантичний відтінок «шум, скандал» стилістично нейтральним словом *скандал*: *Ils [les surveillants] peuvent faire une fouille en règle. La lampe électrique a été sortie et remise à Déga par un porte-clefs arabe, le poignard aussi. Donc* ***pas de pétard*** *de ce côté* (Charrière, 426). – *Наглядачі, певне, проведуть обшук. Тож я передав через одного тюремника-араба ліхтарика й піку Дега. Одне слово, з цього приводу* ***не буде ніякого скандалу*** (Шарр'єр, 361). Водночас трапляються випадки описового перекладу: – *C'est vrai, dit le gaffe.* ***Il a fait tout un pétard*** *en disant qu'on voulait qu'on l'assassine* (Charrière, 429). – *Це правда, - озивається наглядач. –* ***Він іще був розкричався****, що нібито ми хочемо, аби його вбили* (Шарр'єр, 364).

Значні труднощі у перекладача викликають метонімічно переосмислені арготизми, серед яких є також багатозначні. Візьмемо до прикладу *pétard* у значенні «старий чоловік», яка, на наш погляд, є метонімічним аналогом її смислового відтінку «зад», що не відображено у загальних та спеціальних словниках французької мови [9; 11; 14]. М.Терещенко певною мірою вдало передає оригінал (*S'est-on assez foutu de c'vieux* ***pétard****, quand il en f'sait un saladier à propos de son trésor…* (Barbusse, 211) стилістично адекватним відповідником: *А скільки ми поглузували з цього старого* ***блазня****, коли він нам протуркав вуха, натякаючи про скарб* (Барбюс 1, 206; Барбюс 2, 170). Річ у тому, що функції *pétard* у першотворі і *блазня* у перекладі частково збігаються, бо *pétard* у фрагменті твору А.Барбюса «Вогонь» розповідає різні історії, зокрема про свій скарб тощо, а *блазень* «розважає різними витівками, жартами; на потіху іншим, удає з себе дурника, штукаря» [12:55]. Проте, як бачимо, *блазень* і *pétard* різняться в образах і денотатах, що може спричинити дещо перекручену рецепцію цього епізоду «Вогню».

Наведемо деякі приклади відтворення багатозначного арготизму *popote*, значення якого варіює у широкому семантичному діапазоні, хоч більшість лексико-семантичних варіантів мають за джерело сему «проста їжа» (cuisine simple, ordinaire [9:650]): *готування, стряпанина, офіцерська їдальна; їжа* (хавка – Б.А.) [11:479-480] з їхніми актуалізованими вживаннями. Різниться від останніх лише лексико-семантичний варіант «каторжник, який втік або якого звільнили» (forçat évadé ou libéré [9:650]). Проілюструємо:

1) *…c'est ici la* ***popote*** *des musiciens, des secrétaires, des postiers, de ces messieurs des Ambulances, etc…* (Barbusse, 72). – *«Тут* ***їдальня*** *для музик, для писарів, для поштарів, для панів санітарів з шпиталю тощо»* (Барбюс 2, 73). – ... ***їдальня*** ... (Барбюс 1, 99).

2) *C'est le whisky* ***de la popote****, dit Alexandre* (Merle, 43). – *Це віскі* ***наше*** (Мерль, 29).

3) *Il s'aperçut qu'il pensait au Sana,* ***à la popote****, et à sa grande surprise, qu'il y pensait avec regret* (Merle, 116). – *Спіймав себе на тому, що думає про Сана,* ***про халабуду*** *і, на свій подив, постеріг, що жалкує за всім цим* (Мерль, 77). Також *халабуда* на стор. 161, 162 (Мерль).

4) *… les copains,* ***à la popote****, allaient s'inquiéter de son absence* (Merle, 204). – *Хлопців, мабуть, непокоїть те, що його [Майа] досі немає* (Мерль, 139).

5) *Je suis ici, hein?* ***A la popote****.* ***A la popote*** *du Sana.* ***A la popote*** *du Sana de Zuydcoote avec Alexandre et Pierson* (Merle, 220). – *Я [Майа] тут, чи не так?* ***Разом з вами****. В Сана, на Зюйдкуті,* ***вкупі*** *з Александром і П'єрсоном* (Мерль, 150).

6) *J'aurais cependant pu en rester là, indéfinitivement tranquille, bien nourri à la* ***popote*** *de la station…*(Céline, 190). – а) *Я проте міг би спокійно залишатися там і добре харчуватися…* (Селін 1, 169). – б) *Я міг, звичайно, залишатися там, жити більш-менш спокійно і мати непоганий харч в* ***офіцерській їдальні*** *на карантинній станції……* (Селін 2, 149).

Аналіз перекладацьких замін, наведених вище, дозволяє їх розмежувати таким чином: стилістично нейтральні, денотативні (1, 6б); описова (5); ситуативна (2); стилістично знижена контекстуальна (3); пропуски (4, 6а).

Перекладачі, зокрема М. Лисенко і Г. Венгренівська, часом досить вдало застосовують прийом калькування, що простежуємо у відтворенні полісемічної образної арголексеми *boîte*, яка утворена внаслідок метафоричного переосмислення загальновживаного слова: *T'sais, moi aussi, j'ai quitté ma* ***boîte****, dit Milou, solidaire. Milou travaillait dans une cartonnerie* (Chabrol, 15). – *А я, знаєш, теж кинув свою «****коробку****», - промовив Мілу. … Мілу працював на картонній фабриці* (Шаброль, 9). Оскільки у первинному значенні (місткість різної форми з картону, пластмаси, фанери, металу тощо [9:149; 12:455]) *boîte* і *коробка* виступають двомовними корелятами, тому вважаємо, що вживання лексеми *коробка* забезпечує адекватність перекладу лексико-семантичних варіантів значення арготизму *boîte*: «фабрика», «завод». У слові *boîte* простежується архісема «закрите місце перебування з певною метою значної кількості людей», маючи широке поле номінацій: *кабаре; камера; театр; майстерня; ліцей; коледж (cabaret, cachot, théâtre, atelier, lycée ou collège etc.* [9, 85]); *в'язниця; гауптвахта; робота; «лавочка»; «ящик»* (телевізор) тощо [11, 79]. Така вдала перекладацька калька може збагатити український розмовно-просторічний шар лексики.

У підсумку можемо зробити висновок, що полісемантичні арготизми відтворюються такими способами і прийомами перекладу: контекстуальним, дескриптивним, гіпонімічним, гіперонімічним, комбінованим, антонімічним, дескриптивним, а також калькуванням. Адекватність перекладу багатозначних арголексем забезпечується повними еквівалентами (які є рідкісними), частковими аналогами (варіативними, контекстуальними), стилістично забарвленими або нейтральними субститутами, описовою перифразою (моно-/полілексемною), денотативною калькою. Трапляються також пропуски арготизмів у перекладі, що може стати предметом окремого дослідження.

ЛІТЕРАТУРА

1.*Манакин В.Н.* Сопоставительная лексикология. – К.: Знання, 2004. 2.*Федоров А.В.* Основы общей теории перевода (лингвистические проблемы): Для ин-тов и фак-тов иностр. языков. Учеб. пособие. – 5-е изд. – СПб.: Филологический факультет СпбГУ; М.: ООО «Издательський Дом «ФИЛОЛОГИЯ ТРИ», 2002. 3.*Корунець І.В.* Теорія і практика перекладу (аспектний переклад): Підручник. – Вінниця: «Нова Книга», 2003. 4.*Кочерган М.П.* Загальне мовознавство. – К.: Академія, 1999. 5.*Рєзникова Н.В.* Особливості лексичної полісемії у перекладах збірки Т.Г.Шевченка «Три літа» на японську мову // Мова і культура. – К.: Видав. Дім Дмитра Бураго, 2004. – Вип.7. – Т.VIII. Теорія і практика перекладу. – С.164-168. 6.*Беляевская Е.Г.* Семантика слова: Учеб. пособие для ин-тов и фак. иностр. яз. – М.: Высш. шк., 1987. 7.*Пономарів О.Д.* Стилістика сучасної української мови: Підручник. – К.: Либідь, 1993. 8.*Новокрещенова У.І., Федорова Л.О.* Лінгвістичні, психологічні та перекладацькі аспекти полісемії // Проблеми семантики слова, речення та тексту: Зб. наук. пр. – К.: Вид. центр КНЛУ, 2004. – Вип.11. – С.85–93. 9.*Colin J.-P., Mével J.-P., Leclère C.* Dictionnaire de l'argot français et de ses origines. – P.: Larousse, 2001. 10.*Новый* французско-русский словарь / В.Г. Гак, К.А. Ганшина. – 9-е изд., испр. – М.: Рус. яз.–Медиа, 2004. 11.*Гринева Е.Ф., Громова Т.Н.* Словарь разговорной лексики французского языка (на материале современной художественной литературы и прессы). – М.: Русский язык, 1987. 12.*Великий* тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і голов. ред. В.Т.Бусел. – К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2004. 13.*Larousse* Encyclopédique: En 22 vol. – P.: France Loisirs, 1982. 14.*Le Petit* Larousse illustré. – P.: Larousse, 1996.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1.*Barbusse H.* Le feu (Journal d'une escouade). – P.: Flammarion, 1917. 2.*Charrière H.* Papillon. – P.: Robert Laffont, 1969. 3.*Барбюс А.* Вогонь: Роман / Пер. з фр. М. Терещенка. – Вибране. – К.: Держ. видав. худож. літер., 1953. – С.3-439. 4.*Барбюс А.* Вогонь: Роман, оповідання / Пер. з фр. М.Терещенка. – К.: Дніпро, 1969. 5.*Шарр'єр А.* Метелик: Роман / З фр.

пер. Г.Філіпчук. – К.: Рад. письменник, 1991. 6.*Céline L.-F.* Voyage au bout de la nuit. – P: Gallimard, 1996. 7.*Селін Л.-Ф.* Подорож на край ночі: Роман / Пер. з фр. П. Таращука. – Київ: ЮНІВЕРС; Харків: ФОЛІО, 2000. 8.*Селін Л.-Ф.* Подорож на край ночі: Роман. – К.: Держлітвидав, 1935. 9.*Merle R.* Week-end à Zuydcoote. – Paris: Ed. Gallimard, 1949. 10.*Мерль Р.* Уікенд на Південному березі. Смерть – моє ремесло. Романи. – К.: Дніпро, 1969. 11.*Chabrol J.-P.* Le Bout-Galeux. – P.: Ed. Rombaldi, 1977. 12.*Шаброль Ж.-П.* Бу-Гальо: Роман / Пер. з фр. М. Лисенко і Г. Венгренівська. – К.: Рад. письменник, 1959.

БЛИЗНЮК В.В.

Київський національний лінгвістичний університет

СИМЕТРИЧНІСТЬ І РИТМІЧНІСТЬ ФОНЕМНОЇ СТРУКТУРИ СЛОВА ЯК ОДИН ІЗ ФАКТОРІВ МИЛОЗВУЧНОСТІ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ Й ІТАЛІЙСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРНИХ МОВ

Симетрія (від давньогрецького *summetrja* – домірність, правильне співвідношення) [1:1178] є одним із важливих факторів краси форм, гармонії й порядку.

У філософському плані симетрія інтерпретується як інваріант перетворень: симетрією при більш широкому розумінні називають просту властивість незмінності деяких сторін, процесів, явищ, відносин матеріальних об'єктів, зокрема законів природи, щодо деякої групи перетворень (зміни ряду «фізичних» умов) [2:14].

Проблемам дослідження симетрії в природі, науці та мистецтві присвячено багато фундаментальних праць [3, 4, 5, 6, 7]

Симетрія завжди безпосередньо пов'язана зі структурністю будь-яких процесів, тіл та явищ. Так, дослідники симетрії зауважують: «... ми визначаємо симетрію як закон будови структурних об'єктів, або, точніше, як групу можливих перетворень, які зберігають структурну єдність досліджуваних систем» [5:323]. Герман Вейль з цього приводу писав: «... кожного разу, коли вам доводиться мати справу з якимось об'єктом Σ, що має структуру, зробіть спробу визначити групу його автоморфізмів, тобто групу, елементами якої є перетворення, що залишають без змін усі структурні співвідношення. Ви можете розраховувати на те, що на цьому шляху вам пощастить глибоко проникнути у внутрішню будову об'єкту Σ» [4:159-160].

Звичайно в мистецтвознавстві симетрія пов'язувалася зі спокійною рівновагою (вона припиняє ритмічний рух), а ритм – з рухом. Симетрія переважно пов'язувалася з просторовими мистецтвами, ритм – з часовими [8:81-86; 9:82-83]. Симетрія розцінювалася як вид метричного порядку; «золотий перетин», у якому немає правильності симетрії, але є пропорційна рівність відносин різних величин, – як вид ритмічного порядку. Ритм досліджувався в зв'язку з процесами руху, з явищами часового ряду, у природознавстві – з процесами органічної природи; симетрія вивчалася переважно у зв'язку з явищами неорганічної природи (не випадково одне з перших місць у дослідженні симетрії належить кристалографії) [10:80-81].

У сучасній науці під впливом математики говорять про симетрію в широкому значенні як про принцип домірності. При такому тлумаченні даного терміна не «ритм» містить у собі «симетрію», а, навпаки, «симетрія» містить у собі різні типи ритмічних упорядкувань. Г.Вейль установив, що є не тільки дзеркальна симетрія, але й інші її види, наприклад переносна, повторна і т. п. Поняття «симетрія» почало повертати собі значення, що склалося в класичній естетиці, і трактуватися як будь-який тип домірності, а не тільки дзеркальної відповідності. Вейль пише, що поняття симетрії наближається до гармонії і має вже скоріше акустичне й музичне, ніж геометричне значення [4:35-36].

Ритм (від давньогрецького *@uqm3~* – стрункість, домірність, подібність, співзвуччя) [1:1117] у самому загальному виді можна окреслити як періодичну повторність малих частин об'єкта та більш значних; повторність одиниць еквівалентних і аналогічних [11:241].

Специфічною ознакою ритмічної структури є те, що вона виникає на основі єдності й боротьби двох протилежних початків: рівномірного і нерівномірного, стійкого й мінливого. Боротьба цих двох тенденцій і визначає своєрідність ритму, який не можна цілком звести ані до строгої періодичності, ані до абсолютно вільного руху. Ритм є похідним явищем, що залежить від складності будови системи й від характеру виконуваних її елементами функцій [12:91].

Визначившись з поняттями симетрії та ритму, тепер можемо перейти до виявлення симетрії в канонічних формах слів сучасної української й італійської літературних мов.

Ще в 20-х роках XX століття на симетричну будову російських слів звернули увагу В.Ф.Чистяков і Б.К.Крамаренко [13]. Про симетричну будову українських слів писала В.І.Перебийніс [14:166-168]. Що стосується італійської мови, проблемами симетрії та ритму слів цієї мови займався Й.Крамський [15:1243-1290]. Автори цих досліджень або лише називають канонічні форми з симетричною будовою, не визначаючи виду симетрії, або ж розрізняють лише просту й складну, дзеркальну та ритмічну симетрію. Більш детальний аналіз симетричної будови слів на матеріалі англійської мови здійснила Л.Д.Сліпченко [16:38-51].

У нашій праці ми будемо спиратися на методи дослідження симетричної будови слів, які вона застосувала для англійської мови. Нашим завданням є виявлення симетричності й ритмічності фонемної структури слів сучасної української й італійської літературних мов як одного із факторів милозвучності цих мов.

Для дослідження їхньої фонемної структури слова зі словників сучасної української й італійської мов (механічні вибірки по 20000 слів) [17, 18] були записані у вигляді канонічних форм. Канонічна форма (КФ) – це представлення слова в узагальненому вигляді як ланцюжка послідовностей голосних (V) та приголосних (C) фонем [19:284-286]. Різні за фонемним складом слова *бал* /bal/, *вид* /vɪd/, *гудзь* /gudz'/ – в українській мові, *ciaf* /ʧaf/, *san* /san/, *zen* /dzɛn/ – в італійській мові мають однакову послідовність V і C, тобто однакову КФ – CVC. В українській вибірці налічується 1271, а в італійській – 1276 різних КФ. У зв'язку з тим, що симетрія була виявлена лише в КФ довжиною від 2 до 18 фонем, всі інші КФ довжиною від 19 до 24 фонем були вилучені з нашого дослідження, в результаті чого в інвентарі залишилось 1248 українських і 1208 італійських КФ.

Виявлення симетрії здійснюється за допомогою двох основних форм переміщення – недзеркального, що реалізується у вигляді різних поворотів або переносів, і дзеркального переміщення при відображенні.

Говорячи про симетрію, як правило, мають на увазі тіла двомірні (орнаменти, малюнки, бордюри, розетки, стрічки та т. ін.) або об'ємні (кристали, біологічні структури). Слово ж, як і всі одиниці мови, має лінійний характер. Тому й симетрія у слові буде іншою, ніж, скажімо, у кристалі чи в орнаменті. Якщо взяти КФ українського слова, наприклад, CVCCVC (*виклик* /'vɪklɪk/), провести вісь через її середину, то при повороті ліва від центра C суміститься з правою від центра C, ліва V – з правою V, крайня ліва C з крайньою правою C, якщо взяти КФ італійського слова VCVVCV (*areale* /are'ale/) і виконати таку саму процедуру, то при повороті ліва від центра V суміститься з правою від центра V, ліва C – з правою C, крайня ліва V з крайньою правою V, тобто ліві частини цих КФ сумістяться з правими. Це – дзеркальний вид симетрії. При ньому вісь може проходити між фонемами, через C, через V або через сполучення V із C; головне, щоб V та C, що знаходяться вліво чи вправо від прийнятого центра, сумістилися.

В інших КФ є певний набір послідовностей фонем, який повторюється у межах КФ без змін. Наприклад, CV-CV (*губа* /ɦu'ba/, *data* /'data/), VC-VC (*овес* /o'ves/, *etos* /'ɛtos/) та ін.

Як правило, повторюються такі фонеми або послідовності фонем: V: V-V (*ау* /a'u/, *ое* /o'e/), VC: VC-VC-VC (*уривок* /u'rɪvok/, *elisir* /eli'sir/), VCC: VCC-VCC (*оплеск* /'oplesk/), CVC: CVC-CVC (*буквар* /buk'var/, *termos* /'tɛrmos/), CCV: CCV-CCV (*дружба* /'druʒba/, *sconto* /'skonto/) та ін. У наведених прикладах кожна з послідовностей фонем, що повторюються в канонічній формі, включає одну голосну, тобто вона не перевищує складу. Такі послідовності можна назвати тактами. Такт (певна послідовність фонем) творить ритмічну симетрію і є одиницею переносів [16:44]. Таке повторення одного такту через всю КФ називається простим переносом. У КФ можуть повторюватися два (або більше) різних тактів, тобто повторення одного такту проходить через інший такт. Наприклад, CV-CCV-CV-CCV (*чорнобурка* /tʃorno'burka/, *banditismo* /bandi'tizmo/). Такий вид ритмічної симетрії назвемо переносом через такт [16:44]. При повторенні у межах КФ такт може розширюватись (коли до нього поступово додається по одній приголосній: V-CV-CCV (*іволга* /'ivolɦa/, *aringo* /a'ringo/), CCV-CCCV (*спиртне* /spɪrt'ne/), або звужуватись (коли такт поступово зменшується на одну приголосну: CCV-CV-V (*plebeo* /ple'bɛo/), CCCV-CCV (*склянка* /'skl'anka/, *scripta* /'skripta/). Така ритмічна симетрія є простим переносом з розширенням зі знаком плюс (+) чи звуженням, тобто розширенням, але зі знаком мінус (–). Не всі види такої симетрії зустрічаються в обох мовах. Деякі з них зустрічаються лише в українських, або лише в італійських словах.

Як зазначалося вище, у КФ можуть повторюватися два різних такти, і його ми назвали переносом через такт (однорідним). Але при такому переносі один з тактів може розширюватись чи звужуватись, а інший залишається без змін. Це неоднорідний перенос через такт: CCCV-CV-CCV-CV (*справедливо* /spraved'lɪvo/, *stratigrafo* /stra'tigrafo/).

Зустрічаються також КФ, які складаються з невеликої кількості фонем і мають ритмічну симетрію, що утворюється переносом через такт. У формах з двох видів такту двічі повторюється лише один, іншому бракує для цього місця. Він міг би повторитися та, як правило, повторюється в довшій за кількістю фонем формі, яка належить також до ритмічних з переносом через такт. Тому такі короткі форми, в яких з двох тактів повторюється двічі лише один, ми відносили до ритмічних КФ з однорідним переносом через такт. Наприклад, CVCC-V-CVCC (*гімназист* /ɦ'imna'zɪst/), CCVC-V-CCVC (*грабіжник* /ɦra'b'iʒnɪk/). Порівняймо з довшими формами, де обидва такти повторюються: CVCC-V-CVCC-V (*цукроварня* /tsukro'varn'a/), CCVC-V-CCVC-V (*грабіжниця* /ɦra'b'iʒnɪts'a/). В італійській мові КФ CVCC-V-CVCC і CCVC-V-CCVC нема, натомість дуже часто зустрічаються CVCC-V-CVCC-V (*formalista* /forma'lista/) та CCVC-V-CCVC-V (*preventivo* /preven'tivo/).

Після того як визначилося поняття такту, про дзеркальну симетрію ми можемо сказати, що в ній вісь може проходити між фонемами: VCV-VCV (*ігуана* /iɦu'ana/, *areale* /are'ale/), CVC-CVC (*дозвіл* /'dozv'il/, *vermut* /'vɛrmut/), через фонему менше такту (тобто через C): CV-C-VC (*базар* /ba'zar/, *virus* /'virus/), через такт, який складається з V: CVC-V-CVC (*білорус* /b'ilo'rus/, *doliman* /'dɔliman/) і через такт, що складається з CV чи VC: VCC-CV-CCV (*обкрасти* /ob'krastɪ/, *ingrasso* /in'grasso/), CVC-CV-CVC (*вертоліт* /verto'l'it/, *zeppelin* /'tsɛppelin/), VCC-VC-CCV (*артистка* /ar'tɪstka/, *incontro* /in'kontro/), CVC-VC-CVC

(*заказник* /za'kaznɪk/). Ритмічна симетрія у словах твориться переносом тактів: простим без розширення та з розширенням, переносом через такт – однорідним та неоднорідним.

Отже, словам властиві два види симетрії: дзеркальна та ритмічна.

Деякі КФ, як наприклад: V-V, CVC-CVC, CVC-CVC-CVC та ін. мають і дзеркальний і ритмічній види симетрії. В нашому дослідженні ми розглядали такі форми як КФ з дзеркальним видом симетрії.

Услід за Л.Д.Сліпченко ми можемо виділити дев'ять груп КФ за ознакою наявності чи відсутності симетрії [16:45]. На рисунку 1 графічно зображені залежності між цими групами у межах кожного виду симетрії. Порядковими номерами позначено групи КФ.

Рисунок 1

Види та групи симетрії

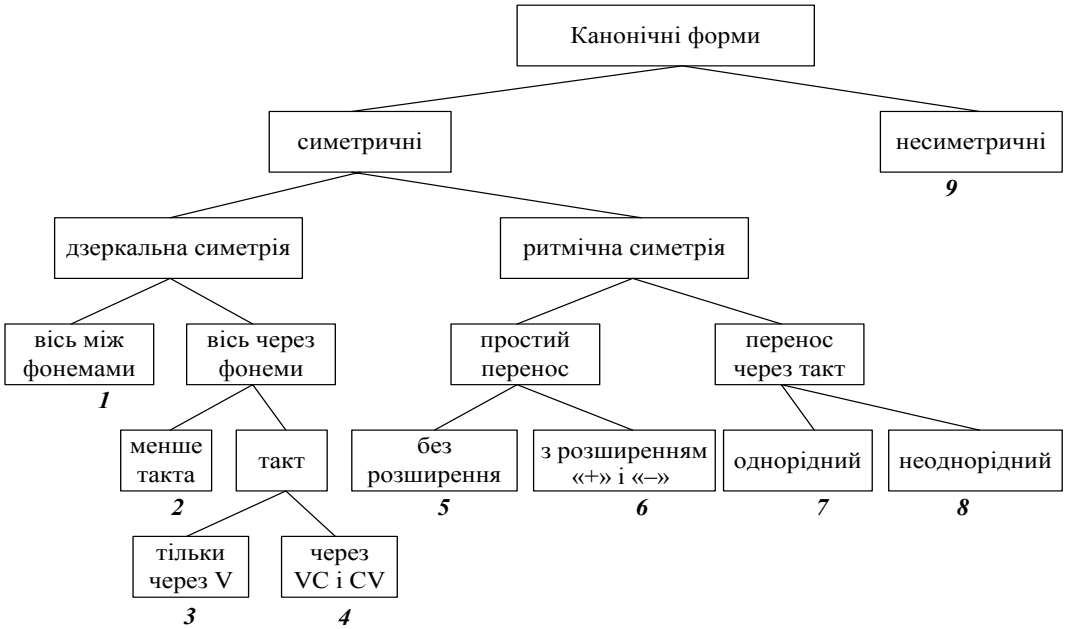

У результаті аналізу було встановлено, що з 1248 українських КФ симетрія наявна у 190 (15,22 % від усього інвентарю), з 1208 італійських КФ симетрію спостерігаємо в 142 (11,75% від усього інвентарю). Кожна КФ описує різну кількість слів. Так, наприклад, CVCVC моделює 439 слів української та 20 італійської мови, VCVCV 40 слів української та 70 італійської мови. В той же час є КФ, що моделюють лише по одному слову. Симетрично побудовані КФ описують 54,59 % всіх досліджуваних слів української мови та 40,28 % слів італійської мови.

Таблиця 1

Кількість симетричних КФ і слів української мови, що ними описуються

Довжина КФ у фонемах	1	2	3	4	5	6
	Кількість КФ у інвентарі	Кількість симетричних КФ	% симетричних КФ від інвентарю	Кількість слів, що описуються канонічними формами	Кількість слів, що описуються симетричними канонічними формами	% слів симетричних КФ
2	3	1	33,33	25	1	4,00
3	5	2	40,00	184	164	89,13
4	9	8	88,89	474	473	99,79
5	14	9	64,29	1076	1014	94,24
6	25	17	68,00	1593	1315	82,55
7	37	14	37,84	2247	1923	85,58
8	54	20	37,04	2892	2046	70,75
9	76	13	17,11	3036	1264	41,63
10	103	23	22,33	2691	1510	56,11
11	129	10	7,75	2155	405	18,79

12	170	25	14,71	1530	508	33,20
13	165	9	5,45	980	97	9,90
14	164	18	10,98	563	123	21,85
15	119	9	7,56	281	41	14,59
16	93	9	9,68	137	14	10,22
17	57	2	3,51	79	3	3,80
18	25	1	4,00	26	1	3,85
Разом:	1248	190	15,22	19969	10902	54,59

Таблиця 2

Кількість симетричних КФ і слів італійської мови, що ними описуються

Довжина КФ у фонемах	1	2	3	4	5	6
	Кількість КФ у інвентарі	Кількість симетричних КФ	% симетричних КФ від інвентарю	Кількість слів, що описуються канонічними формами	Кількість слів, що описуються симетричними канонічними формами	% симетричних КФ
2	3	1	33,33	40	5	12,50
3	5	2	40,00	73	43	58,90
4	8	7	87,50	277	273	98,56
5	13	9	69,23	706	673	95,33
6	20	12	60,00	1102	1016	92,20
7	32	12	37,50	2122	1930	90,95
8	47	17	36,17	2590	959	37,03
9	66	10	15,15	3132	427	13,63
10	79	14	17,72	2952	1832	62,06
11	115	11	9,57	2390	352	14,73
12	122	14	11,48	1644	309	18,80
13	138	4	2,90	1146	65	5,67
14	151	10	6,62	726	83	11,43
15	140	4	2,86	483	20	4,14
16	120	8	6,67	286	23	8,04
17	87	3	3,45	169	11	6,51
18	62	3	4,84	83	3	3,61
Разом:	1208	142	11,75	19921	8024	40,28

Як видно з рисунка 2, співвідношення між загальною кількістю українських КФ і кількістю симетричних КФ є більш рівномірним, ніж співвідношення між італійськими канонічними формами (рисунок 3).

Рисунок 2

Співвідношення загальної кількості слів української мови до кількості слів, що описуються симетричними канонічними формами

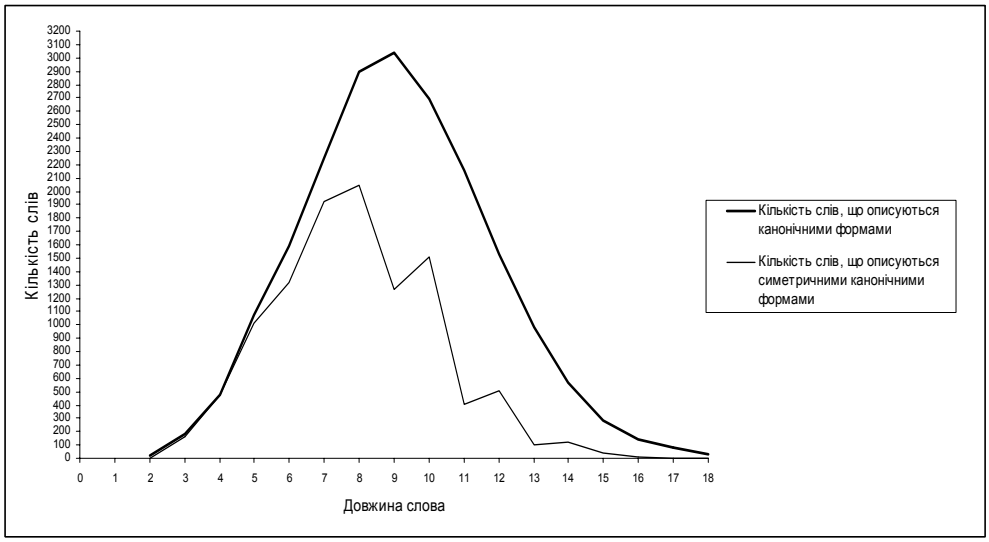

Рисунок 3

Співвідношення загальної кількості слів італійської мови до кількості слів, що описуються симетричними канонічними формами

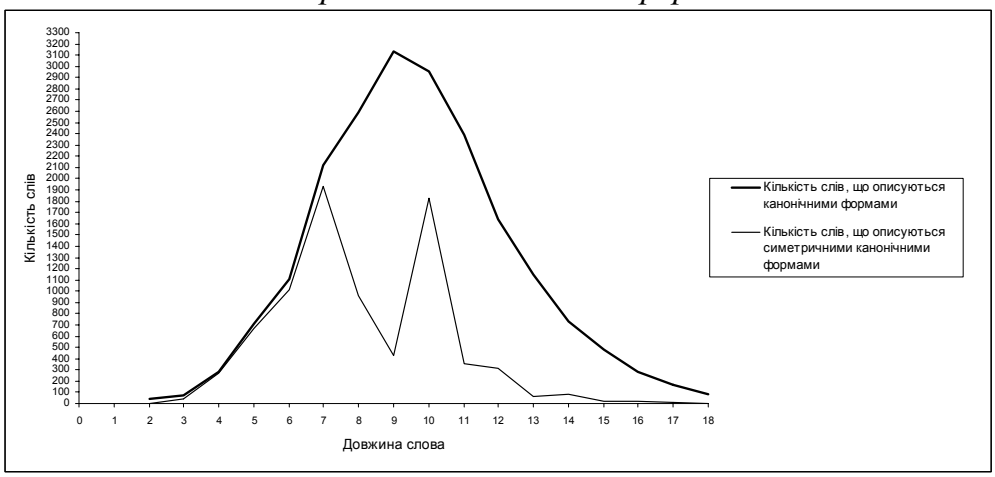

Що стосується процентного співвідношення симетричних КФ української й італійської мов (рисунок 4), то картина є дещо подібна. Спостерігаємо різке зростання кількості симетричних КФ довжиною від 2 до 4 фонем, а після починається поступове зменшення їхньої кількості.

Рисунок 4

Співвідношення симетричних КФ української й італійської мов

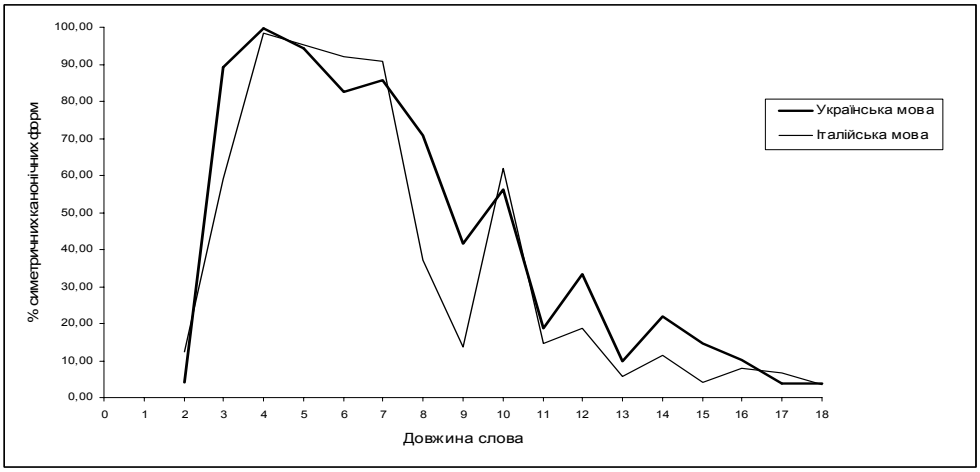

Із 190 симетрично побудованих українських КФ 112 – дзеркального виду симетрії (таблиця 3), ритмічного виду симетрії – 78 (таблиця 5). КФ дзеркального виду симетрії описують 4653 слова (23,30 % від усіх слів), ритмічного – 6249 слів (31,29% від усіх слів). Із 142 симетрично побудованих італійських КФ 75 – дзеркального виду симетрії (таблиця 4), ритмічного виду симетрії – 67 (таблиця 4). КФ дзеркального виду симетрії описують 1656 слів (8,31% від усіх слів), ритмічного – 6368 слова (31,97% від усіх слів). Отже, як для української, так і для італійської мови більш характерною є ритмічний вид симетрії в будові КФ.

Таблиця 3

Розподіл КФ української мови за видом дзеркальної симетрії

Довжина КФ	Дзеркальний вид симетрії								Разом КФ	Разом слів
	Вісь між фонемами		Вісь через фонеми							
			С		такт					
					тільки через V		через VC і CV			
	Кількість КФ	Кількість слів	Кількість КФ	Кількість слів	Кількість КФ	Кількість слів	Кількість КФ	Кількість слів		
2	1	1	–	–	–	–	–	–	1	1
3	–	–	1	12	1	152	–	–	2	164
4	2	16	–	–	–	–	4	225	6	241

5	–	–	2	440	1	40	–	–	3	480
6	4	462	–	–	–	–	5	100	9	562
7	–	–	4	206	2	490	–	–	6	696
8	5	120	–	–	–	–	7	819	12	939
9	–	–	4	281	3	458	–	–	7	739
10	3	161	–	–	–	–	8	186	11	347
11	–	–	2	196	2	11	–	–	4	207
12	8	71	–	–	–	–	7	66	15	137
13	–	–	4	32	4	23	–	–	8	55
14	7	11	–	–	–	–	5	37	12	48
15	–	–	3	19	4	8	–	–	7	27
16	2	2	–	–	–	–	3	3	6	6
17	–	–	1	1	1	2	–	–	2	3
18	1	1	–	–	–	–	–	–	1	1
Разом:	33	845	21	1187	18	1184	39	1436	112	4653

Таблиця 4

Розподіл КФ італійської мови за видом дзеркальної симетрії

Довжина КФ	Дзеркальний вид симетрії									
	Вісь між фонемами		Вісь через фонеми						Разом КФ	Разом слів
			С		такт					
					тільки через V		через VC і CV			
	Кількість КФ	Кількість слів	Кількість КФ	Кількість слів	Кількість КФ	Кількість слів	Кількість КФ	Кількість слів		
2	1	5	–	–	–	–	–	–	1	5
3	–	–	1	14	1	29	–	–	2	43
4	1	63	–	–	–	–	4	16	5	79
5	–	–	2	34	1	70	–	–	3	104
6	2	32	–	–	–	–	3	175	5	207
7	–	–	3	152	2	129	–	–	5	281
8	3	86	–	–	–	–	6	49	9	135
9	–	–	3	128	3	112	–	–	6	240
10	4	76	–	–	–	–	2	102	6	178
11	–	–	3	39	4	94	–	–	7	133
12	1	7	–	–	–	–	3	114	4	121
13	–	–	2	40	2	25	–	–	4	65
14	2	14	–	–	–	–	4	10	6	24
15	–	–	2	11	2	9	–	–	4	20
16	–	–	–	–	–	–	3	8	3	8
17	–	–	–	–	3	11	–	–	3	11
18	1	1	–	–	–	–	1	1	2	2
Разом:	15	284	16	418	18	479	26	475	75	1656

Таблиця 5

Розподіл КФ української мови за видом ритмічної симетрії

Довжина КФ	Ритмічний вид симетрії									
	Простий перенос				Перенос через такт				Разом КФ	Разом слів
	без розширення		з розширенням		однорідний		неоднорідний			
	Кількість КФ	Кількість слів	Кількість КФ	Кількість слів	Кількість КФ	Кількість слів	Кількість КФ	Кількість слів		
2	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
3	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
4	2	232	–	–	–	–	–	–	2	232
5	–	–	4	527	2	7	–	–	6	534
6	5	715	1	34	2	4	–	–	8	753
7	–	–	1	24	3	410	4	793	8	1227
8	6	661	–	–	2	446	–	–	8	1107
9	3	395	1	32	2	98	–	–	6	525
10	2	522	2	6	5	372	3	263	12	1163
11	–	–	–	–	5	195	1	3	6	198
12	5	286	–	–	2	27	3	58	10	371
13	–	–	–	–	1	42	–	–	1	42
14	1	55	–	–	4	19	1	1	6	75
15	1	2	–	–	1	12	–	–	2	14
16	1	6	–	–	2	2	–	–	3	8

17	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
18	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
Разом:	27	3332	9	623	31	1634	12	1118	78	6249

Таблиця 6

Розподіл КФ італійської мови за видом ритмічної симетрії

Довжина КФ	Ритмічний вид симетрії								Разом КФ	Разом слів
	Простий перенос				Перенос через такт					
	без розширення		з розширенням		однорідний		неоднорідний			
	Кількість КФ	Кількість слів	Кількість КФ	Кількість слів	Кількість КФ	Кількість слів	Кількість КФ	Кількість слів		
2	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
3	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
4	2	194	–	–	–	–	–	–	2	194
5	–	–	4	534	2	35	–	–	6	569
6	5	755	1	41	1	13	–	–	7	809
7	–	–	1	21	2	928	4	700	7	1649
8	4	686	1	2	3	136	–	–	8	824
9	2	139	1	47	1	1	–	–	4	187
10	1	301	2	5	2	564	3	784	8	1654
11	–	–	–	–	4	197	1	22	4	219
12	2	85	–	–	6	86	2	17	10	188
13	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
14	1	7	–	–	3	52	–	–	4	59
15	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
16	1	2	–	–	4	13	–	–	5	15
17	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
18	–	–	–	–	1	1	–	–	1	1
Разом:	18	2169	10	650	29	2026	10	1523	67	6368

В результаті аналізу було виявлено 49 КФ із дзеркальним видом симетрії, які зустрічаються як в українській, так і в італійській мові (таблиця 7). Ці КФ описують 86,50 % слів української мови та 94,57 % слів італійської мови з таким видом симетрії.

Таблиця 7

Однакові КФ української й італійської мов за видом дзеркальної симетрії

Дзеркальний вид симетрії	Кількість КФ	Кількість слів української мови	Кількість слів італійської мови
Група 1	10	566	277
Група 2	12	1136	399
Група 3	10	1134	437
Група 4	18	1191	453
Разом:	49	4027	1566

Цікаво відмітити, що як в українській, так і в італійській мові зустрілася лише одна спільна КФ з дзеркальним видом симетрії, в якій є чотири приголосні фонеми поспіль – CVCCCCVC. Така КФ описує 11 слів української мови (*гангстер* /'hanhster/, *жорсткий* /ʒorst'kɪj/, *лаврський* /'lavrs′kɪj/, *санскрит* /san'skrɪt/, *тюркський* /'t′urks′kɪj/, *черствий* /tʃerst'vɪj/ та ін.) і лише 1 слово італійської мови – *monstrum* /'mɔnstrum/. Крім того, в українській мові була виявлена ще одна КФ з чотирма приголосними поспіль VCCCV, яка описує лише 1 слово – *екстра* /'ekstra/, в італійській мові така форма не зустрілася. Дуже рідко зустрічаються КФ з трьома приголосними поспіль. В українській мові лише одна КФ з дзеркальним видом симетрії CVCCCVC описує 75 слів (*банкрут* /ban'krut/, *вербняк* /verb'n′ak/, *навзнак* /'navznak/, *портрет* /por'tret/, *центнер* /'tsentner/ та ін.), в італійській така КФ описує лише 1 слово – *mistral* /mi'stral/. В італійській мові найбільшу кількість слів

описує КФ з трьома приголосними поспіль VCCCV – 14 слів (*acqua* /'akkwa/, *appio* /'appjo/, *occhio* /'ɔkkjo/, *ostro* /'ɔstro/, *ultra* /'ultra/ та ін.), в українській мові така форма описує лише одне слово – *іскра* /'iskra/.

Як в українській, так і в італійській мові дуже рідко зустрічаються канонічні симетричні форми зі збігом двох голосних. Наприклад, в українській мові КФ CVCVVCVC описує 13 слів (*волоокий* /volo'okɪj/, *гомеопат* /ɦomeo'pat/, *кароокий* /karo'okɪj/, *косоокий* /koso'okɪj/, *медіатор* /medʹi'ator/, *місіонер* /mʹisʹio'ner/, *національ* /natsʹio'nal/, *недоумок* /ne'doumok/, *палеоліт* /paleo'lʹit/, *перуанець* /peru'anetsʹ/, *самоуком* /samo'ukom/, *тезаурус* /te'zaurus/, *тореадор* /torea'dor/, КФ CVCCVVCCVC описує 4 слова (*бастіонний* /bastʹi'onnɪj/, *віртуальний* /vʹirtu'alʹnɪj/, *віртуозний* /vʹirtu'oznɪj/, *кардіограф* /kardʹi'oɦraf/, КФ CVVC описує 3 слова (*діод* /dʹi'od/, *тіун* /tʹi'un/, *хаос* /'xaos/), лише по 2 слова описують канонічні форма VCVVCV (*аріозо* /arʹi'ozo/, *ігуана* /iɦu'ana/) та CVCVCVVCVCVC (*лінолеумовий* /lʹi'noleumovɪj/, *товарообiрот* /tovaroobo'rot/). Багато КФ описують лише по 1 слову: CCVVCC (*проект* /pro'ekt/), VCCVVCCV (*індіанка* /indʹi'anka/), CVCCCVVCCCVC (*бойскаутський* /boj'skautsʹkɪj/), CCVCCVVCCVCC (*грандіозність* /ɦrandʹi'oznʹistʹ/), CVCVCVVCVCVC (*професіоналізм* /profesʹiona'lʹizm/), CVCCVCVVCVCCVC *міжнаціональний* /mʹiʒnatsʹio'nalʹnɪj/), VCCCVCVVCVCCCV (*імпресіоністка* /impresʹio'nʹistka/). В більшості з наведених прикладів слова є запозиченими з інших мов, або походять від запозичених слів, тобто не є питомими українськими.

В італійській мові КФ VCVVCV описує 10 слів (*areale* /are'ale/, *eliaco* /e'liako/, *eroina* /ero'ina/, *ideale* /ide'ale/, *ideona* /ide'ona/, *idioma* /idi'ɔma/, *oleare* /ole'are/, *oleoso* /ole'oso/, *usuale* /uzu'ale/, *uveale* /uve'ale/), КФ VCCVVCCV – 8 слів (*anfiosso* /anfi'ɔsso/, *antialghe* /anti'alge/, *ebraista* /ebra'ista/, *estuario* /estu'arjo/, *exeunte* /ekse'unte/, *induismo* /indu'izmo/, *irruento* /irru'ɛnto/, *osteoide* /oste'ɔjde/). Всі інші КФ зі збігом 2 приголосних описують в італійській мові по 1 – 2 слова: VCVCVVCVCV (*eresiologo* /erezi'ɔlogo/, *oligoemico* /oligo'ɛmiko/), VVCVCCVCVV (*aerografia* /aerogra'fia/), VCVVCVCVVCV (*anaerobiosi* /anaerobi'ɔzi/), VVCVCVCVCVV (*eosinofilia* /eozinofi'lia/).

Було також виявлено 48 КФ із ритмічним видом симетрії, які зустрічаються як в українській, так і в італійській мові (таблиця 8). Ці КФ описують 90,30 % слів української мови та 97,66 % слів італійської мови з таким видом симетрії.

Таблиця 8

Однакові КФ української й італійської мов за видом ритмічної симетрії

Ритмічний вид симетрії	Кількість КФ	Кількість слів української мови	Кількість слів італійської мови
Група 5	15	2718	2144
Група 6	7	585	604
Група 7	17	1282	1978
Група 8	9	1058	1493
Разом:	48	5643	6219

Важливо також встановити, який вид чи група симетрії більш характерні для української й італійської мов. Це можна зробити, обчисливши, скільки є форм дзеркального та ритмічного виду серед усіх симетрично побудованих КФ, а також, встановити коефіцієнт функціонального навантаження кожної КФ певного виду та групи симетрії, тобто визначити, скільки слів описує кожна КФ певного виду та групи.

Коефіцієнт функціонального навантаження (L) симетрично побудованих КФ у кожній з установлених вище восьми груп (таблиці 3 – 6) визначаємо як відношення кількості слів (M), що описуються даним видом симетрії, до кількості КФ такого виду в групі (K):

$$L = \frac{M}{K}.$$

Наприклад, коефіцієнт функціонального навантаження дзеркального виду симетрії українських КФ дорівнює:

$$L = \frac{4653}{112} = 41,54$$

З таблиць 9 і 10 видно, що коефіцієнти функціонального навантаження КФ кожного виду та групи симетрії різні. Ясно, що чим він вищий, тим більш характерним для досліджуваної мови є той чи інший вид, та чи інша група. Для обох досліджуваних мов більш характерним є ритмічний вид симетрії (для української мови L = 80,12, для італійської мови L = 95,04), ніж дзеркальний (для української мови L = 41,54, для італійської мови L = 22,08). Серед груп ритмічного виду найбільш характерним для української мови є простий перенос без розширення (група 5, для якої L = 123,41), а для італійської мови – неоднорідний перенос через такт (група 8, для якої L = 152,30). Найменш характерною серед ритмічного виду симетрії для української мови є група 7 (L = 52,71), а для італійської – група 6 (L = 65,00).

У дзеркальному виді симетрії найбільш характерною як для української, так і для італійської мови є група 3 (для української мови L = 65,78, для італійської мови L = 26,61), а найменш характерною для української мови – група 1 (L = 25,61), а для італійської – група 4 (L = 18,27). Усі групи КФ з ритмічним видом симетрії віддають перевагу певній довжині, де вони описують найбільшу кількість слів. Це – шестифонемні КФ в групі 5 як в українській, так і в італійські мові (таблиці 5 і 6), п’ятифонемні – в групі 6 також в обох мовах, восьмифонемні – в українській мові, семифонемні – в італійській мові в групі 7, десятифонемні – в групі 8 в обох мовах.

Для груп КФ з дзеркальним видом симетрії спостерігається така сама тенденція, що й для груп з ритмічним видом. В кожній групи спостерігаємо перевагу КФ певній довжині: в групі 1 – українських шестифонемних (таблиця 4), італійських восьмифонемних (таблиця 5), в групі 2 – українських п’ятифонемних, італійських семифонемних, в групі 3 – семифонемних для обох мов, в групі 4 – українських восьмифонемних, італійських шестифонемних.

За величиною коефіцієнта функціонального навантаження для української мови встановлюється така ієрархія груп симетрично побудованих КФ (таблиця 9): I – група 5 (L = 123,41); II – група 8 (L = 93,17); III – група 6 (L = 69,22); IV – група 3 (L = 65,78); V – група 2 (L = 56,52); VI – група 7 (L = 52,71); VII – група 4 (L = 36,82); VIII – група 1 (L = 25,61); відповідно для італійської мови (таблиця 10): I – група 8 (L = 152,30); II – група 5 (L = 120,50); III – група 7 (L = 69,86); IV – група 6 (L = 65,00); V – група 3 (L = 26,61); VI – група 2 (L = 26,13); VII – група 1 (L = 18,93); VIII – група 4 (L = 18,27).

Існує кореляційний зв’язок (коефіцієнт рангової кореляції ρ = 0,81 при 8 ступенях свободи) між окремими видами та групами симетричних КФ сучасної української й італійської літературних мов.

Таблиця 9

Коефіцієнт активності (L) кожного виду та групи симетричних КФ української мови

Вид та група симетрії	*L*	Вид та група симетрії	*L*
Дзеркальний вид симетрії	41,54	Ритмічний вид симетрії	80,12
Група 1	25,61	Група 5	123,41
Група 2	56,52	Група 6	69,22
Група 3	65,78	Група 7	52,71
Група 4	36,82	Група 8	93,17

Таблиця 10

Коефіцієнт активності (L) кожного виду та групи симетричних КФ італійської мови

Вид та група симетрії	*L*	Вид та група симетрії	*L*
Дзеркальний вид симетрії	22,08	Ритмічний вид симетрії	95,04
Група 1	18,93	Група 5	120,50
Група 2	26,13	Група 6	65,00
Група 3	26,61	Група 7	69,86
Група 4	18,27	Група 8	152,30

Цікаво відмітити, що найчастотніша українська 8-фонемна КФ CVCVCVCV (598 слів: *балерина* /bale'rɪna/, *далечина* /daletʃɪ'na/, *завірюха* /zav′i'r′uxa/ та ін.) повторюється в 16-фонемній CVCVCVCV-CVCVCVCV (6 слів: *муніципалізація* /mun′ɪts′ipal′i'zatʂ′ija/, *перенумеровувати* /perenume'rovuvatɪ/, *ремілітаризувати* /rem′il′itarɪzu'vatɪ/ та ін.), а 6-фонемна КФ CVCCVC (458 слів: *бензин* /ben'zɪn/, *виклик* /'vɪklɪk/, *дозвіл* /'dozv′il/ та ін.) – у 12-фонемній CVCCVC-CVCCVC (50 слів: *восьмигранник* /vos′mɪ'ɦrannɪk/, *першокласник* /perʃo'klasnɪk/, *фізкультурник* /f′izkul′′turnɪk/ та ін.). У той же час в італійській мові ряд таких повторів є ще довшим. Наприклад, найчастотніша італійська 7-фонемна КФ CVCCVCV (923 слово: *benzina* /ben'ʤina/, *carmino* /kar'mino/, *lampade* /'lampade/ та ін.) 2 рази повторюється в 14-фонемній CVCCVCV-CCVCVCV (18 слів: *dattiloscopico* /dattilo'skɔpiko/, *raccomandatore* /rakkomanda'tore/, *termomeccanico* /termomek'kaniko/ та ін.) і 3 рази в 21-фонемній CVCCVCV-CVCCVCV-CVCVCCV (1 слово: *radiotelegraficamente* /radjotelegrafika'mente/); 5-фонемна КФ CVCCV (445 слів: *barca* /'barka/, *carpo* /'karpo/, *soldo* /'sɔldo/ та ін.) – 2 рази в 10-фонемній CVCCV-CVCCV (420 слів: *bastimento* /basti'mento/, *candelabro* /kande'labro/, *mastodonte* /masto'donte/ та ін.), 3 рази в 15-фонемній CVCCV-CVCCV-CVCCV (24 слова: *bambinescamente* /bambineska'mente/, *matrimonialista* /matrimonja'lista/, *radiomicrometro* /radjomi'krɔmetro/ та ін.).

Таке явище притаманне також для інших КФ української й італійської мов. Це є свідоцтвом того, що ритмічність будови слів тих мов задається не лише короткими тактами на рівні невеликих груп фонем, але й на рівні більш довгих фрагментів. Отже, як бачимо, й тут діє закон переваги, за яким носії мови обирають лише невелику кількість КФ, які є найбільш зручними для вимови та запам’ятовування. Все це є одним із факторів милозвучності досліджуваних мов.

Висновки:

1. Симетричність і ритмічність будови слів сучасної української й італійської літературних мов є ознакою краси й гармонії, проявом милозвучності цих мов.

2. З проведеного дослідження видно, що українська мова більшою мірою прагне до симетрії (54,59 % слів мають симетричну будову), ніж італійська (лише 40,28 % слів побудовані симетрично).

3. Серед видів симетрії досліджувані мови віддають перевагу ритмічній симетрії.

4. В результаті дослідження було з'ясовано, що як при дзеркальному, так і при ритмічному виду симетрії, в обох мовах використовуються однакові КФ, що описують переважну більшість слів з такими видами симетрії.

5. Як в українській, так і в італійській мові дуже рідко зустрічаються симетричні КФ зі збігом 3-4 приголосних та 2 голосних. Такі форми не є зручними для вимови і не сприяють милозвучності, тому обидві мови їх уникають.

ЛІТЕРАТУРА

1.*Вейсман А.Д.* Греческо-русский словарь: Репринт V-го издания 1899г. – М.: 1991. – 1370с. 2.*Философская* энциклопедия / Гл. ред. Ф.В.Константинов. – М.: Советская энциклопедия, 1970. – Т.V. – 740с. 3.*Гика М.* Эстетика пропорций в природе и искусстве. – М.: Изд-во Всесоюзной Академии архитектуры, 1936. – 310с. 4.*Вейль Г.* Симметрия. – М.: Наука, 1968. – 192с.: ил. 5.*Шубников А.В., Копцик В.А.* Симметрия в науке и искусстве. – Москва-Ижевск: Институт компьютерных исследований, 2004. – 560с. 6.*Урмацев Ю.А.* Симметрия природы и природа симметрии: Философские и естественно-научные аспекты. – 2-е изд. – М.: Едиториал УРСС, 2006. – 232с. 7.*Рёскин Дж.* Законы Фиезоло / Пер. с англ. под ред. Л. П. Никифорова. – 2-е изд., стереотипное. – М.: КомКнига, 2007. – 152с. 8.*Мейлах Б.С.* Ритмы действительности и ритмы искусства // Наука и жизнь. – М., 1970. – №12. – С.81-86. 9.*Сухотин А.К.* Ритмы и алгоритмы. – М.: Мол. гвардия, 1983. – 224с.: ил. 10.*Волкова Е.В.* Ритм как объект эстетического анализа // Ритм, пространство и время в литературе и искусстве. – Л.: Наука, 1974. – С.73-85. 11.*Волкова Е.В.* Произведение искусства – предмет эстетического анализа / Под. ред. М.Ф. Овсянникова. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1976. – 286с. 12.*Федорова А.В.* Проблема ритма в эстетической теории // Вестн. Моск. ун-та. – М., 2002. – №1. – С.88-96. 13.*Чистяков В.Ф., Крамаренко Б.К.* Опыт приложения статистического метода к языкознанию. – Краснодар, 1929. – 72с. 14.*Перебийніс В.С.* Кількісні та якісні характеристики системи фонем сучасної української літературної мови. – К.: Наукова думка, 1970. – 272с. 15. *Krámský J.* A Quantitative Phonemic Analysis of Italian Mono-, Di- and Trisyllabic Words // Travaux du Cercle linguistique de Prague. – Prague, 1964. – Vol.I. – P.1243-1290. 16.*Сліпченко Л.Д.* Симетричність як риса фонемної структури англійського слова // Структура мови і статистика мовлення. – К.: Наукова думка, 1974. – С.38-51. 17.УРС. Українсько-російський словник / Уклад.: Г.П. Їжакевич та ін. – К.: Наукова думка, 2004. – 1008с. 18.DISC. *Sabatini F., Coletti V.* Dizionario Italiano Sabatini Coletti. – Firenze: Giunti Gruppo Editoriale, 1997. – 3037p. con illustrazioni. 19.*Hockett Ch.F.* A Course in Modern Linguistics. – New York: The Macmillan Company, 1958. – 621p.

БЛИЗНЮК О.О.

Київський національний лінгвістичний університет

ЕНІГМАТИЧНІ РИСИ МЕТАФОРИ ЯК ВИЯВ СУБСТИТУЦІЇ КОНЦЕПТІВ *ЖИТТЯ* І *СМЕРТЬ*

З'ясування принципів формування, вербального втілення, репрезентації концептів ЖИТТЯ, СМЕРТЬ у національно-етнічному мисленні набуває **актуальності** в сучасному мовознавстві. Мовець при вербалізації та трансляції негативного для сприйняття концепту приховує певні його аспекти. Саме тому мовне втілення концепту СМЕРТЬ відбувається за допомогою евфемізмів і метафор.

Матеріалом дослідження є паремійні тексти української та італійської мов. Паремії є культурно маркованими одиницями, зокрема, прислів'я, приказки, примовки, загадки, прикмети, замовляння тощо. Зважаючи на ознаку культурної забарвленості паремій, їх можна включити до складу фразеології [1:447-448]. Як семіотичний феномен мови ми розглядаємо інформацію, закодовану в пареміях, під лінгвокогнітивним, етнопсихологічним кутом зору. Історія кожної мови розглядається в тісному поєднанні з історією етносу, а народне світобачення оцінюється в категоріях мовної системи (О.Потебня, В.Кононенко, М.Кочерган, О. Тищенко та ін.). У центрі нашої уваги – міфологічні та світоглядні народні уявлення про життя, смерть. Ґрунтуючись на цих знаннях, можна дійти висновку, що народні уявлення – це переплетіння язичницьких, християнських уявлень, в основі яких лежить досвід поколінь.

Мета статті полягає у виявленні особливостей концептів ЖИТТЯ і СМЕРТЬ в українській та італійській картині світу; з'ясуванні когнітивних засад, принципів евфемістичних заміщень концепту смерть; викритті прихованих від безпосереднього спостереження уявлень про смерть і перехід від життя до смерті в етнічній мовній культурі українців та італійців, що відбивають поняттєвий, предметний, функціональний зміст позначених явищ.

Поставлена мета зумовлює необхідність вирішення таких **завдань**: визначити і проаналізувати когнітивний характер заміщень виразів, пов'язаних зі смертю; встановити генетичний зв'язок єдиного ланцюга табу – евфемізм – *метафора*; виявити закладений у концептах етнолінгвокогнітивний потенціал; інтерпретувати закодований в їх внутрішній формі глибинний смисл; зробити зіставлення евфемізмів, табу, втілених у мові різних культур; надати зіставно-типологічну характеристику мовних засобів створення евфемізмів з реконструйованими елементами наївної картини світу у пареміях.

Об'єктом дослідження є мовні засоби реалізації концептів ЖИТТЯ і СМЕРТЬ порівнюваних мов.

Предметом роботи є енігматичний аспект концептів ЖИТТЯ і СМЕРТЬ української та італійської мов у типологічному та концептуально-семіотичному висвітленні.

Енігматичні риси має евфемістичне заміщення та його варіант – метафора: *qui pro quo*, одне замість іншого. Принцип аналогії, що є в основі прислів'я та загадки, поєднує їх [2:28]. Метафора й загадка говорять одне, мають на увазі інше. Метою загадки, на відміну від метафори, є виявлення прихованого смислу, за влучним спостереженням О.М.Фрейденберг, упізнання того, що невпізнане. Загадка не є репродукцією [3:194]. Окрім того, на нашу думку, спільною домінантною рисою будь-якого інакомовлення є табуювання (як причина), наслідком чого є евфемізація.

Український вислів *Що землею накривають, те і забувають* за структурною двоплановістю подібний до загадки. Прихований смисл синтагми те, що землею накривають має табуйований елемент – *померлий*. Цей елемент з прихованим змістом стає прозорим, упізнається завдяки маркеру земля, що є архетипом. Пов'язаний за архетипом ЗЕМЛІ мотив пасовища заміщує номінацію помирання: *E` andato a pascolare le galline dell' arciprete* (букв.: *Він пішов пасти курей архієрея*).

Фіксація ознак, що характеризують предмет, часто-густо базується на візуальному сприйнятті дійсності: *Умреш та із собою візьмеш чотири дошки та й землі трошки*. Енігматичний підтекст підкреслює наданий опис ситуації. Поняттєве вторинне значення виникає у формі конкретного одиничного образу [3:200]. Зафіксованим у мові є прямий зв'язок сприйняття (зір, слух, дотик, нюх, смак) й ментальних станів і процесів. Причому домінантним у сприйнятті світу є зір – головний орієнтир людини в світі, наголошує Н.К.Рябцева [4:453].

Зорова інформація обробляється мозком на підсвідомому рівні, об'ємно, цілісно, багатоаспектно. Людина сприймає предмет із світу одночасно в усіх його виявах: форма, колір, розмір, вага, розміщення, будова, фон, взаємозв'язок з іншими предметами, при цьому не лише ідентифікуючи їх, але й надаючи їм оцінку. Цілісність (ґештальтність) зорового сприйняття виявляється в його вибірковості, об'єкт сприймається під певним кутом зору, суб'єктивно [4:456]. Антропоцентричність у сприйнятті предмета вмотивована наявністю гіпотетичного спостерігача, його позицією [5:640; 6:161-173].

У прикладі *Умреш та із собою візьмеш чотири дошки та й землі трошки* увага спостерігача сфокусована не на предметі дійсності, а на його будові, конструкції. Поза увагою залишаються функції артефакту, його колір, матеріал, з якого його майструють. Синтагма *чотири дошки* актуалізує зневагу до якості об'єкта. Пояснюється це його належністю до обряду, його сакралізацією. Предмет вже стає символом, назва його –

терміном, на відміну від позаобрядових звичайних предметів [7:21-22]. Оскільки сакральна ситуація передбачає табуювання номінації об'єкта, що згадується, з метою евфемізації називається лише його будова, структура – *чотири дошки* з активізацією візуального коду, в результаті чого народжується десакралізований варіант ситуації. Елемент сакрального простору, що замінюється підчас десакралізації, включає в дію сценарій *подорожі*, архетипний мотив, який заповнюється конкретним змістом: *брати з собою щось*.

На цьому фоні стає зрозумілим, що непредметні сутності уречевлюються, фіксуються в мові за "принципом наочності", через візуальний код. Фігура спостерігача виявляється в егоцентричному мовленні, в саморефлексії, виразом чого є друга особа однини дієслова, при цьому еліптованим є займенник. Тут, на наш погляд, має місце автокомунікація, передача повідомлення в системі "Я" – "Я", за Ю.М.Лотманом. Спостерігач, який має споглядати за іншим, бути осторонь, є спостерігачем вторинного ментального світу власного майбутнього, уявного, побудованого етнічною свідомістю. Концептуальна метафора, створена на основі механізму аналогового картування, актуалізує концепт ПОМИРАННЯ шляхом концептуального накладання психологічного архетипного сюжету-ситуації ШЛЯХУ, ПОДОРОЖІ: *із собою візьмеш.*

У структурі енігматичного контексту спостерігається певна закономірність. Експлікованим є евфемістичний субститут. Прихована табуйована номінація реконструюється шляхом декодування прихованого змісту в ментальному просторі: *Чого не знаєш, чого не пам'ятаєш, а чого не відчуваєш?* Не знає людина час своєї смерті, не пам'ятає свого народження, не відчуває росту.

Прихований смисл енігматичного виразу зі значенням "відправити на той світ": *Mandare qualcuno a cena con gli angeli* (букв: *Відправити когось до вечері з ангелами*) будується на суміщенні реальної площини (*cena* "вечеря") з ірреальною (*con gli angeli* "з ангелами"). Зв'язком обох планів стає дієслово *mandare*, що вмикає енігматичний код. У літургійному календарі карнавал не визнається, хоча він є невід'ємною частиною традиційного річного циклу і пов'язаний у символічному наповненні з плодючістю [2:200]. Саме тому карнавал може служити для вимірювання віку: *Chi ha cinquanta carnevali, si può mettere gli stivali (букв.: Кому є п'ятдесят карнавалів, йому можна взувати чоботи,* тобто *він може померти).* Опис ситуації замість її назви є типовим засобом енігматичної структури. Наведений контекст містить елемент убрання *gli stivali* "чоботи" як символічний елемент акціонально-предметного коду. Енігматичність вимагає кодування основних подій, лише натяку на них. У кодуванні смерті за її домінантну рису обирається просторове переміщення. Згідно з наївними уявленнями про дорогу в загробний світ, померлого забезпечують предметами, необхідними для довгої подорожі: міцним взуттям, хлібом, палицею. З ланцюга чоботи + хліб + палиця часто випадає одна, дві ланки. Саме тому контекст містить назву спорядження, що є красномовним свідченням такого переходу з відмовою від опису самої подорожі [8:47-51].

Розглянемо, як організовано концептосферу ПОМИРАННЯ за допомогою метафор у контексті енігматичної структури. Поля сигніфікативних дескрипторів, що пов'язані спільною тематикою, утворюють когнітивні метафори.

Евфемістична субституція оформлюється в когнітивну метафору, що структурує ментальний простір. Будь-яке заміщення включає в свою структуру енігматичний код. Сформована на основі табу лексика має субститутивний характер, принципом найменування є енігматична метафора. Наслідком бідності поховальної термінології вчені вважають табуювання всіх основних понять, суміжних концептосфері ПОМИРАННЯ [9:10; 7:23]. Тенденція приховування, притаманна обрядовій дійсності, поширюється також на їхні найменування.

Фізичний досвід, тіло є тим підмурком, що концептуалізує та вербалізує обрядову дійсність. Когнітивне відбиття дійсності в енігматичному коді передбачає наявність певних знань у адресата комунікації, тому відбувається актуалізація такого типу знання про світ крізь енігматичний код. Пряма номінація заміщена переліком домінантних рис, властивостей об'єкта, що його мають на увазі. Еліптоване логічне питання вимагає відповіді. Спираючись на ті знання, що закладені опосередковано, можна, надавши правильну відповідь, вербалізувати негативну інформацію без порушення табу. Отже, будь-яке заміщення автоматично включає в структуру контексту питання й відповідь: *Di quelli che vanno al cimitero molti tornano e qualcuno no* (букв.: *З тих, хто йде на кладовище, багато повертається, хтось – ні*). Реконструюємо відповідь, закладену в контексті: повертаються з кладовища близькі, родичі, не повертається – померлий. З'ясуємо, які саме властивості джерела висвітлені в царині мети метафоричним проектуванням. Провідною рисою при картуванні стає втрата своїх функцій властивостями джерела: півні є, але вони не співають, руки, ноги є, але тіло залишається без руху. Домінантною ознакою є нефункціональність.

Розглянемо евфемістичні позначення кладовища в енігматичному коді. *Село заселено, а півні не співають, і люди не встають; Стоїть село, в йому невесело, ні кутка, ні вулиці, ні півня, ні куриці.* Когнітивний процес утворення метафори передбачає поєднання двох логічних операцій: твердження й заперечення [1:328]. Семантичному твердженню *село заселено* протиставлено низку семантичних заперечень: *в ньому невесело, півні не співають, і люди не встають.* Парадоксальна інформація міститься вже в наявності двох світів: ментальному й належному та їхньому протиставленні в контексті. У належному світі жителі села встають, півні співають, життя радує, веселить. Побутова замальовка сільського життя збагачена, окрім візуального, залученням акустичного коду, представленого співом півнів.

Доречно навести символічне значення *півня* в міфологічній картині світу. Півень у багатьох традиціях має зв'язок із сонцем, світлом, початком дня, часом, життям. Спів півня виконував роль годинника, слугував спостерігачем часу. Наведемо такі темпоративи: *до перших півнів*, *після других півнів*, *після третіх півнів; al canto del gallo* (букв.: *зі співом півня*, тобто: *на світанку*). У Давньому Римі півня використовували у ворожінні як спосіб побачити майбутнє, це пояснюється його солярністю: він є пильним, все бачить, як сонце. Півень як хтонічний птах у міфології має зв'язок із підземним світом. Саме тому півень є символом воскресіння з мертвих, відродження життя. Причетність півня одночасно до царства життя, світла й до царства смерті, пітьми, наділяє цей символ здатністю моделювати весь комплекс життя – смерть – відродження. Пов'язаний із життям і смертю, символізує також і плодючість [10:309-310]. Як бачимо, символ півня є репрезентантом архетипів ВОГНЮ, СВІТЛА, ЗЕМЛІ.

У ментальному світі заперечується семантика попередніх тверджень з метою зрозуміти абстрактний світ смерті. Працює механізм метафори, побудований на цьому зіштовхуванні, парадоксі. Царина джерела надає конкретні, пов'язані з діяльністю людини в світі, риси царині мети. У свою чергу, царина мети надані риси переробляє на свій лад – піддає їх запереченню. При цьому виникає позірний парадокс, що сприяє інтерпретуванню контексту в потрібному руслі. Парадокс виникає при взаємовиключних судженнях, якщо вони можуть бути однаковою мірою доказовими. Парадокс є вираженням глибоких гносеологічних труднощів, пов'язаних із маніпулюванням абстрактними сутностями, систематичного відбиття об'єкта в поняттях. Абстрактне поняття є згорнутим конкретним поняттям, конкретні вияви є об'єктивним взаємозв'язком всіх його аспектів [11:4-5, 306]. До того ж, контекст має міцний символічний код. Репрезентація семантичної інформації в компонентах структури ґештальта відбувається шляхом уведення енігматичного коду при кодуванні потойбічного світу: *Dove non si può andar da vivi si va da morti* (букв.: *Куди не*

можна потрапити живими, потрапляють мертвими). Окрім того, вербалізованим є обряд переходу.

Катоптичне (від гр. *kat3pth~* "той, хто підглядає, спостерігає") око та катоптичне вухо надають інформацію, потрібну для аналізу та подальшої переробки. Фокус уваги зосереджено на логічному запереченні, представленого візуальним кодом. Підкреслюється наявність того, що має здійснювати певну функцію (є руки, є ноги), як річ, що її поклали, згаданий у контексті сакральний предмет ще більше підкреслює незвичність ситуації. Завдяки тому виникає образ нерухомої, мертвої людини, яка лежить на лаві, має руки, ноги, але ними не може користуватися. Отже, здатність рухатися є основною рисою, що відрізняє живого від мертвого: *З руками, з ногами – з лавки не злізе.*

Інші контексти також акцентують увагу на фізіологічних показниках: 1) *П'ять голів, чотири розуми, на восьми ногах, а мають сто пальців*; 2) *Штири душі, п'ять голів, пальців сто.* Відмінність, що кидається у вічі, заснована на візуальному коді, який дозволяє уявити ситуацію похорону: четверо живих несуть п'ятого, померлого. Криптологічність, вмотивована табуйованим компонентом, не дозволяє прямої номінації. Саме тому, для вербалізації використовується інший спосіб: позначити, не називаючи. Під час переліку частин тіла метод контрастного зіштовхування натякає на особливу ситуацію: хтось має голову, не маючи при цьому розуму (перший контекст), має голову, не маючи душі (другий контекст), на п'ятьох вони мають пальців сто, але ніг – вісім. Функціональний код інтерпретує смерть, враховуючи пальці, не враховує ноги померлого, оскільки в цьому коді вони є саме тією диференційною ознакою, за якою розпізнається табуйоване поняття. Когнітивна метафора СМЕРТЬ – ШЛЯХ акцентує увагу на тих атрибутах, що сприяють переходу, перетинанню межі при помиранні: ногах. Обрядові дійства особливу увагу приділяють ногам покійного [12:329, 411; 13:210-212]. За пасивним станом ніг розпізнається померлий.

Слід визначити ті диференційні ознаки, що допомагають вербалізувати концепт СМЕРТЬ енігматичним кодом. *Живі*: мають душу, розум, веселі, встають, мають свійську птицю. *Мертві*: позбавлені душі, розуму, невеселі, не встають, лежать, не мають свійської птиці.

Обирається з багатьох й висвітлюється лише домінантна риса явища, риса, на яку людина звертає увагу. Для поняття "смерть" такою домінантою є відстань, що розділяє людину від смерті, це виражено просторовим співвідношенням *від себе*. Отже, візуальний код розгортає абстрактні концепти ЖИТТЯ і СМЕРТЬ, наповнюючи його конкретними виявами іншої абстрактної сутності, ЧАСОМ, у просторовому втіленні. *З кожним днем до нього людина ближче підходить; Al cimitero tutti credono d' essere in anticipo* (букв.: *Всі думають, що на кладовищі їм бути ще передчасно*); *Il tempo passa e la morte s' avvicina* (букв.: *Час іде, смерть наближається*).

Метафорою персоніфікації також визначаються характерні риси неназваної смерті. В таких енігматичних контекстах смерть завжди виявляється як небажана особа: *Як горе, то кличуть, а прийде – гонять.* Аналогічною за семантикою є італійська паремія: *Tanti chiaman la morte quando sanno che non sente* (букв.: *Багато хто кличе смерть, коли знає, що вона їх не чує*).

Відбиття типової ситуації в певний історичний період життя мовного колективу бачимо в італійському енігматичному контексті: *A mazzier di Cristo non si tien mai porta* (букв.: *Перед смертю не зачиниш дверей*). Якщо виходити зі словникової дефініції слова *mazzier,* то перше його значення "*той, хто іде попереду процесії, атрибутом якого є довга палиця, що він її тримає в руці, рухаючи її, щоб позначати темп*"; друге значення цієї лексеми "*той, хто роздає карти*". Як бачимо з цих дефініцій, значення слова складається з елементарних значень, пов'язаних із зовнішнім виглядом денотата, різними його

властивостями, можливими переносними значеннями на базі таких властивостей. Спробуємо виділити елементарні значення слова *mazzier* в італійській мові. Їх можна представити так: "*передувати*"; "*подавати знак*"; "*керувати*"; "*в будь-яку мить може дати знак зупинитися, зробити паузу*"; "*повна залежність від його команд*". Вплив окремих елементарних значень (сем), їхня взаємодія дає можливість розширити, збагатити значення лексеми. Це відбувається при порівнянні прототипного сценарію, що виникає зі слова *mazzier (*зафіксованого словниками) з іншою ситуацією, на яку його можна перенести: поховальною процесією. Синтагма *mazzier di Cristo* передбачає, що ситуація отримує сакральний відтінок, йдеться про "те, що керує нашим життям, за знаками якого ми живемо", тобто про смерть: вона може зупинити наш рух по життю, після смерті ми потрапляємо в повне розпорядження Всевишнього. Слово *mazzier* має сему характеристики руху до певного моменту, а життя підсвідомо характеризується як рух із зупинкою наприкінці.

Енігматичні контексти актуалізують концепт СМЕРТЬ шляхом розгортання сценарію *полювання*. Фоном такого сценарію є небезпека, де агентами, які впливають на ситуацію, стають здобич і мисливець. Цариною джерела тут, безперечно, є результат спостереження за реальною ситуацією. Типові ролі учасників ситуації: мисливець знаходить здобич, переслідує її, здобич намагається втекти: *Ніхто від нього не втече: ні цар, ні цариця, ні риба в воду, ні миша в нору.*

Розгляньмо архетипні образи *темного бору* й *птиці-синиці. Темний бір* є суто магічним, сакральним топосом. Означення *темний* у наведеному контексті позбавлене фізичного кольорового значення, натомість, наділений потойбічною символікою, семантикою смерті як місце без світла. Відбувається фіксація сакральної проекції світу шляхом субституції фольклорної опозиції *біле ~ чорне* [14:129]. У дуалістичній етнічній міфології наявне протиставлення *селище ~ ліс*. Ліс є шляхом у царство мертвих [15:49]. Птах символізує душу, образ птаха-душі корелює з образом птаха-вісника смерті [10:347]. Енігматичний контекст, що його наводимо далі, є підтвердженням саме такого інтерпретування: *У темному бору, на лугу сидить птиця-синиця, всі до неї йдуть, всі її бояться, а ніхто від неї не втече.* Слід додати, що номінація *птиця-синиця* не є конкретним орнітологічним позначенням, її функція – вказати на сакральну сутність, що латентно наявна в матеріальній сутності. Корінь *син-* у вказаному орнітонімі маркує ідею світла, за О.Потебнею. Таке тлумачення наводить на думку, що *синиця* виконує у прикладі роль епітета та розгортає міфологему *птах – душа*.

Енігматичний код із предметним наповненням допомагає впізнати предмети сакральної сфери. Замість прямої номінації *труна* використовується опис ситуації, що складається з певних відрізків та з розподілом дійових осіб на дві групи: з одного боку знаходяться ті, хто виконує дію, з іншого – ті, для кого призначені ці дії. Заперечення вказують на негативну конотацію предмета, що заміщується: *Хто його має, той його не хоче, хто його купує, тому його не треба, а кому його треба, той не знає за нього. Хто загадав, тому зробили, кому треба, той мовчить, кому зробили, тому не треба.* Особливе сакральне семантичне навантаження отримують предмети, що їх використовують у обряді. Табуйований обрядовий предмет *труна* субституюється звичайним *корито*: *Несуть корито, другим накрито.*

Енігматичний контекст навмисно ігнорує головне, акцентуючи увагу на деталях, що мають основне семантичне навантаження та здатні субституювати негативне значення еліптованого предмета. Прототипний сценарій розгортається у предметному, акційному, акустичному, візуальному та емоційному кодах. Предметний код виражено евфемістичною номінацією транспортного засобу – *дрожки, сани*, та поклажі – *сухе дерево*. Прикметник *сухий* у синтагмі *сухе дерево*, що характеризує поклажу, має сему '*мертвий, позбавлений*

життя' і є субститутом труни. Емоційний код – журба, сум, якими супроводжується вся ця процесія похорону*: Бігунці біжать, ревунці ревуть, сухе дерево везуть*.

Спільний корінь мають іменник *кладовище* та його контекстуальний субститут *клад*. Сема *'замкненості'*, *'невидимості'*, що наявна в іменнику *клад*, дозволяє використовувати його з евфемістичною метою як субститут домовини. М.Я.Никифоровський наводить назву давньоруського поховального вогню – *клада* [16:294]. Цей факт надає право стверджувати, що лексема *клад* пов'язана з архетипом ВОГНЮ: під час кремації відбувається відокремлення матеріальної оболонки, душа з димом іде в небо. Ідея кладу семантично наближається до зерна в землі, вмираючого восени й відродженого навесні: *Який є клад, що хто його покладе, відти не візьме?* Слід враховувати, що термінологія обряду поховання енігматичного коду має семантику приховання, її метою є зробити смерть невидимою.

Концептуалізація поняття "смерть" є креативною, що пояснюється множинністю в ментальній площині можливої її реалізації. Когнітивне відбиття дійсності в енігматичному коді передбачає наявність певних знань у адресата комунікації, тому відбувається актуалізація такого типу знання про світ крізь енігматичний код. Пряма номінація заміщена переліком домінантних рис, властивостей об'єкта, що його мають на увазі.

Енігматичний код за допомогою диференційних ознак вербалізує концепт СМЕРТЬ: обирається з багатьох й висвітлюється лише домінантна риса явища, риса, на яку людина звертає увагу. Для поняття *смерть* такою домінантою є відстань, що розділяє людину від смерті, це виражено просторовим співвідношенням *від себе*. Візуальний код розгортає абстрактні концепти ЖИТТЯ і СМЕРТЬ, наповнюючи їх конкретними виявами іншої абстрактної сутності, ЧАСОМ, у просторовому втіленні. Феномен евфемістичних заміщень негативних понять, пов'язаних зі старістю, хворобами, помиранням, похованням, потребує подальшого теоретичного осмислення.

ЛІТЕРАТУРА

1.*Селіванова О.О.* Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. – Полтава: Довкілля-К, 2006. – 716с. 2.*Lapucci C.* Introduzione // *Lapucci Carlo.* Dizionario dei proverbi italiani. – Firenze: Le Monnier, 2006, P.7-42. 3.*Фрейденберг О.М.* Миф и литература древности. – М.: Наука, 1978. – 605с. 4.*Рябцева Н.К.* Ментальная сфера по данным языка. Когнитивный аспект // Семиотика, лингвистика, поэтика: К столетию со дня рождения А.А.Реформатского. – М.: Языки славянской культуры, 2004. – С. 453-465. 5.*Апресян Ю.Д.* Избранные труды, том II. Интегральное описание языка и системная лексикография. – М.: Школа «Языки русской культуры», 1995. – 767с. 6.*Розина Р.И.* Концептуальные структуры и языковые правила порождения значений: глаголы движения вниз // Язык. Культура. Гуманитарное знание. Научное наследие Г.О.Винокура и современность. – М.: Научный мир, 1999. – С.161-173. 7.*Седакова О.А.* Поэтика обряда. Погребальная обрядность восточных и южных славян. – М.: Индрик, 2004. – 320с. 8.*Пропп В.Я.* Исторические корни волшебной сказки. – Л.: Издательство Ленинградского университета, 1986. – 365 с. 9.*Трубачев О.Н.* Этногенез и культура древнейших славян. Лингвистические исследования. – М.: Наука, 2003. – 489с. 10.Мифы народов мира. Энциклопедия: В 2-х т. / Гл.ред. С.А.Токарев. – М.: Советская энциклопедия, 1991-1992. – Т.1. – 671с.; Т.2. – 719с. 11.Философский энциклопедический словарь / Ред. С.С.Аверинцев. – М.: Советская энциклопедия, 1989. – 815с. 12.*Гнатюк В.* Похоронні звичаї й обряди // Етнографічний збірник. – Львів: Видавництво НТШ, 1912. – Т.31-32. – 426с. 13.*Страхов А.Б.* Ритуально-бытовое обращение с хлебом и печью и его связь с представлениями о доле и загробном мире // Полесье и этногенез славян. Предварительные материалы и тезисы конференции. – М.: Наука, 1983. – С.45-68. 14.*Лисюк Н.* До змісту терміна «постійний епітет» // Проблеми українського термінологічного словникарства в мистецтвознавстві й етнології: Науковий збірник пам'яті Миколи Трохименка. / Відп. ред. М. Селівачов. – К.: Редакція вісника «Ант», 2002. – Том 1. – С.124-132. 15.*Соколов О.М.* Основы имплицитной мифологии русского языка. – М.: Изд-во Российского ун-та дружбы народов, 1997. – 203с. 16.*Никифоровский Н.Я.* Простонародные приметы и поверья, суеверные обряды и обычаи в Витебской Белоруссии. – Витебск: Губерн. Типолитография, 1897. – 307с.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

17.*Загадки* / Збірник. Упорядкування, вступ. ст. І.П. Березовського. – К.: Вид-во Акад. наук УРСР, 1962. – 511с. 18.*Міщенко Н., Міщенко М.* Слово батьків – з усіх віків. – К.: Богдана, 1998. – 1136с. 19.*Українські* народні прислів'я та приказки / Ред. М.Т. Рильський. – К.: Ак. наук Укр. РСР, 1955. – 456с. 20.*Українські* народні прислів'я та приказки. Дожовтневий період. – К.: Держ. вид-во худ. літ-ри, 1963. – 791с. 21.*Giusti G., Gapponi G.* Dizionario dei proverbi italiani. – Gurnasco di Trevio (BG): Veronelli, 1994. – 481p. 22.*Giusti G., Gapponi G.* Proverbi toscani. – Roma: Newton & Comton, 2001. – 399p. 23.*Lapucci C.* Il libro degli indovinelli. – Milano: Garzanti Editore, 1994. – 482p. 24.*Lapucci C.* Dizionario dei proverbi italiani. – Firenze: Le Monnier, 2006. – 1354p.

БОНДАР О.М.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

РОЗЩЕПЛЕННЯ “Я” СУБ’ЄКТА МОВЛЕННЯ ЯК ХАРАКТЕРНИЙ ХУДОЖНІЙ ПРИЙОМ ІМПРЕСІОНІСТСЬКОЇ ТЕХНІКИ ПИСЬМА

Явище імпресіонізму дотепер залишається досить суперечливим **об’єктом** для вивчення. Першочергово перед дослідником постає проблема розуміння й визначення цього мистецького напряму. В основі такої проблеми – неоднозначність, зумовлена розбіжностями у розумінні співвідношення об’єктивного і суб’єктивного в імпресіонізмі.

Настанова на передачу чуттєвого враження визначає сутність імпресіоністського мистецтва. Це означає, що в імпресіонізмі велику роль відіграє *суб’єктивне начало*, хоча самі імпресіоністи запевняли, що лише “закріплюють спостереження”, зовсім не інтерпретуючи побаченого. Незаперечним є той факт, що враження залежить не тільки від об’єкту, а й від витонченості сприйняття митця. Звідси відзначена багатьма дослідниками *двоїстість імпресіоністів*. “Імпресіонізм є двоєдність, – писав Л.Андрєєв, – *зовнішнього і внутрішнього*, *об’єктивного і суб’єктивного*. У цій двоєдності суб’єктивне займає позиції переважаючі – звідси і сам *принцип “враження’*” [1:65].

Імпресіонізм в літературі стає поглибленням, особливою формою психологізму, яка враховує щойно відкриті підсвідомі плинні і важко вловимі настрої, чуття, пов’язаність духовних процесів з тілесними.

Суб’єктивізація людини в імпресіонізмі закономірно призвела до *заперечення “всезнаючого автора”*, породила натомість *феномен “точки зору”*, за яким кожний індивід генерує власне бачення світу. Відповідно, художній текст формується або як лірична оповідь автора, або як індивідуалізоване саморозкриття персонажа.

Мета даного дослідження спрямована на визначення специфіки образу оповідача в контексті імпресіоністського методу письма. **Матеріалом** для цього послугували твори французьких письменників XX століття М.Пруста (“Du côté de chez Swann”, “A l'ombre des jeunes filles en fleure”, “Le côté de Guermantes”, “Sodome et Gomorrhe”), М.Кардіналь (“Les mots pour le dire”) та Ж.-М.Г.Леклезіо (“Terra amata”).

Як показав аналіз, художньо-образна система проаналізованих текстів переважно сформована навколо “я” оповідача, що водночас виступає сюжетним персонажем у творах. *Форма персоніфікованої оповіді від першої особи однини* виявилася найкращим способом втілення імпресіоністичного методу в романах Пруста, Кардіналь. Дещо видозміненої форми нарація набуває у Леклезіо, де мовець від першої особи фігурує переважно у заголовках до розділів роману (“Je suis né”, “J’ai grandi”, “J’ai peuplé la terre” тощо), а безпосередньо у тексті з’являється герой Chancelade, оповідь про якого ведеться від третьої особи однини. У тексті широко представлена невласне пряма мова. Водночас автор нерідко звертається до інших форм оповіді, що безумовно несе специфічне художньо-естетичне значення. “Я” оповідача лишається ключовим у процесі створення сюжетно-композиційної канви і образної системи твору.

У романі М.Пруста образ оповідача представлений як узагальнена форма “я”, своєрідний “фокус”, де “сходяться усі структурні властивості словесно-художнього цілого” [2:211]. Наратор стає своєрідним організуючим фактором оповіді, що визначає усі сюжетні й стилістичні рішення у творі. Важливою характеристикою прустівського героя є його *суб'єктивність,* що зумовлює виникнення певних особливих рис “я” оповідача. Персоніфікований оповідач (іноді можна зустріти термін “розповідач”) обмежений у способі бачення інших персонажів, повністю йому відкрита лише його власна свідомість. Звертаючись до образів інших героїв, він представляє їх не об'єктивно, а через своє внутрішнє відчуття.

Таким чином, М.Пруст створює у своєму тексті *новий метод зображення дійсності*, якому намагається дати точне визначення. Він завжди говорить про перевагу почуття над розумом, про перевагу пізнання через враження над пізнанням логічним. Саме це і визначає імпресіоністичний стиль митця: його бачення світу крізь себе самого, крізь власні відчуття і спогади. Лише враження – критерій істинності. Враження для письменника – те ж саме, що експериментування для вченого, з тією різницею, що у вченого робота думки передує, а у письменника іде слідом. Творчий акт, за Прустом, перш за все інстинктивний. Водночас, нарації Пруста часом притаманні риси спостереження-споглядання, рефлексійно-філософських відступів, що виходять за рамки враження і набувають узагальненого філософського характеру.

Подібна концепція оповіді притаманна, зокрема, і М.Кардіналь. У Кардіналь оповідач є повністю самозануреним, метод оповіді набуває форми психоаналізу, пам'ять і органи чуття виступають єдиними механізмами розгортання сюжету.

У процесі аналізу було виділено ряд прийомів, що визначають специфіку розкриття образу мовця у межах імпресіоністського методу, серед яких найбільш продуктивним виявився прийом розщеплення. *Його функціональність була відзначена в усіх досліджуваних текстах. Водночас, очевидним є той факт, що у кожного автора такий прийом працює по-різному, спрямований на різні художні цілі. Розглянемо детальніше основні форми й методи реалізації прийому розщеплення у художніх текстах.*

Характерним для роману Пруста є те, що "я" суб'єкта мовлення поєднує в собі складну систему зв'язків між автором (самим Прустом) і мовцем (зрілою людиною, що веде оповідь у творі), автором і персонажем (Марселем), мовцем і персонажем. Відповідно, досить часто ця єдність "автор – мовець – герой", уособлена у складному і всеохопному "я", зазнає тих чи інших модифікацій, формально виражених у розщепленні даного явища.

Часто автор *детермінує "я" суб'єкта мовлення* (героя) шляхом введення *означеного* або *неозначеного артикля,* тим самим відзначаючи притаманну йому мінливість:

"***Le moi*** *qui l'avait aimée, remplacé déjà presque entièrement par* ***un autre***"; "*...il me causa une autre souffrance, celle qu'éprouvait* ***un moi***" [Proust:228].

Часто суб'єкт мовлення розмежовує форми "я" за часовим виміром:

"*...****je calquais...mon état d'âme sur celui de la veille****... Au grand jour de la mémoire habituelle, les images du passé pâlissent peu à peu, s'effacent, il ne reste plus rien d'elles, nous ne les retrouverons plus. Ou plutôt nous ne les retrouverions plus, si quelques mots (comme "directeur au ministère des Postes")* ***n'avaient été soigneusement enfermés dans l'oubli****, de même qu'on dépose à la Bibliothèque Nationale un exemplaire d'un livre qui sans cela risquerait de devenir introuvable*" [Proust:228].

Оповідач чітко розрізняє "я-теперішнє" і "я-колишнє". У момент нетривалого забуття останнє виринає із закутків пам'яті, крізь нього герой знову може побачити світ таким, яким сприймав його у минулому. Процес розщеплення в даному випадку відбувається у діахронічному плані, оскільки герой розділяє "я-теперішнє" і "я-минуле" (водночас автор об'єднує основні категорії: час і "я" суб'єкта мовлення). Типовим для імпресіоністської манери письма є залучення в сюжетно-оповідну площину певної *деталі-подразника* (слова, фрази, запаху, смаку, зображення), яка у той чи інший момент активізує план підсвідомого, пробуджуючи у ньому забутий епізод з життя, і, як наслідок, повертаючи той внутрішній стан героя (переживання, відчуття, враження), яким цей епізод супроводжувався.

Серед прикладів розщеплення суб'єкта мовлення досить поширеними виявилися такі, де "я-свідомість" абстрагується від "я-матерії":

"*... aucune objection à ce voyage n'avait été faite par* ***mon corps****. Elles avaient commencé seulement quand* ***il*** *avait compris qu'****il*** *serait de la partie et que le soir de l'arivée on me conduirait à «* ***ma*** *» chambre qui* ***lui*** *serait inconnue*" [Proust:231].

Таким чином, розщеплення оповідного "я" відбувається у плані "духовне – фізичне".

Часто письменник вдається до *виокремлення з оповідного "я"* як цілісності *певного елементу* (mémoire, imagination, raison, esprit тощо). Таким чином, "я" оповідача передається через виділення окремих ознак антропоцентричної природи – "*notre imagination*" [Proust:228], "*espaces interieures*" [Proust:229], "*l'essence de la personnalité*" [Proust:229]. Виокремлення одного такого елементу або введення терміну, що замінив би усього персонажа, формально виражається у тексті за принципом "частина замість цілого", тобто через художній засіб *синекдохи.*

Таким чином, розщеплення "я" суб'єкта мовлення реалізується у Пруста через ряд стилістичних засобів, а саме – вживання різних форм артиклів, виділення окремих антропоцентричних форм засобом синекдохи, розрізнення форм "я" за часовим виміром. Сюжетно-композиційні засоби розщеплення представлені такими категоріями як пам'ять, уява, свідомість, чуттєвий простір суб'єкта мовлення тощо.

Метод виокремлення частини з цілісного образу оповідача виявився поширеним і для художньої манери М.Кардіналь. Використання прийому розщеплення "я" суб'єкта мовлення, вираженого синекдохою, зумовлене також специфікою сюжетної площини роману. Героїня твору розповідає історію власної психічної хвороби, якої їй вдалося позбутися завдяки курсу психоаналізу, що тривав декілька років. Процес самозанурення, спроби заглибитись у закутки власної свідомості й підсвідомості, знайшов своє безпосереднє втілення через прийом розщеплення суб'єкта мовлення. За таким методом автор розкриває тему психічних і душевних страждань героїні, викликаних хворобою, і виділяє дві постаті її "я" – божевільну і ту, що перебуває у постійній боротьбі з першою.

Характерним для Кардіналь стало виокремлення певного психофізичного елементу:

"*Je remontais à la surface de* ***ma conscience***" [Cardinal:16];

"*Cette nuit-là* ***mon esprit****... s'est avanturé dans les réflexions faciles, des calcules simples, des pensées réposantes*" [Cardinal:44];

"*... seule* ***ma folie*** *faisait que je pouvais la supporter*" [Cardinal:82];

"*... je voyais* ***mon corps*** *déjà indisponible, inerte...*" [Cardinal:82];

"*Cela ne calmait pas* ***ma frayeur***" [Cardinal:272].

У наведених прикладах бачимо, що *"je"* може абстрагуватися від того чи іншого фізичного вияву, розщеплюючись на духовне (*consciene, esprit*) і тілесне (*corps*), або виокремлювати свідомість (*conscience*) з цілого (*je*), виділяючи окремі психічні категорії (*folie*, *frayeur*) тощо.

Виділений елемент може у свою чергу зазнавати розщеплення, що, відповідно, призводить до порушення цілісності "я" оповідача:

"*...je voyais* ***mon corps*** *déjà* ***indisponible, inerte****...*" [Cardinal:82];

"*...****l'esprit*** *temporise,* ***il fait des aller et retour, il atermoie, il hésite, il guette****...*" [Cardinal:114].

Розщеплення у зазначених прикладах посилюється через прийом нанизування означень (перший приклад) і простих безсполучникових речень (другий приклад).

"***Comme si ma peur, une fois exprimée, allait*** *m'anéantir?* ***Ou comme si ma peur, une fois exprimée, allait*** *être jugée dérisoire?* ***Ou comme si ma peur, une fois exprimée, allait*** *m'enlever toute importance?* ***Ou comme si ma peur, une fois exprimée****, se révélerait ne pas être de la peur mai une maladie honteuse?*" [Cardinal:111].

У наведеному епізоді також спостерігаємо подвійне розщеплення, що відбувається за рахунок виокремлення певного психічного стану (*peur*) з єдності *"je"* і подальшого розщеплення виокремленого елементу через введення ряду засобів, а саме: 1) питальної форми речення, що посилює загальний настрій невпевненості, емоційного напруження, 2) фігури повтору (анафори), яка є одним з найбільш продуктивних засобів розщеплення, 3) фігури паралелізму, що, надаючи динаміки і своєрідного напруження оповіді, водночас підкреслює альтернативність нових смислових елементів, посилює ефект розщеплення.

Окрім виділення певного психофізичного чи фізіологічного елементу, Кардіналь вдається до повного розщеплення "я" суб'єкта мовлення, вводячи в оповідь окремого персонажа. Ми вже зазначали, що героїня постійно перебуває у боротьбі зі своїм другим "я" – божевільною, що часто виступає в тексті як окремий, самобутній персонаж:

"***La folle*** *devenait* ***un être*** *tendre, sensible, riche.* ***Je*** *me mettais à* ***accepter la folle, à l'aimer***" [Cardinal:18].

"*J'ai compris que j'étais* ***la folle. Elle*** *me faisait peur parce* ***qu'elle*** *transportait la chose en* ***elle. Elle me dégoûtait et m'attirait*** *comme ces superbes châsses que l'on promène avec les reliques d'un saint*" [Cardinal:45].

Автор вводить у текст двох героїнь – *je* та *elle* (*la folle*), – ніби протиставляючи їх одна одній і таким чином розщеплюючи образ суб'єкта мовлення. Прийом розщеплення посилюється за рахунок додаткового протиставлення – суперечного ставлення героїні до свого другого "я", вираженого через антитезу (*elle me dégoûtait et m'attirait*).

У процесі розщеплення "я" беруть участь такі категорії свідомості, як *уява, пам'ять*, а також певні *психічні стани* (страх, тривога, божевілля тощо):

"*Il faut que je me souvienne et que je retrouve* ***la femme oubliée... Elle*** *marchait,* ***elle*** *parlait,* ***elle*** *dormait*" [Cardinal:16];

"***L'enfant*** *est venue me rejoindre dans l'impasse...* ***Elle s'est allongée avec moi, en moi***" [Cardinal:114];

"***Cette petite fille*** *qui ressuscitait lentement sur le divan du docteur* ***était différente de la petite fille dont j'avais gardé le souvenir au cours de ma maladie... l'une*** *était obéissante, confite dans l'amour de sa mère... sansun seul regard qui lui soit propre, se laissant guider en toute circonstance.* ***L'autre petite fille*** *avait un œil au contraire, et quel œil ! Un œil qui voyait clarement, durement même, sa mère et ce qui l'entourait*" [Cardinal:217].

Наведені приклади ілюструють введення окремого суб'єкта, що водночас лишається частиною "я" мовця. Як бачимо, поява такого суб'єкта може бути зумовлена як певним психічним станом героїні (*folle*), так і роботою пам'яті (*femme oubliée, enfant, petite fille*). Останній наведений уривок ілюструє розщеплення у двох часових вимірах: теперішньому (героїня, перебуваючи на прийомі у лікаря, ототожнює себе з образом з дитинства) і минулому (розщеплення у пам'яті образу дитини).

Прийом розщеплення у Кардіналь формується як за допомогою специфічних мовних засобів (метонімія, повтори, введення окремих номінативних елементів), так і сюжетно-смислових чинників (свідомість, підсвідоме, пам'ять, уява, хвороба, страх, розгубленість), які виступають продуктивними інструментами формування імпресіоністичної техніки взагалі.

Для художньої манери Ж.-М. Г.Леклезіо є притаманною форма оповіді від третьої особи однини. Однак ми схильні розглядати його героя в якості суб'єкта мовлення, оскільки автор неодноразово вводить оповідача *"je"* у заголовках до розділів твору, де він фігурує в ролі персонажа:

"***Je*** *suis né*" [Le Clézio:21];

"***J****'ai grandi*" [Le Clézio:40];

"***J****'ai peuplé la terre*" [Le Clézio:161];

"*Puis* ***j****'ai vieilli*" [Le Clézio:226];

"***Je** sius mort*" [Le Clézio:241].

У самому тексті період чи подія, що були означені в заголовку до розділу, розкриваються у сюжеті через образ героя Chancelade. Це дає підстави стверджувати, що *"je"* ототожнює себе з *Chancelade*.

Час від часу автор вводить форму "я" в основний текст:

"***Je** veux dire, ce dessin était apparu ici, sous la main maladroite **d'un petit enfant***" [Le Clézio:57];

"*Ce sont des fourmis, vous dis-**je**, de vraies fourmis prisonnières de leur jardin*" [Le Clézio:86];

"*Mais assez inventé, maintenant. Il n'y a pas de Chancelade, il n'y a jamais eu de Chancelade. Il n'y a eu que **moi**, en train d'écrire ces mots...*" [Le Clézio:257].

У наведених уривках суб'єкт мовлення виступає від імені автора і від імені персонажа. Перший приклад відображає ретроспективне судження-спостереження дорослого героя-оповідача про малюнок, зображений ним у дитячі роки. При цьому бачимо чітке розрізнення "*je*" та "*un petit enfant*" як двох окремих персонажів, що також спрацьовує на розщеплення мовця. У другому уривку оповідач звертається до читачів, наполягаючи на істинності висловлювання. У третьому заперечує існування персонажа Chancelade як такого, визнаючи лише себе – автора – творцем тексту. Таким чином, ефект розщеплення досягається шляхом своєрідної гри з читачем, у якій автор ніби намагається увійти в діалог з ним у своїй авторській ролі і в ролі персонажа. Більше того, в одному з уривків оповідач називає себе власне іменем героя:

"*La mer est plate, couleur de laiton, agitée de milliers de vagues identiques. **Moi**, c'est comme ça que **je** suis. Sur le ciel blanc, les nuages défilent comme ce qu'on voit d'une fenêtre. **Moi, Chancelade**, **je** suis dans chacun d'eux*" [Le Clézio:223].

Наведений епізод ілюструє розщеплення "я" оповідача не лише через введення форми першої особи однини. Образ героя розщеплюється шляхом уведення ряду стилістичних засобів: *повтору (анафори), метафори, сплетіння різних семантико-стилістичних площин* (образ "я", образи природи).

Розщепленню "*je*" сприяє також виокремлення певних фізіологічних деталей:

"***Mes yeux sont en guerre avec les vôtres, mes reins** et **mes os n'ont pas de pires ennemis** que ces corps étrangers qui leur ressemblent*" [Le Clézio:271].

Ефект розщеплення досягається, по-перше, шляхом виокремлення деталей, по-друге, через введення художнього засобу персоніфікації. Коли той чи інший предмет, явище (особливо, антропоцентричної природи) набуває персоніфікованої форми, він водночас стає більш самостійним, "незалежним" від свого хазяїна (людини), тим самим розщеплюючи цілісність образу персонажа.

У процесі аналізу було виділено в цілому 5 форм вираження суб'єкта мовлення: 1) moi-auteur; 2) moi-Chancelade; 3) lui-Chancelade; 4) vous-lécteur; 5) vous-Chancelade. Тому логічним для нас буде розглянути приклади розщеплення образу Chancelade. Chancelade становить варіативну форму "я" і, відповідно, сприяє розщепленню останнього. Образ героя, у свою чергу, також зазнає розщеплення, що досягається різноманітними стилістичними засобами, широко вживаними у тексті:

"*la puissance infernale qui prenait possession de **son corps** et de **son esprit** pour **les** réduire en esclavage*" [Le Clézio:146].

У наведеному прикладі спостерігаємо розрізнення матеріального і духовного як двох окремих іпостасей суб'єкта.

"*Il **fondait** dans les plis de la foule, il **s'effritait** au soleil, **miette par miette**, il **se mélangait** sans cesse à cette eau sale qui coullait de haut en bas*" [Le Clézio:150];

"*Il* ***s'effacerait comme une tache bue par le sable****, il* ***serait confondu*** *avec l'immence océan des hommes et des choses...*" [Le Clézio:151];

"*Chancelade s'était perdu. Il n'avait pas disparu, non, mais il était* ***enfoncé*** *dans la ville,* ***pareil à*** *un point à l'angle gauche d'une très grande tapisserie aux couleurs vives.* ***L'ombre vert foncé sur la bordure dentelée d'un efeuille de rose****, par example,* ***ou bien le reflet blanc dans la prunelle noire de l'oiseau de paradis. Un point dans la trame****, un* ***seul point dans l'immense tapis*** *qui representait le monde*" [Le Clézio:203].

У наведених уривках спостерігаємо функціонування цілого ряду стилістичних засобів: *метафори, порівняння, паралелізму, номінативних речень, альтернативного сполучника, засобів інтенсифікації*. Прийом розщеплення набуває тут дещо видозміненої форми – своєрідного *розчинення образу* (герой ніби розчиняється в урбаністичній масі, перетворюється на атомарний елемент). Як ми вже зазначали, сплетіння цілого ряду стилетворчих елементів посилює художньо-естетичне наповнення образу (ефект розщеплення), а з іншого – виступає сигналом його смислової значущості (таким способом автор передає ідею екзистенційності людського буття, розчинення індивіда у масі, його незначущість і безпорадність як окремої особи).

Форма суб'єкта *vous* функціонує у тексті у двох планах: як персонаж, введений у сюжетно-оповідну площину роману і часто тотожний образу Chancelade, а також як реципієнт – читач, якого автор залучає до діалогу в процесі оповіді. Розглянемо на прикладах, як ці форми представлені у тексті.

"*Oui, c'était une aventure innoubliable qui* ***vous*** *arrivait, une avanture unique... Quoi qu'il arrive, maintenant, quelle que soit l'issue de cette trop longue histoire,* ***vous*** *ne pouvez pas faire comme si ce n'était pas* ***vous. Vous*** *ne pouvez pas détacher* ***vos yeux, vous*** *ne pouvez pas sauter les pages, fermer le livre... Les autres peuvent croire que* ***vous*** *avez oublié, mais pas* ***vous****... Il faut continuer à lire l'album illustré qui raconte* ***votre*** *histoire, ainsi, jusqu'à la fin.*

Cette histoire est intéressante parce que c'est ***la vôtre****. C'est même la seule histoire intéressante qui* ***vous*** *sera jamais arrivée*" [Le Clézio:32-33].

Наведений уривок ілюструє залучення у текст читача, на перший погляд націленого саме на прочитання тексту. Однак виявляється, книга, що потрапила до його рук, розповідає його ж власну історію, реципієнт стає безпосереднім учасником її подій, а отже – персонажем.

Як показав аналіз, проекція вражень, почуттів, і переживань героя Chancelade на суб'єкт *vous* є характерною рисою для манери автора. Такий стилістичний прийом широко представлений в епізодах, де герой Chancelade опиняється в урбаністичному просторі:

"Dans l'ombre opaque, ou bien surgissant à l'entrée des motels, des restaurants et des stations-service, les formes blafardes étaient débout et *vous* regardaient passer" [Le Clézio:159].

"***Chancelade*** *chercha en vain à échapper à l'enfer des miroirs...*

C'était vraiment sans espoir. On ne pouvait plus échapper à soi-même ; le monde entier était occupé à ***vous*** *renvoyer votre image*" [Le Clézio:197];

"... cette silouette ***vous*** *faisait signe,* ***vous*** *disait de la suivre dans sa tanière*" [Le Clézio:198].

Подібний характер оповіді провокує розсіювання читацького враження. Опираючись на точку зору оповідача, читач часто втрачає лінію, по якій перший веде його, оскільки сам мовець постійно змінюється, перетворюючись то на автора, то на героя-наратора, то на персонажа *Chancelade*, то на реципієнта-читача, то на реципієнта-персонажа.

Таким чином, *суб'єкт мовлення* у Леклезіо *виступає своєрідним інструментом гри з читачем*, яка в імпресіоністичному аспекті з одного боку сприяє розщепленню мовця, а з іншого – розсіюванню читацького враження.

Отже для художньої манери Леклезіо є притаманним залучення різних форм оповіді, що зумовлюють варіативність суб'єкта мовлення і відповідно призводять до розщеплення образу наратора. Сформовані автором варіанти зазнають у свою чергу розщеплення за допомогою різноманітних мовних засобів, а саме – метафори, персоніфікації, порівняння, повтору, паралелізму, номінативних речень, засобів інтенсифікації, а також специфічних форм гри з читачем.

В цілому прийом розщеплення виявив надзвичайну продуктивність як засіб формування імпресіоністської техніки письма, спрямований на розкриття суб'єктивної природи художнього тексту, в основу якої закладено враження, спогад, емоцію тощо.

ЛІТЕРАТУРА

1.*Андреев Л.Г.* Импрессионизм. – М.: Изд-во МГУ, 1980. 2.*Виноградов В.В.* О теории художественной речи. – М.: Высшая школа, 1971.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1.*Proust M.* A l'ombre des jeunes filles en fleure. – Paris: Hachette, 1998. 2.*Cardinal M.* Les mot pour le dire. – Paris: Grasset, 1975. 3.*Le Clézio J.-M.G.* Terra amata. – Paris: Gallimard, 1967.

ВАСИЛЬЄВА Т.О.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

СОЦІОЛІНГВІСТИЧНІ ЧИННИКИ ДИСКУРСУ УРЯДОВИХ ПАБЛІК РІЛЕЙШНЗ ЯК ІНСТИТУЦІЙНОГО

Інституційний дискурс визначається як такий, що реалізується в соціальних (синонім – суспільних) інститутах, де спілкування є складовою частиною їх організації [1:25]. Він передбачає спілкування в межах статусно-рольових відносин. Російський лінгвіст В.І.Карасик серед інших видів інституційного дискурсу виокремлює політичний, дипломатичний, адміністративний, юридичний, діловий, рекламний, спортивний, науковий, сценічний та масово-культурний. На його думку, "цей список можна змінити та розширити, оскільки суспільні інститути суттєво відрізняються один від одного і можуть розглядатися як однородні явища, крім того, вони історично змінні, можуть зливатися один з одним та виникати як різновиди в межах того чи іншого типу" [2:8]. Спілкування в межах того чи іншого суспільного інституту відбувається певними типами текстів. Прикладом такого суспільного інституту є паблік рілейшнз (ПР), або зв'язки з громадськістю, що охоплює усі сфери життя: політичну, економічну та соціально-культурну. І, звичайно, як кожен суспільний інститут, ПР має свій власний дискурс, що функціонує у цих сферах поряд із іншими інституційними дискурсами, поєднуючи у собі риси масмедійного, рекламного, політичного та ділового. Як зазначають Г.Г.Почепцов (мол.) та Ф.С.Бацевич, ПР – це комунікація у сфері відносин суспільних інституцій з громадянами, тобто суспільна комунікація, головним завданням якої є "створення позитивого іміджу інституції чи окремого політичного діяча, формування зовнішнього та внутрішнього соціально-політико-психологічного середовища, сприятливого для успіху цієї інституції чи цього діяча" [3:141]. Залежно від сфери функціонування Г.Г.Почепцов (мол.) розрізняє політичні, урядові, фінансові, міжнародні, кризові ПР [4].

На сьогодні ПР-дискурсу не приділялося належної уваги в мовознавстві. Не існує поки ще фундаментальних досліджень цього типу дискурсу у зарубіжних і вітчизняних лінгвістів. Дослідженням комунікативних стратегій та тактик дискурсу у галузі ПР на прикладі міждержавних прес-конференцій займається Ожидрянова В.Г. Існують окремі статті з дослідження політичного ПР, де ПР-тексти розглядаються як різновид політичного дискурсу (Синельникова Л.Н.); із дослідження ПР-текстів у порівнянні із рекламними текстами (Єгорова Л.Г.). Не дослідженими залишаються жанри ПР-дискурсу, його лінгвокогнітивні

аспекти, особливості різновидів ПР-дискурсу, одним серед яких є дискурс урядових паблік рілейшнз. Із зазначеного витікає **актуальність** дослідження ПР-дискурсу в цілому та його різновидів у різних сферах життя. Актуальність також зубумовлена зростанням інтересу до ефективності спілкування у сучасному суспільсті та інтенсифікацією досліджень мовленнєвого впливу з метою досягнення взаєморозуміння між членами соціуму.

Метою статті є обгрунтування інституційності ПР-дискурсу. **Об'єктом** дослідження є дискурс урядових ПР. **Предметом** є визначення основних рис інституційності дискурсу урядових ПР.

Як і будь-який ПР-дискурс, дискурс урядових ПР спрямовано на встановлення зв'язків між інституцією, якою є уряд, її представниками та суспільством загалом (громадянами) через мас-медіа.

Значення ПР в уряді посилюється в умовах зростання ролі та впливу громадської думки. У демократичному суспільстві діяльність уряду знаходиться під постійним контролем з боку активного населення, сильної опозиції та засобів масової інформації (ЗМІ). Перед урядовими ПР стоять два основні завдання:1) регулярне надання інформації про діяльність уряду, його плани та успіхи; 2) виховна та інформаційна функція, спрямована на просвіту громадськості з питань законодавства, права та інших аспектів повсякденного життя [5:168]. Для виконання цих завдань дискурс урядових ПР використовує різноманітні заходи та інструменти, найдієвішими серед яких є прес-конференції, брифінги, прийоми, виступи, промови, інтерв'ю голови уряду та речника уряду, окремих міністрів, статті у газетах та журналах, виступи на радіо та телебаченні, веб-сторінка уряду в Інтернеті.

Аналізуючи дискурс урядових ПР, ми спираємось на модель інституційного дискурсу, запропоновану В.И.Карасиком, що містить такі типові ознаки: 1) конститутивні ознаки дискурсу, 2) ознаки інституційності, 3) ознаки типу інституційного дискурсу, 4) нейтральні ознаки [6:5].

Конститутивні ознаки інтитуційного дискурсу включають "учасників, умови, організацію, способи та матеріал спілкування, тобто людей, що розглядаються з позицій спілкування в їх статусно-рольових та ситуативно-комунікативних амплуа; сферу спілкування та комунікативне середовище; мотиви, цілі, стратегії, розгортання та членування спілкування; канал, режим, тональність, стиль та жанр спілкування, знакове тіло спілкування, тобто, тексти з невербальними включеннями" [6:5]. Ознаки інститутивності конкретизують конститутивні ознаки дискурсу насамперед за учасниками спілкування, за цілями та за умовами спілкування.

Ознаками типу інституційного дискурсу є ті основні концепти, що слугують основою суспільного інституту. Під концептом ми слідом за О.Кубряковою розуміємо "термін, що слугує поясненню одиниць ментальних і психологічних ресурсів нашої свідомості й тієї інформаційної структури, що відображає знання й досвід людини; оперативну змістовну одиницю пам'яті, ментального лексикону, концептуальної системи й мови мозку, всієї картини світу, відображеної у психіці людини" [7:256]. До нейтральних ознак інститутивного дискурсу слід віднести "будівельний матеріал дискурсу", тобто те, без чого неможливо обійтись у будь-якому спілкуванні, а також "особистісно-орієнтовані фрагменти спілкування та ті моменти інституційного дискурсу, що характерні здебільшого для інших інститутів" [6:6].

Учасниками інституційного дискурсу є агенти – представники суспільного інституту, що відіграють активну роль в інституційному спілкуванні, та клієнти – представники суспільства, що не належать до суспільного інституту і вимушені звертатися до агентів [6:7]. Щодо учасників, особливістю дискурсу у сфері урядових ПР є те, що його агентами виступають одночасно суб'єкти-замовники ПР-кампанії та суб'єкти-виконавці [8:9]. До перших належить уряд як колективний суб'єкт або в особі його представника (голови уряду,

речника уряду або прес-секретаря голови уряду, міністрів). Його колективність виявляється в "узагальнюючій конкретності, своєрідній збірності, в якій кожний окремий суб'єкт (адресат) є частиною загального" [9:52]. Суб'єктами-виконавцями є агенти, що безпосередньо здійснюють ПР-діяльність. До них належать: самостійні ПР-агенства, що є юридичними особами; прес-центри, служби комунікації, що не є юридичними особами, а функціонують як структурні підрозділи уряду (прес-центр уряду, служба комунікації, підрозділи ПР чи зв'язків із громадськістю окремих міністерств); індивідуальні піармени або їх групи, що функціонують в неінституційній формі.

Клієнтом дискурсу у сфері урядових ПР є громадськість. Під громадськістю ми розуміємо "сукупний суб'єкт соціальної комунікації, що представлений окремими людьми, соціальними групами, інститутами або організаціями, які сприймають інформацію щодо певного комуніканта і реагують на неї" [10:82]. На думку Тихомирової Є.Б., громадськість має подвійний статус, тобто виступає водночас колективним чи, навіть, масовим суб'єктом комунікативного процесу і тим об'єктом, на якого спрямована дія та вплив урядової системи зв'язків з громадськістю. Об'єктом вона є, тому що поширення на неї інформації про діяльність уряду відбувається незалежно від її волі та бажання. Мовленнєве спілкування представника інституту (агента) із громадськістю (клієнтом), взяте в аспекті його цілеспрямованості, представляє собою мовленнєвий вплив, що переслідує немовленнєву мету, яка впливає на діяльність масового клієнта, тобто громадськості. З іншого боку, громадськість є одночасно і колективним суб'єктом комунікації, оскільки вона відносно активно взаємодіє з урядом, впливаючи на його кроки, прийняття чи відміну певних його рішень.

Успішною є ПР-діяльність, що спрямовує потік інформації на цільову громадськість чи на цільовий сегмент громадськості. Під цільовою громадськістю розуміємо "ринок потенційних споживачів інформації щодо конкретної організації чи установи. Це сукупність людей зі схожими потребами. Цільовий сегмент громадськості – це люди, відібрані організацією для інформаційного впливу" [10:82]. У відношенні урядових ПР такою цільовою аудиторією є представники ЗМІ. Особливістю цієї цільової групи громадськості є те, що вона водночас є груповим клієнтом, на якого спрямована інформація урядових ПР, та посередником (медіатором – Ожидрянова В.Г.), через якого інформація уряду доходить до громадян, котрі є масовим клієнтом.

Отже, особливістю ПР-дискурсу є наявність подвійного агента в особі суб'єкта-замовника (у випадку урядових ПР – це голова та інші представники уряду), який в комунікативному акті виступає як адресант, і суб'єкта-виконавця ПР-діяльності, подвійного клієнта (представники ЗМІ як груповий клієнт та громадяни країни як масовий клієнт), що виступають в комунікативному акті як медіатор та адресат. Крім того, клієнт має подвійний статус колективного об'єкта та суб'єкта комунікації, що зумовлює розвиток зворотнього зв'язку, який лежить в основі ПР-дискурсу.

Щодо номінації учасників дискурсу урядових ПР, можна виокремити такі номінативні ряди:

адресант чи агент-замовник: суспільний інститут – державна установа – уряд – кабінет міністрів – міністерство – голова уряду – прем'єр-міністр – речник уряду – міністр;

адресант чи агент – виконавець: піармен – піермен – менеджер з ПР – спеціаліст в галузі ПР – спеціаліст із зв'язків з громадськістю;

адресат чи клієнт: громадськість (зовнішня, внутрішня, цільова) – аудиторія (цільова, масова, пасивна, активна, регулярна, спеціалізована, потенційна) – цільовий сегмент громадськості – публіка – платники податку – суспільні організації – окремі громадяни.

Хронотоп (час і простір) дискурсу є ознакою комунікативної ситуації і має "три режими зідно з концепцією німецького дослідника Х.Рейхенбаха, який розрізняв подію,

момент мовлення й момент референції, тобто спостереження читача [слухача] за подією" [7:656]. ПР- дискурс не має чітко окресленого хронотопу, оскільки він використовує різноманітні канали комунікації і має в активі як усні, так і письмові жанри. Що стосується окремих комунікативних подій, то залежно від каналу комунікації вони характеризуються спілкуванням обличчям до обличчя: водночас і поблизу (брифінг, прес-конференція, прийом, виступ на зустрічі із громадськістю); опосередкованим спілкуванням: водночас, але на відстані (виступи по радіо, телебаченню у прямому ефірі, проведення Інтернет-конференцій on-line), опосередковане спілкування з деяким відставанням у часі та на відстані (усі письмові жанри ПР-дискурсу: репортажі, інтерв'ю прес-релізи, стінограми прес-конференцій, промов, виступів в друкованих ЗМІ, на веб-сторінках в Інтернеті).

Метою ПР-дискурсу є "конструювання такого комунікативного процесу, котрий сприяв би формуванню громадської думки по відношенню до адресанта, з наступним переростанням в соціально-психологічне утворення , що називається іміджем" [11:360], тобто створення завдяки інформаційним потокам, спрямованим на цільову аудиторію, ситуації, сприятливої для успішної діяльності певної організації, установи, фірми чи діяльності окремого індивіда з подальшим формуванням їх позитивного іміджу. Метою дискурсу в урядових ПР є сприяння формуванню довіри громадян до інститутів влади шляхом інформування громадськості про свою діяльність.

Як зазначає російська дослідниця Шейгал О.І.: "Кожному типу інституційного дискурсу притаманні специфічні концепти, котрі можна назвати дискурсоутворюючими. Ці концепти актуалізуються в його ключових знаках (вербальних і невербальних), складають змістовно-тематичне ядро, формують семіотичну модель того чи іншого типу дискурсу" [12:1]. Ці центральні концепти, що утворюють основу суспільного інституту, на думку Карасика В.І., "мають велику генеративну силу в тому розумінні, що навколо них зосереджується широке смислове коло, для опису якого потрібно укладати досить великий за обсягом словник" [6:6].

На наш погляд, ключовими концептами ПР-дискурсу є "імідж" та "громадська думка", оскільки створення позитивного іміджу та цілеспрямоване формування бажаної для суб'єкта громадської думки і становлять сутність ПР-діяльності. Лексеми, що позначають ці концепти, дають можливість проникнути в когнітивну структуру двох основних ідей, що вкладаються в поняття "паблік рілейшнз": "кожна лексема – результат осмислення світу колективною свідомістю, зафіксований у мовній формі, тобто мовна матриця фрагмента національного менталітету" [13:131]. Під ключовим концептом, слідом за Верещагіним Є.М. та Костомаровим В.Г., ми розуміємо епіконцепт, що є фактично "міжмовним лексичним поняттям, котре присутнє в двох чи більше етнокультурних та мовних спільнотах і без втрати інформації передається на дві чи більше мов" [13:132].

Як визначає Тихомирова Є.Б.,"громадська думка – це такий прояв громадської свідомості, у якому відображається домінуюча оцінка суспільно значущих явищ та процесів" [10:96]. Особливої сили набуває громадська думка в демократичному суспільстві, що характеризується активністю населення, сильною опозицією та незалежними ЗМІ. Громадська думка – це величезна динамічна сила [10:93], яка виявляється у зворотньому впливі адресата на адресанта. Громадська думка відображає "норми і цінності , що породжують соціальні традиції та стереотипи і таким чином регулюють суспільні відносини" [8:10]. Основним інструментом формування громадської думки є інформація (вербальна та невербальна, експліцитна та імпліцитна), її широта, доступність та достовірність. За словами Тихомирової Є.Б., деякі спеціалісти називають інформацію головним "будівельним матеріалом" громадської думки. Під інформацією ми розуміємо "повідомлення про речі, факти, події в комунікації, які оформляються та передаються за допомогою вербальних та невербальних засобів" [3:327].

На думку фахівців у галузі паблік рілейшнз, існує два способи впливу на громадську думку за допомогою інформації: переконання та маніпулювання.

Маніпулювання – це управління громадською думкою шляхом нав'язування громадськості певних цінностей та ідей з метою її зміни у потрібному для суб'єкта ПР-діяльності напрямку. Причому, об'єкт маніпулювання, тобто громадськість, цього не усвідомлює, вважаючи , що він діє на основі свого вільного вибору, рішення. Але це "вільне рішення" – ілюзія. Насправді ним управляють, а його думкою маніпулюють [10:117]. Використання маніпулювання як методу впливу на громадськість у практиці ПР є неетичним з позиції громадськості. Проте, маніпулювання як метод впливу на аудиторію дуже приваблює всіх, хто має владу. Крім того, будь-яке мовленнєве спілкування можна ототожнити із мовленнєвим впливом, оскільки воно є спрямованим на адресата, тобто врешті решт впливає на його дії. Тому, як вважають фахівці із дослідження паблік рілейшнз, норми і принципи ПР-діяльності скоріше працюють не "проти" маніпулювання, а "за", оскільки лише приховують маніпулятивні стратегії, до яких звертаються представники зв'язків із громадськістю.

Іншою формою впливу на громадську думку є переконання. Якщо маніпуляція є своєрідним примусом, то переконання передбачає свідомий добровільний вибір та підтримку людиною певних цінностей, ідей та думок. Це управління думками людей за допомогою різного роду аргументації. Мистецтво аргументації, що лежить в основі переконання, передбачає використання найефективніших прийомів та методів міркування, які забезпечують доказовість та переконливість певної інформації, ідеї. Свідоме сприйняття людьми первинних ідей та цінностей робить громадську думку більш компетентною та стійкою, тому піармени прагнуть переконувати, а не примушувати [10:120].

Іншим концептом, що характеризує ПР-дискурс, є імідж. Під іміджем ми розуміємо "певний стан свідомості людей", "образ, мисленнєву конструкцію того, що людина бачить, і як бачить, так і розуміє" [10:323]. Саме тому один і той самий факт чи дія можуть різними людьми інтерпретуватися по-різному, а тому буде виникати різне мислиннєве уявлення, різний імідж. Імідж – це враження, яке справляє особа, компанія або інститут на одну або більше груп громадськості [14:194]. Науковці розрізняють справжній та цільовий імідж: якщо справжній імідж містить повну та достовірну інформацію про суспільний інститут чи людину, то цільовий імідж – ту, яку інститут чи індівід хочуть нав'язати громадськості. На думку Тихомирової Є.Б., імідж має контекстовий вимір: "Він включає не лише характеристики людини, фірми, товару, але й те, що їх "оточує", на чиєму та на якому тлі цей імідж може проявитися. Що стосується іміджу людини, то, зрозуміло, що це її найблище оточення: сім'я, друзі. Спеціалісти з ПР вважають, наприклад, що дружини політичних лідерів часто компенсують їхні недоліки, на їх "тлі" чоловіки виглядають уже більш привабливо" [10:325].

Ще однією особливістю іміджу є його ситуативність. Залежно від конкретної ситуації на перший план в іміджі можуть виходити ті чи інші характеристики адресанта [10:325].

Цінності ПР-дискурсу групуються навколо його ключових концептів. Це – свобода думок та дій, порядність, чесність, репутація, довіра, співробітництво, взаєморозуміння. Окрім цього, вони закладені в так званих кодексах та інших нормативних документах. Згідно Королько В.Г., основними принципами діяльності у галузі паблік рілейшнз є: 1)забезпечення взаємної користі організації та громадськості, а також, абсолютна чесність та відвертість тих, хто займається цим видом діяльності, 2) відкритість інформації, 3) опора на об'єктивні закономірності функціонування масової свідомості, відносин між людьми, організаціями та громадськістю [14:37].

Стратегії ПР-дискурсу визначаються його цілями та конкретними жанрами. Оскільки метою дискурсу у сфері ПР є створення позитивного контексту для функціонування певного

інституту чи індивіда, формування його позитивного іміджу та досягнення взаєморозуміння із громадськістю задля підтримки їх діяльності, то серед основних стратегій ПР-діяльності є комунікативні стратегії, що передбачають вплив на свідомість людини. Серед них слід виокремити стратегії переконання (аргументативні стратегії), позиціонування, взаєморозуміння (конвенціональні) та маніпулятивні стратегії. Усі ці стратегії є неконфліктними, оскільки налагодження зв'язків з громадськістю не передбачає роздмухування конфліктів. Вони застосовуються для налагодження гармонії у відносинах із громадськістю, від чиєї підтримки залежить нормальне функціонування державної установи, успішна діяльність окремої особистості.

Стратегії позиціонування спрямовані на формування позитивного іміджу. Ці стратегії включають стратегії інформування про діяльність суб'єкта (суспільного інституту та його представників), ціннісно-орієнтовані стратегії, що сприяють формуванню позитивного іміджу в ціннісному аспекті, стратегії диференціації, спрямовані на виокремлення суб'єкту серед подібних йому суб'єктів з метою продемонструвати його переваги над іншими та зв'язок з важливими для цільової громадськості ціннісними концептами.

Стратегія взаєморозуміння із об'єктом ПР-дискурсу – це стратегія узгодження мовної картини світу суб'єкта (уряду) та об'єкта (громадськості). Вона полягає у дотриманні постулатів Принципу Кооперації Грайса, слідуванні конвенційним угодам між урядовими інститутами та громадськістю, узгодженні дій між ними, вивченні громадської думки та її врахуванні перед прийняттям певного рішення.

Стратегії переконання передбачають використання аргументативних стратегій та підводять адресата (об'єкта) до свідомого вільного вибору у підтримці певних ідей, рішень, дій, цінностей суб'єкта.

Попри відхрещування від маніпуляції як засобу впливу на свідомість громадськості в системі паблік рілейшнз, маніпуляційні стратегії теж присутні у ПР-дискурсі, особливо у сфері політики та бізнесу. Метою маніпуляційних стратегій слідом за Доцюком С.А. вважаємо "захоплення смислового простору комунікації з тим, щоб нав'язати учаснику комунікації свою комунікативну стратегію і, відповідно, своє бачення реальності" [цит. за 15:258]. Вплив на свідомість об'єкта відбувається через використання певних тактик. Зокрема, стратегія структурування інформаційного потоку за принципом релевантності використовує тактику подання важливої інформації на початку та в кінці повідомлення, що дозволяє краще запам'ятати повідомлення, застосування стратегії "лікування ситуації" ("Spindoctor"), яка вступає в дію, коли "масова комунікація починає інтерпретувати те, що відбувається , не в той бік, як хотілося б тим, хто керує цими подіями" [4:67].

Окрім вербальних комунікативних стратегій ПР-дискурс використовує також невербальні, головним чином аудіовізуальні, котрі разом із вербальними сприяють посиленню впливу на свідомість адресата. Так, наприклад, останнім часом матеріали прес-конференцій та виступів представників уряду, розміщених на веб-сторінках уряду, супроводжуються відеоматеріалами. Урядовий ПР-дискурс охоплює усі можливі канали комунікації: аудіовізуальні (радіо, телебачення), систему друкованих видань, комп'ютерні мережі.

Усі жанри ПР-дискурсу поділяються на усні та письмові. Серед усних жанрів – прес-конференції, інтерв'ю, промови та виступи на радіо та телебаченні, інформаційні випуски. До письмових належать бюлетні, коментарі, прес-релізи, газетні інтерв'ю, веб-сторінки у мережі Інтернет, де усні жанри ПР-дискурсу перетворюються на письмові (скрипти промов, прес-конференцій, інтерв'ю).

Таким чином, дискурс урядових ПР можна визначити як інституційний дискурс, що має чітко окреслені диференційні ознаки, що визначаються за допомогою таких параметрів:

1) учасники; 2) хронотоп; 3) мета; 4) цінності (ключові концепти); 5) стратегії; 6) канали; 7) різновиди та жанри.

Розглянувши ПР-дискурс за цими ознаками, можемо дати його визначення, спираючись на дефініцію дискурсу, запропоновану Бацевичем Ф.С. [3:138]: **дискурс урядових паблік рілейшнз** – тип комунікативної діяльності, інтерактивне явище, мовленнєвий потік, що має різні форми вияву (усну, письмову, паралінгвальну), відбувається у межах усіх можливих каналів засобів масової комунікації (радіо-, телекомунікації, друковані ЗМІ, комп'ютерна мережа, безпосереднє спілкування), регулюється стратегіями і тактиками його учасників, якими є представники уряду як суб'єкт (адресант, агент) та представники мас-медіа і громадськість, що є об'єктом (адресатом, клієнтом), на якого спрямована ПР-діяльність; це синтез когнітивних, мовних і позамовних (прагматичних, соціокультурних, психологічних) чинників, які визначаються конкретним колом "форм життя", залежних від тематики спілкування і має за мету створення позитивного іміджу уряду чи окремого його представника.

Викладені положення можуть слугувати для подальшого дослідження ПР-дискурсу, зокрема, для розкриття механізму прес-конференції як одного із мовленнєвих жанрів ПР-дискурсу на прикладі урядових ПР, для дослідження лінгвокогнітивних аспектів дискурсу урядових ПР та розробки когнітивної карти урядової прес-конференції з урахуванням культурно-національної специфіки іспаномовного комунікативного простору.

ЛІТЕРАТУРА

1.*Карасик В.И.* Структура институционального дискурса // Проблемы речевой коммуникации.- Саратов: Изд-во Сарат. ун-та, 2000. – С.25-33. 2.*Карасик В.И.* О типах дискурса// Язык и личность: институциональный и персональный дискурс: Сб.науч.тр. – Волгоград: Перемена, 2000. – С.5-20. 3.*Бацевич Ф.С.* Основи комунікативної лінгвістики: Підручник. - К: Видавничий центр "Академія", 2004. – 344с. 4.*Почепцов Г.Г.* Паблік рилейшнз: Навч. посіб. – К.: Т-во "Знання", КОО, 2006. – 327с. 5.*Блек С.* Паблик рилейшнз. Что это такое? – М.: Новости, 1990. – 240с. 6.*Карасик В.И.* Религиозный дискурс // Языковая личность: проблемы лингвокультурологии и функциональной семантики: Сб.науч.тр. – Волгоград: Перемена, 1999 – 272с. 7.*Селіванова О.О.* Сучасна лінгвістика:термінологічна енциклопедія. – Полтава: Довкілля-К, 2006. – 716с. 8.*Егорова Л.Г.* К лексикографическому определению понятийного аппарата PR-дискурса // Культура народов Причерноморья. – 2005. – № 54 – С.8-11. 9.*Архипович Т.П., Гетьман З.О.* Універсальність загальнотекстової категорії діалогічності (щодо адресативності текстів міжнародних документів ООН)// Іноземна філологія/ Збірник наук. праць. – Вип.107. – Л.: "Світ", 1994. – С.52-57. 10.*Тихомирова Є.Б.* Зв'язки з громадськістю: Навчальний посібник. – К.: НМЦВО, 2001. – 560с. 11.*Шишкина М.А.* Паблик рилейшнз в системе социального управления. – СПб.: Паллада-медиа и СЗРУ "Русич", 2002 – 578с. 12.*Шейгал Е.И.* Культурные концепты политического дискурса // Коммуникация:теория и практика в различных социальных контекстах. Материалы Междунар.научн.-практ. конференции «Коммуникация – 2002». – Пятигорск: изд-во ПГЛУ, 2002. – С.24-26. 13.*Гагарин С.Н.* "Англо-русский толковый вербализационный словарь ключевых концептов политики" как средство лексикографического описания фрагмента когнитивно-языковой картины мира// Вестник МГУ. Сер.19. Лингвистика и межкультурная коммуникация. – 2005. – №4 – С.127-133. 14.*Королько В.Г.* Основы паблик рилейшнз. – М.: "Рефл-бук", К.: "Ваклер", 2000. – 528с. (http:// enbv.narod.ru / text / Econom / korolko / index.html). 15.*Ожидрянова В.Г.* Комунікативні стратегії і тактики представника інституції в дискурсі паблік рілейшнз//Проблеми семантики слова, реченя і тексту/ Збірник наукових праць. – Вип.17. – К.: КНЛУ, 2004. – С.257-265.

ВАЦЕБА Р.В.

Чернівецький національний університет

ПРОЕКЦІЯ ТЕОРІЇ ІНЦИДЕНЦІЇ НА ЧАСТИНОМОВНУ ПРИНАЛЕЖНІСТЬ СЛІВ

(школа Г.Гійома)

Антропоцентричний підхід до вивчення частин мови (ЧМ) є основоположним у концепції слів. У працях багатьох учених міцно утвердилася роль так званого людського фактору в граматиці, який базується на співвідношенні «мислення → мова → мовлення».

У цій статті ми поставили собі за **мету** виявити основні положення теорії інциденції, запропонованої Г. Гійомом і розробленої його послідовниками в засадничих питаннях проблеми виокремлення частин мови.

У психосистематиці французької мови (Г.Гійом, Ж.Стефаніні, Р.Лафон, Р.Вален, Ж.Муаньє, Р.Вагнер та ін.) теорію ЧМ розробляють у зв'язку з вирішенням проблеми взаємовідношення мови й мовлення в процесі мовленнєвої діяльності, генезису мови (глотогенезу) і породження мовлення (праксеогенезу).

Зауважимо, що на відміну від Ф. де Соссюра, який розглядав мову як мовленнєву діяльність без мовлення («La langue est pour nous le langage moins la parole. Elle est l'ensemble des habitudes linguistiques qui permettent à un sujet de comprendre et de se faire comprendre») [1:112], у зв'язку з чим мовленнєва діяльність визначається як результативна сума «мова + мовлення», Г.Гійом [2] наполягає на динамічному розумінні опозиції мова/мовлення, які перебувають у постійному зв'язку й взаємодії в процесі мовленнєвої діяльності. Схематично у Г.Гійома це зображено так:

В актах мовленнєвої діяльності відбувається побудова мовних елементів (слів) та їхніх сполучень (словосполучень, речень), в яких повторюється уже закріплена в даній мові побудова, що має схему – інваріант лінгвістичних операцій.

Головним у цих схемах є об'єднання психічного (тобто плану уявлення) і семіологічного (тобто плану вираження):

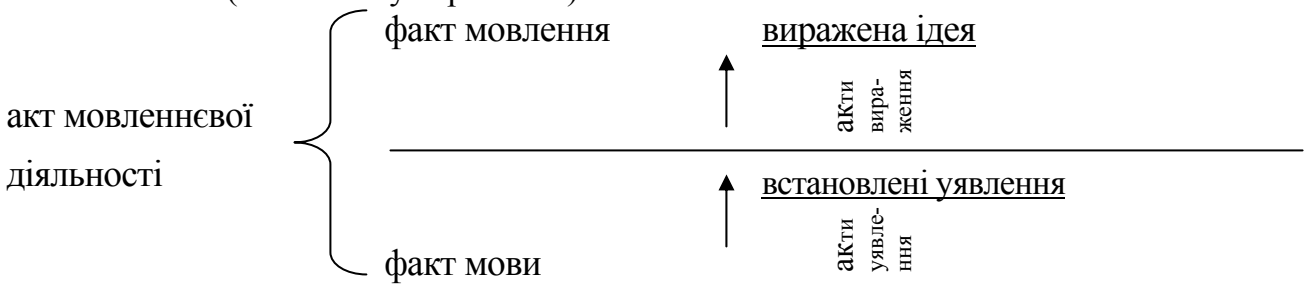

Таке уявлення про мову й мовлення передбачає визнання того, що думка може не набувати семіологічної форми. Справді, Г.Гійом пропонує розрізняти якісні характеристики «думання» й «говоріння» залежно від рівня наповнення цих процесів поняттями й уявленнями («думання») або словами («говоріння»). Він встановлює послідовну градацію переходу від *думання поняттєвого* до *думання-говоріння*, коли людина думає подумки, проговорюючи свої думки. Визначаючи говоріння (discours) як перехід від внутрішньої семіології до зовнішньої, Г.Гійом нівелює тим самим власне посилання про можливість думки без слова.

Положення про етапи оформлення мовлення (parole) запропоновані Г.Гійомом з метою введення поняття руху (кінетизму) мовної діяльності як в її потенції, так і в її реалізації. Це положення дуже важливе для розуміння теорії ЧМ, а також для усвідомлення загальної концепції мови у Г.Гійома.

Система мови відтворюється теоретично, що є результатом спостереження (синхронного або історичного) за її проявами в мовленні. Історія систем, названа Г.Гійомом

діахронією синхроній, є, на його думку, вершиною лінгвістичної науки, оскільки з неї можна дізнатися про справжню природу мовленнєвої діяльності [3:220-222].

Вивчення систем, особливо в історичній перспективі, відкриває їхню організуючу основу. Це внутрішня *систематизуюча економія*, яка полягає в тому, що в системі концентрується мінімум означуваного при максимумі можливостей мовленнєвих реалізацій. Ця умова є обов'язковою в психосистематиці.

Частини мови у французькій мові Г.Гійом виокремлює згідно з викладеною концепцією взаємодії мови й мовлення в процесі мовленнєвої діяльності. Самий процес мовленнєвої діяльності розглядають у двох ракурсах – генетичному (послідовному) і дискурсивному (короткочасному). За Г.Гійомом, включення лінгвістичних одиниць до мовлення (актуалізація їх у процесі мовлення) відбувається в *часі*, який – яким би коротким він не був – забезпечує повторення систематичних операцій оформлення представлень і понять у *слові*. Ці операції здійснювалися в процесі створення мови в цілому, коли відбувалося пізнання людиною навколишнього світу.

Г.Гійом викладає своє розуміння лінгвістичного членування світу як процесу відображення в індивідуальній і суспільній свідомості предметів і явищ реального світу в їхньому взаємовідношенні та русі. Головним у концепції Г.Гійома є припущення про те, що об'єктивна просторово-часова сутність світу (матерії) знаходила своє відображення в мові, що формувалася не тільки по лінії номінації, але й категоризації. Іншими словами, лексичне й граматичне значення у слові формувалося спіралеподібним рухом думки від загального до часткового й навпаки. Слово оформлялося як ЧМ у результаті цих мисленнєвих операцій виокремлення (discernement) і включення (entendement), коли з безлічі спостережуваного виокремлюється щось одне, яке потім осмислюється щодо чогось загального. Кінцевий результат послідовних рухів між загальним і частковим є визначенням вираженого значення за граматичною формою (ім'я чи дієслово) відповідно до вираження загального в частковому й виділення часткового в загальному. Світ, що відображається у словах, є світом-простором (Univers = Espace) або світом-часом (Univers – Temps) [4:486-487; 3:92; 8:57].

Відображення просторово-часового континууму в лексичних і граматичних засобах мови відбувається за допомогою частин мови. Зазначимо, що багато вчених в індоєвропейських мовах пов'язували час із процесом, а простір – із субстанцією, що давало можливість поділити слова на дві великі групи: імена та дієслова. Однак ідея лексико-семантичної основи вирізнення ЧМ піддається багатьма лінгвістами сумніву. Насправді, поряд з іменниками, що означають час, процес (а не субстанцію, простір), такими, як самé слово «час» (temps), можна поставити дієслова, значення яких пов'язані з уявленням простору (espacer), якості (blanchir) і т.п. Один і той самий денотат може отримати різне лексико-граматичне позначення; можуть бути використані як номінативні, так і предикативні знаки з іменниками й дієслівними формами від однієї лексичної основи, наприклад: la pluie (дощ); il pleut (іде дощ, дощить) та ін. Такі способи позначення називають гіперлексемами [5:58]. Використання гіперлексем процесуальності, якості та інше (для позначення одного денотату) свідчить про багатство й різноманітність способів вираження думки, коли одна лексична основа з різними граматичними класифікаторами дозволяє «…репрезентувати в мові одне й теж лексичне значення у різних поворотах, аспектах думки: ад'єктивно-субстанціонально-вербально-адвербіально» [6:253]. Отже, неспіввідносність лексичного значення одних слів із субстанцією, предметністю, інших – з дією, процесуальністю лежить в основі наявного протиставлення імен дієсловам. Г.Гійом висуває ідею *інциденції* (incidence), попадання, проекції як семантичного механізму, що лежить в основі граматичного оформлення слів у межах тієї чи іншої ЧМ. Протиставлення імені дієслову задається мовою й реалізується в мовленні згідно з визначеною системою операцій лексико-граматичного оформлення означуваного. Ця система операцій створювалась у процесі тривалого

історичного розвитку *мови* та *мовлення* й повторюється кожен раз у мовленнєвих актах, що забезпечують актуалізацію мовних одиниць у мовленні.

Іменник визначається як ЧМ за своєю семантичною структурою ще в мові. У мові відбувається операція співвіднесення (інциденція) вкладу й опори, або сигніфіката й денотата (референта). Однак з формального боку визначення іменника відбувається в мовленні. Тут іменник, завдяки своїй дискурсивній інциденції, отримує завершене вираження в повній відповідності до мовленнєвих установок мовця: він вживається з одним із існуючих у французькій мові артиклів, що дозволяють показати потрібний обсяг поняття. У французькій мові можливий вибір із наступних артиклів:

1) екстенсивний (розширювальний) артикль **le**;
2) простий антиекстенсивний артикль **un**;
3) складні артиклі, інвертуючі рух розширення, **du, de la, des**;
4) нульовий артикль, становлення якого в сучасній мові ще не завершилося.

Можливість вибору при побудові фрази із цього складу артиклів є наслідком потенційного, пермісивного характеру мови. Сам вибір є фактом мовлення.

Так, у фразі *L'homme est mortel* «Людина є смертною» вибраний артикль відображає рух від одиничного (вузького) до загального (широкого).

В іншій фразі *L'homme entra* «Людина ввійшла» вибраний артикль теж екстенсивний, але зупинка руху його була здійснена не в кінці, а на самому початку, згідно з ідеєю одиничного, вузького. Таким чином, одна й та ж форма артикля, у залежності від того, в якій точці руху, який вона символізує, здійснюється уявна зупинка цього руху, буде передавати протилежне значення одиничності або узагальненості.

Проблема інциденції набуває іншого вигляду, коли ми звертаємося до дієслова. Категоріально дієслово виступає дієсловом тоді, коли воно співвідноситься (інцидентне) з порядковою, що змінюється за рангом особою. Ця порядкова особа є інкорпорованою в дієслові, складає одне ціле з ним, набувши дієслівної функції (предикатної). Дієслово в цілому, включаючи інкорпоровану особу, характеризується як мовна одиниця предикативною функцією. Однак дієслово не приносить у мовлення цю свою мовну інциденцію, вона дочікується мовленнєвої інциденції. Іншими словами, як і прикметник, дієслово володіє зовнішньою інциденцією, не визначеною в мові відносно свого референта (опори). Але, на відміну від прикметника, дієслово несе в собі поняття часу, який не властивий прикметникові як ЧМ. Це підтверджують приклади: *Un homme jeune. Cet homme est jeune*. У першому з них означення має позачасовий характер, у другому – часовий. Присудок *est jeune* складається із десемантизованого дієслова і прикметника; все разом (але не зв'язка *est* окремо) стосується підмета, характеризуючи його не за ознакою існування, як у випадку: *je pense, donc je suis*, а за ознакою молодості. Сполучення *est jeune* розглядається Г. Гійомом як дієслівне, ціле, подібне до таких одиниць, як *pense, est* у прикладах: *un homme pense; Pierre est* (= *Pierre existe*). Це дієслівне ціле створюється шляхом заповнення прикметником *jeune* семантичної пустоти, що утворилася в дієслові *être* внаслідок його десемантизації. На рівні мовлення відбувається встановлення відношень між словами *Pierre* і *est jeune*, як між одиницями, що з'явилися в мовленні вже в готовому вигляді. Мовні інциденції (від *est* до *Pierre* і від *est* до *jeune*) виявляються відкритими.

Порядкова особа історично пов'язана з динамічною особою – носієм функції. У латинській мові форма *venit* інкорпорує порядкову особу третього рангу однини й надає цій особі суб'єктну функцію, яка чергується з предикатною.

На рівні мовлення відбувається вибір однієї з цих функцій: якщо *venit* вживається само по собі, то воно реалізує закладену в ньому суб'єктивну функцію, означаючи те ж, що означає французьке словосполучення *il vient*; якщо ж *venit* вживається з іменником у номінативі, наприклад: *Petrus venit*, то дієслово реалізує закладену в ньому предикативну

функцію, тобто виступає присудком до підмета *Petrus*. У цьому випадку латинська форма відповідає французькій *Pierre vient*.

Систему операцій, що оформляють дієслово, Г. Гійом називає хроногенезом [7], а для актуалізації імені інші вчені пропонують термін *топогенез* [8]. Іншими словами, оформлення дієслова відбувається у зв'язку з представленням часу, а оформлення імені – у зв'язку з представленням простору. Однак перед тим, як вся система приходить у дію, перед тим, як відбудеться актуалізація *дієслова* або *імені*, повинен бути вибраний клас слів, якому має передувати актуалізація в мовленні. Тобто актуалізація слова за хроногенезом або топогенезом здійснюється вже після того, як вибір системи завершений і визначене уявне завдання оформити поняття як дієслово або як ім'я. Це означає, що відомій категоризації передує додаткова, ніби надкатегоріальна операція, яка й визначає актуалізацію значення в рамках заданого граматичного класу слів.

Інциденцію визначають як семантичний механізм референції або як співвідношення поняття з логічною особою, яка виступає опорою (support) для значення. Б.Потьє пише про інциденцію як про місце прикладання елемента А до елемента В (lieu d'application d'un élément A sur un élément B), підкреслюючи семантичний характер цієї дії й розповсюджуючи поняття інциденції за межі теорії ЧМ [9: 325]. Ж. Муаньє підкреслює системний характер інциденції, яка належить до мови, визначаючи в ній ЧМ до того, як вони реалізуються в самому мовленні [10].

Тому термін *частини мови* видається невдалим для елементів мови, оскільки іменник, прикметник, дієслово, прислівник та інші ЧМ існують у мові вже до того, як вони отримують актуалізацію в мовленні; вони існують в уявному мисленні перед отриманням свого мовного вираження. При вираженні ці елементи можуть отримати невластиві їм категоріальні функції (іменник може бути вжитий як прикметник, прикметник – як іменник або прислівник і т.п.). І тому Ж.Муаньє в традиціях «гійомізму» говорить про «частини мови» (parties de langue) і «частини мовлення» (parties du discours), визначаючи перші як уявні умови (conditions de mentalisme) [10:141]. Ця ідея співвідноситься з положеннями багатьох лінгвістів, наприклад, Є. Куриловича, який розмежовує первинні й вторинні функції мовних елементів, і перш за все, – власне *частин мови* [11:13].

Розглядаючи системність утворення лінгвістичних одиниць, Г.Гійом визначає три види *parties de langue*: *предикативні*, до яких зараховує іменник, прикметник, дієслово, прислівник; *апредикативні*, куди ввійшли прийменник, сполучник; *транспредикативні*, тобто займенник, артикль.

Предикативні ЧМ вирізняють на основі поняття інциденції, тобто поняття *співвіднесеності* (*референції*) з опорою. Іменник має тільки внутрішню інциденцію, коли він як знак співвідноситься тільки зі своїм понятійним змістом. Тобто іменник означає, визначає тільки те, що він означає: homme означає тільки людину (внутрішня інциденція).

Решта предикативних ЧМ, крім того, що вони означають поняття, мають зовнішню інциденцію на інші ЧМ, які ними визначаються. Прикметник обов'язково інцидентний іменникові, оскільки він визначає те, що знаходиться за межами його позначення. У субстантивованому прикметнику значення й позначення збігаються: *Le beau est un second visage du vrai*. Дієслово в особовій формі завжди повинно бути співвіднесене з іменником, який у мовленні є його підметом. *L'homme marchait*, тобто дієслово, зовнішньо інцидентне іменникові. Прислівник, зовнішньо інцидентний дієслову або прикметнику, виявляється щодо іменника на другому ступені інциденції, визначаючи щось за межами того, що він означає.

Мовна діяльність, зрозуміло, об'єднує в собі *мову* й *мовлення* (говоріння). Перехід від потенції, віртуальності мови до реалізації, актуальності мовлення (говоріння) здійснюється в часовій протяжності, яким би коротким не був час здійснення системних операцій

народження слова і речення. Цей оперативний час схожий на пружину, що розкручується, а її рух раз і назавжди визначений. Слово як єдність лексичного й граматичного оформляється при говорінні як та чи інша ЧМ, тобто як результат генезису слова в загальному глотогенетичному процесі. ЧМ в мові виокремлені в ході абстрагуючої діяльності людського мислення, що відображає світ у його просторовій і часовій сутності.

Як слушно зауважує проф. Скреліна Л.М. [12: 7-16, 13: 6-41; 14: 69, 72-73], ці думки Г.Гійома і його послідовників можна звести до більш знайомого контексту роздумів про співвідношення «означуваного» й «того, що означає» в межах слова. Тоді інциденцію можна тлумачити так: вона може бути внутрішньою або зовнішньою (залежно від того, де уявно визначена опора сигніфіканта – всередині слова чи за його межами). Опорою (support) для сигніфіканта Г.Гійом називає логічну особу (форма 3-ї особи займенників або дієслів), а також форму означеного артикля *le* (за яким закріплена його генетична назва в психосистематиці: займенник). Логічна особа створюється в результаті уявних операцій, що виокремлюють в комунікації першу особу (локутивну) й другу особу (аллокутивну) як дійові особи в процесі мовленнєвої діяльності. Відсутня в цьому процесі особа, що існує в позамовленнєвому акті, названа третьою.

Якщо 1-ша і 2-га особи об'єднують у своїй семантичній структурі поняття *суб'єкта* і *об'єкта* мовлення, то 3-тя особа має тільки останнє, існуючи поза референцією з реальною особою комунікативного акту. Однак *il*, яке не говорить і до якого не звертаються, постійно наявне в семантиці перших двох форм, які по праву називають формами особових займенників, означаючи справжніх дійових осіб комунікації. Постійність значення особи, про яку йде мова, є фактом, на якому базується внутрішня економія системи особи й системи займенника. Завжди наявне поняття *об'єкта* мовлення і є основою *об'єктивної логічної особи*.

Коли референція сигніфіканта й об'єктивної, логічної особи вміщена всередині означення цього сигніфіканта, виникає ситуація замкнутого трикутника: наявний сигніфікат, є опора для нього у вигляді референта-особи, наявне найменування того, що означає. Операція інциденції є внутрішньою, а її результат – це формування іменника. Коли сигніфікат не співвідноситься з референтом-особою безпосередньо всередині означення цього сигніфіканта, то інциденція буде зовнішньою і як результат – формування прикметника або дієслова. Але якщо інциденція прикметника буде поміщена в межі гіпотетичного трикутника (референт – сигніфікат – найменування), то ця зміна інциденції приведе до субстантивації прикметника.

Отже, іменник за своєю природою містить у собі відомості про опору, але не про її формальне наповнення. Такі відомості виражаються з допомогою особливого займенника – артикля. Іменник містить у собі ідею 3-ї особи (логічної особи), тоді як прикметник шукає цю особу як опору поза самим собою. Чергування «3-тя особа/нуль» є властивістю імен: наявність у семантиці імені ідеї 3-ї особи належить іменнику, відсутність – прикметнику. Звідси випливає можливість визначити частини мови французької мови на прикладі імен за формулою:

$$\frac{\textit{найменуван ня}}{\textit{позитивна}} = \textit{іменник} \qquad \frac{\textit{найменуван ня}}{\textit{негативна}} = \textit{прикметник}$$

логічна *логічна*

особа *особа*

Ґенеза будь-якого слова, яка визначає його граматичний клас, складається, за Г.Гійомом, з двох операцій: 1) найменування (apport de signification) і 2) перенесення найменування на опору (transport de la signification apportée à un support), де опорою виступає особа. Тільки в іменнику логічна особа задається заздалегідь, тоді як всі інші частини визначаються у зв'язку з пошуком референта-особи. Цей пошук завершується в мовленні. За

механізмом референтного зв'язку з логічною особою всі частини мови подібні до прикметника: у дієслова інциденція зовнішня (за винятком інфінітива), у прислівника – двічі зовнішня, або зовнішня в подвійному ступені. Ось як це показує Ж.Муаньє [10:142]:

Внутрішня інциденція		Іменник	Інфінітив	
Зовнішня інциденція	1-го ступеня	прикметник	дієприкментник	особове дієслово
	2-го ступеня	прислівник		

Тут явно протиставляється ім'я і дієслово. Між ними є перехідні сфери, які Р.Лафон називає *позадієслівністю* (l'en-déçà du verbe) і *позаномінальністю* (l'au-delà du nom), вміщуючи в першу іменні дієслівні форми, а в другу – особові займенники [8:138]. Ці форми, так само як ім'я і (фінітне) дієслово, містять у собі не тільки матеріальне, але й формальне значення, тобто поряд із показником основного (лексичного) значення вони мають показник (граматичного) вживання, що передбачає актуалізацію в межах того чи іншого класу слів.

Так, наприклад, інфінітив *marcher* має значення дії, процесу в часі, які характерні й для будь-якого іншого інфінітива, наділеного, як і *marcher*, показником часу. Поняття, виражене інфінітивом, входить до сфери граматичного часу, тоді як поняття, виражене іменем, залишається поза межами цієї сфери. Інциденція у двох формах внутрішня. Звідси в інфінітива властивість означати, називати дієслівну дію, що дозволяє визначити інфінітив як *ім'я дієслова*, а також здатність до вживання в іменних функціях підмета, додатка та інших і нарешті – нездатність інфінітива до предикативного вживання (у французькій мові немає інфінітивних речень). Речення на зразок: *Moi, dire cela!* – не інфінітивне, це два предикати без будь-яких синтаксичних зв'язок. Зазвичай такий зворот вживають у французькій мові для передачі різних відтінків афективного вираження (протест, обурення, іронія, занепокоєння). У французькій мові можлива також конструкція, яку називають розповідним інфінітивом, коли інфінітив уводиться за допомогою інвертора *de*, системне призначення якого полягає в тому, щоби зняти ініційовані системою «заборони» (наприклад: Et Pierre de pleurer – І П'єр – плакати). Семантика *de*, за Г.Гійомом, змінюється так само, як і його функціонально-синтаксична характеристика залежно від того, чи є *de* прийменником чи інвертором, тобто транспонуючим елементом [3: 167-183].

Ж.Муаньє підкреслює, що, незважаючи на граматичну спорідненість з іменником, інфінітив поводить себе як прикметник у випадках, коли він є об'єктом детермінації, бо він детермінується, як і прикметник, прислівником. Ця аномалія пояснюється тим, що насправді місце інфінітива в системі дієслова робить його еквівалентом субстантивного прикметника, коли будь-яке поняття може бути інцидентним до безлічі всіх можливих референтів. Відмінність між інфінітивом і субстантивованим прикметником у тому, що субстантивація останнього відбувається в мовленні, а субстантивація першого забезпечується його позицією в системі мови – на самій межі, що поділяє ім'я і дієслово (за Г.Гійомом – на порозі, що поділяє в думці ім'я і дієслово).

Займенники, які займають сферу позаномінальності, розглядають у психосистематиці у зв'язку з категорією особи. Проблема особи у лінгвістиці Г.Гійома оголошується всеохопною. І.Бодуен де Куртене, наприклад, установив закон егоцентризму, згідно з яким відбувається оцінювання предметів і явищ дійсності з допомогою утворених мовних форм. Так, «у міру віддалення від місця, на якому ми самі знаходимося або на якому себе відчуваємо, різниці між предметами стають все меншими і все більш зникають…» [15:79-80]. На цій основі Бодуен де Куртене виводить семантику особових займенників. Звертаючись до дієслова, він зазначає, що «посилений теперішній час охоплює собою не лише теперішній,

але разом з тим минулий і майбутній, тобто він рівносильний вічності і безмежності». Тут Бодуен де Куртене бачить вплив *суб'єктивного егоцентризму*.

Е.Бенвеніст розглядає особу й особові займенники як критерій поділу всього інвентаря мовних елементів між двома «видами тексту» або «модусами існування мови», тобто між мовою й мовленням. Мовлення має у своєму розпорядженні такі одиниці: *я, ти, це тут, тепер*; теперішній час дієслова та інші елементи пов'язані з особою у процесі використання мови кожним мовцем. Решта елементів «орієнтовані не на самих себе, а на «об'єктивну» ситуацію. Це сфера того, що називають 3-ю особою» [16:285-286].

Термін «займенник» (pro-nom) припускає субституцію імені і, на думку Г. Гійома, невдалий, бо якщо він виправданий для Il vient = Pierre vient, то для випадку Je viens, tu viens цей термін не підходить. З іншого боку, є багато прикладів, коли займенник заміняє не тільки ім'я, але й ім'я з прийменником. Наприклад: *Pierre lui parle = Pierre parle à Paul* (П'єр розмовляє з ним = П'єр розмовляє з Полем). У цих випадках можна говорити про займенник (pro-nom) і про-прийменник (pro-préposition), хоча, з погляду психосистематики, тут фіксують форми мовного відмінка (lui) й мовленнєвого відмінка (à Paul). У французькій мові, як у багатьох інших мовах, займенник належить до архаїчних категорій, в яких збереглися такі явища, які іменник «перевів» із системного (мовного) плану в мовленнєвий.

Головний підрозділ займенників пов'язаний з їхнім функціонуванням у мовленні: одні достатні самі по собі й не потребують будь-якого підсилення або підтримки, такими є займенники *суплетивні*: je, tu, il, le, me, lui, le mien, le tien, celui-ci; інші не вживаються самостійно, потребуючи супроводження імені, це займенники *комплетивні*: mon, ton, son, ce, cette. Є випадки взаємопереходу суплетивних і комплетивних займенників, такими є вживання le, la, les; qui та ін.

Проблема особи показана Г.Гійомом як проблема *внутрішньої економії* в категорії займенника, яка об'єднує різні форми. Справа в тому, що навіть у переліку осіб зазвичай не береться до уваги одна обставина, а саме: «я», крім того, що це – особа, яка говорить, є ще й особою, що говорить про саму себе; «ти», природно, не тільки та особа, до якої звертаються в мовленні, але й та, *про яку говорять*. Таким чином, під локутивним «я» і аллокутивним «ти» особами прихована 3-тя особа – та, про яку йде мова. Звертаючись до особи, яка не бере участі в комунікації «він», Г.Гійом будує її семантику з аналізу власне комунікативних осіб, показуючи, що порядок осіб встановлюється завжди при підрахунку від «я»: спочатку «я» – особа, яка говорить, потім «ти» – особа, якій говорять щось і з якої виключено «я», потім «він», і з якої виключені і «я», і «ти». Тим самим порядкове вирізнення осіб визначає особи, які підлягають або ні аранжуванню нумерації. Особа, що не підлягає аранжуванню, існує завжди як *об'єкт*, про який йдеться, а не як суб'єкт комунікативного акту. Постійність 3-ї особи серед усіх перерахованих займенників є фактом, на якому базується внутрішня економія системи особи та економія близької їй системи займенників.

Усі викладені положення дають картину породження мовленнєвої одиниці (речення), механізм і організація якого є організацією і механізмом мовної одиниці (слова). Інциденція постає як закладена в мові й реалізована в мовленні операція. Справді, ми знаємо про існування номінативних і предикативних знаків, утворення яких є подібним. У номінації як процесі можна побачити ті ж елементи, що і в предикації. Є об'єкт, є ім'я цього об'єкта, є операція об'єднання предмета (об'єкта) і імені, названа Г.Гійомом інциденцією (попаданням). Визнання того, що інциденція – постійно діючий механізм, який утворювався в ході глотогенезу (побудови мови) і повторювався кожен раз у праксеогенезі (побудові мовлення), є постійною умовою підходу до мови як динамічної побудови, що об'єднує процес і результат цього процесу.

Інциденція (або, вірніше, механізм інциденції) є основою формування слова як ЧМ у мові. Вона ж є основою категоризації будь-якого значення в мовленні, коли відбувається так

звана транспозиція ЧМ (конверсія). Вона також виступає основою формування, конструювання речення.

ЛІТЕРАТУРА

1.*Saussure F. de.* Cours de linguistique générale. – P.: Payot, 1967. – 331p. 2.*Guillaume G.* Prencipes de linguistique théorique. – Paris-Québec, 1973. 3.*Guillaume G.* Langage et science du langage. P.: Librairie A. Niret; Québec: Presses de l'université Laval, 1969. – 286p. 4.*Valin R.* D'une difficulté inhérente à l'analyse du présent fran□ais // Mélanges Pierre Gardette. – Strasbourg, 1966. 5.*Медникова Э.М.* К вопросу о лексико-морфологических категориях // Вопросы языкознания. – 1971. – №5. – С.57-68. 6.*Кормушин И.В.* О критериях частей речи // Вопросы теории частей речи (на материале языков различных типов). – Л.: Наука, 1968. – С.250-253. 7.*Guillaume G.* Temps et verbe. Théorie des aspects, des modes et des temps. – P.: Champion, 1970 (1929). – 134p. 8.*Lafont R.* La pharase occitane. Essai d'analyse systématique. – Paris, Presses Universitaires de France, 1967. 9.*Pottier B.* Linguistique générale. Théorie et description. – Paris, Klincksieck, 1974. 10.*Moignet G.* Etudes de psychosystématique fran□aise. – Paris, Klincksieck, 1974. 11.*Курилович Е.* Очерки по лингвистике. – М.: Изд-во иностр. лит., 1962. – 456с. 12.*Скрелина Л.М.* Систематика языка и речевой деятельности: Лекция. – Л., 1980. – 39с. 13.*Скрелина Л.М., Костюшкина Г.М., Игнатьева Т.Г.* Систематика языка и речевой деятельности (школа Гийома). – Красноярск, 1989. – 120с. 14.*Скрелина Л.М.* Об одном направлении во французской лингвистике (школа Гийома) // НДВШ. Филологические науки, М.: Высшая школа, 1971. – №2. – С.60-75. 15.*Бодуэн де Куртенэ И.А.* Избранные труды по общему языкознанию. Т.2. – М.: Изд-во Академии наук СССР, 1963. – 391с. 16.*Бенвенист Эмиль.* Общая лингвистика. – М.: Едиториал УРСС, 2002. – 447с.

ВЕНГРЕНІВСЬКА М.А.

Київський національний університет Тараса Шевченка

МНОЖИННІСТЬ ЧИ ВАРІАТИВНІСТЬ ПЕРЕКЛАДІВ

Мета нашого дослідження – визначення різниці між важливими категоріями перекладознавства – множинністю та варіативністю перекладів.

Об'єктом дослідження став славнозвісний уривок з новели Проспера Меріме та двох його українських перекладів М.Рудницького [3] та Б.Ткаченка [2].

Будь-який текст, незалежно, від його приналежності до певного функціонального стилю, будується у відповідності з нормами, що визначають конкретний добір конкретних мовленнєвих засобів за певної комунікативної ситуації. Оціночна позиція відправника інформації зумовлена прив'язаністю до певних, типових суспільно-комунікативних норм та ситуацій. Його ж просторово – часове розташування стосовно реальної дійсності, яке втілюється у мовленнєве спілкування, реалізується в тексті комунікативно-прагматичними ознаками різних типів, стильовими ознаками тексту. Комунікативно-прагматична норма включає не лише мовленнєву компетенцію комунікантів, але й позалінгвістичні моменти, які характеризуються міжособистісним зв'язком комунікантів, причому семантичний план мовлення, який відображає відношення позамовної дійсності, знаходиться поза межами мови мовця. План способу відображення дійсності дає варіативні можливості вибору та комбінації мовленнєвих засобів, які на рівні тексту є необмеженими, проте вибір той підкоряється комунікативному завданню, регламентаціям суспільно-мовленнєвого узуса та принципу комунікативної доцільності. Комунікативно-прагматичні норми притаманні усім формам спілкування. У світлі комунікативної стилістики одна з найважливіших категорій "нормативність/варіативність" набуває особливого значення як сукупність діалектичних властивостей: стійкості і рухливості, змінності та функціонально-стилістичної зумовленості. Комунікативно-прагматична норма таким чином стає одним з основних критеріїв добору та комбінування мовленнєвих засобів не лише в оригінальних текстах, співвіднесених з певною комунікативною сферою спілкування.

Принцип текстотворення включає стильові риси (логічність, експресивність, образність тощо) та комунікативні способи. Загальні стильові риси відносяться до системоутворюючих засобів комунікативно-мовленнєвих форм, їхні компоненти (невимушеність тощо) – системно набуті, які формують певний текстовий варіант.

Комунікативні способи (відображення в тексті структури мовленнєвомисленнєвих операцій певних комунікативних операцій, як порівняння тощо) дозволяють конкретизувати

добір стилістичних одиниць з точки зору раціонального, волюнтативного та емоційного аспекту комунікації. Самі по собі комунікативні способи є відкритими рядами і конкретно реалізуються в своїх варіантних різновидах, бо добір їх залежить від комунікативного наміру відправника інформації.

Дослідження змістової та формальної структур тексту базується на взаємозв'язку, взаємодії двох методів – системного та динамічного. Перший дозволяє нам оцінити відповідність перекладу оригіналу як завершеному тексту, створеному автором, другий дозволяє зрозуміти динаміку прочитання оригіналу, сприйняття оригіналу і його відтворення різними перекладачами на одну мову, в залежності від часової і географічної дистанції.

Для аналізу ми обрали два переклади новели "Кармен" Проспера Меріме М.Рудницьким [3] та Б.Ткаченком [2], не дуже між собою дистанційовані в часі (але дистанційовані від нас!), зате дистанційовані "географічно" (видані у Стриї та у Харкові). Переклад Михайла Рудницького:

Певного вечора, в той час, як нічого уже не видко, я курив цигару, спершись на парапет набережжя, коли якась незнайома жінка, зійшовши по сходах від річки, сіла поруч зі мною на лаві. *У* волоссі їй красував пишний китяг ясмину, що його пелюстки видають увечері такий п'яно- морочливий дух. Вона була в простім, коли не біднім, уборі, – вся в чорному, як убираються вечорами більшість ґрізет. Світські жінки носять чорний убір тільки вранці; вечорами вони убираються à la francesa. Опинившися попліч мене, моя купальниця, мов ненароком, спустила на плечі мантильку, яка повивала їй голову, і тут, *у тьмавому світлі, що спадає від зір,* я роздивився, що вона була молода, невеличка на зріст, гарно зложена – що до всього цього вона мала незвичайно великі очі. Я відразу кинув свою цигару. Вона зрозуміла цей вияв суто французької чемності! і поспішила сказати мені, що сама дуже любить пах тютюну – що часом навіть і курить, аби лиш знайшлися не дуже міцні *папелітос.* Щасливим припадком я мав саме такі у своєму пуделку і відразу запропонував їй. Подякувавши, вона взяла у мене одну і запалила її від губки, яку достачають тут за одне су хлопчаки. Мішаючи дружньо дим папирос, ми так надовго заговорились були – *я* та прекрасна купальниця, – що врешті лишились па березі либонь самотою. Я погадав собі, що, мабуть, не буде неучтивою річчю запросити її до *неверії* прохолодитись морозивом. Деякий час цотливо посперечавшись, вона врешті згодилася, але вперед побажала знати, котра тепер є година. Я натиснув пружину свого дзиґарка, і його дзвоніння, здавалося, надзвичайно здивувало її.

— Чого тільки ви не вигадали, панове чужинці. Ви звідки, добродію? Певне, англієць?

— Француз і ваш покірний слуга. А ви, панно, чи, може, пані, – ви, мабуть, з Кордови?

— Ні.

— То, в кожному разі, десь з Андалузії. Мені здається, я пізнаю це з вашої ніжної мови.

— Коли ви так добре спостерігаєте людську мову, то мусите легко вгадати, хто я така.

— Я гадаю, що ви народились в країні Ісуса – тій, що з неї два ступені до раю.

(Я запозичив цей образ, що ним означається Андалузію, від друга мого Франціско Севілья, відомого пікадора).

— Отакої! до раю... а тут люди кажуть, що рай не для нас.

Переклад Бориса Ткаченка:

Одного вечора, коли вже зовсім стемніло, а я курив, обпершись на поручча надбережної, якась жінка йдучи по сходах, що ведуть до ріки, сіла поруч мене. Волосся мала заквітчане великою китицею жасмину, якого листочки вечером запоморочують своїм пахом. Вона була вбрана звичайно, може навіть бідно, вся в чорній сукні, – як здебільша ґризетки одягаються вечером. Жінки з товариства вбираються в чорне лише рано, а вечером *a 1a francesa*. Підійшовши до мене, купальниця спустила на свої плечі мантилю, яка вкривала її

голову і „при темній ясности, що сходить від зір", я побачив, що вона була невеличка, молода, мала гарну стать і дуже великі очі. Я кинув мерщій свою цигару. Вона зрозуміла цю форму чемности супроти неї, наскрізь французьку, і зараз відповіла мені що вона любить дуже запах тютюну і що навіть сама курить, коли може дістати дуже легкі papelitos. На щастя, я саме мав такі у своїй папіросниці і не гаявся їх подати їй. Вона зволила взяти одну і запалила її кінцем горючого шнурка, який приніс нам якийсь дітвак за одного сотика. Змішуючи клуби свого диму, я розмовляв з гарною купальницею так довго, що згодом ми опинились майже самі на надбережній. Мені здавалось, що не буду недискретним запрохуючи її на морожене до neveria. Хвилину скромно завагавшись, вона згодилась, але заки рішилась, хотіла знати: яка година. Я накрутив свій годинник, щоби видзвонив годину і це її здивувало.

— Які-то винаходи ви маєте в себе панове чужинці! З якого ви краю, пане? Певно Англієць?

— Француз, до ваших ласкавих послуг. А ви пані, чи панночко, ви мабуть з Кордови?

— Ні.

— Але бодай Андалюзка. Мені здається, що пізнаю це по вашій мягкій мові.

— Коли ви так добре пізнаєте акцент, то ви повинні відгадати, хто я.

— На мою думку ви походите з країни Ісуса, віддаленої на два кроки від раю.

(Цієї метафори, яка означає Андалюзію, я навчився від мого приятеля Франціска Севіля, відомого пікадора).

— Ех! рай... тутешні люде кажуть, що він не є сотворений для нас.

Не будемо обтяжувати текст статті всім відомим французьким оригіналом. Зауважимо, що обидва українські переклади засвідчують не лише бездоганний літературний хист обох перекладачів, як і володіння обома мовами, варто лише порівняти “пишний кетяг жасмину”, “велика китиця жасмину” (“un gros bouquet de jasmin”) з перекладом славнозвісного російського перекладача Лозинського “большой букет жасмина” (важко собі уявити великий букет жасмину в волоссі, російською мовою тут теж більш підійшло б слово “гроздь”, кетяг, бо букет з гілками, а саме так виглядає у нас букет ясмину, у волоссі не втримається), – а й повну, якщо можна застосувати до прозового твору цей термін, еквілінеарність перекладу (не хотілося б говорити про підрядник!). По суті своїй обидва тексти повністю ідентичні оригіналові і між собою, хоча кожен з перекладачів бездоганно витримав норми того варіанту літературної української мови, який побутував на той час у його регіоні. Звісно, “дебеле волосся” у перекладі Б. Ткаченка, як і “грубе волосся” з перекладу М.Рудницького у наш час викликає бодай подив, але на реципієнтів того часу вплив воно справляло адекватний. Це вже згодом, з розвитком української літературної мови в УРСР сформувалося ближче нам поняття “жорсткого волосся”, хоча, можливо, діалектна традиція Західної України і Харківщини десь зберегла ще “грубе” і “дебеле” волосся.

Як бачимо, тут важить не множинність відповідників, на яку слушно вказує Ю.Чернишева [5] в релігійному стилі “навіть при відтворенні власних назв та імен” (складно, якщо йдеться про переклад сучасних релігійних текстів). Та множинність, як пам’ятаємо, коштувала свого часу життя Е.Доле та сорок років ув’язнення Ф.Греку, які, на думку, колег-церковників не так витлумачили ту “множинність” при перекладі. Ми вважаємо, що множинність перекладів дійсно може мати місце при перекладі текстів з дуже складними глибинними конотаціями-символами, алегоріями тощо. Тобто текстів релігійних, філософських, фольклорних (за останні, щоправда, так суворо ніколи не карали). І, навпаки, варіативність надибуємо у тих випадках, до яких можна застосувати поняття стилістичного експерименту [6]:

“И оригинальный художественный текст, и художественный перевод – явления очень тонкие и сложные, и поэтому известная степень окказиональности при создании новых или

использовании готовых вариантов здесь закономерна. Но непременным требованием к рассматриваемым вариантам остается такое соотношение между планом выражения и планом содержания, при котором последний не подвергался бы замене другим или, иначе говоря, при котором сохранялась бы однородность содержания.” Множинність трактувань одного слова-терміна в релігійних текстах може призвести до зміни абсолютно всього тексту, в залежності від того, яке з багатьох можливих значень слова перекладач обере, про що писалося не раз. Ми вважаємо, що релігійні, обрядові тексти, тексти глибоко філософські мають перекладати лише спеціально для цього підготовані люди, з відповідною освітою, утаємничені в глибини тих знань, як, до речі, й аналізувати ті переклади. Тут, як і при перекладі спеціальних, математичних, фізичних текстів мова йде швидше про тлумачення, а не переклад. Множинність тлумачень передбачає множинність текстів і множинність теорій, що, до речі, через одне інакше витлумачене слово веде до нових відкриттів. Прикладом може бути гра на буквених комбінаціях Святого Граалю – San Graal - Sang Raal - Sang royal – Свята кров (“Кодекс Да Вінчі”).

У простій, на перший погляд, українській народній казці “Ох”, де “у Оха і хата зелена, і жінка зелена, і діти зелені, а за столом прислужують зелені мавки”, заміна у французькому перекладі 1979 р. мавок на мавп (fées vertes на singes verts – очевидно, перекладачка не знала, що воно за “мавки”) веде до глибоких зрушень змісту: зелений колір символізує потойбічний світ, світ навів, зелені мавпи, зрештою, необов’язково мають бути казковими, у природі є мавпи з зеленавим хутром, як червонолиці тощо.

Зате до варіативності перекладів можемо віднести:

“Якось жінка, йдучи по сходах, що ведуть до ріки, сіла поруч мене” (пер. Ткаченка) і “Якась незнайома жінка, зійшовши по сходах від річки, сіла поруч зі мною на лаві. (пер. Рудницького) – головне, що вона піднялася сходами від річки! Цитата-алюзія на Корнелевого “Сіда” “при темній ясности, що сходить від зір” (Ткаченко) та “у тьмавому світлі, що спадає від зір” (Рудницький) у перекладі цілком вгадується; правда, на наш погляд, “тьмаве світло” Рудницького може здатися більш прийнятним з сучасної точки зору (порівняймо з “в свете сумрачном, струящемся от звёзд” російського перекладу Лозинського), можливо, Ткаченко послуговувався якимсь невідомим нам, сучасним йому перекладом “Сіда”.

Тут доречно було б згадати вислів Ж.Мунена про те, що перекладач, який не виконує одночасно функцію етнографа, не може впоратися з своїм завданням. [4].

Хоча з нашої позиції віддалених у часі майже на 80 років спостерігачів, не можемо не зауважити, що та функція “етнографа” є зворотньою: сприймаючи аналізовані українські переклади новели “Кармен” як адекватні описуваному в часі Меріме, напрочуд точно відтворені усі комунікативно-прагматичні норми і стильові риси, ми водночас сприймаємо їх “етнографізованими” з точки зору сучасних реципієнтів-українців. І справа зовсім не в тому, щоб вбирати французів (іспанців) у кунтуші чи запаски, вбрані деякі слова:

“Її очі повсякчас мали в собі лакомий і дикий вираз, якого я не вбачав відтоді у жодному людському погляді” (Ткаченко) і “Головно її очі мали вислів одночасно пристрасний та дикий, якого я не надивав у погляді ні одної людини”. (Рудницький).

Хоча, знову ж, повторимо, що обидва переклади бездоганні, напрочуд близькі до оригіналу. Їм навіть не можна закинути певної архаїчності, бо, налаштувавшись на “код перекладача”, сприймаєш їх цілком по-сучасному.

Знову ж таки, тут виступає така невід’ємна категорія перекладу, як “домислювання”, характерна не лише для художнього зображення, як співтворчість читача:

“В трех уровневой структуре художественной формы (предметный мир, речь, композиция), по-видимому, наиболее глубоким источником многозначности является не словесная иносказательность (эпитеты, метафорика, перифрастический стиль, при всей их прихотливости, в сущности разъясняют концепцию автора, манифестируют его ценности) и

не композиция, которая почти всецело во власти художника, “заостряет” его мысль. Порождает разночтение прежде всего предметный мир произведения: персонажи, за которыми нужно увидеть характеры; сюжет, за которыми стоит конфликт; они сами перерастающие в символ, и т.д. Создавая предметный мир произведения, писатель менее всего свободен от действительности. Темный же в языковом плане стиль… часто сочетается с концептуальной однозначностью ” [8:19].

Ризикнемо допустити, що, прийнявши “мовленнєвий код” перекладача, поза віддаленістю у просторі і часі, реципієнт сприймає, домислює, уявляє саме цей “предметний світ тексту” і , як при усному перекладі це відбувається з самим перекладачем, не обов’язково це сприйняття оформлюється відразу словами, певно йде якесь сприйняття на предметно-образному рівні, яке потім “дооформлюється” власними словами реципієнта, чи конотаціями, які можуть і не співпадати з словами чи вкладеними в них конотаціями перекладача. Тобто відбувається до деякої міри “переклад у перекладі”, який є складовою варіативності перекладів.

ЛІТЕРАТУРА

1.*Mérimée Pr.* Nouvelles. – M., 1971 2.*Меріме Пр.* Кармен. Харків, 1930. 3.*Меріме Пр.* Кармен і інші оповідання. – Стрий, 1926. 4.*Mounin G.* Les problèmes théoriques de la traduction. – Paris, 1963. 5.*Чернишева Ю.* Проблема множинності відповідників при перекладі сучасних релігійних текстів українською мовою. Зб. “Мовні і концептуальні картини світу”. – Вип.10. – К., 2005. 6.*Федоров А.* Очерки общей и сопоставительной стилистики. – М., 1971. 7.*Венгреновская М.А.* Лингвистические вопросы перевода на французский язык русской и украинской сказки. – К., 1981. 8.*Чернец Л.* О принцепе недоговоренности в художественной литературе. «Филологические науки», №1, 1992.

ВІТВІЦЬКА І.В.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ГРАФІЧНІ ЗАСОБИ ВІДТВОРЕННЯ АРГОТИЗМІВ У ФРАНЦУЗЬКОМУ РОМАНІ

(на прикладі роману Б.Віана “Піна повсякдення”)

Постановка загальної проблеми та її зв’язок з науковими та практичними завданнями. Стаття присвячена графічним особливостям арготизмів у художньому тексті і відповідає науковій темі кафедри французької філології Інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка “Графеміка та орфографіка сучасної французької мови” і є складовою теми університету “Європейські мови та культури в контексті глобалізаційних процесів”.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми графіки та орфографії, теорії письма цікавили багатьох вітчизняних та зарубіжних дослідників, зокрема Р.Тімоньє, Н.Каташ, В.Г.Гака, О.О.Реформатського, Г.Г.Крючкова, Л.Ю.Єрмоленко, Т.Г.Омельченко, О.В.Станіслав, О.А.Лабенко, І.В.Ситдикову, О.Д.Федченко.

Актуальність дослідження визначається посиленням інтересу лінгвістів до письмової форми мови, недостатнім вивченням взаємовпливу літературної та розмовної форми мови, необхідністю дослідження функціонування арготизмів в художньому тексті та їх графічної репрезентації на письмі. Особливий інтерес становлять проблеми взаємопроникнення і взаємодії різних функціональних сфер мови, зокрема питання художнього використання тих чи інших пластів нехудожньої мови та їх графічна репрезентація.

Постановка завдання: Метою статті є виявлення, дослідження та систематизація графічних особливостей арготизмів у французькому романі (на прикладі роману Б.Віана “Піна повсякдення”).

За останні два десятиріччя зросла роль вивчення писемної комунікації, про що свідчить поява спеціальних дисциплін, графеміки, орфографіки. Але писемна комунікація, не дивлячись на її важливу роль в сучасному суспільстві, вивчена менше, ніж усна форма мови.

О.М.Гривенна виділяє основні дві причини процесу проникнення розмовних елементів у художню літературу. По-перше, з'являються технічні засоби передачі на відстані. Мова отримала статус повноцінної альтернативи письмової мови. Зрівняння функціональних можливостей сприяло створенню сприятливої основи для співставлення двох форм комунікації.

По-друге, розповсюдження освіти сприяло підняттю статусу усної мови. Якщо раніше усна мова складала лише вузький прошарок, оточений "просторіччям", то тепер цей прошарок розширюється, кількість людей, що володіють навичками непобутового усного мовлення, різко збільшується, що закріпило положення усного мовлення у престижних сферах культури [1:31-33].

Дослідження було проведено на прикладі роману французького письменника XX століття Б.Віана "Піна повсякдення". Цей роман не був помічений за життя письменника, однак отримав славу вже після його смерті. Працюючи з багатьма жанрами – любовний роман, казка, фантастика – письменник точно передавав настрої свого часу, яскраво змальовував типажі, при цьому користуючись американізмами, арготизмами, прийомами лінгвістичної гри, каламбурами, в основі яких лежить протиставлення графічної форми та фонетичного звучання слова. Лексика арго не тільки не псує твір, а навпаки доповнює його, надає яскравого колориту, є тим вирішальним останнім штрихом, що робить твір неперевершеним. При аналізі ми оперували наступними поняттями: орфограма, графема, монограма, поліграма, ілетрограми або інтерлітери.

Графема – мінімальний, елементарний смислорозрізнювальний знак письма з певним фіксованим набором конструктивних елементів, який певною мірою може співвідноситись із фонемою [2:150].

Орфограма – мінімальна значуща одиниця письма, якій властиві графо-фонетико-граматико-семантичні відносини. Орфограми підрозділяються на монограми (однолітерні графічні комплекси) та поліграми (графічні комплекси, які складаються з двох і більше літер).

Нелітерні графічні знаки, що порушують єдність слова називаємо інтерлітерами (апостроф, дефіс, інтервал) [3:25].

Нами були проаналізовані лексичні одиниці з роману Б.Віана "Піна повсякдення", більше 50 % із проаналізованих слів належать до стилістичних неологізмів (за термінологією І.Манолі), або неонімів (за термінологією О.А.Лабенко), які є або чисто авторським новоутворенням, або утворились в результаті перенесення фонетичного звучання слова на письмо.

Неологізм – слово або мовний знак, створені для позначення нового предмету чи вираження нового поняття. Кожне нове слово, що постає у мові, спочатку являє собою неологізм, а набувши широкого вжитку, входить в активний словниковий склад мови, перестає бути неологізмом. Крім неологізму загальновживаного, виділяється неологізм індивідуальний, створений автором окремого літературного твору з певною стилістичною метою. Це неологізми стилістичні, вони не входять до словникового складу мови, залишаючись у більшості випадків приналежністю окремого твору певного автора [4:145].

Визначення стилістичного неологізму дає лінгвіст І.З.Манолі, за яким це – лексична одиниця (або словосполучення), традиційна за формою і нова за значенням або нова і за формою і по значенням, що є результатом індивідуального творення письменника в певному контексті. Її створення соціально і психологічно обумовлене і служить метою вираження конотативної оцінки якого-небудь поняття або явища [5:8].

І.В.Ситдикова неологізми ділить на неоніми та неолексизм. Неоніми – це нові лексичні одиниці, які утворюють в мові тимчасовий пласт і не входять до складу тлумачних словників. Неонім, зафіксований тлумачним словником, набуває нового якісного статусу і стає неолексизмом [6:9-10].

Стилістичні арготизми-неоніми утворені за рахунок монограм та поліграм, властивих французькій мові, так і за рахунок комбінаторних можливостей літер. Серед чисто авторських утворень виділяємо наступні:

biglemoi, doublezon – у значення різновидів танцю, арготизми утворені за допомогою складання фамільярного *bigle* та займенника *moi*, об'єднаних монограмою *e* в першому випадку, *double* та *zon* у другому випадку, також об'єднаних монограмою *e* . В даному випадку афонограма *e* перейшла у розряд монограм.

Sacristoche, Bedon, Cuiche, Peintureurs, Cheveche, Mangemanche – так автор називає своїх героїв, приналежних до церкви та лікаря. Використання арготичних орфограм – *-oche, -on, -eur* надає словам пежоративного відтінку.

Вираз *aubifoin* утворений за допомогою складання слів *aubin* та *foin*, при чому втрачається монограма *n*.

За допомогою поліграми *-illon* утворений арготизм *brouzillon*.

Поліграми, що несуть у собі арготичне звучання *–on, -ard, -ette, dé-, -ot,* використано при утворенні арготизмів *octavon, snobards, ringard, soubrette, débarras, balot.*

В окремих випадках спостерігаємо процес заміни звичної орфограми та передачі на письмі вимови, зокрема у виразі *mon bibi* – (*mon bébé*) монограма *é* була замінена на монограму *i* за фонетичним принципом.

У реченні *Dès le premier étage, on commençait à entendre le vague brouhaha de la réunion* неологізм-арготизм *brouhaha* був утворений від *bruit* та звуконаслідувального слова, але через зміну фонетичного звучання воно отримує таке графічне написання.

Окремі арготизми утворені по методу аналогії за допомогою заміни цілої графеми: *les pédérastes d'honneur*, утворене по аналогії від *les garçons d'honneur*. Прослідкуємо, як утворений вираз *Loveless Love*: з одного боку, використано метод аналогії (початковий вираз – *Careless Love*), з іншого боку – графічно слово передано за допомогою англійської поліграми *ess*, яка у французькій не набуває того значення, що вона має в англійській мові.

В деяких випадках автор використовує омоніми для здійснення прагматичного ефекту.

Омоніми – це слова однієї мовної системи і синхронного її рівня, які мають однакову графічну і/або звукову форму і різняться за допомогою лексичної та/або граматичної семантики. Виділяють омофоно-омографи або повні омофони – вони мають тотожні фонетичні та орфографічні форми; та омофони-гетерографи – вони мають однакові фонетичні форми, але різняться орфографічно; омографи-гетерофони – вони мають однакові орфографічні форми, але різняться фонетично [1:14].

Розглянемо каламбур у реченні *Une équipe de pompiers prenait ceux-là pour cible et, au moyen de lances d'incendie, les déviait vers la scène où ils se noyaient misérablement.* Тут саме графічна форма вказує на лексичне значення слова *la scène*, хоча автор використовує гру на основі омофонів *la scène – la Seine*.

На основі гри слів та каламбурів утворені наступні вирази, зміст яких можна зрозуміти завдяки графічній формі: *une ronde toute ronde*, каламбур *coing - coin* створений на основі протиставлення поліграм-фіналей – *-oing* та *-oin*, *un houdah* – утворене від *houdan* – курка, але монограма *n* змінюється на афонограму *h*.

Продуктивними у літературній мові є запозичення, оскільки є невід'ємною частиною сучасної розмовної французької мови.

Автором вживається певна кількість американізмів, без яких неможливо було б відтворити правдоподібно культуру сучасності. Деякі американізми зберігають своє

початкове написання, як-от *hot*, *surprise-party*, де останнє є словом-"гібридом". Гібридні слова виникають шляхом включення запозичень в типові схеми словотворення мови-рецептора та відрізняються "двомовною" природою [6:85].

Деякі ж запозичення відчувають зміни, графічно слово відтворюється не за шаблоном мови-рецептора, зокрема *égalisateur* – арготизм, що набув широкого розповсюдження у 30-х роках і означав *пістолет*. Утворене від американізму equalizer, у французькій мові англійська поліграма *er* замінюється на *eur* у французькій, основа слова *equal* також не залишається початковою, а замінюється на звичну графему *égal*. Зміни фонетичної та графічної форми іншомовного неоніма з'являється в процесі засвоєння неоніма. Можна виділити два основні етапи в засвоєнні неонімів іншомовного походження. Перший етап – входження слова до системи мови-рецептора. Другий етап – подальший розвиток запозичень за законами мови-рецептора [6:89].

Досить вживаною стає поліграма *-ing*, за допомогою якої графічно зображуються багато слів, переважно американізми та англіцизми: *standing, rocking-chaire*. Хоча ця поліграма вживається не тільки в запозиченнях, а наприклад, в звуконаслідувальних словах: *ding*.

Прослідкуємо, як графічно передаються звуконаслідувальні комплекси. Звичне *oui* у розмовній мові промовляється як *voui*, так на письмі воно і було зафіксоване за допомогою додаткової монограми *v, fuiiiouou...* – що вживається при здивуванні чи полегшенні – надто складно було передано на письмі за допомогою двох диграм *ou* та кількох монограм *u* та *i*. Дієслово *zonzoner* є прикладом прямого зв'язку акустичного тобто фонетичного позначення слова та його графічного позначення, хоча ці закономірності справедливі лише для невеликої кількості слів.

В деяких випадках автор передає графічно фонетичне звучання слова, як наприклад *Septant-trois*, свідомо опускаючи фіналь *e*, що допомагає йому окреслити певні риси характеру свого персонажа, акцентувати увагу на його безграмотність та посередність. Порушення правила не є помилкою, а засобом здійснення прагматичного ефекту.

Дієслово-арготизм *se nutritionner*, втрачає монограму *o*, присутньої в усіх однокореневих словах, утворених від *nourriture*.

Велика кількість слів – є телескопами, утворені складанням кількох слів, при цьому втрачаючи чи набуваючи монограми. Стилістичний неологізм *pianocktail*, утворений складанням *piano* та *cocktail* втрачає дві монограми *c* і *o*.

Телескоп *l'Institrut* – Інститут мистецтва - утворений складанням *Institut* та *art*, при цьому від другого слова залишається лише монограма *r* і втрачається графема *de*. Це є одним із показників прагнення до економії, результатом чого є поява телескопів.

Інший приклад телескопу – *députodrome*, утворене від députer та aérodrome, з'єднаних монограмою *o*. Хоча початкові слова відносяться до нейтральної лексики, утворений телескоп, однак, є арготизмом і відноситься до фамільярного стилю.

Прослідкуємо утворення телескопу *frigiploque* – вбогий холодильник. Монограма і з'єдную усічене слово *frigo* та арготизм *ploque*. При цьому змінюється фонетичне звучання першого слова, що може у майбутньому призвести до подальшої графічної зміни написання.

По методу аналогії утворено телескоп *Suppot de Satin...* – перша графема взята з виразу *suppot de Satan*, друга – з *Soulier de satin*.

Таким чином, орфограмами можуть виступати як окрема літера чи буквосполучення, так і ціле слово, які приймають участь у творенні нової лексичної одиниці.

Французькі графічні слова можуть включати до свого складу нелітерні знаки, які порушують їх літерну цілісність, тобто займають простір, що мала б займати літера [8:155].

Найбільш розповсюдженою ілетрограмою є інтервал, основне призначення якого полягає у відокремленні одного графічного слова від іншого. Як суто інтерлітерний знак, що

поділяє речення на слова, інтервал виконує також об'єднувальну функцію, як зокрема у виразах: *une boucherie modèle*, де пропущена графема de в цілях спрощення та економії *les tard venus, les au courant.*

У виразах *peste diable boufre (Pourquoi, peste diable boufre, me parlez-vous toujours à la troisième personne?, Zut! Zut et Bran, Peste diable boufre!)* – інтервал виконує об'єднувальну функцію зниженої лексики і служить для експресивно-емоційного вираження.

Широко вживається інший інтерлітерний знак – дефіс. У виразах *tapis-de caoutchouté, des varlets-nettoyeurs, servo-frein, l'arrache-coeur* дефіс виконує об'єднувальну функцію.

Ми можемо прослідкувати явище усічення. Процес усічення класифікується як особливий спосіб скорочення, в результаті якого шляхом відсічення початкових та/ або кінцевих компонентів єдиного цілого (кореневого, похідного, складеного слова, словосполучення, речення) утворюється лексична одиниця мови. Скорочені форми можна поділити на ініціальні (усічення кінця слова), фінальні (усічення початку), медіальні (усічення центральної частини слова) [6:79]. Випадки ініціальних та фінальних усічень зустрічаємо у словах: *ton imper, Bonj, le sieur.*

В розмовній мові дуже поширеним є принцип заміни складів чи літер. Він лежить в основі деяких арготичних мов, як-от верлан, ларгонжі. Елементи такої гри зустрічаємо і в художньому творі. Так замість *Jean-Paul Sartre* постійно вживається *Jean-Sol Partre*, монограми *s* та *p* міняються місцями.

Таким чином, у художньому тексті можна спостерігати перехід від усних висловлювань, які містять велику кількість арготизмів як елементи розмовної живої мови до письмових. При відтворенні на письмі фонетичної форми слова, графічна форма може набувати нових монограм та поліграм. З одного боку, відбувається спрощення орфографії арготизмів, але з другого боку, певне ускладнення за рахунок американізмів, для яких характерні не властиві французькій мові орфограми. В цілому, існуючі графічні невідповідності нормі письма несуть на собі додаткове прагматичне навантаження.

Подальші перспективи дослідження: перспективний напрямок подальшого дослідження вбачається у порівнянні даних щодо графічної репрезентації арготизмів у творах різних французьких письменників XX століття.

ЛІТЕРАТУРА

1.*Гривенная Е.Н.* Стилизация разговорной речи в художественной прозе: культурно-исторический и лингвистический аспекты: Дис. … канд.филол.наук. – Краснодар, 2005. 2.*Єрмоленко Л.Ю.* Піктографічні та ідеографічні знаки у сучасній французькій мові. – К.: Видавець Вадим Карпенко, 2005. 3.*Крючков Г.Г.* Современная орфография французского языка. – К.: Вища школа, 1987. 4.*Ганич Д. І., Олійник І. С.* Словник лінгвістичних термінів. – К.: Вища школа, 1985. 5.*Маноли И.З.* К проблеме стилистического неологизма (на материале произведений французских писателей XX века): Автореф.дис. …канд.филол.наук. – Москва, 1972. 6.*Ситдикова І.В.* Орфографічні особливості неонімів мови французької реклами: Дис. ... канд..філол..наук. – К., 1998. 7.*Лабенко О.А.* Орфографічні особливості омонімів сучасної французької мови: Дис. ... канд..філол..наук. – К., 2003. 8.*Крючков Г.Г.* Орфографіка сучасної французької мови// Наукові записки. – К.: КПВД"Педагогіка", 2004. – Том XIX. – с.148-159.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1.*Boris Vian.* L'écume des jours. Oeuvres, Tome deuxième. – Fayard, 1999.

ВЛАСЕНКО М.С.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ПРАГМАТИЧНА ЗУМОВЛЕНІСТЬ ВАРІЮВАННЯ СТАНУ ДІЄСЛОВА В ІСПАНСЬКИХ ЗАКОНОДАВЧИХ ТЕКСТАХ

Дослідження різних аспектів мови ділових документів, у тому числі й на матеріалі іспанської мови, проводили чимало лінгвістів (Вольська І.С.; Гумільовська Є.Б.; Кривоносова Н.В.; Круковський В.І; Паламар Л.М., Кацавець Г.М.; Піголкін А.С.; Швиркова Л.Л.; Бланка

Агірре Бельтран, Маргарита Ернандо де Ларраменді; Кальво Рамос Л., Марін Перес П. та ін.). Такий інтерес до законодавчого мовлення зумовлюється передусім інтересом до самих законів. Оскільки законодавчі тексти в основному існують у писемній формі, то адресат сприймає їх візуально. Єдиним інструментом адресанта для передачі сутності того чи іншого закону та відображення у ньому комунікативно-прагматичної мети є вживання термінологічних одиниць, певних мовних засобів та окремих стилістичних прийомів, здатних як донести до адресата необхідну законодавчу інформацію, так і справити відповідний вплив на його свідомість та вчинки. Враховуючи важливість питання розуміння текстів законів, дослідження прагматичної зумовленості варіювання мовних засобів, в даній статті варіювання стану дієслова в текстах іспанських законів, є безсумнівно **актуальним.**

Метою статті є проаналізувати, яким чином варіювання стану дієслова в законодавчих текстах впливає на зміну прагматичної структури висловлення.

Предметом цієї статті є встановлення прагматичних особливостей та причин вибору адресантом активного чи пасивного стану в текстах законів.

Об'єктом нашого дослідження в межах даної статті є тексти іспанських законів.

Матеріалом дослідження слугують Конституція Іспанії, Цивільний та Кримінальний кодекси, а також тексти іспанських декретів та постанов.

Необхідно відзначити, що з комунікативно-прагматичною структурою тексту пов'язане поняття його перспективної організації, яка відображає комунікативну спрямованість думки. Ситуація, яка формується у свідомості адресанта, проходить крізь призму його сприйняття та передається відповідно у різних ракурсах – або з позиції об'єкта, або з позиції суб'єкта дії. Відмінності при описові однієї й тієї ж ситуації виявляються в різному розташуванні компонентів висловлення. На вибір адресантом активної чи пасивної форми дієслова-присудка впливає прагнення адресанта відобразити у мовленні той фрагмент дійсності, який видається йому найважливішим та найсуттєвішим у когнітивно-прагматичному плані.

Застосування різних форм стану дієслова-присудка, змінюючи комунікативно-прагматичну спрямованість висловлення, змінює також перспективу речення, що, в свою чергу, зумовлює появу в позиції підмета того актанта, який, з погляду мовця, є найважливішим для повідомлення і до якого необхідно привернути увагу слухача. Отже, зміна форми стану основного дієслова зумовлює зміну прагматичної структури висловлення, а це підтверджує думку про те, що одна з властивостей стану полягає в інтерпретації мовцем змісту ситуації різними способами, що виражається семантико-прагматичним значенням та синтаксичною структурою речення.

Розподіл семантичних ролей за синтаксичними позиціями виявляється значною мірою під впливом комунікативних факторів, а саме, від настанови мовця стосовно мети, з якою відбувається певний комунікативний акт [1:30].

Прагматичною метою законодавчих текстів є повідомлення інформації з дотриманням принципів кооперації Грайса, тобто чіткий, зрозумілий, послідовний виклад достовірних фактів [2].

З цього приводу вважаємо за доцільне нагадати, що у законодавчому тексті виділяються прагматичні категорії об'єктивації / суб'єктивації та категоричності / некатегоричності.

Досліджуючи конкретні різновиди іспанських законодавчих текстів, ми спостерігали тяжіння адресанта до об'єктивації, тобто до об'єктивної, безособової та узагальненої подачі інформації. Це зумовлено перш за все специфікою законів, тим, що сама держава виступає в ролі законодавця. Усі положення, викладені в законах, – продукт вивчення та аналізу явищ об'єктивної діяльності, узагальнення однорідних понять, подій, вчинків. Будь-яке явище описується в законодавчих документах як узагальнене, безособове відображення цілих

комплексів реально існуючих фактів. Кожне правило або постанова стосуються не лише однієї особи, а всіх членів суспільства, тому суб'єктом тут виступає не певна особа, а "фізична" (в юридичному розумінні), тобто будь-яка людина, яка може опинитися в конкретній ситуації. При цьому конкретизація ситуації – суто абстрагована, незалежно від того, наскільки докладно вона описана, наскільки чітко враховані всі можливі обставини та умови. В результаті, основною тенденцією в цьому типі мовних творів є "вилучення" будь-яких мовних одиниць, що відзначаються чи можуть відзначатися особистісним, індивідуальним характером: уникнення вживання особових займенників, питальних та окличних речень тощо.

Ефект "об'єктивності" у викладі законодавчої інформації багато в чому забезпечується вживанням дієслова-присудка у пасивному стані, що дозволяє не називати суб'єкт дії. Пасив є ідеальною конструкцією в тому випадку, коли мовець не має бажання прямо вказувати на себе, але в той же час не хоче повністю виключати себе із числа можливих діячів [3:238]. Тобто пасивна форма дієслова-присудка дає можливість виразити позицію адресанта в прихованому вигляді, коли автор висловлення приховує своє "я" за узагальненою, неозначено-особовою формою повідомлення, зумовленою вимогами комунікативної ситуації.

Пасивне значення в іспанській мові може передаватися дієприкметниковими та займенниковими конструкціями, які утворюють центр функціонально-семантичного поля пасиву [4:61], та конструкцією *estar* + *дієприкметник* (результативний пасив), конструкціями з іншими допоміжними дієсловами: *hallarse, quedar(se), encontrar(se), parecer, permanecer*, дієприкметниковими зворотами з агентивним або інструментальним додатком, дієприкметниками, прикметниками та іменниками з пасивним значенням, утворюючих периферію функціонально-семантичного поля пасиву.

На прикладі текстів Конституції Іспанії, Цивільного та Кримінального кодексів, органічних законів, декретів та постанов, ми виявили вживання усіх цих засобів передачі пасивного значення, але з різною частотністю. Необхідно підкреслити, що у текстах законодавчих документів конструкції, здатні передавати пасивне значення, вживаються тільки у формі 3-ї особи. На нашу думку, це сприяє передачі безособовості та узагальненості текстів згаданих документів, що є їх основною прагматичною спрямованістю.

Зробивши необхідні підрахунки, ми дійшли висновку, що особливого поширення в текстах проаналізованих нами іспанських законодавчих документів набули займенникові та дієприкметникові конструкції, дієприкметникові звороти використовуються з приблизно однаковою частотністю, а конструкції з допоміжним дієсловом *estar* мають найменший ступінь поширеності.

На наш погляд, при створенні тексту закону адресант надає перевагу вживанню займенникових пасивних конструкцій, оскільки йому потрібно виразити присудок як мету повідомлення, тобто увагу адресанта привертає найчастіше сама дія, а не її учасники:

"Las leyes penales <u>no se aplicarán</u> a casos distintos de los comprendidos expresamente en ellas […]" (CP Art.4, 28);

"Los nombramientos <u>se publicarán</u> en el "Boletín Oficial del Estado" y <u>se comunicarán</u> a los Presidentes de las Audiencias Territoriales, […]" (AC A.16, 816);

"<u>Se reconoce</u> el derecho a la propiedad privada y a la herencia. […]" (CE Art.33, 10) – ще більше підкреслення значущості дії відбувається за рахунок розташування займенникової пасивної конструкції на початку речення.

Необхідно додати, що пасивна займенникова конструкція має деякі обмеження у використанні: вона вживається лише з підметом, що виражає назву неістоти.

Спостерігається також уживання пасивної займенникової конструкції з агентивними та інструментальними додатками, що підкреслює прагматичну значущість не лише дії, а також її агенса чи інструмента. Наприклад:

"La filiación se acredita por la inscripción en el Registro Civil, por el documento o sentencia […], por la presunción de paternidad matrimonial y, […] por la posesión de estado" (CC Art.113, 59) – у цьому прикладі суб'єкт не є істотою і набуває значення об'єкта завдяки присутності агентивних додатків, що спостерігається і в інших прикладах:

"Las medidas de seguridad se aplicarán por el Juez o Tribunal…" (CP Art.95, 87);

"La función interventora se ejercerá por un Inventor al servicio del Consejo, cuya designación se efectuará por el Pleno, […]" (AC A.116, 787).

Частотним є вживання пасивних конструкцій, що складаються з дієслова та рефлексивної інфінітивної форми. Згідно з результатами нашого дослідження, у 85% від загальної кількості таких конструкцій у ролі першого компонента вживається дієслово poder:

"Pero podrán compensarse y renunciarse las pensiones alimenticias atrasadas, y transmitirse a título oneroso o gratuito el derecho de demandarlas" (CC Art.151, 66);

"No podrán suscitarse cuestiones de competencia entre Jueces y Tribunales subordinados entre sí. […]" (LO Art.52, 44);

"No podrá ejecutarse pena ni medida de seguridad sino en virtud de sentencia firme dictada por el Juez o Tribunal competente, de acuerdo con las leyes procesales. […]" (CP Art.3, 27).

Розташування пасивної конструкції на першому місці у реченні, вживання дієслова poder у модально-часовій формі простого майбутнього індикатива у позачасовому значенні констатації створює прагматичний відтінок обов'язковості дотримання викладених норм, а заперечна частка no ще підсилює його. Дієприкметникова конструкція передає значення пасиву більш чітко, що зумовлюється наявністю пасивного дієприкметника.

Дієприкметникова конструкція використовується і в тих випадках, коли увага до дії послаблена, коли адресанта більше цікавить не сама дія, а суб'єкт або об'єкт, особливо, коли конструкція доповнюється агентивним чи інструментальним додатком.

Ось декілька прикладів з різних видів іспанських законодавчих документів, що ілюструють таке твердження:

"La plaza será cubierta por el Secretario de Sala o de Gobierno del Tribunal Central de Trabajo […]" (RD Art.1, 583);

"Los actos del Rey serán refrendados por el Presidente del Gobierno y, en su caso, por los Ministros competentes. […]" (CE Art.64, 16);

"EL militar que no empleare los medios a su alcance para contener la rebelión en las fuerzas de su mando, será castigado con las penas de prisión de dos a cinco años e inhabilitación absoluta de seis a diez años" (CP Art.476, 304).

У законодавчих текстах широко вживаються дієприкметникової конструкції з дієсловом у 3-й особі однини чи множини. Знову ж найчастіше цим дієсловом виявляється дієслово poder:

"La acción caducará al año del reconocimiento o desde que cesó el vicio de consentimiento, y podrá ser ejercitada o continuada por los herederos de aquel […]" (CC Art. 141, 64);

"[…] a quienes por la filiación puedan resultar afectados en su calidad de herederos forzosos" (CC Art.140, 64);

"[…]. Sólo podrán ser alegados ante la Jurisdicción ordinaria de acuerdo con lo que dispongan las leyes que los desarrollen" (CE Art.53 (3), 13).

Уживання дієслова *poder* у дієприкметникових конструкціях сприяє створенню прагматичного ефекту прихованої категоричності, оскільки, наприклад, вираз *можуть бути застосовані* порівняно з виразом *повинні бути застосованими* несе в собі значення обов'язковості, але не настільки категоричного наказу.

У текстах законодавчих документів дієприкметникові пасивні конструкції використовуються частіше, порівняно з їх уживанням у текстах інших стилів, оскільки факти тут подаються без емоційного забарвлення та вираження ставлення автора до подій, а діяч часто має "колективне" значення.

У законодавчих документах пасивне значення також передається конструкцією estar + дієприкметник. Але необхідно підкреслити, що ця конструкція вживається лише у 5% з усіх прикладів. Комунікативною функцією цієї пасивної конструкції є повідомлення результату дії, яка була здійснена раніше і виконавець якої є нерелевантним для адресанта, коли конструкція вживається без агентивного додатка:

"Toda la riqueza del país en sus distintas formas y sea cual fuere su titularidad está subordinada al interés general" (CE Art.128 (1), 31);

"Los funcionarios de nivel superior destinados en el Consejo General del Poder Judicial estarán sujetos a las incompatibilidades […]" (AC A.143, 827).

Використання агентивного додатка з конструкцією estar + дієприкметник наближає її до ядра поля пасивності, до дієприкметникової конструкції. Наприклад:

"El Pleno del Consejo General del Poder Judicial está constituido por el Presidente y los Vocales del mismo, reunidos bajo la fe del Secretario general o de quien reglamentariamente le sustituya" (AC A.30, 830);

"Las Cortes Generales representan al pueblo español y están formadas por el Congreso de los Diputados y el Senado" (CE A.66, 17);

"El Tribunal Superior de Justicia estará integrado por las siguientes Salas: de lo Civil y Penal, de lo Contencioso-Administrativo y de lo Social" (LO A.72, 51).

Також для надання прагматичного ефекту безособовості та узагальненості у законодавчих текстах широко використовуються такі периферійні засоби вираження пасивного значення, як дієприкметникові звороти, єднальні (conjuntas) й абсолютні (absolutas), які є синтаксичним засобом заміни громіздких дієприкметникових конструкцій на мобільніші та зручніші у використанні форми:

"Declarada judicialmente la remoción, se procederá al nombramiento de nuevo tutor en la forma establecida en este Código" (CC Art.250, 93) – у даному прикладі законодавець уживає два єднальних дієприкметникових звороти, які виконують функцію означення і знаходяться у препозиції та постпозиції відносно означувальних підмета та додатка.

Той факт, що дієприкметникові звороти виконують роль означення, робить їх уживання прагматично зумовленим, оскільки вони сприяють створенню чіткості та офіційності виразу законодавчої інформації. На відміну від ядерних пасивних конструкцій, які слугують присудками і безпосередньо впливають на перспективу висловлення та його комунікативну спрямованість, дієприкметникові звороти відносяться до засобів вторинної предикації і не впливають безпосередньо на перспективу висловлення.

Як показало наше дослідження, в іспанських законодавчих текстах широко вживаються абсолютні дієприкметникові звороти, які за значенням відповідають підрядним обставинним реченням:

"Emitido el precitado informe, el Gobierno aprobará el oportuno proyecto de ley, […]" (LO Art.35, 40);

"Extinguido el Tribunal Central de Trabajo, los Oficiales, Auxiliares y Agentes quedarán adscritos […]" (RD Art.4, 583).

"Nacido el hijo dentro de los ciento ochenta días siguientes […], podrá el marido destruir la presunción mediante declaración auténtica […]" (CC Art.117, 60);

"Aprobados los Presupuestos Generales del Estado, el Gobierno podrá presentar proyectos de ley […]" (CE Art.134 (5), 32);

"Declarada conclusa la votación, se comprobarán los votos recibidos por correo, abriéndose los correspondientes a aquellos electores que […]" (AC A.25, 832).

Таким чином, при активній перспективі всього речення окремі його частини можуть мати додаткове пасивне значення, що надає висловленню стилістичної виразності. Абсолютні дієприкметникові звороти, як свідчать приклади, можуть передавати причину, спосіб здійснення дії присудком, вираженим активною формою, характеризувати різні обставини: часу, місця тощо.

Вживання дієприкметникових зворотів для вираження пасивного значення замість пасивних конструкцій робить законодавчий текст більш лаконічним та точним, що відповідає прагматичній меті та завданням текстів законодавчих документів.

ЛІТЕРАТУРА

1.*Кибрик А.Е.* Проблема синтаксических отношений в универсальной грамматике // Новое в зарубежной лингвистике. – Вып.XI. – М.: Прогресс, 1982. – С.5-36. 2.*Грайс Г.П.* Логика и речевое общение // Новое в зарубежной лингвистике. – М.: Прогресс, 1985. – Вып.XVI. – С.217-237. 3.*Siewierska A.* The passive. A Comparative Linguistic Analysis. – London: Croom Helm, 1984. – 421p. 4.*Залєснова О.В.* Структурно-семантичні та комунікативно-прагматичні особливості конструкцій з пасивним значенням у сучасній іспанській мові: Дис… канд. філол. наук: 10.02.05. – К.: КДЛУ, 1999. – 174с.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1.CE (1978). Constitución española. – Madrid: Ed. Nacional. – 47 p. 2.CC (1988). Código Civil de España.– Madrid: JACARYAN, S.A. – 425 p. 3.CP (1987). Código Penal de España. – Madrid: JACARYAN, S.A. – 472 p. 4.LO (1990). Ley Orgánica 6/1985, de 1 de julio // Normas de Derecho Orgánico Judicial. Consejo General del Poder Judicial. – Madrid: Gráficas Arias Montano, S.A. – P. 34-198. 5.RD (1990). Real Decreto 122/1989, de 3 de enero // Normas de Derecho Orgánico Judicial. Consejo General del Poder Judicial. – Madrid: Gráficas Arias Montano, S.A. – P. 581-594. 6.AC (1990). Acuerdo de 15 de julio de 1987 // Normas de Derecho Orgánico Judicial. Consejo General del Poder Judicial. – Madrid: Gráficas Arias Montano, S.A. – P. 809-819. 7.AC (1990). Acuerdo de 12 de abril de 1989 // Normas de Derecho Orgánico Judicial. Consejo General del Poder Judicial. – Madrid: Gráficas Arias Montano, S.A. – P. 827-834.

ГАПОТЧЕНКО Н.Є.

Горлівський державний педагогічний інститут іноземних мов

ПРАГМАТИКА НЕВЕРБАЛЬНИХ ЗАСОБІВ ФРАНЦУЗЬКИХ ТЕКСТІВ МАСОВОЇ КОМУНІКАЦІЇ

Сучасні мовознавці звертають значну увагу на загальні особливості повідомлення суспільству інформації та пошук основних ефективних засобів упливу на поведінку соціального адресата (Т.П.Іванова, А.В.Кікало, А.М.Кисельов, В.Г.Кузнєцов, О.Л.Островський та ін). Прикладом текстів масової інформації є будь-які друковані та усні текстові повідомлення, розраховані на колективного адресата та доступні йому (преса, художня література, науково-популярна література, театральні постанови, кіно, віртуальна комунікація, телебачення тощо). Повідомлення, закладені у таких текстах є здебільшого необхідними для повноцінного існування у соціумі. Інформація, що подається масовому адресатові, може бути закодованою вербальними, невербальними або паравербальними засобами.

На сучасному етапі розвитку мовознавства дослідники вивчають не тільки мовні особливості текстів різних жанрів та стилів, але також їх невербальні чинники (О.О.Анісімова, Кр.Байлон, А.З.Москаленко, М.П.Подолян та ін.). У писемних та друкованих текстах відсутність паравербальних компонентів потребує інших допоміжних доповнень вербальної інформації, передусім, невербальних. Отже, м**етою** нашої статті є виокремлення й аналіз основних невербальних засобів, що уживаються у текстах масової комунікації, та

вивчення особливостей їхньої прагматики. **Матеріалом** дослідження послугували сучасні французькі тексти з джерел, розрахованих на масового адресата (художня література, преса).

За правилами теорії масової комунікації до основних чинників, що формують тексти масового призначення, належать комунікатор повідомленої інформації (адресант), цільова аудиторія, для якої призначене повідомлення (адресат), канал комунікації [1:38-39]. Фактор комунікатора програмує мету, яка має бути реалізованою у процесі повідомлення, а фактор цільової аудиторії пов'язаний з інтересами адресата. Отже, адресатом інформації має бути аудиторія, якій цікаве повідомлення, і навпаки, повідомлення формується згідно з інтересами його адресата.

У текстах, які з'являються в радіоефірі, у телефонному спілкуванні, іншому виді усної комунікації виключним каналом повідомлення інформації залишається аудіальне інформування адресата, тому у таких текстах вербальна інформація доповнюється паравербальними засобами. Візуальне повідомлення інформації відсутнє, тому вірогідність адекватного сприйняття тексту та кількість аудиторії є меншою у порівнянні, наприклад, з телебаченням. Телевізійні інформаційні та аналітичні, розважальні програми, художні та документальні фільми, музичні шоу, мультфільми тощо розраховані на глядацькі аудиторії, представники яких розрізняються за віком, статтю, освітою, соціальним походженням, професією, колом інтересів тощо. Існують навіть телевізійні канали та програми, що спеціалізуються на випуску вузько спрямованої медійної продукції. Популярність телебачення як засобу набуття знань пояснюється можливістю одночасного подання авторами та сприйняття адресатом вербальної, невербальної та паравербальної інформації.

Перевагою текстів друкованих засобів масової комунікації (газет, журналів, сторінок сайтів, рекламних проспектів та буклетів тощо) вважається передусім можливість звернутися до них багато разів за необхідності. Звук та зображення, які сприймає адресат у разі радіо- чи телекомунікації, не втримуються в його пам'яті, а друковані тексти будь-якого стилю та жанру дозволяють зафіксувати надану читачеві інформацію і повернутися до неї [2:454]. Саме тому писемне (друковане) мовлення має більшу вірогідність успішної комунікативної реалізації порівняно з усним мовленням.

У будь-якому усному чи писемному тексті при доборі засобів вагому роль відіграє канал зв'язку автора та адресата, код, яким подається інформація – у сучасній лінгвістиці феномен коду розглядається передусім як комплекс символів, систему посилання певних інформаційних сигналів [3:15]. Усний (аудіальний) канал передачі інформації використовується у радіо- та телевізійних текстах, телефонному спілкуванні, писемний (візуальний) канал використовується у друкованих або писемних текстах. Порівняно з друкованими текстами перевагами усних (звукових) текстів є наявність у них значної паралінгвістичної інформації фонаційного рівня, важливої для сприйняття змісту тексту, яка відсутня у писемних текстах [4:6].

У комунікативній ситуації усних текстів каналом зв'язку між авторами та адресатом є парамовні засоби (аудіальний канал); телевізійних та телефонних текстів, усного спілкування – паравербальні, вербальні та невербальні візуальні сигнали (аудіальний та візуальний канали); друкованих текстів – писемна (графічна) форма (візуальний канал). Якщо у радіо- та телевізійних текстах у сприйнятті інформації допоміжну роль відіграють фактори аудитивного та візуального сприйняття, то у друкованих текстах головним і єдино можливим залишається візуальний канал комунікації. Інформація текстів подається у вигляді сукупності надрукованих знаків мовного та візуального походження, які сприймаються тільки органами зору адресата-читача. У такий спосіб, всі візуальні знаки різної природи набувають у писемних та друкованих текстів виключної прагматичної сили.

Вербальна інформація подається на різних рівнях мовної організації – лексичному, морфологічному, синтаксичному, стилістичному. При усній комунікації можливою є

наявність великої кількості невербальних засобів повідомлення інформації про рухи – кінетику, тактильні враження, почуття, відношення у просторі та часі тощо. Паравербальними (парамовними) засобами є звуки різної природи, які супроводжують усне мовлення (фонетика) [5:175-190].

У друкованих текстах за відсутністю можливості прямого застосування невербальних та паравербальних сигналів інформація кодується завдяки широкому уживанню графічних вербальних та візуальних засобів, що їх транслюють. Окремим складником коду писемних та друкованих текстів є засоби графічного візуального оформлення. До них відносять передусім шрифти та особливості їх використання (тип шрифту – звичайний, курсив або жирний, розмір, колір, переважність уживання певного шрифту у тій чи іншій частині тексту тощо). Стилістично та прагматично насиченими графічними візуальними засобами є також пунктуаційні знаки [6:44], колір, інфографічні засоби [7:29], тобто фотографії, схеми та графіки, малюнки, мапи, карикатури тощо.

Графічні засоби можуть уживатися, наприклад, для кодування немовного елемента – сенсорики:

– *Est-ce une fatalité que chaque mouvement devienne assez rapidement sa propre caricature?*

– *Oui (rires). Bon, il y a des raisons [...]* (Le Magazine Littéraire 01.2003).

Наведений приклад вилучено з діалогічного тексту преси, відредагованого у жанрі інтерв'ю. У тексті для констатації факту сміху співрозмовника журналіста використано слово *rires* у дужках, яке дозволяє передати та підкреслити модальність довіри між співрозмовниками. Графічними візуальними засобами кодується додаткова парамовна інформація (наприклад, доброзичливість, що супроводжує бесіду), яка сприяє реалізації прагматичної настанови та комунікативного наміру авторів створюваного тексту.

Іншим уживаним засобом, який графічно кодує інформацію у друкованих текстах, є три крапки. Наприклад, у наступному уривку цим засобом передається пауза хезитації респондента:

Le casting a-t-il été simple à réunir?

Il y en a 55, de rôles, et j'ai eu tous ceux que je voulais. Dieu donné d'abord, puis Claude Rich, puis Marthe Keller... Et puis, il y avait des rôles un petit peu écrits sur la mesure (Première 05.1999).

Три крапки наприкінці репліки можуть передавати відносини взаємної підтримки учасників комунікативної ситуації, продовження комунікативної ініціативи співрозмовником та розвитку теми у наступній репліці:

– *Dans le livre de Mario Vargas Llosa, Gauguin devient un personnage de roman...*

– *Gauguin lui-même avait fait de son propre personnage un personnage romanesque. La vie de Gauguin, c'est l'histoire d'un homme qui voulait être Gauguin. Et ce personnage-là, évidemment, est haut en couleur, tonitruant, hors-la-loi, mélange d'artiste extravagant et de dieu Pan. C'est cette image qu'utilise Vargas Llosa. La réalité de Paul Gauguin homme est beaucoup plus fragile [...]*

– *Mario Vargas Llosa choisit le moment où il part en Polynésie...*

– *Le premier voyage en Polynésie est un voyage calculé. Ce dépaysement géographique doit créer un choc salvateur […]* (Le Magazine Littéraire 06.2003).

У відомій філософській казці Е.Орсенна можна спостерігати різноманітні випадки стилістичного уживання автором графічної невербальної інформації з метою підкреслити прагматичний ефект поданого тексту, важливість тієї чи іншої інформації. Наприклад, мовлення одного з персонажів частково надається математичними символами. Використання цих засобів невербальної природи зумовлене комунікативним наміром письменника – підкреслити логічність мислення та мовлення дівчинки, яка опинилася у складному

становищі після катастрофи, але зберігає спокій та здатна адекватно оцінювати ситуацію. Стилістичний ефект застосування математичних символів складання підсилюється особливим розташуванням тексту на сторінці – кожному складнику відведено окремий рядок. В оригінальній версії наведений нижче в якості приклада текст подається посередині сторінки, що ще більше привертає увагу читача до поданої інформації:

Dans ma tête embrumée, je posai l'addition :
une peau vivante
+ une oreille vivante
+ un nez vivant
= une Jeanne vivante
Cette excellente nouvelle (j'avias survécu au naufrage) fut suivie par une terreur noire (qu'est-il arrivé à Thomas) (Orsenna, 33).

Ще одним розповсюдженим невербальним засобом у сучасних французьких текстах масового призначення є дужки. Головною функцією дужок є тлумачення поданої інформації у стислій формі, візуальне виокремлення цього тлумачення. Дужки дозволяють лаконізувати текст передусім за рахунок скорочення пояснень, переведення синтаксичної організації висловлювання з рівня підрядного речення до словосполучення або слова:

Des guirlandes de piments, des tronçons d'espadon, de thon et de barracuda, des chèvres déchiquetées, d'autres bêtes en morceaux, des yeux, des langues, des foies et de grosses billes brunes (des couilles de taureau), des montagnes [...] douces, des bouteilles blanches (rhum agricole), des saladiers, des casse-noisettes, des ventouses roses à déboucher les toilettes, des pattes de lapin (porte-bonheur), des chauves-souris desséchés (porte-malheur), des bâtons à mordiller nommés bois bandé (pour guérir la mollesse des maris)... et une foule bigarrée qui caquetait, pourparlait, cancanait, s'insultait, s'esclaffait... (Orsenna, 46).

Іншим ефективним засобом візуального впливу на увагу читача є подання найбільш важливої інформації великими літерами. У такий спосіб, за сюжетом казки Е.Орсенна, перш чим зайти до кімнати, діти читають на дверях табличку, яка містить основні правила поведінки, що існують у казковому закладі – заходити без стуку, прохання зачекати, коли закінчиться слово, удячність за слідкування оголошеним правилам. На тлі усього тексту, що є надрукованим звичайним шрифтом, ця табличка є візуально виокремленою, вона привертає до себе у першу чергу зорову увагу читача та, скоріше за все, буде одразу ним прочитана й сприйнята:

Un panneau sur la porte :
ENTREZ SANS FRAPPER.
MAIS, S'IL VOUS PLAÎT,
ATTENDEZ LA FIN DU MOT.
MERCI.
Et un chuchotement, des sons qui bruissaient plutôt que ne parlaient, comme un gazoullis de moineau malade ou comme les prières à l'église (Orsenna, 62).

Поширеним невербальним засобом, що підвищує ступінь сприйняття французьких друкованих текстів масової комунікації адресатом, є курсив. У наведеному далі уривку з художньої літератури дівчина розповідає про минуле життя свого батька, його молодість, перебування на фермі, дозвілля. Після розповіді вона підводить підсумок, каже про те, що за таких умов батько був щасливий або мав ним бути. Крім того, у цьому підсумку дівчина непрямо подає слова батька, які він колись казав щодо цього періода свого життя та які письменник навмисно подав курсивом з прагматичною метою виокремити їх на тлі усього тексту:

Mon père était gai de caractère, joueur, toujours prêt à raconter des histoires, faire des farces. Il n'y avait personne de son âge à la ferme. Le dimanche, il servait la messe avec son frère,

vacher comme lui. Il fréquentait les « assemblées », dansait, retrouvait les copains d'école. On était heureux quand même. Il fallait bien (Ernaux, 32).

У текстах сучасної французької преси курсив використовується як засіб передачі цитування (у наведеному далі прикладі підкреслені цитати, надруковані у газеті курсивом). Уживання цього графічного засобу сприяє наразі візуальному виокремленню комунікативно та прагматично важливої, на думку автора тексту, інформації:

Un des grévistes m'a déclaré après la projection du film:"Avoir été filmé, cela m'a redonné du courage. Cela voulait dire que, si un cinéaste pouvait passer une journée avec moi, c'est que finalement, je suis un être humain". J'espère que la campagne va créer un mouvement de solidarité avant les élections comme lors de la pétition sur les sans-papiers en 1997 (Le Monde 21.11.2001).

Крім того, порівняно з українськими традиціями редагування текстів масової комунікації у сучасних французьких друкованих текстах курсив є більш поширеним, він переважно уживається замість лапок при поданні назви будь-якої соціальної чи культурної реалії), проте лапки залишаються головним засобом передачі прямої мови:

Devant une classe de première, les matheux, j'ai expliqué vingt-cinq lignes – il fallait les numéroter – du Père Goriot de Balzac. «Vous les avez traînés, vos élèves», m'a reproché l'inspecteur ensuite, dans le bureau du proviseur (Ernaux, 11-12).

Іноді автори друкованих видань використовують одразу кілька графічних засобів. У наведеному далі зачині з публіцистичного тексту подається тема, яку автор розвиватиме далі – задум канадського режисера вірменського походження А.Егояна зняти фільм про геноцид. Весь зачин надруковано великими літерами, що виокремлює його на тлі усього тексту. Крім того, ім'я, прізвище режисера, загальний сюжет фільму (про вірменський геноцид) надруковано жирним шрифтом. У такий спосіб комплексне уживання особливостей шрифту наразі виконує прагматичну функцію орієнтира адресата-читача на найбільш важливу інформацію:

RÉALISATEUR CANADIEN D'ORIGINE ARMÉNIENNE, ATOM EGOYAN CARESSE DEPUIS LONGTEMPS LE PROJET D'UN FILM SUR LE GÉNOCIDE ARMÉNIEN, SOMME ESPÉRÉE, RÊVÉE, DEPUIS PLUS DE QUATRE-VINGTS ANS, PAR TOUTE UNE COMMUNAUTÉ MARQUÉE DANS SA CHAIR (Première 09.2002).

У сучасній французькій пресі вживаними засобами візуального оформлення діалогічних текстів слугують допоміжні графічні засоби (геометричні фігури, символи, малюнки тощо). Крім того, одночасне використання особливостей шрифтів та інших графічних засобів сприяє досягненню максимального прагматичного ефекту впливу на читача, акцентування його уваги на окремих тематичних моментах, які дозволяють простежити розвиток усього тексту. У наступному тексті репліки журналіста оформлені жирним шрифтом, респондента – звичайним, початок кожного діалогічного обміну маркований геометричною фігурою – квадратом. Це дозволяє читачу виокремити запитання журналіста та простежити динаміку тексту:

■ *Vous parlez d'expressionnisme abstrait: quels sont les artistes qui vous intéressent le plus?*

J'adore les peintres américains, la culture Pop. J'aime énormément Rothko, les expressionnistes abstraits américains et aussi Matisse et Léger. C'est en découvrant les toiles de Matisse à Nice que j'ai adoré l'art contemporain (Connaissance des arts 11.2002).

Дослідники комунікативно-прагматичного аспекту ЗМІ довели, що існують спеціальні характеристики друкованих засобів, які сприяють їх популярності та росту потенційної аудиторії: оптимальним максимальним форматом є А 3, він має бути за формою близьким до квадрату; найбільший прагматичний ефект має кольорова сторінка; доцільним є розбиття великого матеріалу на частини, їх розміщення на суміжних шпальтах; широке використання ілюстрацій сприяє більш адекватному та позитивному розумінню тексту, на рівні

підсвідомості ілюстрації привертають до себе увагу читача через контраст із текстом; заголовок має бути не тільки змістовним, але й контрастним до основного тексту за накресленням та кеглем тощо [2:474].

У висвітленні політичних явищ та подій ефективним вважається використання карикатур. Слово "карикатура" прийшло у французьку мову з італійської і значить "перебільшення" [8:160]. Цей невербальний засіб базується на візуальному сприйнятті інформації адресатом, вагомі інформаційні чинники мають бути зображені в іронічній або саркастичній манері, з перебільшеннями.

Фотографії зайняли провідну позицію у газетах порівняно з іншими ілюстраціями. Крім того, наявність фотографії у тексті зробила зайвою значну кількість іншої текстової вербальної інформації, оскільки фото повторює її у більш ефективному та лаконічному вигляді. Дослідники текстів ЗМІ кажуть, що більший прагматичний потенціал властивий гарному фото, ніж довгому текстовому повідомленню [8:50]. Подібне ставлення журналістів до вживання візуальної інформації у статтях стало вирішальним фактором розвитку фотожурналістики, проте, відеоінформація завжди потребує окремих мовленнєвих коментарів [9:49-50].

Проведений у статті аналіз стилістично й прагматично зумовленого уживання невербальних засобів авторами сучасних французьких текстів масової комунікації дозволяє дійти окремих висновків. В усній масовій комунікації вербальна інформація супроводжується паравербальною, а при зоровому сприйнятті також невербальною інформацією. У сучасних французьких друкованих текстах, призначених масовому адресатові, спостерігається тенденція доповнення вербальної інформації уживанням значної кількості невербальних засобів. Такі тексти сприймаються адресатом виключно через візуальний канал комунікації. До основних невербальних засобів належать стилістичне використання шрифтів, знаків пунктуації, математичних символів, геометричних фігур, фото, карикатур тощо. Отже, невербальна інформація кодується у друкованих текстах шляхом уживання графічних вербальних та візуальних засобів.

ЛІТЕРАТУРА

1.*Почепцов Г.Г.* Теория коммуникации. – М.: "Рефл-бук", К.: "Ваклер", 2001. – 656с. 2.*Москаленко А.З., Губерський Л.В., Іванов В.Ф.* Основи масово-інформаційної діяльності. – К.: Київ. нац. ун-т ім. Т.Шевченка, 1999. – 634с. 3.*Кочерган М.П.* Загальне мовознавство. – К.: Видавничий центр "Академія", 1999. – 228с. 4.*Богданов В.В.* Текст и текстовое общение. – СПб.: СПбГУ, 1993. – 68с. 5.*Грушевицкая Т.Г., Попков В.Д., Садохин А.П.* Основы межкультурной коммуникации / Под ред. А.П.Садохина. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2002. – 352с. 6.*Майданова Л.М.* Структура и композиция газетного текста. – Красноярск: Изд-во Красноярск. ун-та, 1987. – 179с. 7.*Карпенко В.О.* Газетні жанри як комунікативні форми журналістики: Текст лекцій для студентів Інституту журналістики з курсу "Основи професійної комунікації". – К.: Інститут журналістики КНУ ім. Т.Г.Шевченка, 2002. – 30с. 8.*Baylon Chr., Mignot X.* Communication. – P.: Nathan, 1991. – 400p. 9.*Bonnefoy S., Cuadra T.* Les paradoxes de l'information // Le Français dans le monde. – 09.10.2003. – №329. – P.49-50.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1.*Le Magazine Littéraire* 01.2003. 2.*Première* 05.1999. 3.*Le Magazine Littéraire* 06.2003. 4.*Orsenna E.* La grammaire est une chanson douce. – P.: Éditions Stock, 2001. 5.*Le Monde* 21.11.2001. 6.*Ernaux A.* La place. – Paris: Gallimard, 1983. – 114p. 7.*Première* 09.2002. 8.*Connaissance des arts* 11.2002.

ГНАТЮК А.Д., ГНАТЮК Н.Г.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ЛІТЕРНА СИМВОЛІКА ТА ЇЇ ЗАСТОСУВАННЯ В СИСТЕМІ ПЕРЕКЛАДАЦЬКОГО СКОРОПИСУ

Послідовний переклад вважається складним видом професійної діяльності усного перекладача. Надмірне навантаження на пам'ять змушує останнього користуватися короткими нотатками, які він робить під час аудіювання виступу мовця, з метою збереження

в пам'яті найбільш важливої інформації. Ці нотатки або записи робляться досвідченим перекладачем не хаотично, а за певної системи, за допомогою певних знаків і символів, які отримали назву перекладацького скоропису.

В системі перекладацького скоропису важливе місце належить літерним знакам-символам. В процесі усного послідовного перекладу вони відіграють таку ж важливу роль як і скорочення, оскільки завдяки своєму графічному зображенню здатні сконденсувати цілу думку, сформульовану за допомогою багатьох слів. Крім цього, головним завданням знаків-символів полягає у позначенні різних назв, понять, явищ, а також смислових (модальних) зв'язків між окремими частинами висловлення. Проте, Ж.Ф.Розан застерігає від надмірного застосування перекладачем символів в своїх нотатках і радить обмежити їхню кількість двадцятьма. З цього приводу він пише: "Не варто користуватися надто великою кількістю символів. Якщо б для кожного слова підбирати окремі символи, то справа може закінчитися тим, що перекладач матиме листок паперу переповнений символами, які йому довелося б розшифровувати, а отже і дослівно відтворювати весь текст, а не його головні думки" [1:13-27]. Ідею Ж.Ф.Розана щодо кількості символів, яка обмежується одним-двома десятками підтримує Даніка Селескович. Вона вважає, що недосвідчений перекладач, зачарований загадковою формою невеликих знаків, хибно вважає, що саме в них криється успіх послідовного перекладу, забуваючи при цьому, що нотування всіх слів, почутих від оратора, може нанести лише шкоду для перекладу [2:149].

Іншої думки стосовно кількості символів в перекладацьких записах дотримується Р.К.Міньяр-Бєлоручєв, хоча і не прямо опонує до вищезгаданих дослідників. Він класифікує символи за їх прямим призначенням, виділяючи при цьому групу предикативних символів, символів часу, модальні символи, символи якості. В додатку до свого посібника з послідовного перекладу він наводить приклади понад 150 символів, які застосовуються при послідовному перекладі з іноземної на російську мову і навпаки. До відомих груп символів він додає також узагальнюючі символи, символи загального призначення, які складають найбільшу групу, а також складні символи [3:141].

Чому виникла ідея використовувати знаки-символи в перекладацькому скорописі? Відповідь на це запитання знаходимо у тієї ж Даніки Селескович, яка пише: «Зі скороченим словом завжди виникає ризик переплутати його з іншими словами. Звичайно, до слова можна підібрати його скорочену форму, яка б відносилась тільки до цього слова. Наприклад, у французькій мові скорочення «***sol***» не відноситься до «***soleil***» (сонце) чи іншого слова, а завжди до «***solution***» (вирішення), в інакшому випадку можна помилитися. До того ж слово «***solution***» набагато частіше вживається на конференціях ніж слово «***soleil***». Саме небезпека помилитися у значенні скороченого слова змушує перекладачів звертатися до інших знаків» [2:152].

За своєю графічною формою символи бувають надзвичайно різними. Найбільше в перекладацькій практиці застосовують літерні символи, геометричні символи та символи довільної форми.

Літерні символи здебільшого зображуються за допомогою однієї великої літери, яка є першою в скороченому слові. Наприклад, літера «**П**» може замінити собою «*підприємство*», «**У**» – *указ*, «**Д**» – *держава*, «**Ж**» – *життя*, тощо. Широко вживаються великі латинські літери для позначення країн **C** -Куба, **F** – Франція, **UA** –Україна, **PA** – Панама, **IL** – Ізраїль, **RUS** – Росія і тому подібні.

Літерні символи мають чітку графіку, вони легко сприймаються і розшифровуються. Ці символи характеризуються смисловою обмеженістю. Вони придатні для означення одного поняття і носять, як правило, одне значення. Смислова обмеженість літерних символів витікає з самого способу позначення, тобто для слова взятого лише в одному значенні. Для того, щоб перекладачеві раз і назавжди уникнути плутаними з літерними символами під час

декодування повідомлення, необхідно, щоб графіка символа відповідала лише одному слову і не допускала при цьому можливих "синонімів". Наприклад, літера R може скорочено позначати Румунію і Росію. Для того щоб не було плутаними перекладач має запам'ятати, що **R** стосується лише Румунії, а **RUS** – Росії, ще **U** – це Уругвай, а **UA** – Україна.

Окрім загальновідомих літерних символів, які мають смислову обмеженість, перекладачі можуть цілком ефективно використовувати філософський, соціальний та культурологічний зміст загальновідомих літер алфавіту як рідної так і іноземної мови. Наприклад, відомо, що в алхімії **A** – означає початок всіх речей і відповідає природному першопочатку. М.В.Ломоносов вважав, що **A** означає безкінечність простору. В наш час символіка **A** активно використовується дизайнерами та працівниками реклами. Враховуючи первенство літери **A** в більшості алфавітів, назви і логотипи фірм, в яких використовується ця літера претендують на роль лідерства: «Альфа-Банк», «Альфа-капітал», «Альфа-Ромео». Адже для того, щоб не впасти в буквальний символізм перекладач має пам'ятати, що А є першою літерою як у слові авангард так і у слові арє'єргрд. У французькій мові фразеологічна сполука **De à Z** означає – від початку до кінця.

A-Ω

Альфа та омега – символ людського буття, початку і кінця раціонального циклу, боротьби протилежностей, злого і доброго начала у людській особистості; Ісуса Христа. Альфа – назва першої літери грецького алфавіту, а омега – остання літера цього алфавіту.

Латинська літера **V** є двадцять другою в англійському алфавіті. Її числове значення дорівнює 5. На мові жестів **V** означає знак перемоги. Може означати також і мезальянс.

Слово Бог в багатьох мовах починається з літери **G**: God (англ..), Gott (нім.). В латинській мові **G** символізує творця, сотворителя.

Літеру **Д** вважають фінікійського походження. У грецькому алфавіті Дельта – означає те звідки починається світ, відповідає числу 4. В кирилиці – Добро – п'ята буква.

В англійському алфавіті літера **Z** графічно нагадує зигзаг. Її число – 2000. Цей знак символізує руйнування і протиставляється літері **B**, що містить в собі елемент композиції всіх речей (***bâtir*** у фран. мові означає будувати). В кирилиці **З** означає Землю, її числове значення – 7.

Літеру **M** вважають однією із найбільш священих літер, оскільки в ній втілено союз чоловічого і жіночого начала. Вона символізує воду. В мовних системах багатьох країн **M** дає початок всім часовим та природним формам існування. **M** означає перехід дня в ніч і виникнення смерті із життя. Її знак – Скорпіон, а планета Марс. **M** протиставляються **N**. Останній вважається символом руйнування. Літера **M** активно присутня в житті великих міст. У свідомості міського населення вона символізує знак метро, або місце входу в метро. Загальновідомими є назва американських цукерок **M&N**, сумнозвісне для москвичів акціонерне товариство **MMM** та інш.

N є виразником руйнівної сили води (Нептун). Графічно **M** і **N** нагадують морські хвилі або хвилястий рух змії. Латинське **N** є знаком номера.

Графічно **O** в усіх мовах має вигляд диску сонця, що символізує досконалість.

Латинська літера **C** графічно нагадує неповний місяць. В кирилиці з неї починається Слово. В івриті вона вважається священною, оскільки містить ім'я Бога Самех. Її ієрогліф – стріла, яка рухається по колу. Латинська **S** графічно нагадує спіраль, змію.

Літера **Ф** в кирилиці і грецька **фі** вважається універсальним охоронним знаком – основою життя. Символізує урівноваженість думок, тіла і Духа (4, 576).

Не менший практичний інтерес для українських перекладачів як джерело символів може представляти азбука слов'янської символіки. Символіка абетки була створена братами Кирилом та Мефодієм у 863 році. Не одне століття вчені всього світу намагалися розкрити таємницю слов'янського алфавіту. Цікаві гіпотези висували М.Толстой, М.Трубецькой,

Ю.Чернохвостов, Ю.Степанов та ін. Наприклад, Ю.Чернохвостов вважав, що глаголиця, створена Кирилом, є утворення із трьох елементів, трьох Божественних символів – хреста (знака хреста), трикутника (символу Божественної Трійці), кола (символу всемогутності, нескінченності та досконалості Бога) [5:27].

На думку професора, О.І.Потапенка, словянська азбука – це суцільний зв'язний текст, Всесвітня молитва, Господній Заповіт людству (Логоса, Космічного Роздуму). Літери кирилиці мали таке значення: ***а*** *– аз-я;* ***б (буки)*** *– літери письма, знак;* ***в (веди)*** *– знати;* ***г (глаголь)*** *– мовити;* ***д (добро)*** *– добро, користь;* ***є (єсть)*** *– є;* ***ж (живете)*** *– життя духовне;* ***s (золото)*** *– дуже, сила, зелень (природа);* ***з (земля)****;* ***і*** *– и;* ***и (иже)*** *– котрий, який;* ***к (коло)*** *– як, подібно;* ***л (люди)*** *– люди (народи);* ***м (мислити)*** *– думати;* ***н (наш)*** *– наш;* ***о (он)*** *– він (табуйова назва Бога);* ***п (покой)*** *– мир, спокій і водночас (смерть);* ***рцы -*** *клятва і водночас закляття;* ***с (слово)*** *– Слово (Бог);* ***т (твердо)*** *– міцно, сильно;* ***у (ук)*** *– учіння, вчення, заповідь;* ***ф (ферт)*** *– Бог-Отець;* ***Х*** *– Христос;* ***ω (омега)*** *– Дух Святий;* ***ц (цы)*** *– Церква;* ***ч (червь)*** *– червоний, золото і водночас погибель****; ш (ша)*** *– трійця;* ***щ (ща)*** *– Трійця вічна, животворення;* ***ъ (ер)*** *– є клятва;* ***ы (єри)*** *– є клятва.*

О.І.Потапенко з'ясував, що в стародавній кирилиці заповідано глибоко символічне послання Бога (Логоса): "Я знанням (Тайным) ведаю, говорящим: "Добро есть жизнь (духовная), зелень (природа), земля и так как слово народы мыслят наши (христиане). За эту уверенность говорит лово (заповедь) твердое – учение (Библия) Бога, Христа, Духа Святого. Церков – Золотая Троица, Троица вечно есть клятва!" [6:49-50].

Користуючись термінологією К.Г.Юнга, літерні символи, про які йшлося вище є не чим іншим як культурними символами (існують ще й "природні" символи), які є життєвими силами в побудові людського образу, а отже і не можуть ігноруватися без значних втрат. Там, де вони прудукуються або ігноруються, їх специфічна енергія зникає з непередбаченими наслідками [7:80].

Ознайомлення перекладачів з існуючою символікою літер не тільки поглибить їхні філологічні знання, але й навчить розпізнавати їх, користуватися ними в своїх записах почутого тексту, пов'язувати їх знання з особистим досвідом, адже ці символи, як і багато інших, є скарбницею загальнолюдських знань.

Символи для позначення того чи іншого поняття вибирає сам перекладач. Лише в цьому випадку символи будуть слугувати опорами для його пам'яті. Символи є конкретними знаками, а отже вони мають безпосередній смисловий зв'язок зі змістом повідомлення. Для того, щоб символи цілком відповідали перцептивній орієнтації перекладача їх не потрібно щоразу вигадувати нові. Це було б малоефективним заняттям, оскільки такі знаки не будуть пов'язані з нашими уявленнями. Дієвими символами можна вважати ті, які ми зустрічаємо в повсякденному житті та побуті і свідомо чи підсвідомо сприймаємо їх як знайомі речі. Найчастіше ми маємо справу з літерами українського і латинського алфавітів, знаками пунктуації, окремими математичними, фізичними, хімічними формулами, дорожніми знаками, показниками тощо. Всі ці знаки є ефективним та багатим джерелом, з якого, в разі потреби, можна вибирати потрібні символи.

Розглядаючи проблему символу у вигляді літери в перекладацькому скорописі, дослідники надають перевагу саме цим літерним символам, які перекладач може запозичити з алфавітів різних мов світу, враховуючи різний характер літер та їх написання.

ЛІТЕРАТУРА

1.*Rozan J.F.* La Prise de notes en interpretation consécutive. Genève, 1959. 2.*Seleskovitch L.* Langue, langage et mémoire. Paris, lettres modernes, Minard, 1975. 3.*Миньяр-Бєлоручев Р.К.* Последовательный перевод. – М., Воениздат, 1969. 4.Энциклопедия символов, знаков, эмблем. –М.: "Локхид"; "Миф", 2000. 5.*Степанов Ю.С.* Кілька гіпотез про імена букв слов'янського алфавіту у зв'язку з історією культури // Вопрсы языкознания, 1991, №3. 6.Потапенко О.І. Всеслов'янська молитва // Відродження, 1996. – №4. – С.49-50. 7.*Юнг К.Г.* Архетип и символ. – М., «Ренессанс», СП ИВО-СНД, 1991.

ГОМЕНЮК Г.А.
Горлівський державний педагогічний інститут іноземних мов

КОНЦЕПТ *“ГНІВ”* У ПРИСЛІВ'ЯХ, ПРИКАЗКАХ ТА АФОРИЗМАХ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ

У контексті антропологічної тенденції в лінгвістиці проблема вивчення концептуалізації та вербалізації емоцій стає в ряд важливих лінгвістичних проблем. Емоції не тільки регулюють процеси сприйняття та інтерпретації дійсності особистістю [1:19], але й самі стають об'єктом відображення, організовуючись у свідомості людини у вигляді індивідуально й колективно обумовлених когнітивних структур знання – емоційних концептів, які здатні набути втілення в семантиці мовних одиниць (В.Я.Маслова, М.О.Красавский, О.О.Борисов, Ю.Ю.Шамаєва та ін.)

Згідно з Г.Вежбицькою та С.Г.Воркачевим, концепти базових емоцій належать до розряду «парасолькових» (рос. «зонтиковых») або «концептів-максимумів», охоплюючи загальне знання/відчуття людиною емоційного змісту [2:82]. До базових емоцій більшість учених відносять страх, гнів, сум, і радість (Г.Вежбицька, К.Е.Ізард та ін.). Детальному вивченню структури й змісту концепту в цей час приділяється велика увага в сучасному мовознавстві (О.С.Кубрякова, Й.А.Стернин, М.М.Болдарев, В.І.Карасик, О.А.Селіванова, С.А.Жаботинська, і ін.) Разом з тим питання дослідження емоційних концептів як організуючої основи когнітивного осмислення емоцій перебувають на початковій стадії (М.О.Красавский, С.Г.Воркачев, Ю.Ю.Шамаєва, О.О.Борисов,), що й зумовлює актуальність дослідження концептуалізації базової емоції гніву.

Метою даної статті є аналіз прислів'їв, приказок та афоризмів англійської мови, які вербалізують концепт ГНІВ.

Як вітчизняними, так і зарубіжними вченими називається різна кількість базисних емоцій, але практично всіма до їхнього числа відносять страх, радість, гнів і сум. Емоція гнів зіграла велику роль у виживанні людини як виду. Гнів підвищує здатність людини до самозахисту, до агресивної поведінки, тому що людина в міру своєї еволюції стикалася з різноманітними перешкодами, які їй необхідно було переборювати. Однак з розвитком цивілізації людина усе менше стала зазнавати необхідність у фізичному самозахисті, і ця функція гніву поступово редукувалася. Сучасній людині часто доводиться захищатися психологічно. Гнів може активізуватися будь-якими подіями або стресовими ситуаціями. Фізіологами встановлено, що емоція гніву може виникати безпосередньо, лише за допомогою дратівної стимуляції та від людини зовсім не залежить – бажає вона мати цю реакцію чи ні. Л.Берковиц після багатьох років дослідження проблеми гніву й агресії, дійшов висновку, що неприємні події, наприклад, занурення в холодну воду, тривалий вплив високої температури, кепські запахи й т.п., викликають у людини неприємні відчуття, які є безпосереднім активатором гніву [3:87]. Першою й безпосередньою причиною гніву виступає біль. Дослідження К. Ізарда довели, що гнів є природною реакцією на несподіваний біль від уколу у немовлят. Грудні діти проявляли емоцію гніву на обмеження фізичної волі – коли їм тримали руки й не давали ворушитися [4:24].

Емоція гніву може розвитися з емоційних станів суму, сорому, невдачі, розчарування. Гнів може активізуватися думками й почуттями. Серед думок, які можуть спровокувати в людини гнів, у першу чергу, виділяють думки про допущену несправедливість, обман. Гнів буває викликаний образою – тобто думкою-оцінкою, що тебе образили. Одні дії змушують людину відчувати гнів стосовно самого себе, інші активізують гнів, спрямований на оточення. Таким чином, гнів, як і будь-яка інша емоція, може активізуватися діями, думками, почуттями [5:84-85].

М.О.Красавский визначає емоційний концепт (ЕК) як «етнічно, культурно обумовлене, структурно-смислове, як правило, лексично й/або фразеологічно вербалізоване утворення, що базується на понятійній основі, яке включає в себе крім самого поняття образ, культурну цінність і функціонально заміщає людині в процесі рефлексії й комунікації предмети світу, що викликають упереджене відношення до них людини» [1:19]. Емоційна концептосфера є сукупність емоційних концептів. М.О. Красавский, С.Г. Воркачев, В.І. Карасик вважають, що структура ЕК підрозділяється на понятійну складову (відбиває його ознакову й дефініційну структуру), образну складову (фіксує когнітивні метафори, які підтримують концепт у мовній свідомості) і ціннісну складову (етимологічні, асоціативні параметри; місце імені ЕК у лексичній системі та аксіологічному тезаурусі конкретної мови) [1:22], [2:85], [6:74].

Результати етимологічного аналізу лексеми *anger*, що є іменем концепту ГНІВ та найбільш повно передає його зміст, показують, що вона походить від латинського іменника *angor – strangling (стримування, придушення), anguish (біль, мука, страждання)*, утвореного від *angere – to strangle (стримувати, придушувати, душити), distress (заподіювати страждання, горе, фізичний біль)*. Аналіз англомовних лексикографічних джерел дозволяє виділити два основних значення лексеми *anger*: 1) a strong feeling of displeasure and usu. of antagonism, excited by a real or supposed injury or insult to oneself or others (сильне почуття досади й ворожнечі, викликане реальною або передбачуваною несправедливістю, і образою стосовно себе, або до інших,); 2) a cause or manifestation of anger (причина або прояв гніву).

Ціннісні характеристики окремого концепту яскраво представлені прислів'ями, приказками та афоризмами, які максимально лаконічно, точно й виразно передають найбільш цінний життєвий і суто національний досвід народу, що визначається його національною свідомістю [7:129].

Прислів'я, приказки та афоризми виявляють собою результат рефлексії, глибинного пророблення тим або іншим (мікро) соціумом найбільш актуальних для нього понять, і – як наслідок – рельєфно показують самобутність, оригінальність його мовно-мисленнєвих й мовних вчинків. У семантиці прислів'їв, приказок та афоризмів віддзеркалюється система морально-етичних норм та стереотипів, вироблена багатовіковим соціальним буттям етнічної спільноти [6:9], завдяки чому вони набувають здатності регламентації різного роду міжособистісних стосунків у суспільстві [8:74]; [9:251].

Матеріалом для дослідження слугують 142 прислів'я, афоризми та приказки, що містять номінації гніву відібрані зі словників і збірок афоризмів та прислів'їв англійської мови методом суцільної вибірки [13, 14, 15, 16, 17, 18].

Емоції як явища психіки мають надзвичайно складну концептуальну структуру, що може бути виявлена за допомогою побудови емоційних сценаріїв, тому що всі емоції мають загальну послідовність трьох фаз: 1) причина емоції; 2) власно емоція; 3) її наслідки [10:32]. Поняття когнітивної моделі або сценарію тісно пов'язане з поняттям фрейму. Фрейм (від англ. framework – каркас) – структура репрезентації знань, у якій відображено набуту досвідним шляхом інформацію про деяку стереотипну ситуацію та про текст, що її описує, а також інструкцію по її використанню [11:645]. До базових типів фреймових структур відносяться предметноцентричний, акціональний, посесівний (партонімічний), таксономічний та компаративний фрейми [12: 12-25].

Аналіз концептуальної семантики досліджуваних одиниць показав, що під час її формування наївна англомовна свідомість осмислює гнів у різних іпостасях, через що йому приписується ряд семантичних ролей: 1) **причина** виникнення ситуації; 2) **агенс**; 3) **наповнення контейнеру**:

1) прислів'я, у яких гнів виступає **причиною**, реалізує акціональний фрейм [ЩОСЬ$_1$ (гнів) *спричиняє* ЩОСЬ$_2$ (ситуація)]. Ситуація, до якої потрапляє індивід, може відображати

його дії або стан. Представляється можливим виділити всередині даної групи дві підгрупи прислів'їв, приказок та афоризмів:

а) прислів'я, у яких стверджується, що наявність / відсутність гніву є умовою виникнення / не виникнення певного внутрішнього чи зовнішнього стану суб'єкта, наприклад, *He who is slow to anger has great understanding, but he who has a hasty temper exalts folly / An angry man opens his eyes and shuts his eyes / Anger blows out the lamp of the mind. In the examination of a great and important question, everyone should be serene, slow-pulsed and calm (Robert Ingersoll) / Anger is a brief lunacy (Horace).* На концептуальному рівні вони є представленими предметно-акціональним фреймом [ЩОСЬ: причина (гнів) *спричиняє* ХТОСЬ: людина *стає* ТАКИЙ (стан)]. Наприклад, *In a controversy the instant we feel anger we have already ceased striving for the truth, and have begun striving of ourselves.* Дана емоція асоціюється в цілому винятково з ірраціональною поведінкою людини, що перебуває в стані, гніву*: Anger is never without an argument, but seldom with a good one / Act nothing in a furious passion. It's putting to sea in a storm (Thomas Fuller) / For every minute you are angry you lose sixty seconds of happiness (Ralph Emerson).* Стверджується, що після здійснення «гнівних» дій, людина, заспокоївшись, неодмінно пізніше кається, що говорить про негативний характер емоції гніву: *Anger begins with folly and ends with repentance / The end of passion is the beginning of repentance / If you are patient in one moment of anger, you will escape a hundred days of sorrow / Speak when you are angry and you will make the best speech you will ever regret (Ambrose Bierce) / Whatever is begun in anger, ends in shame (Benjamin Franklin)*

Життєвий досвід, що знайшов свою лінгвістичну об'єктивацію в прислів'ях і приказках англійської мови, корелює з анкетними даними, отриманими психологом К. Ізардом, що поставив перед собою завдання узнати думку американських студентів про наслідки переживання даної емоції. Одними з найпоширеніших відповідей були вказівки респондентів на імпульсивність, ірраціональність дій людини, що переживає гнів, а також на необхідність зберегти або відновити контроль над собою в провокуючих цю емоцію ситуаціях [9:247].

Відповідно до прислів'їв та приказок, переживання гніву завдає шкоди здоров'ю людини: *Anger is like those ruins which smash themselves on what that fall / Every time you get angry, you poison your own system (Montapert) / Holding on to anger is like grasping a hot coal with the intent of throwing it at someone else; you are the one getting burned (Buddha).*

У Біблії переживання гніву – це гріх, від якого варто позбутися: *My dear brothers, take note of this: Everyone should be quick to listen, slow to speak and slow to become angry, for man's anger does not bring about the righteous life that God desires (James 1:19-20) / Whenever you get red in the face, whenever you raise your voice, whenever you get hot under the collar or negative in spirit, then know that the spirit of God is leaving you and the spirit of Satan is beginning to take over (Ephesians 4: 28) / He best keeps from the anger who remembers that God is always looking upon him (Plato) / He that would be angry and sin not, must not be angry with anything but sin (Thomas Secker) / All anger is not sinful, because some degree of it, and on some occasions, is inevitable. But it becomes sinful and contradicts the rule of Scripture when it is conceived upon slight and inadequate provocation, and when it continues long (Babe Paley).* Похвально оцінюється поведінка людини, що зуміла подолати дану негативну емоцію: *He is a wise man that leads passion by the bridle / To be angry about trifles is mean and childish; to rage and be furious is brutish; and to maintain perpetual wrath is akin to the practice and temper of devils; but to prevent and suppress rising resentment is wise and glorious, is manly and divine (Alan Watts) / We praise a man who feels angry on the right grounds and against the right persons and also in the right manner at the right moment and for the right length of time (Aristotle) / He that is slow to anger is better than the mighty and he that ruleth his spirit than he that taketh a city (Akhenaton) / The discretion of a man deferreth his anger, and it is his glory to pass over a transgression (Martin Luther).* Гнів перешкоджає ефективному спілкуванню людей, що ілюструють наступні приклади: *Anger*

and intolerance are the twin enemies of correct understanding (Mahatma Gandhi) / It is better to dwell in the wilderness, than with a contentious and angry woman / The flame of anger, bright and brief, sharpens the barb of love (Walter Savage Landor) / The tendency of anger is an innate, independent, instinctual disposition in man … it constitutes the most powerful obstacle to culture (Sigmund Freud).

Вважається, що переживання гніву є ознакою слабкого характеру: *If a small thing has the power to make you angry, does that not indicate something about your size? (Sidney J. Harris) / The anger of a person who is strong can always bide its time (John Ruskin).* При цьому також дається багато рекомендацій щодо способів профілактики й подолання гніву: *The greatest remedy for anger is delay / When angry, count four, when very angry swear (Mark Twain) / When angry, count to ten before you speak. If very angry, count to one hundred (Thomas Jefferson) / The deferring of anger is the best antidote to anger (Seneca) / The best remedy for a short temper is a long walk (Joseph Joubert) / When anger rises, think of the consequences (Confucius) / Consider, when you are enraged at anyone what you would probably think if he should die during the dispute (William Shenstone)*

б) прислівїя, що зображують ситуації, коли гнів як рушійна сила викликає у відповідь певні дії індивіда, або, навпаки, позбавляє останнього можливостей їх здійснення, наприклад, *However weak the hand, anger gives it strength / Rage supplies all with arms / The angry man will defeat himself in battle as well as in life (Samurai Maxim) / When I am angry I can pray well and preach well (Martin Luther) / There's nothing wrong with anger provided you use it constructively (Wayne Dyer) / Anger is a great force. If you control it, it can be transmuted into power which can move the whole world (Sri Swami Sivananda),* які вербалізують акціональну фреймову структуру [ЩОСЬ: причина (гнів) *спричиняє* ХТОСЬ: людина *діє* ТАК]. Інтерпретативний аналіз фактичного матеріалу дозволяє зафіксувати поряд з його вищезгаданими негативними характеристиками також і позитивне відношення до нього, хоча й у рідких випадках. Отже, гнів може кваліфікуватися винятково позитивно: він стимулює активність людини. Певна діяльнісна позитивність даної емоції відзначена також і психологами, які вважають, що гнів здатний послабити страх, він надає людині рішучості [9:245]

2) Осмислюючи ситуацію виникнення гніву, англомовна спільнота може наділяти останній рисами **агенсу**, здатного виконувати дії в межах акціонального фрейму [ХТОСЬ: агенс (гнів) *діє* ТАК]. Відповідна концептуалізація гніву відбувається завдяки проектуванню на нього якостей живих істот, зокрема людей та звірів. Така інтерпретація емоції здійснюється завдяки дії концептуальної метафори ГНІВ – ЖИВА ІСТОТА: *Anger is soon as fed is dead; "Tis starving makes it fat" (Emily Dickinson) / Anger is a sworn enemy / You will not be punished for your anger, you will be punished by your anger / There is not in nature a thing that makes a man so deformed, so beastly, as doth intemperate anger (John Webster)* Дієслівні лексеми *to make, to feed, to be dead, to starve, to bide, etc.*, що мають у своїй змістовній структурі сему «активність», уподібнюють гнів людям (живим істотам взагалі), які поводять себе активно навіть агресивно. Метафора ГНІВ – ЖИВА ІСТОТА регулює введення до акціональної фреймової моделі приказок групи слотів компаративного фрейму, які доповнюють її до структури [ХТОСЬ (гнів) *є подібним до* ХТОСЬ (істота) *існує* ТАК / *діє* ТАК].

3) Гнів може концептуалізуватися у свідомості людини в ролі сутності, яка заповнює собою людину, її душу або серце. У таких прикладах, як *Anger: an acid that can do more harm to the vessel in which it is stored than to anything on which it is poured (Seneca) / Anger may glance into the breast of a wise man, but only rest in the bosom of a fool / Anger is the most important of passions. It effects nothing it goes about, and hurts the one who is possed by it more than the one against whom it is directed (Clarendon) / The more anger towards the past you carry in your heart, the less capable you are of loving in the present (Barbara Angelis)*, емоція гнів на концептуальному рівні представляється як **вміст**, що заповнює собою контейнер.

Концептуально-семантична структура паремії – результат переміщення інформації в межах вище наведеної посесивної структури: [ТАКИЙ ХТОСЬ: контейнер (людина) *містить* ЩОСЬ: наповнення (гнів)].

Підводячи підсумки, відзначимо, що емоційний концепт ГНІВ виявляє високий ступінь лінгвістичної об'єктивації в англійській мові на рівні стійких мовних висловлень (прислів'їв, приказок та афоризмів). Аналіз прислів'їв, приказок та афоризмів, які виражають ЕК ГНІВ у сучасній англійській мові, показав, що вони виступають одним з найкращих інструментів розкриття поняттєвого, образного та культурно-ціннісного боку концепту. Аналіз концептуальної семантики досліджуваних одиниць показав, що під час її формування наївна англомовна свідомість осмислює гнів у різних іпостасях, через що йому приписується ряд семантичних ролей: 1) **причина** виникнення ситуації. 2) **агенс**; 3) **наповнення контейнеру**. На концептуальному рівні вони представлені акціональним, компаративним та посесівним фреймами Спостереження за фактичним матеріалом з позиції аксіологічної значущості концептуалізованої в англійській концептуальній картині світу емоції гнів дає підстави підтвердити превалюючу негативну оцінність її структури. Значно менше висвітлюється його адаптивна цінність.

Перспективу подальших досліджень складає вивчення понятійного образного та ціннісного складників концепту ГНІВ на прикладах англомовного художнього дискурсу.

ЛІТЕРАТУРА

1.*Красавский Н.А.* Лингвистические методы исследования эмоциональной концептосферы. // Лингвистические парадигмы: традиции и новации: Материалы междунар. симпозиума молодых учёных «Лингвистическая панорама рубежа веков». – Волгоград: Перемена, 2000. – С.18–27. 2.*Воркачев С.Г.* Методологические основания лингвоконцептологии // Теоретическая и прикладная лингвистика. Вып. 3: Аспекты метакоммуникативной деятельности. – Воронеж. – 2002. – С.79-95. 3.*Додонов Б.И.* В мире эмоций. – К.: Политиздат Украины, 1987. 4.*Изард К.Э.* Психология эмоций: Пер. с англ. – СПб.: Питер, 2000. 5.*Симонов П.В.* Потребностно-информационная теория эмоций // Вопросы психологии, 1982. – № 6. – С.44-56. 6.*Карасик В.И.* Языковой круг: личность, концепты, дискурс. – Волгоград: Перемена, 2002. 7.*Попова З.Д., Стернин И.А.* Очерки по когнитивной лингвистике. – Воронеж: Истоки, 2002. 8.*Телия В.Н.* Русская фразеология. Семантический, прагматический и лингвокультурологический аспекты. – М.: Школа «Языки русской культуры», 1996. 9.*Кунин А.В.* Фразеология современного английского языка. – М.: Изд-во Международные отношения, 1972. 10.*Лингвопсихология* как раздел когнитивной лингвистики, или Где эмоция – там и когниция / В.З.Демьянков, Л.В.Воронин, Д.В.Сергеева, А.И.Сергеев // С любовью к языку: Сб. науч. тр.: Посвящается Е.С.Кубряковой / РАН. Ин-т языкознания, Воронеж. гос. ун-т. – М.; Воронеж, 2002. – С.29-36. 11.*Селіванова О.* Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. – Полтава: Довкілля, 2006. 12.*Жаботинская С.А.* Концептуальный анализ: типы фреймов // Вісник Черкаського ун-ту. Серія Філологічні науки. – Черкаси, 1999. – Вип.11. – С.12–25.

ЛЕКСИКОГРАФІЧНІ ДЖЕРЕЛА

13.*1340* Английских пословиц и поговорок с русскими эквивалентами. – М.: «Ибис», 1992. 14.*Кузьмин С.С., Шадрин Н.Л.* Русско-английский словарь пословиц и поговорок: 500 единиц. – М.: Рус. яз., 1989. 15.*Ухтомский А.В.* Английские афоризмы в устной речи: Учебное пособие. – М.: Ком Книга, 2005. 16.*Гандельсман А.* Английская синонимия (на агл. языке). – М.: Foreign Language Publishing House. – 1963. 17.*New* Webster's Dictionary and Thesaurus of the English Language. – Danbury: Lexicon Publications, Inc., 1993. 18.*Wit* & Wisdom = Афризмы и пословицы / Сост. С.В.Гапонова. – К.: О-во «Знання», КОО, 2005.

ГОРЕНКО О.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

НОМІНАТИВНА СТРАТЕГІЯ ДЖ.Ф.КУПЕРА У РОМАНІ "ПІОНЕРИ"

Інтерес романтиків до людини в усьому розмаїтті її проявів не міг не позначитися на концепції імені, яке перетворювалося на межову категорію, оскільки ставало точкою перетину зовнішнього і внутрішнього світів, специфічно відбивало характер людини, її сутність. Вже йенські романтики почали закладати основи нового методу, який пізніше буде широко застосовуватися символістами. Вони розуміли, що "слово повинно стати безкінечним за змістом, повинно породжувати підсвідомі асоціації чуттєвих переживань, бути музикально значущим щоб передати безкінечне". Тобто, ідейним фундаторам

романтизму стала притаманною "боротьба зі словом, з образом, намагання надати йому більшого змісту". Їхні ідейні послідовники, американські романтики, прагнули знайти такі слова, які б найбільш різнобічно, багатозначно, відбивали сутність явищ. Напрочуд яскраво це прагнення "змінити внутрішні якості слова і зв'язок між словами у відповідності з новим ідеалом виразності" [1:203, 30, 31] реалізується у їхніх експериментах з власними іменами.

Американські романтики зробили безпрецедентний внесок у розвиток літературного оніму. Вони починали майже з нуля в історичному, культурологічному і соціологічному плані, і не мали за своїма плечима багатющої літературної традиції, яка б з одного боку сприяла подальшому розвитку письменницького таланту, але з іншого обмежувала б його якимись сталими канонами, нормами, моделями і шаблонами. Вже у першій половині XIX століття можливість вільного експерименту з власними іменами сприяла формуванню літературної ономатологічної традиції. Хоча у творчості романтиків категорія імені ще не піднімається на той щабель операційної свободи, який через півтора століття стане нормою для багатьох майстрів художнього слова, але і вони напрацювали багатий досвід використання літературного імені в різних контекстах і з різним навантаженням. Причому деякі митці сягнули таких висот у розумінні цієї філософської проблеми, до яких ніхто ані до, ані після них ще не піднімався. У творчості В.Ірвінга, Дж.Ф.Купера, Н.Готорна, Е.А.По, Г.Мелвілла літературні антропоніми стали відігравати важливу інтертекстуальну роль, оскільки вони створювали не тільки семантичне підгрунтя літературних персонажів, але й через явище прецедентності сприяли утворенню інтертекстуальної референції до біблійних чи міфологічних образів попередньої літератури. Аналіз літературних антропонімів у текстах американських романтиків дозволяє розкодувати творчу інтенцію авторів, зрозуміти характер та динаміку формування антропонімікону, і, разом з тим, осягнути стратегію міфоутворення, яка стала наскрізною для найкращих творів національної літератури цієї доби.

У творчості Дж.Ф.Купера літературний антропонім стає цікавою пошуковою базою для дослідження, оскільки він включає весь спектр естетичних, ідейно-художніх, психологічних, філософських і цивілізаційних принципів, притаманних Куперу як письменнику, історику та моралісту. Достатньо ілюстративним матеріалом для аналізу цього поняття стає перший роман пенталогії Купера про Шкіряну Панчоху – "Піонери" (1823р.). Вже сама назва цієї книги може розглядатися як апелятив, як шанобливе звернення до тих, хто заселяв і освоював безмежні простори американського континенту.

Вперше читачі зустрічаються у цьому творі з Натті Бампо, чи Шкіряною Панчохою, якому вже виповнилося сімдесят років і який тільки наприкінці роману набуває рис головної героя, оскільки описовий, уривчасто подієвий сюжет акцентує важливість різних персонажів – то судді Темпля, то його кузена Річарда Джона, то молодого мисливця Олівера Едвардса, то доньки Темпля – Елізабет. У цій книзі автор ще не ідеалізує свого майбутнього улюбленця, чия поведінка є не завжди адекватною. Інколи він занадто категоричний у своєму ставленні до судді, який на його фоні виглядає більш терплячим і поблажливим. І не так вже й суворо Натті дотримується головного закону Природи – не вбивати без крайньої потреби. Його мисливський азарт змушує натискати на спусковий гачок навіть у таких випадках, коли у нього вже достатньо здобичі. Втім поступово роль рятівника, яку відводить йому автор, визначає його статус повноправного героя.

Американський критик Томас Бергер вважає, що ім'я "Натті Бампо", котре автор надає своєму героєві, є "фіглярським, комічним" [2:430]. Не випадково у наступних частинах пенталогії Натті частіше з'являється під різними індіанськими іменами-прізвиськами. Він стає і Звіробоєм (Deerslayer), і Довгим Карабіном (La Longue Carabine), і Слідопитом (Pathfinder), і Соколиним Оком (Hawk-eye). У "Піонерах" автор ще не переймається ідеєю пошуку взаємозв'язку між зовнішністю та прізвиськом свого героя, втім і тут ми дізнаємося

що його прозвали Шкіряною Панчохою (Leatherstocking) за звичай носити шкіряний одяг. Але і власне ім'я героя поступово стає добре відомим. І саме тому аж ніяк не можна погодитися з Т.Бергером, що ім'я "Натті" є "фіглярським". Якраз навпаки, воно набуває особливого розмаїття значень, і всі вони мають позитивне наповнення адже "Натаніель" означає "природний". Цей антропонім стає не тільки головною психологічною рисою персонажу, але й основним змістом цього образу, який метафоризує протистояння невпинному наступові цивілізації. Це ім'я символізує найкращі моральні якості людської натури – щирість, чесність, простоту, скромність, відвертість. Воно розгортається у міф про людину, яка відчайдушно прагне повернутися до Едемського саду, відновити свої зв'язки з природою, втім не може цього зробити. Наприкінці роману Натті йде далі в ліси, не бажаючи поступатися своїми принципами людини, яка віддає перевагу законам природи, а не законам людської цивілізації. Відкритість фіналу роману і певна сформованість образу стали головними передумовами для продовження історії Натті у повному розгортанні його лінії життя від юнацьких років до самої смерті.

Купер дещо критично ставиться до християнських звичаїв давати імена і вже у другому романі пенталогії – "Останній із Могікан" вкладає своє власне ставлення до цієї проблеми у вуста Натті: "Я сам прихильник імен, хоча християнські уподобання в цьому питанні набагато програють у порівнянні з дикунськими звичаями. Найбільшого боягуза, якого я зустрічав, звали Левом, а його дружина Пейшенс (Терпіння) менш ніж за хвилину наробила стільки галасу, що я ледь не втратив слух" [3:66]. Однак, вже у "Піонерах" відчувається, що християнські імена найтіснішим чином пов'язані не тільки з сюжетною лінією роману, але й з його ідейно-філософським навантаженням.

У цій книзі, якій судилось стати початком цілої епопеї, використання літературних антропонімів ще не сягає того рівня функціональності, який спостерігається у наступному романі "Останній із Могікан" або у завершальному творі пенталогії "Звіробій". Ще не можна стверджувати, що Купер у своїй номінативній стратегії виходить з принципу "по природі", хоча вже у першому романі він демонструє певний інтерес до можливостей і властивостей власних імен у їхній відповідності чи невідповідності характерам змальованих персонажів. І в цьому він певною мірою наслідує свого попередника Вашінгтона Ірвінга, ставлення до якого у нього було дещо критичним. Як відзначає американський літературознавець Роберт Спіллер з посиланням на знахідки іншого дослідника творчості Купера – Джеймса Бірда, письменник присвятив критичний огляд збірці Ірвінга "Брейсбрідж Холл", де він негативно сприймає манеру свого співвітчизника бачити у всьому "посміховисько" та "карикатуру". На думку Спіллера, саме епізоди із "Брейсбрідж Холлу" мали безпосередній, хоча і протилежний вплив на Купера. [4:441-442]. Він хотів писати серйозну літературу, створювати героїв, якими можна було б пишатися, чиї дії наслідувати, і тому грайливо-іронічний, сатирично-карикатурний підхід був цілком неприйнятним для нього. Втім, не всі його персонажі були взірцевими, і тому для деяких з них він запозичив ірвінгівський прийом гри з іменами. І застосував цей прийом саме під кутом зору відповідності чи невідповідності значення імені, запозиченого зі сфери загальних імен, літературному персонажеві. Якщо позитивним персонажам, яких він не знайшов у Ірвінга, надаються відповідно нейтральні імена, то негативним – імена з іронічним забарвленням.

Більшість персонажів роману характеризується близкістю до сатирично-гумористичного плану зображення. Саме тому в їхніх іменах відчувається вплив майстерної техніки В.Ірвінга. Найбільш відчутно це проявляється в імені доктора Тода (Todd). Цей лікар–самоучка змалечку демонстрував свою схильність до медицини. І хист цей проявлявся у дещо гротесковій формі. Так, наприклад, він одразу ж проковтнув усі пігулки, які призначались його хворому батькові, у той час, коли його батько Ічабод "не міг проковтнути жодної пігулки, щоб не скривитися таким чином, що страшно було дивитися" [5:68].

Лікарські методи цього доктора повністю відповідали його еклектичній іменній формулі “Elnathan Todd”, яка у перекладі з латини та німецької мала значення “природня смерть”. Доктор Тод і справді не переймався усіма тонкощами медицинської науки, оскільки вважав, мабуть, що природа все дно візьме своє. Ірвінгівська іронічна стилістика дається взнаки у використанні прийому контрасту. Відчувається суттєва невідповідність між тим, як певні події презентуються у тексті, та тим, як вони сприймаються з позицій здорового глузду. Ім’я цього персонажу було таким вдалим, що, мабуть, не випадково в сучасній американській літературі (коміксах) знову з’явився Доктор Смерть, хоча і виписаний дещо в інших – гротесково-зловісних тонах. Таке ж іронічно-гумористичне забарвлення отримує й інший персонаж “Піонерів” – економка маєтку судді Темпля на ім’я Ремакебл Петтібоун (Remarkable Pettibone). В українському перекладі дослівне значення цього імені звучало б як “Видатна Дрібнокістна”. Втім, нічого видатного ані зовнішність, ані поведінка Ремакебл не мають. Більше того, ця висока, худорлява жінка з крупним вилицюватим обличчям, схожим на кінське, не може претендувати на якийсь інтерес до своєї особи навіть у найближчому оточенні. Вона ординарна, безбарвна, з вадами жіночих заздрощів, що у випадку її віку та соціального статусу свідчить про недолугість, якщо не тупість. Саме тому вона стає об’єктом для кепкувань з боку Бенджаміна. Бенджамін Пенгвіллан (Penguillan), уродженець Корнуела, стає справжньою знахідкою Купера. Цей образ випередив деякі образи Ч.Діккенса, наприклад Сема Веллера із “Посмертних записок Піквікського клубу”. Бен, глузуючи з Ремакебл Петтібоун, обігрує її прізвище як “Красиві кістки”, оскільки слова “petty” та “pretty” звучать майже однаково. Так само Бен глузує і з прізвища іншого персонажу – Хірама Дулітла (Hiram Doolittle). Цей чолов’яга, який виконує обов’язки місцевого архітектора, є малоприємною особою. Він влазливий, полохливий, позбавлений елементарного благородства, і це при тому, що він відіграє значну роль у житті громади. Відсутність моральних принципів не є явною, оточуючі сприймають його з повагою, і тільки факт трансформації Беном його імені з “Doolittle”на “Doonothing” – “мало робить” – “нічого не робить” вносить певні корективи в читацьке сприйняття цього образу. Цей ігровий момент спрацьовує за відомим середньовічним принципом алегорії для створення упередженості у читацькій чи глядацькій аудиторії. Можливість ігрової інтерпретації надає іменам таких літературних героїв додаткового значення, частіше негативного, як це й відбувається з вищезазначеними персонажами.

Втім, ігра із іменем може мати і суто гумористичне забарвлення, без будь-якого домішку сарказму, як у випадку з містером Куа (Mr. Quoi), чиє французьке прізвище постійно спотворюється через незнаня французької мови. ”Quoi” означає “що?”, “як?” і у даному випадку повністю відповідає психологічному стану цього персонажу, який, як ми дізнаємось, через революційні події 1789 року повинен був терміново емігрувати до Америки, де й знайшов притулок у родині судді. Втім острах нового незвичного середовища та невпевненість у власних можливостях опанувати англійську мову змушували його постійно перепрошувати й перепитувати. Це прізвище скоріше нагадує прізвисько, але не є ним. Наведений приклад, разом з деякими іншими, дозволяє зробити висновок, що автор дуже близько підійшов до можливості розуміння літературного антропоніму “по природі”. Ще одним фактом, який наочно підтверджує таке міркування, є прізвище дворецького Бенджаміна Пенгвіллана, який сам наполягає на тому, щоб його називали Памп (Pump), оскільки це більше відповідає його звичці ніби насосом висмоктувати алкогольні напої із пляшок. Водночас дотепник Бен може не лише глузувати й кепкувати з себе самого та інших, він виявляє риси спостережливого й досвідченого психолога, приміром, коли змінює прізвище Натті “Bumppo” на “Bump-Ho”, що означає “Оце удар!”. Таким чином, він провадить паралель між фаховими здібностями мисливця та його прізвищем, і тим самим інтуітивно змінює “договірне” ім’я на “природнє”. Як ми дізнаємося пізніше, Пенгвіллан є

прізвищем його корнуелського хазяїна-землевласника, а його реальне прізвище – Стаббс (“Stubbs”). Це розкривається у хвилину найбільшої напруги для Бена, коли Холістер, спрямувавши на нього зброю, віддає йому наказ негайно здатися. Відкриваючи своє ім’я, котре може інтерпретуватися як скорочення від “stubborn” – “впертий”, “впертюх”, він тим самим натякає, що нізащо не поступиться.

Одним із головних героїв твору є суддя Мармадюк Темпль (Marmaduke Temple). Всупереч негативним оцінкам з боку попередньої радянської критики, він, безумовно, є позитивним персонажем. Достатньо згадати, що сам письменник провадить паралель між цим персонажем та своїм батьком, який у «1785 році приїхав із групою наглядачів» до тих місць, що змальовуються у романі. [6, c.VII]. Темпль, як свідчить це прізвище, означає англійською мовою по-перше «храм», а по-друге – «лондонське товариство адвокатів», чи «будівля, в якому це товариство розміщується». Тобто одразу ж наявними є дві характеристики – одна морально-етична і друга – соціально-функціональна, правова. Обидві якості притаманні цьому персонажеві, який з одного боку змальовується як поважна, благородна, щиросердна, благонравна людина, а з іншого боку він втілює собою правосуддя. Саме тому для нього дух закону і буква закону – є принципами, які не можна порушувати. І основний конфлікт роману, котрий деякі критики безапеляційно розглядають, як конфлікт між суддею, як представником цивілізації, та Натті, як захисником законів природи, можна також розглядати у рамках опозиції їхніх імен. Втім цей конфлікт можна розглянути і у дещо іншій площині – як конфлікт ідей. Такий підхід співпадає з рікерівським протиставленням “ідеї зовнішнього законодавця”, прибічником якої є суддя, та “ідеї особистої автономії в сильному значенні терміну “автономія”[7:211], уособленням якої стає Натті. Однак, цей конфлікт можна розглядати і як внутрішній, притаманний лише судді. Закладена в його імені дихотомія, свідчить про постійні внутрішні хитання між правовими нормами та моральними чинниками, що інколи важливіші за ці норми. На підставі двох основних значень антропоніма можна зробити висновок щодо позиції автора, яка напрочуд точно співпадає з позицією постмодерного філософа П.Рікера, який досліджує “суперечливу дилему”, котра протиставляє “закон, непорушний, універсальний, необхідний, об’єктивний, і совість, що її розуміють як мінливу, ситуативну, спонтанну й виразно суб’єктивну” [7:206]. Отже, у першому романі пенталогії ім’я цього героя заздалегідь визначає не тільки його внутрішній конфлікт, але й головну колізію всього твору. В кульмінаційні моменти розвитку подій постать судді Темпля сягає висот трагізму, оскільки внутрішній розлад між загальнолюдським та нормативно-суспільним набуває найвищої напруги.

За принципом алегорії надається ім’я іншому цілком позитивному персонажеві – священику Гранту. “Grant” англійською означає “дар”, “дарувати”. У повній відповідності зі своїм іменем священик готовий дарувати боже слово тому, хто його потребує. Грант не накопичує багатства, його родина ледве зводить кінці з кінцями, і це цілком обгрунтовано, оскільки за призначенням він повинен все життя не брати, а віддавати. І за це всі ставляться до нього з неабиякою повагою. Інші позитивні персонажі мають цілком нейтральні імена, їхні образи розкриваються поступово, від однієї події до іншої, синхронно з розгортанням сюжету. Читачам не надається жодної підказки, вони самі повинні визначитися у своєму ставленні до цих персонажів на основі конкретних фактів. До таких персонажів можна віднести і Елізабет (Elisabeth), і Луїзу (Louisa), і Олівера Едвардса Еффінгхема (Oliver Edwards Effingham). Їхні імена в системі роману “утворюють таку особливу групу слів, до якої набагато більшою мірою, ніж до загальних назв, можна застосувати поняття “знак” [8:177]. Ці антропоніми виконують переважно індивідуалізуючо-ідентифікуючу функцію і спочатку мають тільки “категорію означення і не мають категорії значення” [ibidem,181]. Втім поступово вони наповнюються значенням.

Отже, на підставі аналізу літературних антропонімів першого роману пенталогії можна зробити висновок, що Купер загалом не йде далі ігрового моменту. Виключенням є ім'я судді Темпля, оскільки воно активно включається в ідейно-змістовну парадигму цього твору, дозволяє більш чітко і лаконічно визначити характер конфлікту. Більшість же літературних антропонімів має характер локального функціонування, що не має впливу на загальний розвиток сюжету.

Як вже відзначалось, номінативна стратегія Дж.Ф.Купера у цьому романі нагадує ігрові, іронічні принципи Вашінгтона Ірвінга. І хоча Купер не схвалював цілковито іронічного ставлення свого попередника до літературних персонажів, втім, він багато чого від нього запозичив. Не зважаючи на певні розбіжності у підходах цих двох авторів, вони, тим не менш, були ближчими один одному, ніж інші їхні співвітчизники-романтики. Ставлення В.Ірвінга та Дж.Ф.Купера до літературних персонажів було екстравертованим, з акцентом на зовнішніх проявах особистості. Зовсім іншим принципом керувались такі видатні знавці людських душ, як Е.По, Н.Готорн та Г.Мелвілл. Ці письменники шукали межу між поганим та хорошим не ззовні, а зсередини, вбачаючи у людському серці як темні, так і світлі сторони. Дж.Ф.Купер тількі у „Звіробої", останньому творі пенталогії, наважився натякнути на темні, неусвідомлені інстинкти натури Натаніеля. У самому прізвиську Натті – Звіробій, вбивця оленів, закладено потужний негативний підтекст, тим більше, як ми дізнаємося, він міг вбивати не тільки заради їжі, а й просто так, автоматично. Трагічність долі героя письменник таким чином пояснює його недосконалістю. Начебто спрацьовує той біблійний принцип – по заслугам та воздасться. Тобто автор спромігся розглянути вчинки свого улюбленця з позицій християнської етики.

Вже після смерті Купера деякі його співвітчизники – колеги по перу (Ф.Норріс, М.Твен) відверто критикували його здобуток, знаходячи недоліки у невідповідності мовлення героїв психологічним, соціальним та культурним реаліям середовища, яке вони представляли. Норрісу, наприклад, це нагадувало персонажів Булвера. А М.Твен навіть вважав куперівську манеру художнього відображення "напрочуд неакуратною" [9:405] Можна погоджуватися з думкою цих майстрів слова, можна знайти й інші суттєві недоліки. Втім, що є дійсно цікавим у Купера, принаймні, це вже відчувається у першому романі пенталогії, так це присутність перспективи, якою не завжди можуть похвалитися найталановитіші представники американської літератури. Йдеться про те, що відбиваючи події недалекого минулого, Купер знаходиться не на позиціях 20-х рр. XIX століття, а неначе ближчим до нашого часу. Його ретроспекція, як це не дивно, включає набагато більший проміжок часу, куди імпліцитно входить досвід вже сучасних поколінь філософів, істориків, соціологів, психологів. Оця перспектива, по-перше, структурує парадоксальний характер національного патріотизму письменника, що проявляється водночас як у елементах відвертого прикрашення історичних подій так і у відбитті іхньої глибинної конфліктності; і, по-друге, – пояснює специфіку християнських принципів моралі автора, що не тільки регламентує імператив – "по діяннім воздасться", але й демократизує та розширює межі християнської церкви на більш широких цивілізаційних засадах. Куперівське тлумачення категорій добра і зла з позицій екстравертовності є по суті демонстрацією потенціалу об'єктивного ідеалізму, що і позначилось на його номінативній стратегії. Своїм романом Купер ще раз довів, як це взагалі притаманно найкращим творам світової літератури, що сама постановка проблеми завжди є значно ширшою, ніж це можуть охопити найсучасніші, найкомплексніші теоретичні й практичні підходи.

ЛІТЕРАТУРА

1.*Жирмунский В.М.* Немецкий романтизм и современная мистика. – СПб.: Аксиома, 1996. – 232с. 2.*Berger, Thomas.* Afterword // Cooper, James Fenimore The Pathfinder. The New American Library. N.Y. 1960 – PP.429-438. 3.*Cooper, J.F.* The last of the Mohicans, New American Library, N.Y. 1980 4.*Spiller, R.E.* Afterword ||Cooper, James Fenimore The Pioneers or the sources of the Susquehanna. Signeet Classics, N.Y. 1964. – PP.437-444. 5.*Cooper, James Fenimore*. The Pioneers or the

sources of the Susquehanna. Signeet Classics, N.Y. 1964 – 445p. 6.*Cooper, James Fenimore.* Author's Introduction|| Cooper, James Fenimore The Pioneers or the sources of the Susquehanna. Signeet Classics, N.Y. 1964 – PP.v-ix. 8.*Рікер, Поль* Право і справедливість.К.: Дух і літера, 2002. – 216с. 8.*Левковская К.А.* Теория слова, принципы ее построения и аспекты изучения лексического материала. – М.:КомКнига, 2005. – 296с. 9.*Ward, John William.* Afterword || Cooper, James Fenimore The Prairie. Signet Classics., N.Y. 1964 – PP.403-411.

ГРІПЦОВ В.І.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ВИЯВЛЕННЯ КОНТЕКСТУАЛЬНИХ ПРЕСУПОЗИЦІЙ ПРЯМОЇ МОВИ

Проблематика пресупозицій перебуває на етапі становлення; неоднозначність їх тлумачення надає можливість висловити власні теоретичні міркування та практичні спостереження щодо сутності цього лінгвістичного явища. Питання пресупозицій, експлікації логічних форм і створених ними логічних відношень на формально-семіотичному рівні мови займають ключову позицію у прагматиці; вони мають суттєве, актуальне значення для мовознавства, через те що зорієнтовані на комунікативну сутність мови. Як елемент логіко-семантичної структури, обов'язковий компонент висловлень, що спирається на коємпірію, досвід, відомості про факт, пресупозиції мовлення допомагають встановити контакт між дискурсом та реченням.

Об'єкт дослідження – речення з прямою мовою (РПМ) – складова художніх творів іспаномовних письменників. **Предмет** дослідження – виявлення характеру логічних структур зазначених утворень.

Реалізація одиниць мови відбувається в межах дискурсу – послідовного відтворення думок, міркувань комунікантів. При цьому варто враховувати фактори контекстуальної та нетекстуальної природи, на чому, зокрема, наполягає Г.В.Колшанський [1:76]. У межах дискурсу, або макроконтексту, контекст, у свою чергу, відрізняється від мікроконтексту, в якому слова конкретизуються у відповідних групах словосполучень. Вирішальним фактором реалізації макроконтексту є попередні знання мовця значень слів і словосполучень; вони співвідносяться з пресупозиціями, що програмують і визначають зміст окремих слів у складі речень і власне речень. У цьому зв'язку варто навести думку Д.Купера про те, що лексика і граматика, у свою чергу, в значній мірі визначають пресупозицію. Висловлюючись про істинність / хибність пресупозиції, її відповідне відображення в реченні, він стверджує, що кожне попереднє речення є пресупозицією наступного [2:18].

Для адекватного сприйняття контексту читач підсвідомо враховує пріоритетні пресупозиції та контекстуальні імплікації, узгоджені зі світом дискурсу, інакше його сприйняття не буде відповідати дійсності. Розуміння тексту та його складових в межах контекстуального простору відбувається завдяки функціонуванню елементарних знаків згідно правил граматики. Як сукупність умов розуміння висловлень, контекст узгоджується з фоновими знаннями – необхідним фактором мовного спілкування. На відміну від мовного (горизонтального) контексту О.С.Ахманова визначає фонове знання як вертикальний контекст. Як сукупність відомостей культурно-історичного, матеріально-історичного, географічного, прагматичного характеру, що передбачаються носіями мови, фонові знання забезпечують мовне спілкування [3:49]. Окремий вид цього знання складає, на думку вченої, філологічний аспект, пов'язаний з адекватним сприйняттям всіх видів алюзій – образів, метафор та інших видів висловлень, для розуміння яких необхідно знання читачем певного історико-філологічного матеріалу [там само:47]:

El ciego de la esquina gritaba, sin entusiasmo alguno:

– ¡Tengo los matrimonios! ¿Quién quiere el barco velero? (Cela, 150).

Розкриття значень окремих слів мікроконтексту визначається тільки знанням пресупозицій, згідно яких у Картахені існує традиція замінювати номера лотереї незвичними

назвами. У такий спосіб, загальне програмування прямої мови (ПМ) виявляє свій істинний характер за допомогою незвичних для оточуючих словоформ, утворюючи його семантичний контекстуальний простір і горизонтальну структуру тексту, а фонові знання – вертикальну структуру тексту, сформовану з відомостей про певну галузь. Подібна метафоризація предметів, їх прихований смисл мають на меті привернути увагу людей, а для необізнаних з традицією – ще й підставою для роз'яснень.

Як умови вертикальної побудови тексту, фонові знання характеризують семантичний бік мови, як дещо співвіднесене з об'єктивним контекстом даного висловлення [там само:54]. Ця обставина визначає лінгвістичний статус пресупозиції, що розкриває основний зміст висловлення, а не з'ясовує істинність / хибність судження. Лінгвістична пресупозиція позбавлена суворої процедури використання; вона є допоміжним засобом організації та сприйняття тексту на основі правильно побудованих передумов про знання предметів комунікації, її наукова розробка має незавершений характер.

Конструктивна функція пресупозицій виявляється в різноманітних семантичних схемах, однак вважається єдиною за принципом функціонування, що спирається на буквальне, адекватне сприйняття тексту адресатом з усіма його смисловими особливостями, внаслідок чого він має можливість доцільно використати їх для висловлювання власної думки.

У дослідницькій практиці розглядаються також пресупозиції, побудовані на коректному співвідношенні елементів смислу тексту з вказівними займенниками, за допомогою яких відбувається виявлення характеру думки [1:80] однак насправді виділення тих чи інших пріоритетних пресупозицій, однозначності смислу висловлення залежить від логіки його сприйняття, урахування попереднього і подальшого контексту й обсягу висловлення:

– *¡La Serpiente de Oro! – repite el ingeniero –. La Serpiente de Oro* (Alegría, 171).

Коемпірія формує семантичну структуру РПМ як щось співвіднесене з об'єктивним контекстом – тезою та її наслідками. Лінгвістичний статус пріоритетної пресупозиції визначає основний смисл ПМ – щира демонстрація подиву, захвату від назви великої, бурхливої, непокірливої річки, і як допоміжній засіб її (та тексту) організації й сприйняття на основі правильно побудованих передумов про природу предметів комунікації вона дозволяє буквально та адекватно сприймати її з усіма особливостями та подробицями.

Мовна комунікація, що протікає в конкретних ситуативних умовах між комунікантами різних соціальних груп, посад, освіти тощо, є умовою виявлення пресупозицій, до того ж, у ній враховується емоційний бік висловлень, почуття мовців. Найбільш ємний, абстрактний характер пресупозиції спостерігається у висловленнях, що потребують глибоких, специфічних фонових знань комунікантів.

Найбільш ємним і одночасно менш визначеним, чітким видом пресупозицій є такий, що спирається на приховані форми одиниць мови; їх адекватне сприйняття враховує звернення до фонових знань для уточнення їх смислу. Якщо подібні пресупозиції з'являються в контексті, оточуюючий текст забезпечує смислову інтерпретацію граматичної форми відповідного слова. За допомогою подібних пресупозицій будуються повсякденні форми комунікації; вони є зручним для комунікантів у плані оптимізації висловлень, наприклад:

Don Cristobita se sintió jefe.

– *Nada. Dejémoslo.* (Cela, 83) – одна з пріоритетних пресупозицій має приховану форму, виражену займенником;

–*Desde una esquina, un ciego, con las vacías cuencas sangrantes, pregona los iguales con una voz cascada, estremecedora.*

– *¡Quién se va a llevar los cuatro pescaditos!* – іменником (Ibid., 149).

Виявлення значень цих кореферентних імен відбувається за допомогою попереднього контексту без зайвих логічних міркувань.

У такий спосіб, комунікація складається з ситуацій, смислова однозначність яких сприймається комунікантом на основі пресупозицій, знань, пов'язаних з даним текстом або його фрагментом, і тому пресупозиції є проміжною ланкою між моделлю лінгвістичної компетенції та моделлю комунікативної компетенції [4:319].

Пресупозиції, не пов'язані з попереднім фрагментом тексту, враховують акумульовані комунікантом знання і практичний досвід, наприклад:

Tomó una mano de la Sofí:

– ¡El rumbo de nuestros caminos nadie lo sabe! (Valle-Inclán, 164).

У структурній моделі РПМ з препозитивною авторською мовою (АМ) нижчого рівня ієрархії та її граматичною синсемантією, з явним референтом і кореферентом демонструється виважена позиція людини у стислій, лаконічній формі. Її значення посилюється тим, що є фінальною ланкою глави тексту, й тому сприймається як філософія життя. Пріоритетна пресупозиція спирається на семантичні та граматичні форми авторських слів, забезпечуючи їх смислову спрямованість та однозначність. У моделі комунікації реалізовано модель комунікативної компетенції, побудовану з урахуванням досвіду людини.

Розуміння контексту різними авторами має суттєві відмінності у плані визначення його важливості: з одного боку, його значення обмежується, з іншого, навпаки, перебільшується. Так, наприклад, Р.Лаков у праці, присвяченій мовному контексту, вважає окремі аспекти контексту універсальним лінгвістичним явищем, характерним для всіх мов; інші ж контекстуальні умови здатні діяти лише в окремих ситуаціях мовлення або в межах певного культурного фона [5], яким відповідають певні пресупозиції. Розглядаючи, зокрема, питання контекстуального вираження в мові поняття ввічливості, поваги до співрозмовника, дослідниця користується різними мовами. Аналізуючи різні форми інтерпретації модальності граматичної ситуації в англійській мові, пов'язаної з висловленням побажання, обов'язку в некатегоричній формі, вона вказує на можливість утворення висловлень, де за наявності пресупозицій, непов'язаних безпосередньо з їх змістом, має місце різний характер їх смислового сприйняття:

La pareja se acercó al Tinto, que esperaba en su rincón sin mirar para la escena.

– ¿Qué comes?

– Nada, papel de moscas. A la guardia civil no se le hace lo que yo coma. (Cela, 92) – приклад неординарного контексту з негативним зарядом ціннісної домінанти у вигляді моральної розбещеності, безпринципності, відсутності здорового глузду. Неадекватна поведінка мовця, незвичний характер його слів викликають здивування, осуд. Логіко-семантична основа мотивації нетипової ситуації з виявлення вад людини демонструє природу людської свідомості, наявність у неї принизливого та відсутність духовного начала. Негативний культурний фон, реальна модальность граматичної ситуації, неоднозначний, складний характер пресупозицій ПМ, у тому числі, непов'язаних безпосередньо з її смислом тощо, є елементами контекстуального аналізу, виявом специфіки інтерпретації РПМ.

Спираючись на приклади, Р.Лаков підкреслює важливість контексту в організації та сприйнятті висловлень, комунікативне значення яких співвідноситься з відповідними пресупозиціями. Контекст не тільки виконує свою функцію; він вказує на якість мовленнєвого акту й узгоджується з лексичним і граматичним значеннями висловлень [там само].

Розуміння тієї чи іншої фрази спирається на пресупозиції; вони є своєрідним тезаурусом наших знань. Лінгвістична глибинна структура враховує велику кількість нюансів і деталей; хоча в певних обставинах комунікації вони ігноруються комунікантами, однак неодмінно враховуються, й тому будь-яка інформація сприймається ними адекватно

[6:13]. При цьому не можна ігнорувати й культуру знань та спілкування комунікантів, через те що в окремих випадках сприйняття або інтерпретація отриманої інформації буде мати неочікувану реакцію:

– *¡Bajarsus! – decía Ramiro Sensible con una cara que daba pavor* (Cela 2, 103).

Незважаючи на обмеженість лексичних засобів ПМ, контекст торкається суттєвої сторони комунікативного процесу – етики спілкування, взаєморозуміння людей. Незвична граматична форма дієслова ПМ суперечить нормативній базі, однак є виправданою з погляду стилістики; це ключовий елемент семантичної структури РПМ. У даному контексті ПМ сприймається не як наказ залишити автобус, а як зразок негативного, презирливого ставлення водія до людей, засіб підкреслити його "винятковість". Пресупозиції ПМ визначають її лексичний матеріал і смислову структуру, характер комунікативної ситуації. Саме цільовий намір мовця, а не характер АМ або її базового дієслова визначають тактику мовленнєвого акту, де нюанси та деталі глибинної структури випускаються за необхідністю, недоречністю передавати їх у повному обсязі. Ігнорування мовцем граматичних правил утворення ПМ, низька культура комунікації не спричиняють негативної реакції оточуючих, звиклих до подібної манери висловлювання.

Як один із способів побудови усного алгоритму тексту, пресупозиція діє в межах зв'язку відносно закінчених висловлень, де смислова завершеність однієї фрази залежить від іншої, утворюючи єдине семантичне поле. Під час комунікації семантичне поле формується як тема спілкування між комунікантами; воно являє собою певний дискурс – логічно та семантично узгоджене судження, в якому кожна частина послідовно пов'язана з наступною. Оскільки дискурс має внутрішню структуру семантичних зв'язків, розуміння його складових можливе тільки з урахуванням всіх контекстуальних взаємодій, і тому пресупозиція – це спосіб семантичного аналізу тексту, що виявляє вказані зв'язки між висловленнями й спирається на припущення та прогнозування семантики слів, словосполучень і речень, з яких він складається.

Подібне прогнозування визначається темою дискурсу, а однозначне сприйняття кожного висловлення будується за принципом розуміння частини в загальному, в тексті.

Логічна структура пресупозиції є єдиною і укладається в формулу імплікації: якщо… то, однак при цьому для її виявлення залучаються не тільки мовні відомості, доступні для комунікантів, але й дані, повязані з фактичними, науковими, культурними, естетичними тощо знаннями, що визначають правильність і глибину розуміння тексту комунікантів в залежності від їх компетенції. Компетенція комунікантів розповсюджується від найбільш низького ступня життєвих реалій до спеціальних наукових знань.

Логічний підхід до пресупозиції виявляється для природної мови доволі вузьким, через те що мова, і перш за все конкретні контексти, допускають великий діапазон різних емплікацій між природністю та хибністю:

En ocasiones las patadas del hijo contra el tablaje del tabique, en protesta del concierto, hacían alzar iracundo al músico ofendido que la emprendía a mojicones y puntapies contra el intruso.

– *Animal cerreno, ¿qué sabes tú de música? ¡Hijo de negra, cafre!* (Alonso, 159).

Алгоритм єдиного семантичного поля ПМ, утворений лексичними одиницями, визначається його мотивацією, обумовленою життєвими реаліями. Вона складає основу її пресупозиції як способу семантичного аналізу тексту, складеного з послідовних контекстів. Оскільки діапазон пресупозиції є обмеженим, до контекстуального аналізу залучаються, зокрема, логічний характер частин, тематична спрямованість дискурсу, залучення культури, естетики як вищих проявів прекрасного в житті людини.

П.Ф.Стросон стверджує, що теза про неможливість існування суперечливої інтерпретації для традиційної системи категоричних суджень, є помилковою. Поглиблюючи

свою думку, вчений висловлюється про наявність під час усвідомлення її хибності важливої загальної особливості використання мови, що систематично ігнорується в сучасній формальній логіці. Для власних цілей даної логіки подібна зневага не є суттєвою; вона є важливою, якщо це ускладнює розуміння звичайної мови [7: 164].

Цією важливою особливістю П.Ф.Стросон вважав поняття пресупозиції, сутність якого він розкриває у своєму "практичному вирішенні" (realistic resolution), за допомогою якого виявляються деякі загальні риси звичайної мови й у межах якого їм розвивається теорія пресупозиції [там само:213]. Саме цим можна пояснити його інтерес до практичного вивчення логіки звичайної (ordinary) мови, для якого необхідна більша кількість вимірів, ніж у логіці.

В.Селларс намагається інтерпретувати теорію П.Ф.Стросона, формулюючи пресупозицію з позицій "віри" (beliefs) мовця в те, що він висловлює і в те, що його слова є зрозумілими для адресанта. При цьому пресупозиція протиставляється тому, що стверджує мовець під час висловлювання речення. Такий підхід до пресупозиції відрізняється від логічного підходу й, на думку В.Селларса, не має відношення до умов істинності, однак відноситься, перш за все, до умов успішної комунікації [8:197-215].

В останніх працях, особливо в межах прагматичної концепції пресупозиції, поняття пресупозиції як умов успішної комунікації (happiness conditions) розповсюджується все більше, хоча сфера цих умов надзвичайно поширюється і не обмежується "станом віри" мовця – комуніканта; вона містить перелік комунікативно-релевантних умов ефективного розуміння під час мовного спілкування. Тому в сучасній лінгвістиці з'явилася тенденція розвинути поняття пресупозиції, потрактувати його як один із способів правильного використання висловлення на основі тих чи інших контекстних даних. Тому найбільш розповсюдженим є розумінням пресупозиції як суми фонових знань комунікантів, що забезпечують однозначне сприйняття смислу висловлення. Стосовно пресупозиції, побудованої на екстралінгвістичній основі, на знанні ситуації, можна стверджувати, що вона є найбільш доступною для комунікантів:

– *Te juro que me tienes loco. Y que te quiero. ¡Cómo nunca!...* (Alonso, 131).

Використання в ПМ "сильного" перформативного дієслова зі значенням клятви як умови успішності комунікації складається з різних чинників, найважливішим з них вважається характер взаємин двох осіб. Пресупозиція ПМ спирається на знання екстралінгвістичної природи, утворюючи специфіку її логічної структури.

Під час спілкування пресупозиція постійно перебуває в дії, вона може бути більш складною або менш складною, однак її присутність у мовленнєвому акті є необхідною. Процес побудови пресупозиції є швидкоплинним і під час спілкування він непомітно супроводжує текст, не створюючи перешкод для встановлення взаєморозуміння комунікантів. Під час сприйняття специфічного, складного тексту пресупозиція експліцитно розгортається у вигляді низки умовиводів, спрямованих на виявлення истинного смислу висловлення. Семантичний аналіз тексту в межах комунікативної лігвістики ще потребує подальшого уточнення характеру й видів пресупозиції як одного з головних моментів мовного спілкуваня.

У такий спосіб, пресупозиція як звено комунікативного ряду є базою, основою повідомлення. Проблема пресупозиції – проблема динамічного підходу до мови, де досліджується функціонування мовних одиниць у мовленнєво-комунікативному процесі, в якому мають місце екстралінгвістичні та інтралінгвістичні явища – нерелевантні та релевантні для лінгвістики.

ЛІТЕРАТУРА

1.*Колшанский Г.В.* Контекстная семантика. – М.: Наука, 1980. 2.*Cooper D.E.* Presupposition. – The Hague, Mouton, 1974. – P.15-28. 3.*Ахманова О.С., Гюббенет И.В.* "Вертикальный контекст" как филологическая проблема // Вопр. языкознания. – 1977. – №3. – С.46-56. 4.*Звегинцев В.А.* О предмете и методах социолингвистики // Изв. АН СССР. – 1976. –

Т.35. – №4. – С.312-322. 5.*Lacoff R*. Language in context // Language Jornal of the Linguistic Sosiety of America. – December. – 1972. – Vol.48. – №4. – P.35-47. 6.*Clark H*.Semantics and comprension. – The Hague, Mouton, 1976. – P.9-21. 7.*Strawson P*. Introduction to logical throry. – London, 1952. 8.*Sellars W*. Presupposing // The Philolophical Review. – 1954. – Vol.63. – №2. – P.197-215.

ІЛЮСТРАТИВНИЙ МАТЕРІАЛ

1.*Cela C*. Novelas cortas y cuentos. – M.: Progreso, 1975. 2.*Alegría C*. La serpiente de oro. – La Habana: Ed. de Arte y Literatura, 1976. 3.*Valle-Inclán R*. Baza de espadas. – La Habana: Ed. de Arte y Literatura, 1977. 4.*AlonsoD*. Tierra inerme. – La Habana: Casa de las Américas, 1961.

ДАНИЛЕНКО Л.І.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ЧАС ІДЕ, ЛЕТИТЬ, МИНАЄ...

(мовно-когнітивний вимір часу в чеській пареміології)

Мовні знаки мають різний ступінь семіотичних властивостей: від внутрішньої форми, “найближчого” (етимологічного) значення слова до широкого культурно-історичного виміру, пов’язаного з “найдальшим значенням слова”, за О.О.Потебнею. Для лінгвокогнітології, яка досліджує концепти як мовні форми фіксації знання про світ, релевантними є обидві характеристики, оскільки етимологія слова є “передісторією, дописемною історією концепта” [1:7], а “найдальше значення” формує ментальні уявлення (культурні, логічні, психологічні, етичні, релігійні тощо), які утворюють концептосферу національної мови. Наскільки актуальною є проблема дослідження лінгвокультурних концептів, їх дефініції, параметрів, різновидів, типології, свідчать праці багатьох відомих учених – Д.С.Лихачова, В.В.Колесова, Ю.С.Степанова, С.Г.Воркачова, М.Ф.Алефіренка, В.І.Карасика, А.Вежбицької, В.В.Жайворонка, Н.В.Слухай та ін. В нашій роботі під лінгвоконцептом ми розуміємо багатовимірний культурно значущий мовний знак, що поєднує в собі поняттєвий, образно-перцептивний і ціннісний аспекти. Поряд зі специфічними культурними концептами (наприклад, “калина”, “барвінок”, “рушник” в українській мові, “безвременье”, “беспредел”, “авось” в російській), існують універсальні концепти, які є практично в кожній мові – час і простір, добро, правда, істина, краса, щастя, любов та ін. Об’єктом нашого дослідження є одна з базових категорій науки, філософії і культури – час як лінгвокультурологічний концепт. Незважаючи на існування низки праць, у яких вивчалася проблема темпоральних уявлень в лексико-семантичних системах слов’янських, романських, германських мов, пареміологічний матеріал чеської мови залучається до аналізу вперше. Метою нашого дослідження є виявлення темпоральної ознаки і логіко-семантичних моделей її структурування в чеській пареміології. Матеріал був зібраний шляхом суцільної вибірки зі “Словника чеських прислів’їв” Д.Біттнерової та Ф.Шиндлера [2], який подає стан чеської пареміології кінця XX ст., тобто в ньому зафіксовані прислів’я і приказки, які вживаються в сучасному чеському узусі. Не вдаючись до докладного розбору еволюції семантики терміну “паремія”, зазначимо, що під цим поняттям ми розуміємо прислів’я і приказки як знаки мовної системи.

Час – основний атрибут людського буття. Важко знайти об’єкт або поняття, яке б не мало відношення до часу. Навіть простір не настільки всеосяжний. Час виступає як особлива граматична категорія, а простір – ні. Можна, наприклад, стверджувати, що поняття совісті, віри, вічності не мають просторової характеристики, або принаймні простір в них присутній опосередковано. Але говорити про них поза часом неможливо. Час належить до переліку основних архетипів, які мають значення для життя. Це і епоха, в якій живе людина, і її розпорядок дня, і найважливіший параметр усіх процесів у природі, суспільстві, техніці. Одним із основних принципів побудови світу є цикл або ритм. Час, як музика, може мати свою мелодію, темп, ритм – ритм пір року, доби, народження і смерті. Насінина має

загинути, аби з неї зродилася нова рослина. Отже, діалектика сталості і змінності, стабільності і удосконалення, збереження і покращення – на цій основі будується теорія часу, яка включає в себе і технологічні, і психологічні, і світоглядні, і лінгвістичні складові.

Поняття часу належить до складного абстрактного концепту, який сприймається, переживається, усвідомлюється через зв'язок із простором. Це відзначали вчені різних галузей науки. Наведемо лише одну цитату французького філософа і психолога М.Гюйо: "Час (об'єктивно) зводиться до необхідних змін у просторі, які ми собі уявляємо то як безкінечні лінії, то як замкнені лінії, періоди" [1: 176]. Логічно, отже, що в мові існує лексема *часопростір,* чеське *časoprostor,* російське *временнóе пространство.* І якщо в науковій літературі зустрічається роздільний опис компонентів даного феномену, то це, зауважує Н.В.Слухай, "відбиває лише акцентовану позицію уваги дослідника" [3:20].

Виділення часу з композиту *часопростір* цікавий ще й тим, що для деяких європейських культур час виступає домінантою у порівнянні з простором. До такого висновку прийшов Г.Д.Гачев, аналізуючи національні образи світу за даними історії, філософії, культури: "Що найважливіше і ніби є вродженим у народу в його культурі? Простір чи Час? Для німців – Час рідніший. За Кантом, Час – це апріорна форма чуттєвості людини, а Innere, внутрішнє життя душі, – привілейована цінність в німецькій шкалі надідей... А для росіян простір важливіший... Англосаксонське "Час – це гроші" не могло б спасти на думку росіянам" [4:17]. На цій особливості наголошує також Я.В.Зубкова, яка досліджувала концепт "пунктуальність" в німецькій лінгвокультурі: "Ми вважаємо, що ставлення до часу в російській культурі є відносною цінністю, тоді як для представників німецької культури ця цінність є абсолютною" [5:214-215]. У цьому контексті можемо пояснити яскраву російську метафору *время терпит,* яка не має точного і прямого образного еквіваленту ні в українській, ні в чеській мовах, а перекладається відповідно *ще є час/ to má čas* (пор. також російські лексеми *выжидать, мешкать, погодить, повременить,*). Хоча є й інші приклади, які демонструють помірковане ставлення до часу не лише росіян, а й інших представників східних слов'ян, - *ще не вечір, поживемо – побачимо, не сьогодні – так завтра, поспішай повільно, шукати учорашнього дня* і под.

Універсальними, характерними для усіх мов є поняття циклічного і лінійного часу. Основна ознака циклічної, найбільш архаїчної, моделі – коло, повторюваність, періодичність. З цим уявленням пов'язані схід і захід сонця, зміна пір року, цикли життя людини, космічна еволюція. Циклічний час не знає понять початку і кінця світу – все у світі повторюється, обертається по колу. Лінійний час є ніби тим самим уявленням про коло, але коло розімкнене, розірване в одному місці, він характеризується передусім тривалістю і пов'язаний з біблійним образом світу, який обов'язково передбачає дві точки – "початок" і "кінець" світу.

Маючи фактично тисячолітню історію, поняття "час" сформувалося як складний трикомпонентний, або тришаровий, за Ю.С.Степановим, концепт, в якому кожен шар є результатом, "осадом", культурного життя різних епох: 1) "активний" шар (актуальна, основна ознака), що існує для усіх користувачів мовою як засобом взаєморозуміння і спілкування; 2) додатковий шар ("пасивний"): концепт є актуальним лише для деяких соціальних груп; 3) внутрішня форма (етимологія концепту) – основа, на якій виникли і тримаються інші шари значень імені концепту [1:44-45].

Почнемо з третього структурного шару – етимології чеського *čas*, яка, як побачимо далі, вплинула на формування "активного шару" цього концепту – на лінгвістичні образи часу, як правило, метафоричні, пов'язані з численними асоціаціями й персоніфікаціями цього поняття.

Етимологічні словники чеської мови зазначають загальнослов'янське походження слова *čas*: рос. *час,* польск. *czas,* серб. і хорв. *čàs.* Пошуки індоєвропейських коренів

зводяться до кількох версій: *psl. *časъ* пов'язується 1) з іе. **kēi-* "бути в русі"; 2) з іе. **kes-* "бігти, поспішати"; 3) з іе. **kēi-* "різати, пиляти, стругати, дряпати"[6:99]. Беручи до уваги останнє значення, Ю.С.Степанов вважає, що "в слов'янських мовах слово *час* первісно означало "зарубка" (на дереві, на палиці), а потім – час між двома зарубками. Саме такі відносини підтверджуються матеріальною культурою – історією годинника (як механізму)" [1:182]. В.Махек, коментуючи вираз *čas utíká* "час тікає", але не **doba utíká* "доба тікає", припускає, що праслов'янський і старослов'янський *časъ* означав передусім біг, плинність часу, а не конкретну "добу". Для порівняння він наводить староіндійське *kāla-* від *čalati* "спішить, іде", англ. *tide* < **dī-ti* від кореня **dī* "поспішати" [7:67].

Історія ідей і колективних уявлень, пов'язаних з поняттям "час", послужили основою словникових дефініцій часу в сучасній чеській мові: **1.** послідовність усього буття і подій, яка виявляється в їх тривалості; **2.** невеликий, чітко не окреслений проміжок тривалості чогось *(nějaký čas),* коротка частина якогось часового проміжку, яка вимірюється роками, годинами, хвилинами; **3.** сприятливий, потрібний період для певної дії; **4.** термін, призначений для виконання чогось; **5.** проміжок, не зайнятий основною роботою, вільний час; **6.** (часто у формі множини) тип, характер, світогляд епохи, окремий етап у житті; **7.** погода (як правило, хороша); **8.** об'єктивне визначення, вимірювання поступовості подій, визначених певними даними; **9.** міра тривалості всього того, що відбувається, здійснюється; **10.** граматична категорія [8:238-239]. Концепт не вичерпується словниковою дефініцією свого імені ("час"), оскільки, як ми вже зазначали, він є багатовимірним ментальним утворенням, але словникове значення формує ядро концепту.

Для того, щоб відповісти на запитання, яку структуру має концепт "час" в чеській пареміології, пучок яких асоціацій, емоцій, симпатій і антипатій з ним пов'язані, нами були відібрані валентності лексеми *čas* в моделях "час як суб'єкт" і "час як об'єкт". В першій моделі найпоширенішою виявилася метафора "час – це рух" – рух у повітрі, на суші, у воді. Динамічна ознака передається дієсловами: utíkat "тікати, бігти": *Čas utíká jak voda;* přicházet "приходити": *Přijde čas, přijde rada; Přijde čas, že se zeptá zima, cos dělal v létě; Když přijde čas, každej tam musí;* přinášet "приносити": *Čas růže přináší; Co rozum nedává, čas přináší;* nevrátit se "не повернутися": *Ztracený čas nikdy se nevrátí; Ztracený čas nevrátí se zas;* vynášet "виносити": *Čas vše najevo vynáší;* odnášet "відносити": *Krásu odnáší čas;* měnit se "змінюватися": *Všecky věci čas mění; Časy se mění, co bývalo není;* ucházet "виходити" *Čas rychle uchází;* nosit "носити": *Čas své břímě nosí;* uplynout "спливти": *Uplyne-li jednou čas, nevrátí se nikdy zas;* plynout "пливти": *Čas plyne jako voda; Řeka teče a léta plynou.*

Таку метафоричну продуктивність дієслів руху стосовно часу слід пов'язувати з самим походженням поняття "час" в чеській мові, засвідченим етимологічними словниками. Можна також припустити, що ця дієслівна валентність стосується лінійного, а не циклічного часу, тому що семантика цих дієслів не виражає обернення по колу, а позначає процес руху, течії в певному напрямку. Саме тому в ролі об'єкта порівняння виступає ріка: *Čas utíká jak voda; Čas plyne jako voda, každý chvilky věčná škoda,* пор. укр. *час рікою пливе, багато води сплило* "минуло багато часу з якоїсь пори", рос. *время истекло* "час, призначений для чогось, закінчився". Визначити хронологію "водних" асоціацій часу доволі важко. Ю.С.Степанов, наприклад, вважає, що уявлення про "потік", або "ріку" часу в Греції відноситься до 5 ст. до н.е. [1:126]. Якщо взяти до уваги, що у Вавілоні, а потім у стародавній Греції та Римі до появи механічного годинника час вимірювали за допомогою водяного годинника, то мовна модель "час біжить як вода" виникла як результат не метафоричного, а метонімічного переносу найменування на денотат.

Однією з відомих інтерпретацій часу як суб'єкта дії є його ототожнення з лікарем: *Čas je nejlepší lék(ař).* Час може *hojit* гоїти рани, *uzdravovat* виліковувати, зціляти: *Čas hojí všecky rány; Čas raní, čas hojí; Lékař lečí, ale čas uzdravuje.* "Лікарський" мотив щодо часу, відомий

прислів'ям і приказкам багатьох мов (пор. укр. *час лікує; час рани гоїть; час мине – сльози зжене*), бере свій початок у творчості давньогрецького поета Менандра: "Час лікує невиліковне, відновлює непоправне, позбавляє від неминучого", в іншій редакції: "Час – зцілитель всіх неминучих бід" [9:126].

Часу приписуються якості розумної істоти, яка здатна будувати й руйнувати *(Čas hrady staví, čas je zas odstaví),* радити *(Čas nejlépe poradí)*, допомагати *(Kde rozum nestačí, čas pomůže),* не чекати *(Čas na nikoho nečeká),* платити і витрачати гроші: *(Čas platí, čas tratí; Čas jsou peníze).* Вираз *час – це гроші,* який Г.Д.Гачев називає типовим саме для англосаксонської культури, хоч і є калькою з англ. *time is money,* насправді відоме з часів грецького ученого і філософа IV ст. до н.е. Теофраста: "Час – це дорога витрата" [10:127].

В моделі "час як об'єкт", якого стосується спосіб здійснення дії, найчастіше виявляється ідея плинності й незворотності часу, що реалізується чеськими відмінковими або прийменниково-відмінковими формами *časem* "з бігом часу, з часом", *na čas, do času* "ненадовго", напр.: *Časem vše přijde; Časem vše zapadá; I ta nejhlubší studna se časem vyčerpá; I nejsilnější lano se časem přetrhne; Co lidská ruka stvoří, nic nevydrží, všechno je jen na čas; Nehleď na krásu, ta je do času.* В наведених прикладах зафіксовано основну християнську ознаку часу: час невблаганно іде, проходить, його не наздоженеш *(Promeškaný čas nikdy nedohoníš),* він ніколи не повертається. Він – минущий, а Бог – вічний: *Všecky věci na čas, Pán Bůh na věky.* За біблійними канонами людина не знає, скільки часу їй відведено на земне життя *(Člověk neví dne ani hodiny),* але "всякому сущому" під сонцем визначено свій час, і на все – свій час: *Všechno má svůj čas; Každý má svůj čas; Čas k jídlu, čas k dílu, čas i k božímu tanci; Čas práci, a zábavam svá doba; I zpěvu čas, i modlitbě svá chvíle; Dočkej času, co hus klasu*, пор. укр.: *Усякому овочу свій час; Дорога ложка до обіду.* В чеських приказках християнська ідея про Бога-творця, що дає і день, і поживу, залишилася незмінною: *Bůh dá den, bůh dá i pokrm; Sen je sen, a Pán Bůh řídí noc a den.*

Минущість, незворотність часу – абстрактна ідея. Свого прагматичного сенсу вона набуває лише в контексті з людським буттям: "Час віддільний від людини, але людина невіддільна від часу" [11:52]. У відомій сентенції, автором якої вважають сучасника О.С.Пушкіна М.Сафіра, *"Час проходить? Час вічний – проходите ви"* концепт "час" набуває смислу нагадування про скороминущість людського життя. Персоніфікований час, таким чином, виступає в ролі організатора життя людини і вихователя в ній "почуття часу". Людина не завжди здатна усвідомлювати ціну часу, вона його марнує, гайнує, розтринькує, губить. Тому час виступає засобом перестороги а то й силового тиску на адресата, пор. російську загадку *"Когда есть – его убивают, когда нет – убиваются".* Сила і виразність цього мовного образу ґрунтується на зіткненні в одному контексті лексичної пари (майже омофонів) *убивают– убиваются.*

В сучасній чеській мові, як зазначалося, лексема *čas* має розгалужену шкалу значень. Одне із них – погода. Без знання цього значення неможливо адекватно зрозуміти прислів'я *Po dešti bývá čas, po čase prší zas* "Після дощу буває гарна погода, після гарної погоди знову дощить" (букв.: Після дощу буває час, після часу знову йде дощ); *Za času sluší jahody sbírati, višně trhati a svým časem i hrušky česati.* Чеський вираз *psí čas* (букв.: собачий час) і його синонім *psí počasí* означають погану погоду, за якої хороший хазяїн і собаки на двір не вижене. Логічний зв'язок між поняттями "час – погода" прослідковується передусім в етимології чеського *počasí* "погода". Будучи похідним від *čas* [6:99], чеське слово *počasí,* очевидно, певний період могло служити найменуванням самого часу і навпаки – *čas* могло означати *počasí.* На ранніх етапах розвитку мислення людини був характерним зв'язок її безпосередньої практичної діяльності з природними явищами, точніше залежність людської, передусім господарської, діяльності від погоди. Тому поняття погоди розвивалося в тісному зв'язку з уявленнями про час. На широкому матеріалі слов'янських діалектів, моделюючи

семантичне поле “дощ – погода – час – рік – година”, це переконливо довів М.І.Толстой [12:49-56]. З первісної синкретичної семантики слова *čas* згодом виділилося значення *počasí,* причому з позитивною конотацією, тобто у значенні “сприятлива погода”, погода, сприятлива для роботи. Словник Б.Грінченка, наприклад, теж подає українське *верем’я* у значенні “хороша погода”, а в романських мовах, як відомо, “час” позначає будь-яку погоду.

В полі синонімічних зв’язків *čas – počasí* “час – погода” в чеській мові перебуває лексема *pohoda* **1.**“хороша, сприятлива, погожа погода”, напр., *letní pohoda* та **2.**“стан спокою і щастя” [13:688]. Таким чином, час в чеській мовній картині світу осмислюється також як психологічні комфортні умови існування, як щастя, “визначальним фактором якого визнається любов” [14:189]. Цей зв’язок виразно і з великим емоційним зарядом передає одна чеська притча, яку тут варто згадати:

Bylo nebylo, před dlouhou, dlouhou dobou existoval jeden ostrov, na kterém žily všechny pocity a vlastnosti člověka: bohatství, pýcha, smutek, dobrá nálada, vědění... a kromě ostatních různých pocitů i láska. Jednoho dne se pocity dozvěděly, že se ostrov potápí. Každý si tedy postavil svou loď a odplouval z ostrova pryč. Jen láska chtěla čekat do poslední chvíle, ale ještě než se ostrov potopil, prosila o pomoc. Na luxusní lodi plulo kolem lásky bohatství. Zeptala se: “Bohatství, můžeš mě vzít s sebou?” “Ne, nemůžu, lásko. Mám na své lodi mnoho zlata a stříbra. Tady pro tebe není místo.” Tak se láska zeptala pýchy, která projížděla kolem na přenádherné lodi: “Pýcho, můžeš mě vzít s sebou?” “Já tě, lásko, nemůžu vzít,” odpověděla pýcha, “tady je všechno perfektní. Mohla bys poškodit mou loď.” Láska se tedy zeptala smutku, který jel kolem: “Smutku, prosím, vezmi mě s sebou!” “Ach lásko,” řekl smutek, “já jsem tak smutný, že musím zůstat sám.” Také dobrá nálada projela kolem lásky, ale byla tak spokojená, že ani neslyšela, že na ni láska volá. Najednou řekl nějaký hlas: “Pojď, lásko, já tě s sebou vezmu.” Byl to nějaký stařec. Láska byla tak vděčná a šťastná, že se zapomněla zeptat na starcovo jméno. Když přijeli na pevninu, stařec odešel. Láska si uvědomila, že mu hodně dluží a zeptala se vědění: “Vědění, můžeš mi říct, kdo mi pomohl?” “To byl čas!” odpovědělo vědění. “Čas? A proč mi pomohl čas?” zeptala se láska. A vědění odpovědělo: “Protože jen čas ví, jak důležitá je v životě láska...”

За давніх-предавніх часів існував один острів, на якому жили усі почуття і якості людини: багатство, гордість, сум, хороший настрій, знання... і крім усіх інших любов. Одного дня почуття дізналися, що острів зникне. Кожне збудувало собі корабель і поспішило залишити острів. Лише любов чекала, а в останню хвилину попросила про допомогу. На розкішному кораблі пропливало мимо багатство. Любов запитала: “Багатство, можеш мене взяти з собою?”. “Ні, не можу, любове. У мене на кораблі багато золота і срібла. Тут для тебе немає місця”. Потім любов запитала у гордості, яка пропливала мимо на прекрасному кораблі: “Гордість, можеш мене взяти з собою?” “Я не можу тебе взяти з собою, любове, - відповіла гордість, - тут все пишне. Ти можеш пошкодити мій корабель”. Тоді любов звернулася до суму: “Смутку, будь ласка, візьми мене з собою!” “Ох, любове, - сказав сум, - мені так сумно, що я мушу залишитися сам”. І хороший настрій проплив мимо любові та був такий задоволений, що навіть не чув, як до нього зверталася любов. Раптом якийсь голос сказав: “Ходімо, любове, я тебе з собою візьму”. Був то якийсь старець. Любов була така вдячна і щаслива, що забула спитати його ім’я. Коли вони дісталися суші, старець пішов. Любов зрозуміла, що є перед ним у боргу, і спитала у знання: “Можеш мені сказати, хто мені допоміг?”. “То був час”, - відповіло знання. “Час? А чому мені допоміг час?”, - запитала любов. І знання відповіло: “Тому що лише час знає, як важлива в житті любов...”

Темпоральна координата чеських паремій включає важливий ціннісний аспект. Уявлення про наповненість часу (пор. експресивне російське *времяпрепровождение*)

корелює з системою позитивних оцінок і засудженням негативних результатів його матеріалізації. Головна імперативна норма часу формулюється як вимога бути працьовитим. Праця – критерій правильності витрачання часу: *Važ si času, chop se práce, zahálky se střez co zrádce; Čiň to, čiň jiné, tak ti čas mine; Kdo má mnoho práce, nemá čas na bolení srdce; Kdo je zaměstnán, snadno mu den uběhne; Raděj sám do noci, než při cizí pomoci.*

Поняття часу в чеській пареміології може співвідноситися з позначенням сприятливого, підходящого періоду, моменту: *Kdo má k čemu příhodný čas, nechť na jiný nečeká zas; Čas kaši vařiti, dokud dříví hoří.*

Чеську пареміологічну модель часу, крім власне лексеми *čas*, утворюють назви конкретних часових відрізків *doba, den, týden, hodina, rok/ léta, noc, chvíle, léto, zima, jaro.* Їх частотність дуже різна – від високої у *den, rok/ léta* до невисокої у *týden, zima, jaro, podzim.*

Час у функції суспільної категорії може позначати сукупність подій, явищ і процесів, властивих певній епосі. Приказки зі словом *doba* "доба, епоха" лаконічно формулюють ідею, що кожній епосі як елементу буття властиві свої звичаї, закони, люди: *Jiná doba, jiný mrav; Jiné doby, jiné způsoby; Jiná doba, jiný lidi.* Головний недолік "епохального" часу – це нездатність оцінити заслуги людини за її життя: *Kdo chce vlasti vděk si získat, přízeň doby nehledej.* Значення цього прислів'я, як нам видається, є ремінісценцією біблійного *немає пророка у рідному краю.*

Частина пареміологічних одиниць із компонентами-часовими відрізками називає поняття природного часу і передає уявлення про циклічний час: *Den za dnem, a léto za létem; Každý den má svůj večer; Zítra také den bude; O den se léto neopozdí.* Значення прислів'я *Zima i léto náležejí k roku* дає підстави припускати, що архаїчний поділ річного циклу мав не чотири, а дві частини. Про це свідчить також чеська назва осені *podzim* "під зимою".

Час і частини дня метафорично переносилися на періоди життя людини: ранок – молодість, вечір – старість. Молодість асоціювалася із золотим часом *(Zlaté časy, mladá léta!)*, можливістю самореалізації через навчання *(Mládí čas k učení)*, а старість – із набуттям мудрості *(Rozum s lety roste)*, але втратою здоров'я *(K podzimu života zdraví nepřibývá; Když přichází člověk do let, začíná ho všechno bolet; Přibejvají léta, přibejvají nemoce).*

Якщо замкнене річне коло і коло доби – це виключно універсальне природне явище, то поділ цих кіл, за словами М.І.Толстого, - "справа розуму, сприйняття і людського досвіду" [15:17]. Одна з форм осмислення часу – це опозиція світло – темрява. Ранок, день та вечір, ніч є віддзеркаленням архаїчних уявлень про "чисті", позитивні властивості першої пари і "нечисті", негативні властивості другої. На відміну від української мови, в якій, за народною логікою, мудріші якості приписувалися ранку в порівнянні з вечором *(Ранок мудріший від вечора/ ранок покаже),* в чеській мові в цій позиції виступає інший період доби, але теж світлий – день: *Den večera moudřejší.* Причому народна мудрість застерігала хвалити день, поки він не скінчиться, тобто не завершиться добовий цикл, оскільки особливе сакральне значення мала дванадцята година ночі як межа двох діб: *Nechval den, až uplyne; Nechval dne před večerem; Hodina před půlnoci lepší, než dvě po půlnoci.* Північ була початком глухого періоду ночі, з яким людина завжди пов'язувала небезпеку і страх, а у міфологічних віруваннях називала розгулом нечистої сили: *Noc má svou moc. Noc je přítel zloděje. Zloděj v noci krade, a ve dne ho věsí.*

Проте більшість прислів'їв з компонентами *doba, rok, den, noc, hodina* і под. зорієнтована на буденний, утилітарний, житейський, суб'єктивний досвід. Час регламентує оптимальний спосіб поведінки, що мав би принести користь людині. Це поради щодо стилю життя *(Prostě-li žiješ, sta let doziješ),* ведення господарства *(V létě dělej sáně, v zimě vůz)*, харчування *(Břicho jsou nejlepší hodiny; Jez do polosyta, pij do polopita, vyjdou ti na plno léta; Po obědě sobě lehni a přes hodinu ničím nehni;Krátká večeře, lehká noc.),* сну *(Probdělá noc se nahradí teprve po devět nocí spánku; Nespraví ten nic do roka, kdo nezavře na čas oka).* Освоєння і

осмислення часу людиною трансформуються в моральні, етичні норми соціальних відносин. Протиставлення хороший, вдалий, позитивний час *vs.* важкий, негативний, несприятливий час, марковані контрастними означеннями *білий-сірий,* втілюють ідею сутності справжньої людської дружби: *Jsou-li časy bílé, máš přátele, nastanou-li časy šedé, nemáš žádné.* Виховуючи в людині почуття міри часу, народна мудрість не схвалювала тривале гостювання: *Ryba a host třetí den dost; Host a ryba třetího dne smrdí;Host první den zlato, druhý den stříbro a třetí den měď: honem domů jeď.*

Аналіз предикатів часу в сучасній чеській мові свідчить, що нові паремії з темпоральними компонентами практично не утворюються. Можна хіба що відмітити осучаснення моделі "час – власність, майно", напр.: *Za peníze všechno koupíš kromě času* "За гроші все можна купити, крім часу"*; Zima a berní úřad nikomu nic nesleví* "Зима і податкова інспекція нікому не попустять". Зафіксоване нами прислів'я *Kdo nekrade denně alespoň hodinu, okrádá vlastní rodinu* "Хто не краде щодня хоча б годину, ошукує власну родину" засвідчує нездорову тенденцію до негативних проявів психології сучасного індивіда.

Характерно, що образне осмислення часу в сучасній чеській мові так само відбувається в "суб'єктних рамках" – час має значення лише у зв'язку з подіями життя людини. Причому акцентується увага на кількісному параметрі часу – швидкості, від якої залежать якісні показники.

Розгляд семантико-когнітивних інтерпретацій концепту "час" в чеській пареміології дозволяє зробити такі висновки: паремії про час є вербальними знаками вторинної номінації, результатом стійких соціально значущих і багатоаспектних асоціативних відношень між елементами об'єктивної дійсності. Семантика досліджуваних паремій охопила всі, крім позначення граматичної категорії, диференційні ознаки поняття "час" в чеській мові. Образно осмислюється циклічний і лінійний час. Час суб'єктивний, але водночас маркований колективним досвідом, почуттями і враженнями. Ставлення до часу актуалізується віком людини. Відкривається перспектива подальшого лінгвістичного аналізу концепту "час" в комунікативно-прагматичному вимірі.

ЛІТЕРАТУРА

1.*Степанов Ю.С.*Константы. Словарь русской культуры. Опыт исследования. – М.: Школа "Языки русской культуры", 1997. 2.*Bittnerová D., Schindler F.* Česká přísloví. Soudobý stav konce 20. století. – Praha: Academia, 2002. 3.*Слухай Н.В.* Етноконцепти та міфологія східних слов'ян в аспекті лінгвокультурології. – К., 2005. 4.*Гачев Г.Д.* Национальные образы мира. – М.: Изд.центр «Академия», 1998. 5.*Иная* ментальность. – М.: Гнозис, 2005. 6.Etymologický slovník jazyka staroslovenského.2. – Praha: Academia, 1990. 7.*Machek V.* Etymologický slovník jazyka českého a slovenského. – Praha: Nakladatelství Československé Akademie věd, 1957. 8.Slovník spisovného jazyka českého. – d.I. – Praha: Academia, 1971. 9.*Русская* фразеология. Историко-этимологический словарь / под ред.В.М.Мокиенко. – М.: Астрель: АСТ: Люкс, 2005. 10.*Михельсон М.И.* Русская мысль и речь. Свое и чужое. Опыт русской фразеологии. Сборник образных слов и иносказаний. – т.1. – М.: Русские словари, 1994. 11.*Арутюнова Н.Д.* Время: модели и метафоры // Логический анализ языка. Язык и время / Отв. ред. Н.Д.Арутюнова, Т.Е.Янко. – М.: «Индрик», 1997. 12.*Толстой Н.И.* Из опыта типологии славянского словарного состава.I //Избранные труды, том I. Славянская лексикология и семасиология. – М: "Языки русской культуры", 1997. 13.Slovník spisovného jazyka českého.–d.II.–Praha: Academia, 1971. 14.*Воркачев С.Г.* Счастье как лингвокультурный концепт. – М.: Гнозис, 2004. 15.*Толстой Н.И.* Времени магический круг (по представлениям славян) // Логический анализ языка. Язык и время / Отв. ред. Н.Д.Арутюнова, Т.Е.Янко. – М.: «Индрик», 1997.

ДЕРБА С.М.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ЛОГІКО-СЕМАНТИЧНА СИСТЕМАТИЗАЦІЯ ТЕРМІНІВ ПРИКЛАДНОЇ (КОМП'ЮТЕРНОЇ) ЛІНГВІСТИКИ ЗА ДЖЕРЕЛЬНИМИ МАТЕРІАЛАМИ

Термінологія – одна з найбільш динамічних частин лексичного фонду, зміни в якому зумовлюються досягненнями науково-практичної діяльності суспільства. Неологізація

термінолексики стимулюється ще й тим, що будь-яка галузь науки час від часу оновлюється, бурхливо розвивається, що позначається на змінах її метамови. Українська термінологія з прикладної лінгвістики досі практично не була предметом систематизованого лінгвістичного опису, хоча українська ПЛ представлена значною кількістю теоретичних праць, а також діючих систем на базі мови. Це один із чинників, що визначають **актуальність** запропонованого аналізу. **Об'єктом** нашого дослідження є українська термінологія з прикладної лінгвістики. **Предмет** – формування та розвиток терміносистеми прикладної лінгвістики, її лексико-семантичні та структурні особливості, методи систематизації та впорядкування. Такий комплексний підхід дає можливість дослідити термінологію з прикладної (комп'ютерної) лінгвістики (П(К)Л) як систему, що є метамовою цієї галузі знань.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що вперше в українському мовознавстві предметом дослідження виступає українська термінологія з прикладної (комп'ютерної) лінгвістики (П(К)Л), що розглядається як комплексний об'єкт, який вимагає чіткого аналізу та моделювання за допомогою сучасних методик тезаурусно-поняттєвого представлення знань. Отже, можна сформулювати **мету** – це комплексний опис української терміносистеми прикладної (комп'ютерної) лінгвістики здійснений як впорядкований термінологічний словник на базі формалізованої лінгвістичної методики систематизації термінів.

Для термінологічного словника з П(К)Л у зв'язку з його новизною й навчально-довідковим призначенням особливу роль відіграє питання про відбір лексики, яка має знайти своє відображення у словнику. Вирішення цього питання потребує чіткої лексикографічної **методики**, в якій передбачено такі етапи:

а) правила роботи з джерельними матеріалами і створення слО́вника термінів;

б) відбір термінів-"кандидатів" у словник;

в) логіко-семантична систематизація термінів і укладання словника з П(К)Л.

Насамперед необхідно було визначити **ключові (родові) терміни** комп'ютерної лінгвістики для відбирання з джерельних матеріалів термінів для створення слО́вника саме цієї предметної галузі. Основними дескрипторами відбору були визначені базові поняття комп'ютерної лінгвістики: *автоматизована система обробки текстів і машинний переклад*.

Список ключових термінів формувався емпірично (терміни, що містять відповідні семи у дефініціях, такі як *автоматизація, аналіз тексту, інформатика, алгоритм, вибірка, діалогова система, індекс, комп'ютерні засоби* та інші.), на основі класичних праць з прикладної лінгвістики, зокрема з орієнтацією на списки поданих основних термінів, а також в процесі консультацій з фахівцями з комп'ютерної лінгвістики. Також при відборі термінів ураховувалась наявність визначень у тексті (якщо це нові терміни, які ще не зафіксовані у словниках) або термінологічних словниках і понятійна зв'язаність відібраних термінів між собою.

У процесі роботи з джерельними матеріалами ми зустрілись з такими особливостями:

1) термін вживається одразу з дефініцією: "*науковий термін – це одиниця будь-якої природної чи штучної мови, що раніше існувала або спеціально створена знову, акцентологічно, фонологічно і структурно-граматично оформлена за внутрішніми законами даної мови і володіє особливою свідомою колективною домовленістю спеціальним термінологічним лексичним значенням, яке виражене або у словесній формі, або у формалізованому вигляді і досить повно відображає істотні ознаки наукового поняття.*" [1:61];

2) є термін без дефініції (але вона наведена і словниках, енциклопедіях, підручниках): "*в якості дескрипторів виступають слова, терміни, що позначають прості, досить елементарні категорії й поняття проблемної області. Кількість дескрипторів не*

обмежується, що дозволяє описати документ в багатократній матриці ознак.” [2:203]; “*дескриптором називають нормалізоване слово чи словосполучення, вибране з групи синонімічних або близьких за значенням слів, тобто класу еквівалентності, і призначене для контрольованого індексування інформаційного пошуку.”* [3:121];

3) є термін без дефініції (і у словникових виданнях вона відсутня). У таких випадках колектив спеціалістів визначав термін: “*еквівалентність – одна з констант логічної мови для символічного запису логічної структури речення; позначається знаками ≡ або ~. Використовується для виявлення й опису відношень між мовними одиницями, які виражають повне або часткове спів падіння їхніх значень (наприклад, для опису синонімії)*.”

4) у дефініції терміна наявна субдефініція: “*до лексико-семантичної системи належить вся область смислових відношень лексичних одиниць, своєрідність їх групування і характер взаємодії їх одна з одною (**лексична парадигматика**) і з елементами інших підсистем мови, умови і форми мовного вираження результатів семантичного варіювання словесних знаків (**лексична синтагматика**)”* [3:14].

При роботі з підручниками для вищих навчальних закладів помічено цілком іншу ситуацію: у зв’язку з дидактичними настановами в них подається багато термінів разом з дефініціями. Наприклад, автор підручника “Вступ до комп’ютерної лінгвістики” Є.А.Карпіловська оперує термінами, зазначаючи їхні дефініції: “*автоматичне індексування тексту – виділення в тексті різних типів інформації або інформації потрібного типу за допомогою спеціальних кодів.”* [4:148]; “*інтерфейс – спеціальні системи спілкування з базою даних, призначені для її поповнення або редагування, а також для одержання з неї інформації, потрібної для виконання завдання користувача.”* [4:48]; “*лінгвістичне забезпечення роботи комп'ютера – сукупність технічних пристроїв, засобів, алгоритмічних та програмних процедур, баз даних або знань для виконання поставлених завдань. Лінгвістичне забезпечення роботи комп'ютера – сукупність баз даних або знань та спеціальних лінгвістичних процесорів для опрацювання інформації природною мовою.”* [4:19]

При побудові терміносистем використовуються лексикографічні джерела. Але використання даних словників, каталогів, тезаурусів не повинно розглядатися як основний засіб при побудові терміносистем. Справа в тому, що укладачі словників не завжди перевіряють на сучасних текстах використання того чи іншого терміна, і відбирають терміни на основі спеціальних словників. Але словники не встигають фіксувати зміни у нормі використання окремих термінів у сучасних текстах. Саме тому ми спирались на тексти, а потім відібрані терміни перевіряли за лексикографічними джерелами енциклопедичного типу.

Ще один прийом відбору термінів – це з дефініцій уже відібраних термінів. Оскільки словник термінів з П(К)Л має навчально-дидактичний характер. Наприклад, “*автоматичний аналіз тексту – дослідження тексту природною мовою відповідно до заданої інструкції (алгоритму) за допомогою електронно-обчислювальної машини з метою визначення семантико-синтаксичної структури. Містить процедури автоматичного морфологічного, синтаксичного та семантичного аналізів*” [5:23]. Бачимо, що в його дефініції наявні такі терміни: природна мова, алгоритм, семантико-синтаксична структура, автоматичний морфологічний аналіз, автоматичний синтаксичний аналіз, автоматичний семантичний аналіз. Тому ці терміни також вносились до словника і у джерелах знаходились їхні дефініції, наприклад, “*мова – це динамічна система створюваних і відтворюваних мовними органами членороздільних звукових знаків для предметів і явищ фізичної та психічної дійсності та їх відображень у свідомості, а також правил сполучуваності цих знаків, – система, здатна виразити всю повноту людських знань та уявлень про світ. Мова виникла в людському суспільстві для потреб спілкування, тому її називають природною.”* [6:11]; “*алгоритм –*

чітко визначена послідовність дій, спрямованих на виконання певного завдання та одержання його результату" [4:52].

При відборі основних одиниць у наш словник виникла ще одна проблема – чи можна певне поняття вважати терміном П(К)Л чи ні. Вирішували це таким чином: розглядалась дефініція терміна, якщо вона містила концепти КЛ, то цей термін заносився в загальний реєстр. Наприклад:

"Пошуковий образ документа – текст ***інформаційно-пошуковою мовою****, який поставлено в однозначну відповідність з документом і який відображає ознаки документа, потрібні для того, щоб на* ***запит*** *знайти його в* ***інформаційно-пошуковій системі****. Крім ознак, що розкривають тему документа, пошуковий образ документа здебільшого містить і деякі додаткові відомості (бібліографічні описи, вихідні дані, тип документа та ін.)"* [7:290].

Як бачимо дефініція терміна **пошуковий образ документа** містить такі концепти: *інформаційно-пошукова мова, запит, інформаційно-пошукова система*. Тому можна з упевненістю сказати, що це термін П(К)Л і він займає своє місце у спеціалізованому словнику.

Головним критерієм відбору термінів був інформаційний критерій – потенційна здатність терміна називати предмет (тобто дескрипторна здатність). Практика укладання словників дозволила виробити чіткі вимоги до дескриптора (визначення цього терміна наведено вище), основними з яких є строга однозначність і чітке розмежування предмета або явища і його властивості. У мовознавстві існує багато визначень понять термін і терміносистема, які відрізняються між собою окремими аспектами. Але дослідники погоджуються щодо критеріїв, яким має відповідати термін. Це його бажані ознаки, які визнаються для нього необхідними та стимулюються свідомими діями науковців (стандартування та уніфікація терміносистем), а саме: відсутність омонімії, синонімії, полісемії, однозначність, експресивна нейтральність та ін. Так, наведемо критерії, прийняті у термінології, за допомогою яких ми систематизували терміни з П(К)Л:

1. Критерій системності, який полягає у:
– дефінітивній пов'язаності і точній співвіднесеності терміна із поняттям;
– бажаній відсутності парадигматичних зв'язків – омонімії, синонімії, полісемії.

2. Критерій генетичний, що полягає в інтернаціональному характері джерел походження терміна.

3. Критерій стилістичний, що полягає у нейтральності терміна (відсутність експресивно-емоційного забарвлення).

4. Критерій соціолонгвістичний, що полягає у:
– приналежності терміна до вузької професійної сфери вживання;
– відмінності від професіоналізмів та професійно-жаргонної лексики [8:7].

Необхідно зауважити, що питання, пов'язані зі структурою термінологічного словника, – про класифікацію лексики, про дефініції термінів, про логіко-семантичні зв'язки між одиницями термінологічного словника – виходять за межі лексикографії, є суто термінологічними, тобто питаннями системності самого об'єкта.

Про те, що між дефініцією слова і класифікацією всієї лексики існує певний зв'язок, говорив ще Ш.Баллі [9], але послідовна реалізація цієї ідеї здійснена переважно нещодавно у словнику Молінер. Він являє собою оригінальний сплав тлумачного словника з ідеографічним, в якому при алфавітному розташуванні слів кожна стаття містить такі моменти:

а) відомості про мінімальний контекст слова і його граматичну характеристику;

б) синоніми;

в) визначення значення;

г) перелік близьких за значенням слів: однокореневі, тієї ж частини мови, дії, інструменти, продукти, причина, наслідок і т. ін.;

д) стійкі вирази. [3:21]

Істотним є питання про довжину терміна. Як відомо, межа між терміном і термінологічним описом дуже розмита. Крім **зовнішніх критеріїв** (звернення до словників та енциклопедій, наявність визначення терміна у тексті), при відборі словникових одиниць використовувався **лінгвістичний критерій** (відтворюваність, семантична цілісність словосполучення, ступінь вживаності). Наприклад:

– за зовнішнім критерієм: *автоматизована обробка даних* – термін, довжина якого перевірялась за енциклопедичним виданням [10:44];

– за лінгвістичним критерієм: *одиниця перекладу, оперативна пам'ять*. Терміни, довжина яких зумовлена їхньою семантичною цілісністю словосполучення, наприклад, "*одиниця перекладу – параметр не постійний, а змінний і виступає у формі перекладної відповідності (сам елемент дуже не міцний) у динаміці тексту і залежить від умов конкретного перекладу в рамках даної пари мов.*" [11:306]; "*оперативна пам'ять – програмно адресована пам'ять для розміщення даних, що доступні машинним командам для безпосередніх посилань за адресою або для обробки*" [5:200].

Зростання кількості термінів-словосполучень – тенденція очевидна для всіх мов світу. Так, наведемо статистичні дані щодо довжини термінів (100% – усі терміни у нашому термінологічному словнику з П(К)Л):

1) 27,4% – однокомпонентні терміни (*алгоритм, база, анотація, архів, гіпертекст, гніздо, інтерфейс, код, кодифікація, матриця, мережа, програма, основа*…);

2) 52,9% – двокомпонентні терміни (*автоматичний аналіз, механічна вибірка, динамічний гіпертекст, дерево залежностей, інтерпретація моделі, схема класифікації, поріг частоти*);

3) 12,8% – трикомпонентні терміни (*базове програмне забезпечення, орієнтована модульна мережа, вимога результативності алгоритму, ключ бази даних, клас контекстних замін, метод безпосередніх складників*);

4) 4,7% – чотирикомпонентні терміни(*базова автоматизована інформаційна система, дослідницька повнотекстова база даних, мова програмування високого рівня, система управління базами даних, архітектура комп'ютерного фонду мови*);

5) 2,2% – багатокомпонентні терміни (*показник міри коливання середньої частоти, прямий машинний переклад з елементами трансферу*).

При цьому у словнику мають бути відображені не тільки власне номінативні термінологічні словосполучення зі структурою типу AN (*автоматичне анотування*), але і терміни більш складної структури типу: *блок синтаксичного аналізу, текстозорієнтована база даних, синтаксичний автоматичний аналіз за безпосередніми складниками*. А також терміни-словосполучення, в яких інформативно значущими є прикметники, дієприкметники, прислівники та дієслова. Наприклад, *контекстний автоматичний аналіз, дистанційна освіта, зворотна деривація* та ін. Важливо, таким чином, констатувати, що субстантивність навряд чи представляє собою єдину форму існування терміна. Більш правдоподібним є твердження згідно якого одному понятійно-термінологічному смислу, смислу саме спеціальному, характерному лише для певної галузі, відповідає кілька термінів не синонімічних з точки зору загальномовної, але еквівалентних з точки зору спеціального понятійного смислу і тому пов'язаних відношенням термінологічної еквівалентності. Подібні одиниці ніби показують одну і ту ж позамовну ситуацію, з одними і тими ж відношеннями, але з різних "боків". Таким чином, теза про те, що термін – це завжди або іменник, або субстантивне словосполучення, навряд чи може бути прийнята для встановлення мовної специфіки терміна [12:21].

Нашим завданням було відтворення у словнику слововживання, яке в цілому складає метамову комп'ютерної лінгвістики. Це зумовило процедуру послідовного й обґрунтованого відбору термінів, які уже можуть вважатися загальноприйнятими і тому можуть бути відображені у словнику. Хоча нині є спроби вирішення цієї проблеми шляхом кількісних методів [13], тобто вираховуючи кількість авторів, що використовували чи не використовували певний термін, – такий підхід навряд чи дасть надійний результат. Тому при відборі термінів доводилося покладатися на науковий досвід авторів, підкріплений, звичайно, енциклопедичними та словниковими виданнями. Таким чином, за перерахованими принципами ми відібрали основні одиниці словника, які надалі були організовані у логіко-понятійну структуру.

ЛІТЕРАТУРА

1.*Герд А.С.* Прикладная лингвистика. – СПб.: Издательство СПб. университета, 2005. – 268с. 2.*Баранов А.Н.* Введение в прикладную лингвистику. – М.: Эдиториал УРСС, 2001. – 360 с. 3.*Караулов Ю.Н.* Общая и русская идеография. – М.: Наука, 1976. – 356с. 4.*Карпіловська Є.А.* Вступ до комп'ютерної лінгвістики. – Донецьк: ТОВ "Юго-Восток, Лтд", 2003. – 184с. 5.*Інформатика* та обчислювальна техніка. Короткий тлумачний словник. (За ред. проф. *В.П. Гондюла*) – К.: Либідь, 2000. – 320с. 6.*Семчинський С.В.* Загальне мовознавство. – К.: АТ «ОКО», 1996. – 416с. 7.Енциклопедія кібернетики [В 2-х т.]. Ред. кол. *В.М.Глушков*. – К.: Головна редакція УРЕ, 1873. – Т.2 – 573с. 8.*Соколовська Т.Г.* Українська термінологія з генетики: походження, структура, системність (лінгвістична проблематика): Автореферат дис. … канд. філол. наук: 10.02.01. / Київський національний університет імені Тараса Шевченка. – К., 1999. 9.*Балли Ш.* Общая лингвистика и вопросы французского языка. – М., 1955. – 416с. 10.Енциклопедія кібернетики [В 2-х т.]. Ред. кол. *В.М. Глушков*. – К.: Головна редакція УРЕ, 1873. – Т.1 – 583с. 11.*Волошин В.Г.* Комп'ютерна лінгвістика. Навчальний посібник. – Суми: Університетська книга, 2004. – 382с. 12.*Шелов С.Д.* Термин. Терминологичность. Терминологические определения. – СПб.: Филологический факультет СПбГУ, 2003. – 280с. 13.*Королев Э.И.* Компьютерная лингвистика на пороге нового века // Scripta linguisticae applicatae. Проблемы прикладной лингвистики – 2001. – М.: Азбуковник, 2001. – С.43 – 48.

ЖУКОВСЬКА В.В.

Житомирський державний університет імені І.Франка

ВЗАЄМОВПЛИВ РІЗНОАСПЕКТНИХ ДІЄСЛІВНИХ ХАРАКТЕРИСТИК В ХУДОЖНЬОМУ ТВОРІ

Ґрунтовне пізнання властивостей мовної одиниці повинне базуватися на вивченні їх як з точки зору системи мови, так і з точки зору функціонування. Комплексний підхід до дослідження англійського дієслова в художньому творі передбачає вивчення його системних і функціональних властивостей та встановлення взаємозалежностей між характеристиками різних рівнів. Достовірні дані про функціонування різнорівневих мовних одиниць у текстах різних стилів можуть дати статистичні методи. Доцільність їх використання визнається великою кількістю як вітчизняних, так і зарубіжних науковців.

Сучасні статистичні дослідження мови художніх творів проходять у таких напрямках: 1) дослідження функціонування та взаємодії одиниць різних рівнів мови [1, 2], 2) дослідження особливостей індивідуально-авторських стилів [3, 4] та 3) ідентифікація текстів (встановлення авторства) [5, 6, 7].

На сьогоднішній день особливого розповсюдження набуло квантитативно орієнтоване дослідження міжрівневих зв'язків у мові, яке отримало назву „мовна синергетика" (language synergetics). Проблема взаємодії мовних одиниць різних рівнів знайшла своє відображення у багатьох дослідженнях, в яких встановлено факт існування зв'язку фонетики і семантики [8]; лексики і фразеології [9:67-70, 10:85-90]; лексики і граматики [11:10-15]; лексики та синтаксису [12:65-68]. Попри значну кількість досліджень ця проблема залишається **актуальною**, що пояснюється її складністю та багатоаспектністю, а також, пов'язаною з цим, відсутністю достатньо повного та систематизованого опису питань взаємодії категорій різних мовних рівнів у мовленні.

Метою даної статті є встановлення зв'язків між лексико-семантичними та граматичними характеристиками англійського дієслова у художніх творах жанру "популярний політичний роман" шляхом встановлення взаємозалежностей між семантикою дієслова та частотою груп його словозмінних форм, між семантикою дієслова та типом і частотою ядерних моделей його граматичної сполучуваності.

Проблема взаємозв'язку між лексико-семантичними та граматичними характеристиками мовних одиниць неодноразово привертала увагу дослідників [13:77-90, 14:3-25]. Домінантним у цьому аспекті стало твердження, що семантика слова має значний вплив на функціонування його граматичних категорій [13:77, 14:24].

Покажемо вплив семантики англійського дієслова на реалізацію його морфологічних та синтаксичних характеристик на прикладі лексико-семантичних груп "Перетворювальний та ушкоджувальний вплив на неживий об'єкт", "Нейтральний вплив на неживий об'єкт", "Нейтральний вплив на живий об'єкт", "Комунікація" і "Розумова діяльність".

Проведення статистичних розрахунків щодо кожної лексико-семантичної групи дієслів для встановлення існування / неіснування залежності, по-перше, між семантикою дієслівної ЛСГ і частотою груп словозмінних форм дієслова;по-друге, між семантикою дієслівної ЛСГ і типом та частотою її вживання у певній ядерній моделі граматичної сполучуваності за допомогою критерію "хі-квадрат" (χ^2) на основі альтернативних таблиць дало можливість встановити позитивні статистично значущі зв'язки між окремими ЛСГ та групами особових словозмінних форм англійського дієслова та деякими ядерними моделями його граматичної сполучуваності. Оскільки критерій "хі-квадрат" дозволяє лише встановити наявність або відсутність зв'язку між ознаками, тому для встановлення ступеня зв'язку між ними нами також обраховувався коефіцієнт взаємної спряженості (**Ф**). Величина останнього може набувати значень від -1 до +1, тобто коефіцієнт показує не тільки ступінь взаємозв'язку ознак, але й "напрямок" їх спряженості. Слід зазначити, що різні значення критерію χ^2 та коефіцієнта взаємної спряженості показують різний ступінь зв'язків (сильніший або слабший) між окремими лексико-семантичними групами дієслів та особовими групами словозмінних форм і ядерними моделями граматичної сполучуваності, у яких вони вживаються в текстах.

Дослідження взаємозв'язку між семантикою дієслова та групами його особових словозмінних форм показує, що семантично споріднені ЛСГ дієслів "Перетворювальний та ушкоджувальний вплив на неживий об'єкт" та "Нейтральний вплив на неживий об'єкт" мають зв'язок з групою словозмінних форм **Past Indefinite Passive (be-Passive)**. Так, показники χ^2 та Ф для ЛСГ дієслів "Перетворювальний та ушкоджувальний вплив на неживий об'єкт" у групі **Past Indefinite Passive (be-Passive)** становлять (χ^2=66,49, Ф=0,08), а для ЛСГ дієслів "Нейтрального впливу на неживий об'єкт" (χ^2=19,45, Ф=0,04).)

Наявність такого зв'язку пояснюється тим, що дієслова зазначених ЛСГ позначають дію, яка не виконується самим об'єктом, а спрямована на нього. На зв'язок семантики дієслів та можливістю їх вживання в пасивних конструкціях вказують також В.А.Салищев та Л.А.Фатихова [15:92-96]. Виходячи із основного значення пасиву як направленості дії на суб'єкт, незалежно від лексичного значення підмета та присудка, стверджується, що дієслова, які утворюють пасивні конструкції, повинні виражати і притаманні пасиву відношення, тобто виражати дію, спрямовану на об'єкт [15:94]. Очевидно, що характер вживання дієслів цієї семантики в пасивних формах обумовлюється не лише їх семантикою, а й прагматичним фактором: ці дієслова вживаються для передачі взаємодії людини з навколишньою дійсністю, адже перетворювальна діяльність людини у процесі освоєння навколишньої дійсності є першоосновою її буття. Із двох основних видів трудової діяльності людини перший пов'язаний із впливом на існуючі об'єкти, другий – із створенням нових об'єктів [16:111].

"Yes, we did. It was necessary to be completely certain that these weapons ***were destroyed*** *and—"* (17, 901)

Крім того, ЛСГ дієслів "Перетворювальний та ушкоджувальний вплив на неживий об'єкт" має зв'язок з групою словозмінних форм **Past Perfect Active.** Такий зв'язок зумовлюється семантичними особливостями дієслів цієї ЛСГ: вони мають значення механічного впливу на неживий об'єкт, у результаті якого наявні певні зміни у формі об'єкта. Саме присутність результативної семи у дієсловах цієї групи зумовлює статистично значимий зв'язок з групою словозмінних форм **Past Perfect Active.**

Yamata could remember listening to the radio accounts of the battle, how the "Wild Eagles" of the Kido Butai ***had smashed*** *the American fleet, how the Emperor's invincible soldiers had cast the hated American Marines* (17, 151).

Зазначені лексико-семантичні групи дієслів виявляють подібність у вживанні в моделях з іменним та прийменниковим залежними компонентами. Значна кількість таких моделей зумовлюється перш за все семантикою аналізованих дієслів. Як ми вже відмічали, дієслова цих лексико-семантичних груп позначають різного роду дію, спрямовану на об'єкт, а сема впливу на об'єкт вимагає наявності об'єкта, на який здійснюється вплив, та інструмента дії чи особи, яка здійснює цю дію. Значна частота вживання дієслів цих лексико-семантичних груп у моделях із залежним прийменниковим компонентом пояснюється аналітичним характером англійської мови, в якій відношення інструментального та локативного характеру передаються за допомогою прийменників.

Так, ЛСГ дієслів "Нейтральний вплив на неживий об'єкт" найвищий показник хі-квадрата та коефіцієнта взаємної спряженості має для моделей **VN** (χ^2=130,73, Ф=0,11) та **VNprpN** (χ^2=97,31, Ф=0,1), а у моделі **VprpN** ці показники становлять (χ^2=8,31, Ф=0,03).

"No, Mr. President, I swear it. I ***locked it****"* (18, 51) – **VN.**

"Now, ***the laptop is powered by a lithiumion battery*** *with enough power to reach the satellite"* (18, 299) – **VNprpN.**

Nomuri had parked his car in the same lease-garage that the hotel ***maintained for its guests****, and now Nomuri had a key to dark's rental car, and over the left-side visor was a computer disk* (17, 603) – **VprpN.**

Ця ЛСГ має також зв'язки з моделями з залежним іменним та прислівниковим компонентами: **VND** (χ^2=29,92, Ф=0,06) та **VD** (χ^2=6,04, Ф=0,03).

They worked slowly and ***placed their punches diligently*** (17, 89) –**VND.**

У ЛСГ дієслів "Перетворювальний і ушкоджувальний вплив на неживий об'єкт" найвищий показник хі-квадрата та критерію взаємної спряженості наявний для моделі з залежним іменним компонентом **VN** (χ^2=172,06, Ф=0,14), на другому місці знаходиться модель **VNprpN** (χ^2=22,49, Ф=0,07).

The tanks were wrapped in clear plastic *and were strapped into place as though they were passengers themselves* (17, 180) – **VNprpN.**

У ЛСГ дієслів „Нейтральний вплив на живий об'єкт" позитивний статистично значущий зв'язок виявлено у моделі **VN** (χ^2=11,96,Ф=0,04).

Desperate ***to protect their mole****, the KGB was mounting a huge diversion and disinformation campaign; anything to turn the CIA in the wrong direction* (18, 130) – **VN.**

ЛСГ дієслів "Комунікація" має позитивний статистично значущий зв'язок із групою словозмінних форм **Past Indefinite Active** (χ^2=106,66, Ф=0,1). Зв'язок між семантикою дієслів "Комунікації" і групою словозмінних форм **Past Indefinite** підтверджують і інші дослідники [19:45, 14:12], наголошуючи на тому, дієслова комунікації зазвичають виражають завершену дію. Як зазначає М.М.Лучак [20:118]**,** дієслова цієї ЛСГ у своїй більшості пов'язані з результатом у формі знання, а сема результативності передбачає вживання часових форм претеритного плану. Крім того, прагматика художніх текстів, у яких наявна велика кількість

вкраплень діалогічного мовлення, передбачає переважне вживання дієслівної лексики цієї семантики у мові автора для введення мови персонажів, для якої основною словозмінною формою є **Past Indefinite Active**:

"Many would," he ***answered****, rather courageously, all thought* (17, 150).

Стосовно зв'язку семантики дієслів ЛСГ "Комунікація" та типом і частотою ядерних моделей граматичної сполучуваності, в яких вони вживаються, то позитивні статистично значимі зв'язки наявні у 3 моделях: **VVing**, **VNS** та **VS**. Найвищі показники χ^2 та коефіцієнта взаємної спряженості Ф виявлено у моделях, в яких залежним елементом є підрядне або сурядне речення та іменний компонент: **VS** (χ^2=586,88, Ф=0,25) та **VNS** (χ^2=269,88, Ф=0,17). Високі показники критерію χ^2 та Ф для цих моделей пояснюються тим, що ці моделі є типовими для дієслів ЛСГ "Комунікація", тобто вони є характерними для переважної більшості дієслів цієї семантики. Дієслова ЛСГ "Комунікації" позначають акт передачі інформації, а сема інформативності передбачає адресата, якому передається ця інформація, та саму інформацію. Відмінною особливістю граматичної сполучуваності дієслів комунікації є те, що вони можуть входити у якості ядра не лише в дієслівне сполучення, але і в конструкцію з мікроконтекстом у вигляді прямої чи непрямої мови. Мікроконтекстом може бути підрядне речення (непряма мова), речення як самостійна комунікативна одиниця (пряма мова), складне синтаксичне ціле, що складається із декількох самостійних речень (пряма мова) [21:158]. Крім семантики велику частоту вживання сполучень дієслів комунікації із підрядними реченнями, приєднаними за допомогою як сполучникового, так і безсполучникового зв'язку, та з іменним компонентом у ролі прямого додатка, що позначає адресата мовлення, зумовлює також і прагматика художніх творів. Як ми вже відмічали при розгляді зв'язку семантики дієслів цієї групи з їхніми словозмінними формами, дієслова комунікації вживаються переважним чином в авторському мовленні для введення як прямої, так і непрямої мови персонажів.

*"****But I've never had to use it, never even took it out for an arrest. Just think of me as a fly on the wall****,"- she* ***said*** (17, 572) – **VS.**

Its legislators didn't feel the obligation to pay back, and the lobbyists, also bought and paid for, ***told them that it had to be this way*** (17, 223) – **VNS.**

Зазначена дієслівна ЛСГ має також статистично значимий зв'язок з моделлю з залежним інговим компонентом **VVing** (χ^2=62,87, Ф=0,08). Як показують спостереження, високу частоту моделі **VVing** не можна пояснити її типовістю для всіх дієслів цієї ЛСГ, оскільки вона характерна лише для кількох дієслів і зафіксована лише одному із досліджуваних творів: це дієслова *ask* (20 випадків вживання)*, observe* (12), *reply* (6), *say* (41); решта випадків вживання дієслів у цій моделі є поодинокими.

"What are those guys?" Burroughs ***asked, pointing*** *to the commercial port* (17, 426) – **VVing.**

Дієслова ЛСГ дієслів "Розумова діяльність" мають позитивні статистично значущі зв'язки з групою словозмінних форм **Non-Past Indefinite Active** (χ^2=223,07, Ф=0,15), хоча частота вживання дієслів цієї семантики у групі словозмінних форм **Past Indefinite Active** є набагато вищою. Проте підрахунки для групи **Past Indefinite Active** свідчать, що показник критерію χ^2 є меншим за критичне значення, а звідси – відсутність зв'язку між семантикою дієслівної лексики ЛСГ "Розумова діяльність" та групою словозмінних форм **Past Indefinite**. Такі ж результати показують і підрахунки інших дослідників [20:119, 14:20]. Не виявляє дієслівна лексика цієї ЛСГ зв'язку також із групами словозмінних форм **Continuous** та **Perfect**, що свідчить про нетиповість вживання дієслів розумової діяльності в них.

Наявність зв'язку з групою **Non-Past Indefinite Active** зумовлена як семантикою дієслів розумової діяльності, що виражають внутрішній стан мовця та дії, не відчуджені від

нього [14:20], так і прагматикою мови, адже дієслова цієї ЛСГ переважно вживаються в мові персонажів для передачі осмислення ними подій твору чи вчинків інших персонажів.

*"So, what **do** you **think** of Vietnam?" asked the remaining man* (18, 29).

У ЛСГ дієслів "Розумова діяльність" позитивні статистично значимі зв'язки наявні в трьох моделях **VD, VV=, VS**. Найвищі показники χ^2 та Ф зареєстровано для моделі **VS** (χ^2=671,72, Ф=0,27). Дієслова цієї ЛСГ позначають процес розумової діяльності людини та вводять розгорнуте повідомлення про результат цієї діяльності. Найчастотнішими дієсловами цієї ЛСГ є дієслова *know* (580 слововживань) та *think* (397). Висока частота цих дієслів у досліджуваних художніх творах пояснюється як тим, що у сучасній англійській мові ці дієслова є найуживанішими одиницями досліджуваної ЛСГ, так і тим, що в художніх творах ці дієслова часто використовуються як формальний засіб побудови діалогу.

*It seemed that power was the only thing they understood, but while Matsuda and his colleagues **had thought** **that they had the ability to employ power**, the Americans weren't intimidated the way they were supposed to be* (17, 880) – **VS.**

На другому місці за величиною показників критерію χ^2 та Ф знаходиться модель із залежним прислівниковим компонентом **VD** (χ^2=64,88, Ф=0,08). Дослідження свідчать, що семантика дієслів впливає на їх сполучуваність із певною групою прислівників. Наприклад, дієслова руху найчастіше зустрічаються у сполученні із прислівниками просторово-часового континууму; дієслова звучання – із прислівниками способу дії [22:17]. Проаналізувавши прислівниковий компонент моделі **VD,** було встановлено, що дієслова ЛСГ "Розумова діяльність" зустрічаються у сполученні з такими групами прислівників: 1) прислівники способу дії (≈47% від загальної кількості прислівників у моделі), 2) прислівники міри та ступеня (≈19,9%), 3) прислівники повторюваності та частоти (≈16,5%), 4) прислівники часу (≈7,4%), 5) прислівники місця та напрямку (≈7,1%), 6) прислівники причини й наслідку (≈2,1%).

Обрахувавши істотність/неістотність розходження процентних показників для відносних відносних частот вживання виділених груп прислівників у моделі **VD** за допомогою видозміненої формули критерію Стьюдента для процентних показників, було встановлено, що для дієслів розумової діяльності характерною є сполучуваність із прислівниками способу дії:

*Eyes turned almost imperceptibly to Matsuda-san, and many **actually thought** that his difficulties would come as a surprise to Yamata, even though the request for the meeting must have ignited his curiosity enough to turn loose his formidable investigative assets* (17, 149).

Найнижчі показники χ^2 та Ф наявні у моделі граматичної сполучуваності із інфінітивом у ролі залежного компонента **VV=** (χ^2=55,19, Ф=0,08). Вживання дієслів ЛСГ "Розумова діяльність" у цій моделі зумовлюється їх семантикою, оскільки сема когнітивної обробки інформації мозком людини передбачає прийняття певного рішення щодо виконання дії, тобто певний намір. Наприклад:

Sanchez decided to stay in the comfortable leather chair and read over some documents while enjoying the breeze (17, 416) – **VV=.**

Отже, в результаті дослідження характеру відношень між лексико-семантичними та граматичними характеристиками англійського дієслова у художньому творі із використанням відповідних статистичних методів було встановлено, що реалізація морфологічних і синтаксичних категорій дієслова перебуває у тісній залежності від реалізації його лексико-семантичних категорій. Іншими словами, семантика дієслова впливає на його вживаність у певних групах словозмінних форм та у певних моделях граматичної сполучуваності. Дослідження взаємозв'язку між лексико-семантичними та граматичними характеристиками дієслівної одиниці сприяє комплексному дослідженню одиниць різних рівнів мови та є вагомим внеском у вивчення функціональних властивостей мовних одиниць.

Перспективним є вихід на рівень типологічних узагальнень та встановлення особливостей функціонування дієслова в інших функціональних стилях.

ЛІТЕРАТУРА

1.*Нагорна С.С.* Стилеметричні характеристики дієслова у сучасних англомовних наукових текстах: Дис. …канд. філол. наук: 10.02.04. – К., 2004. – 262с. 2.*Статистичні параметри стилів*. – К.: Наукова думка, 1967. – 260с. 3.*Гіков Л.В.* Особливості вживання лексико-граматичних і лексичних одиниць в авторському стилі (на матеріалі німецької художньої прози): Автореф. дис. …канд. філол. наук: 10.02.04 / Львівський національний університет імені Івана Франка. – Львів, 2003. – 20с. 4.*Войнов В.К.* Количественный анализ текста для описания индивидуального стиля: Автореф. дис. …д-ра. филол. наук: 10.681 / КГПИИЯ. – Киев, 1972 – 26с. 5.*Smith P.* Stylometric Analysis Using Discriminant Analysis. A Study of Sherlock Holmes Stories. – 2002. – [Cited 2004, 28 March]. – Available from:< http://www.uni–tuebingen.de/cgi–bin/abs/abs?propid=27 6.*Baayen H., van Halteren H., Neit A., Tweedie F.* An experiment in authorship attribution. – 2002. – [Cited 2004, 28 March]. – Availablefrom:<http://www.cavi.univparis3.fr/lexicometrica/jadt/jadt2002/PDF2002/baayen_vanhalteren_neijt_tweedie.pdf. 7.*House M.* Stylostatistics. Review of David L. Mealand, "Positional Stylometry Rreassessed: Testing a Seven Epistle Theory of Pauline Authorship," XXXV (1989), 266-286. – [Cited 2004, 28 March].– Available from:< http://lists.ibiblio.org/pipermail/corpus–paul/19990510/000611.html 8.*Левицкий В.В.* Семантика и фонетика. Пособие. Подготовленное на материале экспериментальных исследований. – Черновцы: ЧГУ, 1973. – 103с. 9.*Орловская Л.Я.* Некоторые вопросы взаимосвязи и взаимодействия лексики и фразеологии // Вопросы описания лексико-семантической системы языка. Тезисы докладов. – Ч.II. – М.: Мин-во высш. и средн. образования СССР, 1971. – С.67-70. 10.*Попов Р.Н.* О взаимодействии в языке лексической и фразеологической систем // Вопросы описания лексико-семантической системы языка. Тезисы докладов. – Ч.II. – М.: Мин-во высш. и средн. образования СССР, 1971. –С.85-90. 11.*Абрамов Б.А.* О взаимодействии лексики и граматики // Вопросы описания семантической системы языка. – Ч.1. – М.: Мин-во высш. и средн. образования СССР, 1971. – С.10-15. 12.*Борковская М.Л., Левицкий В.В.* Межуровневые отношения в языке: лексика и синтаксис // Вісник Харківського університету. – №352: Коммуникативные аспекты лингвистики и методики преподавания иностранных языков. – Харьков: Основа, 1991. – С.65-68. 13.*Андреев Н.Д.* Структурно-вероятностная типология отношений между семантикой слова и его грамаматическими категориями // Типология грамматических категорій. Мещаниновские чтения. – М., 1975. – С.77-90. 14.*Perebeynoss V., Khidekel S.* Frequency of Language Units as a Reflection of Their Systemic and Functional Properties // Journal of Quantitative Linguistics. – 2004. – Vol.11, №1–2 – P.3-25. 15.*Сальщев В.А., Фатыхова Л.А.* К вопросу о глаголах неполной парадигмы залога в английском языке // Вопросы анализа специального текста. – Уфа: Башкирский госуниверситет, 1982. – С.92-96. 16.*Панчук С.А.* Лингвистические основы тематичности художественного текста: Дис. ...канд. филол. наук: 10.02.04. – Ленинград, 1984. – 186с. 17.*Clancy T.* Debt of Honor. – New York.: Penguin Putnam Inc., 1995. – 990p. 18.*Forsyth F.* Icon. – New York.: Bantam Books, 1997. – 567p. 19.*Дмитриева Л.Ф.* О влиянии лексической семантики глаголов на функциональное проявление их видовременных черт в современном английском языке // Романо-германское языкознание. – Вып.9. – Минск: Вышэйшая школа, 1979. – С.44-47. 20.*Лучак М.М.* Вживання часових форм дієслова в сучасній англійській мові: Дис. …канд. філол. наук: 10.02.04. – Чернівці, 2003. – 253с. 21.*Зубкова Е.М.* Глаголы умственной деятельности, речи и физического восприятия в английской художественной и научной прозе: Дис. …канд. филол. наук: 10.02.04. – Саранск, 1986. – 233с. 22.*Бєлова С.В.* Лінгвостатистичні характеристики антонімів просторово-часового континууму в текстах художньої прози (на матеріалі іменників та прислівників сучасної англійської мови): Автореф. дис. ...канд. філол. наук: 10.02.04 / Київський державний лінгвістичний університет. – К., 2000. – 20с.

ЗОЛОТІНА Г.В.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ВИДИ ІНТЕРТЕКСТУАЛЬНОСТІ У ФРАНЦУЗЬКОМУ РОМАНІ ВІСІМНАДЦЯТОГО СТОЛІТТЯ

Постановка загальної проблеми. Сучасна лінгвістика все частіше звертається до поняття інтертекстуальності, однак на сьогоднішній день питання інтертекстуальності все ще залишається дискусійним, зокрема невирішеними залишаються проблеми виокремлення конкретних видів інтертексту, їх класифікація та визначення їх функцій в художньому дискурсі.

Актуальність дослідження. З огляду на те, що комунікація в усіх її проявах не перестає викликати інтерес у дослідників, а інтертекстуальність – це один із яскравих проявів комунікації, вивчення механізму інтертекстуальності та його функціонування є вкрай важливими для сучасної лінгвістики.

Метою дослідження є окреслити роль інтертексту в художньому дискурсі та визначити основні види механізмів інтертекстуальності.

Ми звернемося до питання інтертекстуальності, використовуючи підхід М.Бахтіна, а саме його теорію діалогізму та подальший її розвиток у працях Р.Барта та Ю.Крістевої.

Лінгвісти здебільшого доводять, що інтертекстуальність як прийом існувала вже в античні часи. Зокрема Арістотель розцінював використання чужого тексту у своєму як важливий риторичний прийом впливу на співрозмовника і радив використовувати його у сильних позиціях тексту [1:223]. Але теорія інтертекстуальності починає свій розвиток лише у двадцятому столітті у працях М.М.Бахтіна, а пізніше Р.Барта, Ю.Крістевої та інших. Перша проблема, що постала перед лінгвістами, підтвердивши існування такого феномену, це дати його визначення. Так М.М.Бахтін називав це явище "діалогізмом", він писав: "Немає ні першого, ні останнього слова і діалогічний контекст немає кордонів", "кожне висловлювання – це ланка у дуже складному ланцюзі інших висловлювань" [2:157] і визнавав важливість ролі читача: "Текст не річ, це поле смислів, яке трансформується, і яке виникає на перехресті автора і читача..., а тому свідомість сприймаючого ніяк не можна нейтралізувати" [2:293]. Р.Барт у свою чергу вважав, що "кожен текст є інтертекстом, інші тексти присутні у ньому на різних рівнях у більш чи менш пізнаваних формах" [3:389]. Ю.Крістева в своїх працях підтримує погляди обох дослідників і зазначає, що: "Будь-який текст будується як мозаїка цитацій, будь-який текст є продуктом всмоктування і трансформації якого-небудь іншого тексту. Таким чином на місце поняття інтерсуб'єктивність стає поняття інтертекстуальності..." [4:429].

Отже, сучасні лінгвісти під *інтертекстуальністю* найчастіше розуміють стратегію творення тексту, механізм, який спонукає читача до активної співпраці, і дає автору можливість збагачувати текст як експліцитною, так і імпліцитною інформацією.

Друга важлива проблема – з'ясування типології інтертексту, розмежування його видів. Російські лінгвісти Петрова Н.В.[5] та Ускова Т.А.[6] в своїх працях розробили класифікації інтертекстуальності, які ми беремо за основу. Таким чином розрізнятимемо наступні види інтертекстуальності: *мовленнєву* інтертекстуальність та *семантичну* інтертекстуальність. *Мовленнєву* інтертекстуальність Петрова Н.В. також називає "інтердискурсивністю". Під інтердискурсивністю розуміється "нашарування, накладення або включення до основного тексту різноманітних дискурсивних жанрів" [5:139]. Дослідниця зазначає, що документи можуть включатися у художній твір і слугувати засобом створення жанрової інтертекстуальності, авторка деталізує: "Нерідко у текст входять такі жанри як казка і лірика, науковий дискурс та ... текст періодичних видань" [5:171].

Тоді як Ускова Т.А. використовує для означення *мовленнєвої* інтертекстуальності термін "типологічна інтертекстуальність", яку характеризує відношеннями на рівні "текст – модель тексту" або "текст – протекст". Під "протекстом" Ускова розуміє текст, який використовувався автором як модель для наслідування. А *семантичну* інтертекстуальність Ускова Т.А. називає "референційною" інтертекстуальністю, в рамках якої, відмічає відношення "текст – текст" або "текст – претекст", тобто текст, що передує авторському і вступає з ним у діалогічні відносини.

У рамках *семантичного* інтертексту Н.В.Петрова виділяє *інтерсуб'єктну* інтертекстуальність (інтертекст створений із цитат творів різних авторів), *референтну* інтертекстуальність (використання тексту Біблії, міфів та інших проявів культурного контексту) та *кодову* інтертекстуальність (різноманітні формули, іноземні слова, т.п.) [5:187].

Третя проблема – з'ясування витоків французької інтертекстуальності, джерел її походження та еволюції. Ні в кого не викликає сумнівів, що сьогодні інтертекстуальність становить основу будь-якого тексту, однак питання звідки інтертекст бере свій початок лишається дискусійним. Ми вважаємо, що французька інтертекстуальна традиція зароджується у романі вісімнадцятого століття, хоча коріння її сягає античності. Тому

матеріалом дослідження ми обрали романи французьких письменників саме вісімнадцятого століття.

Французький роман вісімнадцятого століття розвивається особливим чином. З одного боку, роман зневажають тогочасні критики, які характеризують його як легковажний жанр призначений виключно для розваги жінок. З іншого боку, саме у вісімнадцятому столітті цей жанр набирає сили і приймає різноманітні складні форми. Ця різноманітність може пояснюватись відсутністю античної моделі, що давало автору велику свободу у пошуку форми, та прагненням автора уникнути самого визначення "роман", у будь-який спосіб замаскувати свій текст.

Саме тому у вісімнадцятому столітті мовленнєві жанри нерідко надають форму роману. Так роман вісімнадцятого століття може набувати форми листів, спогадів, сповіді, щоденника, рукопису та інше. Письменники вдаються до імітування певного первинного автентичного мовленнєвого жанру, прагнучи правдоподібності, а також з метою уникнути цензури. Оскільки роман, як жанр, був дискредитований на той час, автори його представляють як автентичний документ, чи віднайдений рукопис, чи листи, які були довірені автору або віднайдені та перекладені ним.

Четвертою проблемою є встановлення основних моделей романів вісімнадцятого століття. Французькі романи вісімнадцятого століття вирізняються тим, що найчастіше є прикладами обох вище зазначених видів інтертекстуальності, тобто мають інтертекстуальні зв'язки і на *мовленнєвому* і на *семантичному* рівнях. До того ж, саме зазначені романи нерідко представляють *мовленнєву* інтертекстуальність на двох рівнях: на *зовнішньому* (автор надає роману форму певного мовленнєвого жанру) та на *внутрішньому* (автор вводить в структуру роману мовленнєві жанри).

Так, "Перські листи" Монтеск'є та "Небезпечні зв'язки" Шодерло де Лакло – епістолярні романи, тобто їм надано форми листування, а "Черниця" Дідро за формою – один великий лист. Прево надає своєму роману "Манон Леско" форму розповіді, а Потоцький, як і Монтеск'є маркує форму роману у його назві „Рукопис знайдений у Сарагосі". Отже, по-перше, переважна більшість французьких авторів вісімнадцятого століття на зовнішньому рівні маскують свої романи під мовленнєві жанри і не лише номінативно, а й шляхом надання їм належної форми.

Другою визначальною рисою є те, що автори вбачають потребу у мовленнєвій інтертекстуальності і на внутрішньому рівні і вводять до структури романів додаткові мовленнєві жанри, незважаючи на те, що, романи з перших сторінок маркуються як певні мовленнєві жанри. Це дозволяє авторам значно розширити мовленнєву інтертекстуальність. Так, наприклад, Жан Потоцький вводить у "рукопис" легенди, молитви, промови, газетні статті, листи та інше. Завдяки зазначеним мовленнєвим жанрам автор робить текст роману більш достовірним, правдоподібним. Наведемо приклад листа, який був введений автором у роман, і якому до того ж було надано відповідну цьому мовленнєвому жанру форму:

"Seigneur Alphonse,

C'est de la part de notre roi don Fernando Cuarto, que je vous fais parvenir l'ordre de ne point entrer encore en Castille. N'attribuez cette rigueur qu'au malheur que vous avez eu de mécontenter le saint Tribunal, chargé de conserver la pureté de la foi dans les Espagnes. Ne diminuez point de zèle pour le service du roi. Vous trouverez ci-joint un congé de trois mois. Passez ce temps sur les frontières de la Castille et de l'Andalousie, sans trop vous faire voir dans aucun de ces deux provinces. L'on a eu soin de tranquilliser votre respectable père, et de lui faire voir cette affaire sous un point de vue qui ne lui fasse pas trop de peine.

Votre affectionné

Don Sanche de Tor de Peñas

Ministre de la guerre" (Potocki, 119).

Дені Дідро з метою досягнення достовірності та створення атмосфери монастиря вводить у розповідь Сюзанни молитви та церковні співи, а подекуди окремі слова латиною: *"...je chantai sans y entendre finesse, par habitude, parce que le morceau m'était familier: Tristes apprêts, pâles flambeaux, jour plus affreux que les ténèbres...*" (Diderot, 41-42).

Тоді як Лакло вводить в мову одного з персонажів прислів'я: "*La nuit porte conseil*" (Laclos, 259). Однією з можливих причин вводу даної сталої розмовної одиниці є те, що подібний прийом допомагає автору зробити мову роману більш живою і близькою до розмовної.

Наведені вище приклади свідчать також про те, що вже у вісімнадцятому столітті письменники починають активно використовувати лінгвосоціокультурну компетенцію читача, тим самим роблячи свій текст більш зрозумілим і реалістичним.

Семіотичний характер мовленнєвого жанру і його властивість робити посилання на конкретну сферу свідомості читача і асоціюватися з нею дозволяє письменнику досягати диверсифікації, протиставляючи різні мовленнєві жанри. Завдяки опозиціям мовленнєвих жанрів та діалогічним відношенням, які встановлюються між різними мовленнєвими жанрами, народжується нове значення. Таким чином інтертекстуальність активізує механізм розширення імпліцитного повідомлення через мовленнєві жанри.

За допомогою мовленнєвих жанрів романісти будують у свідомості читача асоціативні ланцюги. Тобто вони ініціюють діалог, що встановлюється між мовленнєвими жанрами, присутніми в романі, та жанрами, які є частиною мовленнєвої компетенції читача (сукупність первинних мовленнєвих жанрів відомих читачу). Порушення законів мовлення теж може стати одним із засобів, які використовують автори, для того щоб здійснити особливий вплив на читача. У цьому випадку письменники спираються на знання читача про дискурсивні моделі чи про первинні мовленнєві жанри. І діалогічне відношення встановлюється між нормою, закарбованою у свідомості читача, та порушенням цієї норми.

Культурна компетенція читача, його знання вторинних мовленнєвих жанрів також широко використовується у французьких романах вісімнадцятого століття, коли автори роблять алюзії на той чи інший філософський, літературний твір чи міф, звертаючись до його змісту (цей рівень стосується *семантичної інтертекстуальністі*). Так в романі Потоцького присутні історії про месію, які відразу відсилають читача до біблійних текстів. "Перські листи" Монтеск'є теж рясніють роздумами на релігійну тему, герої поперемінно наводять уривки з Корану та елементи біблійного тексту. І загалом, біблійні та міфологічні мотиви не оминули жодного з обраних нами для аналізу романів. Саме цей вид насичення тексту додатковою інформацією відноситься до *референтної інтертекстуальністі*.

Нерідко автори вісімнадцятого століття намагаються поглибити знання читача в царині культурного контексту та вводять в романи більш детальну інформацію з різних наукових галузей. Так, Жан Потоцький та Дені Дідро вкладають в уста своїх героїв постулати філософії Просвітництва. А Монтеск'є вводить в текст роману "Перські листи" певні антропологічні відомості хоча і дещо популяризованій формі:

"*Il y avait en Arabie un petit peuple appelé Troglodyte, qui descendait de ces anciens Troglodytes qui, si nous en croyons les historiens, ressemblaient plus à des bêtes qu'à des hommes. Ceux-ci n'étaient point si contrefaits: ils n'étaient point velus comme des ours; ils ne sifflaient point; ils avaient deux yeux; mais ils étaient si méchants et si féroces qu'il n'y avait parmi eux aucun principe d'équité ni de justice.*

Ils avaient un roi d'une origine étrangère, qui, voulant corriger la méchanceté de leur naturel, les traitait sévèrement. Mais ils conjurèrent contre lui, le tuèrent et exterminèrent toute la famille royale" (Montesquieu, 31).

Вище згадані автори нерідко також вдаються до інтерсуб'єктної інтертекстуальності, і вводять у романи цитати, алюзії та ремінісценції. Так, Шодерло де Лакло у своєму романі

“Небезпечні зв’язки” цитує Лафонтена, Вольтера, Расіна та інших письменників, які були і залишаються загально відомими і авторитетними. Цікавим є той факт, що Лакло неодноразово цитує твори Жан Жака Руссо, а фразу з передмови до “Нової Елоїзи” робить епіграфом до свого роману: “*J'ai vu les moeurs de mon temps et j'ai publié ces lettres*” (Laclos)

А Прево не просто цитує, а використовує твір Расіна як основу для пародії. “*Moi? répondit-elle, en ajustant à sa pensée deux vers de Racine:*

Moi! vous me soupçonnez de cette perfidie?
Moi! je pourrais souffrir un visage odieux,
Qui rappelle toujours l’Hôpital à mes yeux?
Non,repris-je, en continuant la parodie:
J’aurais peine à penser que l’Hôpital, Madame,
Fût un trait dont l’Amour l’eut gravé dans votre âme” (Prévost, 142).

Не менш важливу роль у творах французьких романістів вісімнадцятого століття відіграє кодова інтертекстуальність. Автори не рідко вдаються до насичення тексту різноманітними гетерогенними елементами, на кшталт іноземних слів.

Яскравим прикладом застосування кодової інтертекстуальності можна назвати роман Жана Потоцького “Рукопис знайдений в Сарагосі”. У своєму прагненні підкреслити культурне та національне різноманіття своїх героїв, автор вводить у текст слова і фрази іспанською та арабською мовами. Прикладом цьому може стати спілкування між батьком Зото та ним самим, яке автор вводить в текст виключно іспанською мовою. Так само іспанською Потоцький вводить слова циганки, яка передрікала майбутнє Альфонсові:

“*«Ah! Cavalier, que vejo en vuestra bast? Dirvanos kamela, ma por quien? Por demonios!» C’est-à-dire: «Ah! Cavalier, que vois-je dans votre main? Beaucoup d’amour, mais pour qui? pour des démons.»*” (Potocki, 149). Даний прийом, на наш погляд, був використаний з метою відтворити колорит місцевості, в якій знаходяться герої роману. Інший герой роману Веласкес вставляє в свою оповідь кілька фраз арабською: «*Dieu est grand ! Louanges à Dieu! Hamdullâh, Allâh kerim!*» (Potocki, 439).

Дені Дідро теж прагне розширити діапазон мовлення свого роману за рахунок кодової інтертекстуальності. В якості гетерогенного елементу він часто використовує в тексті роману латину, до того ж, вводить фрази на кшталт: “*Requiescat in pace*” (Diderot, 85) або “*le Veni Creator*” (Diderot, 99) без пояснення чи перекладу.

Основною метою використання кодової інтертекстуальності, на нашу думку, є прагнення письменників надати тексту роману поліфонічного звучання. Іншою причиною використання кодової інтертекстуальності, як і мовленнєвої інтертекстуальності є прагнення досягти більш правдивого відтворення процесу живого мовлення та урізноманітнення мови роману.

Висновки. В ході нашого дослідження було визначено, що у французьких романах вісімнадцятого століття присутні обидва головні види інтертекстуальності: *мовленнєва* та *семантична*.

Для введення *семантичного* інтертексту автори задіяли наступні механізми: для інтерсуб’єктної інтертекстуальністі – цитування, референції, алюзії та інше; для референтної інтертекстуальність – активне використання культурного контексту, а для кодової інтертекстуальністі – введення до тексту іноземних слів і фраз.

Мовленнєвий інтертекст автори романів використовують на *зовнішньому* рівні – маскують тексти під мовленнєві жанри, та на *внутрішньому* рівні – вводять в тексти мовленнєві жанри, що відповідають різним сферам комунікації. Тим самим письменники роблять мовлення роману живим і натуральним.

Серед головних функцій інтертексту можна назвати: насичення тексту додатковою інформацією; залучення до процесу творення тексту читача; збагачення стилю твору, поліфонізація мови роману та інше.

Так, наприклад, однією з причин, з якої романісти звертаються до культурної компетенції читача є прагнення встановити діалогічне відношення між звичним розумінням тексту та новою інтерпретацією представленою в романі. У свідомості читача нова інтерпретація провокує співставлення двох смислів та ініціює появу нових ідей і нових міркувань.

Отже, на прикладі творів Шадерло де Лакло, Жана Потоцького, Дені Дідро, Монтеск'є та абата Прево ми переконалися, що романи вісімнадцятого століття рясніють прикладами інтертексту і можуть вважатися джерелами французької інтертекстуальної традиції. Нам також вдалося визначили, що письменники вісімнадцятого століття активно користуються основними функціями інтертексту в художньому дискурсі і найчастіше за рахунок інтертексту прагнуть диверсифікувати свій текст і зробити його більш комунікативним.

ЛІТЕРАТУРА

1.*Арнольд И.В.* Семантика. Стилистика. Интертекстуальность: Сб.статей/ И.В.Арнольд. – СПб.: Изд-во СПбГУ, 1999. 2.*Бахтин М.М.* Эстетика словесного творчества. – М.: Искусство, 1986. – 444с. 3.*Барт Р.* Избранные работы: Семиотика. Поэтика/Р.Барт. – М.: Изд-во «Прогресс»: «Универс», 1994. – 615с. 4.*Kristeva J.* Sémiotikè, Recherches pour une sémanalyse. – P.: Seuil, 1969. 5.*Петрова Н.В.* Интертекстуальность как общий механизм текстообразования англо-американского короткого рассказа. – Иркутск.: ООО Оперативная полиграфия на Чехова, 2004. – 244с. 6.*Ускова Т.А.* Вербализация интертекстуальности в текстах массовой коммуникации: Автореф. дис. канд. филол. наук: 10.02.04/ Московский государственный лингвистический университет. – М., 2003. – 26с. 7.*Potocki J.* «Manuscrit trouvé à Saragosse». – P.: Le Livre de poche, 1992. 8.*Diderot D.* «La Religieuse». – P.: Bookking International, 1993. 9.*Laclos P.* «Les liaisons dangereuses». – P.: Bookking International, 1993. 10.*Montesquieu* «Lettres persanes». – P.: Bookking International, 1993. 11.*Prévost* «Manon Lescaut». – P.: Bookking International, 1994.

ІВАНОВА О.Ю.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

СОЦІАЛЬНА ІЄРАРХІЄЗАЦІЯ МОВ ЕТНІЧНИХ ГРУП ІСПАНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Актуальність дослідження полягає у першочерговості розкриття проблеми соціального фактору у становленні кастильського діалекту як мажоритарної мови поліетнічного суспільства Іспанії, ще досі залишається відкритою серед базових питань романської філології. **Об'єктом** на даному етапі дослідження виступає іспанське суспільство у його лінгвістичному розрізі: поява та становлення етнічних мов, їхній розвиток в рамках системи соціальних норм та набуття соціального статусу і значимості за остаточного формування повноцінного соціуму на Піренейському півострові.

І. Передумови формування національної мови Іспанії

Переважна більшість дослідників мови ще й досі, на початку XXI століття, продовжує звертатися до устаткованих теоретичних суто-лінгвістичних проблем становлення та функціонування різноманітних мовних структур, у той час, як першочергові питання каузальності та логічно-обумовлених передумов тих самих становлення та функціонування залишаються відкритими. Безумовно, що виявлення різноприродних факторів, які вплинули на саме *такий* розвиток тієї чи іншої мови, не лише дозволяє сформувати необхідно повну картину функціонування мови, але й зрозуміти до глибини всі її аспектуальні виміри.

Серед передумов формування мови, її структури та правил функціонування перше місце із великим відривом обіймає *соціальний ареал* – певна формація, що включає одну або декілька етнічних угруповань, об'єднаних спільними політичними та господарськими преференціями, та характеризується певною внутрішньою структурою та внутрішніми

відносинами різнопланових рівнів. Всі складові соціального ареалу впливають на процес устаткування одиниць мови: це базовий елемент для майбутньої детермінації статусу та структури мови, і не лише простого гомогенного відношення між лінгвістичними та соціальними структурами, як було прийнято вважати раніше [1:5] Варто зазначити, шо важливим елементом розвитку мови є не тільки екстралінгвістичні фактори (типу історичної політики [2:9]), але й первинні та основні соціальні норми (наприклад: норми поведінки та інші фактори варіативності національної картини світу народу [3:59]). Ці висновки можна зробити з положення про те, що мовна система соціальних норм представляється як система регуляції соціальної поведінки людини та її емоційно-чуттєвого ставлення до світу, яке відображає ціннісні орієнтири суспільства [3:62]. Історія становлення вчень про залежність мови від суспільства та навпаки була започаткована ще понад двісті років тому, хоча й досі така теорія не має достатньої кількості прихильників для свого повного розвитку. Численні лінгвісти та дослідники зверталися до різних сторін цієї залежності: так, воля людини є основною рухаючою силою розвитку мови за М.Бреалем [1:58], а життя та стан суспільства є фактором залежності мови за О.Фортунатовим [4:178]. Очевидно, що у мові відображається все, що відбувається у суспільстві – тобто, звертаючиь до заїзджаних метафор, мова є дзеркалом суспільства. Цікаво було б звернути увагу не лише на те, яким чином модифікуються та розвиваються певні внутрішні системи мови під впливом соціальних процесів (формування лексики (Р.Будагов, Р.Менендес Підаль), зміна фонетичних явищ (Р.Помірко, Р.Лапеса) тощо), а й головна її зовнішня особливість – соціальний статус. Така цікавість зумовлена аксіоматичною концепцією взаємозалежності мови та суспільства: стан останнього впливає на мову, а вже модифікована мова змінює у своє чергу суспільство, впливаючи на його світогляд, норми та орієнтири. Саме тому доречно було б зауважити, що соціальний статус мови (його становлення або падіння) впливає пізніше на світобачення її носіїв (маргіналізація, міноритарність/мажоритарність, класовість тощо).

У випадку мов сучасного іспанського суспільства така теорія набуває особливого значення: поліетнічна соціальна одиниця Піренейського півострову, остаточно сформована у Середні Віки, поєднує у собі декілька прагматично важливих мов, серед яких через певні причини статус акролектичної одиниці набуває саме кастильська мова. Базилектичність решти мов, їхня втрата соціальних позицій, призводить до змін в іспанському суспільстві – тих змін, наслідки яких сьогодні сприймаються як міжетнічні конфлікти. Становлення кастильської як літературної та національної призводить до піднесення одного соціального класу над іншими, до устаткування певних норм, до формування самоконцепції різних етнічних груп в межах іспанського суспільства. Аналіз та відкриття цих даних є надзвичайно важливим та необхідним для формування повної картини іспанської мови, через те, що ці лінійні зміни від суспільства до мови та навпаки і є головною причиною формуванння лінгвістичних явищ іспанської мови на сьогодняшній день. Для того, щоб розпочати аналіз зазначеного переходу, перш за все необхідно звернутися до понять розрізнення мови та літературної мови, щоб бути взмозі побачити, де ж саме відбувається зміни.

II. Відміний статус літературної мови.

У XXI ст. не коштує зусиль пояснити диференціацію між літературною мовою та розмовною мовою із діалектами. Проте, чи те ж саме розумілося під літературною мовою, коли йшлося про формування певних літературних мов? Напевно, дефініція першородної літературної мови будь-якої країни матиме трохи іншу природу.

За теоретичною базою філологічної науки, літературна мова є устаткованим варіантом певної національної нормованої мови, що піддається розумній регламентації [1:58] та протиставляється розмовним мовам, діалектам, говіркам – тобто, існує у плані паралельного білінгвізму. Вважається, що літературна національна мова виникла із контакту нормованих та розмовних мов різних нації. Проте, говорячи про так звану літературну мову в епоху її

становлення, варто звернути увагу на те, що таке визначення не є відповідним для цього терміну. Хоча із певної кількості мовних варіантів, що існували на території Іспанії в період становлення держави та суспільства, обирається літературна нормована мова – кастильська, цей статус стає для неї більш пізнім, ніж статус соціально вищої (теорія підтверджена, [1:14]). Тобто, ми говоримо про те, що кастильська мова спочатку обирається як мова домінуючої версти населення (у соціальному плані – верстви володарів, правителів, багатого населення), а вже потім набирає чинності як мова національна та літературна. У цьому аспекті головне питання полягає у визначенні причини набуття саме кастильською мовою цього статусу, адже історичні описи аж ніяк не говорять про унілатеральність переваг саме кастильської – на ряду із нею соціально вагомими та розвинутими постають галісійська, наваррська та астурійська.

III. Становлення кастельяно як найбільш соціально вагомого ареального діалекту

Історія мови не є зрозумілою та доступною за відсутністю історії діалектів. Історія Іспанії – а, точніше, історії її етносів, включає до себе у кожному випадку історії розвитку власної мови, які відіграли неабияку роль у формування суспільних поглядів та світобачень.

У певному столітті на території Піренейського півострову починають з'являтися численні групи народів, етнічні групи, кожна з яких формує опосередковану соціальну організацію із власними внутрішніми структурами та одиницями. Окрім адміністративних властивостей, кожна етнічна група характеризується власним світобаченням та картиною світу, які виражаються засобами мов. Соціально, жодна з груп не переважає над іншою: кожна є самобутньою, самодостатньою, самостворенною, що позбавляє дослідників можливості говорити про патернальний характер якоїсь групи по відношенню до іншої, яка могла з неї бути утвореною. На момент X століття на території Іберії налічуються такі соціо-лінгвістичні утворення: *арабо-альхамійське, каталанське, астуро-леонське, кастильске, наварро-арагонське, галісійське та баскське*. Всі ці утворення (назви дані автором) представляють собою певні сформовані в соціально-політичних рамках одиниці із конкретним лінгвістичним набуттям. Арабо-альхамійське утворення представляє собою меланжеву соціальну формацію, яка утворилася на базисі контактів між арабським та корінним іспанським населенням, в наслідок чого на основі подвійного світобачення (завоювання – захист / нечистокровність – змішаність) формується мова альхамія – суміш арабської та романсе, яка апріорі несе у собі соціально низький статус мови-бастарда (порівняємо із мовами бастардних класів метисів іспанських конкістадорів та інка Перу). Мосарабський світ стоїть осторонь, зберігаючи свій національний облік [5:87], і романська мова арабської частини півострову залишається у положенні мови завойованих та займає друге місце, її соціальна та теріторіальна диференціація формується за рахунок політичного подрібнення арабської держави [5:98]. Каталанське утворення, у свою чергу, разом із баскським, залишається у соціально-політичному положенні "поза грою", коли точиться боротьба за володіння та домінування на території Іберії між королями міні-царств. Сепаратистський характер цих утворень приводить до самостійного розвитку кожного з них: наслідки поступового, майже невтручаного розвитку, спостерігаються й сьогодні у віддаленому характерові статуси каталанської та баскської мови у порівнянні з іншими мовами іспанського суспільства. Найцікавішим та найскладнішим моментом аналізу у цьому випадку є логічне доведення виокремлення кастильського з ряду аналогічних за соціальною та політичною значимістю мовних варіантів – астуро-леонського, наварро-арагонського та галісійського. З точки зору офіційної науки одна мова/один діалект виокремлюється над іншими через різноманітні причини – політичні, соціальні, географічні або культурні [2]. Якими були причини в Іберії?

Численні теоретичні джерела відчізняних (В.Шишмарев, Алісова, Е.Литвиненко тощо) та зарубіжних (Р.Менендес Підаль, Р.Лапеса тощо) дослідників становлення мов

іспанського суспільства базуються на загальноприйнятому політичному базисі їхнього формування та розгалудження за соціальними преференціями. Із розділенням у IX ст. Піренейського півострову на "дві Іспанії" [5:86], одня з яких була представлена мосарабською державою, а інша – об'єднанням численних державних угруповань на Півночі півострову (Астуріас/ Астуро-леонське королівство – Кастилія – Наварра – Арагон – Каталонія – Португалія), починається прогресивний розвиток мовних формацій в межах кожного політичного утворення [5:92; 6:171]. Існування дрібних державних одиниць поклало початок поглибленню місцевих розходжень, в межах яких склалися власна культура, установи, побут, та безумовно - мова. Подрібненість та домінування дисоційних сил, характерні для півночі півострову, призвели до виникнення декількох політичних об'єднань, і зумовили утворення різновидів іспано-романського мовлення. Ці різновиди були індивідуалізованими, адже всі вони виникли на базі різного етнічного субстрата та в умовах самостійного політичного життя. На півночі відбувається зворотній дисоційному процесові рух, що призводить до консолідації груп та виокремлення однєї мови понад іншими, її становлення як національної [5:99]. Питання тепер заключається у тому, як розвиваються ці мовні формації і як вони набувають політично-соціального значення. Із початком формування суспільства цілком розумно було розраховувати на остаточне становлення астуро-леонського мовного утворення, яке є офіційною мовою найпершої державотворчої сили на території сучасної Іспанії, що робила головний упор на соціальний клас аристократії [6:172]. Проте, самй цей фактор розраховування на вищий клас стає причиною швидкого занепаду астуро-леонської мови, яка починає втрачати свої позиції внаслідок послаблення Астуро-леонського королівства як багатоетнічного утворення (XI ст.) Паралельно із астуро-леонською починають свій розвиток кастильська (трохи раніше) та наваррська мови (більше відома як наварро-арагонська) – мовні формації в чітких рамках нових політичних утворень Кастилія та Наварра. Соціально, кастильска мова мала набагато більше переваг для того, щоб стати мовою більшості: враховуючи батально-конфліктний настрій суспільних угруповань у XI-XII ст через непевність політичного становища, колиска кастильської мови – Кастилія, колишня окраїна Астуріас, розраховує на великі маси населення, які включають нижчі та середні класи з багатьох регіонів півострову [5:93], що дає перевагу в диверсифікації її носіїв (кантабри, сантандерці, місцеве населення, мосараби тощо). Ще один важливий фактор – географічний – зіграє свою роль у становленні кастильської як головної: ще за часів своєї приналежності до Астуро-леонського королівства, Кастилія має стратегічне значення оборонної області, яка, окрім військового потенціалу, обіймає локалізацію центричного значення. Це значення було підтверджене під час Реконкісти, коли Кастилія переймає на себе роль Леону та роль центрального правління [5:97]. Серед основних першопричин такого швидкого перетворення Кастилії на домінанту підкреслюється повстанський, революційний характер її населення [6:172], що і призводить до її швидшої еволюції та індивідуалізації, іновації та укріплення [6:173]. У порівнянні із наварро-арагонською мовою, яка мала менш за все можливостей стати в один день мовою цілої нації через очевидні політичні та культурні причини (чітка географічна локалізація, нестабільне політичне становище, нетривале існування тощо) та галісійською мовою, яка мала чіткий орінєнтир на власний статус мови куртуазної сфери аристократичної верхівки через власну незначущість та устаткованість у розвитку, кастильська має абсолютний перевіс. Тобто, із усього вищезазначеного, стає очевидним, що базисом соціального формування будь-якої мови є політична сила її носіїв.

ЛІТЕРАТУРА

1.*Будагов Р.А.* История слов в истории общества. 2-е изд., доп. – М.: Добросвет-2000, 2004. – 256с. 2.*Alvar, Manuel.* Manual de Dialectología hispánica. El Español de España. Editorial Ariel, S.A. Barcelona, 1996. – p 396. 3.*Бабаева Е.В.* Социальные нормы и их роль в формировании языковой картины мира. // Эколингвистика: теория, проблемы, методы. – Саратов, 2003. – С.59-64. 4.*Березин Ф.М.* История лингвистических учений. Учебник для филол. спец. вузов. – 2-е изд., испр. и доп. – М.: Высшая школа, 1984. – 319с., ил.3. 5.*Шишмарев В.* Очерки по истории языков Испании. Издательство

Академии наук СССР. Ленинград, 1941. – 339с. 6.*Lapesa, R.* Historia de la lengua española. Novena edición corregida y aumentada. Biblioteca románica hispánica. Editorial GREDOS, Madrid, 1981. – 690p.

ІЗОТОВА Н.П.
Київський національний лінгвістичний університет

СПОСОБИ РЕПРЕЗЕНТАЦІЇ КЛЮЧОВОГО КОНЦЕПТУ *СЛАВА* В АНГЛОМОВНИХ БІОГРАФІЧНИХ РОМАНАХ
(на матеріалі творів І.Стоуна та Д.Брейдера)

Величие не дается само собой –
его надо добиваться.
Из письма Ван Гога к брату Тео.

Сучасна біографічна проза відзначається співіснуванням у ній творів різних жанрів (від наукової біографії, яка не містить елементів художності, до високохудожніх біографічних романів), відмінних за формою викладу матеріалу. Водночас біографічна проза характеризується тенденцією до взаємопроникнення (дифузії) різних жанрів та виникнення на цій основі нових жанрових форм. Досить переконливо сьогодні вже сказано про те, що біографічний елемент входить у поетику сучасних прозових жанрів, що відбувається зближення біографії з романом [1:214; 2:181], на підґрунті якого народжується біографічний роман.

У рамках когнітивної поетики, одним із завдань якої є розкриття когнітивних механізмів, на основі яких відбувається сприйняття та інтерпретація художнього тексту [3:18], відкривається новий ракурс дослідження біографічних романів – вивчення концептуальної організації цих творів. Звернення до концептуальної організації англомовних біографічних романів передбачає, перш за все, аналіз ключових концептів таких творів, з'ясування їхнього об'єму та змісту.

З огляду на те, що домінантною жанротвірною характеристикою досліджуваних романів є зображення життя видатної особи, тобто людини, яка досягла високих результатів у певній сфері, одним із ключових концептів у таких творах можна вважати концепт СЛАВА. Саме він знаходиться у фокусі уваги нашої розвідки.

Актуальність цієї статті продиктована, з одного боку, тим фактом, що до цього часу особливості текстового втілення концепту СЛАВА залишалися поза увагою дослідників, а з іншого – необхідністю подальшого опрацювання методики аналізу художніх концептів у поетичних [4; 5; 12], прозових [6] та драматичних творах [7].

Метою нашого дослідження є встановлення особливостей текстового втілення ключового концепту СЛАВА в англомовних біографічних романах. Поставлена мета передбачає вирішення таких завдань:

- змоделювати структуру ключового концепту СЛАВА в біографічних романах І.Стоуна, Д.Брейдера та окреслити методику його аналізу;
- встановити місце досліджуваного концепту в англомовній картині світу;
- розкрити зміст концепту СЛАВА у художніх творах, що є матеріалом нашої розвідки.

Концепти в їх текстовому втіленні відображають не лише авторську картину світу, задум творця, але й можуть слугувати ознакою жанрових особливостей художніх творів. З-поміж інших видів концептів особливий інтерес становлять художні, що є одиницями художньої картини світу літературного твору. Такі концепти більшістю дослідників розглядаються в аспекті ідиостилю того чи іншого автора [4; 5; 6; 7]. Вчені виділяють концепти-домінанти [8], ключові концепти [4], базові концепти [6], що становлять "ядро індивідуально-авторської художньої картину світу, яка втілена в окремому тексті чи сукупності текстів одного автора" [9:58].

Незважаючи на термінологічні розбіжності між зазначеними видами концептів, спільною для них є підстава для виокремлення: з одного боку, це частотність лексем-репрезентантів концептів у творах та слів, що пов'язані з ними асоціативно, а з іншого – зміст художнього твору в цілому. Ключовий концепт СЛАВА, що є об'єктом цього дослідження, виокремлюється нами виходячи з жанрових особливостей біографічних романів. Отже, в нашому розумінні ключовий концепт постає як одиниця художньої картини світу автора, яка отримує образне втілення у художніх творах, що належать до одного жанру.

На сучасному етапі дослідження текстового втілення художніх концептів особлива увага науковців зосереджена на питаннях щодо їх структури [5; 6], методик дослідження [4; 5; 6; 7; 10] та вивчення способів вербалізації цих концептів у художніх творах різних жанрів [5; 7; 12]. Так, серед основних способів текстових репрезентацій індивідуально-авторських концептів учені виділяють: асоціативно-смислове поле [10], ключове слово [11], когнітивно-пропозиційну структуру [9] або фрейм [5]. Ми підтримуємо інтегрований підхід до опису художнього концепту [4; 5; 12], який базується на поєднанні різних форм представлення концептів у художньому творі. Такий підхід надає певні переваги, бо дозволяє не лише змоделювати зміст досліджуваних концептів, але й встановити співвідношення між різними способами їх представлення.

У рамках нашого дослідження доцільним вважаємо розгляд художнього концепту як багатошарового утворення, у структурі якого виділяємо поняттєвий (універсальний), асоціативний та образний шари. У деяких роботах поняттєвий шар репрезентують за допомогою пропозиційних структур, що містять типову, логічно впорядковану інформацію [5:71; 12:87]. Ми встановлюємо універсальне в структурі концепту СЛАВА, аналізуючи слова-репрезентанти цього концепту в англійській мові

Асоціативний та образний шари відображають індивідуально-образне втілення цього концепту. Для аналізу асоціативного шару використовуємо як ключове поняття асоціативно-смислове поле [10:312], що визнається вченими одним із шляхів виходу на індивідуально-авторську картину світу [там само 312; 12:89]. Образний шар концепту СЛАВА моделюємо реконструюючи систему концептуальних метафор, які беруть активну участь у формуванні художньої картини світу біографічних романів.

Поділяючи точку зору про те, що значення слова – це лише спроба дати загальне уявлення про зміст концепту, що його виражає, окреслити відомі межі представлення цим словом окремих характеристик концепту [13:27], розглянемо компонентну структуру значення слова як двопланове утворення: єдність матеріального (лексеми) та ідеального (семеми). Семема містить семи, аналізуючи які, одержуємо доступ до змісту концепту [14:53]. Виявлені під час аналізу семи, ми, слідом за З.Д.Поповою та І.А.Стерніним [15:98], ототожнюємо з концептуальними ознаками, вони й становлять поняттєвий шар досліджуваного концепту.

Основними лексичними репрезентантами концепту СЛАВА в англійській мові є такі лексеми*: renown, eminence, repute, notice, reputation, prominence, notability, esteem, notoriety, anonymity, seclusion, retirement, oblivion, dishonour, infamy* (RTEWP:91); *celebrity, credit, eminence, glory, greatness, honour, illustriousness, kudos, luster, notoriety, renown, reputation, repute* (NEDT:729). Слава в англійській мові асоціюється з "величчю", "високим положенням" та "відомістю" ("greatness", "famousness") (RTEWP:830). Семантична ознака "greatness" передається словами "*fame", "renown", "repute", "prestige"* (RTEWP:19), а ознака "famousness" – словами *"glory", "success"; "notoriety", "disrepute"* (RTEWP:546). З аналізу виключаються ті слова, що мають негативні конотації, а саме: *"notoriety"* та*"disrepute"*, решта підлягає в нашій роботі компонентному аналізу шляхом дослідження їх словникових дефініцій.

Аналіз словникових дефініцій зазначених лексем дозволяє виділити в їх структурі такі семантичні компоненти: 1) *"fame"* ("слава") – *"the state of being known about by a lot of people"* ("стан, коли ти відомий багатьом людям") (LDCE:498); *"(condition of) being known or talked about by all; what people say (esp. good) about a person"* ("стан, коли люди знають тебе або мають про тебе хорошу думку") (OSDCE:222): актуалізуються семантичні ознаки "стан" та "визнання";

2) *"renown"* ("відомість, популярність") – *"fame and admiration, that you get because of some special skill or something that you have done"* ("відомість та захоплення, яке ти отримуєш за певну майстерність чи досягнення") (LDCE: 1199); *"a person of renown is well-known, usually because they do or have done something good"* ("популярною є така людина, яка відома за добре зроблену справу") (CCELD, 1403): актуалізується семантична ознака "позитивний результат";

3) *"glory"* ("велич") – *"high fame and honour won by great achievements"* ("високе визнання та пошана за великі досягнення") (OSDCE:264); *"fame and admiration that you gain by doing something impressive"* ("визнання та захоплення за те, що справляє глибоке враження") (CCELD:716) – ознака "досягнення";

4) *"prestige"*("авторитет, престиж") – *"the respect and admiration that somebody / something has because of their social position, or what they have done"* ("поважне ставлення з огляду на соціальний статус або за певні досягнення") (OALDCE: 1079); *"high quality of your work or your position in society"* ("висока якість роботи або соціальний статус") (CCELD:1135); "*the respect and admiration that someone or something gets because of their success or important position in societ"* ("повага, яку людина отримує за певні досягнення або високий статус у суспільстві") (LDCE:1295): актуалізуються ознаки "визнання", "досягнення успіху", "повага";

5) *"success"* ("успіх") – *"a high position in their job, course, sport, in society, etc."* ("високі досягнення в роботі, у спорті, суспільстві") (LDCE:1658); "*the achievement of a high position in a particular field"* ("великі досягнення у певній галузі") (CCELD:1460): актуалізуються семантичні ознаки "досягнення", "визнання".

Компонентний аналіз словникових дефініцій слів, що є лексичними репрезентантами концепту СЛАВА в англійській мові показує, що слава – це стан людини, що характеризується її відомістю, поважним ставленням до неї, визнанням її досягнень у певній сфері. Таким чином, поняттєвий шар концепту СЛАВА включає такі компоненти: "досягнення", "визнання", "повага", "успіх", "відомість".

Встановлення асоціативного шару досліджуваного концепту спирається на поняття асоціація. Асоціація – це "зв'язок уявлень, який обумовлений попереднім досвідом і завдяки якому одне уявлення, що з'являється у свідомості, викликає на основі схожості, суміжності або протилежності інше" [16:45]. Для реконструкції асоціативного поля досліджуваного концепту нами була використана методика представлення асоціативно-смислового поля концепту, під яким розуміємо сукупність парадигматично та синтагматично пов'язаних вербальних репрезентантів концептів у тексті, а також систему породжених цими репрезентантами асоціацій [12:90].

Асоціації досліджуваного концепту у межах асоціативно-смислового поля розподіляються за певними напрямками, утворюючи, таким чином, асоціативні паралелі. Асоціативна паралель, тобто "співвіднесеність ключового слова з одним текстовим смислом" [17:26], формується навколо ключового елементу та асоціацій, які є його "смисловими корелятами" [7:50].

Спираючись на класифікацію художніх концептів, запропоновану Н.С.Болотновою [18:37], концепт СЛАВА можна віднести до імпліцитно-експліцитних. Це означає, що в деяких контекстах він має прямі репрезентанти, а в інших – ні. Наприклад: "*To create in white marble*

more glorious figure than had ever been seen on earth or even in heaven, to express through them universal truths, this was the payment, the glory of the artist. All else was illusion, vanishing smoke on the horizon" (AE:572).

У наведеному фрагменті із роману І.Стоуна "Муки та радощі" ("The Agony and the Ecstasy") описуються роздуми великого італійського скульптора Мікеланджело про своє розуміння слави. Номінантом концепту СЛАВА тут є слово "*glory"* ("слава"), його смисловий корелят, тобто інший елемент, з яким взаємодіє репрезентант цього концепту, – "*To create in white marble more glorious figures than had ever been seen on earth or even in heaven, to express through them universal truths"* – "Творити з білого мармуру кращі фігури, ніж ті, що існували до цього у всесвіті, виразити через них універсальні істини". Між ними встановлюються відношення уподібнення: славу Мікеланджело розуміє як творчість, як можливість самовираження. На підставі такого уподібнення встановлюємо асоціативну паралель СЛАВА – творчість, СЛАВА – можливість самовираження.

У тих випадках, коли концепт втілений імпліцитно, тобто без залучення його прямих номінантів, виняткову роль у встановленні асоціативних паралелей відіграє контекст. Розглянемо такий приклад:

"You'll have to leave Venice, Greco, one of these days. If you don't go as far as Spain, then think about Rome. This is no place for a man with such strong religious convictions, especially a painter". "But in Rome different, master? I've heard that everyone is obsessed by Michelangelo's style. That's certainly not mine." "He's dead. You might be able to change the Roman taste." Domenikos nodded. "That would be a challenge…" (MP:178).

Наведений контекст із роману Д.Брейдера "Майстер" ("The Master Painter") містить розмову між головним героєм роману, великим іспанським художником Ель Греко, та його вчителем, який, розуміючи великий талант митця, радить йому переїхати до Риму або Іспанії, де немає таких сурових канонів у живописі, і працювати за викликом серця. Мета його творчості вбачається ними у впровадженні нового напрямку в живописі, у досягненні всебічного визнання, такого, або навіть більшого, ніж відомість Мікеланджело. А привернути увагу своєю творчістю після цілої епохи Мікеланджело в італійському мистецтві було дійсно викликом, складним завданням. Отже, концепт СЛАВА втілений тут імпліцитно, через згадування ім'я відомого італійського скульптора Мікеланджело, до висот якого прагне головний герой. Між ключовим елементом фрагменту *"You might be able to change the Roman taste"* – "Ти маєш змінити смаки римлян"; та його смисловим корелятом *"challenge"* ("виклик") встановлюються відношення ситуативного уподібнення, на підставі яких виокремлюємо асоціативну паралель СЛАВА – виклик, суперництво.

Для представлення образного шару концепту СЛАВА застосовуємо методику, запропоновану в теорії концептуальної метафори [19; 20]. При цьому концепт СЛАВА виступає тут цільовим або референтним (target concept), на відміну від концепту, за допомогою якого він осмислюється, тобто вихідного (source concept) чи корелятивного. Істотним складником метафоризації є контекст, який виступає "своєрідним обмежувачем" [21:143] у процесі метафоричного перенесення. Реконструкцію концептуальних метафор здійснюємо на основі аналогового мапування [20:254], тобто осмислення людиною одних явищ крізь призму інших, а саме, застосовуючи процедуру атрибутивного мапування, як когнітивну операцію, що слугує встановленню подібностей між порівнюваними сутностями.

Так, у романі І.Стоуна "Муки та радощі" ("The Agony and the Ecstasy") концепт СЛАВА розкривається через концепт ПАСТКА. Наприклад: *"It (frame) had entrapped him"* (AE:572) – "Він був у пастці слави". Слава осмислюється у термінах концепту ПАСТКА, який асоціюється у нашій уяві, по перше, з вмістищем, куди потрапляє жива істота поза своєю волею, а, по-друге – з небезпекою. Підставою для таких асоціацій є наявність у семантичній структурі лексеми "trap" ("пастка") таких компонентів значення, як "receptacle" ("вмістище"),

“danger” (“небезпека”), “imprison” (“ув’язнення”) (RTEWP:1196). На такій підставі реконструюємо концептуальну метафору СЛАВА Є ПАСТКА.

У романі Д.Брейдера “Майстер” (“The Master Painter”) концепт СЛАВА осмислюється у термінах концепту РІСТ, який пов’язаний, перш за все, з творчим ростом художника. Наприклад: *“Despite the King’s rejection of the painting…., the artist popularity continued to grow”* (MP:315) – “Незважаючи на те, що король відмовлявся робити замовлення на картини, популярність художника зростала”. Ключовим словом, лексичним репрезентантом концепту СЛАВА у наведеному контексті є слово *“popularity”* (“популярність”). Його смисловий корелят – *“to grow”* (“зростати”). Застосовуючи процедуру атрибутивного мапування реконструюємо концептуальну метафору СЛАВА Є РІСТ.

Запропонований підхід до аналізу художніх концептів прозових творів дозволяє встановити, з одного боку, універсальне (поняттєвий шар) в структурі цього типу концептів, а з іншого – індивідуально-авторське (асоціативний та образний шари), а також простежити їх кореляцію. Матеріал аналізу показує, що досягнення слави для головних героїв досліджуваних біографічних романів пов’язується не лише з досягненням визнання, поваги й відомості, а, перш за все – з творчими успіхами. А головною умовою досягнення слави є постійна та наполеглива праця, внутрішнє та творче вдосконалення митців.

У подальших дослідженнях ми маємо на меті аналіз інших способів репрезентації ключових концептів прозових творів, що належать до жанру біографічного роману.

ЛІТЕРАТУРА

1.*Ковальчук Л.В.* Жанровое своеобразие биографической прозы и некоторые тенденции ее развития в современной немецкой литературе // Проблемы метода и поэтики в зарубежной литературе XIX-XX в.: Сб. ст. – Пермь: Изд-во ПГУ, 1995. — С.179-197. 2.*Лопатина В.Д.* Литературная биография и ее формы // Содержательный и процессуальный аспекты профессионального образования: Сб.ст. – Биробиджан: Изд-во Биробиджанск. гос. пед. ин-та, 2001. – Ч.2. – С.214-222. 3.*Воробйова О.П.* Когнітивна поетика: здобутки та перспективи // Вісник Харківського національного університету ім. В.Н.Каразіна. – Харків: Константа, 2004. – №635. – С.18-22. 4.*Беспалова О.Е.* Концептосфера поэзии Н.С.Гумилёва в ее лексическом представлении: Автореф. дис. … канд. филол. наук: 10.02.01./ СПб. гос. ун-т, 2002. – 17с. 5.*Тарасова И.А.* Идиостиль Георгия Иванова: когнитивный аспект. – Саратов: Изд-во Саратов. ун-та, 2003. – 280с. 6.*Долбина И.А., Грунина Л.П.* Художественный концепт *брат* в индивидуально-авторской картине мира: содержание и структура (на материале Ф.М. Достоевского “Братья Карамазовы”). – Кемерово: Изд-во КузГТУ, 2005. – 115с. 7.*Ніконова В.Г.* Художні концепти в трагедіях Шекспіра: методика ідентифікації // Вісник Черкаського нац. ун-ту ім. Б.Хмельницького. Сер. Філол. науки, Черкаси, 2005. – №69. – С.47-55. 8.*Малышева Е.Г.* Идиостиль Владислава Ходасевича (опыт когнитивно-языкового анализа): Автореф. дис. … канд. филол. наук: 10.02.01./ Омск. гос. ун-т, 1997. – 17с. 9.*Бабенко Л.Г., Казарин Ю.В.* Лингвистический анализ художественного текста. Теория и практика: Учебник; Практикум. – М: Флинта; Наука, 2004. – 496с. 10.*Болотнова Н.С.* Методики анализа концептуальной структуры художественного текста // Слово – сознание – культура: Сб. науч. тр. – М.: Флинта: Наука, 2006. – С.309-318. 11.*Кольцова Ю.Н.* Концепт пути в произведении Н.С.Лескова “Очарованный странник” // Вестник МГУ. Сер.19. Лингвистика и межкультурная коммуникация. – М.:МГУ, 2000. – №2. – С.58-69. 12.*Быдина И.В.* Концепт “Творчество” в идиостиле Виктора Сосноры // Культурные аспекты в языке и тексте: Сб. науч. тр. – Белгород: Изд-во БелГУ, 2005. – С.86-93. 13.*Болдырев Н.Н.* Концепт и значение слова // Методологические проблемы когнитивной лингвистики: Сб. ст. – Воронеж: Изд-во Воронеж. гос. ун-та, 2001. – С.25-36. 14.*Бабушкин А.П.* Концепты разных типов в лексике и фразеологии и методика их выявления // Методологические проблемы когнитивной лингвистики: Сб. ст. – Воронеж: Изд-во Воронеж. гос. ун-та, 2001. – С.52-58. 15.*Попова З.Д., Стернин И.А.* Очерки по когнитивной лингвистике. – Воронеж: Истоки, 2001. – 191с. 16. *Климкова Л.А.* Ассоциативное значение слов в художественном тексте // Филологические. науки. – 1991. – №1. – С.45-54. 17.*Карпенко М.С.* Анализ межтекстовых ассоциативно-смысловых полей в аспекте идиостиля (на материале поэзии Н.Гумилева) // Коммуникативно-прагматические аспекты слова в художественном тексте. – Томск: Изд-во ТГУ, 2000. – С.23-34. 18.*Болотнова Н.С.* Типы концептуальных структур поэтических текстов // Художественный текст: Слово. Концепт. Смысл: Матер. VIII Всерос. науч. семинара (28 апр. 2006г.). – Томск: Изд-во ЦНТИ, 2006. – С.34-40. 19.*Lakoff G.* The Contemporary Theory of Metaphor // Metaphor and Thought / ed. by A. Ortony. – Cambridge University Press, 1993. – P.202-251. 20.*Freeman M.* Poetry and the scope of metaphor: Toward a theory of literature //Metaphor and Metonymy at the crossroads: A Cognitive Perspectives / Ed. by A.Barselona. – Berlin; N.Y.: Mouton de Gruyter, 2000. – P.253-281. 21.*Петров В.В.* От Семантических представлений к когнитивному анализу // Вопросы яз-я. – 1990. – №3. – С.135-146.

ДОВІДНИКИ

22.*RTEWP.* Roget’s Thesaurus of English Words and Phrases. – L., N.Y.: Longman, 2005. – 254p. 23.*NEDT.* New English Dictionary and Thesaurus. – New Lanark: Geddes & Grosset, 2000. – 1008p. 24.*LDCE.* Longman Dictionary of Contemporary English. – L., N.Y.: Longman, 2005. – 1950p. 25.*OSDCE.* Hornby A.S. Oxford Student’s Dictionary of Current English. – Oxford: Oxford University Press, 1983. – 769p. 26.*CCELD.* Collins Cobuild English Language Dictionary. – Glasgow:

Harper Collins, 1991. – 1704p. 27.*OALDCE.* Oxford Advanced Learner's Dictionary of Current English. – Oxford – N.Y.: Oxford University Press, 2000. – 1540p.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

28.*MP.* Braider D. The Master Painter. A Novel Based on the Life of El Greco. – L.: The Bodly Head, 1968. – 279p.
29.*AE.* Stone I. The Agony and the Ecstasy. A Biographical Novel of Michelangelo. – L.: Collins Clear-Type Press, 1961. – 704p.

КАЛАМАЖ М.А.
Опольський університет (Польща)

ЧИСЛІВНИК: ЕКСТРАЛІНГВІСТИЧНІ ТА ЛІНГВІСТИЧНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ

Питання поділу слів на певні лексико-граматичні класи поставало ще перед давніми мовознавцями всіх лінгвістичних традицій. Це граматика Паніні (5 ст. до н.е.), граматичне вчення Аристотеля (4 ст. до н.е.) та ін. [1]. Однак і до цього часу точаться дискусії навколо універсальності або унікальності ідіоетнічної системи частин мови, принципів їх класифікації, складу тощо.

Вважається, що в усіх мовах є іменник та дієслово. Щодо інших частин мови, то числівник вважають однією з найбільш суперечливих, оскільки як лексико-граматична категорія в європейських граматиках цю частину мови було визнано лише наприкінці XVШ – поч. XIX ст. Проте й у XX ст. мовознавство не отримало всіх відповідей щодо числівника як частини мови, тому актуальним залишається визначення лінгвістичних та екстралінгвістичних характеристик числівника і в XXI ст.

Отже, **метою** цієї статті є опис числівника як частини мови з позицій загального мовознавства. Зазначена мета передбачає розв'язання таких **завдань**: 1) уточнення змістового наповнення терміна *квантитативність*; 2) аналіз екстралінгвістичних властивостей числівника як лексико-граматичної категорії; 3) визначення лінгвістичних параметрів числівника як частини мови.

Категорія кількості, або квантитативності, у мові характеризується широким набором засобів і способів її позначення. Розкриття її змісту відбувається на основі семи розміру, що дозволяє виділити такі структурно-смислові компоненти, як розмір, протяжність, значущість, сила та глибина вияву тощо.

Об'єктом категорії квантитативності є одиниці різного характеру: числівники, граматична категорія числа, рахункові слова, квантифікатори, квантори і т.ін. Звідси виникає проблема визначення категорії квантитативності та вироблення критеріїв, за якими ті чи інші компоненти мовної системи беруть участь у її формуванні й функціонуванні [2].

Уявлення про число та кількість у античних філософів зароджуються вже наприкінці 7 ст. до н.е. Відштовхуючись від теорії божественної природи числа Піфагора, представники Елейської школи порушили питання про співвідношення числа, величини й кількості, а в атомістиці Левкіппа-Демокрита квантитативність розглядається в локально-темпоральному аспекті: переривчастість/ безперервність, подільність/неподільність тощо [3:552-553]. До цієї позиції концептуально наближається філософська доктрина Аристотеля [4], що містить найбільш узагальнені поняття про об'єктивний світ, які в термінах сучасної лінгвістики відповідають таким категоріям морфотемного аналізу, як темпоральність, локальність, реляційність, квалітативність, субстанціальність, квантитативність, складаючи "єдине" буття.

У філософській системі Аристотеля поняття *кількості*, під якою розуміється "те, що поділено на складові частини, кожна з яких, буде їх дві чи більше, є за природою чимось єдиним і визначеним" [4:164] не лише як самостійний об'єкт пізнання, але й як той інструмент, за допомогою якого пояснюється світ. Так, поняття *часу* в аспекті послідовності руху тіл і *місця* в аспекті довжини буття визначаються в першу чергу кількісними

характеристиками. Час є числом руху стосовно попереднього й наступного, тому він супроводжує рух. На думку Аристотеля, свідомість людини «розчленовує» внутрішню наповненість понять *числа, кількості, міри* й інтерпретує в двох основних напрямах розуміння дійсності: 1) як приналежність до вищого, трансцендентного буття (слова вживаються тільки у формі однини, у мові в цьому випадку домінує зміст, поняття стає самооцінним), 2) як практична необхідність у соціальному світі (слова мають форму і однини, і множини; у мові важлива форма, що наповнена змістом, необхідним для рахунку, виміру, визначення якоїсь кількості [4:164].

Проте, незважаючи на досягнення античних філософів, теорія квантитативізму стає цілісним інструментом пізнання лише в XVП-XVШ ст. завдяки працям Спінози [5], Канта [6:86-89], Гегеля [7] та ін. За Декартом, пізнати – значить виміряти [8]. Саме в цей час формулюється закон переходу кількісних змін у якісні. Кількість стає зовнішньою, а якість внутрішньою визначеністю предмета. Разом з тим кількість не зводиться до числа. Виникає поняття міри як єдності кількісної і якісної визначеності. Цим пояснюється сучасна розбіжність розуміння категорії кількості: 1) сукупність властивостей, що вказують на розміри речі, на її величину 2) об'єктивна визначеність якісно однорідних явищ або якість у її просторово-часовому аспекті, з боку її буття в просторі і часі [9:552].

У сучасних дослідженнях [10, 11, 12] *квантитативність* розглядають як двосторонню мовну понятійну категорію, що втілена в системі мови і функціонує в мовленнєвому контексті, оскільки квантитативність становить, з одного боку, продукт лінгвокреативної діяльності свідомості, що сформувався в ході історичного розвитку, а з іншого, – засіб позначення сучасних квантитативних і неквантитативних понять.

Квантитативність, за дослідженням С.А.Бронікової [13], пронизує всю структуру мови шляхом взаємодії з усіма логіко-семантичними категоріями, передусім акціональності та субстанціальності, незважаючи на те, що ступінь активності квантитативних функцій залежить від конкретних категорійних ситуацій. Цим також певною мірою можна пояснити різнорівневість засобів експлікації квантитативності, їх функціонально-стильову неоднорідність.

Квантитативними параметрами вважаються не тільки число, кількість, множина, але й здатність організації множини. Наприклад, у дисертаційному дослідженні Л.Ю.Алтицевої досліджені функціональні й семантичні параметри іменників з неповною числовою парадигмою в сучасній українській мові. У результаті з'ясування механізму взаємодії лексичної і граматичної семантики в іменниках різних лексико-семантичних розрядів (singularia tantum і pluralia tantum) встановлено, що: 1) у словниковій формі виявляються первинні функції: словозмінна (спрямована на формально-структурну організацію слова і його зв'язків у синтаксичній побудові речення) і сигніфікативна (об'єднане з категоріальною віднесеністю денотата в реальному світі; 2) у граматичній – вторинні, класифікаційні – спрямовані на розподіл іменників за парадигмами (повної і неповної) [14].

Базовою ознакою квантитативності, як уже зазначалося, є різноманітні квантитативні мовні одиниці, які на детермінативно-семантичному чи асоціативно-семантичному рівні виявляють ознаки інших категорій. Коли квантитативність припиняє бути категоріальною ознакою, вона набуває статусу супутньої мотиваційної ознаки.

Субстантиви міри виділяються з класу збірності завдяки своїй автономній функціональній спрямованості, а саме організації і характеристики множини. Результатом взаємодії комітативної квантитативності з ознаками інших логіко-семантичних категорій є актуалізація поняття множини, вираженого експліцитно чи імпліцитно. Особливо це властиво для російської мови, яка знаходиться в процесі об’єктивування багатьох квантитативних параметрів. На рівні мовленнєвоконтекстуального продукування в акті репрезентації квантитативність бере участь у взаємозворотному процесі: з одного боку,

відбувається деконтенсіоналізація квантитативної ознаки в одиницю з об’єктивованою ознакою квантитативності; з іншого, – здійснюється набуття неквантитативними мовними одиницями репрезентованої квантитативної ознаки.

Як правило, такі дослідження здійснюються за допомогою морфотемного аналізу, при якому одиниці мови вивчаються у двох планах: у плані об'єктивації (семантизації та формантизації розумових понять) і в плані репрезентації (взаємодії мовної семантики й актуальних розумових понять), а також з урахуванням характеру співвідношення цих двох планів. Саме репрезентативний план припускає участь у семіотичному акті об’єктивованих у мові понять, у тому числі й квантитативних. Категорія *квантитативності* розглядається в аспекті самостійної категоріально-семантичної базової ознаки в плані мовної об'єктивації.

У свою чергу категорія кількості складається з великого числа складових елементів (параметрів), що виділяються дослідниками на основі різних критеріїв, тому *число* і *кількість* не є тотожними поняттями.

Кількість як об'єктивно існуюча форма буття матерії має логіко-філософську природу і займає найважливіше місце в концептуальній картині світу. Категорія кількості – це найбільш абстрактна категорія мислення людини, «її обумовленість об'єктивною дійсністю носить найбільш опосередкований характер» [15:3]. У свідомості первісної людини існувало уявлення про категорію кількості спільно з категорією субстанціальності. Досліджуючи походження категорії кількості в 12-х мовах, В.З.Панфілов стверджує, що «генетично числівники всіх систем /.../ являли собою сполучення власне кількісних позначень зі словами, що позначають різні предмети лічби» [15:32]. Проте лічба, абстрагуючись у числову форму вираження в різних мовах, зберігає свою суть – це визначена кількість.

Як свідчить історія багатьох мов, власне кількісне позначення споконвічно обмежувалося поняттями "один" і "багато".

Поняття "один" зародилося значно раніше і не як початок рахункового ряду, а як автономність, виділення одного предмета з ряду подібних, відокремлення одного предмета від іншого, однієї людини від іншої і від навколишнього світу (перетворення ідеї частини і цілого). Мова зафіксувала цю ідею, а не кількість, рівну одному, у кожній мові по-своєму. Аналогічно інші кількісні поняття мають мовне, а не цифрове втілення: невиразно велика кількість – пітьма, безліч; сукупність – зграя. Кількісність – це ментальна категорія, що формується в процесі освоєння людиною-суб'єктом дійсності.

Отже, навіть такий надзвичайно стислий огляд становлення філософського поняття *квантитативності* говорить про те, що це логіко-розумова категорія, яка існує незалежно від мовної свідомості. Цим вона відрізняється від логіко-семантичної категорії. Але їх поєднує те, що логіко-розумові поняття є концептуальною базою при освоєнні дійсності. За допомогою координативної свідомості вони фіксуються в мові й об'єктивуються визначеними типами мовних одиниць, що виявляються й структуруються методами лінгвістики в процесі пізнання.

Разом з тим процес пізнання об'єктивується і репрезентується в мові, у тому числі й такі абстрактні позначення дійсності, як число, рахунок, кількість, міра. Ці квантитативні параметри в кожній з мов можуть мати власне символічне значення, зафіксоване в мовних формулах народної традиції й у символіці художніх творів [16]. У цьому аспекті лінгвісти звертають особливу увагу на етимологію чисел.

Відомо багато культур (передусім вавілонська, індуїстська, піфагорійська), в яких число є фундаментальним принципом, покладеним в основу світу речей. Завдяки числу існує гармонія Всесвіту. Воно виступає провідним принципом домірності в пластичному мистецтві, ритміці, музиці й поезії. У герметичній філософії світ чисел ототожнюється зі світом причин. Найголовніше, що в цих культурах числа не просто кількісні, вони мають якісну символіку [17]. Наприклад, у китайців непарні числа (янь) – це небо, непохитність і

сприятливість; парні числа (інь) – це земля, мінливість і несприятливість. Порівняйте: за Плутархом, непарні числа є чоловічими, ними приносилися жертви небесним богам, а парні – жіночими, ними віддячували земних богів.

Хоча в ранньому християнстві символізм чисел був розвинений слабко, все ж таки і Платон, для якого числа – це уособлення гармонії Всесвіту, і Піфагор, який стверджував, що все в світі розташовується відповідно до чисел, і Аристотель, за яким число було початком і сутністю речей, їхньою взаємодією і станом, підготували підґрунтя для концепції святого Августина, у доктрині якого число – це архетип Абсолюту.

У таблиці 1 наведемо лише найпоширеніші символічні значення чисел [17].

Таблиця 1.

Число	Загальне значення	Антична культура та християнство	Алхімія	Учення Каббали	Іслам	Індуїзм	Буддизм	Китайська культура	Фольклор
Нуль	Ніщо, відсутність якості і кількості	Зроблена форма та джерело і простір для усього (Піфагор)		Безмежність	Символ Сутності Божества		Порожнеча і безречовинність	Порожнечай небуття (даосизм)	Уособлює Космічне Яйце
Одиниця	Первинна єдність, початок	Так само	Так само	Так само	Так само	Так само	Так само	Так само	Так само
Два	Подвійність, чергування, розходження, конфлікт, залежність, гріх	Бог і людина	Протилежності, Сонце і Місяць, цар і цари-ця, сірка і ртуть, які потім з'єднуються	Мудрість і самосвідомість, життєва сила	Дух	Подвійність, шакта-шакти	Подвійність, чоловіче і жіноче, теорія і практика, мудрість і метод, сліпий і кульгавий, що об'єдналися	Інь, жіночий, земний, несприятливий початок	
Три	Множинність,	Тріада - число цілого,	Сіра, ртуть і сіль, що	Розуміння, триєд-	Дзеркало, меч і	Тримурти, троїчна	Будда, Дхарма і Сангха	Сильне число, оскільки	Еквівалент безлічі,

	творча сила, ріст, рух уперед, синтез	містить почат-ток, се-редину і кінець (Ари-стотель)	симво-лізує дух, душу і тіло	ність чоло-вічого і жіно-чого почат-ків, їх взає-моро-зуміння	само-цвіт; істина, муж-ність і жаль	сила ство-рення, руйну-вання і збере-ження		має цен-тральну крапку рівно-ваги (дао-сизм)	може сим-волізува ти велике число, скуп-чення
Чотири	Цілість, сукуп-ність, повно-та, со-лідар-ність	Чотири батьки цер-кви, вели-ких проро-ка, голов-них чесноти (муд-рість, твер-дість, спра-ведли-вість, помір-ність)		Па-м'ять	Прин-ципитво-рець, світо-вий дух, світова душа, споконвічна мате-рія	Сукуп-ність, повно-та, досконалість	Древо Життя Дамба має чотири гілки	Чотири не-бесних стражі охоро-няють кожну сторо-ну світу	Сторо-ни світу
П'ять	Люд-ський мікро-косм	Симво-лізує людину після гріхо-падін-ня; п'ять почут-тів (хри-стиян-ство)	П'яти-пелю-сткова квітка і п'яти-кутна зірка симво-лізують квінт-есенцію	Страх	П'ять стовпів віри, п'яти-кратна що-денна молит-ва	П'ять еле-ментів тонкого і грубо-го ста-нів	Універ-саль-ність	П'ять атмо-сфер-них суб-стан-цій, п'ять станів люди-ни	
Шість	Рівно-вага, гармо-нія								
Сім	Харак-теризує загаль-ну ідею Все-світу	Сім врат пекла	Число днів тижня						Число казко-вих героїв
Вісім	Ціль присвя-чених,	Відно-влення і від-род-			Пре-стол, що керує	Поря-док небес-	Повно-та, су-куп-	Ціле, усі можлив ості	

	число знову знай-деного раю, поновлення	ження (хрис-тиян-ство)			світом	ного світу, уста-нов-лений на землі	ність усіх можлив остей		
Дев'ять	Всемо-гут-ність, повно-та, ви-конан-ня, до-сяг-нення, початок і кінець, ціле, число небесне і ангель-ське, рай на землі	По-трійні тріади ангель-ських хорів, дев'ять сфер і кіл навколо пекла (хрис-тиян-ство)		Осно-ва, чисте розу-міння, істина		Число Агні, священ-ного вогню	Вища духов-на сила, не-бесне число	Небес-на сила	Свя-щенне число (скан-динав-ська та давньо-герман-ська сим-воліка)
Де-сять	Число космо-су, закон, поря-док, влада	Сума дев'ятки як числа окруж-ності й одиниці - центра, звідси значення доско-налості (античні філософи)			Деся-тина	Його ступе-ні (100 і 1000) - основа всієї инду-їст-ської космо-логії		Десять Тисяч Речей, тобто те не-злічи-ме, що симво-лізує усю сукуп-ність явищ	

Як бачимо, незважаючи на те, що значення чисел розрізняються за культурами та світоглядами, спільним у них є концептуальне наповнення змісту.

Така ж картина простежується при розгляді значеннєвого обсягу інших чисел, важливих у лінгвокультурологічному сенсі [17]. Наприклад:

- *одинадцять* (гріх, порушення закону, небезпека; вихід за межі будь-чого),
- *дванадцять* (повний цикл, космічний порядок; число знаків Зодіаку і місяців у році; дванадцять днів повернення до хаосу під час зимового сонцестояння),
- *тринадцять* (нещасливе число),
- *двадцять* (символ людини, а також система рахунку двадцятками),
- *сорок* (іспит, присвята, смерть),
- *п'ятдесят* (повернення до початку, до вихідного стану і новий старт),
- *шістдесят* (число часу – 60 хвилин і 60 секунд),
- *сімдесят* (тривалість людського життя).

Так само при аналізі художнього тексту лінгвістами виявляються закономірності використання одиниць із кількісними параметрами як засіб вираження авторського світовідчуття і мовної картини світу письменника [див.:18].

Можна стверджувати, що числа в міфопоетичних системах орієнтовані на якісно-кількісну оцінку. Вони є елементами того числового коду, за допомогою якого описується світ. Найбільш яскраво це відображається в архаїчних культурах, коли числа ще не десемантизувалися остаточно. Наприклад, у китайській міфопоетичній традиції класифікаційна функція числа представлена достатньо чітко – числа є нерозривним континуумом без початку та кінця. Ще більш відома канонізація числа п'ять як еталону опису макро- та мікрокосмосу в багатьох культурах, у тому числі й п'ять органів почуттів.

Такі тексти допомагали людині орієнтуватися в хронотопі. За допомогою чисел у разі необхідності реконструювався космос, відтворювалися правила орієнтації в ньому.

У сучасних художніх текстах відбувається вторинна сакралізація та гармонізація чисел, хоча вона й значно відрізняється від архаїчних значень.

Однак, незважаючи на таку розвинену символіку значень, число – це передусім лінгвістична категорія. Вона, як пише О.М.Ляшевська, відсилає до реалій зовнішнього світу, на відміну від категорій виду, модальності, способу, визначеності/невизначеності [19:15].

Лінгвістична історія дослідження числа взагалі та числівника зокрема достатньо показова. Вона віддзеркалює виникнення, розвиток та трансформації основних наукових парадигм.

Важко сказати, що "виникло першим" – категорія числа або числівник, бо тривалий час дискутували з приводу розмежування лексичного та граматичного, словозміни та формозміни, семантичного та синтаксичного, первинного та вторинного значень, інваріанта та варіантів, пов'язаних із числом [19:15]. У процесі проведення досліджень, виконаних у руслі когнітивної теорії, частину цих питань було знято.

На сьогодні найбільш докладно число як лінгвістичну категорію описано в монографії О.М.Ляшевської "Семантика русского числа" (М., 2004). На особливу увагу заслуговує аналіз передбачуваності "числової поведінки" (особливостей вживання тих чи інших форм числа в різноманітних контекстах) та виведення правил семантизації та концептуалізації навколишнього світу. Авторка зазначеної монографії намагається реалізувати два підходи:

1) класифікувати іменники за типами числових парадигм та

2) визначити семантику окремих іменників, спираючись на їх вживання в багатьох контекстах.

Вона також намагається модифікувати та уточнити тривіальне значення грамем числа, визначивши мотиваційну основу створення числових парадигм, у тому числі й дефективних.

Найголовніший висновок, зроблений О.М.Ляшевською, полягає, на наш погляд, у тому, що твердження про семантичну вмотивованість числового оформлення не дорівнюється постулату про іконічність категорії числа [19:339], тому в більшості мов число як лінгвальна категорія та числівник як частина мови чітко розрізняються.

Традиційно числівником називають клас повнозначних слів, що позначають число, кількість, міру, а також пов'язані із числом розумові категорії порядку при лічбі, кратності (повторюваності), сукупності [20:582]. Цим пояснюється розмаїття розрядів числівників: кількісні (*три, п'ять, десять*), порядкові (*третій, п'ятий, десятий*), кратнісні (*двічі, тричі*), збірні (*обидва, четверо*), сукупнісні/розділові (*по два, по три*), неозначено-кількісні (*третина, багато*), дробові (*одна десята, три п'ятих*).

Ядром цих слів є *кількісні числівники*, які в найбільш чистому вигляді віддзеркалюють поняття числа, тому в лексичному плані їх у більшості граматик розглядають як універсалії.

Однак, незважаючи на це, числівник як частина мови об'єднує дуже широке коло лексико-граматичних розрядів. Особливо це помітно при зіставленні мов. Навіть не в усіх мовах числівник виділяється як самостійна частина мови.

Певною мірою це пояснюється граматичною будовою мови. Як правило, для виділення числівника в самостійну частину мови, треба визначити співвідношення лексичного поняття числа з граматичною категорією числа, наприклад, у російській мові між ними спостерігається явище нейтралізації (*два стол**а***), а в англійській мові маркованою є множина (*two table**s***).

Надзвичайно важливе значення має також сполучуваність числівників із іменниками, що позначають обчислювальні предмети. Так само у мовах числівники розрізняються за відношенням до певних граматичних класів (наявність/відсутність роду, числа, відмінків), а також здатності мати паралельні форми залежно від тематичних властивостей назв предметів.

Так само через розмаїття способів слово- та формотворення складних та складених числівників, по-перше, не завжди можна чітко визначити межу між слово- та формотворенням; по-друге, – між складними та складеними числівниками. Ця проблема ускладнюється ще й тим, що великою частотністю вживання характеризується лише незначна кількість числівників, у переважній більшості це перший десяток. До того ж числівники мають властивість бути графічно оформлені цифрами.

Отже, визначаючи числівник з екстралінгвістичних та лінгвістичних позицій, зазначимо, що в позалінгвальному аспекті ця частина мови визначається через категорію квантитативності, яка, крім числівника, об'єднує одиниці різного характеру (граматична категорія числа, рахункові слова, квантифікатори, квантори і т.д.). У лінгвальному плані – це клас повнозначних слів, що позначають число, кількість, міру, а також пов'язані із числом розумові категорії порядку при лічбі, кратності (повторюваності), сукупності Ядром цих слів є кількісні числівники, які віддзеркалюють поняття числа, тому в лексичному плані їх розглядають як універсалії у більшості граматик. У міфопоетичних системах числівники (як правило, числа першого десятка) орієнтовані на якісно-кількісну оцінку й є елементами того числового коду, за допомогою якого описується світ.

ЛІТЕРАТУРА

1.*Алпатов В.М.* История лингвистических учений. – М.: "Языки русской культуры", 1998. – 368с. 2.*Акимова Т.Г., Берков В.П., Бондарко А.В., Военкова М. Д., Гиро-Вебер М.* Теория функциональной грамматики. Качественность. Количественность / РАН. Институт лингвистических исследований / А.В.Бондарко (отв.ред.). – СПб.: Наука, 1996. – 264с. 3.*Философская энциклопедия*. – М.: Сов. энциклопедия, 1962. – С.552-553. 4.*Аристотель*. Сочинения: В 4т. – М.: Мысль, 1975. – Т.1. – 550с. 5.*Спиноза Б.* Трактаты. – М. : Мысль, 1998. – 446с. 6.*Кант И.* Критика чистого разума / Н. Лосский (пер.). – М. : Мысль, 1994. – 592с. – (Философское наследие; Т.18). 7.*Гегель Г.* Наука логики: Ч.1: Объективная логика; Ч.2: Субъективная логика / Н.А.Никитина (ред.), Д.В.Масленников (подгот.). – СПб.: Наука, 1997. – 799с. – (Слово о сущем). 8.*Декарт Р.* Метафізичні розмисли / Петро Соколовський (ред.), З.Борисюк (пер.з фр.), О.Жупанський (пер.з фр.). – К.: МП "Юніверс", 2000. – 304с. 9.*Философская энциклопедия*. – М.: Сов. энциклопедия, 1962. – С.552-553. 10.*Бронікова С.А.* Функціонально-семантичне поле квантитативності в сучасній українській мові: Автореф. дис... канд. філол. наук: 10.02.01 / Одес. нац. ун-т ім. И.И.Мечникова. – О., 2004. – 17с. 11.*Игошина Т.В.* Категория квантитативности в репрезентативном аспекте // Linguarum universum 2. Актуальные проблемы семасиологии. Чебоксары: Чувашгоспедуниверситет им. И.Я.Яковлева. – 2005. – С.43-49. 12.*Бердникова Л.П.* Категория определенности–неопределенности и языковые средства ее выражения в современном английском языке // Университетские чтения 2006. Симпозиум 1. Сек.№1-20. Актуальные проблемы языкознания и литературоведения // http://pn.pglu.ru. 13.*Бронікова С.А.* Функціонально-семантичне поле квантитативності в сучасній українській мові: Автореф. дис... канд. філол. наук: 10.02.01 / Одес. нац. ун-т ім. И.И.Мечникова. – О., 2004. – 17с. 14.*Алтицева Л.Ю.* Функціонально-семантичні параметри іменників з неповною числовою парадигмою: Автореф. дис... канд. філол. наук: 10.02.01 / Нац.пед.ун-т ім. М.П.Драгоманова. – К., 2003. – 20с. 15.*Панфилов В.З* Взаимоотношение языка и мышления. – М: Наука, 1971. – 231с. 16.*Признаковое пространство культуры* / РАН; Институт славяноведения. Отдел этнолингвистики и фольклора / С.М. Толстая (отв.ред.). – М. : Индрик, 2002. – 431с. 17.*Топоров В.Н.* О числовых моделях в архаичных текстах // Структура текста. – М.: Наука, 1980. – С.67-84. 18.*Акимова Т.М.* О фольклоризме русских писателей: Сб.ст. / Ю.Н.Борисов (отв.ред.) – Саратов : Издательство Саратовского ун-та, 2001. – 203с. 19.*Ляшевская О.Н.* Семантика русского числа. – М.: Языки русской культуры, 2004. – 400с. 20.*Лингвистический* энциклопедический словарь. – М.: Советская энциклопедия, 1990. – 685с.

КАМ'ЯНЕЦЬ А.Б.
Львівський національний університет імені Івана Франка
НЕКРЯЧ Т.Є.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

РОМАН ІЗ БАГАТЬМА НЕВІДОМИМИ
(про труднощі відтворення мовної гри в перекладі)

Нові авторські стратегії, що запанували в літературі XX сторіччя – мозаїчність, фрагментарність, композиційна деструкція, монтажність сюжету – ставлять перед перекладачем нові завдання й виклики. Відтворити в перекладі форму літературного твору, яка, як відомо, в ідеалі обумовлюється змістом, стає дедалі складніше. Особливої уваги заслуговує така риса сучасної художньої літератури, як інтертекстуальність. "Інтертекстуальність – це метод прочитання одного тексту супроти іншого, що дає змогу висвітлити спільні текстуальні та ідеологічні резонанси; це визнання, що всі тексти та ідеї існують у мережі відносин" [1:171]. Феномен інтертекстуальності здебільшого базується на твердженнях про принципову вичерпаність художньої творчості, на постулатах про "смерть автора", "кінець історії" тощо, з яких випливає, що будь-який новий текст – це лише нова комбінація вже відомих елементів.

Інтертекстуальність у тій чи іншій формі присутня в більшості сучасних літературних (і не тільки) текстів, незалежно, чи автор вважає себе постмодерністом, як Умберто Еко, чи анти-модерністом, як, приміром, Девід Лодж. Зрозуміло, що в перекладі інтертекстуальність може становити проблему: завдання перекладача – відтворити не лише той зміст твору, що "на поверхні", а й так званий "інтертекстуальний фон", який у кожному випадку інший: це можуть бути, наприклад, сюжети та образи з Біблії, античної міфології, художньої літератури тощо або ж, скажімо, жанрові чи стилістичні особливості певного літературного твору.

Різні аспекти інтертекстуальності розглянуто в працях Ж.Дерида, Р.Барта, Ю.Кристевої. Значний внесок у розробку цього поняття зробили М.Бахтін і Ю.Лотман. Утім, залишається ще чимало вимірів інтертекстуального дискурсу, які потребують ретельних досліджень, зокрема в галузі перекладознавства, що й зумовлює **актуальність** і **новизну** нашого дослідження. Доволі вичерпний аналіз стратегій, що є ефективними при перекладі творів з великим сегментом інтертекстуальності, надано в ґрунтовній монографії Г.В.Денисової "В мире итертекста: язык, память, перевод"[2]. Однак, хоч би скільки писали про стратегії, кожний новий твір, а надто твір постмодерністський, у якому елементи форми нерідко превалюють над елементами фабули, ставить перед перекладачем унікальні задачі і вимагає єдиного в своєму роді вирішення. Абстрактне знання стратегій не допомагає – принаймні, не завжди допомагає – знайти оптимальні шляхи відтворення мовної гри, яка стала домінантою всього напряму.

"Постмодерністські твори – це завжди виклик для читача, виклик-гра, гра на розпізнавання закладених у творі рівнів оповіді (narrative levels), різноманітних літературних джерел, стилів і впливів. Усе це провокує читача до певних реакцій, спонукаючи до взаємодії з твором" [3:160-161]. Перекладач як перший, найуважніший і, в певному сенсі, ідеальний читач, має не лише розпізнати всі ці рівні й відчути вишуканість мовної гри, а й донести їх до іншокультурної аудиторії. **Метою** статті є доперекладний аналіз текстових елементів, які утворюють мовну гру.

Мовна гра – явище багатоаспектне й не нове в літературній практиці. Проте лише в постмодернізмі вона набула статусу домінанти, і це вимагає від перекладача спеціальних зусиль, спрямованих на мінімізацію втрат на рівні словесної форми. Англійська мова створює широкі можливості для мовної гри, зокрема, завдяки значно більшій (порівняно з

українською) частці полісемантичних слів та омонімів. Майстерно володіє мистецтвом мовної гри Девід Лодж – відомий британський літературознавець і теоретик літератури, а також автор майже півтора десятка блискучих романів, кожен із яких є своєрідним експериментом: жанровим, сюжетним і мовним. Найпоказовіший з огляду на перекладацькі труднощі є роман Лоджа *Small World* (1984) – друга частина трилогії про університетських науковців (перша частина – *Changing Places* (1975), третя – *Nice Work* (1988)). У цьому романі автор неявно проводить паралель між сучасним науковим світом – зміст, що на поверхні, і легендами про короля Артура – інтертекстуальний фон. „*Мене непокоїло*, – каже Лодж в одному з інтерв'ю, – *що цей твір може стати просто низкою кумедних епізодів, без будь-якої єдності. Пам'ятаю, я написав у записнику щось на кшталт того, що роман мусить мати якийсь принцип єдності – можливо, якийсь міф, який би виконував ту ж функцію, що й міф про Одіссея в «Уліссі» Джеймса Джойса... Я поступово збагнув, що між моєю історією і легендами про короля Артура є певна аналогія, особливо з легендою про пошуки Ґрааля, в якій рицарі мандрують світом, з ними трапляються різні пригоди, вони ганяються за жінками, коханням і славою...”* [4] (тут і далі переклад А.К.). Отже, легенда про Ґрааль, за словами автора, стала структурною основою його твору.

“Тоді я вирішив розширити межі інтертекстуальності і використати не лише Артурів цикл, а й саму ***romance tradition,*** *до якої належать ці легенди. Традиція ця починається з класичного олександрійського роману (classical Alexandrian romance) і закінчується епічним романом епохи Відродження (Renaissance epic romance)... Я вирішив написати* ***novel****, зумисне натякнувши на жанр* ***romance****, бо це дасть мені право на всі ті дивовижні збіги й несподівані повороти сюжету, які інакше читачеві було б важко сприйняти”* [4].

Такий натяк з'являється вже на самому початку – це, зокрема, підзаголовок: *An Academic Romance*, а також епіграф-цитата з Натанієла Готорна:

When a writer calls his work a Romance, it need hardly be observed that he wishes to claim certain latitude, both as to its fashion and material, which he would not have felt himself entitled to assume had he professed to be writing a Novel.

Nathaniel Hawthorne (Lodge: 224)

Автор апелює до певного літературного жанру (*romance*), протиставляючи його іншому (*novel*). В українській мові обидва терміни мають один відповідник – *роман*. Для перекладача відразу виникає проблема – як правильно перекласти ключове тут слово *romance*, адже воно має кілька словникових відповідників, серед яких немає жодного з такою ж широкою семантикою, зокрема:

1) лицарський роман;
2) роман (героїчного, пригодницького, любовного жанру);
3) романтична література;
4) романтичній епізод; низка незвичних пригод;
5) роман; любовний зв'язок
6) вигадка, небувальщина;
7) іспанська балада [Multilex 2.0].

Підказкою тут може послужити те, що автор, за його ж словами, мав на меті *“to include... romance tradition to which the Arthurian stories belong”*. За словником, Arthurian Romances – лицарські романи й поеми Артурівського циклу [ABBYY].

Крім того, у самому тексті твору автор додатково пояснює, як належить розуміти термін *romance*:

‘Real romance is a pre-novelistic kind of narrative. It's full of adventure and coincidence and surprises and marvels, and has lots of characters who are lost or enchanted or wandering about

looking for each other, or for the Grail, or something like that. Of course, they're often in love too…' (підкреслювання наше) (Lodge: 493-494).

Отже, *romance*, до якого звертається автор, – це літературний жанр, що існував перед *novel*, тобто сучасним романом, і це ще одна підстава, щоб трактувати його як *лицарський роман*, який літературознавчі джерела характеризують так:

Лицарський (куртуазний) роман – один із жанрів середньовічної куртуазної літератури, який сформувався в середині XII століття на півночі Франції в період розквіту лицарства. Л. р. генетично тісно пов'язаний з героїчним епосом, від якого успадкував ідеали честі, доблесті, геройства... Л. р. відрізняється від епосу також своїм наративним елементом – його сюжет здебільшого вигаданий. Це твір про пригоди і подвиги лицаря, що належить перу індивідуального автора... Сюжетну основу л.р. складають авантюри та любовні мотиви, незрідка з фантастичним або екзотичним забарвленням, що були ідеалізованим відображенням придворно-лицарської культури. Це споріднює л.р. з казкою, міфологічними переказами дохристиянської доби...

Елементи, що складають сутність л.р.: куртуазно-аристократичний характер, численні пригоди-авантюри, казково-фантастична атмосфера, любовні переживання і тонкий психологізм у зображенні внутрішнього світу.

Біля джерел лицарського роману стоїть творчість Кретьєна де Труа (друга половина XII століття), більшість романів якого була заснована на артурівських легендах...

В Англії найпопулярнішими були романи "Круглого стола"... (підкреслювання наше) [5:289].

Це визначення, схоже, підтверджує, що автор мав на увазі власне *лицарський (куртуазний) роман*, кажучи, що *"в ньому безліч пригод, збігів, несподіванок і всіляких дивовижних речей, а також багато героїв, які блукають, піддаються чарам чи просто мандрують, шукаючи одне одного, або Ґрааль, або щось подібне. Звичайно, вони теж часто закохуються..."* Тому підзаголовок належало б перекласти як *Лицарський (куртуазний) роман про науковців*.

Однак у творі є ще епіграф із терміном *romance* – цитата з передмови до твору Натанієла Готорна *The House of the Seven Gables* (1851) – який має на меті краще пояснити читачеві смислове навантаження підзаголовку. З цієї причини слово *romance* у ньому, очевидно, треба перекласти так само, як у підзаголовку. Проте пам'ятаймо, що Натанієл Готорн – романтик, символічна постать в американській літературі XIX сторіччя; навряд чи правомірно назвати його твір *лицарським романом*. В контексті американського романтизму термін *romance* має вже дещо інше значення і перекладається українською інакше. Американський літературознавець Стенлі Бенк пише, що *"американські романтики створили жанр, що, на перший погляд, здається давнім і традиційним; вони запозичили щось у класичного роману (classical romance), використали пасторальні мотиви і включили елементи готики... Можна довести, що romance – такий, що виник в Америці, – відступав від кожного з цих жанрів, хоч і був з ними пов'язаний"* [6]. Девід Лодж, обравши такий епіграф до свого твору, очевидно, передусім хотів підкреслити відмінність між *romance* та *novel*, орієнтуючись на ті риси, що споріднюють *romance* як різновид американської романтичної літератури з *romance* як жанром Артурівського циклу, а саме: вигаданий, нереалістичний сюжет, дивовижні збіги, любовні пригоди тощо. У російському перекладі зазначеного твору Готорна *romance* перекладено як *романтический роман*, а *novel* – як *роман реалистический* (Готорн: 33).

Значення термінів *romance* і *novel* розглядає, зокрема, Т.Н.Денисова. Вона зазначає, що в американському літературознавстві існує два терміни для визначення того жанру, який ми називаємо романом: *novel* і *romance*. *Romance* – героїчна фабула, яка будується на вигаданих рисах осіб і речей, *novel* – картина реального життя, звичаїв і часу, в який твір

написано – так, за словами авторки, характеризує *novel* і *romance* американський дослідник Джон К. Стаббс [7:165]. У своєму огляді Т.Н. Денисова , здебільшого оперує англійським терміном *romance*, однак подекуди вживає український відповідник *романтичний роман* (чи не вслід за російськими перекладачами художньої літератури?), а власне *novel* інколи називає *реалістичним романом*. На наш погляд, переклад *романтичний роман* якщо й має право на існування, то його варто розглядати радше як контекстуальний, а не як один із постійних відповідників англійського *romance* на рівні літературознавчого терміна хоча б тому, що такого терміна немає в літературознавчих енциклопедіях – отже він не відсилає читача до конкретного літературного жанру.

Іншим можливим перекладом *romance* як різновиду американської літератури епохи романтизму міг би бути *пригодницький роман*, одне з визначень якого таке:

Пригодницький (авантюрний) роман – тип роману, в ідейно-тематичний центр якого покладена пригода, надзвичайна подія, тобто, вигадане, „штучне" начало, висловлене найбільш виразно... Пригода як "подієвий троп" ... є головним елементом античного, лицарського, шахрайського (за іншими джерелами – крутійського), готичного романів... [5: 440].

А ось іще одне визначення:

Пригодницька література – позначення творів з гострими сюжетними ситуаціями, напруженою дією, обіграванням усіляких загадок і таємниць; за змістом [цей термін] близький поняттю "авантюрна література" (пізньогрецький роман, лицарський роман, крутійський роман, готичний роман)... Формування пригодницької літератури відбувається в епоху романтизму...
[8:806].

Як компроміс, термін *пригодницький роман* можна було б ужити і в підзаголовку, і в епіграфі *Small World*: з одного боку, пригодницький роман має багато спільних рис із лицарським, з іншого – такий переклад відтворював би (принаймні частково) функцію оригіналу, а саме: пояснював би, що автор не претендує на реалістичність. Підзаголовок тоді звучав би як *Пригодницький роман про науковців*, а епіграф, приміром, так:

Коли письменник називає свій твір ***пригодницьким романом****, навряд чи є потреба пояснювати, що цим він претендує на певну свободу – як у сенсі манери викладу, так і в сенсі матеріалу – якої б не міг собі дозволити, якби заявив, що пише* ***просто роман****.*

Однак серйозним недоліком такого перекладу є те, що, по-перше, він не відсилає читача безпосередньо до жанру Артурівського циклу, як того хотів автор, а по-друге, суперечить визначенню, поданому в тексті твору: "Real romance is a *pre-novelistic* kind of narrative...", позаяк пригодницький роман – на відміну від *romance* – для літературознавців асоціюється насамперед з епохою романтизму – часом, коли *novel*, тобто сучасний роман, уже існував.

Далі в тексті книги у доповіді на конференції в секції *Ad Hoc Forum on Romance* подається дещо цікавіше пояснення:

Якщо епос – це фалічний жанр, що складно заперечити, а трагедія – це жанр кастрації..., то romance дуже нагадує власне акт кохання (a supremely invaginated mode of narrative).

…Епос і трагедія невблаганно йдуть до того, що ми називаємо кульмінацією (climax) – якщо продовжити паралель із сексом, то цю кульмінацію можна порівняти з чоловічим оргазмом (it is, in terms of the sexual metaphor, an essentially male climax) – єдиним різким звільненням від довго стримуваної напруги.

Romance... має не одну кульмінацію (climax), а багато, насолода від цього тексту приходить знову, знову і знову. Щойно герой уникає однієї смертельної небезпеки, як на нього вже чигає інша; щойно розкривається одна таємниця, як відразу з'являється інша; щойно

закінчується одна пригода, як розпочинається інша... Найвидатніші й найтиповіші romances часто не закінчені – вони закінчуються, лише коли автор "видохся", так само як здатність жінки відчувати оргазм обмежена лише її фізичною енергією. Romance – це безліч оргазмів (multiple orgasm) (Lodge:560-561].

У цьому уривкові паралельно зі значенням англійського слова *romance* – літературний жанр неявно актуалізується ще одне його значення – *romance* як любовний зв'язок. До речі, такий самий подвійний зміст можна відчитати і в підзаголовкові: *An academic romance – Університетський роман* (співзвучно з усім відомим *Службовим романом*). У перекладі зберегти цей подвійний зміст навряд чи можливо: єдине українське слово, яке має обидва ці значення, – це власне *роман*, надто загальний термін для позначення конкретного літературного жанру (за винятком хіба що *сучасного роману*, тобто *novel*). Мовну гру доповнює ще одне слово з широкою семантикою – *climax* (англійською це – і кульмінація, і оргазм), яке, на жаль, теж доводиться перекладати лише шляхом конкретизації. Порівнюючи різні літературні жанри з різними аспектами фізичного кохання, Лодж водночас іронізує з феміністичної традиції переносити певні поняття зі сфери сексуальних стосунків у літературу.

Слово *romance* як посилання на певний тип літератури з'являється у трилогії втретє – в епіграфі до першої частини третього твору – *Nice Work*:

If you think… that anything like a romance is preparing for you, reader, you were never more mistaken. Do you anticipate sentiment, and poetry, and reverie? Do you expect passion, and stimulus, and melodrama? Calm your expectations, reduce them to a lowly standard. Something real, cool and solid lies before you; something unromantic as Monday morning, when all who have work wake with the consciousness that they must rise and betake themselves thereto.

Charlotte Bronte: Prelude to ***Shirley*** (Lodge: 586)

Тут *romance* уже асоціюється з "сентиментами, поезією й мріями", а також з "пристрастю, спонуками й мелодрамою". Щобільше, в цьому епіграфі маємо ще й антонім до слова *romance – something unromantic,* який українською однозначно перекладається як *щось неромантичне*. Отже, *romance* у цьому випадку – це, поза сумнівом, "щось романтичне", наприклад, *романтична повість*. На перший погляд, цей переклад здається повністю адекватним і доволі безпроблемним – як переклад будь-якого багатозначного слова, однак він теж має недолік, який навряд чи можливо виправити: з таким епіграфом третій твір трилогії в українському перекладі не протиставляється у сенсі жанру попередньому, який має підзаголовок *An Academic Romance*. Наскільки вдалося з'ясувати, твір Шарлотти Бронте *Shirley* (1849) не перекладено ні українською, ні російською мовою.

Висновок:

- Переклад слів із широкою семантикою (зазвичай такі слова не мають повних відповідників у мові перекладу) ускладнюється на порядок, коли ці слова стають засобом творення мовної гри, яка до того ж має інтертекстуальні виміри.
- У постмодерністському творі мовна гра й інтертекстуальність як її різновид стають домінантою змісту, отже, невідтворення цих аспектів у перекладі аж ніяк не можна трактувати як "неминучу втрату", попри один із засадничих постулатів теорії перекладу про апріорну неможливість збереження внутрішньомовного змісту оригіналу в перекладі з огляду на різну структуру мов.
- Існує цілий спектр стратегій для відтворення інтертекстуальності в тексті перекладу, які умовно поділяються на одомашнення (адаптацію) та очуження. Проте інтертекстуальність як гра – особливий виклик для перекладача. Стратегія очуження, яка здебільшого зводиться до надання пояснень у примітці чи коментарі, малоефективна для відтворення в перекладі мовної гри. Отже, залишаються різні способи адаптації – від надання додаткової інформації завуальовано й безпосередньо в

тексті перекладу, до заміни інтертекстуальних одиниць оригіналу іншими, які б виконували в контексті культури-реципієнта ту саму функцію.

• Якщо зберегти інтертекстуальну мовну гру в перекладі неможливо – або через неможливість відтворення внутрішньомовного змісту, або через відсутність відповідних фонових знань у цільової аудиторії – то є сенс все ж удатися до стратегії очуження, тобто надати відповідні пояснення в коментарі після тексту. При цьому читач, якщо й не відчує радості впізнання", то принаймні отримає "радість розуміння" максимальної кількості деталей інтертекстуального плетива твору.

ЛІТЕРАТУРА

1.*Енциклопедія* постмодернізму / За ред. Чарльза Е.Вінквіста та Віктора Е.Тейлора / Пер. з англ. Віктор Шовкун. – К.: Основи, 2003. – 503с. 2.*Денисова Г.* В мире интертекста: язык, память, перевод / Предисловие С.Гардзонио; Предисловие Ю.Н.Караулова. – М.: Азбуковник, 2003. – 298с. 3.*Некряч Т.Є., Шевчук О.А.* Естетичні параметри інтертекстуальності // Проблеми семантики, прагматики та когнітивної лінгвістики. Вип. 1. – Київ: КНУ ім.Тараса Шевченка, 2002. – С.159-163. 4.*Thompson, Raymond H.* Interview with David Lodge http://www.lib.rochester.edu/Camelot/intrvws/lodge.htm 10.01.07. 5.*Лексикон* загального та порівняльного літературознавства. - Чернівці: Золоті літаври, 2001. – 636с. 7.*Bank, Stanley,* ed. American Romanticism: A Shape for Fiction, 1969 http://web.csustan.edu/english/reuben/pal/chap3/hawthorne.html 10.01.07. 7.*Денисова Т.Н.* Про романтичне у реалізмі. – К.: Наукова думка, 1973. – 236с. 8.*Литературная* энциклопедия терминов и понятий. Институт научн. Информации по общественным наукам РАН /под ред. А.Н.Николюкина. – М.: НПК «Интелвак», 2003. – 1600стб.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1.*Lodge, David*. Trilogy. Changing Places. Small World. Nice Work. – London: Penguin Books, 1990. – 897p. 2.*Готорн, Натаниель*. Дом о семи фронтонах. / Пер. с англ. Г. Шмакова. Новеллы. / Пер. с англ. Вступит. Статья Ю. Ковалева. – Л.: Худож. лит., 1975. – 501с.

СЛОВНИКИ

1.Multilex 2.0 electronic dictionary. 2. ABBYY Lingvo 10.0 electronic dictionary.

КРИЖАНОВСЬКА М.В.

Український інститут лінгвістики і менеджменту

АКСІОЛОГІЧНИЙ КОМПОНЕНТ ДИСКУРСУ ІТАЛІЙСЬКОГО ТОК-ШОУ

Процес комунікації нерозривно пов'язаний, з одного боку, з вираженням ставлення мовця щодо оцінних суб'єктів та об'єктів, крім того, мовлення охоплює оцінювання самого перебігу спілкування всіма учасниками, аксіологічне представлення інформації як правдивої/неправдивої, комунікативного впливу як ефективного / неефективного, комунікативної поведінки як миролюбної / агресивної, раціональної або емоційної. Мовна особистість проявляє себе у процесі валоризації дійсності, оскільки процес оцінювання одночасно дозволяє виявити її пріоритети та інтенції, дізнатися про особистісну картину світу, уподобання. Сприйняття адресантом та адресатом комунікативної ситуації крізь власну аксіологічну призму під впливом домінуючих у мовній спільноті цінностей визначає тип спілкування як кооперативний чи конфліктний), особливості аргументації (раціональної чи емоційної).

Незважаючи на численність праць, присвячених дослідженням оцінного значення, невисвітленим залишився аксіологічний компонент відносно нових видів усного дискурсу, таких як телевізійний. Дану статтю присвячено аналізу аксіологічного компоненту дискурсу італійського ток-шоу.

Актуальність викладеного в статті дослідження зумовлена відсутністю комплексного дослідження аксіологічного компоненту теледискурсу італійського ток-шоу, необхідністю

відстежити механізми інтенсифікації оцінного значення в італійській мові та визначити основні тактики презентації оцінного значення та механізми їх реалізації.

Головною **метою** статті є визначення вербальних та невербальних засобів реалізації оцінного значення та його інтенсифікації в аксіологічному компоненті усного теледискурсу італійського ток-шоу.

Об'єктом виступає дискурс сучасних автентичних програм італійських ток-шоу, проаналізований у межах дискурсології та комунікативної лінгвістики.

Предмет дослідження становлять лексико-граматичні та структурно-дискурсні особливості вираження оцінки в теледискурсі італійського ток-шоу.

Матеріалом дослідження слугували відеозаписи автентичних програм ток-шоу італійського телебачення.

Наукова **новизна** визначається тим, що вперше досліджується аксіологічний компонент усного теледискурсу на матеріалі автентичних відео програм італійською мовою, вперше виділено та описано групи вербальних та невербальних елементів (НВЕ) – маркерів оцінності, а також визначені механізми інтенсифікації валоративного процесу.

Сучасні мовознавчі студії з їх антропоцентричною спрямованістю стимулюють різнобічне дослідження процесу оцінювання на різних рівнях – вербальному та невербальному.

Одним з компонентів дискурсу італійського ток-шоу є оцінний/ аксіологічний. У дискурсі італійського ток-шоу представлені такі типи міжособистісного спілкування, як переконування, аргументація, випитування, з'ясування, сварка, обговорення [1:116], причому аксіологічний компонент є присутнім в будь-якому з вищенаведених типів, оскільки валоризація є необхідною передумовою для розвитку (подальших) комунікативних подій, а також знаходиться в комунікативному фокусі при експлікації комунікативних ролей та виборі комунікативних стратегій та тактик.

Як наслідок, адресант – як колективний, так і представлений однією мовною особистістю – реагує на отриману інформацію, погоджуючись із попередньо висловленою оцінкою, або заперечуючи її, що, у свою чергу, запускає лінгвальні та позалінгвальні механізми представлення аксіологічного компоненту дискурсу.

Базисна дискурсивна модель реалізації оцінного значення в аксіологічному компоненті дискурсу італійського ток-шоу складається з адресанта, адресата та об'єкта/суб'єкта, по відношенню до якого формується та висловлюється оцінка [2:13].

Остання є змінною в залежності від теми, числа героїв програми, принципу поділу аудиторії, присутності або відсутності таких факультативних компонентів комунікації, як експерти та журі, та часових координат комунікації (оскільки в залежності від часу перебігу програми ведучий вводить або не вводить до комунікації додаткові компоненти та/або комунікантів.

Аксіологічна оцінка поділяється на об'єктивну та суб'єктивну. **Об'єктивна оцінка** присутня у представленні даних опитувань населення, демонстрації даних паралельного телефонного голосування телеглядачів, наданні інформації з наукових джерел та спеціалістів, присутніх на програмі. **Суб'єктивна оцінка,** як правило, є невід'ємною частиною емоційної аргументації, саме цей тип оцінки притаманний італійському мовному соціуму.

Суб'єктивна аксіологічна оцінка виражається за допомогою наступних граматичних засобів:

- абсолютного ступеня порівняння прикметників або прикметників, семантика яких наближується до найвищого ступеня вияву ознаки: *Mi hai fatto fare <u>bruttissima</u> figura pubblicamente! Non mi parlare di beatyfarm che hanno sviluppato una <u>clientela</u> maschile <u>pazzesca</u>.*;
- використання кон'юнктиву з метою введення гіпотетичності [3:265] одночасно зменшує категоричність оцінного значення, підкреслює його суб'єктивність: *<u>Mi pare</u> che <u>sia</u> una <u>persona simpatica</u>.*;

- використання вставних слів із значенням суб'єктивності + ЛО з позитивною або негативною оцінною семою: *Secondo me, è proprio bello. Per me, lui è un mascalzone. Quanto a noi, lo consideriamo stupido*. *Secondo lei, mia sorella è un angelo, ma non è così.*

Необхідно відмітити, що дискурсивна організація програм ток-шоу базується на такому виді оцінки, як попередня. Вже на початку програми, під час поділу аудиторії на дві (інколи більше) групи за принципом полярності оцінювання одного і того ж оцінного суб'єкта/об'єкта, у формулюванні теми програми, попередньому опитуванні вербалізується попередня оцінка.

В залежності від типу аксіологічної домінанти (позитивної чи негативної), що вербалізується, комунікативна поведінка мовців поділяється на аксіологічно-позитивну, аксіологічно-негативну та аксіологічно-нейтральну. Ведучий, як правило, повинен демонструвати аксіологічно-нейтральну комунікативну поведінку, оскільки до його функцій належить регулювання процесу комунікації та забезпечення максимально об'єктивного висвітлення певної проблематики за рахунок надання учасникам програми можливості висловити свої думки про предмет дискусії, а, отже, виразити певну оцінку. Однак, особливістю італійських ток – шоу є помітне відхилення ведучих від нейтральності, імпліцитне та експліцитне вираження власної оцінки. Інші рольові конфігурації учасників ток-шоу – герой, експерт, журі, аудиторія – передбачають демонстрацію всіх трьох типів аксіологічної поведінки в залежності від зміни комунікативної ситуації.

Італійцям властивий елемент комунікативної поведінки, котрий можна було б охарактеризувати як "активна участь у подіях соціуму". Даний елемент є невід'ємною частиною картини світу італійського соціуму. Неможливо уявити комунікативну діяльність італійців без таких елементів, як інформування про події, що стались у межах його групи, або оцінювання подій (навіть якщо мовець не був їх безпосереднім учасником). Оцінна його сторона, як правило, є експліцитно-емоційною, з демонстрацією великої кількості НВ елементів у мовленнєвій поведінці.

Оцінні аксіологічні елементи тісно пов'язані із поняттями **соціальної норми**, яка, у свою чергу, є відмінною у різних груп комунікантів, і залежить перш за все, від віку, статі, професії, досвіду, соціальної та комунікативної ролі мовної особистості, а також від змінних параметрів комунікативно ситуації – типу аргументації, ситуації лідерства???, наявності/відсутності комунікативної синхронії, інтенцій мовця, стратегій та тактик, які він реалізує/планує реалізувати.

Вважаємо, що ще одним значущим фактором організації аксіологічної структури дискурсу є прецедентні феномени – як власне прецедентні (прецедентні ім'я, висловлювання, текст, ситуація та факт), так і стереотипи [4:120-133].

Опрацьований фактичний матеріал свідчить про те, що прецедентні феномени, які є елементами фонових знань окремої мовної спільноти, несуть у собі закладені та закріплені у мовленнєвій свідомості представників даної спільноти **аксіологічні константи** (АК), центральна сема яких пов'язані для представників даного мовного соціуму з поняттям «позитивності/негативності». Оцінний суб'єкт при посиланні на прецедентний феномен характеризує оцінний об'єкт, причому оцінка такого типу, як правило, носить комплексний характер. Так, наприклад, фраза *Lui è un don giovanni* несе в собі експліцитну негативну оцінку, причому АК з негативною семою є ім'я (*Don Giovanni),* у якій **акумульовано закріплену, константну аксіологічну інформацію** – ми отримуємо інформацію про те, що йдеться про чоловіка, для якого жінки є лише розвагою, який є світською людиною, демонструє особливу гендерну поведінку, характерними рисами якого є безтурботність, легковажність, здатність закохувати в себе, вміння говорити компліменти.

Фраза *Lei è molto di casa*, навпаки, характеризує оцінний об'єкт з позитивної сторони. Позитивна АК (*casa*) пов'язана із такими поняттями, як «спокій, врівноваженість, затишок,

працьовитість», отже, людина, про яку йдеться, є спокійною, прив'язаною до родини, працьовитою, не має схильності до проведення вільного часу у компанії за межами дому.

Останнім часом словосполучення *la donna slava*, на жаль, несе негативну АК, віддзеркалюючи сучасний феномен Італії, як країни, до якої прямують численні маршрути міжнародної проституції, причому велика частина жінок є уродженками слов'янських збіднілих країн.

Відмітимо, що аксіологічні константи (АК) можуть значно відрізнятись у представників різного віку, статі, професії, національності. Вважаємо, що даний феномен, представлений у дискурсі італійського ток-шоу – а саме ситуація, коли оцінному об'єкту одночасно надається декілька різних оцінок декількома оцінними суб'єктами – може кваліфікуватися як **полярна оцінність.** Відмітимо, що саме такий об'єкт, як правило, знаходиться у центрі обговорення у студії, причому утворюються **аксіологічні діади, трикутники (іноді квартети або групи)**, які складаються з двох або більше оцінних суб'єктів, комунікація яких базується на висловлюванні оцінного значення третього компонента, а саме оцінного об'єкта.

Важливо, що ведучий рідко буває оцінним об'єктом, оскільки йому належить роль регулятора процесу комунікації, а представники журі та експерти ніколи не виступають у такій ролі.

Серед негативних АК, розповсюджених у дискурсі програм італійського ток-шоу виділяємо АК, пов'язані з:

- станом незакоханності: *Lui è single. Siamo vecchie zitelle. Non ha mai avuto un fidanzato.;*
- низьким інтелектом: *Non c'entra niente il paese, scemo! Che stupido, guarda!;*
- закритим типом життя: *Purtroppo, conduce una vita sedentaria.;*
- порушенням норм поведінки у сім'ї: *Hai tradito me, hai tradito anche i nostri figli!;*
- розлученням, розвалом традиційної нуклеарної сім'ї: *Deve lasciare la casa coniugale. Dobbiamo chiederci perchè si arriva alla separazione che è sempre negativo (Italia sul 2, 18.02.05)*
- девіаціями у типовій тендерній поведінці: *Non ti viene in mente, che siete voi maschietti non sapete fare più maschietti ?!* (*Al posto tuo, 18.02.05)*
- невдячністю: *Sei la persona più ingrata che io abbia mai visto.;*
- зрадою, нещирістю: *Il problema è che tu hai una relazione con Federico e vuoi allontanare Federico da Elena! (Al posto tuo, 08.02.06)*

Позитивні АК пов'язані з:

- материнством: *Tu non ti devi permettere parlare male di mammà (Al posto tuo, 07.02.05)Non toccatemi le mamme! (Al posto tuo, 13.04.06) In quel momento quando aspettavo un figlio, un bambino, mi sono tornata di essere bambina. Era stata la dopia nascita, paradossalmente.(Al posto tuo, 09.02.06) Una madre ha il diritto di guidare un figlio (Al posto tuo, 16.12.04)*
- почуттями любові та кохання: *Il mio comportamento nei confronti di Marta è dettato dall'amore (Al posto tuo, 07.02.05)*
- привабливою зовнішністю: *Guardate, è meravigliosa! Ti vedo, i tuoi occhi sono bellissimi! Fantastica! Comunque la bellezza è fondamentale, perchè è un biglietto da visita (Al posto tuo, 18.02.05)*
- освітою та високим рівнем культури: *Quindi, laurea non è solo un pezzo di carta che ti apre le porte del lavoro, OK? É una grande soddisfazione personale. Perchè anche un cameriere, secondo me, dovrebbe essere laureato! (Al posto tuo, 16.12.04)*
- багатим досвідом: *Lui è il profondo conoscitore della letteratura.;*
- допомогою людям: *Io ho conosciuto 5 anni fa una donna bruttissima, con tante rughe, eppure, era la più bella Madre Teresa!;*
- активним способом життя, незважаючи на вік та проблеми із здоров'ям: *Lui ha deciso di vivere viaggiando. Allora, da 12 anni viaggia in tutti i modi.*

Вважаємо, що аксіологічний компонент дискурсу італійського ток-шоу базується на позиціонуванні АК та окремої лексичної одиниці (ЛО) оцінного значення по відношенню до оцінного об'єкту на валоритивній шкалі, яка представляє собою градацію оцінки у напрямку від максимуму негативності до максимуму позитивності:

Peggio	*meglio*
In peggio	*in meglio*
Indietro	*davanti*
Antico	*contemporaneo*
Schiavitù	*libertà*
Non aggiornato	*aggiornato*
Vecchio	*nuovo*
Essere capace di	*non essere capace di*
essere in grado di	*non essere in grado di*

Семантика оцінки може залежати від значення того дієслова, яке приєднується до фрази, наприклад:

Позитивна оцінка: *Non essere capace di mentire, essere capace di cantare bene*

Негативна оцінка: *Essere capace di mentire, non essere capace di lavorare bene*

Позитивна та негативна оцінка в аксіологічному компоненті дискурсу італійського ток-шоу виражається по відношенню до:

- когнітивної складової повідомлення та його істинності: *É verissimo!Hai ragione! É una bugia! Hai inventato tutto! Non è per niente vero! É la verità sacrosanta.*;
- зовнішності: *Dove hai acuisito una forma fisica così perfetta? (RAI 1, "La vita in diretta", 24.02.04)* ;
- навичок та здібностей: *Lei è capace cantare divinamente! É capace di spiegare anche le nozioni più difficili*;
- образу дій: *Secondo me, hai fatto bene!*;
- способу життя: ;
- ідей: *é un'idea fantastica! è proprio una bella idea!*;
- творення: *Hai fatto un lavoro fantastico!*.

Оцінні значення охоплюють палітру лексико – граматичних, синтаксичних, невербальних складових, та знаходять свою дискурсивну реалізацію у ряді стратегій та тактик.

Так, на вербальному рівні оцінка реалізується за допомогою:

- морфем з оцінною семантикою **-accio, -one, -ina, -ino, -uccia, super-**, які змінюють нейтральне значення іменника: *superapplauso, ragazzaccio, libraccio, tempaccio, giornataccia, stupidone, casuccia, piccolina, stellina, visino, paesino, vestitino, lettino, donnina, Giovannino, Mariella, Marinina, Donatella* [5:506];
- прецедентних власних імен: *Manzoni, Giuda, Jesù*;
- прикметників з семами позитивної або негативної оцінки: *nuovo, giovane, bello, informato, aggiornato, snello, moderno, ospitale, cordiale, intelligente, buono, gentile, socievole, colto, avaro, ostile, presuntuoso, altezzoso, agressivo, depresso.* Так, у програмі присвяченій навчанню людей, яким більше 60, ведучий використовує словосполучення з позитивною семантикою *nuovi anziani*. Семантика даного прикметника пов'язана з ідеєю молодості, однак у даному словосполученні дає позитивну інформацію про активність, сучасність поглядів та енергійність італійців-пенсіонерів (Cominciamo bene 22.02.06).;
- прислівників *fortunatamente, sfortunatamente, per fortuna, per sfortuna+* речення, повідомлення дають можливість зрозуміти ставлення мовця до інформації, вираженій у другій частині структури, незалежно від її власної оцінної семантики: *Per fortuna, lei non canta bene. Sfortunatamente, io l'ho sposata*;

- використання числівників (статистика, цифри), які слугують для негативної або позитивної оцінки в залежності від теми програми та феномену, який ілюструється цифрами: *500 000 lettori ogni mese per una fase abbastanza lunga correvanoa comprare il giornale, un grande caso edittoriale (Cominciamo bene, 16.08.05). Pensate a 500 000 tonnellate di plastica che produce Italia ogni anno! Negli ultimi anni abbiamo avuto parecchi alluvioni, per cui abbiamo pagato 400 000 di euro, in altre parole 800 000 di vecchie lire (Cominciamo bene, 01.03.07)***.**
- фразеологізованих порівнянь: *buono come pane, coraggioso come leone, lento come una lumaca/tartaruga, brutto come peccato, veloce come un lampo/il fulmine*, за якими у мові закріплена позитивна чи негативна оцінка;
- словосполучень, які відтворюють позитивну картину світу італійців: *studiare sempre, coronare un sogno, essere sempre aggiornato, avere una famiglia affiattata, essere professionista, essere socievole*.

Однією з характеристик італійської мови є **інтенсифікація**, категоричність та високий ступінь експліцитності оцінки.

До **лексичних засобів інтенсифікації** оцінного значення відносимо:
- інтенсифікуючі афікси **super-, stra-:** *supersexy, straricco;*
- іменники, які містять у своєму складі дві семи – головного значення та оцінну сему інтенсивності: *casa – buco, casa – palazzo, dottore-macellaio, medicina - toccasana, professionista, genio, erudita, bellezza;*
- прикметники, які виражають найвищий ступінь ознаки, в тому числі з інтенсифікуючими афіксами -issimo: *bellissimo, bravissimo, vivacissimo, ottimo professionista, carenza idrica notevolissima, sarò brevissimo, vero e proprio amico, vera e propria promozione, difficilissimo;*
- порівняння з семою інтенсифікації позитивного або негативного значення: *coraggioso come leone, lento come lumaca*, *generoso come San Gennaro;*
- інтенсифікуючі прислівники *"molto", "moltissimo", "così", "talmente", "completamente", "assolutamente", "veramente",* які підсилють ілокутивну силу висловлення: *così colto, così bella, talmente stanco***,** *talmente preso, completamente buio, assolutamente no, assolutamente sì, veramente interessante, davvero bello;*
- прислівники міри та ступеня, які є сигналом про високий ступінь насиченості позитивних та негативних оцінок: *terribilmente, completamente: Mi sentivo* ***terribilmente*** *solo. La casa era* ***completamente*** *distrutta.;*
- синоніми з різним ступенем інтенсивності базової негативної або позитивної ознаки: іменники – *dottore – macellaio, coraggio – audacia, temerarietà, maleducaizone - sfrontatezza, insolenza,* прикметники – *stanco, più stanco, molto stanco, così stanco, stanchissimo, stanco morto, avaro – tirchio, spilorcio, taccagno, maleducato - sfrontato, insolente,* дієслова - *essere a pezzi, cadere dalla stanchezza, uccidere – far fuori;*
- фразеологічні усталені вирази, що інтенсифікують імпліковане або експліковане оцінне значення: *vendere padre per due patate, lasciare con la testa quadrata, tutto va alla grande, nuovo di zecca, stanco morto, ricco sfondato, povero in canna, innamorato cotto, sudare sette camicie, pagare un occhio della testa;*
- вигуки, що мають значення інтенсифікації оцінки: *Quanti anni ha? - 87. -Wow! Una voce giovanissima! - Ho preso 6 lauree. - Superapplauso, signora!* (Cominciamo bene 22.02.06);

До **граматичних засобів** інтенсифікації оцінки відносимо дієслівні форми Індикативу, які підкреслюють сему впевненості вірної позитивної або негативної оцінки об'єкта або суб'єкта. Вживання таких часів, як Presente, Passato Prossimo, Imperfetto інтенсифікує когнітивний та оцінний компонент повідомлення, акцентує увагу мовця на істинності, об'єктивності факту, явища:

Sono sicurissima che lui è onesto.

Sapevamo che Elena aveva un cuore d'oro.

Abbiamo saputo che loro avevano aiutato la povera donna.
Ho saputo che hai sperperato tutti i soldi della famiglia!

Серед **синтаксичних засобів** інтенсифікації найбільш уживаними є:

- повторення однорідних членів речення, часто у комбінації з ефектом клімаксу та наростанням синонімічної інтенсивності: *È bello, davvero bello, intelligente, simpatico!*
- порушення порядку слів у реченні: *Bellissima, lei! Sto diventanto io la star!*
- окличні речення із повторенням: *Che brutta cosa, che ho! Che bella voce, che hai!;*
- іменникові речення, що використовуються з метою економії мовних зусиль та інтенсифікації обміну інформацією: *Casa, dolce casa! Italia, bella patria mia!*
- парцеляція з метою підкреслення кожної окремої одиниці висловлення та посилення категоричності: *Mai. No. Non lui. Disonesto. Cattivo. Presuntuoso. .*
Alluvioni. Uragani. Riscaldamento della terra. 100 000 profughi. Una tragedia sul livello mondiale. Dobbiamo fare qualcosa.
- гіпотаксис, що слугує одним із показників підвищення інтенсивності: *Che dici?! Sei matto! Ma come hai potuto fare una cosa del genere?Non ti capisco. Guarda, non ti capisco per niente!*
- емфатичні конструкції зі зміною звичного порядку членів речення, винесенням у препозицію члена речення, яке знаходиться у центрі емфази: *Sono loro che sbagliano! Tuo padre sì che ha le mani bucate!*
- надлишкові синтаксичні елементи у структурі речення, як правило, займенників, які інтенсифікують, виділяють іменник – підмет або іменник – прямий додаток, які знаходяться у препозиції: *Tutta l'attenzione, l'aveva sempre su di te! La presenza di Bianca, la sopporteremo!*

Серед **риторичних засобів інтенсифікації** відмітимо**:**

- риторичні питання, як правило, інтенсифікують негативну оцінку, іноді підкреслюючи самокритичне ставлення: *Con questa pancia? Con 20 chili in più? Alla sfilata di moda? Dai, non dire le siochezze!*
- метонімію: *una bomba!=una notizia clamorosa, Un mostro!= una persona brutta, Una toccasana!=medicina utile, Un capolavoro!=lavoro ben fatto, bel quadro, bella scultura, Un nettare!=vino buono, Un mago!=una persona brava nel suo mestiere, Un angelo!=una parsona carina, buona,Un filmine! =una perosna molto svelta, Un mostro!=una persona malvagia*
- метафору: *il suo lavoro va a gonfie vele, la sua carriera va a gonfie vele, lui è il braccio destro del Presidente, Mia figlia ha sempre avuto la testa dura;*
- алюзія: *è un Don Giovanni, è un Giuda:*
- антифразу: *è proprio un bel gesto! È bella, lei! È proprio un bel comportamento!*
- повтор різних типів: лексичний: *Non ha mai lavorato, Non ha mai guadagnato neanche una lira!;*контактний: *Perchè te la prendi con me? Te la prendi sempre con me!;*дистантний: *Abbiamo amici per la pelle. Abbiamo amici veri e propri. Abbiamo amici che sono sempre pronti a darci una mano.;*синтаксичний: *Mi stai prendendo in giro! Stai mentendo. Mi stai provocando.*
- перебільшення: *Almeno per una volta sola puoi capirmi? Te l'ho detto cento mila volte! Paghiamo I conti sempre più salati, perchè i nostri due figli possono parlare ore e ore al telefono. Non ho neanche un soldo in tasca.;*

Оцінне значення також може інтенсифікуватись за рахунок використання елементів невербального рівня комунікації, деякі невербальні елементи здатні заміщувати окремі ЛО з оцінною семою або вирази, що слугують для оцінювання суб'єкта або об'єкта. Італійцям властива активна невербальна поведінка з аксіологічною семантикою, особливо при неможливості висловити свою оцінку вербально (при зайнятому каналі комунікації, при відмові у наданні вільного комунікативного каналу). Серед типових кінем з негативною семантикою оцінки: *"è fuori di testa!", "cosa stai dicendo?!", "me ne frego (me ne infischio)!"*, кінема головою зі значенням *"e no!"*, кінема руки *"basta, ora vattene!"*. До НВЕ з позитивною

семантикою оцінки відносимо кінеми із семантичним наповненням *"sì", "è così!", "bravo!",* схвальну посмішку, аплодисменти, дружнє поплескування по плечу.

Відмітимо, що при вербалізації оцінки, одним з характерних супроводжуючих НВ проявів є НВЕ – індикатори порушення зміни ролей, тобто елементи, які супроводжують переривання. Дослідниця Стечишин Н.В. свідчить, що «перериваюча репліка часто містить висловлення, яке експліцитно виражає відношення адресата до почутого, свідчить про його наміри щодо теми розмови» [6:11]. Дійсно, оцінювання повідомлення може призвести до переривань з метою:

- краще зрозуміти повідомлення: *Cioè? Cosa vuol dire? Tu che intendi quando dici...? Cosa significa ?;*
- деталізувати та доповнити, додати інформацію, після чого відбувається оцінювання отриманої додаткової інформації: - *Ma i sistemi sono parecchi. Io Le posso dire il mio...*

- Esatto,esatto....
- ma che sono tecniche mnemoniche diverse, la grfica, la visiva, l'emotiva, l'aptica..
- L'aptica?
- L'aptica sarebbe che tu devi associare la frase, la battuta che devi dire ad un preciso arredo o luogo della scena. Quando dico quella battuta, sono seduta su questa poltrona, mi devo ricordare.
- Benissimo!(Cominciamo bene, 22.02.06)

- висловити негативну оцінку, одночасно намагаючись зайняти позицію лідера комунікації: *Tu sei sicura di quello che dici? Ma sbagli di grosso! Ascoltami! Tu sei un'egoista, una bugiarda, una sorella non si comporta così!*;
- висловити позитивну оцінку (погодитись), одночасно закінчуючи або повторюючи почату партнером по комунікації фразу з метою демонстрації комунікативної синхронії, після чого вільний канал знову надається першому комуні канту*: - Mi piace il teatro, e mi piace avere il contatto con il publico...*

- Il confronto con il pubblico?
- Ecco, mi piace proprio catturare il pubblico e sentire che mi segue.
- Bravissima! E ora vorrei....(Cominciamo bene, 22.02.06)

Різноманіття невербальних елементів в комунікації італійців уможливлює постійний моніторинг за оцінкою присутніх в аудиторії, які, паралельно із діалогом, який відбувається між героєм та ведучим активно виражають власну оцінку комунікативної ситуації та комунікативної поведінки героя.

На думку дослідниці Гончарової Н.В., в оцінному дискурсі реалізуються комунікативні стратегії переконання, спонукання, обвинувачення, підпорядкування, переваги, одержання інформації, позитивної само презентації, ввічливості [7:146].

До вищенаведеного списку додамо стратегії, які зустрічаються в аксіологічному дискурсі італійського ток-шоу, а саме:

- негативної самопрезентації: *Sono la negativa della categoria (Cominciamo bene 22.02.06);*
- переривання співрозмовника, оцінка якого не співпадає з оцінкою адресанта: *Ma questo è forse troppo! (RAI 2, Piazza Italia, 23.04.04)*
- стратегія лестощів (підлабузництва):

Hai una bellissima bambina. (RAI 1, "La vita in diretta", 24.02.04)
Tu sei amatissimo dalle donne. (RAI 1, "La vita in diretta", 24.02.04)
Lui è bello, giovane. (RAI 1, "La vita in diretta", 24.02.04)

Перспективним є подальше дослідження функціонально-прагматичної взаємодії (взаємопроникнення) елементів оцінності в інші субдискурси теледискурсу італійського ток-шоу, а також визначення зв'язку між аксіологічною структурою дискурсу та мовною картиною учасників комунікації (або концептами???)

Таким чином, вербалізація попередньої оцінки стає базовою для (полярної) організації аксіологічного компоненту дискурсу італійських ток-шоу, аксіологічний компонент впливає на процеси раціональної, емоційної аргументації, представлення інформації,

АК, що існують у свідомості мовців, поділяються на позитивні та негативні в залежності від центральної оцінної семи, АК пов'язані з низкою ознак, дій, характеристик, за якими у даному мовному соціумі закріпилась поняття «позитивності/негативності».

У процесі валоризації активуються механізми інтенсифікації оцінного значення на вербальному (лексичному, граматичному, синтаксичному) та невербальному рівнях. Поєднання аксіологічного компоненту дискурсу з явищем інтенсифікації є однією з національно-специфічних ознак мовлення італійців.

ЛІТЕРАТУРА

1.*Бацевич Ф.С.* Основи комунікативної лінгвістики. – Київ: Академія. – 2004. – 342с. 2.*Поцепцов Г.Г.* Теорія комунікацій. – Київ: Київський університет. – 1999. – 307с. 3.*Любчич Д.А.* Семантичні особливості кон'юнктива в італійській мові//Проблеми семантики слова, речення та тексту. – Вип.16. – Київ. – 2006. – С.263-268. 4.*Серажим К.* Дискурс як соціолінгвальне явище: методологія, архітектоніка, варіативність. – К., 2002. – 391с. 5.*Biagi M.* La grammatica dal testo – Mursia – Torino, 1994 – 715p. 6.*Стечишин Н.В.* Адресатні переривання в мовленнєвій комунікації та мовні засоби їх реалізації в сучасній англійській мові // автореф. на здоб. ступ. канд.філол.наук. – Київ. – 1997. – 17с. 7.*Гончарова Н.В.* Аксіологічна структура англомовного діалогічного дискурсу (на матеріалі художньої прози). Диссер. на здоб. ступ. канд.. філол.. наук. – Київ. – 2002. – 182с.

ІЛЮСТРАТИВНИЙ МАТЕРІАЛ

RAI 1, La vita in diretta, 24.02.04; RAI 3, Cominciamo bene 22.02.06; RAI 3, Cominciamo bene, 16.08.05; RAI 3, Cominciamo bene, 01.03.07; RAI 2, Piazza Italia, 23.04.04; RAI 1, La vita in diretta, 24.02.04; RAI 3, Al posto tuo, 18.02.05; RAI 3, Al posto tuo, 07.02.05; RAI 3, Al posto tuo, 13.04.06; RAI 3, Al posto tuo, 16.12.04

КРИЖКО О.А.

Бердянський державний педагогічний університет

РОЗУМІННЯ ТЕРМІНОСИСТЕМИ У СУЧАСНІЙ ЛЕКСИКОЛОГІЇ

Словниковий склад мови як відкрита система, на відміну від усіх інших мовних систем, знаходиться в стані постійних змін. Як відомо, більшість нових лексичних одиниць у будь-якій мові становлять терміни, оскільки людство постійно зіштовхується з проблемою позначення того чи іншого поняття, явища чи феномена. Тому проблеми, пов'язані із вивченням термінології, завжди були в центрі уваги вчених. Зокрема, до цього часу не розв'язане питання взаємодії термінів і лексики загальнолітературної мови, остаточно не розроблені вимоги, що висуваються до термінів, не завжди можна чітко визначити критерії, за якими відбувається розмежування термінологічних систем, тощо.

Мета нашого дослідження – проаналізувати особливості термінів як основних одиниць терміносистеми, вказати на відношення у межах терміносистеми.

У процесі аналізу розв`язуються такі завдання: 1) розглянути проблему взаємодії термінів і лексики загальнолітературної мови; 2) проаналізувати особливості термінів як основних одиниць терміносистеми; 3) дослідити шляхи поповнення терміносистеми.

Термін (лат. terminus 'кордон, межа') – це спеціальне слово чи словосполучення, прийняте у певній професійній сфері й уживане в особливих умовах [1:508]. Термін є членом певної термінологічної системи, що відноситься до тієї чи іншої галузі науки, техніки, виробництва, концептуальний зміст терміна визначається його місцем у системі. Кожен термін має свою дефініцію (точне наукове визначення) разом з іншими термінами тієї ж галузі знання. Терміни, на відміну від загальновживаних слів, усередині свого термінологічного поля, як правило, однозначні. Те саме слово може бути терміном різних

галузей знання, тобто вступати в омонімічні відношення. Терміни протиставлені загальній лексиці тим, що вони зв'язані з певною науковою концепцією: у терміні відбиваються результати наукових досліджень і їхнє теоретичне осмислення. Терміном може бути будь-яке слово, що має чітку дефініцію, яка визначає іменоване поняття і жорстко обмежуючу понятійну сферу, забезпечуючи ізоляцію від повсякденних змістів омонімічного слова загальної лексики. Терміном може стати й штучно створене слово.

Дефініція терміна дає загальне уявлення про іменований об'єкт (який може бути як конкретним, так і абстрактним розумовим конструктом), одночасно усуваючи можливу неоднозначність, властиву однойменному слову загальної мови. У нових галузях знання для підбору вдалого однослівного терміна замість нього може вживатися коротка дефініція.

Бурхливий розвиток науки і техніки, особливо в останні сто років, викликає гостру необхідність у найменуваннях нових явищ і понять, зокрема за допомогою термінів. Терміни входять до загальної лексичної системи мови. Вони є свідченням взаємопроникнення термінологічної і нетермінологічної лексики, віддзеркалюючи процеси *термінологізації* і *детермінологізації*. Під *термінологізацією* розуміється процес переходу загальновживаного слова літературної мови в терміни. Цей процес проходить двома шляхами.

Перший шлях полягає у тому, що у загальновживаному слові ніби відтинають його лексичне значення і надають йому строге, точне визначення – *дефініцію*. Часто наукове поняття зовсім не містить у собі ті ознаки, що становлять значення загальновживаного слова. Тому в науково-популярній літературі особливо пояснюються саме такі терміни, що є омонімами до загальновживаних слів.

Другий спосіб (запозичення слів із літературної мови) полягає в тому, що при створенні терміна використовується подібність одного предмета чи явища до іншого. У цьому випадку в основі термінологізації лежить метафора, зокрема відбувається перенос найменування, і термін виступає як метафора по відношенню до слова літературної мови.

В окремих випадках терміни запозичуються з просторіччя, навіть жаргону. Проте термінологізація загальновживаних слів – це не єдиний шлях створення термінологічних систем. Одним із найважливіших способів утворення термінів є запозичення з іноземних мов, оскільки цей шлях забезпечує однозначність і визначеність цих слів, а також відповідає сучасній тенденції щодо міжнародної стандартизації термінології.

Питому вагу в науковій термінології мають слова, побудовані на базі греко-латинських елементів. Крім того, для всіх сучасних термінологічних систем характерним є прагнення до створення розчленованих, семантично прозорих і мотивованих найменувань. Науково-технічна термінологія не тільки запозичує слова загальнонаціональної лексики, але і впливає на неї і збагачує її.

Нині існує багато типів текстів, крім спеціальних, котрі широко використовують термінологію. Вироблено складні і досить тонкі прийоми введення термінів у різні газетно-публіцистичні жанри. У текстах, розрахованих на широкого читача, маловідомі терміни так чи інакше пояснюються.

Різноманітно використовується науково-технічна термінологія в науковій фантастиці. У рамках цього популярного жанру літератури не тільки засвоюється величезна кількість термінів, особливо з галузі фізики, астрономії, ракетної техніки, але і створюються цілі серії нових “фантастичних” термінів, сконструйованих, як правило, за зразком існуючих. В інших же жанрах художньої літератури терміни виконують стилістичну функцію.

Інше явище, що спостерігається у мові, – це переосмислення термінів. Відбувається так званий процес детермінологізації, коли термін втрачає строгу концептуальність, системність, однозначність, відбувається опрощення поняття, що містилося в ньому, термін пристосовується до розуміння у повсякденній мові. Такі слова з термінологічним значенням вимагають не дефініції, а тлумачення, подібно до інших слів загальновживаної лексики.

Термінологія визначається як сукупність термінів певної галузі науки або виробництва, а також вчення про утворення, склад і функціонування термінів [2:631]. Предмет загальної теорії термінології складають: вивчення формування і вживання спеціальних слів, за допомогою яких акумулюються і передаються накопичені людством знання; удосконалення існуючих термінологічних систем; пошуки оптимальних шляхів створення нових термінів і їхніх систем; пошуки універсальних рис, властивих термінологіям різних галузей знання.

Таким чином, *мова* є структурним елементом наукового знання. Чим наука має більший ступінь науковості, тим більша вага мови в її структурі. Мова "входить" у науку, насамперед за допомогою термінології. Як вважав О.О.Реформатський, у термінах відбивається соціально організована дійсність, тому терміни мають обов'язково соціальний характер [3; 4]. Будучи інструментом, за допомогою якого формуються наукові теорії, закони, принципи, положення, терміни і термінології як їхні системи є важливою складовою частиною науки і техніки.

Від термінології у власному змісті варто відрізняти *номенклатуру*.

Номенклатура (лат. nomenclatura 'список, перелік') – категорія більш нова у порівнянні з термінологією. Як особливий лексичний клас вона виникла лише у 18 ст., спочатку тільки для природничих наук. Проте номенклатура не може існувати там, де ще немає чітко сформованої термінології: термінологія – це інструмент, що фіксує номенклатуру.

Номенклатура будь-якої галузі знання – це зібрання імен усіх її видів (підвидів). Коли вони стають занадто численними, то мають потребу в спеціальному упорядкуванні з метою їх правильного застосування. Так, спеціальні кодекси створюються для забезпечення стабільності й універсальності наукових назв рослин і тварин. На відміну від природних мов, що стихійно розвиваються в усіх напрямках, наприклад, біологічна номенклатура прагне до того, щоб бути точним інструментом, який забезпечує єдність розуміння всіма поколіннями дослідників. Кожна номенклатура має певну автономність. Ті самі слова за приналежністю до різних полів можуть входити до різних номенклатур. Уживаючись носіями мови, вони не використовуються у загальному контексті, залишаючись міжгалузевими омонімами.

Російський філософ Г.Г.Шпет [5] вважав, що ізольоване слово позбавлене змісту. Воно не є словом повідомлення, хоча вже є засобом спілкування. Це *лексис* – інструмент, за допомогою якого передача змісту може відбуватися в найрізноманітніших напрямках. Як номінативна можливість слово входить до лексикону. Слово повідомлення називається *логос*.

Номен, за визначенням Шпета, є емпірична, почуттєво сприймана річ, знак, зв'язаний з річчю, що називається не в акті думки, а в акті сприйняття і представлення. Отже, н*омен* – це лексична одиниця, за допомогою якої ми іменуємо видимий предмет і сприймаємо предмет без реалізації його точного місця в системі класифікацій і без співвідношення з іншими предметами. Номени відносяться до категорії лексису, у силу цього в них ослаблений зв'язок з поняттями. На відміну від них терміни, які відбивають пізнавальний процес і займають певне місце в системі, відносяться до категорії логосу.

Термінологія кожної науки кінцева, тому що словесно відбиває систему її понять. Номенклатура, слабко пов`язана з поняттями, більш номінативна й може зовсім не відбивати сутності іменованих речей, спираючись на чисто зовнішню подібність. Для терміна важливим є термінологічне поле або термінологічний контекст. Номени вільно вживаються поза контекстом, оскільки властивості іменованих речей не змінюються від уживання їхніх назв у науковій чи побутовій сфері спілкування. Номени поза номенклатурними системами легко переходять у побутові слова, зберігаючи свою речовинність чи предметність.

Можуть бути номенклатури науки, техніки, виробництва, торгівлі. Чим наука абстрактніша, тим менше місця в ній відводиться номенклатурам. Спеціальні номенклатури

розроблені в біології для позначення численних видів рослин і тварин, у хімії для мільйонів хімічних сполук, у географії для позначення місць на земній кулі. Технічні номенклатури – речовинні і предметні. Вони розробляються для позначення численних деталей машин і приладів. З області конструювання проект переходить у виробництво, де існують свої терміни і номени (назви верстатів, на яких виготовляються деталі, процесів, технологічних умов).

Один час у нашій країні в торгівлі використовувалися прямі назви речей, що вироблялися на продаж: туфлі жіночі, літні; куртки чоловічі, утеплені; лопати садові, фарбовані. На Заході протягом багатьох літ для речей, що надходять у продаж, використовуються товарні знаки – особливі власні імена, що індивідуалізують право володіння фізичною чи юридичною особою деякою партією товару. Товарні знаки вимагають від їхнього власника відповідальності за конкретний товар. Вони не дають прямої назви товару, а викликають позитивні асоціації і гарантують високу якість товару. Престижні товарні знаки відомих фірм гарантують товару високий попит на нього (порівн. Adidas, Lee, Rifle).

Системність номенів відносна і позапонятійна. Наприклад, деякі сортові назви бузку, виведені вітчизняними селекціонерами: “Галина Уланова”, “Червона Москва”, “Ізабелла”, “Наречена”, “Тімірязєв”, “Мрія”, “40 років ВЛКСМ”. Тут номени одного поля запозичені з різних джерел. Близькість їхніх денотатів штучно зводить їх в одну номенклатуру. У той же час “Ізабелла” – це також сорт винограду і виготовленого з нього вина, а “Мрія” – сорт цукерок. Відносячись до різних полів, вони не змішуються у вживанні.

Можливий тематичний підбір номенів: у назвах планет астрономічна номенклатура спирається на римську міфологію (за винятком назв Уран і Плутон, узятих у греків): Марс, Меркурій, Венера. Назви супутників планет спираються на грецьку міфологію: супутники Марса Фобос і Деймос. Зокрема, імена вищого міфологічного рангу привласнюються планетам, а не їх супутникам.

Без добре розвинених і системно упорядкованих термінологій і номенклатур неможливий прогрес науки. У роботі термінолога виділяється кілька етапів.

1. Термінування понять науки і техніки виконується галузевими фахівцями разом з логіками і лінгвістами. При цьому будуються системи термінів окремих галузей знання і підбираються найбільш доцільні лексичні одиниці для їхнього позначення.

2. Нормалізація вживання термінів, що існують у конкретній мові, і складання рекомендацій для створення нових термінів кожної галузі знання здійснюється предметними фахівцями разом з лінгвістами.

На першій стадії упорядкування фіксуються всі існуючі слововживання. З них відбираються найбільш доцільні, грамотні, системні, упроваджені, що дають можливість подальшого словотвору на їхньому ґрунті.

На другій стадії термінолог починає сам створювати нові терміни за існуючими моделями, перевіряючи їхню системність, легкість входження в мову науки. Якщо такі терміни приймаються в законодавчому порядку, вони стають обов'язковими для загального вживання в офіційних документах. Для приведення існуючих термінів у відповідність до сучасного стану науки систематично здійснюється критичний перегляд терміносистем. Терміни, не рекомендовані до офіційного вживання, залишаються у професійному просторіччі, де піддаються всіляким деформаціям. Багаторічний досвід роботи європейських термінологів показав, що не треба вводити інтернаціональні слова, якщо є прийняті національні; не слід вилучати запозичення, якщо вони добре засвоєні термінологічною системою; не треба штучно усувати синоніми, тому що абсолютних синонімів практично немає. Якщо для позначення якого-небудь поняття використовуються різні терміни,

необхідно розкрити причину цього: можливо, тут мають місце різні явища. У даному випадку зберігаються обидва терміни і кожний одержує дефініцію.

3. Створення галузевих термінологічних словників: одномовних тлумачних, двомовних перекладних, що встановлюють еквівалентні терміносистеми для двох мов. Основна маса подібних словників будується за систематичним принципом, відбиваючи ієрархії понять у їхньому співвідношенні один до одного. Алфавітна організація матеріалу відіграє підпорядковуючу роль. Тому скласти багатомовний термінологічний словник досить важко.

4. Стандартизація термінологічних систем на національних і інтернаціональних рівнях необхідна у зв'язку з тим, що обсяг понять, який позначається здавалося б однаковими словами, у різних мовах не збігається. Міжнародна стандартизація не має підгрунтя, якщо їй не передує ретельно проведена національна стандартизація. При цьому основним виявляється не характер мови, а співвідношення понять конкретної науки. Саме воно диктує мовні форми.

Паралельно проводиться робота з регламентації метамови термінолога. Прийняття міжнародного стандарту не свідчить про відмову від традиційних національних систем, зокрема вироблених представниками вітчизняних шкіл.

Міжнародна стандартизація означає насамперед установлення точних дефініцій і однозначних відповідностей між вітчизняними та іноземними термінами і номенами.

Стандартизація відображає єдиний зміст терміна чи номена, стандартизованого в будь-якій мові, а не його національно-термінологічну заміну, яка до того ж може суперечити нормам національного словотвору.

Терміни та терміносистеми, створені на основі чужих мов, запозичуються в інші мови повністю, як системи, лише в тому випадку, якщо ця галузь для тієї чи іншої країни нова.

Промислова стандартизація речей і їхніх назв почалася у 1910-1912 рр. і посилилася після Першої світової війни. Існують два типи стандартів: “тверді”, тобто обов'язкові для виконання (на промислову продукцію – необхідність у дотримуванні точних розмірів, пропорцій змісту складових речовин) і “м'які” стандарти, чи рекомендації.

Викорінити звичні позначення з професійної мови важко. Рекомендаційний характер термінологічних, транслітераційних і т.п. стандартів допомагає виявити їхні переваги і недоліки. Якщо фахівці не вживають пропоновані терміни, значить, у стандарті містяться недоліки. Нині комітети стандартів мають 60 країн. Ними залучаються тисячі експертів для усебічного вивчення того, що підлягає стандартизації.

5. Обмін досвідом і координація роботи, проведення семінарів і конференцій. Цей вид роботи особливо активізувався після 1949 р., коли ЮНЕСКО провела міжнародну конференцію по науці і реферуванню. У 1971р. ЮНЕСКО і Міжнародний комітет з наукових зв'язків (ICSU) провели конференцію урядів, на якій був оголошений проект створення ЮНІСИСТ (UNISIST – World Science Informational System) – міжнародної системи інформації під керівництвом Е.Вюстера. Це багатомовна термінологічна система, що використовує стандартизовані терміни. Тоді ж був заснований Інфотерм (INFOTERM – International Information Centre for Terminology).

Міжнародна організація стандартів (ISO) координує роботу зі стандартизації в усьому світі. Термінологією займається технічний комітет цієї організації ISO/TC-37 “Термінологія (принципи і координація)”. З 1977 року проводяться симпозіуми з мов для спеціальних цілей.

6. Документація і служба інформації – створення тезаурусів, термінологічних банків. Об'єднана система інформації “Еуронет” (Euronet European Information Network) обслуговується термінологічними банками різних країн. Сюди відноситься також складання бібліографій і обмін інформацією. Міжнародна служба термінологічної інформації зосереджена в Інфотермі.

Взагалі характеризуючи термінологічну систему як сукупність слів та словосполучень, що вживаються для вираження спеціальних понять та для найменування типових об'єктів певної наукової галузі, можна стверджувати, що їй притаманні такі ж самі властивості, як і лексичній системі [6:47]. Для термінологічної системи характерні такі шляхи поповнення: 1) морфологічний спосіб, тобто афіксальний за існуючими словотвірними моделями; 2) семантичний, що реалізується за допомогою розвитку спеціальних значень у словах природної мови; 3) різні типи запозичень (словотвірне та семантичне калькування). Зокрема, для термінологічного словотворення найпоширенішим способом є лексико-синтаксичний. Як правило, це створення похідних термінів-словосполучень на основі підрядного зв'язку, зокрема узгодження або керування. Для термінологічної деривації характерна й конверсія – перехід однієї частини мови в іншу.

Наука може існувати тільки при наявності мови. Термінологічний словник і його основа – термінологічна система є формою представлення знання певної науки. Будь-який термінологічний словник і Т-система сприяють розвитку наукового напрямку. Поняття не стає надбанням наукової думки, доки воно не виражене словесно за допомогою терміна та його дефініції. Термін – це словесне позначення поняття, що входить до системи понять певної галузі професійних знань і потребує для установлення свого значення побудови дефініції.

Термінологічні одиниці зв'язані таким чином: як члени системи понять – визначення наукового поняття (концепту), і як члени конкретної мовної системи (слово) – назва, ім'я поняття, його словесне позначення.

Поняття – обов'язково член певної термінології, що дає йому системну характеристику, оскільки значення терміна визначено його місцем у системі понять конкретної дисципліни.

Дефініція є другою формою словесного вираження поняття. Визначення – це логічна операція, у процесі якої розкривається зміст поняття, у той час як дефініція – це словесне вираження тих специфічних особливостей (істотних ознак), що відрізняють певне поняття від суміжних з ним і репрезентують його. Це лише аналітичне вираження поняття. Дефініції становлять невід'ємну частину будь-якої наукової теорії і значною мірою зумовлюють її зміст. Дефініції понять у будь-якій науці тимчасові і в залежності від розвитку останньої можуть трансформуватися. Зв'язок терміна з дефініцією неоднозначний, адже існують терміни-омоніми. Хоча в науці вважається неприпустимим наявність омонімів в одному термінологічному полі. Крім того, те саме поняття може бути визначене за допомогою різних дефініцій. Проблема утворення і застосування дефініцій ускладнюється тим, що можуть бути дефініції понять, слів і речей.

М.Х.Попов пропонує для розв'язання цього питання застосовувати сосюрівське поняття *семантеми*, яке розглядається як найпростіший елемент знання, окреме значення слова, термін, що займає певне місце в системній класифікації понять. Це, на його думку, допоможе й при наявності терміна-омоніма використати дефініції як семантеми. У свою чергу такий семантемний аналіз дозволить установлювати багатозначність деяких термінів [7].

Цікавою є також думка про розмежування термінологічного поля та термінологічної системи. Термінологічне поле – це штучно окреслена і спеціально збережена від сторонніх проникнень галузь існування терміна, усередині якої він знаходиться з усіма ознаками, що його характеризують та відрізняють від звичайних слів. Термінологічне поле – це склад, список, своєрідна номенклатура термінів, що утворюють термінологічну систему. У термінологічному полі на відміну від термінологічної системи термін не має строго визначеного місця, а тільки входить до його складу.

Термінологічна система визначається за допомогою загальновизнаної дефініції системи – це сукупність елементів, що знаходяться у відношеннях і зв'язках один з одним і утворюють певну цілісність, єдність [1:452].

Термінологічна система віддзеркалює систему понять певної науки. У свою чергу ці поняття характеризуються певною кількістю ознак, що пов`язано з формулюванням відповідних дефініцій, семантем. Одночасно між поняттями спостерігаються і різні відношення залежно від позиції спостерігача, що так само є факторами формування і розмежування понять, а звідси і семантем. Тому часто окреме наукове поняття розкривається декількома дефініціями. Поняття і відношення між ними утворюють систему понять, понятійну систему конкретної науки.

Виявлення понять і набір термінів, що утворюють термінологію, тісно зв'язаний з уточненням номенклатури, номенів матеріальних об'єктів. Номенклатура – це сукупність слів, що іменують конкретні об'єкти, якими займається відповідна наука, а елементи номенклатури, "номени" – це лексичні одиниці, за допомогою яких іменується видимий і сприйманий предмет, без реалізації його точного місця в системі класифікацій і без співвідношення з іншими предметами.

Номени даються не тільки і не стільки окремим конкретним предметам. Їх основне призначення бути назвою узагальненого предмета як типового представника іменованого класу. Номени безпосередньо "прив'язані" до терміна, групуючись навколо визначених понять.

Слово в системі понять, у понятійному полі – логос, термін; слово як позначення досліджуваного і предмета, що спостерігається, – лексис, номен.

Номенклатура не входить до терміносистеми, тому що номени займають проміжне положення між термінами як іменами понять і власними іменами. З першими їх зближує наукова спрямованість, із другими – предметна закріпленість. Проблема розмежування термінів і номенів для матеріальних об'єктів фактично вирішена С.М.Бреховських [8] шляхом створення функціональної системології матеріальних об'єктів, у яку включені об'єкти з їхніми властивостями і функціональні процеси. У функціональну системологію не включена тільки категорія величин. Тому можна вважати, що номенами є імена об'єктів, що можуть бути включені в функціональну системологію.

Процес організованого добору термінів може бути значно полегшений при використанні термінологічних словників відповідних наук і стандартів термінів, у першу чергу – термінології Європейського технічного законодавства.

Важливим моментом при побудові терміносистеми є уточнення видів відношень між поняттями і їхньою систематизацією, тому існує потреба у функціональній *системології* – це функціональна метасистема об'єктів матеріального виробництва, що включає безліч функціональних цілей, процесів і об'єктів виробництва, документів функціональної інформації, розглянута як єдине ціле. Основними поняттями цієї системології є мерони, функсони і таксони.

Мерони – це система матеріальних об'єктів, що відносяться до певних морфологічних архісистем (речовинні об'єкти і поля), які характеризуються спільністю морфологічних категорій. Меронами є вихідні і перетворені об'єкти (вироблені вироби – операнди), об'єкти-фактори зовнішнього середовища й об'єкти-функціонали (оператори).

Функсони – це ієрархічна система функціональних цілей матеріального виробництва, що характеризуються спільністю елементного складу. Системами-компонентами складу функсонів є критерії впливу (на ознаки і на об'єкти), функціональні ознаки (при впливі на ознаки), норми сумісності з факторами зовнішнього середовища і мерони (об'єкти виробництва й об'єкти-фактори зовнішнього середовища).

Таксони – це ієрархічні функціональні системи матеріальних об'єктів-функціоналів, стосовних до певних функціональних архетипів (речовинні об'єкти і поля), які характеризуються спільністю функсонів. При необхідності враховують і мерони об'єктів-функціоналів – тоді утворюються підтаксони.

Одночасно всі ієрархічні системи, залежно від характеру використовуваної інформації, поділяють у загальному випадку на класифікаційні рівні: типи, класи, види, які строго визначені і не залежать від характеру обраного ценозу.

Функціональна системологія є строго формалізованою класифікаційною системою, готовою до практичного додатка і запису, що дає можливість використання функціональної формули для будь-яких виробів.

Поняття "мерон" зародилося в біології, а "мерон-таксон" – у філософії, але розробка системи "мерон-функсон-таксон" відбулася тільки у функціональній системології.

Таким чином, такий підхід дає можливість поняття "вид" замінити на поняття "мерон", "функсон" і "таксон", що використовуються у функціональній системології.

ЛІТЕРАТУРА

1.*Лингвистический* энциклопедический словарь / за ред. В.Н.Ярцевой. – М.: Научное изд-во "Большая Российская энциклопедия", 2002. – 708с. 2.*Українська мова.* Енциклопедія. – К.: Українська енциклопедія, 2000. – 752с. 3.*Реформатский А.А.* Что такое термин и терминология // Вопросы терминологии. - М.: Изд-во АН СССР, 1961. – С.46-54. 4.*Реформатский А.А.* Термин как член лексической системы // Проблемы структурной лингвистики, 1967. – М.: Наука, 1968. – С.103-126. 5.*Шпет Г.Г.* Внутренняя форма слова: Этюды и вариации на темы Гумбольдта. – М.: УРСС (ОО Рохос), 2003. – 127с. 6.*Куликова И.С., Салмина Д.В.* Введение в металингвистику (системный, лексикографический и коммуникативно-прагматический аспекты лингвистической терминологии). – СПб.: "САГА", 2002. – 352с. 7.*Попов М.Х.* Некоторые вопросы терминологической системы технетики. – www.kudrinbi.ru /public/402/index.htm 8.*Бреховских С.М.* Основы системологии материальных объектов. - М.: Наука, 1986. – 194с.

КРУКОВСЬКИЙ В.І., ТУРЧАНІНОВА В.Є.
Київський національний економічний університет
КРУКІВСЬКА О.В.
Київський національний лінгвістичний університет

СЛОВОТВІР У ФРАНЦУЗЬКІЙ ЮРИДИЧНІЙ ТЕРМІНОЛОГІЇ

Постановка загальної проблеми. Термінологія – найбільш динамічна сфера лексики на сучасному етапі розвитку мови. Вона дає можливість розкрити продуктивні процеси, що відбуваються не лише в метамові, а й у загальнолітературній, оскільки термін не є особливим типом лексичної одиниці, а лише функцією, видом її вживання. Останніми десятиліттями науковцями посилено досліджуються тенденції термінотворення. Актуальності набуло вивчення лінгвістичних змін в юридичній термінології, зокрема в французькій, їх причини, проблеми найбільш продуктивних способів утворення юридичних неологізмів, пов'язаних з потребами користувачів.

Об'єкт дослідження – морфологічні й неморфологічні способи утворення термінів. У першу чергу іменникові та прикметникові терміни, оскільки саме вони найбільш здатні номінувати спеціальні поняття в будь-якій галузевій термінології, зокрема в юридичній, відображаючи все багатство та різноманіття значеннєвого спектру понятійної сфери: назв осіб, упредметнених дій, ознак предметів тощо.

Матеріалом дослідження обрано сферу фіксації (словники) та вжитку (французькі законодавчі тексти) юридичної термінології [1-4].

Завдання дослідження. Виявити й проаналізувати найбільш продуктивні морфологічні й неморфологічні способи утворення французьких юридичних термінів на сучасному етапі, визначити словотвірні структури досліджуваних одиниць, зокрема словотвірні моделі.

Актуальність дослідження. Аналіз останніх досліджень і публікацій. Терміни є найбільш змінним і рухливим видом лексики, а тому необхідність вивчення способів утворення безкінечно зростаючої кількості нових слів і нових значень слів є абсолютно необхідне для правильного розуміння цих значень та вироблення правил термінотворення, оскільки сьогодні цей процес у багатьох країнах є унормованим, існують навіть стандарти ISO з цього питання.

Французька юридична термінологія, увага до якої об'єктивно актуалізується в добу можливого вступу України до Європейського Союзу, оскільки у вітчизняній романістиці дуже мало робіт у цій сфері, досліджувалася в різних аспектах, зокрема, у площині лексикографічного опису [1, 2], походження [3, 4, 5] функціонування [6, 7], теоретико-практичних засад перекладу [8] та інше. Разом із тим проблема комплексного дослідження словотвору в цій галузевій термінології є цілком на часі.

Результати дослідження. Термінотворення, як зазначають учені, підпорядковане загальним законам словотвору сучасної французької мови. Проте термінологічній лексиці властиві певні особливості. Термінологічний словотвір – це свідомий процес. «Терміни – «не з'являються», а «придумуються», «творяться, по мірі усвідомлення їх необхідності» [9]. Як зазначає В.П.Даниленко, «…свідома участь у творенні термінів надає змогу штучно впроваджувати в галузеві термінології спеціалізовані за значенням словотворчі морфеми, які дозволяють пов'язати певну класифікаційну систему понять з певною системою мовних засобів вираження цих понять» [10]. У Франції, відповідно до декрету Ради Міністрів від 3 липня 1996 року, була створена Генеральна Комісія з питань термінології й неології, завдання якої здійснювати нагляд за термінологією, вивчати потреби користувачів, спостерігати за змінами в мові.

Для термінології є характерним, з одного боку, широке застосування продуктивних афіксів загальнолітературного словотворення, з іншого, формування фонду власне термінологічних словотворчих засобів. Юридична термінологія користується певним арсеналом словотвірних афіксів та моделей.

У сучасній лінгвістичній науці немає загальноприйнятої дефініції способу словотворення. Ми спираємося на означення цього поняття І.І.Коваликом. «Під лінгвістичним поняттям «способи словотвору» розуміються структурно різні шляхи й прийоми творення нових слів у результаті використання всіх наявних у даній мові словотворчих ресурсів. Способи словотворення – це комплексна система використання різних структурних словотворчих засобів і способів утворення дериватель з їхніми словотвірними структурами – словотвірними формами і словотвірними значеннями на всіх етапах розвитку мови» [11, 26]. «Спосіб словотворення – це більша, ніж словотвірний тип, одиниця класифікації, що об'єднує ряд типів, які характеризуються одним і тим же видом форманта (префікс, суфікс, постфікс і т.д.) в абстрагуванні від конкретних матеріальних втілень цього форманта в різних типах» [12].

1. **Джерела французької юридичної лексики і способи її утворення**

Прості (нескладні) базові слова французької юридичної терміносистеми утворилися від термінів чи їх основ, запозичених із іноземних мов, а не з термінів сьогоднішньої французької розмовної мови. Такий словотвір вивчає етимологія. Інші слова були утворені за допомогою деривації чи складання слів з уже існуючих термінів. У будь-якому випадку – це утворення нового лінгвістичного знаку. Це є морфологічне утворення, яке часто представляє ще й семантичний інтерес.

Джерела французької юридичної лексики є різними. Основу французької юридичної терміносистеми складає антична спадщина [4:5]. Головна кількість слів французької юридичної терміносистеми прийшла з латинської мови. Всі інші його джерела є додатковими. І тут немає нічого дивного, тому що французька мова належить до романських

мов. Слова латинського походження складають основу всієї французької мови. Але ця спорідненість проявляється в юридичній термінології з особливою силою з двох причин. Латинські терміни, від яких походять слова французького юридичного вокабуляру, мали своє юридичне значення і в латинській мові, в латинському праві, спадкоємцем якого є французьке право. Таким чином, спорідненість французьких і латинських юридичних термінів є як лінгвістичною, (збереження юридичного значення латинського терміну у французькій термінології), так і правовою, (вплив однієї юридичної системи на іншу). Латинська мова передала французькій мові не лише латинські терміни, а й юридичні поняття, які частково складали римське право. Ця подвійна спадковість не означає, звичайно, що зміст термінів не змінився. Ось деякі найбільш вживані, найбільш значимі з цих слів:

Loi : *lex*	Acte : *actum*
Législation : *legislatio*	Convention : *conventio*
Juge : *judex*	Obligation : *obligatio*
Juridiction : *jurisdictio*	Société : *societas*
Equité : *aequitas*	Possession : *possessio*
Règle : *regula*	Décision : *decisio*
Vérité : *veritas*	Légitime : *legitimus*
Justice : *justicia*	Juste : *justus*
Action : *actio*	Légal : *legalis*

Крім латинської мови, з якої французи черпали лексику в усі епохи, французька юридична терміносистема збагатилася за рахунок грецької мови :démocratie, monarchie, oligarchie, politique. З італійської мови до французького юридичного вокабуляру прийшли найбільш вживані фінансові й комерційні терміни, такі як: agio, aval, banque, banqueroute, bilan, douane. Ці іноземні слова ввійшли в систему французької мови як її невід'ємна частина. Крім того, французька юридична терміносистема містить і чисті запозичення, вимова яких навіть не франсизована: copyright, déficit, spending, know-how. Популярність цих слів має різні соціально-лінгвістичні причини. Проте слід відзначити, що сьогодні у Франції, в силу прийнятого у 1994 році закону, забороняється вживання англійських та інших іноземних слів в офіційно-діловій мові в письмових текстах. Проводиться робота по заміні англіцизмів на французькі еквіваленти. Крім того, у французькому юридичному вокабулярі є слова, які в діахронічному плані можна розглядати як слова, що знову повернулися до французької мови, хоча в плані синхронії вони сприймаються як іноземні. Наприклад, букви ***y*** в слові "jur**y**" і **w** у слові "**w**arrant" перетворюють ці французькі слова на іноземні.

У працях французьких лінгвістів Ф.Брюно, М.Коан, Ж.Дюбуа, К.Нюроп та інших, а також радянських: Г.О. Александрова, О.О.Андрієвська, В.Г.Гак, М.С.Гуричева, Л.І.Ілія, Н.Н.Лопатнікова, Н.А.Мовшович, І.НТимескова, Є.А.Халіфман, Н.А.Шигаревська, Н.М. Штейнберг та інших, як правило, розглядаються два типи словотвору: 1) **dérivation propre** тобто власна деривація (похідність) і 2) **dérivation impropre** – невласна деривація. До першої відносять афіксальний словотвір, парасинтетичний словотвір і основоскладання. До другої групи відносять конверсію, регресивну деривацію і різного роду скорочення. Слід відзначити, що деякі з цих термінів не завжди мають одне й те ж саме значення для різних лінгвістів. Навіть визначення таких понять як "деривація" й "словоскладання" по різному трактується різними вченими [13:86].

Серед способів словотвору типовими для французької юридичної мови сьогодні є ті, особливість яких у юридичній мові полягає в їх незвичайній для загальної мови частоті вживання. Серед цих способів словотвору ми назвемо чотири: афіксація (власна деривація), конверсія й регресивна деривація (невласна деривація) та словоскладення. Розглянемо ці типові способи словотвору французького юридичного вокабуляру.

2. Власна деривація

Деривація – це утворення нового слова на основі існуючого. Власна деривація – це утворення нового слова за допомогою (афіксації) суфіксів та префіксів, що додаються до слова чи його основи, змінюючи його значення [14: 93,97].

Для того, щоб визначити основні тенденції розвитку похідних слів, властивих законодавчому тексту, було взято для порівняння два юридичних словники: перший за редакцією А.Капітана [1] і другий за редакцією Ж.Корню [2], що були розглянуті на основі нових досліджень про суфіксацію Ж.Дюбуа [15] і про префіксацією Ж.Пейтара [16] в сучасній французькій мові. З цього порівняння видно, що з року в рік зростає відхилення між французьким юридичним вокабуляром, який, майже повністю зберігаючи свій старий фонд, збільшує свій лексичний запас, і загальновживаною мовою, де тенденція утворення нової похідної лексики сильно прогресує. Наприклад, загальновживаний книжний суфікс (suffixe savant) - ***isation***, спільний для слів *lyophil**isation*** (точні науки), *lexical**isation*** (лінгвістика) і *débudgét**isation*** (право), придає юридичній мові не лише технічний, а й специфічний характер.

Саме специфічним рисам юридичних слів буде приділено увагу в нашому дослідженні.

- ***Суфіксація***

а) Почнемо з похідних слів, які не є типовими для синхронії, тобто які не відповідають сучасному лінгвістичному узусу. Ж.Дюбуа, порівнюючи два видання словників Petit Larousse 1906 року і 1960 року, відзначає, що за період з 1906 по 1960 роки вживання суфіксів ***-isme, -ite, -ie*** зросло, хоча й різною мірою, в той час як вживання суфіксів ***-ise, -ence, -ance, -itude, -eur*** (féminin), ***-esse, -ure, -is,*** що вказують на якість, зменшується [15:119].

Наприклад, суфікс ***-ure***, коефіцієнт вживання якого в загальній французькій мові зменшився на 37% при коефіцієнті зростання нуль, зустрічається в юридичній лексиці досить часто:

candidature	droiture	ouverture	préfecture
clôture	facture	parjure	signature

Ще типовішим є випадок слів із суфіксом ***-oire.*** З 1949 по 1960 роки жодне слово з цим суфіксом не ввійшло в Petit Larousse. Навпаки, сім слів із цим суфіксом вийшли з цього словника. В той час як у юридичному вокабулярі слів з цим суфіксом багато, і всі вони збереглися:

abrogatoire	compensatoire	indivisoire	négatoire
absolutoire	délégatoire	mandatoire	résolutoire
accessoire	dérogatoire	obligatoire	révocatoire
accusatoire	exécutoire	possessoire	

Так само, як і в загальновживаній лексиці, в юридичному вокабулярі вживаються слова з суфіксами ***-ance,*** і ***-ment***. Але вони періодично приєднуються до таких основ, які для середнього француза незнайомі зовсім чи мало знайомі: *allégeance, instance, intendance, litispendance, redevance, séance, usances; apurement, arraisonnement, essartement, nantissement, récolement, etc.*

б) В юридичній лексиці суфікс ***-aire***, що вказує, зокрема, на отримання якої-небуть вигоди чи на користування вигодою, на вигідне положення кого-небуть чи на володіння титулом, що дає певні права, зустрічається дуже часто:

actionnaire	commissaire	donataire	légataire
bénéficiaire	consulaire	fonctionnaire	prestataire
cessionnaire	délégataire	hypothécaire	référendaire

Важливе значення для використання можливостей, наданих правом, і для цілей, які воно переслідує, належить суфіксам ***-ible, -able, -uble,*** що виражають ці ідеї.

possible	impossible	possibilité impossibilité
prévisible	imprévisible	prévisibilité imprévisibilité
contestable	incontestable	contestabilité incontestabilité
opposable	inopposable	opposabilité inopposabilité
résoluble	indissoluble	indissolubilité

Суфікс ***-erie,*** що в праві вказує на дію чи її результат, і який у загальновживаній мові сильно регресує [15:150], в юридичній мові утримується без змін особливо в лексико-семантичному полі зі значенням правопорушення: *baraterie, escroquerie, filouterie, piraterie.*

Малопродуктивний суфікс ***-eux***, що вказує на якість чи на властивість предмету, виражену основним словом, у законодавчому вокабулярі зустрічається досить часто. За період з 1949 по 1960 роки шістдесят слів із цим суфіксом вийшли з загальновживаного вокабуляру, а з'явилися тільки п'ять нових. Латинське походження є спільною рисою таких слів, як: *contentieux, délictueux, frauduleux, injurieux, litigieux.*

Суфікс ***-if,*** що вказує на ефект, на функцію чи на тенденцію цієї функції, з 1906 по 1960 роки отримав коефіцієнт регресу 33,3 % і коефіцієнт зростання 17 %. Але це співвідношення лише невеликою мірою характеризує лінгвістичний статус цього суфіксу серед інших юридичних слів. Слід зауважити, що нові слова, утворені з цим суфіксом, належать як до наукової, так і до технічної мови зокрема, до економічної (серед таких слів Ж.Дюбуа називає *compétitif* та *dépréciatif)* [15:136].

Серед слів з суфіксом ***-if*** з виключно юридичним значенням слід назвати:

prescription acquisitive	acte déclaratif	titre nominatif
enfant adoptif	devis estimatif	héritier présomptif
testament conjonctif	décision modificative	mariage putatif

- Префіксація

Префіксація в законодавчій лексиці характиризується більш частим вживанням тих префіксів, які в загальновживаній мові вживаються рідко. Наприклад, у законодавчому вокабулярі дуже часто вживається префікс ***co-***, який вказує на участь у тій чи іншій операції декількох чоловік. Необхідно зазначити, що К.Нюроп приводить приклади слів з цим префіксом, які належать виключно до юридичної лексики :
cocréateur, coaccusé, coassocié, codébiteur, cohéritier, cojouissance, cosignataire [17:293].

До цього префіксу слід додати префікс ***"contre-",*** який, як правило, висловлює ідею опору дії чи претензії на щось. Цей суфікс також часто вживається в юридичній лексиці законодавчих текстів: *contreseing, conre-visite, contredit, etc.*

Що стосується префіксу ***"non-"*** , який виражає протилежну дію чи протилежне поняття, то цей префікс, характерний для мови гуманітарних дисциплін, все-таки більш живучий в юридичній мові: *non-assistance*, *non-conciliation, non-cumul, non-lieu, non-paiement, non-présentation, non rétroactivité, non-usage.*

Така ж живучість характерна і для інших префіксів, що починаються з букви **S:**

Префікси ***sous-*** та ***sub-*** вживаються, як правило, в словах, що називають угоду, яка є другорядною по відношенню до основної угоди, укладеної одним із основних партнерів з третьою стороною :

sous-assurance	subrogation
sous-location	subvention
sous-traitant	subversion

Префікс ***sur-*** від латинського *super* чи *supra,* що значило в латинській мові "*вище, над"*, в сучасній французькій мові означає *"після", "крім того" "понад"*, або ж виражає ідею верховенства: *surveillance*, *surarbitre*, *surenchure*; або ж ідею додатку, доповнення: *surprime*, *sursalaire*, *surtaxe*, *surcharge*, *surnom*.

3. **Невласна деривація**

Невласна деривація (у французькій термінології **dérivation impropre**, рідше **dérivation implicite** чи **dérivation sans suffixe** або ж **dérivation à suffixe zéro**), дослідженням якої займалися Л.І.Ілія, З.Н.Левіт, Ю.С.Степанов, Є.А.Халіфман, Н.М. Штейнберг, Л.Гільбер, А.Дарместетер, Ж.Дюбуа та інші, характеризується тим, що на відміну від афіксальної деривації та словоскладання, похідне слово утворюється без афіксів чи складання слів, без зміни морфемного складу похідного слова. До невласної деривації відносяться конверсія та регресивна деривація.

3.1. - Конверсія

Конверсія – це утворення нового значення шляхом переходу слова від однієї граматичної категорії до іншої без зміни форми слова. Словотворчим засобом при конверсії служить вся сукупність граматичної категорії тієї частини мови, до якої віднині належить похідне слово. Воно характеризується як нове слово саме тому, що отримує нову парадигму і, власне, отримує нові синтаксичні функції.

Юридична мова з усіх способів конверсії найчастіше використовує субстантивацію. Сьогодні як і вчора зміна функції слова полягає в перетворенні прикметників, а ще частіше un participe présent ou passé в іменники. Субстантивація у французькій мові являє собою засіб економії. Вона дозволяє уникнути вживання складнопідрядних речень з підрядним означальним реченням (subordonnée relative) типу **"celui qui** та **"quiconque"** . Не випадково, коли говорять про право, то вживають вираз *"юридичний театр"*, де необхідність кожного персонажу строго визначена (le confident, la servante, l'amant тощо). Право керує процесом і долею своїх героїв, визначаючи роль кожного з акторів цього юридичного театру (le créancier, le débiteur).

Особливо часто вживаються participes présents і participes passés в ролі іменників.

Participes présents

adoptant	cédant	déclarant	négociant
appelant	commandant	délégant	occupant
ascendant	contractant	descendant	requérant

Participes passés

accusé	condamné	gracié	préposé
agréé	délibéré	inculpé	prévenu
appelé	détenu	intéressé	subrogé

3.2. – Регресивна деривація

Так називається опущення кінцевого складу слова [14:108; 17:253; 18:75]. З.Н.Левіт називає ще такий спосіб словотвору **оберненим словотвором** [19:130], а Ж.Гревіс – **"dérivation régressive ou rétrograde"** [14:108]. Мова тут іде про віддієслівні іменники (**déverbaux ou noms postverbaux**) [14:108], тобто про опущення в дієсловах ознак відмінювання. Цей спосіб словотвору є дуже специфічним на противагу домінуючій сьогодні у французькій мові тенденції утворювати похідні слова довшими за продукуюче слово. Такі слова як: *amende, apport, délai, dépens, devis, octroi, pourvoi, etc.* об'єднує не тільки те, що вони в історичному плані являють собою терміни древнєфранцузького і старофранцузького періодів і сьогодні сприймаються як специфічні, але ще й те, що з морфологічної точки зору вони складають значний процент юридичної лексики, утвореної таким способом.

Всередині юридичного вокабуляру деривація у всіх своїх формах : 1) була одним із основних способів його збагачення; 2) вона й сьогодні залишається одним із основних способів його поповнення.

4. Складання слів

Питанням про поєднання слів, про зв'язки між словами займалися ще античні граматисти [М.Петерсон], російські вчені: І.А.Бодуен де Куртене, Л.А.Булаховський, М.В.Ломоносов, О.О.Потебня, французькі лінгвісти: Ш.Балі, А.Дарместетер, К.Нюроп, радянські лінгвісти: В.В.Виноградов, Л.І. Ілія, Є.С.Кубрякова, Г.А.Синькова, Ю.С.Степанов Л.В.Щерба, вітчизняні: О.О.Андрієвська, Л.П.Дідківська, Є.А.Карпіловська, Г.І.Панич та інші. Одним із способів поєднання слів є словоскладання. Словоскладання – це утворення нової значущої мовної одиниці на основі не менш як двох існуючих термінів, що мають власне значення. Такий словотвір складається не тільки з основи слів, а й з цілих слів, що утворюють нову семантичну одиницю.

Складене слово – це одне слово. Воно утворює єдине ціле, що семантично відрізняється від елементів, що його утворюють і має своє власне значення [14:118]. Це об'єднання означуючих (signifiants), що утворюють єдине синтетичне означуване (signifié).

Складеними словами поповнюється головним чином клас іменників. Складання нових слів (неологізмів) є одним із традиційних джерел поповнення юридичного вокабуляру. Зростаюча складність юридичної системи спричиняє появу все нових і нових понять, явищ і предметів, які потрібно назвати, охрестити. І тут на допомогу приходить такий тип словотвору як складення слів. Складання слів – це невичерпне джерело поповнення лексичного запасу. Із 9200 слів, представлених у "Vocabulaire juridique" видання 2001 року, дві третини є складеними [3]. Скільки складених слів є в Цивільному кодексі, визначити неможливо, враховуючи його об'єм, хіба що за допомогою комп'ютеру. Але видно, що й тут їх частка є значною.

В юридичній лексиці законодавчих текстів слід виділити ті типи складених слів, які не є типовими для синхронії загальнонародної мови як у морфологічному плані так і в синтаксичному.

З морфологічної точки зору необхідно виділити такі складені слова :

4.1. *Слова, складені з іменників, протилежних за значенням*

Первісна функція такого об'єднання іменників полягає в тому, що воно виражає основні юридичні дані про те, що позначено, у всякому разі ті основні дані, які дозволяють побачити основну функцію такого об'єднання іменників:

donation-partage	cession-bail
testament-partage	assurance-crédit
location-vente	droit- fonction

Інколи цей подвійний іменник має просто описовий характер і вказує на галузь застосування означеного, а не на його природу:

assurance-décès, assurance-natalité, capital-risque

4.2. *Слова, складені з іменника й прикметника*

Такий словотвір зустрічається дуже часто. Іллокутивна сила значення цього складного слова визначається прикметником, оскільки іменник тут нейтральний. Акцент робиться на прикметникові а, тому інколи цей прикметник домінує над іменником, який він характеризує:

Bonne foi	Blanc seing
Bonnes moeurs	Tierce opposition
Nue propriété	Amiable composition
Commune renommée	Double aveu

Найчастіше означуване стоїть перед означуючим. Нові застосування такого словотвору показують, що він здійснюється за цією традиційною моделлю.

Prestation compensatoire	Promotion immobilière
Autorité parentale	Chiffre noir
Entreprise commune	Assistance éducative

4.3. *Бінарні конструкції зі вставним словом*

Вони складаються з двох іменників, поєднаних між собою вставним словом (артиклем, прислівником, прийменником), що відіграє вирішальну роль, оскільки воно з'єднує два (дуже рідко більше) різні за значеннями слова в одне спільне поняття, вказуючи на основну ознаку цього поняття (мету, засіб, приналежність, причину тощо). Це найкращі й найвиразніші конструкції з точки зору їх юридичної точності й економії висловлення думки: devoir *de* secours, cession *de* créance, délai *de* viduité, huissier *de* justice, vice *de* forme, bail *à* nourriture, prise *à* partie, légitimation *par* mariage, divorce *sur* double aveu, entrée *en* vigueur, rescision *pour* lésion, etc.

4.4 *Іменник + de + означений артикль + іменник*

Chef de l'Etat, Président de la République, Cour des Comptes, Exposé des motifs, Tribunal des Conflits.

4.5. *Складені слова з дієсловом*

Їх відносно небагато. Тим цікавішим є це мовне явище, оскільки воно не є типовим для юридичного вокабуляру законодавчих текстів. Такі слова важко замінити на інші, навіть якщо вони стали архаїзмами: ayant compte, ayant droit, ayant cause, ouvrant droit, porte fort, passe droit.

4.6. *Усталені вирази*

За своїм складом ці вирази часто бувають довгими й складними. В цьому випадку дуже важливо вловити неподільність всієї конструкції: action en recherche de paternité [1:540]; légitimation par autorité de justice [1:333]; divorce par rupture de la vie commune [1:237]; action à fins de subsister [1:342]; mesures judiciaires de protection [1:1396]; transfert judiciaire d'administration [1:1426, 1429].

Висновки і перспективи подальших розвідок. Розглянувши морфологічні й неморфологічні способи словотвору ми робимо висновок, що всі ці способи є досить продуктивними. Особливістю словотвору в юридичній мові є незвична для загальної мови частота вживання таких способів словотвору, як: конверсія, регресивна деривація та складення слів. Подальші дослідження можна було б проводити в конкретних дискурсах (судовому, доктринальному тощо).

ЛІТЕРАТУРА

1.*Capitant H.* Vocabulaire juridique. – P.: P.U.F., 1936. 2.*Cornu G.* Vocabulaire juridique. – P.: P.U.F., 2001. 3.*Benveniste E.* Le vocabulaire des institutions indo-européennes. – P.: Minuit, 1969. 4.*Cornu G.* Linguistique juridique. – P.:Montchrestien, 1990. 5.*Thomas Y.* La langue du droit romain., in Arch. Phil.. – № 19. – 1978. – P. 103-125. 6.*Sourioux J.-L., Lerat P.* Le langage du droit. 2e éd. – P.: P.U.F., 1995. 7.*Круковский В.И., Припишнюк Я.И.* Французский юридический вокабуляр. // Романская филология. – Том 3. – 1996. – С.102-115. 8.*Миньяр-Белоручев Р.К.* Курс перевода. – М.: Воениздат, 1981. 9.Даниленко В.П. О терминологическом словообразовании // Вопросы языкознания. – 1973. – №4. – С.76-85. 10.*Російсько-український* словник для військовиків. – К., 1992. 11.*Ковалик І.І.* Вступ. Дериватологія (словотвір) як самостійна лінгвістична дисципліна та її місце в системі науки про мову // Словотвір сучасної української літературної мови. – К., 1979. – С.5-57. 12.*Грамматика* современного русского литературного языка / Под ред. Н.Ю.Шведовой. – М., 1970. 13.*Лопатникова Н.Н., Мовшович Н.А.* Лексикология современного французского языка. – М.: Высшая школа, 1982. 14.*Grevisse M.* Le Bon Usage. // Grammaire française avec des Remarques sur la langue française d'aujourd'hui. – 11-ème éd. revue, 2 tirage. – Paris : Duculot, 1980. 15.*Dubois J.* Etudes sur la dérivation suffixale en français moderne et contemporain. – Paris : Larousse, 1971. 16.*Paytard J.* Recherches sur la préfixation en français contemporain. //Thèse dactylographiée. – P., 1971. 17.*Nyrop Kr.* Grammaire historique de la langue française. – T.III-IV. – Copenhague, 1936. 18.*Соборшов И.Т.* Пособие по словообразованию французского языка. – М. : Высшая школа, 1978. 19.Левит З.Н. Лексикология французского языка. – М. : Высшая школа, 1979.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1.*Capitant H.* Vocabulaire juridique. – P.: P.U.F., 1966. 2.*Cornu G.* Vocabulaire juridique. – P.: P.U.F., 2001. 3.*Guillien R., Vincent J.* Lexique de termes juridiques. – 11e édition. – P.: Dalloz. 4.Code civil. – P.: Dalloz, 2002.

КУРЧЕНКО О.О.
Київський Національний університет імені Тараса Шевченка

ЗООНІМІЧНА ТВОРЧІСТЬ ЛЮДИНИ ЯК КОГНІТИВНИЙ ПРОЦЕС НА ПРИКЛАДІ ІПОНІМІВ ІСПАНІЇ

"... y así, después de muchos nombres que formó, borró y quitó, añadió, deshizo y tornó a hacer en su memoria a imaginación, al fin le vino a llamar Rocinante, nombre, a su parecer, alto, sonoro y significativo de lo que había sido cuando fue rocín, antes de lo que ahora era, que era antes y primero de todos los rocines del mundo"

Miguel de Cervantes Saavedra, *Don Quijote*

Серед тварин, приручених людиною, коні відігравали чи не найважливішу роль протягом усієї історії людства. Згадаймо лише таких міфічних коней, як Пегас – повноправний житель грецького Олімпу, Ксанф – безсмертний кінь Ахіла, Аль-Борак – кобила пророка Магомета, – все це витвори людської фантазії. Людина не мислила себе без коня. Регулярне, майже щоденне спілкування людини з конем визначили багату традицію цієї галузі зоонімії та розмаїття її емоційного компонента. Функціональна необхідність точного найменування конкретного коня була усвідомлена також надзвичайно рано. Включення коня до господарського вжитку, за якого відбувалося виділення його з безіменної множини, супроводжувалося присвоєнням йому індивідуальної клички, яку в лінгвістиці прийнято називати *іпонімом*.

Гучні імена бойових коней античності та середньовіччя (Буцефал Александра Македонського, Стратег Ганнібала, Генітор Юлія Цезаря, Маренго Наполеона і т.д.), які, крім кличної та власницької, виконували ще емоційно-експресивну функцію залякування, були поряд зі знаменами, значками, гербами та бойовим розфарбуванням, застрашливими деталями спорядження воїна (роги, крила і т. д.), засобами психологічної війни, розрахованими на те, щоб вселяти супротивнику жах перед грізним вершником, деморалізувати його і заздалегідь підготувати легку перемогу над ним.

Спадкоємницею цієї функції клички є нинішня рекламно-атрактивна роль, досить суттєва при укладенні операцій на аукціонах коней і важлива у забезпеченні учасникам дербі і конкурсів необхідної реклами серед гравців і любителів кінного спорту. Вибір імені – це свого роду створення "марки" під якою тварина існуватиме, і за допомогою якої про неї згадуватимуть після її відходу. Тому до пошуку імені варто поставитися уважно. Згадаймо лише, що Дон Кіхот витратив чотири дні на те, аби дати ім'я своєму коневі, а лише потім приступив до роздумів над своїм власним іменем. Адже ім'я – як ми побачимо нижче, свого роду дороговказ для пізнання сутності об'єкта-носія імені.

Але спочатку зупинимося на проблемі імені, яка привертає увагу людини з давніх часів. У нашій роботі ми використовуємо термін *власне ім'я* (*онім*) у значенні «слово, словосполучення або речення, яке слугує для виділення пойменованого ним об'єкта з ряду подібних, індивідуалізуючи та ідентифікуючи даний об'єкт». Особливе положення власних імен у мові та їхню відмінність від загальних відмічалися дослідниками з давніх давен. Теоретично обґрунтувати ці відмінності намагався ще Платон (у своєму діалозі "Кратил, або про правильність імен"), Аристотель, Плутарх, Діонісій Фракійський. В епоху Відродження цим питанням займався Фома Аквінський, далі — Томас Гоббс, Готфрід Вільгельм Лейбніц,

Бертран Рассел, Хольгер Стен Сьоренсен та багато інших. Найменування було одним з найдавніших універсальних і в той же час загадкових лінгвістичних факторів, з якими довелося зустрітися людині. Цікаво зауважити, що деякі мовознавці етимологічно пов'язують слово "ім'я" з давньо-руським *яти*, тобто *мати* (пор. укр. *ймення* – рос. *имение*), так що не виключена можливість вважання слов'янами імені невід'ємним "майном" істоти (чи предмета), яке все життя, немов "тінь" супроводжує її і залишається на згадку після зникнення предмета або смерті істоти [7:345]. Недарма Е.Пулграм [10:3] порівнював ім'я людини з її тінню: "Ім'я не відноситься до субстанції людини або до її душі, але воно живе з ним. Його присутність не є необхідною для життя, а його відсутність не є згубною. Якби людина рухалася у вічній темряві, у неї не було б тіні, і якби вона залишилася одною, їй не потрібно було б імення". Однак, людина з самого початку була соціальною істотою, і принаймні антропоніміка (а може, й інші системи власних імен) за своїм виникненням давні настільки, наскільки й саме людство.

Саме поняття імені змінювалося на різних етапах історичного розвитку. Історія теорій власного імені пройшла два основних етапи: на першому з них, приблизно до середини XIX ст., власне ім'я сприймалося здебільшого як логічна категорія. На другому етапі, що продовжується і тепер, розробляється лінгвістична специфіка імені. Отже, дослідження власних імен — справа лінгвістики. Одразу виникають дискусії про значення і семантику власного імені, про те, чи є воно знаком взагалі і які особливості має, чим відрізняється від загального імені [1]. Розділ мовознавства, що досліджує власні імена, історію їхнього виникнення і претворення в результаті тривалого вжитку у мові-джерелі або у зв'язку з запозиченнями до інших мов, має назву *ономастики* (від гр. onomastikos — що має відношення до найменування, onoma — ім'я, назва). Також термін *ономастика* поряд з терміном *ономія* вживається на позначення власних імен різних типів (ономастична лексика), які у відповідності з означуваними об'єктами поділяються на антропонімику, топонімику, зоонімію (власні імена тварин), астронімію, космонімію, теонімію тощо [6]. Зооніміка – розділ ономастики, що досліджує зооніми, закономірності їх виникнення, розвитку, функціонування. Зооніми, в свою чергу, поділяються на іпоніми, кіноніми, фелінонімі і т.д. в залежності від об'єкта пойменування. Існує також практика використання терміна *зоонім* у значенні загального слова на позначення тварини (напр., кіт, собака, цуценя; деякі лінгвісти використовують для цих слів термін зоолексема). Дана стаття є розвідкою в області ономастики, тому термін зоонім тут використовується саме в значенні "власне ім'я, кличка тварини".

Існує ряд наук, особливо зацікавлених в ономастичному матеріалі. "Основна маса власних імен — це спеціальні слова, що іменують об'єкти, досліджувані такими науками, як історія, географія, літературознавство. Звідси зацікавленість істориків, географів, літературознавців і ряду інших спеціалістів в особливо ретельному вивченні окремих типів імен. Це надає ономастиці інтердисциплінарного характеру" [6:3]. У зв'язку з цим у першу чергу досліджувалися імена, необхідні для зазначених вище наук. Роботи, присвячені етимології та етнографії імен слугують історикам й етнографам, найменування географічних об'єктів вивчає топоніміка, імена в літературі досліджує поетична ономастика. Дослідження зоонімів є цінним для загальної теорії ономастики і лексикології, для вивчення проблем мовних контактів, словотвору, мотивації і т.д. Зооніми — клички тварин — є цінним матеріалом для лінгвістичного дослідження, оскільки являють собою результат багатовікової ономастичної творчості людини. Збір, систематизація і дослідження цього цінного для лінгвістичної науки матеріалу відноситься до числа актуальних задач сучасної зооніміки. Ці дослідження будуть корисними не тільки для лінгвістики (ономастики, лексикології в цілому, соціо- і психолінгвістики), але і для психології, соціології, історії, культурології та інших наук.

А.В.Суперанська пояснює малодослідженість зоонімії тим, що "зібрати зооніми важче, ніж антропоніми, оскільки вони далеко не завжди фіксуються в офіційних документах і часто зникають разом з відходом тварини" [6]. Зооніми, як правило, залишаються іменами, регіонально і діалектно обмеженими. Внаслідок вузького кола відомості своїх денотатів і частою їх змінюваністю, зооніми нерідко не виходять за межі одного села (а іноді й одного господарства). Проникнення їх в літературну мову є спорадичним. У культурі племенного тваринництва існують свої канони складання імен. Чемпіони породи користуються широкою відомістю у спеціалістів різних країн протягом тривалого часу. Але це зооніми у спеціальному вжитку. В загальному вжитку, у побутових ситуаціях, зооніми зазвичай швидко змінюються разом з відходом одних тварин і появою нових [6].

У нашій розвідці ми обмежимося дослідженням імен породистих коней, що мають цінність для кінного спорту. Таке обмеження пояснюється доступністю до фактичного матеріалу: їх імена можна зустріти у спеціалізованих журналах, книгах, історичних джерелах, а також в інформаційних бюлетенях іподромів.

Як ми побачимо на наведених далі прикладах, походження імені коня можна умовно поділити на три наступні групи:

- метафоричне (таких більшість)
- метонімічне
- алеаторне (випадкове – як результат регламентованості імен в умовах індустріального конярства)

Метафора (так її творення, як її сприйняття) є процесом пізнання, а отже, є не тільки стилістичною фігурою, але й когнітивним процесом. Це процес спрямований на те, щоб концепт (модель або схема) одного концептуального домена спроектувати на концепт іншого домена. Якщо обидва концепти складні, і проекції одного на інший є ситематичними (наприклад, коли якась теоретична школа метафорично передається як схематична структура будівлі – і тут ми говоримо про фундамент, окремі великі зали-галузі, витончену надбудову і галереї, об'єднуючі дану будівлю з іншими), то така метафора називається *структурною*. Але найчастіше тільки одна з властивостей предмета (напр. *швидкість стріли*) є причиною давання того чи іншого метафоричного імення (напр., кінь *Стріла* названий так, аби підкреслити його спритність). Така властивість (в нашому прикладі – швидкість) називається *метою* метафори, а інше поняття (як правило більш конкретне або матеріальне за своїм змістом, в нашому прикладі – *стріла*) – називається *основою* метафори (англ. *origin*) [9: 134]. Лакофф стверджує, що наше схематично-уявне розуміння конкретних доменів *основ* виникає з конкретних, предметних досвідів. Оскільки ми будуємо наші думки про менш конкретні домени на базі цих широко всім відомих матеріальних доменів, майже всі думки, а відтак і мовлення, є метафоричними. Метафори, що базуються на нашому досвіді з матеріальними об'єктами та фізичними субстанціями, називаються *онтологічними метафорами* [9].

Особливості характеру кличок породистих коней виявляються при семантичній класифікації іменетворчих основ даного корпусу імен. Серед семантичних груп іменетворчих *основ* аналізованих метафоричних кличок можна виділити:

а) численні назви тварин (*Octopussy*);

б) назви птахів; *метою* деяких з таких метафор були краса і сила (*Gavilán XX*), іноді ж такі метафори були випадковими пойменуваннями;

в) назви конкретних предметів, алеаторні, як *Jara 66, Boleto, Samaruco*, (однак, в силу незалежних від людини когнітивних процесів, вона як правило замислиться про *мету* такої метафори, і в більшості випадків віднайде її, хоча при давання імені її не було), або з гіпотетично символічною *метою* зовнішньої чи внутрішньої якості (*Mástil* (ім'я жеребця-плідника, гордості конезаводу *Estirpe Cárdenas*), *Barcarola II, Joya RB, Luna, Romero, Gelatina*);

г) назва абстрактних предметів, дій, природних явищ, які часто мають *мету* емоційно-експресивного забарвлення (*HistoriaVII, Kun-Fu, Sandokán, Quimera, Opus, Viento, Dominio, Aljarafe, Evento, Volapié, Oleaje*).

д) велику групу назв осіб за характерними діями, посадою, титулом, частіше благородним (*Mosquetero VII, El Maestro, Dama, Infante, Competidor, Granadero*) – *метою* метафори є соціальний статус;

е) назви осіб, *метою* яких є моральні та фізичні якості: *Impostora IV, Bandolero LIII, Cantinera 23, Hortelano* та ін.; емоційно-експресивний потенціал цієї лексичної групи є очевидним, примітним є її інтенсивне використання в якості кличок;

ж) антропоніми, здебільшого іншомовного, часто античного і взагалі книжного і легендарного походження (*Schiaparelli, Barba Azul, Dédalo, Janto, Divord'Ingreville, Marieta, Elorianne, Rex the Blacky, Fortuin, Beauvalais*). Метафоричний смисл таких імен, як Dédalo чи Janto, є зрозумілим лише для освічених людей, але романтичний, нетутешній, легендарний колорит кличок цієї групи є загальнозрозумілим і створює бажану рекламну атракцію їхнім породистим носіям (що і є в більшості випадків *метою* метафори);

з) це повністю відноситься і до кличок, створених від етнонімів (*Atlántico V, Westfaliano, Rondeño, Flamenco*) і до відтопонімічних утворень (*Guadalquivir*) (*мета* – романтична конотація лексеми-*основи* метафори).

Наведемо тут історію виникнення згаданих кличок *Kun Fu, El Maestro* і *Sandokán*. Про це так оповідав їхній власник, Хустініано Родрігес де Йера:

"Kun Fu lo compré de potro (...) al Marqués de Cartagena, junto con otro de la misma edad. Su nombre auténtico era Guadalquivir, el nombre del otro potro Dímelo, pero en aquella época daban en televisión la famosa serie, y el soldado que tenía de ordenanza me pidió que les cambiara los nombres y eligió "Kun Fu", "El Maestro" y, para el otro que tenía, "Sandokán". Esto fue en 1974"[1:14].

Метонімія:

а) якісні прикметники – улюблене джерело кличок, які містили як опис норову, статі, баскості коней, так і їх емоційну оцінку творцем клички (*Hacendosa, Entendido 20, Ingenuo IV, Pitty* (дитячий варіант англійського *Pretty*, в Іспанській Асоціації *Monta Western*), *Chango*, *Elegida 63, Faceto 1, Distinguido, Brillant* (фр.), *Audaz*);

б) відносні прикметники, а також перетворені на клички коневодчі терміни *Lucero* (зірочка на лобі), використовуються на позначення масті коней (*Golden de Lermine* (англ.) – натяк як на масть, так і на "золоті" амбіції, що до речі справдилися, вона принесла своїй вершниці, Крістіні Севільяно, декілька золотих нагород; *Goldy Goer* (англ.), *Blacky* (англ.)); хоча ці клички і повідомляють конкретні відомості про своїх носіїв, їх неможна вважати абсолютно стилістично нейтральними, оскільки самі традиційні назви чистих мастей кінської еліти були позитивними характеристиками.

Як бачимо, досить широко застосовуються запозичені імена. Крім того, своєрідну структурну підгрупу являють субстантивовані утворення на базі імператива дієслів і цілих речень: *Dímelo*, *N'est pas* (фр.) (пор. клички орловських рисаків: жеребці – *Ах, Ширяй, Догоняй, Досаждай, Раскидай, Улетай*; кобили – *Авось, Небось, Горе-Прочь* та *Кинь-Грусть*). Такі клички містять в собі щось на зразок давніх магічних заклинань.

Таким чином, хоча далеко не всі іпоніми, що входять до розглянутих груп, містять конкретну інформацію про носія (характеристика масті або фізичних якостей коня), майже всі вони яскраво емоційно забарвлені, підкреслюють його дійсні або бажані позитивні якості, прагнуть облагородити, прикрасити його зовнішність, притягти до нього прихильну увагу покупців або гравців на скачках.

Вибір кличок для породистих коней у XIX-XX ст.ст. не було регламентовано нічим, окрім спочатку необов'язкової, але поступово перетвореної на норму, тенденції виражати в

імені родинний зв'язок носія клички з його батьком або матір'ю (рідше – обома). Постійно присутнім, хоча і некодифікованим, був також естетичний фактор, під дією якого конярі прагнули давати коням клички, гідні майбутніх рекордсменів (згадаймо орловських рисаків: *Барс*, *Боец*, *Бравый*, *Могучий*, *Молодецкий* і т.п.).

Однак в результаті тривалої практики склалася доволі струнка і, головне, в основному однорідна, незважаючи на свою різномовність, система імен, що піддається вельми компактному опису.

На сьогоднішній день складається доволі послідовне позначення родинних зв'язків коней повторенням ініціалів одного або двох плідників у кличці кожного жеребця або кобили: *Golden Hustler – hijo de Paoli Hustler y de Goldy Goer* (пор. рос. *Верняк* від *Ворона* і *Чародейки*). Цей спосіб вираження родового зв'язку виявився найбільш простим і найбільш продуктивним і широко використовується в Україні та Росії, але суттєво рідше в Іспанії. В іспанському індустіральному конярстві прийнято починати кличку коня з певної конкретної літери у залежності від року народження тварини: наприклад, всі лошата, народжені 2005 р. мають кличку на «А», у 2006 р. – на «Б», і так далі. Також для позначення вихідців з певного конезаводу (наприклад, *Yeguada Velasco González*) нерідко використовуються ініціали конезаводу після імені: *Escandaloso VG, Canalla VG, Canelo VG, Quesero VG, Taranto VG* тощо.

Крім того, популярними в іспанських іпонімах є цифрові уточнителі: вони можуть означати як номер носія одного і того самого імені (наприклад, *Deseo VI*), так і порядковий номер коня на конезаводі (наприклад, *Elegida 63, Jara 66*). Номери використовуються лише для ведення документації та обліку і не використовуються в щоденній усній практиці, за виключенням офіційним актів нагородження, аукціонів і т.д. вживаються, як видно з прикладів, як римські, так і арабські цифри.

Досить популярними є складені імена: *Marino Salvatella*, *Quiebra Blis, Quebrada Blis, Fer Bulería, Horóscopo Mac* тощо.

Регламентоване присвоєння кличок (наприклад, перша літера – така ж як в імені батька і т.д.) дало два головних ефекти. З одного боку почали з'являтися більш софістиковані імена, які за умов відсутності регламетації ніколи не виникли б (тут можна провести паралель з поезією, де іноді метр і рима диктують неочікуваний навіть для автора зміст). В цьому випадку *мета* метафори не є очевидною (часто основою метафори вже не є конкретний матеріальний концепт), і людина вимушена проявляти власну творчість як когнітивний механізм для віднайдення цієї *мети*. Інший ефект – давання імен, за яких значення вихідних концептів майже не береться до уваги, переважає формальний принцип номінації за ініціалами плідників. Використовуються головним чином іноземні слова. Емоційно-експресивне забарвлення цих кличок практично нейтральна, крім вираження родинного зв'язку з плідниками, ніякі обмеження у виборі імені не визнаються. За енциклопедичним словником підбирається слово, до складу якого входять ініціали батька та матері, і на цьому акт ім'ятворчості завершується. Досить поглянути на величезний ряд кличок типу *Калорія, Касація, Код, Корейка, Містицизм, Номер, Оптик, Панель, Парадокс, Партер, Пломба, Професія, Сигнал, Сатира, Секта, Сесія* і тому подібні "шедеври", аби переконатися в істинності цього положення. Процес усвідомлення **алеаторних кличок**, даних випадково (говорячи інакше – бездумно) є, однак, когнітивним процесом, оскільки людина підсвідомо завжди намагається віднайти *мету* метафори (традиційний спосіб "розшифровки" будь-яких мовленнєвих меседжів), і віднаходить часто паралелі з характером чи зовнішністю коня, які б – якщо б не було саме такого імені – ніколи б у ньому не помітила.

ЛІТЕРАТУРА

1.*Алефиренко Н.Ф.* О природе ономастической семантики / Н.Ф.Алефиренко // Ономастика Поволжья: Тезисы 8-ой междунар. конф. – Волгоград, 1998. – С.165-168. 2.*Гусева Е.В.* Традиционные и частотные клички животных в языковой

картине мира современного горожанина // Вестник Московского университета. Серия 9. Филология. 4/2002. – М.: Издательство МГУ, 2002. С.91-104. 3.*Ермолович Д.И.* Имена собственные на стыке языков и культур. – М.: Р. Валент, 2001. 4.*Ниетбайтеги К.А.* Когнитивный подход к изучению антропонимов / К.А.Ниетбайтеги // Русская и сопоставительная филология: состояние и перспективы: Международная научная конференция, посвященная 200-летию Казанского университета (Казань, 4-6 октября 2004 г.): Труды и материалы: / Под общ. ред. К.Р.Галиуллина.– Казань: Изд-во Казан. ун-та, 2004. 5.*Никитина Т.К.* К вопросу о лексикографическом отображении ономастической картины мира / Т.К.Никитина // Ономастика Поволжья. Тезисы 8 межд. конф.- Волгоград, 1998.- С.170-174. 6. Суперанская А.В. Общая теория имени собственного. – М., 1973. – С.403-404. 7.*Черных П.Я.* Историко-этимологический словарь современного русского языка, М.: «Русский язык», 2002. 8.*Щетинин Л.А.* Русская ономастика и ономастика России. М. Школа-Пресс, 1994 г., С.107-114. 9.*Palmer G.B.* Lingüística cultural. – Madrid: Alianza editorial, 2000. – 384 p. 10.*Pulgram E.* Theory of names. Berkely: 1954.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1.*Justianino* Rodrigues de Llera. El esfuerzo y el amor por los caballos tienen su recompensa. - Galope, Nº 20 – Año V., P. 12-14. 2.*El mundo* del caballo, Nº 52, MC Ediciones. 3. www.yeguadavelasco.com.

ЛУК'ЯНЧЕНКО М.П.

Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка

ОСОБЛИВОСТІ ВІДТВОРЕННЯ РИТМІЧНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ РОМАНУ "НУДОТА" Ж.-П.САРТРА В УКРАЇНСЬКОМУ ПЕРЕКЛАДІ

У сучасних трактуваннях ритміки художнього твору очевидною є тенденція до доволі широкого розуміння ритму, яке виводиться із принципів побудови твору як цілісної художньої системи.

Ритм, чи "рух фрази", створюється завдяки чергуванню певних мовленнєвих фрагментів – смислових груп [1:270] через приблизно однакові інтервали [2:48]. У широкому розумінні ритм може виявлятися в літературі на всіх рівнях твору: інтонаційно-синтаксичному [3], лексичному, строфіко-композиційному, сюжетно-образному [4:78], бо у тексті та в інтуїтивно запрограмованому художником сприйнятті виникає впорядкованість, в основі якої – дотримання інваріантної, тотожної лише самій собі міри. Тут ритм виступає як "впорядкованість у взаємодії з невпорядкованістю, як норма та її порушення, як підтвердження очікуваного і його спростування, тобто як єдність у багатоманітності" [4:81].

Феномен ритму прози є одним із найменш досліджених явищ у загальній ритмології, а особливості ритмічної організації художньої прози Ж.-П. Сартра у контексті перекладу ще не були предметом спеціального дослідження, що й визначає **актуальність** даної розвідки. Її **мета** – встановити ступінь кореляції ритмічних картин оригіналу та українського перекладу роману "Нудота" Ж.-П.Сартра. До **основних завдань** віднесемо визначення лексико-синтаксичних засобів реалізації ритмомоделі зазначеного твору та способів її відтворення мовою перекладу.

Традиційно філологи надавали великого значення ритмічному оформленню поетичних творів, і в цій галузі практично не залишилося білих плям. Спочатку навіть превалювала думка, згідно з якою поняття ритму не могло застосовуватися до прозового мовлення. Однак уже доведено, що ритм є притаманний прозі взагалі, будь-яким її жанровим різновидам [5; 6; 7; 8; 9]. Він є одним з найважливіших елементів внутрішньої організації прозового твору і визначається численними факторами.

Ритм художньої прози необхідно розглядати з погляду однієї з його найважливіших функцій – як головний фактор формотворення, що сприяє виникненню завершеної, строго впорядкованої, замкнутої художньої системи. Інший аспект вивчення ритму пов'язаний з його функцією засобу вираження естетичних ідей та емоцій [10:11; 11:173; 12:97-111]. При цьому ритм віддзеркалює і світогляд письменника, і його індивідуальні психічні особливості, і певні естетичні традиції, тему і жанр тощо. Ритмічний малюнок твору дає опорні пункти для нашого сприйняття. Тому у художньому мовленні він стає неповторним художнім

повідомленням, а також одним із "композиційних засобів, за допомогою яких здійснюються емоційно-смислові зіставлення і підвищується семантична місткість художнього твору" [4:84]. Тому ритм художнього тексту проявляється у тісному зв'язку з художнім цілим. "Він, – як слушно зауважує Г.Батозька, – з одного боку, несе в собі відбиток цього цілого, а з іншого – є одним з елементів, які складають і організовують цілісність" [13:62]. Художнє прозове мовлення, "вичленовуючись в структурно-визначену систему і реалізуючи закономірності природного мовлення, найбільш органічно поєднує в собі змінний характер художньої свідомості і організованість образно-мовленнєвого виразу" [14:8-9] як умови цілісності літературного прозового твору. Через це ритм стає немовною, а власне художньою реальністю, він "цементує мовленнєвий континуум" [15:102] і виступає як необхідна форма образу [16:15]. При цьому ритм орієнтується на ритмічні закономірності, що існують в об'єктивному світі, і водночас співвідноситься з психофізіологічною природою людського сприйняття. Однак художні ритми мають специфічну структуру і орієнтуються на систему сприйняття, яка трансформується під впливом самого мистецтва і факторів суспільного життя [4:84, 85], а також численних суб'єктивних чинників.

Виходячи з усього вищесказаного, цілком очевидною є думка про необхідність звертати особливу увагу на специфіку ритму оригінальних художніх творів у процесі перекладу. Перекладач прозового твору, аналізуючи експресивно-емоційні засоби оригіналу та виходячи з власної інтерпретаційної стратегії, не має права ігнорувати особливості розгалуження ритмічного малюнка першотвору. Адже кожна мова, маючи свій, притаманний тільки їй синтаксичний устрій, по-своєму моделює характер ритмічних конфігурацій, який, втілюючись у конкретному творі, стає безпосереднім віддзеркаленням специфіки художньої концепції самого автора та особливостей його індивідуальної концептуалізації світу. Саме ритм визначає місце художніх засобів у творі, об'єднує їх, надає їм більшої виразності. Тому відтворення ритму оригінального прозового твору в іншомовному матеріалі вимагає від перекладача неабиякого вміння та розуміння стилю прози, "компетентного декодування змісту твору, що перекладається, причому і поверхневого, і глибинного його рівнів, а також визначення стилістичної функції ритму й тієї позатекстової інформації, що її сигналізує оригінал, сканування авторської інтенції, прагматичної настанови" [17:169], а також відносин між ритмічним малюнком твору і його концептуальним змістом.

Під адекватністю перекладу ритмічного малюнку, на думку Г.Іванової-Лук'янової, треба розуміти не точне збереження ритму першотвору, а передачу авторської тенденції до посилення чи послаблення ритмічності [18:56]. Адже ритміко-інтонаційне полотно прозового твору виконує конкретну художню функцію і є однією із складових частин його загальної образної системи.

Оскільки ілюстративним матеріалом у нашій розвідці слугує твір французької екзистенціальної прози, то ми мусимо враховувати також специфіку ритмічної організації власне французької мови. Її ритм характеризується як квантитативно-тонічний, основою якого є ритмічний наголос. Цей наголос сприяє членуванню фрази на акцентні (ритмічні) групи і тому саме наголошений склад слугує регулятором ритму французької фрази. Правильна реалізація наголошеного складу є запорукою вірного розпізнання всього повідомлення [19:47, 51]. Розподіл у мовленнєвому ланцюжку наголошених і ненаголошених складів, а також пауз та мелодики складає ті основні характеристики ритму, які притаманні саме французькій мові.

Аналізуючи ритміко-синтаксичну особливості роману Ж.-П.Сартра "Нудота", одразу впадає у вічі, що йому притаманний особливий ритм. Специфіку розгалуження ритмічного малюнка цього твору та його відтворення в українському перекладі проаналізуємо далі.

Уже в перших абзацах роману задано основні параметри його ритмічної організації. Спостерігаючи її розвиток впродовж тексту, можемо стверджувати, що реалізація

ритмомоделі цього твору відбувається в тісному зв'язку із процесом втілення найголовніших авторських ідей: екзистенціальної тривоги → усвідомлення існування речей → екзистенціальної нудоти, і спрямована на розкриття мегаконцепту роману – усвідомлення існування. Із розгортанням сувою текстового полотна ритмізація посилюється, досягаючи максимальної виразності в його кульмінаційних точках, тому саме їх ми й аналізуватимемо.

"La chose, qui attendait, s'est alertée, elle a fondu sur moi, elle se coule en moi, j'en suis plein. – Ce n'est rien: la Chose, c'est moi. L'existence, libérée, dégagée, reflue sur moi. J'existe.

J'existe. C'est doux, si doux, si lent. Et léger: on dirait que ça tient en l'air tout seul. Ça remue. Ce sont des effleurements partout qui fondent et s'évanouissent. Tout doux, tout doux. Il y a de l'eau mousseuse dans ma bouche. Je l'avale, elle glisse dans ma gorge, elle me caresse – et la voilà qui renaît dans ma bouche, j'ai dans la bouche à perpétuité une petite mare d'eau blanchâtre – discrète – qui frôle ma langue. Et cette mare, c'est encore moi. Et la langue. Et la gorge, c'est moi" [20:141].

"Ця річ чигала на мене, і тільки-но навернулася нагода, як вона завалилася на мене, вона тече в мені, я повний нею. Але то дарма: ця Річ – я сам. Вивільнене, нічим не стримуване існування, прилинуло до мене. Я існую.

Я існую. Існування таке лагідне-лагідне, повільне-повільне. І легке – воно ніби саме зависло в повітрі. Воно погойдується. Це якісь усюдисущі доторки, що з'являються і одразу зникають. Ледь чутні, ледь помітні. У мене в роті солодкий мус. Я ковтаю його, і він тече по горлянці і приємно лоскоче її, так у мене під язиком невиводно маленька калюжка білої речовини, яка – ніби мимохідь – лоскоче мені язика. Ця калюжка – теж я. І мій язик – теж. І горло моє – все це я" [21:103].

Як бачимо, наведений уривок є показовим в аспекті розкриття особливостей авторського лексико-семантичного наповнення твору, його синтаксичної та композиційної організації, а також загальної тональності. Ритмічність тут задається численними факторами: лексичними повторами, специфічністю синтаксичної побудови речень тощо. Саме ці чинники визначають ритмічну домінанту фрагмента і тому потребують глибокого осмислення в процесі перекладу.

Перше речення цього уривка в перекладі дає підстави говорити про певне спотворення ритмомелодики першотвору: в оригіналі воно складається із одного складнопідрядного та трьох сурядних безсполучникових речень, які приєднуються одне до одного, утворюючи синтаксично розгорнуте висловлення. Сукупно така синтаксична структура гармонійно виражає характерний плин думки головного екзистенціального героя, а також дозволяє простежити особливості індивідуально-авторського художнього мовлення. Початок цього речення в українському варіанті ілюструє його повну лексичну і синтаксичну перебудову: тут з'являється додаткове вставне речення "І тільки-но навернулася нагода", якого немає в оригіналі; присудок головного речення "s'est alertée" вилучено; підрядного речення "qui attendait" як такого також немає в перекладі, дієслово ж цього речення стало присудком головного в перекладі, до того ж тут вжито дієслово "чигати", еквівалентом якого у французькій мові є "guetter", а не "attendre". Між другою і третьою частинами аналізованого речення в перекладі на передній план виведено причинно-наслідковий зв'язок: "і тільки но навернулася нагода, як вона завалилася на мене", чого теж немає в оригіналі. Таким чином, перебудова синтаксичної схеми цього речення оригіналу змінила його ритмічну організацію, що призвело до часткового порушення авторського стилю.

Другому абзацу аналізованого фрагмента особливої ритмічності надає підвищена щільність одноакцентних синтагм-колонів (j'existe, c'est doux, si doux, si lent, ça remue, tout

doux, tout doux та ін.). Як відомо, концентрація однотипних синтаксичних одиниць творить синтаксичну симетрію. Це явище сприяє ритмізації. Через те, що досягти формальної еквівалентності в перекладі неможливо (враховуючи суттєві розбіжності на лексичному рівні між двома мовами), цей важливий ритмотвірний момент з об'єктивних причин не може бути представлений в українському варіанті.

Ритмічність зазначеного абзацу досягається також завдяки регулярному чергуванню займенників "ce, ça" і порівняльного прислівника "si", що навіть створює своєрідний акустичний ефект – результат частого повторення звука -s. За допомогою використання вказівних займенників Сартр уникає слів, які він умисно не хотів називати (письменник вважав, що імена речей зовсім не розкривають їхньої сутності). Тому ці займенники виконують у романі конкретну художню функцію. Отже, зберегти їх у перекладі вкрай необхідно. Перекладач чомусь постійно пропонує їхні експліковані еквіваленти – слово "існування" і особовий займенник "воно". Це призводить до втрати згаданого акустичного ефекту, а у висліді – до порушенння підґрунтя ритміки першотвору. Тому ритм перекладу не є таким виразним і не сприймається так органічно, як в оригіналі.

Інший фрагмент, у якому усвідомлення існування героєм роману досягає апогею, також видається яскраво ритмічно маркованим:

"Il court, le coeur, le coeur qui bat c'est une fête. Le coeur existe, les jambes existent, le souffle existe, ils existent courant, soufflant, battant tout mou, tout doux s'essouffle, m'essouffle, il dit qu'il s'essouffle; l'existence prend mes pensées par-derrière et doucement les épanouit *par-derrière*,on me force par-derrière de penser, donc d'être quelque chose, derrière moi qui souffle en légères bulles d'existence, il est bulle de brume de désir, il est pâle dans la glace comme un mort, Rollebon est mort, Antoine Roquentin n'est pas mort, m'évanouir: il dit qu'il voudrait s'évanouir, il court, il court le furet (par-derrière) par-derrière *par-derrière*, la petite Lucille assaillie par-derrière violée par l'existence par-derrière..." [20:146].

"Він біжить, а серце б'ється, серденько б'ється – це свято. Серце існує, і ноги існують, віддих існує, вони існують у русі, існують, дихаючи, б'ючись, так приглушено, так м'яко, захекується, я захекуюсь, він каже собі, що захекується; існування бере мене за карк, і мої думки бере за карк і тихенько розібгує *за моєю спиною*; мене беруть за карк і примушують думати, тобто бути чимось, чимось позаду мене, тим, що дихає, випускаючи легенькі бульбашки існування; велика бульбашка вся з туману хоті, у люстрі вона бліда, як мрець, Ролебон помер, Антуан Рокантен не помер, знепритомніти – він каже собі, що хотів би зараз знепритомніти, і все біжить, біжить далі, *ззаду, ззаду*, на крихітку Люсьєну напали ззаду, існування згвалтувало її, накинувшись іззаду..." [21:107].

Очевидним є той факт, що виразну ритмічність у цьому фрагменті створюють численні лексичні повтори, які ми, підкресливши, визначаємо як ритмічні маркери. Варто також окремо наголосити, що ритм, який базується на лексичних повторах, стилістично маркований [13:67]. Адже ці повтори не випадкові, вони зумовлені настановою автора на створення специфічного мовленнєвого ритму головного героя, що відображає рух потоку його екзистенційної свідомості. Цей ритм функціонує не тільки на рівні тексту, але й на рівні підтексту. Останній перебуває у тісній взаємодії зі свідомістю читача, бо саме на цьому рівні формується та особлива аура роману, яка вирізняє цей твір з-поміж інших.

Ритміка цього фрагмента визначається також оригінальною сегментацією мовленнєвого ланцюжка, яка відбувається згідно з авторськими інтенціями: аналізований фрагмент – це одне-єдине речення, яке ми навіть не наводимо в повністю, бо воно надто об'ємне. У межах цього речення відбувається внутрішній чіткий розподіл на різноакцентні

синтагми-колони, більшість з яких є малими (1-4 склади) та великими (5-10 складів). Окреслені щойно ритмоутворювальні фактори сприяють виникненню в оригіналі досить динамічного, але водночас і монотонного ритму, який найкраще відображає процес внутрішньої дії свідомості головного героя. Зазначені аспекти мали б визначати перекладацьку стратегію при перестворенні цього уривка цільовою мовою.

Бачимо, перекладач намагається слідувати настанові автора, використовуючи аналогічні лексичні повтори, хоча в окремих частинах аналізованого речення простежується тенденція до зменшення їхньої кількості за рахунок уживання смислових еквівалентів ("існування бере мене за карк, і мої думки бере за карк і тихенько розібгує за моєю спиною"). Так, прислівник "par-derrière / derrière" фігурує в оригіналі дев'ять разів, а перекладі лише п'ять, натомість ще три рази повторюється його смисловий еквівалент "за карк" і один – інший аналог "за спиною". У результаті такого якісного та кількісного перерозподілу повторів у перекладі, при збереженні комунікативного навантаження уривка загалом, тут спостерігається частковий ритмічний зсув, а також дещо послаблюється його експресивний ефект. Загальна ж кількість лексичних повторів в оригіналі (32) та перекладі (33) приблизно однакова. Кількісна компенсація повторів у перекладі відбувається за рахунок введення додаткових (серце б'ється; існують, дихаючи...; бере мене за карк; чимось), що загалом не порушує семантичної та синтаксичної цілісності фрагменту.

Отож, незаперечним є той факт, що ритміко-інтонаційний малюнок прозового твору виконує конкретну художню функцію і є внутрішньо-органічною й невіддільною субстанцією загальної образної системи оригіналу. У випадку організації екзистенціальної прози це проявляється особливо яскраво. Тому найважливішим для перекладача у процесі відтворення ритмомелодики має бути визначення функції ритму у першотворі. Саме ритм володіє особливою емоційно-експресивною потенцією, що сприяє формуванню в читачів певних смислових асоціацій. Адекватне відтворення ритму оригіналу цільовою мовою є запорукою високої якості художнього перекладу.

ЛІТЕРАТУРА

1.Федоров А. Искусство перевода и жизнь литературы. – Л.: Сов. писатель. Ленинград. отд-ние, 1983. 2.*Bonnard H.* Procédés annexes d'expression. – P.: Magnard, 1981. 3.*Ритмическая* и интонационная организация текста: Сб.ст. / Редкол. А.М. Антипова (отв. ред.) и др. – М.: Б. и., 1982. 4.*Волкова Е.В.* Ритм как объект эстетического анализа // Ритм, пространство и время в литературе и искусстве. – Л.: Наука, ЛО, 1974. – С.73-85. 5.*Попов М.Н.* Ритм художественной прозы // Сб. науч. тр. Прагматика языка и перевод. – М.: МГПИИЯ, 1982. – Вып. 193. – С.180-193. 6.*Ритм* и стиль: Ритмические универсалии художественного текста: Сборник статей филологических кафедр / Балашовский филиал Саратовского гос. ун-та им. Н.Г.Чернышевского; Л. Татару (ред.). – Балашов, 2000. – Вып.2. 7.*Сокольская Т.Г., Филимонов О.Н.* Восприятие ритма прозы в оригинале и переводе // Контрастивное исследование оригинала и перевода художественного текста: Сб.науч.тр. / Отв.ред. В.А.Кухаренко. – Одесса: ОГУ, 1986. – С.87-94. 8.*Lehiste L.* Rhythm of Poetry, Rhythm of Prose // Phonetic Linguistics. – Orlando, 1995. – P.145-155. 9.*Zaltieri C.* The Rhythm of the Text // Semiotica. – Vol. 65, № 3/4. – Amsterdam, 1987. – P.373-379. 10.*Івасюк О.Я.* Відтворення ритмомелодійних особливостей оригіналу як засіб репрезентації його змісту (на матеріалі перекладів сучасної англомовної поезії українською мовою): Дис. ... канд. філол. наук: 10.02.19. – Чернівці, 1993. 11.*Фортунатов Н.М. Р*итм художественной прозы // Ритм, пространство и время в литературе и искусстве. – Л.: Наука, ЛО, 1974. – С.173-186. 12.*Meschonnic H.* Poétique du traduire. – P: Verdier, 1999. 13.*Батозька Г.Ф.* Ритмічна побудова оповідання Е. Хемінгуея „Старий біля моста" // Іноземна філологія: Респ. міжвідом. наук. зб. – Львів, 1989. – Вип.94. – С.62-68. 14.*Черницкий В.Д.* Проблема функциональности ритма художественной речи: На материале англо-америк. прозы: Автореф. дис… канд. филол. наук. – К., 1981. 15.*Бишук Г.В.* Ритмічна структура художнього прозового тексту (на матеріалі озвучених оповідань О.Генрі) // Вісник Київського лінгвістичного університету. Серія Філологія. – К.: Видавничий центр КНЛУ, 1999. – Т.2, №2. – С.97-103. 16.*Кожинов В.В.* Слово как форма образа // Слово и образ: Сб. ст. / Сост. В.В. Кожевникова. – М.: Просвещение, 1964. – С.3-51. 17.*Мирошниченко В.В.* Авторська концепція художнього твору: онтогенез і експансія (на матеріалі англомовної та французької україніки) / Запорізький держ.ун-т. – Запоріжжя: ЗДУ, 2003. 18.*Иванова-Лукьянова Г.Н.* Ритм прозы и перевод // Речевой ритм и его функции. – М.: МГПИИЯ, 1987. – Вып. 293. – С. 55-63. 19. Соколова В.С. Основные характеристики ритма французского языка // Речевой ритм и его функции. – М.: МГПИИЯ, 1987. – Вып.293. – С.45-55. 20.*Sartre J.-P.* La Nausée: Étude et notes de George Raillard. Agrégé des lettres. – P.: Gallimard, 1966. 21.*Сартр Ж.-П.* Нудота // Нудота. Мур. Слова / Перекл. з французької В.Борсука та О.Жупанського; Післямова Н. Білоцерківець. – К.: Основи, 1993. –182 с.

МАЙМЕСКУЛ О.А.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ТРАДИЦІЇ ЛЕКСИКОГРАФІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ ФРАНЦУЗЬКОЇ МОВИ КАНАДИ

Квебекська французька мова здавна викликала інтерес спостерігачів. Уже в період колонізації Нової Франції (*la Nouvelle-France*) місіонери та мандрівники відмічали слова та вирази, що характеризували відмінності в мові «канадців» (перша назва колоністів часів французького режиму на території Великих озер, Детруа /Детройту, Сен-Луї, Міссісіпі). Так, у 1740-1758 роках отець Пот'є (*le père Potier*), валлонський місіонер, що нотував у записнику спостереження за мовою та цікаві слова, почуті від населення форту Детруа (*Détroit*, захід Нової-Франції, сьогодні – провінція Онтаріо), став автором першого канадського глосарію, і сьогодні вкрай необхідного для вивчення французької ідіоми Канади. У ньому зафіксовано понад 2000 слів і виразів, що походять із галло-романських діалектів півночі та західної півночі Франції (*domaine d'Oïl*) [1]. Нотатки отця Пот'є були результатом пильного спостереження та здорового лінгвістичного інтересу, вони майже не містили зауважень нормативного характеру.

Пройшло досить багато часу, перш ніж самі канадці стали розмірковувати про стан своєї мови. Особливо з початку XIX сторіччя, у новому соціально-політичному контексті, створеному англійським завоюванням Канади, квебекці почали дійсно цікавитись своїм словником, водночас в них з'явилися перші прояви почуття непевності щодо їхньої ідіоми. Очевидно, це збіглося з негативними ремарками іноземців, яких все більше прибувало до країни. Це була епоха, коли франкофони Квебеку з жахом усвідомили, що їх мова знаходиться в серйозній небезпеці: англійські слова масово проникали в побут, торговці вважали рентабельнішим перекладати вивіски англійською, навіть якщо більшість клієнтури була франкомовною. Інтелектуальна еліта реагувала на всеприсутній англійський вплив публікаціями глосаріїв та посібників «неправильних» виразів. Ця боротьба об'єднає її та глибоко позначиться на квебекській ментальності.

Серед перших авторів був Ж.Віже (*Jacques Viger*) – історик, архівіст, журналіст квебекській газеті «Canadien». У 1810 році він почав писати роботу, присвячену місцевому говору, опубліковану тільки 100 років потому [2]. **Метою** цієї праці, судячи з позначок, знайдених у рукопису, було створення словника «неправильних виразів» («*locutions vicieuses»*), як автор називає відхилення від норми, що спостерігаються в канадському середовищі та є характерними для нього. Крім численних запозичень із англійської мови, Віже засуджує й лексичні інновації, характерні для Канади, як, наприклад, *bombe* (Квебек) та *canard* (Монреаль) – регіоналізми зі значенням «*bouilloire*». Такі відхилення від «основної» французької норми автор вважає помилками, яких треба уникати та виправляти.

Наступною подією стала публікація у 1841 році корегуючого компілятивного підручника для школярів на базі існуючих граматик і словників французької мови, укладеного священиком-педагогом Т.Магіром (*Thomas Maguire*), якому зобов'язані першим коротким оглядом квебекських лексичних особливостей, специфіки їх використання. Як і Віже, він посилається на модель французької метрополії, прагнучи пристосувати її до канадської реальності. До підручника додається збірка «неправильних виразів» («*recueil de locutions vicieuses»*), властивих Канаді [3]. Дослідник цієї праці проф. А.Лап'єр [4] вважає, що така негативна оціночність своєї мови виникла в різних проявах у квебекської інтелектуальної еліти першої половини XIX сторіччя паралельно з ідеалізацією Європи. Отже, уява про їх мову, яка складалась у школярів та широких загалів квебекської публіки, була мало приваблива, породжувала комплекс неповноцінності щодо мови Франції. Це було тенденцією того часу, що реалізувалася й в інших роботах. Так, наприклад, Ж.-Ф.Женгра [5],

полюючи за англіцизмами, що потрапили до побутового франко-канадського мовлення, звертається також з критикою до слів та виразів місцевого походження, які використовуються повсякденно, та не визнає численних лексичних одиниць, що стосуються канадської реальності, таких як *la poudrerie*, *la bordée de neige* тощо. Як і Магір, він вважає помилковим те, що не відповідає європейській моделі.

Рівняння на європейську норму було постійно присутнім, навіть тоді, коли вона ще не була фіксованою, про що свідчить, наприклад, ремарка журналіста та есеїста М.Бібо щодо трактування слова *steamboat* у Магіра: «Il ne dit rien de steamer, qui est d'un usage fréquent dans les journaux français. Nous avons vu quelquefois le mot vapeur, le vapeur, employé pour désigner un bâtiment à vapeur. Attendons que l'usage se soit formé en France et, dans l'intervalle, suivons l'avis de l'auteur et disons bâtiment, navire à vapeur» [6:64-65].

Саме в такому прескриптивному контексті з'являється перша значна лексикографічна праця, присвячена французькій мові Квебеку. Зусилля, розгорнуті протягом більш як півсторіччя для виявлення та виправлення особливостей місцевого мовлення, не могли не викликати потреби більше знати про цю мову, для якої дехто вже починав вимагати права на відмінність. З 1880 року, а саме - з *Глосарія* Оскара Дюнна, починає проявлятися інтерес лексикографічного характеру: хочуть знати причини існування квебекських лексичних особливостей, починають закладуватися основи різносторонньої оцінки мови, відповідальність за що по черзі лягатиме на прихильників беззастережного приєднання до норми мови Франції, якою вона виглядає в словниках, та адептів більш ліберальної норми. Взагалі О.Дюнну приписують заслугу бути першим, хто розпізнав і проілюстрував, хоч і дуже елементарно, зв'язок між квебекським говором та галло-романськими діалектами, від яких той походить. Його головною ідеєю як палкого захисника французької мови була думка, що франко-канадійський народ є північно-американським відгалуженням французької нації. Він не вагався доброзичливо прийняти кілька квебекських інновацій, що були відкинуті його попередниками. Автор віддалився від Академії, але його прихильність до французької моделі була надто глибокою для того, щоб обійти мовчанкою низку висловів, закорінених у квебекський узус, які він вважав помилковими. Тому не треба дивуватися нормативним ремаркам, що зустрічаються в роботі. У вступі до перевидання говориться: *«…et on ne reprochera pas non plus a l'auteur ses préoccupations essentiellement normatives, qui apparaissent dans le titre même de l'ouvrage (locutions vicieuses) et qui font surgir, sous sa plume, toute une kyrielle d'expressions à faire sourire aujourd'hui comme «affreux anglicismes», «locution barbarissime», «galimatias barbare», etc.»*[7:vii-x].

У *Petit vocabulaire à l'usage des Canadiens-français* [8] Н.Карон проводить ту ж думку та попереджає читачів про небезпеку надто численних запозичень із англійської мови: *«Слухаючи цю безформну суміш французької та англійської, якою говорять сьогодні наші робітники, різні трудівники, ми питаємо себе з тривогою, якою мовою буде говорити велика більшість канадського народу через десять років. Якщо це буде просто говірка (patois), чи варто буде її зберігати?...О моя Батьківщино, дозволь мені сподіватися, що через десять років, аж ніяк не англізована, ти постанеш перед усім світом і ти справді будеш американською Францією»*[8: 3-4].

Така ж тривога висловлюється Ж.-А.Мансо, який розглядає мову як «*важко хвору*», яку атакують, перш за все, англіцизми, але й *«неправильні вирази»*. Лікування він бачив не в Канаді, а в Європі: *«Quant aux autres locutions vicieuses, en voici, selon nous, le véritable contre-poison: Lisez et relisez attentivement de bons livres et de bons journaux français! et contrôlez votre lecture avec un bon dictionnaire»* [9:iv]. Це використання французької моделі декому здається єдиним лікувальним засобом: *«Il nous faut apprendre le français tel qu'il existe en France...Si nous commençons à nous écarter, de propos délibéré, du véritable français tel qu'il est parlé de nos jours, en conservant nos archaïsmes, où nous arrêterons-nous?»*[10:iii].

У кінці XIX – на початку XX сторіччя намічається зміна ставлення до франко-канадської ідіоми. Почуття тривоги щодо запозичень з англійської – мови великої комерції, присутньої на кожному кроці на вивісках і в рекламі – є присутнім, як і раніш, але відбувається зміщення акценту в бік визнання, хоч і несміливого, квебекської французької мови як цілісності, вартої вивчення, генетичні зв'язки якої з мовою історичної батьківщини через діалекти стають об'єктом особливої уваги. Спочатку це пов'язано з працями С.Клапена, словник якого став першим у лексикографії кроком до звільнення від суворої залежності щодо французької норми. Формула *«locutions vicieuses»* поступається місцем більш об'єктивній термінології, що видно з субтитру словника: «*Lexique-glossaire des mots, expressions et locutions ne se trouvant pas dans les dictionnaires courants et dont l'usage appartient surtout aux Canadiens-français*» [11]. Його позиція щодо французької мови метрополії є більш збалансованою: *«Somme toute, le mieux, je crois, est de nous en tenir, en ces matières, dans un juste milieu, et de convenir que si, d'une part, nous sommes loin... de parler la langue de Bossuet et de Fénelon, il ne faut pas nos plus, d'autre part, nous couvrir la tête de cendre, et en arriver à la conclusion que le français du Canada n'est plus que l'iroquois panaché d'anglais»* [11:x], а щодо норми - майже авангардистською для свого часу: *«Ces pages contiennent le bon comme le mauvais, c.-à-d. ce qu'il y a à prendre et à laisser. Ce sera au lecteur à faire la part des termes empreints d'une forte et saine originalité, d'avec les expressions vicieuses, hideuses même parfois, dont il est de notre intérêt de nous défaire si nous voulons avoir une langue bien agencée»* [11:xii-xiii]. В іншій роботи Клапена фігурують коментарі нормативного характеру щодо специфічних мовних рис. Він не торкається «доброякісних» (*de bon aloi*) канадіанізмів, як-от *portage*, *brunante*, *poudrerie*, але пропонує європейські французькі еквіваленти до слів просторічного реєстру (*éjarrer*,*enfarger*, *grafigner*, *grouiller*, *haïssable, itou, maganer*, etc.), включених до його словника [12].

У 1902 році заснування Товариства французької мови в Канаді (*la Société du parler français au Canada, SPFC)* А.Рівaром позначило початок нового відношення до квебекської – канадської французької мови, просування її розвитку, збереження та вдосконалення. Загальна програма Товариства включала, крім вивчення французької мови у філологічному та історичному напрямку, її корекцію за допомогою словників і граматик із Франції. У першому випуску бюлетеня Товариство чітко визначило свою мету: *«Le premier objet de cette publication est l'épuration de notre langage...»*, що стосується, перш за все, таких небезпечних явищ, як *«influence du milieu, contact habituel et nécessaire avec les idiomes étrangers, déformation graduelle du langage populaire laissé à lui-même, tendances décadentes de la langue dans la littérature, le commerce et l'industrie modernes, et le goût trop prononcé pour quelques formes vieillies»* [13:3]. Отже, турбота про коректне мовлення, що спирається на європейську модель, залишається, але віднині супроводжується піклуванням про краще знання та пропаганду квебекської мови. Лінгвістична корекція перестає бути єдиною метою лексикографічного дискурсу. З моменту заснування Товариство запроваджує широкий проект геолінгвістичного анкетування 200 мовців, розпорошених по більшій частині території Квебеку. Результатом цього першого лінгвістичного зондування стане публікація *Глосарію французького говору в Канаді* [14], не позначеного жодною оціночною характеристикою. Він і сьогодні залишається одним з найцінніших джерел щодо діалектального фонду квебекської французької мови, одним з найбільш повних диференційних її словників. Між тим, Н.-Е.Діон, один із членів Товариства, окремо від своїх колег видав словничок обсягом 15000 слів – із власної картотеки та матеріалів Товариства. Як і у Клапена, підзаголовок показує більш об'єктивний підхід: *«Lexique des canadianismes, acadianismes, anglicismes, américanismes, mots anglais les plus en usage au sein des familles canadiennes et acadiennes françaises»* [15]. Отже, йдеться про роботу перш за все описового характеру, що має за основу народний узус, звільнений від оцінки «неправильного вислову».

Довгі роки справа А.Рівара не мала продовження. Після перерви, викликаної Великою депресією та Другою світовою війною, лексикографічна діяльність у Квебеку відновлюється в 50-х роках із появою першого загального словника французької мови Канади – *Dictionnaire général de la langue française au Canada* Л.-А.Беліля - захопленого та наполегливого автодидакта [16]. Ця подія знаменує зміну принципів підходу до матеріалу в канадській лексикографії. До цієї пори квебекські словники були виконані як збірки характерних канадських відмінностей щодо французької мови Франції. У новому словнику розглядається вся сукупність французької мови як вона функціонує в Квебеку. Насправді автор намагався створити канадський еквівалент французьких словників *Larousse* і *Quillet,* але, об'єднавши в одному виданні лексику квебекської французької мови та мови Франції, Беліль водночас ввів і проблему зовнішньої норми, те, що SPFC вдалося відокремити від лексикографічного дискурсу.

Загальнофранцузька лексика була запозичена з *Littré Beaujean* 1874 року, канадська – з попередніх видань із доданням власних спостережень автора – перекладача, письменника та видавця з п'ятдесятирічним стажем. Канадські особливості вживання (*канадіанізми*) мають позначки, що маркують їх статус. Скорочений варіант цього словника [17] подає їх поділеними на три категорії відповідно до рекомендацій Офісу французької мови (*Office de la langue française,* далі - *OLF*) Квебеку, з особливою позначкою: канадіанізми «доброякісні», назви північно-американських реалій, варті міжнародного визнання; фольклорні канадіанізми – архаїзми, просторічні та народні слова, не прийнятні в «добрій» мові; англіцизми та варваризми, для яких існують еквіваленти в загальнофранцузькій мові. За поділом суто канадської лексики на слова, що треба пам'ятати, і ті, які слід виключити з обігу, ще проглядала орієнтація на європейську модель. У наступних виданнях (1971, 1974, 1977) та в переглянутому *Dictionnaire nord-américain de la langue française* [18] автор зберіг систему нормативної кодифікації щодо канадських особливостей, хоча й продемонстрував певну гнучкість щодо їх легітимності. Наприклад, про англіцизми він писав: *«Pourquoi le français qui, par ses écrivains, puristes et lexicographes accepte redingote, bifteck, bouline, paquebot et pudding rejetterait-il toffer, slaquer, bâdrer, ploguer et nombre d'autres mots francisés par les Canadiens depuis deux ou trois générations?»*[18:5].

60-і роки XX сторіччя відмічені появою трьох словників, в яких нормативний аспект виходить на поверхню більш різко, ніж у Беліля, - двомовного, тлумачного та корективного. Вони є відбитком своєї епохи, коли «спокійна революція» (*la Révolution tranquille*) підняла весь комплекс проблем французької мови в Квебеку. Місцеве суспільство шукало відповіді на питання щодо своєї мови. Одні бачили її як розладнану, в процесі розпаду, яку треба відбудувати за французькою моделлю. Інші, особливо літератори, вважали її ознакою ідентичності квебекської душі та використовували в своїх творах як протест проти стану меншовартості, в якому перебували франкофони Квебеку. Журналіст А.Лорандо запровадив вираз *joual* (народна вимова слова *cheval*), що мав позначати найнижчий рівень народної мови: суміш фаміл'ярної, грубої, вульгарної лексики з великою кількістю англіцизмів, дезорганізована вимова та синтаксис.

А.Тюренн головним чином коригує англіцизми та водночас засуджує місцеві утворення, що ніяк не пов'язані з англійською мовою, як-от *beignes, blé d'Inde, gros chars, jouer à la cachette, tirer les vaches* [19]. Ця маленька книжечка відзначається тим, що в її назві вперше серед словників фігурує слово *joual* для означення квебекського народного говору. Використання такого синоніму викликало гострі дискусії, часто збуджені та пристрасні, щодо рівня та статусу французької мови в Квебеку.

У 1970 році В.Барбо [20] видає перший тлумачний глосарій квебекської французької мови. Розпочата в 1939 році під назвою «*Le ramage de mon pays*» («Узори мого краю»), ця робота є найбільш вдалою спробою аналізу квебекської лексики після *Глосарія SPFC* 1930

року. Аналізуючи канадський лексичний фонд, автор відстоює право французької мови Квебеку заповнювати лексичні лакуни властивими їй елементами, новоутвореннями, але займає набагато жорсткішу позицію проти модифікацій семантичних полів, змін у семантиці французьких слів.

Це питання турбувало й Г.Дюлонга [21], робота якого мала передусім прескриптивну направленість.*«Ce dictionnaire...du français au Canada nous l'avons préparé en pensant à tous ceux qui parmi nous cherchent à améliorer leur français, au grand publique de plus en plus sensible à un meilleur langage, aux enseignants dont le rôle est de parler et d'enseigner le français et non le «canayen», aux parents qui désirent apprendre à leurs enfants une langue correcte... qui très souvent ont regretté devant nous l'absence d'un tel dictionnaire»*.

Поряд із працями, орієнтованими на європейську модель, були й демонстрації протилежної позиції, наприклад, Л.Бержерона, який вважав, що *«...la langue québécoise est si riche qu'elle comprend tout le français moderne et des milliers de mots, d'expressions, de tournures syntaxiques qui lui sont propres...»* [22:7]. Поява його словника завдячує набагато більше підйому націоналістичного завзяття, ніж лексикографічній пунктуальності. Тим не менш, такий підхід виразив наявність тенденції інтерпретувати французьку норму як прояв неоколоніалізму, що опирається визнанню створення власної квебекської ідіоми.

Тільки наприкінці 60-х років відновили свою діяльність два великих проекти Товариства французької мови – геолінгвістичний і лексикографічний, був знов запроваджений систематичний опис лексики. Під керівництвом Г.Дюлонга у 1969-1973 роках було проведено анкетування по території Квебеку, Акадії та Онтаріо з метою підготовки *Лінгвістичного атласу Східної Канади* [23]. Пізніше подібні розшуки дозволили поглибити геолінгвістичні дослідження в різних районах Квебеку.

На початку 70-х років відповідальність за власне лексикографічну діяльність лягла на колектив програми *Trésor de la langue française au Québec*, задіяний у різних наукових розшуках в галузі лексики. Головною метою цього колективу було створення дослідницької інфраструктури, що дозволила б розвинути справжню французьку лексикографію в країні в рамках широкого пошуку на терені історії та сучасного узусу французької лексики Квебеку.

У 1985 році дві події визначили напрямок, якого дотримуються сучасні словники квебекської французької мови. Перша – це документ, опублікований OLF [24], де вперше дається визначення *квебецизму* (*québécisme*), тобто слова чи виразу, використання якого характерно для Квебеку, у рамках регіональних варіантів французької мови та, ширше, франкофонного світу, в якому Франція та європейська французька модель сприймаються більш збалансовано, а норма визначається виходячи з внутрішніх характеристик мови. *«Entraîné par son propre moment interne de changement linguistique, le Québec a adhéré à cette nouvelle manière de percevoir la langue française... Cette approche de la norme ne signifie nullement une coupure avec le français européen, source première du développement des français régionaux. Elle signifie qur le jugement normatif à sens unique fait place à d'autres types de rapports, qui impliquent cependant qu'un point d'ancrage commun à tous les francophones doit persister»* [24:6-7].

Другою подією того ж року став великий колоквіум, що відбувся в Університеті Лаваль (*l'Université Laval*, *Québec*), який зібрав багатьох спеціалістів з французької лексикографії, канадських і іноземних, і дав оцінку досвіду квебекської лексикографії. У висновках колоквіуму зазначено, що в контексті квебекської лінгвістики норма *«має виходити з лінгвістичних узусів Квебеку, а не тих, що є в якомусь іншому регіоні франкофонії, зокрема – узусів Франції»* [25:289]. Така демаркація щодо європейської норми стала необхідною для розробки словників, адаптованих до власного характеру Квебеку : *«Виходячи з обліку того, що є нормальним, такі словники зможуть закласти основи нормативності, національної лексичної норми, необхідної для винищення комплексів мовної*

меншовартості, які спостерігаються ще надто часто серед франкофонів за межами Франції» [26:11].

Після проведення колоквіуму ще два загальних словника побачили світ. Обидва були розроблені на базі французьких словників загальної мови та, вперше, є результатом колективної роботи квебекських лексикографів, а не освічених аматорів, як раніше. У порівнянні з попередньою продукцією, йдеться про видання дійсно наукові. *Dictionnaire du français Plus* [27] спирається на *Dictionnaire français* (Hachette, 1987), до якого додано 4000 канадіанізмів для відтворення північно-американської реальності. Неухильне слідування французькій нормі поступається місцем більш «нюансованому» підходу: *«...en affirmant que le français du Québec constitue une variété légitime de français qu'il convient d'illustrer, nous avons aussi affirmé que cette même variété ne peut faire abstraction du fonds commun qui la rattache au reste de la francophonie et qu'elle doit permettre aux francophones québécois de participer à son développement»* [27:xii]. Відчувається, що європейська модель ще присутня «між рядками», але зовнішній вплив замінено формулюванням, покликаним урівноважити потреби мовців та можливості мови: *«…on peut concevoir la norme que cherche à décrire le lexicographe comme un état d'adéquation entre, d'une part, les multiples ressources qu'offre la langue et, d'autre part, la nature des messages à produire et des situations de communication»* [27:xvii]. При цьому кілька сот слів, широко присутніх у квебекському мовленні, були виключені з номенклатури: *«Активність норми великої кількості користувачів, яку легко знайти в усних текстах через статистичну виборку, була зменшена на користь іншої норми, якій, на думку багатьох викладачів початкової та середньої школи, слід надати перевагу»* [28:156].Треба зазначити, що на рівні багатьох потенційних користувачів (їх немало, коли йдеться про словник як педагогічний засіб) була присутня певна занепокоєність такою концепцією норми. Публікація того ж року іншого словника – *Multidictionnaire des difficultés de la langue française* [29], автор якого відстоювала орієнтацію на «*інтернаціональну французьку мову*», поглиблювало цю занепокоєність настільки, що преса, порівнюючи два видання, говорила про «*битву словників*». Проте, чи йдеться про стандартну, чи нейтральну або інтернаціональну французьку мову, відомо, що норма, на яку посилаються в цих випадках, базується переважно на узусі європейської французької мови.

Дебати щодо квебекської норми відновилися та стали ще більш пристрасними внаслідок публікації *Dictionnaire québécois d'aujourd'hui* [30]. Розроблене на базі *Robert Micro*, це видання претендувало на статус квебекського словника сучасної французької мови: *«…він хоче бути першим справжнім словником американської французької мови, який відбиває функціональну реальність певного узуса, соціальна норма якого, незважаючи на полеміку, що свідчить про її життєвість, знаходиться в стадії формування»* [30:x]. Автори переглянули спільний для французької мови Франції та Квебеку матеріал, щоб виявити та зрозуміти загальний північно-американський узус. Щодо власне квебекських узусів, вони були марковані для ідентифікації за рівнем мови, ступенем включення в лексичний склад або відповідністю вимогам OLF. Автори були цілком свідомі щодо вибору норми: *«Certes, dans un dictionnaire du bon usage, un purisme trop éxigeant irait à l'encontre des buts qu'il se propose, en creusant le fossé qui existe entre la langue réelle et celle que l'on souhaite enseigner. Mais inversément, une description objective et sans contrôle normatif de l'usage, nécessaire dans un dictionnaire scientifique de la langue, correspondrait dans ce type d'ouvrage à un laxisme incompatible avec la pédagogie, et qu'il n'était pas question de cautionner»* [30:xix]. Незважаючи на ці перестороги, включення 40 слів народного говору – серед 40000 одиниць номенклатури – викликало бурю протестів, особливо в інтелектуальних і журналістських колах: такі слова шокували. Деякі з них були вилучені при перевиданні 1993 року. Очевидно, автори недооцінили серйозність «освячення» словником : введення подібних слів до номенклатури словника дорівнює визнанню їх права на функціонування. І якими б позначками їх не

маркували, для користувачів вони начебто отримували «прописку» в узусі. Такі дебати фактично свідчили про те, що квебекська французька мова ще не зовсім позбавилася звички звірятися з європейською моделлю. Турбота про відповідність французькій нормі все ще присутня в багатьох верствах квебекського суспільства, особливо серед педагогів. Це підтримувало почуття мовної небезпеки, непевності, не зважаючи на те, що внаслідок «спокійної революції» законодавчі акти захищали функціонування французької мови в Квебеку. Парадоксально, що в той момент, коли квебекська лексикографія пропонувала продукцію ніяк не гірше європейської, користувачі-мовці були дезорієнтовані щодо оцінки, яку давали їх власній лінгвістичній практиці. Така непевність виявлялася й на іншому рівні – щодо якості усної та письмової мови.

Отже, в галузі канадської лексикографії, починаючи від Магіра, французька модель завжди була і є присутньою. Але етап неухильного рівняння на неї змінився пошуками норми, що базується на узусі квебекської та північно-американської французької мови. Важлива роль у цьому належить канадським університетам і в першу чергу Університету Лаваль у м.Квебек. Його викладачі більше тридцяти років підтримували дух Товариства французької мови в Канаді, очікуючи фінансової можливості проводити масштабні розробки в цій галузі. Сьогодні в Університеті працює дослідницький комплекс, який має право голосу в усьому, що стосується мови, якою говорять і пишуть у Квебеку: Міжнародний дослідницький центр з питань мовного регулювання (*Centre international de recherche en aménagement linguistique*), куди входить і проект *Trésor de la langue française au Québec.* Починаючи з 70-х років, дослідження з квебекської лексики здійснюються також у інших університетах Квебеку, розвиваються й такі лінгвістичні галузі, як фонетика, морфологія, синтаксис, особливо в соціолінгвістичному аспекті. Важлива робота за матеріалами усного анкетування ведеться університетами Монреалю, Шербрука, Оттави та Торонто. В останні роки поза Квебеком, а саме в Онтаріо та Морських провінціях, зростає інтерес до наукових пошуків в галузі канадських варіантів французької мови. У 1989 році опублікована колективна праця, що узагальнила висновки досліджень канадської французької мови за межами Квебеку та спроектувала подальшу роботу в руслі ідей Товариства французької мови в Канаді. З 1991 року за ініціативою Відділення французької філології Оттавського університету видається журнал *Francophonies d'Amérique*, який швидко зайняв провідне місце серед видань цієї тематики.

ЛІТЕРАТУРА

1.*Halford, Peter*. Le français des Canadiens à la veille de la Conquête. Le témoignage du père Pierre Philippe Potier s.j. – Ottawa: Presses de l'Université d'Ottawa, 1994. 2.*Viger, Jacques*. Néologie canadienne / Bulletin de la Société du Parler français au Canada, 1909-1910, 8. 3.*Maguire,Thomas*. Manuel des difficultés les plus communes de la langue française, adapté au jeune âge et suivi d'un recueil de locutions vicieuses. – Québec: Fréchette et Cie, 1841. 4.*Lapierre, André*. Le Manuel de l'abbé Thomas Maguire et ma mangue québécoise au XIX siècle / Revue d'histoire de l'Amérique françaises,1981, 35/3, P.337-354. 5.*Gingras, Jules Fabien*. Manuel des expressions vicieuses les plus fréquentes. – Outaouais: Imprimerie du «Canada», 1867. 6.*Bibeaud, Maximilien*. Le mémorial des vicissitudes et des progrès de la langue française en Canada.- Montrél: J.-B.Byette, 1879. 7.*Juneau, Marcel*. Avant-propos / Glossaire franco-canadien de Oscar Dunn.- Sainte-Foy: Presses de l'Université Laval, p.vii-x; 8.*Caron, Napoléon*. Petit vocabulaire à l'usage des Canadiens-français. – Trois-Rivières: Journal des Trois-Rivières,1880. 9.*Manseau, Joseph-Amable*. Dictionnaire des locutions vicieuses du Canada avec leur correction suivi d'un dictionnaire canadien. – Québec: J.A.Langlais, 1881. 10.*Rinfret, Raoul*. Dictionnaire de nos fautes contre la langue française. – Montréal: Cadieux & Derome, 1896; 11.*Clapin, Sylva*. Dictionnaire canadien-français. – Montréal et Boston: C.O.Beauchemin & Fils et Sylva Clapin, 1894. 12.*Clapin, Sylva.* Ne pas dire mais dire. Inventaire de nos fautes les plus usuelles contre le bon langage. – Worcester: Librairie J.A.Jacques,1913. 13.*Anonyme*. La Société du parler français au Canada. Bulletin du parler français au Canada, 1902, 1/1. 14.*Société du parler français au Canada*. Glossaire du parler français au Canada.- Québec: Action Sociale Inc., 1930. 15.*Dionne, Narcisse-Eutrope*. Le parler populaire des Canadiens français. – Québec: Laflamme & Proulx, 1909. 16.*Bélisle, Louis-Alexandre*. Dictionnaire général de la langue française au Canada.– Québec: Bélisle Editeur, 1954. 17.*Bélisle, Louis-Alexandre*. Petit dictionnaire canadien de la langue française. – Montréal: Editions Aries, 1969. 18.*Bélisle, Louis-Alexandre*. Dictionnaire nord-américain de la langue française. – Montréal: Beauchemin, 1979. 19.*Turenne, Augustin*. Petit dictionnaire du «joual» au français. – Montréal: Editions de l'Homme, 1962. 20.*Barbeau, Victor*. Le français du Canada. – Québec: Garneau, 1970. 21.*Dulong, Gaston*. Dictionnaire correctif du français au Canada. – Sainte-Foy: Presses de l'Université Laval, 1968. 22.*Bergeron, Léandre*. Dictionnaire de la langue québecoise. – Montréal:VLB Editeur, 1980. 23.*Dulong, Gaston et Bergeron, Léandre*. Atlas linguistique de l'Est du Canada, 1980. 24.*Office de la langue française*. Enoncé de politique linguistique relative aux québécismes. – Québec, 1985. 25.*Verrault, Claude*. La lexicographie

québécoise: bilan et perspectives. Vue d'ensemble / La lexicographie québécoise. Bilan et perspectives. – Sainte-Foy: Presses de l'Université Laval, 1986, P.287-291. 26.*Hausmann, Franz Josef.* Les dictionnaires du français hors de France / La lexicographie québécoise. Bilan et perspectives. – Sainte-Foy: Presses de l'Université Laval, 1986, P.3-11. 27.*Shiaty, Ali et al.* Dictionnaire du français Plus. – Montréal: Centre éducatif et culturel, 1988. 28.*Beauchemin*, *Normand.* A propos du vocabulaire du français parlé au Québec / Français du Canada – Français de France. Actes du 3e Colloque international d'Ausburg. – Tübingen: Niemeyer, 1993, P.153-161. 29.*De Villiers, Marie-Eva.* Multidictionnaire des difficultés de la langue française. – Montréal: Québec-Amérique, 1988. 30.*Boulanger, Jean-Claude et al.* Dictionnaire québécois d'aujourd'hui. Dictionnaire québécois de langue française. – Montréal: Dicorobert inc., 1992.

МАТЮША В.І.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ТИПИ АСИМЕТРІЇ В УКРАЇНСЬКИХ ПЕРЕКЛАДАХ П'ЄС ОСКАРА ВАЙЛДА

Переклад драматичних творів є одним з найменш досліджених аспектів художнього перекладу. Перші спроби аналізу драматичних творів з'явилися тільки в 30-х роках XX сторіччя. У СРСР переклад драматичних творів не виділявся як окремий вид художнього перекладу. І.Лєвий першим зацікавився перекладом драматургії, але його дослідження обмежувалося лише віршованими творами. Зараз інтерес до питань перекладу драматичних творів можна простежити по всьому світу. Наприклад, у Великобританії ним займається С.Басснетт, у Фінляндії А.Сіркку, у Греції Е.Ніколареа. В Україні проблемами перекладу драматичних творів займаються Н.Бідненко, В.Мізецька, Т.Некряч. Проблема дослідження перекладу драматичних творів особливо актуальна в Україні, у зв'язку з необхідністю створення фонду світової класики українською мовою в новій державі, оскільки збереглося лише близько 30 перекладів українською мовою торів драматургів XX століття.

Особливість драматичних творів полягає в їхній двоїстій природі: вони розраховані як на читання (літературний аспект), так і на пластичне втілення на сцені (сценічний аспект). Акцент на сценічність передбачає граничну чіткість і зрозумілість реплік, тому що в глядача немає можливості прочитати виноски, коментарі або примітки перекладача.

"Ключовим естетичним принципом драми є дія, фізична і словесна. Драматичний діалог являє собою специфічний функціонально-стилістичний різновид літературної мови, у якому художня реалізація слова пов'язується з засобами пластичної і мімічної виразності" [1:184].

Розбіжності в системах різних мов (фонетиці, граматичній формі, семантичних параметрах, словниковому складі, стилістичному потенціалі) неодмінно призводять у перекладі до так званої асиметрії – розбіжності мовних знаків і необхідності пошуку такого відповідника, який найповніше розкриває авторський задум. Тетяна Некряч пропонує виділяти 3 типи асиметрії при перекладі драматичних творів: системну, експлікативну і ситуативну [1:185]. Системна асиметрія викликається розбіжністю в мовних системах і отже зустрічається у всіх жанрах художньої літератури. Експлікативна асиметрія – це, в основному внутрішньотекстові коментарі й пояснення в стислому вигляді. А ситуативна асиметрія допускає широкий спектр замін, здатних викликати в аудиторії, що приймає, реакцію, аналогічну сприйняттю того або іншого елемента цільовою аудиторією. Ситуативна асиметрія – розбіжність між оригіналом і перекладом, обумовлюється конкретною текстуальною ситуацією.

Метою нашого дослідження є визначення типів асиметрії в українських перекладах п'єс Оскара Вайлда. **Матеріалом** нашого дослідження є переклади Р.Доценка та Т.Некряч. Переклад останньої – неопублікований і знаходиться на збереженні в літературному відділі Національного академічного драматичного театру імені Івана Франка.

Використання ситуативної асиметрії можна дуже часто зустріти в перекладах п'єс Оскара Вайлда, як у Тетяни Некряч, так і у Ростислава Доценка. Ситуативну асиметрію Р.Доценко використовує для збереження гри слів, що зустрічаємо, наприклад, в перекладі п'єси "Віяло леді Віндермір".

Lady Windermere: *You kept **paying** elaborate **compliments** the whole evening.*
Lord Darlington: *Ah, now-a-days we are all of us so hard up that the only pleasant things **to pay** are **compliments**. They are the only things we can **pay** (Wilde, 4).*
Леді Віндермір: *Ви ж увесь вечір **обсипали** мене найвигадливішими **компліментами**.*
Лорд Дарлінґтон: *Але тепер ми всі дожили до такої скрути, що тільки на компліменти і стає нас. Нічим іншим ми й не спроможні **обсипати** (Доценко, 235).*

Таке застосування ситуативної асиметрії видається дуже доречним, бо викликає в аудиторії сміх, що є когерентним авторському задуму. В перекладі цієї ж п'єси Р. Доценко створює власну гру слів за допомогою ситуативної асиметрії.

Lady Windermere: *Don't you want **the world** to take you seriously then, Lord Darlington?*
Lord Darlington: *No, **not the world**. Who are the people the **world** takes seriously (Wilde, 5).*
Леді Віндермір: *То ви лорде Дарлінгтон, не хочете, щоб **світ** усерйоз вас сприймав?*
Лорд Дарлінґтон: *Ні, **нізащо в світі**. Та кого взагалі **світ** сприймає всерйоз? (Доценко, 236).*

Така манера мови є притаманною персонажу, і тому такий асиметричний переклад виглядає цілковито доречним і лише підкреслює своєрідність авторської мови. Цікавою є також знахідка перекладача в наступному акті цієї ж п'єси, де він знову ж таки грає на однокореневості слів. І хоча в конкретному монолозі не має гри слів, така ситуативна асиметрія лише посилює комічний ефект і звучить дуже в дусі мудрагеля Сесіла Ґреєма.

Cecil Graham: *... But my experience is that as soon as people are old enough to know better, they don't know anything at all (Wilde, 21).*
Сесіл Ґреєм: *... Але знаю з власного досвіду: як тільки люди доживають до такого віку, коли б мали **тямити**, що до чого, вони взагалі стають **нетямущими** (Доценко, 254).*

В іншому місці знаходимо простішу ситуативну асиметрію, яку використав перекладач. Він заміняє слово "прикметник" в оригіналі на слово „епітет" в перекладі. Така асиметрія є виправданою, бо для українського мовця типовішим в такому контексті як раз є вживання виразу *"епітет тут недоречний"*.

Lord Darlington: *Ah, what a fascinating Puritan you are, Lady Windermere.*
Lady Windermere: *The **adjective** was unnecessary, Lord Darlington (Wilde, 7).*
Лорд Дарлінґтон: *Яка чарівна з вас пуританка, леді Віндермір!*
Леді Віндермір: ***Епітет** тут недоречний, лорде Дарлінгтон (Доценко,239).*

Цікавим прикладом ситуативної асиметрії є переклад фрази *«That will do!»,* якою зазвичай господарі закінчують свою розмову з челяддю. Зрозуміло, що перекладати її усюди однаково було б не зовсім правильно, оскільки в українській історичній традиції немає усталеного відповідника. Тому Р.Доценко в кожному окремому випадку використовує ситуативну асиметрію для досягнення зв'язності діалогу. Наприклад:

Rosalie: *...I can't find it, and Parker says it was not left in any of the rooms. He has looked in all of them and on the terrace as well.*
Lady Windermere: *It doesn't matter. Tell Parker not to trouble. **That will do** (Wilde, 45).*
Розалі: *Я ніяк не можу його знайти. Тай Паркер каже, що ніде в кімнатах віяла не бачив. Він шукав по всіх кутках, Також і на терасі.*
Леді Віндермір: *В цьому не було потреби. Скажіть Паркерові, щоб не морочився цим. **Більше я вас не затримую** (Доценко, 282).*
Lady Windermere: *...You understand, Parker?*

Parker: *Yes, my lady.*
Lady Windermere: ***That will do!*** *(Wilde, 17)*
Леді Віндермір: *... Ви зрозуміли, Паркере?*
Паркер: *Так, міледі.*
Леді Віндермір: ***Отож подбайте про це*** *(Доценко, 250).*

Ситуативна асиметрія широко застосовується багатьма перекладачами драматичних творів, що свідчить про її універсальність. В п'єсі "The Importance of Being Earnest" обидва перекладачі Т.Некряч і Р.Доценко вдалися до майже ідентичної асиметрії при перекладі фрази ***"up to town"***, яку більшість британців сприймають дуже однозначно, як **"до/в Лондон(а)"**.

Jack: *I am in love with Gwendolen. I have come* ***up to town*** *expressly to propose to her.*
Algernon: *I thought you had come up for pleasure? . . .* ***I call that business*** *(Wilde, 213).*
Джек: *Я закоханий у Ґвендолен. Заради того я і* ***в Лондон*** *вернувся, щоб освідчитися їй.*
Елджернон: *Але ж ти наче приїхав* ***у Лондон*** *задля розваги?..* ***А освідчення – річ серйозна*** *(Доценко, 302).*
Джек: *Я закоханий у Гвендолен. Я приїхав* ***до Лондона*** *саме, щоб освідчитися їй.*
Елджернон: *А кажеш – приїхав розважатися... Я б назвав це роботою (Некряч).*

Крім того, Р.Доценко вирішив також вдатися до ситуативної асиметрії при перекладі речення ***"I call that business".***

Інший приклад ситуативної асиметрії в перекладі Р.Доценка видається не таким доречним, як симетричний переклад іншого перекладача. Фраза: ***"Тобі тут нема чого робити",*** у перекладі Т.Некряч, яку Гвендолен говорить своїй матері, можна було б вважати неввічливою, якби дочка не була так схожа на свою "ввічливу" матір. Варіант Р. Доценка – ***"Тут третьому не годиться бути"*** – відрізняються складністю вимови.

Gwendolen: *Mamma! I must beg you to retire.* ***This is no place for you.*** *Besides, Mr. Worthing has not quite finished yet (Wilde, 222).*
Ґвендолен: *Мамо! Вийди, будь-ласка, в іншу кімнату.* ***Тут третьому не годиться бути.*** *Та й містер Ворзінг ще не скінчив (Доценко, 314).*
Гвендолен: *Мамо! Прошу тебе вийти.* ***Тобі тут нема чого робити.*** *Тим більше, що містер Вортінг іще не закінчив (Некряч).*

Як вже зазначалося на початку статті, існує декілька типів асиметрії при перекладі драматичних творів. Не менш цікавою за ситуативну є експлікативна асиметрія, яку також можна неодноразово зустріти в українських перекладах п'єс Оскара Вайлда. Мета цього типу асиметрії – зробити текст перекладу якомога зрозумілішим для сприйняття, прояснити незрозумілі моменти для іншокультурної аудиторії. Найчастіше експлікативна асиметрія використовується з власними назвами, які мають певну вагу для тексту. Проте є й винятки. Такий приклад знаходимо в перекладі Р.Доценка п'єси "Віяло леді Віндермір". Перекладений симетрично вираз ***"pink shades" – "рожеві тіні"*** лише б затуманив зміст і змусив аудиторію роздумувати над цим несуттєвим елементом, тоді як за допомогою експлікативної асиметрії суть фрази стає чітко зрозумілою.

Mrs. Erlynne: *Margaret is twenty-one, and I have never admitted that I am more than twenty-nine, or thirty at the most. Twenty-nine when there are* ***pink shades****, thirty when there are not (Wilde, 51).*
Місіс Ерлін: *Маргерит двадцять один рік, а я вдаю, наче маю щонайбільше двадцять дев'ять років, ну хіба що тридцять. Двадцять дев'ять,* ***коли***

***лампи під рожевими абажурами**, а тридцять коли без них (Доценко, 289).*

Інший приклад експлікативної асиметрії, використаної обома перекладачами, знаходимо в п'єсі "The Importance of Being Earnest".

Lane: *Yes, sir;* ***eight bottles and a pint*** *(Wilde, 211).*

Лейн: *Так, сер,* ***вісім пляшок шампанського і ще пінту пива*** *(Доценко, 301)*

Лейн: *Так, пане,* ***вісім пляшок і ще пінту пива*** *(Некряч).*

Перекладачі прояснили в перекладі, що малося на увазі. Не кожен український читач чи глядач мусить знати, що для британця ***„a pint"*** **–** це саме пінта пива, тому така експлікативна асиметрія сприятиме кращому розумінню, хоча можливо незначного, але невід'ємного моменту, п'єси.

Розгляньмо також приклади експлікативної асиметрії при перекладі власних назв. Дуже показовим є асиметричний переклад Р.Доценка у п'єсі "Віяло леді Віндермір":

Mrs. Erlynne: *It makes no matter. I'll take a hansom. There is nothing in the world so respectable* ***as a good Shrewsbury and Talbot*** *(Wilde, 55).*

Місіс Ерлін: *Це не має значення. Я візьму кеб. Пристойний кеб від солідної фірми – це найреспектабельніше (Доценко, 293).*

Назва ***"Shrewsbury and Talbot"*** для пересічного українського читача чи глядача не несуть ніякого смислового навантаження, і тому збереження їх у перекладі не є основною метою. Автор як раз хотів донести глядачеві, що місіс Ерлін скористається послугами відомого перевізника, як належить особі її статусу. Інший приклад експлікативної асиметрії при перекладі власних назв зустрічаємо в цій же п'єсі.

Duchess of Berwick: *…That is why I felt it was better to come and talk to you, and advise you to take Windermere away at once* ***to Homburg or to Aix****…(Wilde, 11).*

Герцогиня Бервік: *...Тим-то я й вирішила, що треба побачитися з вами і порадити, щоб ви негайно відвезли свого чоловіка на курорт – чи до* ***Гомбурга в Прусії, чи до Екса у Франції****... (Доценко, 243).*

У діалозі герцогиня Бервік радить леді Віндермір вивезти чоловіка подалі від Лондона, щоб відволікти його від захоплення місіс Ерлін, й згадує два міста ***"to Homburg or to Aix"***. У перекладі Р.Доценко застосовує експлікативну асиметрію додавання й пояснює, де знаходяться ці міста і що це курорти. Можливо, частині аудиторії відомо це і без експлікації, проте для іншої частини ця інформація корисна.

Схожим є приклад, де в цій же п'єсі місіс Ерлін згадує „***Prince Doria's at Rome****"*, можливо, українському читачу//глядачу відомо, що це палац у Римі, але додаткова інформація тут не зайва, бо вона імплікована в англійському тексті.

Mrs. Erlynne: *Lady Windermere, how beautifully your terrace is illuminated. Reminds me of* ***Prince Doria's at Rome*** *(Wilde, 22).*

Місіс Ерлін: *Вашу терасу, леді Віндермір, так чудово освітлено! Вона нагадує мені* ***римський палац принца Доріа*** *(Доценко, 256).*

В іншій п'єсі Оскара Вайлда "The Importance of Being Earnest" шляхи перекладачів розходяться, і Т.Некряч застосовує експлікативну асиметрію, яка, на нашу думку, тут є необхідною.

Lady Bracknell: *The whole theory of modern education is radically unsound. Fortunately in England, at any rate, education produces no effect whatsoever. If it did, it would prove a serious danger to the upper classes, and probably lead to acts of violence in* ***Grosvenor Square*** *(Wilde, 224).*

Леді Брекнел: *Вся теорія модерної освіти в основі своїй хибна. на щастя, освіта – принаймні в Англії – не залишає ніякого сліду. Якби було інакше, то*

це становило б серйозну небезпеку для вищих класів, і можливо, призвело б до актів насильства на ***Гровнер-сквері*** *(Доценко, 315).*

Леді Брекнел: *Уся теорія сучасної освіти цілковито хибна. На щастя, бодай в Англії, освіта не дає жодних наслідків. Інакше б, вищі класи опинилися у небезпечному становищі, а* ***в аристократичних кварталах*** *здійснилися б акти насильства (Некряч).*

З перекладу Р.Доценка не зрозуміло, чому саме в ***"Grosvenor Square"*** повинні відбуватися акти насильства. Переклад же Т. Некряч прояснює ситуацію, зазначаючи що це місце проживання аристократії, проти якої б збунтувалися б низи, якби освіта давала хоч якість плоди.

Проте, в іншому місці Р.Доценко використовує експлікативну асиметрію занадто широко. Він вирішує розтлумачити поняття "ліберальний юніоніст", додавши цілих дві репліки від себе. Питання такої асиметрії видається доволі неоднозначним.

Jack: ***Well, I am afraid I really have none. I am a Liberal Unionist.***

Lady Bracknell: *Oh, they count as Tories. They dine with us. Or come in the evening, at any rate. Now to minor matters. Are your parents living? (Wilde, 225).*

Джек: ***Боюся, що в мене їх нема ніяких. Я ліберальний юніоніст.***

Леді Брекнел: *Ну, ці проходять як торі. Їх запрошують на обіди. Чи радше на вечері. Ви, певна річ, не маєте симпатій до радикальної партії?*

Джек: ***Ні, мене не ваблять баляндраси до яких причетні різні класи. Здається, я вас правильно, леді Брекнел?***

Леді Брекнел: ***Саме цей було у мене на думці... Гм...*** *А батьки ваші живі? (Доценко, 316).*

Джек: *Боюся, ніяких. Я ліберальний юніоніст.*

Леді Брекнел: *Вони вважаються консерваторами. Навіть вечеряють з нами. Принаймні приходять на вечерю. А тепер менш суттєві питання. Ваші батьки ще живі? (Некряч).*

Аналіз прикладів ситуативної та експлікативної асиметрії в українських перекладах двох п'єс Оскара Вайлда показує, що без них переклад міг би бути в деяких місцях абсолютно незрозумілим. Позитив використання асиметрії – очевидний, відкритим залишається інше питання, наскільки широкою може бути асиметрія. Кожен перекладач повинен пам'ятати, що він не творець нового тексту, а alter ego автора, тому задум автора повинен завжди залишатися пріоритетом при перекладі.

ЛІТЕРАТУРА

1.*Некряч Т.Є.* Перекладацькі стратегії відтворення стилістично-маркованих елементів // Проблеми семантики слова, речення та тексту. – Вип. №7. – Київ, 2001. – С.184-188

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1.*Wilde O.* Five plays by Oskar Wilde. – New York: Bantam Books, 1969. – 304p. 2.*Вайд О.* Портрет Доріана Грея: Переклад з англ. Ростислава Доценка. – Харків: Фоліо, 2006. – 398с.

МАТЮША П.А.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ДО ПИТАННЯ МАШИННОГО ПЕРЕКЛАДУ ВІЙСЬКОВИХ ЕРГОНІМІВ

Військова галузь знань завжди відзначалася динамічністю свого розвитку. Особливо бурхливо в останній час розвиваються назви військових структур, які з одного боку відображають традиції військової номінації в тій чи іншій мові, а з іншого – віддзеркалюють новітні тенденції військової справи.

Метою даного дослідження є вироблення, спираючись на існуючі розробки, специфічних рекомендацій щодо автоматизованого відтворення українською мовою назв військових структур франкомовних та румуномовних країн, а також у зворотному порядку.

Найменування одиничних військових організаційних структур, до яких належать назви штабів, управлінь, департаментів, частин та підрозділів, науково-дослідних закладів оборонної галузі тощо, ми розглядаємо як військові ергоніми.

Поки що французька – але також і румунська – військові субмови відзначаються більшим ступенем розвитку ергонімії в порівнянні з відповідною українською системою. Через постійну динаміку як романських, так і українських військових ергонімів на сучасному етапі постає проблема певної неспроможності перекладних військових та інших паперових словників всебічно охопити цю сферу. У зв'язку з реформуванням збройних сил в таких країнах, як Франція чи Румунія постійно з'являються якісь нові структурні підрозділи, зникають старі, інші – перебувають на шляху трансформації, що майже завжди призводить до зміни назви.

Так, лише після військової реформи у Франції з'явились наступні неологізми: *Etat-Major de Force – Штаб застосування збройних сил, Commandement de la force logistique terrestre – Командування тиловим забезпеченням сухопутних військ* тощо.

Створення неологізмів все частіше пов'язується з глобалізацією, належністю основних франкомовних країн та Румунії до Північноатлантичного альянсу тощо. Тому нові назви військових структур у збройних силах франкомовних та румуномовних країн мають набагато більше спільних рис, ніж старі традиційні терміни.

Українські збройні сили знаходяться лише на початку тривалого шляху розбудови та становлення, що, безумовно відображається й на рівні військової номінації.

Наприклад, недавно така структура, як *Департамент кадрової політики та військової освіти Генерального штабу Збройних сил України* було розділено на дві структури: *Департамент кадрової політики* та *Департамент військової освіти та науки*.

Відповідно, дане питання стає ще складнішим, оскільки стикається з непостійністю лексичного складу військових ергонімів як у вихідній мові, так і в мові перекладу.

Все це не може не вплинути й на особливості перекладу даних назв, особливо під час виконання оперативних завдань в епоху суцільної інформатизації та використання глобальних електронних мереж.

Під час ознайомлення з текстами військової тематики, які містять назви військових структур, непідготовлений читач не завжди зможе адекватно сприйняти викладену в них інформацію, при цьому військові словники не дадуть відповіді на більшість можливих запитань, адже жодного паперового словника, який би охоплював зазначену проблему в Україні останнім часом не з'являлося.

Звідси постає закономірне побажання користувачів звернутися до узагальненого джерела, яке могло б надавати актуальну інформацію щодо сучасних назв військових структур, а також комбінувати між собою їхні основоположні складові елементи за необхідності перекласти відсутню в базі даних номінативну одиницю.

Таким джерелом із сучасним рівнем комп'ютеризації та розвитку інформаційних систем справедливо можуть стати системи машинного перекладу (СМП).

На жаль, військової французько-української або українсько-французької системи машинного перекладу досі не створено. Часто зустрічаються випадки, коли отриманий результат абсолютно не задовольняє потреби користувача. Наприклад, ергонім *Департамент кадрової політики* українсько-французький електронний перекладач відтворює як *Département image politique*.

Системи машинного перекладу з'явилися в початковому вигляді ще в 50-х роках минулого століття, коли в Джорджтаунському університеті колективу дослідників під

керівництвом Леона Достера виявився успішним експеримент з перекладу за допомогою ЕОМ з російської мови на англійську 60 фраз на базі словника в 250 слів [1:6].

Серед українських дослідників цього питання можна назвати Е.Ф.Скороходька [2:92-115], який ще 1964 року приділив увагу автоматичному аналізу та синтезу різноманітних двокомпонентних лексичних одиниць – похідних та складних слів, стійких та вільних словосполучень – як одній з часткових задач перекладу.

Насьогодні існують певні дослідження з машинного перекладу, проте їхня кількість у національному перекладознавстві не в змозі охопити весь спектр зазначеної проблематики. Серед таких досліджень можна відзначити "Машинный перевод" Н.Ф.Хайрової та І.В.Замарувєвої [1].

У французькому перекладознавстві одним з науковців, яким близька дана тематика, можна назвати Д. Мореля [3].

І хоча з практичною метою машинний переклад вперше було використано американськими військовими ще в 60-х роках минулого століття для автоматичного перекладу заголовків російських наукових журналів з метою загального ознайомлення, дана проблематика особливо актуальна сьогодні, зважаючи на постійне зростання обсягів перекладу, зокрема у військовій галузі, а також через відсутність на даний час системного підходу до проблеми відтворення військових найменувань як окремого специфічного виду словникового корпусу в кожній з мов, які розглядаються.

Потреба в окремому виділенні назв військових структур серед інших видів лексичних одиниць зумовлена їхніми особливостями, що, втім, характерні й для багатьох офіційних назв цивільної сфери життя.

Зрозуміло, що найпростішим шляхом перекладу є послівне відтворення тексту. Такі розробки в СРСР розпочалися в середині 70-х років минулого сторіччя під керівництвом Р.Г.Піотровського та його учня В.В.Рожкова [1:9]. На основі послівного перекладу зараз побудовані такі відомі та успішні СМП, як Stylus, Socrat, Multis і Pars. Ці системи мають багато спільного, хоча й розроблялися самостійними групами.

Цей метод доречно використовувати для відтворення пропріальних елементів у складі назви військової структури, схематичного перекладу безсполучникових утворень тощо.

Наприклад, у сполуці *Brigada "Stefan cel Mare" (бригада "Штефан Великий")* семантичні зв'язки назви не дають можливості провести відповідний аналіз засобами машинного перекладу, оскільки "номінація в номінації" є окремим пропріальним вкрапленням в загальну структуру назви. А такі ергоніми, як *Bureau études et stratégie militaire générale (відділ досліджень загальної військової стратегії) або Bureau Formation Instruction (відділ бойової підготовки),* в яких немає граматично оформленого зв'язку між складовими елементами, також можуть бути перекладеними послівно для подальшого редагування у зв'язку з неможливістю виявити їхню структуру засобами СМП.

Втім, давно відомо, що текст будується на основі зв'язків між полісемічними словами. Тому говоримо про інший вид перекладу, що ґрунтується на холістичному підході до тексту. У нашому випадку йдеться про складні стійкі словосполучення на позначення назв військових структур, які відносяться до категорії ономастики, тоді як їхні складові елементи мають ознаки військової термінології [4-5].

Зазвичай, розпізнавання стійких словосполучень, до яких належать і назви військових структур відбувається наступним чином. В словнику разом з основою, з якої розпочинається словосполучення, зберігається інформація про всі словосполучення, які починаються з даної основи. По словоформі, з якої може починатися словосполучення, визначається, чи відповідають словоформи, які йдуть за першою, низці словосполучень, які починаються з даної. У випадку, якщо послідовність словоформ у тексті збігається з одним з кортежів

словника, вона розпізнається як зворот, який при подальших етапах аналізу інтерпретується як єдиний об'єкт [1:37].

Взагалі, як зазначають Н.Ф.Хайрова і І.В.Замаруєва, аналіз тексту – а звідси й військових найменувань – при машинному перекладі проходить кілька етапів: графемний, морфологічний, синтаксичний і семантичний.

При докладнішому розгляді текстів, перекладених системами машинного перекладу, виявляються кілька основних недоліків у відтворені назв військових установ з французької мови:

1. відсутність окремого військового глосарію в базі даних СМП, що спричиняється до невірного підбору відповідників;
2. нездатність виявляти дану категорію назв в загалі тексту;
3. слабко розвинені комбінаторні можливості СМП, зокрема при перекладі безсполучникових утворень номінативного типу.

Складність ідентифікувати назву військової структури в загалі тексту породжує чимало курйозних помилок, які часто зумовлені неправильним добором деяких основних елементів. Передусім, у романських мовах, на відміну від української, де можливі обидва випадки, перше слово в ергонімі водночас є титульним елементом (*état-major, département, bureau, division, régiment, direction тощо*). Тому за умови, що в базі даних СМП існує список основних титульних елементів назв військових структур, а автоматизований переклад здійснюється з урахуванням військової специфіки тексту, можна добитися чіткої ідентифікації початкового слова даної категорії найменувань.

Графемний аналіз відіграє в даному випадку немалу роль, оскільки саме за написанням часто можна виявити, чи є кожне наступне словосполучення назвою (наприклад, написання першого слова чи всієї сполуки з великої літери, виділення курсивом чи напівжирним шрифтом тощо).

Основна складність полягає, звичайно, у правильному аналізі сполуки і ідентифікації її як назви в повному обсязі, оскільки часто наявність сурядного зв'язку в складі назви військової структури може сприйматися СМП як ознака переходу до наступного слова або словосполучення (наприклад, у назві *Ecole interarmées de reseignement et des études linguistiques - Загальновійськова школа розвідки та мовної підготовки*). Варто відзначити, сполуки поєднані засобами підрядного зв'язку, які до того ж знайшли ширше розповсюдження як в романських, так і в українській мовах, дозволяють простіше виявляти їх через можливість легшого застосування компонентного аналізу за безпосередніми складниками по відношенню до всієї послідовності лексичних одиниць, які входять до її складу, наприклад *Direction centrale du service des essences des armées (Головне управління паливно-мастильної служби збройних сил).*

Таким чином, в базу даних СМП є смисл інкорпорувати тезаурус готових варіантів часто вживаних складових частин військових найменувань (*...збройних сил України, ...Генерального штабу збройних сил України* тощо) та різноманітні бінарні сполуки, які можуть використовуватися для «конструювання» повної назви за методом Е.Ф.Скороходька, що описано в наших попередніх роботах[4-5]. Бінарні сполуки надають більш гнучкого вигляду комбінаторним можливостям СМП, проте готові складові частини забезпечують більшу точність і однорідність перекладу.

Відсутність переносного значення у військових ергонімах значно полегшує переклад, оскільки семантичний аналіз сполуки не потребує таких зусиль, як, наприклад, фразеологізми. Проте існуюча в цій галузі полісемія значно ускладнює процес машинного перекладу. Звідси – необхідність виокремити військовий переклад як окрему рубрику серед можливих специфічних напрямків перекладу, як-от: офіційний, розмовний, юриспруденція, галузі точних наук, листування тощо.

Ми вважаємо, що при створенні СМП, які будуються не на послівному, а холістичному способі перекладу, мають враховуватися в тій чи іншій мірі можливі перекладацькі прийоми із арсеналу перекладачів-людей:

1) генералізація – конкретизація;
2) компресія – декомпресія;
3) синонімічні та антонімічні заміни;
4) рекатегоризація;
5) перегрупування окремих компонентів та заміна категорії числа;
6) прагматична адаптація;
7) логічний розвиток поняття;
8) додавання або вилучення певних одиниць інформації.

Проте, серед зазначених способів перекладацьких трансформацій значну проблему становить відтворення засобами машинного перекладу, наприклад, додавання та вилучення певних елементів для надання вихідному тексту такого вигляду, що відповідав би правилам та нормам мови перекладу.

Зокрема, у французькій назві *Etat-major de force (Штаб застосування сил)* при перекладі українською мовою з'являється додатковий елемент – *застосування*, а *force* в однині стає *сил* в множині. Така трансформація диктується як семантикою української мови, так і потребою розшифрувати значення французької назви незнайомому з іноземними реаліями українському фахівцю, що звик до певної традиційності в оформленні українських номінативних одиниць. Відповідно, перекладачеві доводиться підключати свої лінгвокраїнознавчі знання задля забезпечення повного адекватного перекладу. Але що ж робити машині?

Відповідь на дане питання лежить, очевидно, в площині компетенції перекладача-людини. Проте задля надання можливості нефахівцю все одно отримати вихідний перекладений текст, можна запропонувати наступний вихід з даного становища.

СМП здатна перекласти *Etat-major de force* як *Штаб сили.* При звірці результату з наявним у пам'яті системи глосарієм з'ясується відсутність збігу, що автоматично має привести до виділення перекладеної назви з пропозицією користувачу вибрати один з варіантів її доповнення. На нашу думку, можна включити до електронного перекладача підказки про можливі перекладацькі прийоми, до яких можна вдатися (в нашому випадку – додавання певних одиниць інформації).

Варто зазначити, що жодна система машинного перекладу на даний час не здатна замінити роботу фахівця-перекладача. Рівень автоматизованих перекладацьких систем часто дозволяє добитися прийнятного результату з урахуванням того, що він буде використовуватися з допоміжною роллю для забезпечення ознайомлення з тематикою тексту. Важливою складовою успіху у цій галузі залишається вузька налаштованість СМП на роботу з конкретну специфіку, зокрема військових.

Розвиток інформаційних технологій може дозволити ширше використовувати такі перекладацькі прийоми як генералізація – конкретизація, компресія – декомпресія чи синонімічні й антонімічні заміни в обумовлених випадках. При цьому за наявності відповідних тезаурусів нам бачиться можливим застосування таких перекладацьких прийомів, як рекатегоризація і перегрупування окремих компонентів словосполучення.

Проте, на нашу думку, такі складні процеси як логічний розвиток поняття, прагматична адаптація, а також додавання та віднімання певних одиниць інформації залишаються виключною компетенцією перекладача-людини, й саме завдяки цьому переклад посідає місце одного з найдревніших і найскладніших видів діяльності людства.

ЛІТЕРАТУРА

1.*Хайрова Н.Ф., Замаруева И.В.* Машинный перевод. – Харьков: Око, 1998. – 116с. 2.*Скороходько Э.Ф.* Вопросы теории английского словообразования и ее применение к машинному переводу. – Киев: Киевский університет, 1964. – 116с. 3.*Maurel D.* Les mots inconnus sont-ils des noms propres? // Septièmes journées internationales d'Analyse statistique des Données Textuelles (JADT 2004) 10-12 mars 2004. – Belgique, Louvain-la Neuve, 2004. 4.*Матюша П.А.* Соціокультурний аспект перекладу французьких та румунських назв військових структур українською мовою // Проблеми семантики, прагматики та когнітивної лінгвістики. – Вип.10. – Київ, 2006. - С.210-215. 5.*Матюша П.А.* Трансформації при перекладі українською мовою інституційних назв збройних сил Франції, Бельгії, Канади та Румунії // Мовні і концептуальні картини світу. – Вип.18, книга 2. – Київ, 2005. – С.300-302.

МАХЛІН П.Я.

НАНУ Інститут мовознавства ім. О.О.Потебні

ДО ПОХОДЖЕННЯ ІТАЛІЙСЬКОЇ НАЗВИ *MULACCHIA* АБО ЯК СОРОКА-ВОРОНА СТАЛА ЧЕРНИЦЕЮ

“На початку був смисл ... та смисл цей був Бог”, – так, можливо, треба було б перекласти перший рядок Євангелія від Іоанна (гл. 1, 1, 3). Грецьке слово λόγος має і таке значення [1:1034].

Отже, смисл, **значення** панує над усім. Без нього не може бути слова і слово без значення втрачає сенс. Але слово може і виникати завдяки іншому, коли його значення ніби “перелітає” на інший предмет. Ця міграція значень (вторинна номінація) можлива у різних напрямках та між найнесхожішими “зграями” слів [2:44].

Постановка проблеми та дослідження, де розв’язується проблема. Один із напрямків таких міграцій – це перенесення значень від назв людей на назви птахів. Цього питання торкалися у спеціальних дослідженнях з орнітонімії: 1) на матеріалі німецької мови – Х.Суолахті (1909) [3:32-33]; 2) слов’янських мов – Л.А.Булаховський (1948) [4:213-214]; 3) латинської мови – Ж.Андре (1967) [5:12]; 4) польської мови – Й.Струтинський [6:110]; 5) на матеріалі романських мов – П.Кабар та Б.Шове [7:52, 110, 200, 233, 239, 249]. Вражає саме несподіваність деяких перенесень: на матеріалі індоєвропейських мов А.П.Непокупний окремо дослідив орнітоніми від назв священиків [8; 9]. Який, здавалося б зв’язок між тими та іншими? Чи можна це пояснити?

Невирішені частини проблеми. В італійській мові XIV ст. назву *mulacchia* “ворона”, “сорока” виводять від *monacchia* “черниця” [10, 56]. Вперше орнітонім засвідчено у творі “Доповнення до Метаморфоз Овідія” (1333-1334) Арріго Сімінтенді: Muttosi in uccella… ella ha neri i piedi, è mulacchia, è coperta di nere penne – *перетворившись на птаха, який має чорні лапи, – мулакк’я, вкрита чорними пір’ями* [переклад наш. – *П.М.*]. Як зазначено у словнику: “Слово флорентійського походження, від *monacchia* “чорниця” з паретимологічним наближенням до слова *mula* “дівчина” [там же]. Але чому сорока та ворона отримали такі дивні прізвиська, у словнику не пояснюють. Тобто не подається причина мотивації.

Актуальність дослідження. Вторинна номінація – основний засіб творення лексики [11: 336], отже дослідження цього явища є однією з найактуальніших завдань сучасної лексикології. Знаходження певних семантичних моделей допоможе описати та, можливо, навіть прогнозувати лексичні процеси.

Мета дослідження – це пошук мотивації перенесення назви служителя культу (черниця) на орнітонім (ворона).

Предмет дослідження – італійська назва *mulacchia* “ворона”, як похідне слово від іт. *monacchia* “черниця”.

Об’єкт дослідження – явище вторинної номінації в утворенні орнітоніма від назви служителя культу.

Матеріалом дослідження стали латиномовні середньовічні тексти, які, на думку автора, мають прояснити мотивацію вказаного перенесення назви.

Наукова новизна дослідження полягає у застосуванні широкого кола історико-культурних текстів, на тлі яких мала виникнути засвідчена в італійській мові назва.

Цілі статті та виклад матеріалу. Отже, нашою метою є пошук мотивації назви. Спробуємо розібратись, як казали птахолови у Стародавньому Римі, *ab ovo*, тобто спочатку. В одному з псалмів Давида розповідається про те, як треба зосереджено молитись, удень та вночі, усамітнившись: *101.7.Similis factus sum pelicano solitudinis: factus sum sicut nycticorax in domicilio. 101.8. Vigilavi, et factus sum sicut passer solitarius in tecto. – Я став схожий на пелікана у пустелі, я став немов філін у домівці. Я не спав та став ніби горобець-одинак на даху* (переклад наш. – *П.М.*) (Migne 29: 303).

Це порівняння вживається понад сорок разів у творах християнських теологів: Амвросій Медіоланський (340-397 рр.) "Про плин століття" (Migne 14), Євагрій (345-399 рр.) "Роздуми" (Migne 20], Блажений Августин (354-430 рр.) "Пояснення до 88-го псалма" (Migne 37), Іоанн Кассіан (360-435 рр.) "Про мету пустельного життя" (Migne 49), Петро Хризолог (406-450 рр) "Про центуріона" (Migne 52), Арнобій Молодший (V ст.) "Коментарії до псалмів" (Migne 53), Паулін (354-451) "40-й лист" (Migne 61), Прімазій (V ст.) "Коментарій до Апокаліпсису Іоанна" (Migne 68), Папа Григорій Перший (540-604 рр.) "Виклад сьоми псалмів про покаяння" (Migne 79), Тайон Цезаравгустанський (VII ст.) "Думки" (Sententiae) (Migne 80), св. Мартин Перший (VII ст.) "Лист 15 до Теодора" (Migne 87), Гільдефонс із Толедо (VIII ст.) "Про шлях у пустелі, який проходять після Хрещення" (Migne 96), св. Юліан єпископ із Толедо (VIII ст.) "Коментарі до пророка" (Migne 96), Алкуїн (735-804) "Роз'яснення до псалмів" (Migne 100), Симфозій Амаларій (IX ст.) "Інституція каноніків" (Forma institutionis canonicorum et sanctiomonialium) (Migne 105), Рабан Мавр (776-854 рр.) "Про дитячі дари" (De oblatione puerorum) (Migne 107), Гінкмар із Реймса (806-882 рр.) "Життя святого Ремігія архієпископа Ремського" (Migne 125), Петро Даміан (1007-1072 рр.) "П'ятидесятий твір про інститут чернецтва" (Migne 145), архієпископ Ансельм Кантуаренський (помер 1109 р.) "Книги листів" (Migne 159), Руперт Туїтенський (XI ст.) "Книги про Трійцю" (Migne 161), Блаженний Івон Карнотенський (XII ст.) "Декрет про спокій та усамітнення ченців та чорниць" (Migne 161), Гонорій Августодунський (XII ст.) "Пояснення до деяких псалмів" (Migne 172), Гуго Сен-Вікторський (XII ст.) "Моральний виклад до Абдія" (Migne 175), Гвіго п'ятий (XII ст.) "Трактат до братів на горі Господа" (Migne 184), Жільбер Порретанський (XII ст.) "Листи" (Migne 189), Герох Рейхерспергенський (Gerhohus Reicherspergensis – XII ст.) "Листи або діалоги до папи Інокентія Другого" (Migne 194), Петро Целленський (кін. XII ст.) "Промови" (Migne 202).

Часом у текстах навіть виникає метафора: "горобець – священик", "горобець – чернець", "горобець – християнський народ" [12:84]. Процитуємо, наприклад, Папу Григорія Першого (540-604 рр.) у творі "Виклад сьоми псалмів про покаяння": *"Per passerem quae cauta et querula avis est, et in domibus nidificat, recte homo intelligitur, qui in excelsis habitans, et solitudinem incolens, pro peccatis suis clamare non cessat" – замість горобця, який є обережним та жалібним птахом, та будує гнізда на домах, мається на увазі людина, яка, мешкаючи на горі, насіляючи пустелю, не перестає молитися за свої гріхи* (переклад наш. – *П.М.*) (Migne 79:608-609). Або, Петро Целленського (кін. XII ст.) з його книги "Промови. Промова 21, на святкування св. Бенедикта": "*Aegyptus sonat* tenebras; *has tenebras incoluit B. Benedictus in speci, in solitudine, in raritate hominum habitans,* sicut passer solitarius in tecto, *(Psal. CI, 7)" – Єгипет відомий своїм мороком, цей морок спостерігав блаженний Бенедикт у печері, у пустелі або мешкаючи серед невеликої кількості людей, немов горобець-одинак на даху (Псалом 101, 7)* (переклад наш. – *П.М.*) (Migne 202:703).

Таблиця 1

Метафоричні значення біблійного вислову "горобець-одинак" у творах "Батьків Церкви" (цифрами зазначено кількість вживань) *[12:83]:*

Сто-ліття н.е.	Циту-вання	Метафори					
		Давид	Христос	Релігійна людина	Чернець	Християн-ський народ	Церква
IV		1			1		
V	4		2	2			1
VI				1			
VII	1		1	2			
VIII			1	1			
IX	1		1	2			
X	2			1			
XI	1		2	2			
XII	4		2	4	1	1	

Цей маленький птах стає ніби символом релігійної людини, тому не дивно, що вже у 1247 р. (життєпис св. Франциска) з'являється нова назва птахів – "черниці" (сер.-лат. *monaclae*):

"*Interea, dum, sicut dictum est, multi appositi sunt ad fratres, beatissimus pater Franciscus iter faciebat per vallem Spoletanam: Qui ad locum quemdam applicuit prope Mevanium, in quo diversis generis congregata erat avium maxima multitudo, columbarum videlicet, cornicularum et aliarum quae vulgo monaclae vocantur... Benedixit denique ipsis, & signo crucis facto, licentiam tribuit, ut ad alium locum transvolarent. Beatus autem Pater ibat cum sociis suis, per viam suam gaudens, & gratias agebat Deo, quem omnes creaturæ supplici confessione venerantur." – Між тим, поки всі, як сказано, були зібрані, найблаженнєйший батько Франциск вирушив Сполетанською долиною до братів. Там, поблизу Менавія, зібралась велика кількість різного роду птахів, очевидно голубів, галок та інших, які в народі називаються черницями... Нарешті він їх благословив та, похрестивши, дав дозвіл перелетіти в інше місце. Блаженний батько пішов із супутниками радуючись, та дякував Господу, Якого всі створіння шанують у молитві* (Acta:699).

Які види птахів отримали назву "черниці" – не було відомо коментаторам видання: "*quamdam avium speciem significare*"*– означає якийсь вид птахів* (там же, 701). Можливо, що за час, який пролетів від написання життєпису покровителів птахів св. Франциска (1247р.) до виникнення флорентійської назви ворони та сороки *mulacchia* (1334р.), не збереглося вказівок, який саме різновид пернатих позначала лат. *monacla*.

Подивимося на ци три види птахів, які сіли поруч із св. Франциском у життєписі: *columbae* ("голуби"), *cornaculae* ("ворони") та *monaclae* (?). Італійську назву *mulacchia* пов'язують зі словом *monacchia* "черниця" (адже італ. *monacchia* утворена від засвідченого в життєписі лат. *monacla*!). Чому ж ця назва перенесена саме на ворону? Ворона в італійській мала й інше найменування: *cornacchia* [10, 56] (вона походить від іншої назви в життєписі – лат. *cornacula*).

Чи не могла виникнути нова назва ворони (*mulacchia*) саме тому, що у життєписі покровителя птахів св. Франциска латинську назву *monacla* сприйняли як назву ворони? Тобто, значення слова *monacla* запозичено з сусіднього у тексті слова *cornacula* "ворона".

Схема 1. *Поява значення "ворона" у слова monacla*

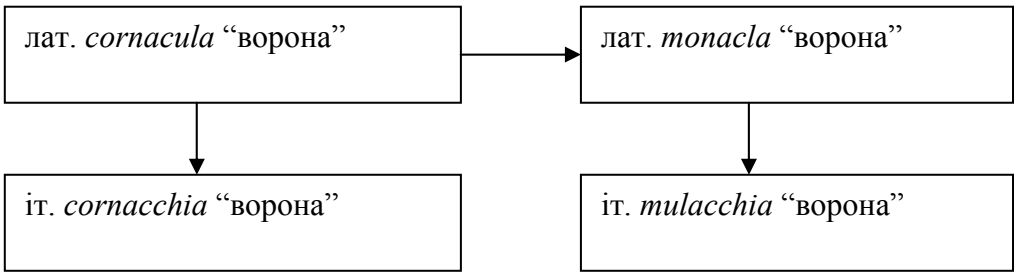

Якщо наше припущення правильне, тоді нова назва ворони та сороки "приземлюється" на міцний метафоричний ґрунт попередньої християнської традиції. Тобто, "черниця", як найменування птаха, – це творче наслідування метафори з біблійного псалма. Тільки через непорозуміння тексту життєпису св. Франциска біблійний горобець збільшився до ворони. Саме це непорозуміння може вказувати на народний шлях утворення назви у Флоренції.

Чому така назва виникла саме тут? Можливо, тому, що перший заступник св. Франциска, який очолив у 1227р. орден мінoритів (францисканців) – юрист Джованні Паренті – сам був родом із Флоренції, і саме в цьому місті з'являються одні з перших осередків ордену [13].

Висновки. Подібні семантичні переходи у романських мовах з'являються і пізніше. Наприклад, у XIV ст. у французькій виникає найменування папуги *parroquet* від іт. *parroco* "священик" [14:77] та згодом поширюється західнороманськими мовами: іт. *parrochetto* [15:731], іспанська [16:1117] та порт. *periqito* [17:70]. Причина подібного найменування знаходиться, на нашу думку, ще у дохристиянські часи та пов'язана з особливою важливістю для античної релігії деяких птахів (докладно дивіться нашу статтю [18]).

Подібним чином у світі птахів застосовують назви священиків і серед інших індоєвропейських мов, так що це навіть дає змогу А.П.Непокупному казати про семантичну модель: "семантичний перехід 'священик' → 'птах' не є чимось унікальним: він простежується у лексиці низки мов, у тому числі ... слов'янських..., балтійських... та германських мовах" [9:110]. Учений вважає, що такий перехід міг бути закладений ще в античні часи, оскільки ще в "Історії тварин" Аристотеля фіксують назву маленького птаха-королька *πρεσβυς*: *καλειται δε πρεσβυς και βασιλευς: διο και τον αετον αυτω φασι πολεμειν" – Називається або "старійшина", або "цар", бо обидва, як кажуть, з орлом воюють"* (переклад наш. – *П.М.*) (Aristote:90). Це слово мало перше значення "старійшина", тобто представник світської влади. Але, на думку Е.Бенвеніста, в ранньому періоді давньогрецької мови не було розрізнення духовної та світської влади [19:252-253]. На цій підставі А.П.Непокупний робить припущення про те, що семантичний перехід "священик – птах" міг бути закладений ще в античні часи [8:71].

Отже, італійська назва ворони та сороки від найменування служителя культу є продовженням християнської метафоричної традиції та стає у ряд типологічно подібних назв низки індоєвропейських мов. Тому нове амплуа цих птахів – порівняння з черницями – цілком закономірне явище. Підґрунтя подібної метафори знаходиться у релігіях, які передували християнству та формували його.

Перспективою подальших розвідок є дослідження інших випадків вторинної номінації в орнітонімах романських мов від назв служителів культу. Такі випадки, на нашу думку, є цікавими не тільки для мовознавства, але й для історії європейської культури. Цю культуру не можна уявити без найрізноманітнішого впливу християнства, яке, дійсно, є її джерелом та початком.

ЛІТЕРАТУРА

1.*Дворецкий И.Х.* Древнегреческо-русский словарь. В 2-х тт. – М., 1958. – Т.1. 2.*Скляревская Г.Н.* Языковая метафора в толковом словаре. Проблемы семантики (на материале русского языка). – М.: Ин-т русск. Языка АН СССР, 1988. 3.*Suolachti H.* Die deutsche Vögelnamen. Eine wotrgeschichtliche Untersuchung. – Strassburg: Verlag von Karl J.Teubner, 1909. 4.*Булаховський Л.А.* Славянские наименования птиц // Булаховський Л.А. Вибрані праці: У 5 т.– К.: Наук. думка, 1978. – Т.3. Славістика. Російська мова. – С.189-248. 5.*André J.* Les noms d'oiseaux en Latin. – Paris: Librairie Klincksieck, 1967. 6.Strutyński J. Polskie nazwy ptaków krajowych. – Wrocław; Warszawa; Kraków; Gdańsk: PAN, 1972. 7.*Cabard P., Chauvet B.* L'Étymologie des noms d'oiseaux. Origine et sens des noms des oiseaux du Paléarctique occidental (noms scientifiques, noms français et étrangers). – Paris: Eveil nature, 2003. 8.*Непокупний А.П.* Дохристиянські початки прусської та німецької назв королька в ельбінзькому словнику // Мовознавство. – 2005. – №3-4. – С.69-79. 9.*Непокупний А.П.* Прусское название христианского священика: *prestors* EV 707 // Colloquium Pruthenicum secundum. – Kraków: Universitas, 1998. – P.109-119. 10.*Battaglia S.* Grande dizzionario della lingua italiana. In 21 t. – Torino: Unione tipografica, 1961-2002. – T.11, 1981 Лингвистический энциклопедический словарь (1990). / Гл. ред. В.Н.Ярцева, – М.: Сов. энциклопедия. 12.*Махлін П.Я.* До походження франц. *moineau* 'горобець (passer domesticus)' // Мова та історія. – К., 2006. – №89. – С.81-86. 13.*Order* of friars minor // Catholic enciclopedy, 2006. Електронний ресурс: http://www.newadvent.org/cathen/06281a.htm 14. *Gorra E.* La novella della dama e dei tre papagalli // Romania, - Paris, 1892. – T.21. – P.74-78. 15.*Dizzionario* etimologico italiano. Red.: Meldi D., Carassiti A.M. – Genova, 2003. 16. Real Academia Española (RAE), – Madrid, 1992. 17.*Machado J.P.* Diccionario Etimologico de Lingua Portuguesa. 3-a edicão. Volumes 1-5, - Lisboa: Horizonte, 1977. – Vol.4. 18.*Махлін П.Я.* Птахи, які керували світом (до походження деяких назв папуг у романських мовах) // Мова та історія. – К., 2006. - №90. – С.69-74. 19.*Бенвенист Э.* Словарь индоевропейских социальных терминов. Пер. с франц. – М.: Прогресс, 1995.

ІЛЮСТРАТИВНИЙ МАТЕРІАЛ

Acta Sanctorum Octobris, ex Latinis & Graecis, aliarumque gentium Monumentis, servata primigenia veterum Scriptorum phrasi, collecta, digesta. Tomus IV, quo dies octavus & nonus continentur. – Brussels, 1780.

Aristote. Histoire des animaux. Liv. VIII-X / Texte établie et traduit par P. Louis. – Paris: Les belles letters, 1969.

Migne J.P. Patrologiae cursus. Pars Latina. Tomi 1-217, - Paris. 1844-1855.

МОСІЄНКО О.В.

Житомирський державний університет імені Івана Франка

РОЛЬ ДЕТЕРМІНАТИВІВ У ПРЕДСТАВЛЕННІ ЛЮДИНИ В АНГЛОМОВНИХ ГАЗЕТНИХ НОВИНАХ

Детермінативи англійської мови, які включають артиклі, квантифікатори, вказівні та присвійні займенники, досліджувалися як засоби зв'язності художніх текстів [1:220; 2:5], показники катафоричних і анафоричних відношень [3:6], розподілу уваги [4:377], членування абзацу і тексту [5:103; 6:103]. Вивчення їхніх функцій у газетних текстах обмежувалося лише описом відсутності артиклів у заголовках статей [7:69], а тому наразі ми не маємо вичерпних даних про роль детермінативів в організації газетних текстів, що й зумовлює актуальність статті. Мета цієї розвідки полягає у виявленні ролі детермінативів на різних етапах розгортання газетних повідомлень про людей: у заголовку, вступному та основному блоках.

Вибір детермінативів у текстах англомовних новин спрямований на активацію знань адресата, представлених фреймами та скриптами. Слідом за М.Мінським, фрейм розглядаємо як сітку, утворену верхніми і нижніми рівнями, які заповнені слотами [8:7]. Верхні рівні чітко визначені, оскільки завжди справедливі для певної ситуації, а слоти нижніх рівнів заповнюються конкретними даними, які представляють змінні властивості та деталі [8:7]. У предметно-центричному фреймі, виділеному С.А.Жаботинською [9:154], верхні рівні заповнені слотами ДЕХТО/ДЕЩО, до якого приєднуються кілька предикатів: ТАКИЙ характеризує індивіда за якісними параметрами, ТУТ-ЗАРАЗ – за локативними та темпоральними [10:16], СТІЛЬКИ – за кількісними, ТАК – за акціональними й оцінними.

У структурі фрейму ОСОБИ виділяємо загальний верхній рівень та два нижніх – індивідуальний і міжособистісний. При повідомленні інформації першим активується загальний рівень, оскільки презентує найбільш типові дані про людину: її професію, статус тощо. Індивідуальний рівень містить конкретні дані про особу в аспекті тематики

повідомлень. Міжособистісний рівень фрейму презентує взаємини особи з іншими людьми, пов'язуючи цей фрейм з іншими концептуальними структурами. На загальному рівні фрейму ОСОБИ виділяємо слот ДЕХТО, який іменується загальними іменниками на позначення людини. На індивідуальному рівні фрейму слот ТАКИЙ підпорядковує підслоти ВІК, ЗОВНІШНІСТЬ, РИСИ ХАРАКТЕРУ, слот ТУТ-ЗАРАЗ – підслоти МІСЦЕ ПРОЖИВАННЯ, МІСЦЕ РОБОТИ.

Міжособистісний рівень фрейму представлений слотами РОДИННІ ЗВ'ЯЗКИ та ПРОФЕСІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ. Слот РОДИННІ ЗВ'ЯЗКИ презентує членів родини. Слот ПРОФЕСІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ підпорядкований слоту ТАК предметноцентричного фрейму, оскільки відбиває спосіб існування особи завдяки певному виду діяльності. Слот ПРОФЕСІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ на індивідуальному рівні представлений підслотами ПРОФЕСІЯ, СТАТУС, РЕЗУЛЬТАТ, а на міжособистісному – підслотом ОБ'ЄКТ/СУБ'ЄКТ ДІЯЛЬНОСТІ

Газетні тексти, присвячені людям, активують в свідомості читачів фрейм ОСОБИ за рахунок заповнення слотів верхніх та нижніх рівнів. Текстова послідовність активації слотів загального, індивідуального та міжособистісного рівнів фрейму визначає порядок вживання детермінативів у заголовках, вступі, блоках головної події, фону, контексту, історії, вербальних реакцій або коментарів [11:131].

У газетних заголовках людину представляють власні назви та загальні іменники. Власне ім'я вказує на місце особи в суспільстві і забезпечує її точну ідентифікацію [12:51; 13:42; 14:66], позначаючи людину в усіх ситуаціях, у яких вона з'являється, незалежно від контексту [15:352]. Для заголовків американської преси властива презентація осіб за допомогою одномісних, напр., *Clinton Moves a Bit from Lieberman, and the War* [The New York Times 6.07.06], і двомісних антропонімів, напр., *Billy Graham, a Man Still on Fire* [The Wasington Times 10.07.06]. Двомісний антропонім представляє менш відому людину, що демонструє наведений приклад про проповідника Білі Грехема, знаного обмеженому колу людей, які належать до однієї релігійної групи. Одномісне власне ім'я представляє достатньо відому людину, і тому для читача достатньо прізвища, щоб ідентифікувати її, напр., *Bush promotes health care proposal* [The USA Today 26-28.01.07., 4A]. При представленні в заголовку людини, невідомої широкому колу читачів, одномісні антропоніми диференціюють осіб, об'єднаних певною сферою діяльності, напр., *Ginsburg 'lonely' without O'Connor*. У підзаголовку ідентифікація однієї з осіб (*Ginsburg*) забезпечується означеною іменною фразою, яка презентує її за професією/статусом і позначає сферу діяльності, напр., *The remaining female justice fears message sent by court composition* [The USA Today 26-28.01.07, 1A].

У заголовках безартиклеві та неозначені словосполучення ідентифікують людину за професією, що зумовлено типовістю інформації, представленою в слоті ДЕХТО загального рівня. Так, у заголовку *Teacher Says Charter School Fired Her for Organizing to Improve Pay Scale* [The New York Times 28.06.06] безартиклевий іменник *teacher* представляє вчительку, яка бореться за підвищення платні. Неозначений артикль з іменниками на позначення професій презентує людину, яка виконує достатньо поширену дію, напр., *A Standout Teacher Who Also Stands Out* [The New York Times 5.09.05].

Означений артикль вказує на розгортання індивідуального рівня фрейму ОСОБИ, презентуючи людину, яка виконує специфічну дію, обмежену моментом мовлення, позначеним прислівником, напр., *The Doctor Won't See You Now and an Era Will be Gone* [The New York Times 10.02.2006, B1], або при локалізації особи в певному місці, напр., *The Hotel Man Who's Expanding the Javits Center* [The New York Times 10.02.2006, B2].

У заголовках присвійні займенники співвідносять слоти індивідуального рівня з особою, яка слугує орієнтиром для розгортання тексту. Вони оформлюють іменні одиниці на

позначення частин тіла, заповнюючи підслот ЗОВНІШНІСТЬ, напр., *Putting Millions Where Her Heart Is, in Schools* [The New York Times 16.06.06], вказують на результати або об'єкти діяльності, представлені в слоті ПРОФЕСІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ, напр., *Powel Calls His UN Speech a Lasting Blot on His Record* [The New York Times 9.09.05], або іменують зв'язки людей по роботі або навчанню, напр., *Harvard's President is again at Odds with his Faculty* [The New York Times 15.02.06].

Інформація про людину, ідентифіковану в заголовку, конкретизується в основному блоці повідомлення за рахунок заповнення слотів індивідуального і міжособистісного рівнів фрейму ОСОБИ. У текстах повідомлень номінативні одиниці на позначення рис обличчя, частин тіла, предметів одягу, прикрас вживаються з неозначеним артиклем як засобом співвіднесення концептуального об'єкта з межами поля сприйняття в близькій перспективі [16:76] або з присвійним займенником, який вказує на відношення приналежності. З назвами одягу неозначений артикль представляє ситуацію з точки зору стороннього спостерігача, на що вказує контекст, напр., *Mrs.Ray, 47, wore a brightly flowered skirt, a pink jean jacket, flip-flops, silver rings on each finger and an eyebrow ring. Her new students wanted to know how many tattoos she has ("just three") and whether eyebrow-piercing hurt. ("It dd not")* [The New York Times 7.09.05]. У наведеному прикладі зовнішність місіс Рей, вчительки, представлена з позиції учнів, яких вона навчає.

Присвійний займенник презентує предмети одягу відносно їхнього власника, про що свідчить його використання в наступному реченні, яке спрямоване на створення ефекту контрасту між віком і зовнішністю особи, напр., *She neihter looks nor feels her age. Not her fault that, in her black pinstripe jacket, silver-knot jewelry, and reptile stilettos, she radiates chic* [The New York Times 16.06.06]. Поєднання в одному блоці тексту присвійного займенника й неозначеного артикля при позначенні вбрання дозволяє представити людину в різних ракурсах – з точки зору стороннього спостерігача та власника, напр., *He delivers his talks in business attire slacks, a blazer, tie and a well-starched shirt. For years, he wore his blue astronaut jumpsuit* [The New York Times 24.02.06]. У словосполученні *a well-starched shirt* неозначений артикль презентує одяг астронавта з позиції аудиторії, перед якою він виголошує свої промови, а присвійний займенник у виразі *his blue astronaut jumpsuit* представляє зовнішність з позиції самого героя, акцентуючи тривалість такого вигляду, зумовленого потребами його професії.

Підслот ВІК в текстах новин відображений сполученням іменників із квантифікаторами, кількісними числівниками, неозначеним та означеним артиклями, присвійними і вказівними займенниками, які по-різному характеризують вік людини. Квантифікатори співвідносять вік особи з темпоральною шкалою, напр., *Ms.Byrne Lau, 33, said she had been singled out for distributing copies of the pay scale for teachers in New York City's traditional public schools* [The New York Times 28.06.06], а сполучення неозначеного артикля з числівником створює враження про людину в певний період її життя, напр., *The iconoclastically inclined educator Courtney Sale Ross, who at an unwrinkled 58, qualifies for AARP membership in the chronological sense only* [The New York Times 16.06.06].

Означений артикль сполучається з числівником і власним ім'ям при відображенні руху особи життєвим шляхом, напр., *Denice Dee Denton…fell to her death from a skyscraper in San Francisco on Saturday. …Only a few speakers alluded to any controversy surrounding the 46-year-old Dr.Denton* [The New York Times 30.06.06]. Присвійний займенник презентує вік з точки зору героя, про що в наступному прикладі свідчить дієслово *feel*, напр., *The Rev.Billy Graham, feeling the weight of his 87 years but still on fire with the gospel, returned to the pulpit* [The Washington Times 10.07.06]. Вказівні займенники позначають вік людини в емоційному аспекті [17:2] за рахунок сполучення з одиницями на позначення почуттів, напр., *Visitors and staffers loitering nearby seem spellbound, echoing the reaction this 29-year-old Brit has generated*

since emerging in the U.K. [The USA Today 24.02.06., 9A]. У наведеному прикладі частини речення *echoing the reaction* та *has generated since emerging in the U.K* позначають емоційну реакцію людини.

Підслот РИСИ ХАРАКТЕРУ в текстах газетних новин позначається іменними фразами, оформленими присвійними займенниками та неозначеними артиклями. Присвійні займенники презентують моральні якості особи з позиції інших людей, з якими вона взаємодіє, напр., "*Just walking in I could see her love for individuality" said Stephanie Cody, a junior who was excited about having Ms.Ray for Advanced Placement English* [The New York Times 7.09.05]. Неозначений артикль наділяє людину певними рисами з позиції стороннього спостерігача, напр., *"I think we are going to see a much different leadership style from John," said Rep. H.James Saxton, New Jersey Republican. "He is a very organized and focused individual"* [The Washington Times 6.02.06].

Інформація підслоту МІСЦЕ ПРОЖИВАННЯ презентується присвійними займенниками, тому що, як правило, будинок належить або орендується людиною, тобто між ними встановлюються відношення постійної або тимчасової власності. Активуючи підслот МІСЦЕ ПРОЖИВАННЯ, присвійний займенник вказує на знаходження суб'єктів у макро- або мікропросторі. Перший представлений континентами, частинами світу, країнами, штатами, а другий – містами, будинками, кімнатами. Топоніми локалізують людей в макропросторі, а загальні іменники з присвійними займенниками пов'язують людину з макропростором, напр., *While Italy welcomed home its triumphant World Cup champions on Monday, France awaited a full explanation of why its national team captain, Zinedine Zidane, head-butted an opponent in the chest and was ejected; By being ejected, Zidane left France without its best player* [The New York Times 11.06.06] та з мікропростором, напр., *The senator, Mary L.Landrieu, …who walked her children out of her lakeside home expecting correctly, that she would never see it again…* [The New York Times 9.09.05]. У складі словосполучень *its national team captain Zinedine Zidane, its best player* та *its triumphant World Cup champions* присвійний займенник *its* вказує на зв'язок спортсменів з Італією (*Italy*) та Францією (*France*), тобто розміщує їх у макропросторі, а в іменній фразі *her lakeside home* локалізує людини в мікро просторі, представленому будинком.

При представленні житла людини як місця дії з точки зору стороннього спостерігача використовується означений артикль, напр., […] *he walked into the house where, according to investigators, American soldiers raped and murdered a 14-year-old Iraqi girl and murdered her sister and parents* [The International Herald Tribune 7.08.06, 5]. У цьому фрагменті будинок представлений як місце злочину, описаного означальним реченням – *where American soldiers raped and murdered a 14-year-old Iraqi girl and murdered her sister and parents*.

Позначення підслоту МІСЦЕ РОБОТИ оформлюється сполученням іменників з означеним, неозначеним артиклем або присвійними займенниками. Означений артикль представляє офіційну або державну установу, а присвійний займенник позначає частину приміщення або кабінет, у якому працює людина, напр., *As Hurricane Katrina wailed out of the Gulf of Mexico, Dr.Norman E.McSwain Jr., chief of trauma surgery at the New Orleans hospital known as Big Charity, relished watching what he called "water blowing sideways in big slats, like Venetian blinds", from inside his office* [The New York Times 9.09.05]. У наведеному прикладі означений артикль позначає лікарню (*the New Orleans hospital*), де працює Норман, а присвійний займенник (*his office*) вказує на його службовий кабінет.

Неозначений артикль акцентує увагу на якісних або кількісних параметрах місця роботи в аспекті кількості людей, з якими співпрацює особа, напр., *NEST, a school for 730 gifted and talented children of mainly middle-class parents; Ross Global Academy, a school for 160 mainly underprivileged students* [The New York Times 16.06.06]. У наведених прикладах

неозначений артикль у словосполученні *a school for 730 gifted and talented children* презентує кількісні характеристики закладів, з якими пов'язана діяльність особи.

Слот РОДИННІ ЗВ'ЯЗКИ позначається іменниками з присвійними займенниками та означеним артиклем, тому що демонструє приналежність людей до однієї соціальної групи – сім'ї. Займенники іменують членів родини в аспекті відношень між ними з позиції героя, про що свідчить підмет та присудок, які вказують на те, що інформація надходить від особи, напр., *She revels in her roots in Brayan, Texas, where her family owned a Coca-Cola franchise and where her maternal grandfather instilled in her a brand of social conscience;…she says of her decision, inspired by her deceased husband, to form and ultimately colonize the Ross School* [The New York Times 16.06.06]. Означений артикль презентує членів родини в аспекті їхньої взаємодії під час розмови, напр., "*See you tomorrow," the father said to the son* [The Washington Times 25.12.05].

Відображення в текстах новин слоту ПРОФЕСІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ здійснюється означеним і неозначеним артиклями, а також присвійним займенником при активації підслотів на представлення статусу осіб, колег, суб'єктів або предметів діяльності. В основних блоках газетних повідомлень означений артикль оформлює іменні фрази на заповнення підслоту СТАТУС з метою відображення найважливішої професійної властивості особи в конкретній ситуації, напр., *Zidane was named the top player of the tournament by journalists covering the World Cup*, позначення загальновизнаної оцінки, напр., *Many consider Zidane the greatest player of the past 20 years* [The New York Times 11.06.06], а також зіставляє особу з іншими людьми за професійною ознакою, напр., *The world's most famous evangelist had held crusades in Baltimore in 1949 and 1981* [The Washington Times 10.07.06]. Перші два приклади акцентують професійну характеристику гравця під час чемпіонату світу та його загальновизнану оцінку як найкращого футболіста за останні 20 років. В останньому прикладі означений артикль презентує найбільш відомого проповідника в світі, про що свідчить використання прикметника в найвищому ступені порівняння – *the world's most famous*.

Неозначений артикль подає професійні характеристики особи з точки зору інших людей, про що в наступному реченні свідчить підмет, виражений особовим займенником *I*, та присудок, виражений дієсловом *think*, напр., *"I think he's been a terrific president", said Edward L.Glaeser, an economics professor* [The New York Times 25.02.06]. При заповненні слоту ПРОФЕСІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ присвійний займенник оформлює іменні одиниці на позначення суб'єктів діяльності на міжособистісному рівні, тому що на цьому етапі повідомлення презентація героя здійснюється за рахунок позначення його зв'язків з іншими людьми, напр., *Tadijki, 35, has moved his developmentally disabled students from the shadows into the spotlight. ... Tadijki's first move was to get his students out of the modular where they had been housed and into the main school building* [The USA Today 1.11.2006, 10D].

Таким чином, у текстах газетних новин, присвячених людині, детермінативи в складі іменних фраз презентують основні ознаки індивіда, заповнюючи слоти фрейму ОСОБИ. Слот ДЕХТО активується на загальному рівні безартиклевими і неозначеними іменними фразами на позначення людини, а на індивідуальному – антропонімами та іменниками з означеним артиклем або присвійним займенником. При заповненні підслотів індивідуального і міжособистісного рівнів фрейму ОСОБИ використовуються неозначений артикль, присвійний і вказівний займенниками. Означений артикль вказує на найвищу оцінку професійних якостей людини, вказує на офіційне місце роботи, житло як місце подій і позначає членів сім'ї. Присвійний займенник оформлює іменні фрази на позначення віку, зовнішності, якщо вони подаються з позиції героя повідомлення, а також відбиває родинні відношення між членами сім'ї, пов'язує місце проживання з мікро- або макропростором, презентує колег або суб'єктів діяльності. Неозначений артикль оформлює іменні фрази на

позначення рис характеру, зовнішності, професії при представлені особи з позицій інших людей або при відтворенні певного етапу життя людини. Квантифікатори локалізують особу на темпоральній шкалі при позначенні віку, а сполучення неозначеного артикля з числівниками створює враження про людину в певний період її життя. Подальше дослідження передбачає вивчення ролі детермінативів у газетних новинах правової та політичної тематики.

ЛІТЕРАТУРА

1.*Вендлер З.* Сингулярные термы // Новое в зарубежной лингвистике. – Вып.13.: Логика и проблемы лингвистики (Проблемы референции). – М.: Прогресс, 1982. – С.370-387. 2.*Мамедов А.Я.* Роль артиклей как связующих элементов текста: Автореф. дис. …канд. филол. наук / 10.02.04. – М., 1990. 3.*Барабаш Е.В.* Анафорическое и катафорическое употребление определенного артикля: Автореф. дис. …канд. филол. наук. – М., 1982. 4.*Вайнрих Х.* Текстовая функция французского артикля // Новое в зарубежной лингвистике. – Вып.8. Лингвистика текста. – М.: Прогресс, 1978. — С.370-387. 5.*Реферовская Е.А.* Лингвистические исследования структуры текста. – Л.: Наука, 1983. 6.*Москальская О.И.* Грамматика текста. – М.: Высшая школа, 1981. 7.*Вербин А.А.* Артикль в газетном заголовке // Иностранные языки в школе. – 1984. – №2. – С.69-71. 8.*Минский М.* Фреймы для представления знаний. – М.: Энергия, 1979. 9.*Жаботинская С.А.* Теория номинации: когнитивный ракурс // Вестник МГЛУ. Вып. 478: Лексика в разных типах дискурса. – М., 2003. – С.145-164. 10.*Жаботинская С.А.* Концептуальный анализ: типы фреймов // Вісник Черкаського університету. Сер. Філологічні науки. – Вип. 11. – Черкаси, 1999. – С.13-25. 11.*Дейк Т.А. ван* Язык. Познание. Коммуникация. – М.: Прогресс, 1989. 12.*Брандес М.П.* Стилистика немецкого языка. – М.: Высшая школа, 1990. 13.*Потапенко С.И.* Риторический аспект функционирования детерминативов английского язика: Дис… канд. филол. наук: 10.02.04. – К., 1991. 14.*Руденко Д.И.* Собственные имена в контексте современных теорий референции // Вопросы языкознания. – 1988. – №3. – С.55-68. 15.*Hall D.G.* Semantics and the acquisition of proper names // Language, Logic and Concepts. – Cambridge (Mass.): The MIT Press, 1999. – P.337-372. 16.*Потапенко С.І.* Мовна особистість у просторі медійного дискурсу (досвід лінгвокогнітивного аналізу). – К.: Видавничий центр КНЛУ, 2004. 17.*Иванина Г.Н.* Эмоционально-оценочная функция местоимений в современном немецком языке //www.amursu.ru/vestnik/4/v4_philolog–1.doc.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1.The New York Times 10.02.06; 14.06.05; 25.02.06; 6.07.06; 28.06.06; 7.09.05; 16.06.06; 9.09.05; 30.06.06; 2.07.06; 15.02.06; 24.02.06; 11.06.06; 9.09.05; 15.02.06. 2. The USA Today 24.02.06; 1.11.06. 3.The Washington Times 10.07.06; 6.02.06; 25.12.05. 5.The International Herald Tribune 7.08.06.

НІКОНОВА В.Г.

Дніпропетровський університет економіки та права

ХУДОЖНІ КОНЦЕПТИ В ТРАГЕДІЯХ ШЕКСПІРА: СМИСЛОВИЙ АСПЕКТ

Пильна увага сучасної лінгвопоетики, інтенсивний розвиток якої пов’язується з іменами Д.Фрімена, М.Фрімен, В.А.Кухаренко, О.П.Воробйової, І.М.Колєгаєвої, Л.І.Бєлєхової, О.М.Кагановської, до специфіки ідіостилів окремих авторів, до способів відбиття у художньому тексті позамовної дійсності та принципів реконструкції світорозуміння художника слова й експлікації концептуального змісту літературних творів обумовлює подальшу розробку проблеми визначення одиниць індивідуально-авторської художньої системи. У зв’язку з цим у фокус когнітивних досліджень семантики художнього тексту потрапили концепти, що характеризують авторський вибір концептуальних пріоритетів і формують індивідуально-авторську картину світу у художньому творі, яка визначається естетичними домінантами письменника. У когнітивних дослідженнях художньої семантики концепти розглядаються як одиниці поетичної картини світу автора, які матеріалізуються в художньому тексті образними засобами вираження, обумовленими творчим задумом творця [1]; досліджуються способи вербалізації концептів у художньому творі, їхня динаміка в поетичній концептосфері, смислова структура концептів тощо [2].

Мета цієї статті – представити методику розкриття змісту художніх концептів, вербалізованих у трагедіях В.Шекспіра, через виокремлення у їхній структурі смислових

атрибутів як елементів смислу. Зазначена мета обумовлює вирішення таких завдань: 1) дати тлумачення смислової структури художнього концепту та встановити її компоненти; 2) описати процедури виявлення смислових атрибутів у структурі художнього концепту на прикладі концепту СМЕРТЬ, вербалізованого у трагедіях Шекспіра; 3) розкрити зміст художнього концепту СМЕРТЬ через надання ієрархії смислових атрибутів у його структурі.

Смислова структура концепту, як уважається в численних дослідженнях з когнітивної лінгвістики й лінгвокультурології, зумовлена способом його формування у свідомості людини – від почуттєвого сприйняття до розумової діяльності. Вважають, що концепти формуються у свідомості на основі поєднання кількох факторів: чуттєвого досвіду (сприйняття навколишнього світу безпосередньо через органи зору, слуху тощо); предметно-практичної діяльності людини (операції з різними предметами); експериментально-пізнавальної та наукової діяльності; розумової діяльності (судження, висновки, операції з уже відомими концептами); вербального та невербального спілкування [3:25-26]. Як «різносубстратна одиниця оперативної свідомості» [4:143] концепт складається з «компонентів (концептуальних ознак), тобто окремих ознак об'єктивної чи суб'єктивної дійсності, які диференційовано відбиті у його змісті і розрізняються за ступенем абстрактності: від ядерного, гранично конкретно-образного до периферійно високого ступеня абстрактності» [5:101-102].

У сучасних дослідженнях з когнітивної лінгвістики та лінгвокультурології наголошується на складній багатовимірній і багатокомпонентній структурі концептів. Крім поняттєвої основи структура концепту включає «соціо-психо-культурну частину, що не стільки мислиться носієм мови, скільки переживається ним; вона включає асоціації, емоції, оцінки, національні образи й конотації, властиві певній культурі; тобто концепт – це все те, що ми знаємо про об'єкт» [6:97]. Поняттєвий та ціннісний компоненти формують структуру концептів як складників національної наукової картини; у художніх та буденних концептах присутній ще й образний смисловий компонент [7:7]. Крім зазначених компонентів у складі структури концепту дослідники виділяють також фактуальний елемент [8:42]. Багатошарова модель концепту зображається також як така, що включає ядро і модуси: раціонально-логічний, картинно-образний, модус фіктивності та аксіологічний [9:10-11].

Художній концепт також має багатокомпонентну структуру, котра може бути виявлена в результаті аналізу мовних засобів репрезентації концепту. Так, аналіз концептів поетичного світу Г.Іванова, проведений І.А.Тарасовою, показав, що в різних типах концептів виявляються предметний, поняттєвий, асоціативний, образний, символічний і ціннісно-оцінний компоненти [10:42-49]. Художні концепти, ідентифіковані в трагедіях Шекспіра із застосуванням методики поетико-когнітивного аналізу, основу якої складає синтез літературознавчої і лінгвістичної парадигм аналізу тексту, поданих крізь призму когнітивної парадигми [11], також є багатовимірними утвореннями. Структурна організація художніх концептів у трагедіях Шекспіра, розглянута у вертикальному й горизонтальному плані, є ієрархічною системою мікросистем, кожна з яких має складну структуру. Ієрархічні шари концепту (вертикальний план) – предметно-почуттєвий, образно-асоціативний і смисловий – виділяються з урахуванням ступеня абстракції тих знань, які структуруються в концепті. Будова кожного шару (горизонтальний план) є індивідуальною: предметно-почуттєвий шар має фреймову структуру, образно-асоціативний рівень репрезентується набором концептуальних схем, для смисловий шар подається у вигляді поля [12].

Смисловий шар – останній, найвищий рівень абстракції в системі художнього концепту. Тут зміст художнього концепту розкривається через його *смислові атрибути*, виявлені в результаті *асоціативного осмислення* концептуальних метафоричних схем, як базових, так і поетично переосмислених [13:67-72], які матеріалізуються у словесних поетичних образах та необразній лексиці в трагедіях Шекспіра, а також *компонентного*

аналізу словникового значення лексем, що слугують на позначення концептів-корелятів у складі зазначених концептуальних метафор (див. рис. 1).

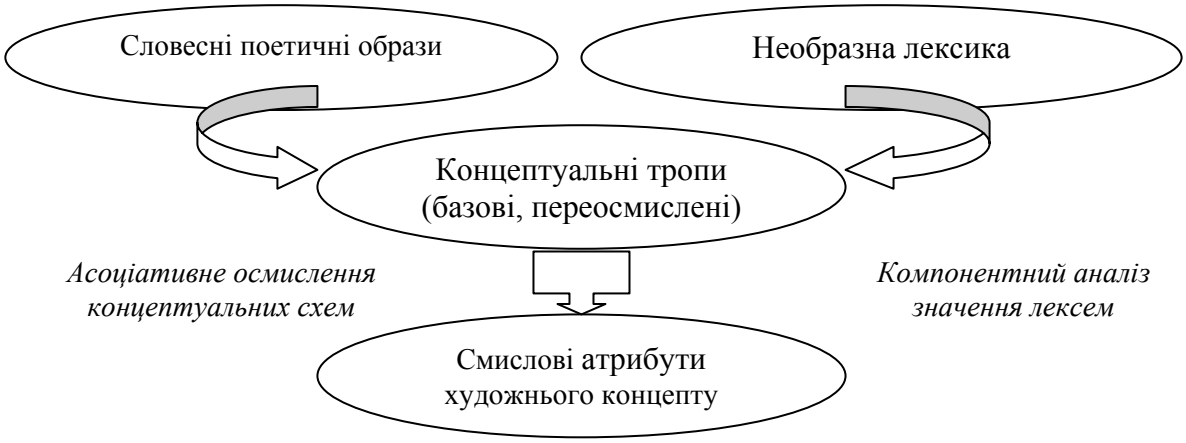

Рис. 1. *Етапи розкриття змісту художнього концепту через його смислові атрибути*

Семантичний аналіз, спрямований на виявлення компонентів значення мовного знака, є необхідною передумовою аналізу концептуального, який охоплює сферу співвідношення світу речей (реальна картина світу), світу мови (вербальна картина світу) і світу ідей (концептуальна картина світу) [4:157]. Семантичний аналіз, що «розкриває знання про світ» [14:5], надає дослідникові «той матеріал, що підлягає подальшому аранжуванню в складі концептуальної моделі» [15:13]. Наприклад, на основі аналогового осмислення розгорнутої авторської метафори у контексті з трагедії «Ромео і Джульєтта» –*"ROMEO. Thou detestable maw, thou womb of death, / Gorg'd with the dearest morsel of the earth, / Thus I enforce thy rotten jaws to open, / And in despite I'll cram thee with more food"* (Shakespeare, 136) – *«РОМЕО. Огидна пащо! Ти, утробо смерті! / Пожерла щонайкращий дар землі! / Я щелепи гнилі твої розкрию / І силою новий напхаю корм»* (Шекспір, 412) – реконструйовано базову концептуальну метафору DEATH IS A DEVOURER (СМЕРТЬ Є ПОЖИРАЧ). У результаті компонентного аналізу значення лексеми «пожирач», що слугує на позначення концепту-кореляту A DEVOURER (ПОЖИРАЧ), – «той, хто пожирає, поглинає кого-, що-небудь» (ВТССУМ, 827); від «пожирати» – «1. Поїдати що-небудь із жадібністю, без остачі (про тварин), їсти що-небудь із жадібністю, у великій кількості (про людей); 2. Знищувати, спалюючи, поглинаючи і т. ін. кого-, що-небудь; 3. Не давати існувати, діяти, функціонувати» [там само] – виявляються такі концептуальні атрибути концепту-кореляту, як *всеїдність* («поїдати що-небудь»), *ненаситність* («у великій кількості, без остачі»), *жадібність* («із жадібністю»), *знищення* («знищувати»), *поглинання* («знищувати, поглинаючи»), *згубність*(«не давати існувати, діяти, функціонувати»). Асоціативне осмислення зазначених концептуальних атрибутів додає ще один атрибут – *ворожість*. Так, у результаті семного аналізу словникового значення лексеми «пожирач», що слугує на позначення концепту-кореляту A DEVOURER (ПОЖИРАЧ) у базовій концептуальній метафорі DEATH IS A DEVOURER (СМЕРТЬ Є ПОЖИРАЧ), а також асоціативного осмислення виявлених семантичних елементів художній концепт СМЕРТЬ подається через такі смислові атрибути, як *всеїдність, ненаситність, жадібність, поглинання, знищення, згубність, ворожість.*

Якщо концепт-корелят позначається двома чи більше лексемами, як, наприклад, в оказіональній концептуальній метафорі DEATH IS EVERLASTING REST (СМЕРТЬ Є ВІЧНИЙ СПОКІЙ), то аналізується смислова структура кожної лексеми. Так, спираючись на тлумачення словникових значень слова *rest* «відпочинок» – «відновлення сил після втоми

припиненням дії, руху і т. ін.; проведення часу на дозвіллі, без праці, якоїсь дії» (ВТССУМ, 136) та «спокій» – «відсутність руху і шуму; нерухомість, тиша; стан душевної рівноваги, відсутність хвилювань, сумнівів, клопотів та ін.; повний відпочинок, бездіяльність» (ВТССУМ, 1176), виділяємо такі смислові атрибути концепту-кореляту REST, як: *припинення дій, руху, бездіяльність, розслабленість, нерухомість, відновлення сил після втоми, тиша.* Тлумачення словникових значень слова *everlasting* «вічний», «нескінченний» – «вічність – про плин часу, що не має початку й кінця; безконечність; про дуже довгий час, віки» (ВТССУМ, 149); «нескінченність – про час, який дуже довго триває, який не має видимих меж, який не кінчається, постійний» (ВТССУМ, 616) – додає такі смислові атрибути, як *вічність, безконечність, необмеженість, нескінченність, постійність.*

У трагедійній картині світу в п'єсах Шекспіра зміст художнього концепту СМЕРТЬ розкривається через сукупність смислових атрибутів відповідного концепту, що виявлені із застосуванням запропонованої методики через асоціативне осмислення концептуальних метафор (див. табл. 1).

Таблиця 1

Смислові атрибути художнього концепту СМЕРТЬ

Концептуальні метафори	Смислові атрибути
DEATH IS SLEEP	*Спокій; тиша; розслабленість; нерухомість; безтурботність; умиротворення*
DEATH IS ETERNAL SLEEP	*Вічність; нескінченність; спокій; тиша; розслабленість; нерухомість; безтурботність; умиротворення*
DEATH IS DREAM	*Напруженість; невідомість; неясність; стурбованість; страх*
DEATH IS REST	*Припинення дій, руху; відновлення сил після втоми; спокій; розслабленість; нерухомість; безтурботність; бездіяльність; тиша*
DEATH IS EVERLASTING REST	*Вічність; безконечність; необмеженість; нескінченність; постійність; припинення дій, руху; безтурботність; бездіяльність; розслабленість; нерухомість; відновлення сил після втоми; тиша*
DEATH IS DEPARTURE	*Віддалення від певного місця; відсутність у певному місці; неясність; невідомість; рух у просторі й у часі*
DEATH IS GOING TO AN UNDISCOVERED COUNTRY	*Невідомість; неясність; віддалення від певного місця; відсутність у певному місці; рух у просторі й у часі*
DEATH IS GOING TO A FINAL DESTINATION	*Визначеність наперед; неминучість; закінченість; безповоротність; невідомість; неясність; віддалення від певного місця; відсутність у певному місці; рух у просторі й у часі*
DEATH IS PAYMENT ON LAST ACCOUNT	*Закінченість; завершеність; необхідність; зумовленість; невідворотність*
DEATH IS A DEVOURER	*Всеїдність; ненаситність; жадібність; поглинання; знищення; згубність; нещадність; невблаганність; ворожість*
DEATH IS INSATIABLE CANKER	*Невпинність; ненажерливість; жадібність; всеїдність; ненаситність; нещадність; невблаганність; ворожість; знищення; згубність*
DEATH IS AN ADVERSARY	*Неприхильність; ворожість; небезпека; згубність*
DEATH IS A LEAN MONSTER	*Огидність; жахливість; неприхильність; ворожість; небезпека; згубність*
DEATH IS A MASTER	*Владність; перевага*

DEATH IS A BITTER GUIDE	*Злобність; ворожість; нетерплячість; невблаганність; владність; перевага*
DEATH IS A LOVER	*Прихильність; владність*
DEATH IS A POSSESSOR	*Безроздільне володіння; владність; перевага*
DEATH IS A HUMAN BEING	*Тлінність; неприхильність; ворожість*
DEATH IS LOSS OF FLUID	*Висихання; втрата життєвих сил; згубність; безповоротність*
DEATH IS THE INFLOW OF FLUID	*Ворожість; згубність*
DEATH IS DARKNESS	*Темрява; відсутність світла; нечіткість; неясність; безтілесність; невідомість; небезпека*
DEATH IS NIGHT	*Морок; пітьма; темрява; відсутність світла; нечіткість; неясність; безтілесність; невідомість; небезпека; жах*
DEATH IS COLDNESS	*Холод; заціпеніння; нерухомість; байдужість; інертність*
DEATH IS WINTER	*Задубіння; холод; заціпеніння; припинення життєво важливих процесів; нерухомість; байдужість; інертність; відчуття самотності; порожнечі, безнадії*
DEATH IS ETERNAL EXILE	*Вічність, безстроковість, нескінченність, примусове віддалення від певного місця, відсутність у певному місці, примушеність, безповоротність, невідомість, небезпека*
A GRAVE IS ETERNAL HOME	*Темрява, відсутність світла, холод, нерухомість, вічність, безстроковість, нескінченність, приреченість, відчуття самотності, порожнечі, безнадії*
DEATH IS THE END OF LIFE'S JOURNEY	*Кінець; завершення певного періоду; безповоротність; завершення руху у часі й просторі; нерухомість; закономірність; невідворотність; безнадійність; невідомість*
DEATH IS THE END OF ALL	*Кінець; зникнення; невідворотність; закономірність; безнадійність; відчай; жах; невідомість; небезпека*
DEATH IS DATELESS BARGAIN	*Безстроковість; вічність; нескінченність; необхідність; примушеність; зумовленість; невідворотність; владність*
DEATH IS BLISS	*Блаженство; бажаність; щастя; честь; слава*
DEATH IS EXPIATION	*Спокута; відбування покарання; каяття; очищення; зумовленість; полегшення; благо; блаженство; бажаність*

Цей перелік смислових атрибутів у структурі художнього концепту СМЕРТЬ не є остаточним, оскільки він може варіюватися за рахунок додавання інших змістовних характеристик концепту, що виникають в уяві читача / інтерпретатора у результаті його асоціацій та життєвого досвіду. Наприклад, в оказіональній концептуальній метафорі A GRAVE IS ETERNAL HOME (МОГИЛА Є ВІЧНИЙ ДІМ) смислові атрибути виділяються не тільки на основі словникових тлумачень лексичних одиниць, що слугують на позначення концепту-кореляту ETERNAL HOME (ВІЧНИЙ ДІМ), – *вічність, безстроковість, нескінченність, приреченість,* а й у результаті асоціацій, що викликає саме слово «могила» – «яма для поховання померлого» (ВТССУМ, 535), яке вербалізує концепт-референт A GRAVE (МОГИЛА) – *темрява, відсутність світла, холод, нерухомість, відчуття самотності, порожнечі, безнадії.* Але цей ряд смислових атрибутів може бути доповнений новими чи змінений на інші залежно від асоціацій інтерпретатора, його суб'єктивного сприйняття дійсності та його фонового знання.

Зміст художнього концепту СМЕРТЬ може бути розкритий через сукупність смислових атрибутів у його структурі. Розташовані за частотністю вживання, смислові атрибути утворюють ієрархію, що уможливлює виявлення різного ступеня їхньої важливості. Головними концептуальними атрибутами, закріпленими в смисловому шарі художнього

концепту СМЕРТЬ, уважаємо такі, що посідають перші місця у переліку зазначених смислових атрибутів, тобто є найчастотнішими: *невідомість, нерухомість, ворожість, нескінченність, небезпека, неясність, згубність, владність, вічність, спокій* (див. табл. 2).

Таблиця 2

Ієрархія смислових атрибутів художнього концепту СМЕРТЬ за частотністю вживання

№ п/п	Смисловий атрибут	Кількість	№ п/п	Смисловий атрибут	Кількість
1.	*Невідомість*	9	44.	*Закономірність*	2
2.	*Нерухомість*	8	45.	*Безнадійність*	2
3.	*Ворожість*	8	46.	*Відчуття самотності, порожнечі*	2
4.	*Небезпека*	6	47.	*Бажаність*	2
5.	*Нескінченність*	6	48.	*Блаженство*	2
6.	*Неясність*	6	49.	*Умиротворення*	2
7.	*Згубність*	6	50.	*Каяття*	1
8.	*Владність*	5	51.	*Відбування покарання*	1
9.	*Вічність*	5	52.	*Спокута*	1
10.	*Спокій*	4	53.	*Слава*	1
11.	*Розслабленість*	4	54.	*Честь*	1
12.	*Безтурботність*	4	55.	*Щастя*	1
13.	*Відсутність у певному місці*	4	56.	*Благо*	1
14.	*Рух у просторі й у часі*	4	57.	*Очищення*	1
15.	*Безповоротність*	4	58.	*Полегшення*	1
16.	*Невідворотність*	4	59.	*Визначеність наперед*	1
17.	*Тиша*	4	60.	*Напруженість*	1
18.	*Припинення дій, руху*	3	61.	*Стурбованість*	1
19.	*Зумовленість*	3	62.	*Приреченість*	1
20.	*Перевага*	3	63.	*Неминучість*	1
21.	*Темрява*	3	64.	*Завершеність*	1
22.	*Відсутність світла*	3	65.	*Поглинання*	1
23.	*Холод*	3	66.	*Невпинність*	1
24.	*Безстроковість*	3	67.	*Ненажерливість*	1
25.	*Віддалення від певного місця*	3	68.	*Огидність*	1
26.	*Примушеність*	3	69.	*Жахливість*	1
27.	*Неприхильність*	3	70.	*Злобність*	1
28.	*Закінченість*	2	71.	*Нетерплячість*	1
29.	*Необхідність*	2	72.	*Прихильність*	1
30.	*Всеїдність*	2	73.	*Безроздільне володіння*	1
31.	*Ненаситність*	2	74.	*Задубіння*	1
32.	*Знищення*	2	75.	*Висихання*	1
33.	*Жадібність*	2	76.	*Втрата життєвих сил*	1
34.	*Відновлення сил після втоми*	2	77.	*Морок*	1
35.	*Жах*	2	78.	*Пітьма*	1
36.	*Нечіткість*	2	79.	*Припинення життєво важливих процесів*	1
37.	*Безтілесність*	2	80.	*Страх*	1
38.	*Кінець*	2	81.	*Відчай*	1
39.	*Заціпеніння*	2	82.	*Бездіяльність*	1
40.	*Інертність*	2	83.	*Завершення певного періоду*	1

41.	*Байдужість*	2	84.	*Завершення руху у часі й просторі*	1
42.	*Невблаганність*	2	85.	*Тлінність*	1
43.	*Нещадність*	2	86.	*Зникнення*	1

Проведено дослідження показало, що зміст художнього концепту може бути розкритий через сукупність його смислових атрибутів, які формують останній, найвищий рівень абстракції в системі художнього концепту – смисловий шар. Смислові атрибути концепту виявляються двома шляхами: перший, більш об'єктивний, – на основі тлумачення словникового значення лексем, що слугують на позначення концепту-кореляту; другий, більш суб'єктивний, – через асоціативне осмислення концептуальних метафор, які матеріалізуються у словесних поетичних образах у трагедіях Шекспіра, тобто через асоціації, що виникають в уяві читача / інтерпретатора на основі його життєвого досвіду.

Але проста сукупність смислових атрибутів та навіть їх ієрархічне розташування не пояснюють закономірностей структурування смислового шару художнього концепту, який зручно подавати у вигляді поля. Оскільки польова структура передбачає смислову взаємозумовленість її компонентів, вважаємо за необхідне дослідити механізми утворення смислового поля художнього концепту через систему взаємозв'язків між смисловими атрибутами, що сприяє їхній нерозривній єдності. Але це – подальша перспектива наукового пошуку.

ЛІТЕРАТУРА

1.*Поэтическая* картина мира: слово и концепт в лирике серебряного века: Материалы VII Всероссийского научно-практического семинара (27 апреля 2004 г.) / Под ред. Н.С.Болотновой. – Томск: Изд-во Томск. гос. педагогическ. ун-та, 2004. 2.*Художественный* текст. Слово. Концепт. Смысл: Мат-лы VIII Всероссийск. научн. семинара (28 апреля 2006 г.). – Томск: Изд-во Томск. гос. педагогическ. ун-та, 2003.3.*Болдырев Н.Н.* Когнитивная семантика: Курс лекций по английской филологии. – Тамбов: Изд-во Тамбовск. ун-та, 2000. 4.*Роль* человеческого фактора в языке. Язык и картина мира / Под ред. Б.А.Серебренникова. – М.: Наука, 1988. 5.*Павиленис Р.И.* Проблема смысла. Современный логико-функциональный анализ языка – М.: Мысль, 1983. 6.*Телия В.Н.* Русская фразеология. Семантический, прагматический и лингвокультурологический аспекты. – М.: Школа «Языки русской культуры», 1996. 7.*Огаркова Г.А.* Вербалізація концепту «кохання» в сучасній англійській мові: когнітивний та дискурсивний аспекти: Автореф. дис. ... канд. філол. наук. – К., 2005. 8.*Маслова В.А.* Когнитивная лингвистика: Учебн. пос. – Минск: ТетраСистемс, 2004. 9.*Луньова Т.В.* Лексикалізований концепт ГАРМОНІЯ в сучасній англійській мові: структура і комбінаторика: Автореф. дис. … канд. філол. наук. – К., 2006. 10. *Тарасова И.А.* Фреймовый анализ в исследовании идиостилей // Филологические науки. – 2004. – № 4. – С.42-49. 11.*Ніконова В.Г.* Художні концепти в трагедіях Шекспіра: методика ідентифікації // Вісник Черкаськ. нац. ун-ту. Серія «Філологічні науки». – № 69. – Черкаси, 2005. – С.47–55. 12.*Ніконова В.Г.* Художественный концепт как система систем // Вісник Харківськ. нац. ун-ту ім. В.Н.Каразіна. – №726. – Серія: Романо-германська філологія. Методика викладання іноземних мов. – Випуск 49. – Харків: Константа, 2006. – С.33-41. 13.*Lakoff G. & Turner M.* More than Cool Reason: A field Guide to Poetic Metaphor. – Chicago and London: The University of Chicago Press, 1989. 14.*Кубрякова Е.С.* Части речи с когнитивной точки зрения. – М.: Ин-т языкознания РАН, 1997. 15.*Жаботинская С.А.* Концептуальный анализ: типы фреймов // Вісник Черкаськ. ун-ту. Серія «Філологічні науки». – Черкаси: Сіяч. – 1999. – Вип.11. – С.12-25.

ДОВІДНИКИ

ВТССУМ (2001). Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і голов. ред. В.Т.Бусел. – К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2001.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1.*Шекспір В.* Ромео і Джульєтта / Пер. І. Стешенко // Вільям Шекспір. Твори в шести томах / Пер. з англ. – К.: Дніпро, 1985. – Т.2 / Ред. тому Д.Х.Паламарчук. – С.311-413. 2.*Shakespeare, W.* Romeo and Juliet // The Complete Works of William Shakespeare / By Richard Grant White. – In 12 vol. – N.Y.: The Un-ty Society, 1899. – Vol. X. – P.37-145.

НІЧИЙ В.В.
Чернівецький національний університет

СПЕЦИФІКА ВИКОРИСТАННЯ БЕЗОСОБОВИХ КОНСТРУКЦІЙ У МОВОЗНАВЧИХ, ФІЗИЧНИХ ТА МАТЕМАТИЧНИХ НАУКОВИХ ТЕКСТАХ

(на матеріалі французької мови)

Категорія третьої особи в граматиці не обмежується тільки людською особою. Властивість безособових конструкцій виключає відношення до особи. Саме визначення безособової конструкції загалом проблематичне. Допускаючи, що ця конструкція повинна бути формальною або точніше, семантико-формальною, можна вважати безособовою конструкцією ціле речення, яке має як граматичний або видимий підмет "порожній", чи не референтний займенник. Безособовими називають речення, дієслівний предикат яких вживається у формі 3-ої особи однини, яка не узгоджується з іменником, якщо він взагалі присутній у реченні.

Ознакою безособових конструкцій у французькій мові є займенники-підмети *il, ce, cela, ceci, ça*, причому ці підмети позбавлені будь-якого змісту. Безособові конструкції використовують у розмовній і писемній мові, у художній і науковій літературі. Вживанням безособових конструкцій у науковому стилі уже неодноразово цікавились лінгвісти, зокрема, французький мовознавець М.-Ф.Мортюро [1]. Проте, незважаючи на зацікавлення науковців, ця проблема залишається малодослідженою.

Тому **мета** нашої статті – проаналізувати особливості вживання безособових конструкцій у науковому стилі (який вважають мало уособленим, мало індивідуалізованим, на відміну від інших текстів, наприклад, художніх).

Аналізуючи безособові конструкцій у математичних текстах, можемо відмітити, що серед них є такі, де дієслово стоїть 1) в активному стані: *il existe, il résulte, il suffit, il suit*, інші – де дієслово стоїть 2) в пасивному стані: *il est placé, ceci a été obtenu, il est prévu* та ін. Наприклад:

1) "D'ici il suit que…" [2:143];
"Il existe tel plan…" [3:153];
"Il en résulte une non uniformité des températures…" [4:235];
"…il existe un régime stationnaire" [5:296].
2) "…il est prévu d'adjoindre à la chaîne…" [6:106];
"Il est établi la dimension…" [7:172];
"…il est placé un rotor diélectrique…" [8:212];
"Ceci a été obtenu par transformation d'Abel." [9:143].

За цими дієсловами слідує або номінальна синтагма, або підрядне речення, яке вводиться сполучником *que,* або інфінітив із прийменником *de*. До цієї категорії можна додати випадки із *il s'agit*, функція яких полягає у виділенні синтагми, яка за ними слідує:

"…il s'agit du problème de Yamabe…" [10:126];
"…il s'agit là généralement d'évaluations impressionnistes…" [11:268].

В інших випадках конструкція *il s'agit* вживається з інфінітивом, який слідує за нею. І, відповідно, така конструкція може виражати в цьому випадку просте наполягання і вже не схилятися до вираження необхідності:

"Il s'agit ici de poursuivre le développement limité" [10:129].

Дуже часто в математичних текстах вживають безособові конструкції із займенником-підметом *il*, які виражають взяття позиції, модальне судження, яке автор не представляє як таке, оскільки це судження позбавлене підмета (психологічного). Сюди належать конструкції

il faut, il semble, il suffit, il convient, il vaut mieux; фрази на зразок *il est* + прикметник (*difficile, possible, facile, impossible, nécessaire, clair, important, utile, inutile, curieux, étonnant, évident, inadequate, probable, souhaitable, superflu, sûr, vrai* та ін.):

"Il faut mentionner que…" [12:132];

"Il suffit de mettre en évidence une fonction…" [10:128];

"…il est impossible d'obtenir…" [12:132];

"…il est nécessaire d'estimer…" [12:132];

"…il est suffisant d'installer…" [2:142];

"…il est facile d'écrire…" [3:154];

"…il est possible d'utiliser…" [13:105];

"…il est clair que la finesse de l'analyse depend de la taille…" [14:220];

"Il est plus commode d'augmenter le nombre de pôles…" [15:112].

Дієслова в інфінітиві або речення, які слідують за вербальною синтагмою у цих безособових конструкціях, відсилають або до операцій, які вони включають в себе у діях пошуковця таких, як: *mentionner, mettre en evidence, obtenir, estimer, installer, écrire, utiliser, augmenter* і т.д., або до переказу, який він представляє цією дією: *noter, rappeler, souligner* і т.д.

Конструкція *il faut,* яку вживають особливо часто, входить до конструкцій двох типів:

1) *il faut* + інфінітив або іменник;
2) *pour* + інфінітив або *que* + речення, *il faut* + іменник чи інфінітив або *que* + речення.

Другий тип викликає в уяві вираження необхідних умов: *pour faire partie de Y, il faut posséder au moins deux des quatre propriétés a,b,c* і *d:*

"Pour utiliser le théorème 1, il nous faut donc trouver un champs de vecteur…" [9:144].

Конструкції першого типу відсилають до самої мови, де вони підкреслюють якусь пропозицію або виражають процес думки:

"…il faut prendre la valeur…" [2:142];

"…il faut tenir compte…" [16:142];

"Il faut mentionner que…" [12:132];

"…il faut remarquer qu'ont changé…" [17:272];

"…il faut pouvoir décrire…" [18:286];

"…il faut analyser si le vecteur syndrome Δ *est linéaire"* [18:289].

Крім безособового займенника-підмета *il*, в математичних текстах також широко використовують безособові підмети *ce, ceci*, рідше *cela, ça*. Займенники-підмети *cela, ça, ceci* вживають у реченнях, які є свого роду висновками до вище сказаного:

"…les hypotheses du théorème 7 sont vérifiées, ceci nous donne la conclusion souhaitée" [9:172].

Дуже часто конструкції із цими займенниками-підметами використовують після формул або довгих обчислень. Найчастіше вживають конструкції на зразок:

"… ça nécessite l'interprétation…" [12:131];

"Ça veut dire que…" [12: 131];

"Cela signifie que…" [3:155];

"…cela a été possible…" [13:103];

"Ceci est l'intégrale stochastique de la 1-forme…" [9:146];

"Ceci permet de représenter le stockage de matière en amont…" [19:291].

Займенник-підмет *ce* вживається в основному у видільних конструкціях в сполуці із дієсловом *être:*

"C'est l'équitation du plan…" [3:156];

"C'est pourquoi des éléments…" [20:296];

"…c'est-à-dire comme…" [9:144].

Фізичні тексти мають багато спільного із математичними щодо вживання безособових конструкцій. Можна сказати, що займенник-підмет *il* тут вживають у тих же випадках, що й у математичних текстах. Найбільш вживаними є конструкції на зразок *il semble, il convient, il faut* та *il est* + прикметник:

"…il semble que personne jusqu'à présent ne se soit intéressé au système InSb – InBi." [21:329];

"…il convient d'ajouter au potentiel périodique…" [22:502];

"Il faut noter que des solutions solides du type sémimétal-sémiconducteur sont déjà connues…" [21:329];

"…il est prévisible que l'introduction de bismuth dans des sites d'antimoine entraînera…" [21:329];

"Il est possible en purifiant le matériau de depart d'améliorer notablement cette pureté." [21: 330];

"Il serait intéressant de pouvoir le confronter à des mésures du couplage spin orbite…" [23:347];

"…il est difficile d'estimer cette nonlinéarité…" [22:502];

"Il serait facile en retouchant légèrement les facteurs de forme pseudopotentiels…" [22:502];

"Il n'est cependant pas certain que ce réajustement puisse faire…" [22:502].

Фіксуємо також безособові вирази, де дієслово стоїть у пасивному стані:

"…il est apparu finalement que des limitations d'ordre métallurgique diminuaient fortement l'intérêt pratique de ces matériaux." [22:495];

"…comme il a été déjà constaté pour InSb…" [23:348];

"…il a été nécessaire de remplacer certains ajustements par des extrapolations." [22:498].

На відміну від розглянутих математичних текстів, у даних фізичних текстах трапляється декілька конструкцій *il est à* + інфінітив *que:*

"Il est à remarquer que la croissance de l'absorption est généralement un peu moins brutale." [23:344];

"Il est à noter que la variation est linéaire au-dessus de 80°K…" [23:346].

У розглянутих фізичних текстах рідше ніж у математичних вживають безособові конструкції із займенниками-підметами *ce, cela, ceci, ça.* Часто вживають конструкцію *c'est-à-dire* для з'єднання в реченні:

"… c'est-à-dire que même aux hautes temperatures, nous n'atteignons jamais un régime purement intrinsèque…" [21:332].

Займенники *cela, ça* чи *ceci* вживають для узагальнення вище сказаного:

"Ceci indique d'une part que la section efficace d'absorption par porteurs libres est peu sensible…" [23:343].

Тепер перейдемо до розгляду безособових конструкцій у лінгвістиці. Ми взяли статті із журналів "Revue Roumaine de Linguistique" та "Le français moderne" і розглянули тексти одинадцяти авторів. Можна сказати, що в лінгвістиці частіше вживають безособові конструкції із вище згаданими займенниками-підметами, ніж у фізиці чи математиці. І, звичайно, в лінгвістиці безособові конструкції частіше, ніж в точних науках, використовують у питальних та окличних реченнях. Проте спільними є самі конструкції. Безособовий займенник-підмет *il* вживають з дієсловами як в активному, так і в пасивному стані:

"…il existe aussi des styles de la langue…" [24:583];

"Il s'ensuivrait, donc, qu'Eminescou dans ce domaine soit inexistent…?" [24:584];

"Il en découle la conclusion que la fréquence relative des adverbes…" [25:624];

"Il en résulte que la substance phonique…" [6:240];

"Il semble que les differences entre le plan suivi par Zamora Vicente et celui de Garcia de Diego…" [26:294];

"…pour les possessifs il s'est constitué deux séries de formes…" [27:250];

"Il est permi de penser qu'un Français décrivant sa langue…" [28:284].

Взагалі сам список безособових конструкцій для передачі модального судження у лінгвістиці набагато багатший, ніж у точних науках. Сюди можна ще віднести конструкції *il règne, il arrive, il paraît, il convient, il s'ensuit que* та ін. Частіше, ніж у точних науках, вживають безособовий зворот *il y a:*

"…il y a tout d'abord une série de verbes…" [11:272];

"Il n'y a pas de paroles pour dire ce que c'est beau." [29:259];

"Mais il y a des cas où la distribution des termes…" [30:16].

Фіксуємо також широкий список конструкцій типу *il est* + прикметник. Сюди належать: *il est possible, il est evident, il est difficile, il est normal, il est naturel, il est probable, il est intéressant, il est permis, il est certain, il est surprenant, il est incontestable, il est impossible, il est facile, il est vrai, il est clair, il est superflu, il est exclu, il est significatif:*

"…il est naturel de rencontrer ce tour dans des phrases exclamatives…" [29:257];

"Il n'est pas surprenant qu'elle est disparu…" [27:252];

"Il est intéressant … de constater comment le dialecte castillan…" [26:296].

Конструкція *il s'agit* має два випадки вживання. Перший полягає у виділенні номінальної синтагми, яка за нею слідує:

"Il s'agit, en effet, d'un terme technique…" [31:258];

"…il s'agit là généralement d'évaluations impressionnistes…" [11:268].

Другий випадок характеризується вживанням інфінітиву, який слідує за цією конструкцією:

"…il s'agit pour nous … de rattacher ces groupements à d'autres groupements…" [28:273];

"Il s'agit de connaître les rapports des corrélations de timbre…" [32:6].

У лінгвістичних текстах можна також натрапити поширені речення, в яких вживається декілька безособових конструкцій, що є рідкістю у точних науках. Ось, наприклад:

"Lorsqu'il s'agit de traduire en pratique ce désideratum, en y appliquant la méthode de la statistique linguistique, il importe d'analyser tous les éléments lexicaux, et non seulement les mots forts, c'est-à-dire les mots qui nomment des notions…" [25:621].

У даному реченні перша безособова конструкція *il s'agit* супроводжується інфінітивом і служить у реченні вираженням аргументації; щодо конструкцій *il importe* та *c'est-à-dire*, то вони служать для зазначення вислову і для з'єднання в реченні.

Конструкцію *il faut* в лінгвістичних текстах вживають не так часто як в точних науках. Найчастіше вона відповідає схемі: *il faut* + інфінітив або іменник і виражає якусь пропозицію або процес думки:

" Il faut préciser aussi l'autre terme de l'affirmation…" [24:583];

"…il ne faut pas confondre la langue espagnole littéraire avec le dialecte castillan." [26; 295];

"Faudra-t-il par exemple faire état de quatre ou cinq sens différents…" [28:274];

"…il faudra ajouter … qu'un certain nombre d'exemples sont employés au sens figuré" [11:273].

У лінгвістичних текстах, на відміну від фізичних чи математичних, спостерігаємо також часте використання займенників-підметів *ce, cela*, рідше *ceci* і *ça*. Слід зазначити, що безособовий займенник-підмет *ça* частіше використовують у художній літературі, ніж в науковій, оскільки дуже часто він несе відбиток розмовної мови. Займенник *ce* використовують у видільних зворотах:

"C'est pourquoi nous devons recourir au terme "langage"…" [24:583];

“C'est en ce sens que l'on peu également interpréter les autres chapitres.” [26:294];
“C'est de la sorte que le linguiste suisse explique la "diphtongaison." [32:8];
“Ce n'était pourtant pas chez lui fantaisie purement individuelle.” [29: 255];
“Ce serait inexact…” [28:277].

Займенник-підмет *cela* використовують частіше порівняно із *ça*, здебільшого, щоб зробити узагальнення із вище сказаного:

“…cela est dû au fait qu'il a su utiliser ce matériel…” [24:593];
“Cela suffit pour montrer que l'indiquant…” [27:249];
“…cela n'implique aucune allusion sur notre connaissance…” [28:273]

Щодо частотності вживання безособових конструкцій у лінгвістиці, то серед одинадцяти розглянутих текстів найбільш уживаними є конструкції із безособовим займенником-підметом *il* (155 випадків уживання). На другому місці – безособові конструкції із займенником-підметом *ce* (75 випадків уживання). Із займенником-підметом *cela* нараховуємо дев’ять безособових конструкцій, а із *ceci* дві. Конструкцій із безособовим займенником-підметом *ça* у даних творах не фіксуємо взагалі.

Щодо безособових конструкцій із займенником-підметом *il*, то частотність їх уживання наступна: найбільше в лінгвістичних творах – конструкцій на зразок *il est* + прикметник (їх 41). Далі йде зворот *il y a* – 25, *il faut* – 21, *il s'agit* – 14. За ними у значно меншій кількості йде зворот *il est à* + дієслово – 7, *il existe* – 6, *il semble* – 5, *il s'ensuit* – 5, *il paraît* – 5, *il résulte* – 4, тричі вживається зворот *il est* + дієслово у пасивній формі. Сюди ж належать конструкції *il règne, il arrive*. Двічі фіксуємо вирази *il convient, il en va*. І по-одному разу вживають: *il suffit, il reste, il mérite, il dépasse, il importe, il découle.*

Цікаво тепер простежити частотність уживання безособових конструкцій у фізичних і математичних текстах та порівняти із лінгвістичними.

Отже, ми розглянули 28 математичних текстів різних авторів. В них найпоширенішими є безособові конструкції із займенником-підметом *il* (їх 132). За ними йдуть конструкції із займенником *ce* – їх 24, потім *ceci* – 20, *ça* – 5 і *cela* – 3. На відміну від лінгвістичних текстів, у математичних фіксуємо безособові конструкції із займенником-підметом *ça*. Окремо розглянемо безособовий займенник-підмет *il*. Найуживанішою є конструкція *il est* + прикметник – 35. Далі йдуть *il faut* – 27, *il y a* – 14, *il suffit* – 12, *il existe* – 11, *il résulte* – 6, *il vient* – 6, *il s'agit* – 5,зворот *il est* + дієслово у пасивній формі – 4, *il s'ensuit* – 3, *il suit* – 2 і по одному разу *il convient, il peut, il apparaît, il reste.*

І проаналізуємо ще три фізичні тексти. Тут знову найуживанішими є безособові конструкції із займенником-підметом *il* (їх 30). Із займенником-підметом *ce* – 6 конструкцій, а із *ceci* – одна. Безособові конструкції із займенниками-підметами *cela* і *ça* тут відсутні. Серед конструкцій із підметом *il* найпоширенішою є *il est* + прикметник – всього 10, далі *il semble* – 6, *il faut* – 5, *il convient* – 2, *il est à* + дієслово – 2, *il est* + дієслово в пасивній формі – 2, *il y a* – 1, *il paraît*-1.

Тепер відтворимо наші підрахунки в таблиці:

	лінгвістика	математика	фізика
Il	155	132	30
Ce	75	24	6
Cela	9	3	—
Ça	—	5	—
Ceci	2	20	1

І три найуживаніші конструкції із займенником-підметом *il*:

лінгвістика	математика	фізика
Il est + прикметник (41)	*Il est + прикметник* (35)	*Il est + прикметник* (10)
Il y a (25)	*Il faut* (27)	*Il semble* (6)
Il faut (21)	*Il y a* (14)	*Il faut* (5)

Отже, за нашими підрахунками, у науковому стилі найбільш уживаними є безособові конструкції із займенником-підметом *il*, де зворот *il est + прикметник* посідає перше місце. Далі йдуть конструкції із займенником *ce.* І вже рідко, а іноді й зовсім не вживають конструкції із займенниками *ceci, cela* і *ça.*

У контрасті із переліченими безособовими конструкціями існують речення, де дієслова приймають за підмет особовий займенник *nous*. Всі автори використовують його. Інколи перша особа множини проявляється в наказовому способі:

"Considérons la fonctionnelle…" [10:126];

"…nous trouvons dans les cas (β) et (γ)…" [10:127];

"Nous allons étudier la loi de probabilité…" [9:134];

"…c'est-à-dire que même aux hautes températures, nous n'atteignons jamais un régime purement intrinsèque…" [21:332].

У всіх цих реченнях мова йде про якусь інформацію.

Розглядаючи вживання безособових конструкцій у науковій літературі, не можна не звернути увагу на часте використання авторами неозначено-особового займенника *on*. Інколи за частотністю, вживання цього займенника майже дорівнює вживанню безособового займенника *il,* який, як ми вже побачили вище, у науковому стилі посідає перше місце. Так, наприклад, у лінгвістичних текстах, речень із *on* нараховуємо 71 (у порівнянні *il* – 155), у математичних – 121 (*il* – 132), у фізичних – 24 (*il* – 30). На перший погляд, інколи здається, що деякі автори *on* використовують частіше, ніж будь-які інші безособові конструкції. Проте, слід зазначити, речення із неозначено-особовим займенником *on* включають в себе анонімного виконавця дії, але активного. Тоді як безособові речення не мають видимого виконавця дії, а підмет у них є лише граматичний. Порівняємо*:*

"…on peut faire la conclusion." [2:135];

"…si on admet que E_p est constant…" [21:335];

"On pourrait invoquer aussi la poésie populaire." [24:584];

"On va considerer la relation…" [2:134];

"…on mesure une mobilité proportionnelle" [21:333];

"On trouve cependant des phénomènes similaires dans les langues slaves." [19:11].

Як видно з наведених прикладів, речення з неозначено-особовим займенником-підметом *on* стосуються розумових операцій, хоча деякі з цих речень є конкурентними із реченнями з підметом *je* або *nous.*

Серед усіх розглянутих прикладів, що характеризують науковий стиль, частина висловів із розумовими і риторичними процесами є вагомою. Те, що вираження цих процесів має безособовий чи неозначений характер, не викликає подиву; саме надлишок цих випадків уживання привертає увагу.

ЛІТЕРАТУРА

1.*Mortureux M.-F.* Impersonnel et indéfini dans un discours scientifique // L'impersonnel. Mécanismes linguistiques et fonctionnements littéraires. – Ceditel. Université de Grenoble-Stendhal, 1991 – P.199-206. 2.*Cojocaru I.* Une nouvelle méthode d'estimation déterministe de controlabilité de circuits combinatoires sans ramifications // Development and application systems. D & AS. – Suceava, 1998. – №10. – P.139-146. 3.*Lazoric V., Sadoviak A.* Une méthode de la synthèse des scenes qui comportent des polyèdres convexes // Development and application systems. D & AS. – Suceava, 1998. – №10. – P.153-156. 4.*Mathae V., Zeghmati B., Bouton J.M., Rondot D.* Mesure des coefficients de transfert thermique d'un moteur électrique par micrroscopie

thermique à balayage // Development and application systems. D & AS. – Suceava, 1992. – №1. – P.225-236. 5.*Gutuleac E.* Analyse des performances d'un système multiprocesseur par réseaux de petri hybrids stochastiques // Proceedings of the 5th International Conference on Development and application systems. – 18-20 May. – Suceava, 2000. – P.292-297. 6.*Manoliu M.* Notes de phonologie romane diachronique // Revue de linguistique. – Bucarest, 1963. – Vol.8 – №2. – P.239-245. 7.*Toma I., Luca G., Petrescu S.* Extension pour IBM – PC avec des convertisseurs A/N et N/A sur 10 Bits // Development and application systems. D & AS. – Suceava, 1994. – №3. – P.167-172. 8.*Mandici L., Cernomazu D.* Considérations concernant la construction des micromoteurs électrostatiques à permittive variable (MEPV) et l'interstice axial // Proceedings of the 5th International Conference on Development and application systems. – 18-20 May. – Suceava, 2000. – P. 208-213. 9.*Prat J.-J.* Équation de Schrödinger: analyticité transverse de la densité de la loi d'une fonctionnelle additive // Bulletin des sciences mathématiques. – Montrouge Cedex, 1991. – Vol.115. – №2. – P.133-176. 10.*Aubin T., Hebey E.* Courbure scalaire prescrite // Bulletin des sciences mathématiques. – Montrouge Cedex, 1991. – Vol.115. – №2. – P.125-132. 11.*Södergård Ö.* La palette sensorielle de Chateaubriand d'après René et Atala // Le français moderne. – Paris, 1962. – 30 Année. – №4. – P.265-276. 12.*Cojocaru I.* Une nouvelle méthode d'estimation déterministe d'observabilité de circuits combinatoires sans ramifications // Development and application systems. D & AS. – Suceava, 1998. – №10. – P.131-138. 13.*Mathae V., Zeghmati B., Rondot D.* Elaboration d'une chaine de mesure et de traitement de temperatures de surface par pyrometrie et thermographie infrarouge // Development and application systems. D & AS. – Suceava, 1994. – №3. – P.103-106. 14.*Mignot J., Xie Y., Assoul M.* Analyse d'image tradimensionnelle appliquée à la microtopographie des surfaces // Development and application systems. D & AS. – Suceava, 1992. – №2. – P.213-226. 15.*Ambros T., Iazlovetchi L., Gulpescu D.* Particularités du calcul électromagnétique du générateur synchrone axial aux aimants permanents // Proceedings of the 7th International Conference on Development and application systems. – 27-29 May. – Suceava, 2004. – P.6-9. 16.*Sarmrsanu C., Cretu M.* Un algorithme pour la détection proximétrique des objets // Development and application systems. D & AS. – Suceava, 1994. – №3. – P.141-144. 17.*Cojocaru I.* Concepts d'élaboration des circuits combinatoires arbitraries duaux // Proceedings of the 5th International Conference on Development and application systems. – 18-20 May. – Suceava, 2000. – P.269-274. 18.*Gutuleac E., Moraru V., Gîsîa V.* La vérification fonctionnelle des protocols par la méthode des P – invariants colores // Proceedings of the 5th International Conference on Development and application systems. – 18-20 May. – Suceava, 2000. – P.286-291. 19.*Nakrachi A., Ould Bouamama B.* Coception d'un modèle bond graph du processus de pervaporation // Proceedings of the 6th International Conference on Development and application systems. – 23-25 May. – Suceava, 2002. – P.291-296. 20.*Prodan C., Savu E., Negru M., Cernomazu D.* Contributions sur la détermination de l'indice horaire d'un transformateur triphase par la méthode du courant continu // Proceedings of the 6th International Conference on Development and application systems. – 23-25 May. – Suceava, 2002. – P.158-163. 21.*Jean-Louis A.M.,Hamon C.* Propriétés des alliages $InSb_{1-x}Bi_x$ (I) // Physica status solidi. – Berlin, 1969. – №34. – P.329-340. 22.*Jean-Louis A.M., Duraffourg G.* Propriétés des alliages $InSb_{1-x}Bi_x$ (III) // Physica status solidi. – Berlin, 1973. – №59. – P.495-503. 23.*Jean-Louis A.M., Ayrault B., Vargas J.* Propriétés des alliages $InSb_{1-x}Bi_x$ (II) // Physica status solidi. – Berlin, 1969. – №34. – P.341-150. 24.*Iorgan I.* La langue des poésies d'Eminescu // Revue Roumaine de Linguistique. – Bucarest, 1964. – Vol.9. – №6. – P.583-593. 25.*Kelemen B.* A propos des caractéristiques des styles de la langue à la lumière de la statistique linguistique // Revue Roumaine de Linguistique. – Bucarest, 1964. – Vol.9. – №6. – P.621-624. 26.*Sala M.* Ouvrages récents de dialectologie espagnole // Revue de linguistique. – Bucarest, 1963. – Vol.8 – №2. – P.293-298. 27.*Yvon H.* Le, la , les article ou pronom // Le français moderne. – Paris, 1957. – 25 Année. – №4. – P.248-255. 28.*Bonnard H.* Le rattachement de la langue au réel // Le français moderne. – Paris, 1957. – 25 Année. – №4. – P.273-283. 29.*Gautier L.* Quelques tours néologoques // Le français moderne. – Paris, 1962. – 30 Année. – №4. – P.255-264. 30.*Vasiliu Em.* Note sut la neutralization des oppositions phonématiques // Revue de linguistique. – Bucarest, 1958. – Vol.3 – №1. – P.13-17. 31.*Deny J.* Au sujet de quasi, terme de boucherie // Le français moderne. – Paris, 1958. – 26 Année. – №4. – P.256-258. 32.*Petrouvici E.* Le roumain a-t-il hérité du roman commun la corrélation palatale des consonnes? // Revue de linguistique. – Bucarest, 1958. – Vol.3 – №1. – P.5-11. 33.*Ambros T., Iazlovetchi L., Gherman T.* Le Modèle Mathématique du générateur synchrone de construction universelle // Proceedings of the 5th International Conference on Development and application systems. – 18-20 May. – Suceava, 2000. – P.112-115. 34.*Babin O., Lazoric V., Sadoviak A.* La résolution du problème inverse géométrique pour le manipulateur // Development and application systems. D & AS. – Suceava, 1998. – №10. – P.127-130. 35.*Cernomazu D., Mandici L., Bobric E., Rata G.* Moteurs électriques submersibles nonprotégés – une possible direction de recherché // Proceedings of the 5th International Conference on Development and application systems. – 18-20 May. – Suceava, 2000. – P.204-207. 36.*Cojocaru I.* Synthèse des structures digitales élémentaires réconfigurables duales en deux niveaux logiques // Proceedings of the 5th International Conference on Development and application systems. – 18-20 May. – Suceava, 2000. – P.275-280. 37.*Lupascu Gh., Pantelimonescu Fl.* Base de données expérimentale pour la modelisation des procès pédologiques // Development and application systems. D & AS. – Suceava, 1994. – №3. – P.205-212. 38.*Mandici L., Cernomazu D., Bobric E.* Considérations concernant la construction des micromoteurs électrostatiques à permittive variable (MEPV) et l'interstice radial // Proceedings of the 5th International Conference on Development and application systems. – 18-20 May. – Suceava, 2000. – P.214-218. 39.*Mathae W., Nardin P., Rigo M.O., Rondot D.* Etude de l'échauffement d'un moteur électrique par thermographie infrarouge, numérique, dynamique et différentielle // Development and application systems. D & AS. – Suceava, 1992. – №1. – P.237-252. 40.*Popescu D.* Régulation d'un système de chauffage des batiments // Proceedings of the 7th International Conference on Development and application systems. – 27-29 May. – Suceava, 2004. – P.6-9. 41.*Sarmrsanu C., Cretu M.* Exposé sur un capteur de proximité pour les robots de soudure // Development and application systems. D & AS. – Suceava, 1994. – №3. – P.145-150. 42.*Toma I., Dumencu D., Toma G.* Equipementt avec microprocesseurs intel 8086 pour le transfert des programmes IBM PC – commande numérique Shibaura // Development and application systems. D & AS. – Suceava, 1994. – №3. – P.173-178. 43.*Zeghmati B., Nardin P., Duverger E., Bouton J.M., Rondot D.* Cartographie thermique d'un moteur électrique de puissance // Development and application systems. D & AS. – Suceava, 1994. – №3. – P.185-194.

ОРЛИЧЕНКО О.В.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ДЕЯКІ ПРОБЛЕМИ ПЕРЕКЛАДУ АУДІОВІЗУАЛЬНИХ ТВОРІВ
(на матеріалі іспанської та української мов)

Міністр культури й туризму Юрій Богуцький заявив, що згідно з 14-ю статтею Закону «Про Кінематограф» до кінця 2007 року іноземні фільми, призначені для прокату в кінотеатрах, повинні дублюватися українською мовою. Однак пан міністр відзначив, що зараз на Україні немає технічної можливості для обробки всіх закордонних фільмів, тому тільки дитячі й анімаційні стрічки будуть перекладатися повністю, а для художніх кінокартин ця квота складатиме лише половину від загальної кількості. Але уряд має намір вкласти близько 10 млн. гривень у Національний центр ім. Довженка, що дозволить здійснювати якісний дубляж у потрібному обсязі. За словами пана міністра, гроші у переоснащення Центра мають намір вкласти окрім державних органів ще й інші інвестори. Щодо цього представники українських дистриб'юторських компаній і Міністерство культури й туризму підписали відповідний Меморандум «Про співробітництво». Крім того, відповідно до підписаного документу, дистриб'ютори прав домашнього відео домовилися, що всі фільми іноземного виробництва, що випускаються, починаючи з 2006 року й у наступні періоди, при поширенні на території України повинні дублюватися, озвучуватися або забезпечуються субтитрами у повному обсязі [1].

Поставлене завдання, поза всяким сумнівом, вимагатиме величезну кількість перекладачів [2], багато хто з яких ще не мають достатнього досвіду роботи в зазначеній сфері й не знайомі із проблемами, які виникають при дубляжі аудіовізуальних творів [3]. У статті це поняття буде розумітися або у його повному обсязі, або звужуватися лише до значення "фільм".

Все вищевикладене акумулює в собі **актуальність**, **мету** й **завдання** цієї статті, а подальше являє собою деякі міркування, які будуть поглиблюватися в наступних дослідженнях на цю тему.

Переходячи безпосередньо до аналізу проблеми, у першу чергу необхідно підкреслити, що фахівці вважають переклад монтажних листів з іншомовним текстом, призначеним для наступного озвучування акторами, досить непростим завданням. З ряду виникаючих питань можна виділити наступні:

- збереження загальної стилістичної спрямованості перекладного тексту;
- відповідність методів конкретному способу перекладу аудіовізуального твору;
- необхідність застосування допоміжних засобів під час перекладу;
- використання рівня фонових знань перекладача;
- усвідомлення глибинного значення методів перекладу аудіовізуальних творів у сучасну епоху глобалізації.

Отже, насамперед, перекладачеві *важливо відтворити загальну стилістику кінокартини*, тому що текст сценарію художнього фільму досить відрізняється від свого аналога в сфері мультиплікації, документалістики або науково-популярного кіно.

Далі виникають проблеми, прямо пов'язані з *формою репрезентації тексту* або *способом перекладу фільму*. Іншими словами, чи буде текст фільму згодом а) дублюватися акторами, б) оформлятися у вигляді субтитрів, в) начитуватися диктором для фільму (голос за кадром) або CD/DVD запису.

Кожний із цих способів взаємодіє з первісним текстом по-різному.

А. *Дублювання* є методом, що у значній мірі змінює вихідний текст, оскільки діалог, що ведеться засобами мови оригіналу, повинен бути пристосований до артикуляції й рухів актора у фільмі засобами мови-перекладу. Мета – створити у глядачів відчуття, начебто вони

слухають акторів, що говорять рідною мовою. Втрати такої трансформації можуть бути істотними, але це обумовлено поставленим перед перекладачем завданням. При дублюванні часто виникає несумісність між тим, що говорять реальні актори й тим, як вони при цьому рухають губами, що може викликати негативне сприйняття аудиторії. Однак завдяки останнім досягненням у цій області був розроблений цифровий метод зміни руху губ реальних акторів з тим, щоб текст оригіналу відповідав тексту (і відповідно артикуляції) іншомовного діалогу, що значно спростило роботу перекладача.

Б. *Введення субтитрів.* Завдяки цьому методу глядачеві надається переклад діалогу вихідної мови у вигляді синхронізованих написів унизу екрана. Це форма, що мінімально міняє вихідний текст (оскільки немає необхідності сполучення артикуляції двох взаємодіючих при перекладі мов) і дозволяє потенційним глядачам одночасно чути іномовний текст оригіналу.

В. *Голос за кадром або читання диктора*. Такому виду перекладу аудіовізуальних творів віддається перевага в тих країнах, де дублювання не здійснюється у зв'язку з його високою вартістю. Однак не тільки ціна визначає вибір способу перекладу. Часто - це данина традиції, що існує в конкретній країні, або, навпаки, данина моді, вимогам часу або просто необхідність застосовувати технології для певного кола аудіовізуальних творів [Ibidem].

Так чи інакше, при роботі з текстовим матеріалом, перекладачеві аудіовізуального твору варто пам'ятати про те, що написаний текст згодом буде артикулюватися (навіть у тому випадку, якщо він представлений лише у вигляді субтитрів, він відповідає живому діалогу персонажів) і повинен набути вид спонтанного мовлення. При озвучуванні тексту диктором (голос за кадром) останній фактор, тобто довільність лексичних форм, порушення стилістичних норм і граматичних правил, введення жаргонізмів та ін., зберігається тільки для мовлення діючих осіб.

Ця ж обставина обумовлює й те, що до перекладу аудіовізуальних творів часто ставляться досить критично, тому що кінцевий аудіопродукт – це неминуче "одомашнений" іноземний текст, що адаптується для кожної конкретної країни, мова якої використається для перекладу. Більше того, серед всіх видів перекладу фільмів, дублювання найбільше спотворює структуру оригіналу в частині звучання реальних (іноді досить специфічних) голосів дуже добре відомих акторів. Тому при подібному виді озвучування первісний текст повинен бути переданий не тільки художньо, але й наближатися до фонологічної системи мови, якою здійснюється переклад.

На відміну від дублювання введення субтитрів мінімально спотворює оригінал, оскільки не порушує специфіку іноземного твору в частині його звукоряду й настрою, переданих мелодикою звучання реальних голосів акторів; тому він зберігає характерні ознаки іншої культури більш ніж будь-який інший спосіб перекладу. І хоча цьому методу також властиві деякі недоліки, виражені в істотних скороченнях діалогів (через знакову природу оформлення субтитрів), більша частина того, що загублено, компенсується завдяки звучанню першоджерела. Для багатьох глядачів, введення субтитрів – спосіб більше природний, ніж дублювання, оскільки вони (глядачі) не забувають про іноземне походження фільму, що перекладається, постійно "підживлюються" його дійсністю, чують оригінальне звучання діалогу протягом усього фільму, можуть порівнювати переклад з першотвором.

Все вищезгадане можна умовно віднести до проблем зовнішнього порядку, пов'язаних з формою перекладу.

Далі будуть розглянуті питання, що стосуються внутрішніх особливостей самої особистості перекладача.

У цьому ряді на першому місці стоїть здатність *швидко ментально перекодуватися, перейти від однієї термінології до іншої*. Це викликано тим, що перекладач функціонує в нав'язаному йому прискореному темпі комерціалізованого телебачення або кіностудій і не

може самостійно вибирати теми. Вони пропонуються довільно й непередбачено: сьогодні необхідно перекладати художній фільм про судове засідання (юридична лексика), учора потрібний був документальний фільм про нелегальних африканських, латиноамериканських або азіатських іммігрантів (суспільно-політична лексика), завтра стане нагальною лексика в області біології для перекладу науково-популярного фільму для програми "Планета тварин" і т.д. У зв'язку із цим, для успішної діяльності сучасному перекладачеві взагалі й аудіовізуальних творів зокрема насамперед потрібні гарні природні фізіологічні дані.

Однак названа проблема техногізації перекладу свідчить і про те, що необхідною підмогою в роботі перекладачів аудіовізуальних медіа є *сучасні електронні інформаційні засоби* й уміння працювати зі сканером, модемом, факсом, сполученим з комп'ютером (з набором лексикографічних джерел і різноманітної спеціалізованої літератури в області техніки, юриспруденції, географії, історії, релігії тощо) і т.п. Причому, завданням перекладача є постійне збагачення знань саме в цій сфері життя сьогодення, оскільки вони (електронні засоби) постійно оновлюються, доповнюються, розширюють свої програмні можливості й, відповідно, дозволяють перекладачам прискорювати і поліпшувати процес свого перекладу. Навіть типовий (якщо тільки можна використати таке визначення стосовно надзвичайно складних систем, що поєднують у собі різнорідні якості) електронний словник дозволяє не тільки знаходити значення незнайомого слова, але й здійснювати складний пошук за лемами, редагувати картки, робити закладки і, найголовніше, створювати свій власний словничок, що допомагає перекладати більший обсяг тексту за менший проміжок часу. Зазначимо, що вміння оперувати електронною апаратурою не виключає допоміжні засоби у вигляді підручної бібліотеки.

Необхідно сказати також, що успішна діяльність сучасного перекладача, і особливо в сфері аудіовізуальних засобів, базується на постійному розширенні кола знань, тобто рівня універсальності. Знаючи трошки про усе, перекладач поступово повинен стати фахівцем широкого профілю, завдяки тим матеріалам різних галузей науки й культури, з якими він зіштовхується в ході роботи. Всякчас розширюючи свій кругозір, перекладач росте і як фахівець, і як особистість, що згодом також впливає на кінцевий результат його роботи. Тільки таке постійне прагнення довідатися щось нове про навколишній світ, включаючи походження слів задіяних, у ході медіа-дискурсу, дозволяє уникнути помилок і сприяє культурному росту перекладача в цілому. Допомагає й постійне спілкування із професіоналами з інших (тобто не лінгвістикии та перекладознавства) галузей знань. Багато мовних одиниць, і це добре відомо перекладачам, у зв'язку з їх розмаїттям та швидкістю появи не встигають реєструватися не тільки друкованими словниками, але навіть на web-site'ах, тому пряме спілкування з носіями неологізмів, якими є фахівці-професіонали різних напрямків життєдіяльності людини, удосконалюють мовну палітру перекладача й підносять рівень його роботи в цілому.

Ще однією проблемою, що виникає на шляху успішного перекладу, є вміння легко *переходити з одного стилю на інший*, котру кваліфікований носій мови виконує підсвідомо, спілкуючись із представниками різних регіонів або різних соціальних і культурних стратів. Інакше кажучи, в ході мовного спілкування автоматично обирається лексика, що підходить для конкретного соціального середовища і мовної ситуації: повсякденна / ділова (як загальновживаний, так і вузькоспеціальний аспекти); висока / ненормативна, знижена, спрощена (спровоковані ситуативно). Перекладач повинен виконувати цю дію швидко, але осмислено, тому в ході професійної діяльності необхідне постійне шліфування манери виражати свої думки: піддавати жорсткому редакторському виправленню власноручно написаний текст або корегувати усний варіант перекладу. Щоб уникнути помилок будь-якого роду перекладач не повинен виходити з малодостовірної, не обґрунтованої або недостатньо документованої інформації.

З викладеним вище тісно переплітається необхідність *мати досить глибокі фонові знання*, оскільки не підлягає сумніву, що потрібно відтворювати жанрові особливості творів, які підлягають перекладу. У зв'язку із цим читання повинне бути для перекладача обов'язковою щоденною вправою, кропіткою і поглибленою. Оскільки саме цей вид роботи дозволить, не витрачаючи значних зусиль, згадати в потрібний робочий момент необхідну лексичну або граматичну одиницю. У цьому й складається специфічність володіння культурною спадщиною, тому що тільки вона наповнює вдумливого перекладача масою необхідних відомостей, які ніби неусвідомлено спливають у пам'яті в потрібну хвилину. Виходячи зі сказаного, навряд чи можна вважати вірним судження молодих перекладачів, що тексти, які відносяться до минулих років і сторіч із їхньою застарілою лексикою й проблематикою, не потрібні в сьогоднішніх супермобільних і, отже, максимально спрощених умовах життя соціуму. На цій же підставі викликає сумнів потреба перевантажувати сучасні тексти іншомовною лексикою, а також спотворювати загальноприйняту синтаксичну структуру мови-перекладу на догоду мові оригіналу. Роль перекладача полягає саме в тому, щоб між формами мови перекладу й цільової мови не виникало ніякого тертя.

Ще одним підтвердженням необхідності мати широкі енциклопедичні знання є те, що класичні добутки здебільшого, послужили прообразом (видозміненим у більшому або меншому ступені) для створення інших робіт (згадаємо, наприклад, мюзикл "Собор Паризької богоматері" за однойменним історичним романом Віктора Гюго, художній фільм "Роксана" за поемою Едмона Ростана "Сірано де Бержерак" або музичну драму "Кармен", зняту іспанським кінорежисером Карлосом Саурою за новелою Проспера Меріме). Тому зрозуміло, що перекладач (зокрема аудіовізуальних творів) повинен чудово розумітися в класиці, тому що в роботах сучасних авторів є велика кількість посилань на шедеври минулих століть. Найцікавішим нюансом при цьому є те, що для вміння письмово перекладати аудіовізуальні твори зовсім не обов'язково блискуче володіти двома контактуючими мовами, але знання двох культур, задіяних у процесі перекладу, обов'язкові, тому що тільки це дозволить вирішити значну кількість проблем, які з'являються у момент зіткнення двох різних картин світу [4].

Саме виникнення міжкультурних контактів є найважливішим, оскільки переклад здійснюється не між словами, але між конкретними групами людей зі своєю специфікою розвитку, внаслідок чого кінцевий текст сприймається як частина світу, а не як ізольована одиниця мови. Отже, процес перекладу здійснюється як "культурна трансмісія" між джерелом (автором / творцем з одного соціуму) і об'єктом (особистістю / аудиторією іншого соціуму).

Ілюстрацією для сказаного вище можуть послужити неологізми та їхня інтерпретація у мові, на яку здійснюється переклад. Скажімо, типовим для сучасного іспанського розмовного мовлення є використання дієслова *flipar = дивуватися; не розуміти, що відбувається.* Перекладач, не знайомий із цією інновацією, не знайде подібного значення в словнику. Саме через подібне (цілком зрозуміле) незнання в мову перекладу можуть вводитися або неправильні, непотрібні, перекручені лексичні одиниці, або якісь елементи тексту оригіналу можуть ігноруватися без усвідомлення або опускатися свідомо.

При взаємодії під час перекладу пари "іспанська мова ⇔ українська мова" не слід забувати й про лексику різних національних варіантів іспанської мови, а точніше, про проблему, що виникає у зв'язку з тим, що в країнах Латинської Америки й Іспанії використаються різні значення того самого вокабла [5].

В якості приклада розглянемо один досить сумно популярний на сьогоднішній день у країнах іспаномовного ареалу іменник "Droga":

Droga: Nombre genérico de ciertas sustancias minerales, vegetales o animales, que se emplean en la medicina, en la industria o en las bellas artes.

// 2. Sustancia o preparado medicamentoso de efecto estimulante, deprimente, narcótico o alucinógeno. // 3. Medicamento. // 4. Desus. Fig. *embuste, ardid, engaño.* Ú. en Argentina. *// 5.* Fig. Col. y Ecuad. *Persona o cosa que desagrada o molesta. // 6.* Canarias, Navarra, Méj. y Amér. Merid. *Deuda, a veces la que no se piensa pagar* [6].

Наркотик: загальна назва для деяких речовин мінерального, рослинного або тваринного походження, які використаються в медицині, у промисловості, серед представників богеми. // 2. Речовина або медикаментозний препарат стимулюючого, пригнічуючого, наркотичного або галюциногенного характеру. // 3. Ліки. // 4. Застар., перенос. знач.: *омана, виверт, хитрість.* Викор. в Аргентині. *// 5.* Перенос. Колум. й Еквад. *Дратівлива, неприємна людина або предмет // 6.* Канарські острови, Наварра, Мекс. і Півд. Амер. *Борг, що іноді навіть не планується повертати.*

З вищенаведеного легко зрозуміти, що часом – навіть при наявності контексту – багатозначність лексичних одиниць вихідного тексту заважає при встановленні потрібного за змістом значення, і це також може бути причиною перекручування оригіналу в ході його інтерпретації засобами чужої мови.

У цьому ж ряді значеннєвих помилок стоять і ономатопи-ексклaмативи, які через порушення норми вводять у мову-мета невластиві їй елементи. Для українського – це англійське *вау!* замість *ну й ну!* або *ого!*, а для іспанського – це англійське *oh-oh!* замість *huy!,* що використається для вираження подиву - *ой (мамо)!* – або переляку від того, що ледь не відбулося - *ой(-ой-ой)!; ще б трішки і…!* Зрозуміло, що й в українській, і в іспанській мовах ці звукоподібні вигуки з'явилися з "нелегкої руки" перекладачів англомовних фільмів, які наводнили ними спочатку свої аудіоверсії, а потім уже під впливом моди або частоти відтворення названі риторичні фігури почали широко використатися в Україні й Іспанії.

Але це ще півбіди. Справжня біда, на наш погляд, полягає в тому, що перекладають саме те, що варто було б (з моральної й естетичної точки зору) опустити. Тому з екранів телевізорів й іншої апаратури "рікою ллється" ненормативна лексика, що раніше заміняли хоча б звуковим сигналом (писком), а тепер нею хизуються, зумисне підкреслюють (у цьому зв'язку подив викликає здатність акторів або дикторів, що дублюють фільми, вимовляти подібні арготизми).

Але, на жаль, обурення глядача-слухача мало впливає на рішення проблеми. Незважаючи на часті обговорення цієї теми на телебаченні, у радіопередачах і статтях, які регулярно з'являються на шпальтах преси під рубрикою "Замітки критика" і піддають досить їдкій оцінці невдалі, без смаку й відверто "провальні" з погляду перекладу твори, автори останніх, неначе есмінці, які не можна потопити, продовжують носиться океанами медіа, ґрунтуючись на тому принципі, що прав той, у кого більше прав, тобто той, хто фінансує проект. У цьому плані представляється досить важливим, щоб фахівці-філологи (і, у першу чергу, перекладачі) вимогливіше ставилися й до своїх побратимів по цеху, і до своєї власної роботи. Без такої активної позиції – твердої, безкомпромісної критики невдалих перекладів і загальної боротьби з халтурою – ситуація може зайти в глухий кут, незважаючи на проведення симпозіумів, конференцій, діалогів зі слухачами у прямому теле- і радіоефірі, публікації статей у газетах і журналах, включаючи вузькопрофільні.

Інакше кажучи, перекладач, спочатку видозмінюючи себе завдяки знанням в області культури, у подальшому повинен сприяти її збереженню й росту. У протилежному випадку може відбутися зупинка, а це, як відомо, означає стагнацію й веде до вмирання.

На закінчення можна сказати, що переклад фільмів з однієї мови на іншу не просто лінгвістична проблема – це скоріше діяльність, що у значній мірі обумовлена

функціональними потребами сприймаючого соціуму, а не тільки, або не стільки, вимогами, закладеними в саму аудіопродукцію.

Аудіовізуальні твори можуть бути надзвичайно потужним засобом для того, щоб передати цінності, ідеї й інформацію однієї культури носіям іншої. У кіно (як найбільш яскравому й популярному виді аудіовізуальних творів), більш ніж в інших видах мистецтва, інтелектуальні цінності націй представлені не однопланово (як у книзі, картині, скульптурі, музичних творах та ін.), а багатьма пластами, оскільки фільм – це полісеміотичне середовище, що передає образ декількома каналами: образотворчий ряд, вербальна форма, музика, сенсорика. У зв'язку із цим подібні твори, значимі для однієї культури, можуть здобувати не тільки популярність, але часом навіть вторгатися в інші культури, викликаючи непередбачені наслідки. Тому вибір способу перекладу кіно – як звужене поняття "аудіовізуальні твори" – у значній мірі (а іноді й кардинально) може впливати на його сприйняття у цільовій культурі [7].

ЛІТЕРАТУРА

1.http://www.ukrbiznes.com/vizit.php?i=32641. 2.www.torsimany.com; http://www.agentstvo-perevodov.ru/film-translation. html; http: //www.gella.ru/ 3.Як відомо, "аудіовізуальними (від лат. *audio* - чую й *video* - бачу) творами" є такі, що ґрунтуються на одночасному сприйнятті слухом і зором, насамперед кіно- і телепередачі. Однак останнім часом їхнє коло значно розширилося, і до аудіовізуальних творів відносять і записи, що відтворюються на відеомагнітофонах, ігрових автоматах з відеодисплеєм, приставках до телевізора та відеодисках: електронні ігри, озвучені енциклопедії (типу MasterSoft), аудіокниги з візуальною підтримкою, ін. 4.Castro Roig, José. La traducción de películas y audiovisuals http://www.elcastellano.org/xcastro.html. 5.*Степанов Г.В.* Социально-функциональная дифференциация литературного языка Испании и Латинской Америки // Социальная и функциональная дифференциация литературных языков. – М.: Наука, 1977. – С.27-41. 6.*Camara Aguilera, Elvira.* El español y la variación intralinguística. http://www.elcastellano.org/ecamara.html#autora#autora. 7.*Szarkowska, Agnieszka.* The Power of Film Translation. http://accurapid.com/journal/32film.htm

ОРЛОВА І.С.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ФОРМА ТА ЗМІСТ У ПЕРЕКЛАДІ

У лінгвістичних дослідженнях останнього часу переважають інтеграційні тенденції, завдяки яким формується когнітивно-дискурсивна парадигма наукового знання. Когнітивний напрям розвитку сучасних мовознавчих студій пов’язаний із розв’язанням питань моделювання семантики мовних одиниць. Комунікативний напрям спрямований на вирішення проблем теорії комунікації, що стосуються адекватності передачі адресантом власних понять, суджень, виявлення композиційної і комунікативної організації текстів, стратегій і тактик їхньої побудови. **Актуальність** цієї статті зумовлено застосуванням досягнень когнітивної та комунікативної лінгвістики у вирішенні проблем перекладу, а саме проблеми адекватності відтворення концептуальної та прагматичної інформації тексту оригіналу.

Мета дослідження полягає у визначенні методів досягнення адекватності перекладу текстів з огляду на їхню глибинну структуру та поверхову структури .

Об’єктом дослідження є художні тексти (оповідання Х.Л.Борхеса) та тексти офіційного стилю (тексти міждержавних угод) іспанською та українською мовами.

Предметом аналізу є виявлення формально-змістових елементів у тексті оригіналу та визначення методів їхнього відтворення у перекладі.

Значну роль у комунікації відіграє форма вираження інформації. Отже, **новизна** дослідження полягає у виявленні зв’язку між формою та змістом з позицій когнітивної та комунікативної лінгвістики та у визначення засобів адекватного відтворення у тексті перекладу їхнього співвідношення.

У тексті зберігається та накопичується інформація; текст може породжувати нові смисли, оскільки тексти задіяні у процесах категоризації та концептуалізації. Одним із засобів співвіднесення мови з когнітивними стриктурами є іконічні знаки [1:28]. Знак представляє собою поєднання мисленнєвого змісту – позначеного, та ланцюга фонематично розчленованих звуків [2:188].

Не підлягає сумніву теза про те, що "зорове сприйняття оточуючого середовища превалює над усіма іншими. Це означає, що візуальна комунікація спрямована на отримання і передачу інформації та формування певної системи знань про фрагменти дійсності та дійсність у цілому" [3:6].

У тексті інтегруються концептуальна сфера адресанта, його інтенційно зумовлені ознаки, форма та структура вираження інформації. Характерні риси комуніканта та їхнє вираження визначає класичну проблематику співвідношення мови й мислення, мови й дійсності, мови та соціальної взаємодії, таким чином, текст − є інтегруючим феноменом лінгвістичної парадигми [4:109]. Текст як мовленнєвий твір складається із послідовно об'єднаних вербальних засобів, однак значення, що містяться у тексті, не завжди передаються тільки вербальними засобами [5:22]. За словами З.Я.Тураєвої текст має глибинну та поверхову структуру: "глибинна структура – це ідейно-тематичний зміст тексту, художній образ, авторські інтенції, прагматична установка автора, тоді як поверхова структура – це лінгвістична форма, в яку втілена глибинна структура" [4:57].

У текстах нехудожнього плану, за словами І.Р.Гальперіна, інформація, що виражається у формі, декодується досить легко, оскільки в таких текстах форма передає зміст, який визначається мовленнєвим жанром. Це означає, що форма в основному виконує своє, закріплене за нею завдання (функцію) [6:30].

Так, наприклад, тексти міждержавних угод мовою оригіналу та перекладу мають шаблонний характер: їхня структура є усталеною, зміст розподілений за частинами угоди, розподіл є реалізацією тактики об'єктивності та максим ясності та чіткості, кожна з частин передає комунікативний сигнал. Саме обробка інформації, як предметної, так і комунікативної, її побудова, організація та спосіб представлення відрізняє тексти міждержавних угод від інших типів текстів. З огляду на свої комунікативно-прагматичні особливості вони є прикладом оптимізації об'ємно-прагматичної структури, що знаходить вияв у чіткому поділі тексту угоди на частини: заголовок, преамбулу, центральну та заключну частини. Усталеність такої об'ємно-прагматичної структури текстів міждержавних угод спричинена:

− призначенням самих документів, необхідністю якомога чіткіше висловити волю держав і конкретно, абсолютно точно зрозуміти її;

− прагненням адресанта відмежувати одну інформацію від іншої, виділити відрізки тексту, найбільш важливі в інформаційному плані;

− етикетними вимогами, що історично склалися та традиційно закріпилися за цими видами документів.

Усі фрази, що функціонують у мовленні поділяються на функціональні та функціонально-змістові [7:33]. Частини текстів міждержавних угод можна віднести до функціонально-змістових фраз, висловлень орієнтованих і на зміст, і на форму. У функціонально-змістових фразах та текстах функція тісно пов'язана зі змістом, і зміна змісту обов'язково призводить до зміни функції. Навіть якщо, функцію мови оригіналу можна відтворити іншими засобами, перекладач не повинен цього робити без достатніх на це підстав [7:34]. У перекладі текстів міждержавних угод перекладач має зберігати форму та структуру тексту й відтворювати частини об'ємно-прагматичного членування відповідно до мовних та мовленнєвих норм мови перекладу. У цьому полягає мінімальна функціональна перекладацька еквівалентність [7:35].

TÍTULO II.
DISPOSICIONES QUE DETERMINAN LA LEGISLACIÓN APLICABLE.
Artículo 6.
Norma general sobre el principio de aseguramiento.

1. Los trabajadores a quienes les sea aplicable el presente Convenio estarán sujetos, exclusivamente, a la legislación de la Parte Contratante en cuyo territorio ejercen su actividad laboral, salvo que en el presente Convenio se establezca otra cosa.

2. En cuanto al aseguramiento de otras prestaciones distintas a las citadas en el artículo 2 del presente Convenio, será de aplicación la legislación de la Parte Contratante a la que queda sujeto el trabajador [19].

Частина II
Положення, які визначають застосовуване законодавство
Стаття 6
Загальна норма щодо принципу забезпечення

1. На працівників, які підпадають під дію цієї Угоди, поширюєся виключно дія законодавства тієї Договірної Сторони, на території якої вони здійснюють трудову діяльність, якщо цією Угодою не передбачено інше.

2. При забезпеченні іншими видами допомоги, не передбаченими статтею 2 цієї Угоди, буде застосовуватись законодавство Договірної Сторони, під дію якого підпадає працівник [20].

Зв'язок форми та змісту, матеріального та ідеального в художньому тексті має особливе, формально-змістове значення. Художнє оформлення невіддільне від матеріальної форми, не може бути вираженим іншими матеріальними засобами. Зміна мовного оформлення призводить до знищення художнього образу або до створення іншого [4:58].

У художніх творах інформація, що закладена у формі по-різному сприймається адресатом. Іноді адресат-перекладач не здатен її виокремити із аналізу висловлення та форми його вираження, і відповідним чином ця інформація втрачається у перекладі.

Наприклад, у перекладі "Del rigor de la ciencia" ("Про стислість в науці") Хорхе Луїса Борхеса перекладач не звернув увагу на виділені слова цього твору, які передають інформацію концептуального та прагматичного характеру. Тлумачення тексту, на думку І.Р.Гальперіна, є "процесом розкриття концептуальної інформації, бажанням подолати поверхневу структуру тексту, доступний зміст та проникнути у його глибинний зміст" [6:37]. Концептуальна інформація не всіма сприймається адекватно.

Del rigor de la ciencia

... En aquel Imperio, el Arte de la Cartografía logró tal Perfección que el Mapa de una sola Provincia ocupaba toda una Ciudad, y el Mapa del Imperio, toda una Provincia. Con el tiempo, esos Mapas Desmesurados no satisficieron y los Colegios de Cartógrafos levantaron un Mapa del Imperio, que tenía el tamaño del Imperio y coincidía puntualmente con él. Menos Adictas al Estudio de la Cartografía, las Generaciones Siguientes entendieron que ese dilatado Mapa era Inútil y no sin Impiedad lo entregaron a las inclemencias del Sol y de los Inviernos. En los Desiertos del Oeste perduran despedazadas Ruinas del Mapa, habitadas por Animales y por Mendigos; en todo el País no hay otra reliquia de las Disciplinas Geográficas [17].

Про стислість в науці

...В одній імперії мистецтво Картографії набуло такої досконалості, що Карта однієї лише провінції займала ціле місто, а карта Королівства — цілу Провінцію. З часом ці Неосяжні Карти перестали задовольняти, і Колегія Картографів уклала Карту Королівства, яка мала Розміри Королівства і співпадала з ним у кожній Точці. Менш Віддані Вивченню Картографії Наступні Покоління дійшли висновку, що ця розлога Карта є Непридатною і не без Безбожності віддали її на Ласку Сонця і Зим. В Пустелях Заходу

залишилися розрізнені Руїни Карти, у яких живуть Звірята й Жебраки; у всій Країні оце й лишилося від Географічних Наук.

(Пер. з ісп. Ю.Покальчук)[16]

Такий переклад не можна вважати адекватним, оскільки "адекватність перекладу розглядається як його функціональна тотожність оригіналові, за якої враховується рецепція дискурсу" [8:4-5]. Адресативність є однією з обов'язкових макрокатегорій тексту. Вона формує семантичний простір тексту [9:60]. У наведеному прикладі відтворено фактуальну інформацію твору, але концептуальна інформація, яка є втіленням "художньо-поетичної ідеальної моделі свідомості" адресанта [10:23-26] залишається недоступною україномовному читачеві. Так, за словами Н.М.Раєвської смисл "слід шукати не тільки в глибинних структурах, але і в поверхових конфігураціях; форма "імітує" зміст висловлення" [11:71].

Виділені слова є для Х.Л.Борхеса ключовими, вони позначають явища та процеси у науковій галузі. Так, наприклад, *Imperio* є метафорою усіє наукової галузі*, el Arte de la Cartografía* – написання наукових робіт*, Mapa de una sola Provincia* – наукова праця, присвячена дослідженню одного з аспектів галузі. Також виділено абстрактні поняття, які Х.Л.Борхес вважає необхідними у проведенні наукової роботи: *Perfección – Досконалість, Impiedad – Суворість.* До таких висновків наштовхує сама назва оповідання: *Del rigor de la ciencia – Про стислість в науці,* яка, "концентруючи в собі концептуальну сутність усього художнього твору, формує у читача попереднє розуміння твору" [12:7]. Заголовок є частиною тексту, він виконує декілька функцій: номінативну − дають назву тексту; інформативну − частково розкривають зміст оповідання; увиразнюючу − відокремлюють назву документу з-поміж іншої інформації; прагматичну − готують адресата до сприйняття. Найсуттєвішою є функція комунікативна, що орієнтує комунікацію між адресантом та адресатом. Заголовок імплікує основну ідею твору, "інтегруючись на основі художнього задуму та світоглядної позиції автора" [12:7]. Заголовок організує ті когнітивні процеси, за допомогою яких інформація, що отримується співвідноситься із понятійною системою. У застосування до тексту це є "умовою досягнення адекватного розуміння смислу" [13:154]. Заголовок із оповідання Х.Б.Борхеса є "когнітивним механізмом когерентності тексту, який формує зв'язок "вертикальний контекст – заголовок – текст" [13:155].

В українському перекладі змінюється графічне виділення слів, і таким чином вилучається чи навпаки додається концептуальна інформація: *Perfección – досконалості, Provincia – провінція, Ciudad – місто, el tamaño – Розміри, coincidía <u>puntualmente</u> con él – співпадала з ним у кожній <u>Точці</u>.* Отже, тоді як Х.Л.Борхес акцентує увагу іспаномовного читача на певних словах-метафорах, україномовний читач "позбавлений цієї авторської допомоги". Нейтралізація адресативності, яка пов'язана з невірним відтворенням експліцитних та імпліцитних показників установки на адресата є прикладом порушення адресативності художнього тексту [9:62]. Поняття функціональної еквівалентності націлене на розуміння адресатом перекладу змісту тексту, а також способу розуміння, програми інтерпретації, яка закладена в ТО та стратегій адресанта. Ця адекватність може реалізовуватись різними засобами в різних мовах. Провідну роль відіграє збереження базових концептів − основних складових змісту, а також відтворення комунікативної стратегії адресанта.

Зміст не може сприйматися у відриві від форми. Як зазначає А.Лілова, форма залежить від змісту і не існує ані сама по собі, ані для себе. "Чистої" форми, як і змісту без форми бути не може. Форма розкриває засоби та способи, за допомогою яких реалізується зміст. Її сутність є складним поєднанням цілого ряду елементів, які знаходяться в динамічному взаємозв'язку між собою, з однієї сторони, а з іншої – зі змістом [14:50].

Застосовуючи перекладацькі трансформації змінюється на тільки графічне оформлення слів, але також і їхнє семантичне наповнення. Наприклад: *lo entregaron a las*

inclemencias del Sol y de los Inviernos – віддали її на Ласку Сонця і Зим. Перекладач використав прийом антонімічного перекладу і замінив слово *inclemencias (суворість, немилосердя)* на протилежне *Ласка,* виділивши його великою літерою. Таким чином змінено концептуальну та прагматичну інформацію закладену у тексті оригіналу. У перекладі слід було зберегти негативне забарвлення слова *inclemencias* і підібрати інший фразеологічний зворот українською мовою, наприклад: *кинути на поталу*.

Показником порушення адресативності у перекладі може бути невідтворення у перекладі релевантних для вираження адресативності тексту графічних засобів: курсиву, лапок, питальних та окличного знаків. Саме графічні засоби, які мають невербальний характер, є одним із методів мовленнєвого впливу [15:19]:

Con grandes reverencias le digo: *"Ahora volvemos a la encrucijada anterior" o "Ahora desembocamos en otro patio" o "Bien decía yo que te gustaría la canaleta" o "Ahora verás una cisterna que se llenó de arena" o "Ya verás como el sótano se bifurca".* A veces me equivoco y nos reímos buenamente los dos. (J.L.Borges La casa del Asterión) [17].

З великою повагою до нього я кажу: *А тепер повернемося до попереднього перехрестя, або Я ж казав, що канал тобі сподобається, або Зараз ти побачиш цистерну, повну піску, або Ось побачиш, як склеп роздвоюється*. Іноді я помиляюся, і ми вдвох сміємося. (Х.Л.Борхес Дім Астеріона). [18:91]

Як бачимо у перекладі відтворено курсив, але лапки, які позначають пряму мову, що додає текстові діалогічності, втрачено. Цей переклад також не є еквівалентним на рівні відтворення фактуальної інформації: випущено ціле речення *"Ahora desembocamos en otro patio".*

Існує також інший переклад цього оповідання:

Б'ю перед ним поклони й кажу: "А зараз вернімося на попереднє перехрестя". Або: "Поглянь, як роздвоюється це підземелля". Інколи сам помиляюсь, і тоді обоє ми щиро сміємося [16].

У цьому перекладі втрачено курсив, а пряму мову персонажа розбито на окремі речення. Перекладач також не відтворює усю фактуальну інформацію. Такий переклад не можна вважати ані еквівалентним, ані адекватним.

Окрім виділення з великої літери чи іншими шрифтами, концептуальна інформація тексту також виділяється у абзаці. Абзац є структурно-змістовою [2:7] та композиційно-стилістичною одиницею членування тексту [5:59]. Абзаци більше пов'язані з авторською волею, тому один і той самий текст може бути по-різному поділений на абзаци. Н.С.Валгіна виділяє такі основні функції абзаців: логіко-смислова, експресивно-емоційна, акцентно-виділяюча [5:69]. Останні два типи не диктуються будовою самого тексту, він є суто авторським, і часто навіть порушує смислове членування. Виділення у окремий абзац привертає увагу адресата і посилює комунікативний вплив. Наприклад:

Un ciudadano de Sajonia, a quien en vida tomaron prisionero los argelinos y que se convirtió al Islam, ocupó una vez este cargo. Como había sido cristiano, les habló de Jesús y les dijo que no era el hijo de José, sino el hijo de Dios; fue conveniente reemplazarlo.

La situación de este Mahoma representativo está indicada por una antorcha sólo visible a los musulmanes.

El verdadero Mahoma, que redactó el Corán, ya no es visible a sus adeptos.

(J.L.Borges Un doble de Mahoma)[17]

Один мешканець Саксонії, якого полонили алжірці і який прийняв іслам, виконував колись ці функції. Оскільки доти він був християнином, то розповідав їм про Ісуса й казав, що той не син Йосифа, а син Бога. Тож було вкрай необхідно замінити його. Місцеперебування цього Магомета вказує смолоскип, видимий лише мусульманам.

Справжній Магомет, який уклав Коран, вже невидимий своїм віруючим.

(Х.Л.Борхес Двійник Магомета) [16]

Виділяючи одне речення в окремий абзац Х.Л.Борхес виділяє основну ідею цього твору. Причинами, що змусили автора до такого прийому були: важливість інформації в межах тексту та емоційне виділення деталі. Як бачимо у перекладі, не збережено графічне виділення речення. Такий переклад не можна вважати адекватним, оскільки у перекладі зменшується комунікативний вплив на адресата. У адекватному перекладі зміст тексту оригіналу має передаватися таким чином, щоб реакція іншомовного адресата в усіх суттєвих моментах відповідала реакції адресата тексту мовою оригіналу. Зміна абзацного членування, особливо втрата мікроабзаців, які мають у тексті додаткове функціональне навантаження, веде до порушення адресативності тексту.

Таким чином, вербальна комунікація не існує ізольовано [6:6], а має тенденцію до залучення графічних форм вираження інформації. Немовні засоби вираження передають концептуальну та комунікативну інформацію твору. Задля досягнення адекватності перекладу і для збереження комунікативного впливу на адресата у перекладі слід зберігати структурний поділ тексту та графічне виділення його елементів.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Васильева Т.В.* Иконичность как когнитивный принцип формирования текста (на примере аллюзий к музыкальным произведениям) // Вестник Московского государственного университета. Сер.19. Лингвистика и межкультурная коммуникация. – М.: МГУ, 2005. − №4. – С.28-38. 2.*Селіванова О.О.* Сучасна лінгвістика. Термінологічна енциклопедія. − Полтава: Довкілля. – К. 2006. − 716с. 3.*Гетьман З.О.* Тексти з іконічним компонентом як результат креолізації комунікації // Вісник Київськ. нац. ун-ту ім. Т.Шевченка. Іноземна філологія. – К.: Київськ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка, 2006. – Вип.40. − С.6-7. 4. *Тураева З.Я.* Лингвистика текста. – М.: Просвещение, 1986. – С.11-125. 5.*Валгина Н.*С. Теория текста: Учебное пособие для студ. высш. учеб. Заведений. – М.: Логос, 2003. – 280с. 5.*Гальперин И.Р.* Текст как объект лингвистического исследования. – М.: Наука, 1981. – 138с. 7.*Латышев Л.К.* Курс перевода (эквивалентность перевода и способы ее достижения). – М.: Международные отношения, 1981. – 247с. 8.*Чередниченко О.І.* Український переклад: з минулого у сьогодення // Мовні та концептуальні картини світу: Збірник наукових праць. – К.: Київськ. нац. ун-т ім. Т.Г. Шевченка, 2004. – Вип. 15. − С.3-9. 9.*Воробьева О.П.* О некоторых нарушениях адресованности художественного текста при переводе // Теорія і практика перекладу. – К.: Київськ. нац. ун-т ім. Т.Г.Шевченка, 1993. – Вип.19. – С.57-67. 10.*Каменская О.Л.* Текст и коммуникация. – М.: Высшая школа, 1990. – С.1-120. 11.*Номинализация* в современном английском языке/[Е.Н.Старикова, Н.Н.Раевская, Т.Л.Ветвинская и др.]; Под общ. ред. Н.Н.Раевской. — Киев: Вища школа, 1982. – 176с. 12.*Лук'янченко М.П.* Французька екзистенціальна проза в українських перекладах (на матеріалі творів А.Камю і Ж.-П.Сартра): Автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04 / Київськ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. − К., 2006. − 20с. 13.*Васильева Т.В.* Когнитивные механизмы формирования и функционирования заголовка // Вестник Московского государственного университета. Сер.19. Лингвистика и межкультурная коммуникация. – М.: МГУ, 2006. − №1. – С.154-171. 14.*Лилова А.* Введение в общую теорию перевода. – М.: Высшая школа, 1985. – 256с. 15.*Глинчевкий Э.И.* Средства речового воздействия в языке СМИ // Вестник Московского государственного университета. Сер.19. Лингвистика и межкультурная коммуникация. – М.: МГУ, 2005. − №4. – С.18-27.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

16. www.ukrcenter.com 17. http://agora.ya.com/biblio81/libros.html 18.*Латиноамериканські* повісті та оповідання /Пер. з ісп. М.Жердинівської. – К.: КМЦ "Поезія", 2003. – 198с. 19.*Convenio* de Seguridad Social entre el Reino de España y Ucrania // www.congreso.es 20.*Угода* між Україною і Королівством Іспанія про соціальне забезпечення громадян // www.rada.kiev.ua.

ОХРІМЕНКО В.І.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

МОДАЛЬНІСТЬ І МОДУС: ЕВОЛЮЦІЯ ТРАКТОВОК

1.МОДАЛЬНІСТЬ У ФІЛОСОФІЇ ТА ФОРМАЛЬНІЙ ЛОГІЦІ

Термін "модальність" ввів ще Аристотель, і перш ніж увійти в лінгвістику, це було поняття філософії та логіки. І.Кант, здійснюючи аналіз поняття "категорія" і започатковуючи новий етап його аналізу, виділяв модальність серед чотирьох основних категорій (поряд з

категоріями “якість”, “кількість” та “відношення”), які він розглядав як апріорні форми розуму, що характеризують не світ “речей у собі”, а відносяться до ментальної сфери суб’єкта, що здійснює пізнання [1:251] І.Кантом у “Критиці чистого розуму” було встановлено шкалу модальностей, яка “охоплює всі ланки від існування до неіснування” [2:12].

“Модус” у філософії позначав властивість предмета, що проявлялась у певних умовах його існування і протиставлялась постійній властивості [3:383].

Модальність у філософії поділялася на **1) онтологічну**, що вивчала спосіб існування об’єкта, явища, процесу та **2) гносеологічну (логічну)**, що розглядала спосіб розуміння судження про об’єкт, подію, явище [3:381].

Модальні судження, запропоновані І.Кантом, що відповідають філософським модальним поняттям, поділяють на **1) асерторичні** (для вираження дійсності), **2) проблематичні** (для вираження можливості) та **3)аподиктичні** (для вираження необхідності) [4:157-158].

Вивчення суджень з погляду модальності під впливом їх філософської трактовки розглядалось також у логіці.

В класичній логіці починаючи від Аристотеля і закінчуючи Кантом класифікація суджень, що характеризувались модальністю (проблематичні, асерторичні, аподиктичні) здійснювалась за різними логічними, гносеологічними та онтологічними критеріями, що призводило до неможливості їх чіткої диференціації [5:239].

У сучасній логіці виділяють основні типи суджень: **1) дескриптивні** (твердження про дійсність) та **2) аксіологічні** (ціннісні твердження). Формальна логіка вивчає залежності між категоріями можливості, необхідності, випадковості, а модальність формальної логіки характеризує судження з погляду достовірності (дійсності, можливості, необхідності).

Згідно однієї трактовки формальної логіки відносно логічної модальності, судження розподіляються на асерторичні, проблематичні й аподиктичні, що спирається на трактовку судження Аристотелем: “Будь-яке судження є судження про те, що є властивим, або про те, що є необхідно властивим, або про те, що є можливо властивим” [6:11]. Згідно іншої трактовки формальної логіки, логічна модальність виражає ступінь достовірності відображення об’єктивної дійсності в свідомості мовця, а зазначена достовірність може бути градуйованою: від достовірних до вірогідних суджень або від достовірних до відносно достовірних, вірогідних і проблематичних [7:185].

Висновки. 1. Поділ модальності у **філософії** на **онтологічну** та **гносеологічну** корелює з **дескриптивними** та **аксіологічними** судженнями, що визначались в логіці і став підґрунтям для одного з найрозповсюджених підходів у лінгвістиці до поділу **модальності** на **об’єктивну** та **суб’єктивну**. **2.** В основу градації **об’єктивної модальності** за шкалою **достовірність** / **недостовірність** покладено **дескриптивні логічні судження**, в основу градації **суб’єктивної модальності** за шкалою **дійсність/можливість/необхідність** покладені **аксіологічні логічні судження**.

2.КАТЕГОРІЇ “МОДУСУ” І “МОДАЛЬНОСТІ” ТА ЇХ СПІВВІДНОШЕННЯ У ЛІНГВІСТИЦІ

Категорії “модусу” і “модальності” є одними з найбільш дискусійних у лінгвістиці. Ш.Баллі давав широку трактовку категорії модальності, прирівнюючи її до модусу і вважаючи, що найхарактерніше ця категорія представлена в складнопідрядних реченнях в експліцитному вигляді, започаткувавши дослідження протиставлення в структурі висловлення диктуму та модусу. Він поділяв речення на 2 частини: диктум (співвідноситься з ментальним процесом, в результаті якого виникає уявлення) та модусу (співвідноситься з ментальним процесом, в результаті якого здійснюється операція над уявленням): “логічним і аналітичним вираженням модальності є модальне дієслово, а його суб’єктом – модальний

суб'єкт; разом вони утворюють модус, що доповнює диктум" [8:44]. Модальне дієслово містить різноманітні відтінки, що позначають судження, почуття чи волевиявлення [8:45], причому між ними не існує чіткої межі, а контекстуальні чинники можуть впливати на їх ідентифікацію. У сучасній лінгвістиці поняття модальності Ш.Баллі співвідноситься з дескрипцією, на яку накладається модальна рамка [2:10].

Проблема співвідношення диктуму й модусу у структурі висловлювання, започаткована ще Ш.Баллі, не є достатньо висвітленою у сучасній лінгвістиці. В теоретичному синтаксисі зазначена проблема зазнала переорієнтації: від опису значення окремих складових речення (формальний аналіз) до аналізу висловлення (функціональний аналіз); її вивчення пов'язане з теорією синтаксичної номінації, теорією референції (Г.Фреге, Р.Карнап, Рікхайт, Стронер), розглядалась в референційно-денотативній концепції семантики речення (В.Г.Гак, Н.Д.Арутюнова, О.В.Падучева, Ю.С.Степанов, Т.В.Шмельова), де розглядався передусім аспект співвідношення структури речення та його змісту. У комунікативному синтаксисі невід'ємним компонентом аналізу є мовець, що здійснює висловлювання про дійсність крізь призму своєї свідомості. Співвідношення диктуму та модусу слід аналізувати із врахуванням багатьох аспектів: номінативного, структурного, семантичного, функціонального, комунікативного [9:47-49].

У XIX ст. А.І.Давидовим була здійснена спроба здійснити проекцію видів суджень формальної логіки на різні дієслівні способи. Згідно його концепції, дійсний спосіб (judicum assertoricum) існує для вираження незалежної дії як такої, що дійсно реалізується, наказовий спосіб (judicum apodicticum) – для вираження волі, а умовний спосіб (judicum problematicum) – для вираження дії передбачуваної, такої, що є можливою, що є, по суті, ототожненням зазначених понять [10].

Питання про зміст категорії модусу не має однозначного вирішення у сучасній лінгвістиці, що пов'язано зі складністю та багатоаспектністю зазначеної категорії та різних концепціях авторів (В.Г.Гак, І.П.Сусов, Г.П.Ломтєв, Б.Потьє).

В.Д.Шинкарук важає, що категорії "модус" і "модальність" базуються на принципі комунікативної орієнтації (орієнтації на адресата висловлення: категорія "модус" встановлює відношення до адресата, адресанта, предмету комунікації, змісту висловлення та його мовного оформлення, в той час як категорія "модальність" виражає відношення адресата до змісту висловлення з погляду реальності vs ірреальності, тобто, на думку автора, між зазначеними категоріями існують гіпо-гіперонімічні відношення: "модальність" поглинається "модусом" як категорією, ширшою за обсягом [11:54]. Вважаємо, що автор звужує зміст категорії модальності, оскільки модальність не обмежується реальністю / ірреальністю: зазначене протиставлення знаходиться в основі модальної характеристики речення [12:67], а модальність є категорією багатоаспектною, про що мова йтиме далі.

Згідно концепції В.Г.Гака, категорія модусу відображає різні складові комунікативного акту і включає: 1)відповідність предикації дійсності, що включає категорію модальності (дійсність / можливість, впевненість / невпевненість, а також ствердження / заперечення; 2)комунікативну настанову висловлення (розповідь, питання, побажання, спонукання); 3)інформативну настанову висловлення (якісно-кількісні характеристики); 4)структуру мовленнєвого акту (особа, що є відправником комунікації та дейксис); 5)умови мовленнєвого акту, що пов'язані з соціальним аспектом комунікації; 6)емотивність [13:19-26]. На наш погляд, зазначена трактовка змісту категорії модусу є дещо розширеною. Так, ствердження / заперечення не варто виокремлювати як складові модальності поряд з дійсністю, можливістю, необхідністю та впевненістю / невпевненістю (що в свою чергу, згідно даній концепції, є складовими модусу), оскільки, як буде показано нижче, впевненість / невпевненість, дійсність / можливість / необхідність структуровані у вигляді континууму між протилежними полюсами, і є властивими всім складовим модальності. Комунікативна

та інформативна настанова висловлення, структура мовленнєвого акту є категоріями прагматики, і при мовленнєвій реалізації здійснюється їх контамінація; зазначені прагматичні категорії дозволяють зняти неоднозначність для визначення виду модальності в деяких випадках, наприклад, при протиріччі між значенням дієслівного способу та морфологічною формою дієслова.

Зробимо короткий огляд існуючих класифікацій категорії модальності.

Значний вплив на визначення та подальше дослідження категорії модальності мали праці Ш.Баллі в європейському мовознавстві та праці В.В.Виноградова у русистиці. В.В.Виноградов визначав модальність як основну мовну категорію, властиву різним мовам, що має специфічні засоби вираження у залежності від системи конкретної мови, підкреслюючи, що зазначена категорія "охоплює всю тканину мовлення" [14:57].

Поняття "модальність" було запозичене лінгвістикою з класичної формальної логіки, в якій судження поділялись на асерторичні (судження дійсності), проблематичні (судження можливості) та аподиктичні (судження необхідності). Основні види модальних значень, що виділяють в лінгвістиці, можна звести до наступних: 1) оцінка мовцем змісту висловлення з погляду реальності / ірреальності; 2) оцінка ситуації висловлювання з погляду можливості / необхідності / бажаності; 3) оцінка мовцем ступеня впевненості повідомлюваного; 4) комунікативна функція висловлювання, що визначається цільовою настановою мовця; 5) ствердження / заперечення об'єктивних зв'язків між об'єктами, явищами, подіями; 6) емоційна оцінка висловлювання [15:68].

Як було вже зазначено, в основі модальної характеристики речення знаходиться опозиція реальність / ірреальність (Золотова 1962:67). Ми поділяємо точку зору тих лінгвістів, які не відносять до модальності комунікативну функцію висловлення (що є синтаксичною модальністю за А.А.Шахматовим): адже цільова установка мовлення (повідомлення, питання, спонукання) формує різні види не модальності, а комунікації [7:178; 12:68].

Також важко погодитись з В.Г.Адмоні, який вважав, що стверджувальні та заперечні речення відрізняються за модальним характером і підтримуємо протилежну точку зору [71:178-180; 12:68]; так, заперечної форми можуть набувати всі речення, в стверджувальному реченні з дієсловом дійсного способу стверджується наявність зв'язку між явищами, а в заперечному стверджується відсутність такого зв'язку. Як в стверджувальних, так і в заперечних реченнях відображається факт реальної дійсності: заперечення одного факту є ствердженням іншого [12:68]; різниця полягає лише в тому, що у фокус уваги мовця потрапляють різні фрагменти об'єктивної дійсності. До речі, "в логіці основою поділу суджень на заперечні та стверджувальні є не різниця в модальності, а різниця в якості цих суджень" [7:181].

Оскільки поняття модальності було екстрапольоване в лінгвістику з логіки, існували спроби ототожненя логічних категорій з лінгвістичними. Так, Г.В.Колшанський зробив спробу зведення модальності речення до модальності судження: "за своєю природою модальний зміст речення є думка як відображення дійсності, взята з боку "модуса" існування дійсного явища (можливість, дійсність, необхідність). Цей зміст реалізується в усьому складі речення і не надає якихось особливих ознак структурі речення. В цьому розумінні модальність речення залишається загальною семантичною категорією" [16:97]. Проте для вирішення питання щодо віднесення суджень до різних видів логічної модальності необхідно враховувати той факт, що судження повинні відрізнятися не лише за змістом, але й за формою [7:185].

В.З.Панфілов, зазначаючи, що модальність є об'єктом дослідження як логіки, так і лінгвістики, стверджує, що у логіці вона розглядається в аспекті ознаки судження як форми мислення, а в лінгвістиці – як характеристика мовної одиниці – речення, тому при розгляді

лінгвістичної категорії модальності слід враховувати дані аналізу модальності як категорії логіки. Так, судження в логіці як пропозиційна функція відображає характер об'єктивних зв'язків дійсності; судження як суб'єктно-предикатна структура у залежності від спрямованості пізнавального процесу здійснює членування екстралінгвістичної реальності, виділяючи предмет думки та приписуючи йому ознаку і відображаючи різні складові ситуації дійсності. Судження як пропозиційна функція та його суб'єктно-предикатна структура як поняття логіки екстраполюються на структуру речення, знаходячи своє відображення в його синтаксичному та логіко-граматичному членуванні, причому як думці, так і реченню, в якому вона знаходить формальне вираження, властива предикативність. Виходячи зі співставлення судження в логіці та речення в мові, В.З.Панфілов виділяє такі види модальності: 1) об'єктивну (онтологічну), що відображає характер об'єктивних зв'язків дійсності як можливі, дійсні та необхідні; 2) суб'єктивну (персуазивну), що виражає оцінку мовцем характер пізнаності зазначених зв'язків, що поділяється на проблематичну, просту й категоричну достовірність [17:37-39].

М.Грепл виділяє 1) загальну (основну) модальність; 2) волюнтативну модальність та 3) модальність істинності, визначаючи основну модальність як невід'ємну рису будь-якого висловлюваня, в межах волюнтативної модальності виділяє необхідність, можливість і намір (визначаючи кореляцію значення зобовязаності з необхідністю), а в межах модальності істинності розрізняє різні ступені впевненості мовця у змісті висловлення [18:277, 286-289].

Таким чином, у сучасному мовознавстві розуміння категорії модальності зазнало змін: від вузького її розуміня як суто морфологічної категорії, що ототожнювалась з дієслівним способом, від засобу на позначення реальності / ірреальності висловлення модальність зараз важається мовною універсалією, що має різноманітні засоби вираження (2:12), універсально-мовною гіперкатегорією [19]. Розмаїття значень категорії модальності у сучасній інтерпретації нагадує вислів за Ш.Баллі, згідно з яким **модальність у широкому розумінні є модусом** [8]. Адже модальність походить від лат. modus – міра, спосіб [20].

Отже, розуміння категорії модальності зазнало змін: від вузького її розуміня як суто морфологічної категорії, що ототожнювалась з дієслівним способом, від засобу на позначення реальності / ірреальності висловлення модальність зараз важається мовною універсалією, що має різноманітні засоби вираження [2:12], універсально-мовною гіперкатегорією [19]. Розмаїття значень категорії модальності у сучасній інтерпретації нагадує вислів за Ш.Баллі, згідно з яким **модальність у широкому розумінні є модусом** [8]. Адже модальність походить від лат. modus – міра, спосіб [20].

Підсумовуючи вищесказане, хотілося б підкреслити тісний зв'язок об'єктивної, суб'єктивної і волюнтативної модальності. Ще Ш.Баллі передбачав відображення в мові раціонального та емоційного через синергетичний характер психічної діяльності: мовні факти не є ні повністю логічними, ні повністю емоційними, мовному факту властива логічна або емоційна домінанта, якій, в свою чергу, властива різна ступінь вираженості [21:189]. Здійснюючи логічний аналіз речень, Ш.Баллі визначав їх як: 1) судження про факт; 2) судження про цінність факту; 3) прояв волі, причому перша логічна операція відноситься до розсудку, друга – до почуттів, третя – до вольової сфери, що "знаходить своє відображення в дії – завершення, що є однією з функцій мовленнєвої діяльності, хоча й виходить за межі останньої" [8:43-44].Зазначена гіпотеза знайшла підтвердження у сучасних психолого-когнітивних дослідженнях про єдність інтелектуалізованих, емотивних та вольових структур психічної сфери особистості та їх синергетичний характер під час обробки інформації [22].

Якщо не всі автори виокремлюють вид волюнтативної модальності (відношення суб'єкта дії до дії), то поділ модальності на об'єктивну та суб'єктивну є одним із найбільш розповсюджених підходів у сучасному мовознавстві [19], а на тісний зв'язок об'єктивної і суб'єктивної модальності та на умовний характер їх протиставлення звертали увагу ще у

структурній парадигмі. Так, згідно О.М.Пєшковського, "категорія модальності виражає тільки одне відношення – відношення мовця до того зв'язку, який встановлюється ним між змістом висловлювання і дійсністю, тобто "відношення до відношення" [цит. за 2:15]. Вказана точка зору знаходить підтвердженя у семіологічній граматиці Ю.С.Степанова: "з погляду семіологічної граматики модальність за змістом не є ні суб'єктивною, ні об'єктивною категорією, вона є категорією об'єктивно-відносною" [5:241].

Ми підтримуємо наступну класифікацію категорії модальності як універсальної категорії з різноманітними засобами вираження, акцентуючи увагу на тісному взаємозв'язку її видів: 1) об'єктивна модальність (відношення змісту висловлення до дійсності з погляду мовця; 2) суб'єктивна модальність (відношення мовця до змісту висловлення; 3) волюнтативна модальність (відношення суб'єкта дії до дії) [12:65].

Відмічено і тісний зв'язок між кожною зі складових видів модальності, що будуються градуйовано (ствердження / максимальний прояв ознаки / заперечення), про що детальніше піде мова пізніше. Визначення модальності В.В.Виноградовим як категорії семантичної зі змішаним лексико-граматичним характером призвело до виникнення теорії функціонально-семантичного поля та знайшло застосування в теорії функціональної граматики [2:12-13]. У концепції функціонально-семантичного поля О.В.Бондарко здійснюється протиставлення понятійних та мовних категорій: понятійні категорії формують понятійні поля і відносяться до понятійного (смислового) змісту. "Функціонально-семантичне поле як парадигматична система сполучається з поняттям семантичної категорії та категоріальної ситуації; структура ж поля представляється у співвідношенні його граматичного центру й елементів периферії, що відносяться до тієї ж семантичної зони. Отже, модальність інтерпретується як угрупування ФСП, які являють собою підсистеми модальних значень, виділених за різноаспектними ознаками" [2:14]. Детальніше ФСП буде розглянуто у наступних публікаціях.

Таким чином, огляд теоретичного матеріалу засвідчує, що розуміння змісту категорії **модальності** зазнало змін: від широкого її розуміння (Ш.Баллі вважав, що модальність у широкому розумінні є модусом) до звуження та обмеження її обсягу (зведення до категорії дієслівного способу або засобу вираженя реальності / ірреальності) і знову до розширення її обсягу на сучасному етапі досліджень. Переорієнтація лінгвістичних досліджень від вивчення структурно-семантичних до функціональних зв'язків призвела до виникнення теорії ФСП, в якій акцентувалась увага на взаємопов'язаності складових, що виділялись в кожному з типів модальності та польовому принципі їх організації. В семіологічній граматиці вказується на відносність протиставлення об'єктивної та суб'єктивної модальності та на їх взаємозв'язок і взаємозумовленість.

Зміст категорії **модусу** зазнав значного розширення: від визначення модусу Ш.Баллі як частини речення, що передає суб'єктивну оцінку мовцем фактичного змісту, що разом з диктумом складає модальність до змісту модусу в комунікативному синтаксисі почали включати чинники, що пов'язані з ситуацією мовленнєвого акту і є категоріями прагматики. В комунікативно-прагматичній парадигмі при дослідженні мовних категорій враховуються прагматичні чинники, пов'язані з протіканням комунікативного процесу, і лінгвістична прагматика "віддає" частину об'єкту дослідження модусу (структуру та умови мовленнєвого акту), розширюючи, таким чином його зміст.

Висновки. Модальність у сучасному розумінні є багатоаспектною категорією, а основні види, що виділяються у її складі **(об'єктивна, суб'єктивна, волюнтативна)** є взаємопов'язаними та взаємозумовленими, крім того протиставлення між ними носить умовний характер; а **компоненти**, якими структурується кожний з її видів, **градуйовані за континуумним принципом.**

ЛІТЕРАТУРА

1.*Спиркин А.Г., Ярошевский А.Г.* Категории // Философский энциклопедический словарь. – М.: Советская энциклопедия, 1983. – С.251. 2.*Смущинська І.В.* Суб'єктивна модальність французької прози. –К.:ВПЦ "Київський університет", 2001. – 255с. 3.*Философский* энциклопедический словарь // Философский энциклопедический словарь. – М.: Советская энциклопедия, 1983. – 840с. 4.*Кант И.* Критика чистого разума. – Симферополь, 1998. 5.*Степанов Ю.С.* Имена. Предикаты. Предложения. – М.: Наука, 1981. – 360с. 6.*Аристотель.* Аналитики. – М.: Логика, 1954. 7.*Панфилов В.З.* Взаимоотношение языка и мышления. – М.: Наука, 1971. – 232с. 8.*Балли Ш.* Общая лингвистика и вопросы французского языка. – М.:Иностранная литература, 1955. – 416с. 9.*Шинкарук В.Д.* Співвідношення диктуму і модусу в структурі речення //Мовознавство. – 1998. – № 6. – С.46-53. 10.*Виноградов В.В.* Русский язык. – М.-Л, 1947. 11.*Шинкарук В.Д.* Репрезентації модусних категорій в сучасній українській мові //Мовознавство. – 1999. – № 2-3. – С.50-56. 12.*Золотова Г.А.* О модальности предложения в русском языке // Филологические науки, 1962. – № 4. – С.65-78. 13.*Гак В.Г.* О категориях модуса предложения // Предложение и текст в семантическом аспекте (Межвуз. темат. сборник). – Калинин, 1978. – С.19-26. 14.*Виноградов В.В.* О категории модальности и модальных словах в русском языке // Избранные труды. Исследования по русской грамматике. – М.: Наука, 1975. – С.53-87. 15.*Бирюлин Л.А, Корди Е.Е.* Основные типы модальных значений, выделяемых в лингвистической литературе // Теория функциональной грамматики. Темпоральность. Модальность. – Л.:ЛО, 1990. – С.67-72. 16.*Колшанский Г.В.* К вопросу о содержании языковой категории модальности. – Вопросы языкознания, 1961. – №1. 17.*Панфилов В.З.* Категория модальности и ее роль в конституировании предложения и суждения // Вопросы языкознания, 1977. – №4. – С.36-48. 18.*Грепл М.* О сущности модальності // Языкознание в Чехословаки. – М.:Прогресс, 1978. – С.277-301. 19.*Бєлова А.Д.* Лінгвістичні аспекти аргументації (на матеріалі сучасної англійської мови): Автореф. дис. …докт. філол. наук: 10.02.04. – К.:КУ імені Тараса Шевченка, 1998. – 30с. 20.*Ляпон М.В.* Модальность // Лингвистический энциклопедический словарь. – М.: Сов. энциклопедия, 1990. – С.303-304. 21.*Балли Ш.* Французская стилистика. – М, 1961. 22.*Абдусаматов Р.М., Беркенблит М.Б, Фельдман А.Г., Чернавский А.В.* Моторика и интеллект // интеллектуальные процессы и их моделирование. – М.: Наука, 1987. – С.5-38.

ПАСІЧНИК Г.П.

Національний університет "Львівська політехніка"

ОБ'ЄКТИВАЦІЯ МАКРОКОНЦЕПТУ *"ПЕЙЗАЖ"* В АНГЛОМОВНОМУ ХУДОЖНЬОМУ ДИСКУРСІ

Об'єктом пропонованої праці є англомовний макроконцепт LANDSCAPE / ПЕЙЗАЖ, який актуалізується в різних сферах соціального буття, а **предметом** - мовні засоби його об'єктивації в англомовному художньому дискурсі (проза XVIII – початку XX ст.). Основною **метою** роботи є дослідження концептосистемного устрою інтратекстових змалювань пейзажу.

На фоні значної кількості праць і суперечливості у витлумаченні феномену «концепт» у сучасній лінгвокультурній парадигмі знання ми дотримуємося думки В.І.Карасика про те, що він становить собою "багатомірне ментальне утворення, в якому виділяються образно-перцептивна, понятійна і ціннісна сторони" [1:73]. При зазначимо, що "поняття" і "концепт" корелюють між собою гіпо-гіперонімічним способом: в основі будь-якого концепту лежить поняття – феномен когнітивно-логічного, а тому й загальнолюдського порядку. Поняття стає концептом лише тоді, коли на нього нашаровуються національно-ціннісні асоціації. Із цього випливає, що концепт є явищем етно-соціо-психо-лінгво-культурного порядку з чітко вираженою валоративною компонентою [2:348; 3:5; 4:82].

Виходячи з такого розуміння концепту, зауважимо, що концептуальний корпус мови не є гомогенним за своєю організацією, ступенем валоризації та інтеріоризації в лінгвокультурній свідомості. Не є він однорідним і з точки зору законів сполучуваності й шляхів комбінування концептів між собою, а тому певних наукових розвідок потребує проблема їх системного устрою, що задається процесами категоризації та концептуалізації світу.

Як відомо, система є сукупністю елементів, що знаходяться у відношеннях і зв'язках між собою та утворюють певну цілісність [5:427]. Інакше кажучи, невід'ємними атрибутами будь-якої системи є множинність, зв'язок, цілісність і структурованість [6:297]. Дискретне розуміння концептосфери і врахування точки зору О.М. Кагановської [7:40] дозволяє

говорити про такі вкладені один в одного величини, що є основними одиницями концептосфери: «макроконцепт → мезоконцепт → катаконцепт».

Макроконцептами належать до категоріальних величин і не мають чітко вираженої національної специфіки. За своєю суттю вони є високо абстрактними феноменами, що включають в себе національно марковані одиниці низхідних рівнів абстракції. Вони виступають родовими величинами по відношенню до видових ***мезоконцептів*** – таксонів перехідного рівня абстракції. Дрібними й далі неподільними слід визнати ***катаконцепти***, тобто власне-концепти. Саме них і стосуються всі ті численні та нерідко суперечливі дефініції концепту, які сьогодні розповсюджені в когнітивній лінгвістиці. Разом зазначені величини утворюють систему за типом «концептуального поля» - єдине ціле, конститутивні елементи якого організовано за принципом включення одного явища в інше як таксони вищого і нижчого порядку, а тому вони є ієрархічно структурованими і досить стійкими групами концептів.

Системну організацію макроконцепту LANDSCAPE можна також представити у вигляді поля з ядром і периферійними зонами. При цьому ядро зазвичай сформовано з константних величин, а периферійні зони – зі змінних (лексичні, фразеологічні та стилістичні засоби). Головним репрезентантом цього макроконцепту є іменник *landscape*, який виступає стабільним і змістовно визначеним ядром концепту в англомовній культурі. Отож, в екстраполяції на наш матеріал феномен LANDSCAPE є макроконцептом, під дахом якого актуалізуються тематично пов'язані з ним мезо- і катаконцепти. Понятійна сторона цього макроконцепту – це насамперед його дефініційна основа, що фіксується лексикографічними джерелами.

Лексема *landscape* походить від нім. *Landschaft* і нідерл. *Landschap* 'region / місцевість, ділянка землі' (суфікси *-schaft, -schap* відповідають англ. *-ship*. Згодом вона розширює своє значення і набуває художнього смислу ("*a picture depicting a scenery on land* / картина, яка зображує краєвид або землю"). Лише через 34 роки після першої фіксації в англійській мові це слово почало використовуватися як "*view or vista of natural scenery* / краєвид, вид, вигляд натуральної природи" [8; 9; 10]. У сучасних лексикографічних джерелах *landscape* описується як "*countryside; vista; view; landscaping; park* / пейзаж – сільська місцевість, вид, зображення, благоустрій, парк" [11:319]; "*everything you can see when you look across a large area of land, especially in the country* / все, що можна побачити на великій ділянці землі, особливо за містом" [12:751]; «*vista* – 1) перспектива, вид; 2) алея [13:640]; *view – what you can see from a particular place or position, especially beautiful natural scenery* [12:1502] / 1) вид, вигляд, пейзаж, зображення, краєвид; 2) круговид, поле зору [13:636]; "*scenery* – 1) (перен.) обстановка, оточення, середовище; 2) пейзаж, ландшафт" [13:300].

Образно-перцептивна складова макроконцепту LANDSCAPE включає знання, образи та асоціації, які виникають у лінгвокультурній свідомості британського етносу у зв'язку з конкретними об'єктами матеріального світу ("перцепти"), що й викликають у голові людини ментальний образ відповідного референта. Так, за допомогою когнітивних операцій можна викликати образ LANDSCAPE в єдності й розмаїтті його фізичних та ідеальних параметрів, а саме – як образ (гештальт) певного географічного оточення. Проходячи крізь призму валоризації англійських письменників, LANDSCAPE піднімається до рангу концепту.

Так, у пасажі: (5) *The moon, as Wardle had foretold, was rapidly on the wane; large tiers of dark heavy clouds, which had been gradually overspreading the sky for some time past;… and large drops of rain which pattered every now and then against the windows of the chaise, seemed to warn the travellers of the rapid approach of a stormy night…* /Ch. Dickens/ особливості / ознаки концептополя "пейзаж", точніше "нічний пейзаж" формуються також низкою мовностилістичних образних засобів і прийомів (епітетів, метафор, порівнянь, повторів та ін.). В художній свідомості концепт може об'єктивуватися безмежно – згідно із законами

номінації, зумовленими естетичною функцією мови. В тексті вони проявляються на різних рівнях авторського ідіостилю.

При детальному знайомстві з конкретним текстом у зв'язку з LANDSCAPE можна фіксувати й деякі фрагменти фону, з яких складається загальна картина його сприйняття. Основою такої уяви є перцептуальна виділеність окремих ознак, у результаті якої одні з них виступають більш значущими, а інші – другорядними. Пор.: (3) *...Meanwhile, the sea swelled mountains high; the boat pitched with such violence as if it had been going to pieces; the wind roared, the lightning flashed, the thunder bellowed, and the rain descended in a deluge…*/Smollett/; (4) *The waves are hoarse with repetition of their mystery: the dust lies piled upon the shore; the sea-birds soar and hover; the winds and clouds go forth upon their trackless flight; in white arms beckon, in the moonlight, to the invisible country far away…*/Ch. Dickens/. Наведені пасажі представляють два різні індивідуально-авторські фрейми *storm*, де зображена картина природного явища (3) є фоном подій роману, а в (4) виступає уособленням внутрішньої напруги персонажу.

В основі художнього осмислення макроконцепту LANDSCAPE лежать уявлення про чотири основні першостихії Всесвіту - мезоконцепти AIR, WATER, EARTH, FIRE [9; 10; 14:654-655]. Таке його осмислення має свої витоки іще в космогонічній міфології, яка пояснює устрій Всесвіту за допомогою саме цих стихій, тобто повітря, води, землі та вогню [14:654-655].

Зокрема, «пейзажний» мезоконцепт EARTH („*land; the hard surface of the world that is not the sea or the sky; the ground"* [12: 416]) зумовлює широке коло найменувань об'єктів пізнання фізичного середовища, що включає рівні, ділянки поверхні землі [11:156, 276], флору та фауну. Всі вони можуть бути концептуалізованими в англомовному художньому дискурсі як (ката)концепти: "рівні ділянки землі" (*land, ground, field, valley, plain, meadow*;), "поглиблені ділянки землі/впадини" (*bottom, ditch, hollow, lowland*), "підвищені ділянки землі" (*cliff, crag, hill, mountain moor, upland*). Крім цього, мезоконцепт може бути репрезентовано й такими (ката)концептами, як "flora" (*the plants of a particular area, type of environment or period of time* [12:515]) і "fauna" (*all the animals living in an area* [12:484]). В англомовному романі XVIII – початку XX ст. ці номінації проявляються на різних рівнях підпорядкування.

Іншим визначальним для англомовного художнього дискурсу є такий мезоконцептуальний репрезентант LANDSCAPE, як мезоконцепт FIRE. Його дефініційна (поняттєва) база конституюється як: 1) *the flames, light and heat, and often smoke, that are produced when sth burns*; 2) *flames, that are out of control and destroy buildings, trees* [12:500]. Лексикографічні джерела фіксують і можливість віднесення до його понятійної бази й такі (ката)концепти, як *thunder*, *lightning, sun* [14:667; 11:221]. Оскільки ж ці номінації перетинаються і з концептами *weather* і *sky*, то для уникнення непорозумінь беремо за основу перше значення, і тоді (ката)концептами для FIRE будуть *flame, blaze, conflagration, heat, temperature, warmth, flush, glow, spark, flash*. Пор.: (2) *Soames had taken the one step that could rid her of the fire which had been consuming her…* /J. Galsworthy/, де слово використано у своєму основному значенні, хоча стихія вогню персоніфікована.

Моделювання концептосфери художнього тексту є специфічною та заснованою на семантичному вивченні її компонентів, які розкривають одну мікротему. Макро-, мезо концепт в англомовному романі розкриває одну тему – "пейзаж", в ньому втілено індивідуально-авторський спосіб світосприйняття, внаслідок чого концепти можуть поєднувати розмаїття особистих мікро-смислів. Так, у фрагментах (3) і (4) зображення шторму на морі актуалізовано різними лексемами – "*swelled mountains high*; *waves are hoarse with repetition of their mystery.* "

Постульована нами троїстість концептуальної устрою лінгвокультурних просторів цілком узгоджується з основними законами системології, а також із твердженням про те, що "всюди в межах світу існують системи, вкраплені в інші системи" [14:43]. Константними компонентами МКП виступає типовий (характерний, високоймовірний, прогнозований) і регулярно реалізований набір концептів, а змінними – нетипові (нехарактерні, малоймовірні, слабо прогнозовані) концепти, нерегулярно реалізовані в певному дискурсі. Пор.: (6) *It was a cold, dark night. The stars seemed, to the boy's eyes, farther from the earth than he had ever seen them before; there was no wind; and the sombre shadows thrown by the trees upon the ground, looked sepulchral and deathlike, from being so still…* /Ch. Dickens/. Реальний пейзаж і його художній опис представляють світи, які перетинаються, але не співпадають. Уявлення письменника про певне географічне середовище і/або явище природи базується на відповідному національному досвіді.

Полідискурсивні зв'язки макроконцепту LANDSCAPE як лінгвокультурно заданого ціннісного орієнтиру етносу, тексту і/або особистості окремого письменника відкривають у ньому здатність вибудовувати системи не тільки окремого, але й одразу декількох дискурсів. Більше того, конфігурації концептів у одному й тому ж дискурсі можуть суттєво розходитися в різних мовах. Пор.:

(8) *They sat together in a window whose lattice lay back against the wall, and displayed, beyond the garden trees and the wild green park, the valley of Gimmerton, with a long line of mist winding nearly to its top (for very soon after you pass the chapel, as you may have noticed, the sough that runs from the marshes joins a beck which follows the bend of the glen). Wuthering Heights rose above this silvery vapour; but our old house was invisible – it rather dips down on the other side* [E. Bronte: 211]

(9) *Они сидели рядом у окна; распахнутая рама была откинута стеклом к стене, а за деревьями сада и глухим зеленым парком открывался вид на долину Гиммертона, и длинная полоса тумана вилась по ней почти до верхнего конца, – пройдете часовню и тут же, как вы, наверно, заметили, сток идущий от болот, вливается в ручей, который бежит под уклон по лощине. Грозовой Перевал высился над этим серебряным маревом, но старый наш дом не был виден: он стоит чуть ниже, уже на том склоне* [Е. Бронте: 88-89].

Як випливає із прикладів (8) і (9), деякі складові макроконцепту LANDSCAPE можуть не мати своїх співвідносних корелятів в інших культурах. Так, (ката)концепт *marsh* є для слов'янського менталітету лакунарним, проте в науковій картині світу він вважається тельмографічним терміном [15:8]. В тексті перекладу слово так і передано лексемою *болото*. На нашу думку, визначення цієї лексеми (*an area of low land that is always soft and wet because there is nowhere for the water to flow away* [12:819]) дає більш повне розуміння того, чому туман піднімається до вершини долини, що певним чином затемнює національну та індивідуально-стильову своєрідність оригіналу. Зауважимо також, що проникнення в семантичні нюанси англійської пейзажної лексики зумовлює й розуміння причини невидимості будиночку та його розташування (*dips down on the other side*). Однак таке часткове вилучення інформації не впливає на загальний тон опису пейзажу.

На основі поєднання властивостей мезоконцептів AIR, WATER, EARTH, FIRE поле макроконцепту LANDSCAPE може бути значно розширеним. Тут доцільно говорити про такі його атрибути: пора року (*spring, autumn, summer, winter*), частини доби (*morning, evening, day, night*), стан погоди (*weather, storm, wind, rain, thunder*), водоймища (*sea, river*), місцевість (*plain, mountain, forest, garden*), небо (*sunny, nasty, sunlight, dark, starry, moonligh*), а також про емоційність як стан персонажу, що може бути співзвучним контрастним, злитим воєдино з географічним середовищем.

Всі ці конституенти використовуються задля актуалізації фактури дискурсивного цілого – англомовного роману. Однак вони характеризуються мінливістю та нестійкістю, а їхні конструктивні елементи – (ката)концепти – відрізняються здатністю до міграції з одного дискурсу в інший, де їхні логічні зв'язки змінюють один одного, перекриваються, сполучаються та роз'єднуються. Пор.: (7) ...*Further on were other tufts of moss in islands divided by the shed leaves – variety upon variety, dark green and pale green; moss like little fir-trees, like plush, like malachite stars; like nothing on earth except moss*... /Th. Hardy/. В уривку (7) спостерігаємо, що мох порівнюється із зеленими островами, з плюшем, з малахітовими зірками.

Таким чином можна зробити певні висновки. Концепт являє собою стереоскопічне ментальне утворення, що конституюється завдяки смисловій взаємодії його понятійної, образної та ціннісної складових. Концептокрпус природної мови – це системно упорядковане утворення, яке складається з ментальних одиниць різного ієрархічного статусу (макро-, мезо та ката концепти), які можуть по-різному об'єктивуватися в різних дискурсах. Макроконцепт LANDSCAPE профілюється в англомовному художньому дискурсі через чітко визначену кількість тематично підпорядкованих йому мезоконцептів (AIR, WATER, EARTH, FIRE), об'єднаних із ним єдиною логіко-смисловою канвою. Ці мезоконцепти можуть актуалізуватися в художньому дискурсі через ментальні одиниці спадного рівня абстракції, які незримими семантичними зв'язками відбивають співвідносяться з макроконцептом LANDSCAPE. Макроконцепт LANDSCAPE не тільки визначає культурне обличчям британської нації, але й є унікальною моделлю відображення її фізичного та метафізичного світогляду.

Представлений погляд на шляхи і способи об'єктивації макроконцепту LANDSCAPE в логосфері англійського етносу є однією з можливих проекцій концептосфери на комунікацію. З цієї точки зору, перспективним є системний підхід до вивчення концептуальних цінностей етносу, який дозволяє отримати достатньо переконливі дані про когнітивні витоки як окремих лінгвоспецифічних ділянок, так і всього лінгвоментального надбання людства.

ЛІТЕРАТУРА

1.*Карасик В.И.* Этноспецифические концепты // Введение в когнитивную лингвистику: Уч. пос. / Отв. ред. М.В.Пименова. – Кемерово: Кузбассвузиздат, 2005. – С.61-105. 2.*Приходько А.Н.* Концептология дискурса, или дискурсология концепта // Учен. зап. Таврического нац. ун-та им. В.Н.Вернадского. Серия "Филология". – Т.18 (57). – 2005. – №2. – С.347-351. 3.*Приходько А.Н.* Типологическая и системно-полевая организация концептосферы // Известия Волгоградского гос. пед. ун-та. Серия «Филологические науки», 2006. – №5 (18). – С.3-11. 4.*Приходько А.М., Романенко О.В.* Концептосистеми: стабільність і плинність // Нова філологія. – Запоріжжя: ЗНУ, 2006. – Вип. 24. – С.82-95. 5.*ФС 1986:* Философский словарь / Под ред. И.Т. Фролова. – М.: Изд. политической литературы, 1986. – 590с. 6.*Карпов В.А.* Язык как система. – М.: Едиториал УРСС, 2003. – 304с. 7.*Кагановська О.М.* Текстові концепти *художньої* прози. – К.: ВЦ КНЛУ, 2002. – 292с. 9.*Wikipedia* 2007: http://en.wikipedia.org/wiki/landscape. 8.*ODEE*: Oxford Dictionary of English Etymology. – 2006. – http:// www // en.wikipedia.org / wki /. 9.*OED*: Online Etymology Dictionary. 2006. – http://www.etymonline.com/index.php. 10.*Roget*: The New American Roget's College Thesaurus. – USA: A Signet Book, 1995/ - 572p. 11.*OALD*: Oxford Advanced Learner's Dictionary. – GB: OUP, 2000. – 1600p. 12.*АУС*: Англо-український словник: У 2 Т. / Склав М.І. Балла. – К.: Освіта, 1996. – Т.1 – 752с.; Т.2 – 712с. 13.*МБЭС*: Мифология. БЭС / Гл. ред. Е.М. Мелетинский. 4е издание. – Москва: Большая Рос. Энциклопедия, 1998. – 736с. 14.*Капра Ф.* Паутина жизни. Новое научное понимание живых систем / Пер. с англ. В.Г.Трилиса. – К.: ИЗ София, 2003. – 336с. 15.*ЛЭС*: Лингвистический энциклопедический словарь. Гл.ред. В.Н.Ярцева. – Москва: Сов.энциклопедия, 1980. – 685с. 16.*Комарова А.И.* Филология английского ландшафта // Автореф. дис. канд. фил. наук: 10.02.04. – Москва: ВТПО Киноцентр, 1988. – 21с.

СПИСОК ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

[1]D*ickens Ch.* Oliver Twist, or, the Parish boy's Progress. NY: Everyman's Library, 1992. – 428p. [2]*Galsworthy J.* The Forsyte Saga. – Moscow: Foreign Language Publishing House, 1956. – vol.III. – 290p. [3]*Smollett T.* The Expedition of Humphrey Clinker. – GB: The Navarre Society Ltd, GB, 1890. – 468p. [4]*Dickens Ch.* Dombey and Son. – Moscow: Foreign Language Publishing House, 1955. – 888p. [5]*Dickens Ch.* The Posthumous Papers of the Pickwick Club. – NY: Everyman's Library, 1998. [6]*Dickens Ch.* Oliver Twist, or, the Parish boy's Progress. NY: Everyman's Library, 1992. – 428p. [7]*Hardy Th.* The Woodlanders. - NY: Everyman's Library, 1994. – 420p. [8]*Бронтэ Э.* Грозовой перевал / Пер. с англ. Е. Гениевой. – М.: Худ. л-ра, 1990. – С.21-277. [9]*Bronte E.* Wuthering Heights. – GB: OUP, 1995. – 389p.

ПИЛИПЕНКО Р.Є.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

КОМУНІКАТИВНИЙ ПРОСТІР ЯК КАТЕГОРІЯ СУЧАСНОЇ ДИСКУРСОЛОГІЇ

Мета статті – дослідити комунікативний простір як категорію сучасної дискурсології.

Наукова новизна статті полягає у маркуванні основних шляхів інтерпретації комунікативного простору як категорії сучасної дискурсології у з'ясуванні значення цієї категорії для моделювання структури мовленнєвої діяльності мовців в сфері економічної діяльності.

Об'єктом статті є категорія комунікативного простору, яка відображує соціокультурні контексти у німецькомовних ділових жанрах.

Предметом статті є мовні та позамовні способи моделювання складних мовленнєвих явищ у сфері економічної діяльності в сьогоденній Німеччині.

Актуальність дослідження пов'язана із потребами подальшого розвитку та систематизацією нових дискурсологічних аспектів моделювання різних типів комунікативного простору (мовного, лінгвокультурологічного, жанрового), а також – аналіз соціолінгвального середовища різних галузей фахового спілкування.

Поняття комунікативного простору вже досить тривалий час віддавна відображує у теорії комунікації та дискурсології усталені й динамічні властивості соціолінгвістичного середовища різних галузей фахового спілкування, у якому відбуваються різноманітні мовні контакти поміж людьми у формі обміну текстами, породженими комунікативною діяльністю. Остання передбачає обмін інформацією, вироблення спільних інтенцій і стратегій їх реалізації, спрямованих на конкретного адресата. Комунікативний простір, на думку Т.М.Дрідзе, має не менш ніж чотири виміри: природний (фізичні просторові об'єкти), "цивілізаційний" (результати науково-технологічної цивілізації), інформаційний (потоки знаків і символів) та соціопсихоантропологічний (люди з різним менталітетом і стилем життя) [1]. Проблеми структурної організації комунікативного простору розглядаються лінгвофілософією, соціолінгвістикою, психолінгвістикою та когнітивістикою. Аналіз саме цих аспектів забезпечує, на нашу думку, цілісність уявлень про комунікативний простір, з одного боку, як про дискурсивну категорію, з другого боку – як про важливу теоретичну передумову для дослідження мовно-культурних феноменів.

Як міждисциплінарна категорія, комунікативний простір передбачає визначення центро-периферичних відношень у лінгвістичних вимірах. Його комунікативний вимір співвідносить себе з географічними, соціальними, історичними, економічними, демографічними, культурними, політичними та етнічними чинниками. До основних шляхів інтерпретації категорії комунікативного простору відносимо такі:

• соціологічні, у межах яких комунікативний простір тлумачиться як соціальне середовище соціально репрезентованих індивідів та інституцій. Соціологічні дослідження є джерелом збагачення лінгвістичних уявлень про комунікативних простір з точки зору аналізу різноманіття інституційних форм спілкування;

• соціориторичні, які розкривають комунікативний простір як сукупність мовленнєвих творів певного типу в збагаченому ситуативному контексті певних комунікативних подій. Елементами комунікативного простору в цьому аспекті є ситуативний контекст, мовні ситуації та вербальний контекст. Ситуативний контекст вказує на актуальну комунікативну подію та культурні змісти. Репрезентація знань має у свідомості носіїв різних мов і культур відповідний набір засобів для свого втілення.

• психологічні і психолінгвістичні.

Досліджувані психологією та психолінгвістикою проблеми, що стосуються сучасної дискурсології: мовленнєва діяльність, мовні контакти, співвідношення мовленнєвих дій і психологічних характеристик комунікантів, а також принципи організації комунікативних процесів – включено в дискурсивно-психологічні підходи до аналізу мовленнєвої діяльності людини. Комунікативний простір репрезентує себе як система категорій індивідуального і колективного знання, завдяки якому відбувається оцінювання й класифікація різноманітних об'єктів, понять, що входять до дискурсивних практик;

• когнітивні.

Як джерело сучасних дискурсивних уявлень про комунікативний простір репрезентує себе когнітивна лінгвістика. До кола наукових інтересів цього напряму входить значна кількість "людських" просторів: реальний, перцептуальний та концептуальний, умоглядний, антропоцентричний, художній та інші. Ю.Апресян стверджує, що для опису всіх просторів світу потрібне поняття простору мовця [2:630]. Такий простір можна умовно розділити на два сегменти: на мовну картини світу і концептуальну картину світу мовця в сфері економічної діяльності. Мовна картина світу – це екстраполяція знань про світ, які містять терміни, поняття, мовні одиниці з їх національно-культурною специфікою. Концептуальна картина світу мовця в сфері економічної діяльності – це систематизоване відбиття економічних знань. Кардинальна відмінність між двома картинами світу полягає в місці людини як мовної особистості. Якщо центром мовної картини світу є людина з її мовою, то в концептуальній картині світу мовця в сфері економічної діяльності "присутність" людини залишається незначною, тобто, якщо концептуальна картина світу претендує на повне відбиття реальності, то мовна картина світу завжди залишається непослідовною" [3:65].

У сучасному комунікативному просторі віддзеркалюються глибинні концепти – знання мовців, мовна картина світу, структурні й процесуальні трансформації, зміст яких резонує в когнітивну систему людини у процесі породження й сприймання мовленнєвих творів. У комунікативному просторі дискурси також розглядаються як мовні системи культури [4]. Ураховуючи вищезазначене, можемо констатувати:

– мовець формується не лише у природному, але й у соціальному просторі;

– мова людини формується під впливом природного і соціального просторів, повторюючи їх багатовимірність;

– соціальний і когнітивний простори доповнюють один одного;

– комунікативний простір – це єдність інтерсуб'єктивної й інтрасуб'єктивної реальності;

– комунікативний простір є витвором суспільно-історичної діяльності людини.

Отже, уважаємо категорію комунікативного простору формою буття матерії, котра характеризується протяжністю, структурністю, співіснуванням і взаємодією елементів у всіх матеріальних системах. Комунікативному просторові властиві об'єктивність, незалежність від свідомості людини, залежність від структурних відношень і процесів розвитку матеріальних систем, від єдності переривчастості і безперервності.

У лінгвістиці категорію комунікативного простору можемо уявити як певну систему координат, у котрій реалізуються різноманітні комунікативні процеси. Центральну роль в цієї системі координат відіграють суб'єкти комунікації, які виступають виконавцями відповідних соціальних, культурних, міжособистісних, ідеологічних, психологічних ролей [5:31]. Сучасні дискурсивні дослідження активно використовують поняття "людського простору" для відбиття взаємодії мови, культури і цивілізації (наприклад, аналізуючи технологічні фактори впливу на комунікацію). У такій взаємодії важливу роль відіграють функції:

а) герменевтико-комунікативна, завдяки якій культура виступає як засіб взаєморозуміння та здійснення комунікації;

б) нормативно-комунікативна, яка відбиває комунікативні норми із соціокультурним контекстом і демонструє культурний вплив на комунікативну діяльність людини; в) акумулятивна функція, завдяки якій зберігається й нагромаджується соціокультурний досвід мовців; через акумулятивну функцію виявляє себе соціальна пам'ять суспільства.

Відтворення комунікативного простору в дискурсивних дослідженнях лінгвістичних шкіл має різні традиції, оскільки структура соціальних систем та відповідних парадигм дослідження різняться від країни до країни. Відмінності у сприйнятті комунікативного простору зумовлюють різне тлумачення екстралінгвістичних факторів впливу на дискурсотворення.

Так, комунікативний простір в англо-американській традиції дискурсивного аналізу визначається специфікою "людського простору", що засвідчує орієнтацію на автономію мовця. Ця орієнтація може розглядатися як умова ефективної комунікації, досягнутої у процесі історичної взаємодії комунікантів. Простір автономії індивіда розуміється як такий, що є недоторканим навіть для держави, оскільки громадяни і є творцями держави та її реальної політики [6:48]. Тому комунікація в англо-американському розумінні має яскравий прагматичний характер. І головне: дискурсивні дослідження комунікації не ставлять питання про його субстанціального суб'єкта – політичної, економічної тощо. Англо-американська традиція дискурсивного аналізу використовує переважно соціориторичні засоби дослідження комунікації, утілені в термінах "дискурсивна спільнота", "дискурсивний простір", "дискурсивне знання", "дискурсивна свідомість" тощо.

Осмислення специфіки комунікативного простору в сфері економічної діяльності передбачає аналіз просторових уявлень, властивих німецькій лінгвокультурній традиції. Її суттєвим уявленням про комунікативний простір є принцип організації комунікантів згідно із соціокультурною ієрархією. Німецька дискурсивна традиція не використовує термін "людський простір" у його англо-американському значенні, оскільки індивід і комунікант у термінах німецької соціальної філософії та лінгвофілософії соціально інтерпретуються інакше. Так, лінгвофілософському напряму дискурсивного аналізу німецьких лінгвістичних шкіл властива дихотомія реальної та ідеальної перспективи оцінки комунікації. Німецька політична культура розглядає державу як *"Kern der Ordnung"* (основа порядку), який силою вікових соціально-історичних умов було спрямовано на створення конструкцій "держави і культури". Державі, на думку Гегеля, відводиться роль зберігача духу народу, зразка моральності для всіх громадян суспільства [7:17]. Тому дихотомія реального та ідеального, орієнтована на створення нового в межах певних соціальних ієрархій, визначає методологічні підходив соціальних і комунікативних теоріях. Отже, держава виступає визначальним суб'єктом соціального простору Німеччини, у якому відбуваються комунікативні взаємодії між мовцями, – це не тільки соціолінгвістична абстракція, а й певний конструкт з ідеологічним підтекстом, причому змісти цього конструкту пояснюються соціально-історичними традиціями. Те, наскільки змінюється свідомість мовців стосовно до головного суб'єкта економіки – держави, демонструють типові текстові фрагменти щодо взаємодії між суспільством і державою.

Незважаючи на зміни у ставленні до основного суб'єкта сфери економічної діяльності Німеччини – держави, її присутність у багатьох суспільних дискурсах Німеччини у порівнянні з англо-американським конструктом економіки як дискурсивної системи, ще залишається значною. Цей фактор є визначальним у розумінні національно-культурної специфіки німецького комунікативного простору. Лінгвофілософські обґрунтування комунікативного простору пов'язані з різними соціально-історичними традиціями німецької й англо-американської наукової думки. Незважаючи на суттєве зближення цих традицій унаслідок глобалізації, залишаються розбіжності між ними в ідеологічному й лінгвофілософському плані.

Однак спільною тенденцією дискурсивного аналізу німецької й англо-американської шкіл при визначенні категорії комунікативного простору є спроба осмислити її як поле взаємодій між комунікантами, дискурсами, культурами та іншими соціальними феноменами, яких поєднують такі характеристики:

– соціальне й лінгвофілософське місце комунікації визначається історичними, соціальними та культурними традиціями розвитку гуманітарного знання. Лінгвофілософські дослідження розбіжностей в методологічній оцінці комунікації, дискурсу, культури пов'язані зі значними соціокультурними трансформаціями в суспільстві. З одного боку, є потреба вдосконалювати комунікацію в нових глобалізаційних умовах, з другого боку – постає потреба збереження лінгвокультурних традицій націй, етносів і субетносів;

– комунікант і його комунікативна діяльність існують у багатовимірному соціальному просторі, який перебуває під постійним впливом соціо- та етнокультурних факторів;

– у межах комунікативного простору відбувається процес соціалізації комуніканта з представниками інших організаційних і мовних культур, від чого залежать його комунікативні потреби й розвиток комунікативної компетенції;

– основний зв'язок комунікативного простору й дискурсу визначається тим, що комунікативний простір є місцем комунікативної реалізації дискурсу.

Лінгвофілософські уявлення німецької й англо-американської шкіл, незважаючи на певні ідеологічні розбіжності, поглибили уявлення про комунікацію та її базові категорії. Їхні здобутки сприяли й переглядові суджень про природу комунікації у найширшому просторі людських взаємин. Розгляд лінгвофілософських уявлень про природу комунікативного простору з боку різних інтралінгвістичних джерел в перспективі може стати важливою передумовою для моделювання різноманітних соціальних типів простору в різних галузях людської діяльності.

ЛІТЕРАТУРА

1.*Дридзе Т.М.* Текстовая деятельность в структуре социальной коммуникации. Проблемы семиосоциопсихологии / Отв. ред. Левыкин И.Т. – М.: Наука, 1984. – 268с. 2.*Апресян Ю.Д.* Слово в тексте и в словаре: Сб. статей к 70-летию академика РАН Ин-та русского языка им. В.В.Виноградова.Ин-т проблем передачи информации / Отв. ред.: Л.Л.Иомдин, Л.П.Крысин. – М.: Языки русской культуры, 2000. – 647с. 3.*Караулов Ю.Н.* Русский язык и языковая личность. – М.: УРСС, 2003. – 264с. 4.*Günthner S.* Culture in communication: analyses of intercultural situations //Aldo Di Luzio (Hrsg.); Susanne Günthner; Franca Orletti. – Amsterdam: Benjamins, 2000. – 341p. 5.*Макаров М.Л.* Основы теории дискурса. – М.: Гнозис, 2003. – 280с. 6.*Koslowski P.* Markt und Demokratie als Diskurse. Grenzen diskursiver gesellschaftlicher Koordination // Koslowski P. (Hrsg.). Individuelle Freiheit und demokratische Entscheidung. Tübingen: Mohr, 1989. – S.48–83. 7.*Wahsner R.* (Hrsg.). Hegel und das mechanistische Weltbild: vom Wissenschaftsprinzip Mechanismus zum Organismus als Vernunftbegriff. –Frankfurt am Main: Lang, 2005. – 173s.

ПІДІПРИГОРА Ю.Г.

Київський національний лінгвістичний університет

ДЕНОТАТИВНІ Й МЕТАФОРИЗОВАНІ ЗНАЧЕННЯ СЛУЖБОВИХ ДІЄСЛІВ У ПЕРИФРАЗАХ СУЧАСНОЇ ІСПАНСЬКОЇ МОВИ

Одним із актуальних напрямів лінгвістичних пошуків сьогодення є проблема дослідження різних частин мови з когнітивної точки зору, оскільки вона нерозривно пов'язана з такою провідною тенденцією сучасної лінгвістичної думки, як лексикалізація граматики [1; 2; 3; 4; 5; 6; 7]. У цьому зв'язку, вважаємо, що для іспанської мови становить неабиякий інтерес дослідження такої частини мови, як дієслово, оскільки воно є провідною когнітивно-дискурсійною категорією, що бере активну участь у процесах категоризації, концептуалізації та вербалізації інформації і, як наслідок, її кодування/ декодування учасниками комунікації. Крім того, притаманне іспанській мові явище широко розвиненого

аналітизму в переважній більшості випадків спостерігається в системі саме цієї частини мови. Про це свідчить наявність безлічі конструкцій із неособовими формами дієслова (інфінітивом, герундієм, дієприкметником), серед яких особливе місце посідають дієслівні перифрази. Зважаючи на те, що саме ці аналітичні утворення дуже широко вживаються носіями іспанської мови порівняно з іншими романськими мовами, у межах цієї роботи постає **актуальна проблема** дослідження концептуальної структури службових дієслів, які набувають статусу головного елемента перифрази як аналітичної конструкції у зв'язку з формуванням ними значення певної характеристики дії, вираженої неособовою формою смислового дієслова.

Таким чином, **метою** роботи є поетапне розкриття закономірностей функціонування когнітивних механізмів носіїв іспанської мови під час вербалізації через дієслівні перифрастичні конструкції концептів, що позначають ту чи іншу характеристику дії. Звідси випливає ключове **завдання** дослідження, яке полягає у встановленні закономірностей явища граматизації, або метафоризації службових дієслів внаслідок вивчення особливостей організації їх концептуальної структури.

Предметом дослідження є система дієслівних перифраз сучасної іспанської мови, а **об'єктом** – службові дієслова як формотворчий елемент дієслівних перифрастичних конструкцій.

Когнітивна теорія розглядає явище граматизації не як просту втрату словом свого лексичного значення, а як вербалізацію більш складного через елементарне, просте, створення нового значення на базі старого, вже знайомого, що є наслідком наявності певних асоціацій, які виникають у мозку в процесі категоризації нашого досвіду. З цієї точки зору великий інтерес для дослідження представляють асоціативні зв'язки, які лягли в основу вибору того чи іншого дієслова для утворення дієслівних перифраз іспанської мови з тим чи іншим значенням.

Проведений за формальним критерієм аналіз 57 найбільш уживаних дієслівних перифраз іспанської мови дозволив скласти своєрідний рейтинговий реєстр дієслів, які можуть виступати в якості "перифрастичних" [8]. Перші позиції в ньому посідають дієслова, здатні утворювати найбільшу кількість перифрастичних конструкцій, поєднуючись з інфінітивом, герундієм чи дієприкметником смислового дієслова; на останніх місцях розташовуються, відповідно, ті, що утворюють лише одну конструкцію (див. табл.1).

Таблиця 1

Рейтинговий реєстр перифрастичних дієслів іспанської мови

№ з/п	**Рейтин-говий №**	**Перифрастичні дієслова**	**Утворені дієслівні перифрази**	**Їх кількість**
1.	**1.**	IR *	+ a + infinitivo + gerundio + participio	3
2.	-	VENIR *	+ a + infinitivo + gerundio + participio	3
3.	-	EMPEZAR	+ a + infinitivo + por + infinitivo + gerundio	3
4.	-	COMENZAR	+ a + infinitivo + por + infinitivo + gerundio	3

5.	-	ACABAR	+ de + infinitivo + por + infinitivo + gerundio	3
6.	**2.**	HABER *	+ de + infinitivo + que + infinitivo	2
7.	-	TENER *	+ de + infinitivo + que + infinitivo	2
8.	-	DEBER	+ infinitivo + de + infinitivo	2
9.	-	DEJAR *	+ infinitivo + de + infinitivo	2
10.	-	SEGUIR	+ gerundio + participio	2
11.	-	CONTINUAR	+ gerundio + participio	2
12.	-	PERMANECER *	+ gerundio + participio	2
13.	-	ANDAR *	+ gerundio + participio	2
14.	**3.**	PODER	+ infinitivo	1
15.	-	SABER	+ infinitivo	1
16.	-	QUERER	+ infinitivo	1
17.	-	DESEAR	+ infinitivo	1
18.	-	INICIAR	+ a + infinitivo	1
19.	-	ECHARSE *	+ a + infinitivo	1
20.	-	PONERSE *	+ a + infinitivo	1
21.	-	ROMPER *	+ a + infinitivo	1
22.	-	DARSE *	+ a + infinitivo	1
23.	-	ARRANCAR *	+ a + infinitivo	1
24.	-	DISPARAR *	+ a + infinitivo	1
25.	-	LIARSE *	+ a + infinitivo	1
26.	-	ARROJAR *	+ a + infinitivo	1
27.	-	TERMINAR	+ de + infinitivo	1
28.	-	CESAR	+ de + infinitivo	1
29.	-	PARAR	+ de + infinitivo	1
30.	-	QUEDARSE *	+ gerundio	1
31.	-	LLEVAR *	+ gerundio	1
32.	-	VOLVER *	+ a + infinitivo	1
33.	-	TORNAR *	+ a + infinitivo	1
34.	-	SOLER	+ infinitivo	1
35.	-	HACER *	+ infinitivo	1
36.	-	TRATAR	+ de + infinitivo	1
37.	-	LLEGAR *	+ a + infinitivo	1
38.	-	ACERTAR *	+ a + infinitivo	1
39.	-	ATINAR *	+ a + infinitivo	1
Загальна кількість		39	57	57
* дієслова з ряду “примарних позначень”				

Аналіз наведених у таблиці даних свідчить, що за своєю семантикою більшість перифрастичних дієслів належить до ряду так званих “примарних” позначень, серед яких дослідники виділяють активні і стативні дієслова типу *ходити* (порівняймо: *ir*, *venir*, *llegar*), *схопити* (порівняймо: *arrojar* – шпурнути), *бути*, *стояти* (порівняймо: *permanecer*, *quedarse*), *мати* (порівняймо: *haber*, *tener*) і т.п. [1:58]. Саме вербалізація таких конкретних концептів завжди передує вербалізації абстрактних понять. Тобто назви всіх конкретних предметів та дій, що мають наочну фізичну природу, стають джерелом формування більш абстрактної лексики та граматичних одиниць. У нашому випадку найбільшу кількість дієслівних перифраз утворюють або дієслова руху (див. першу та другу рейтингові позиції), або статичні дієслова (див. другу рейтингову позицію) з ряду “примарних позначень”. Крім того, розташування дієслів, що за своїм денотативним значенням вказують на фази початку, продовження та завершення дії на перших місцях у запропонованому рейтинговому реєстрі перифрастичних дієслів дозволяє припустити, що ці абстрактні за суттю поняття в процесі категоризації нашого досвіду сприймаються нами радше як такі, що тяжіють до простих, конкретних. Це може пояснюватися тим, що часто вони виконують суто дейктичну функцію [9], вказуючи на зміну станів чи дій, тобто сигналізують про виникнення нової ситуації і не несуть жодної додаткової інформації про те, як саме розпочинається чи завершується дія і яким є ступінь участі суб’єкта в її реалізації [10:50-51]. Третю рейтингову позицію в запропонованому реєстрі посідають дієслова, що утворюють лише по одній дієслівній перифразі. За своїми денотативними значеннями більшість із них також належить до вербалізованих конкретних концептів, що мають наочну фізичну природу.

Отже, опановуючи більш складні сутності через елементарно прості, наш мозок обирає саме ті конкретні концепти, що викликають певну однозначну асоціацію, на базі якої завдяки впливу метафоричного поля, котре створює умови для порівняння складного з простим, у свідомості індивіда концептуалізується новий фрагмент дійсності. Звідси видається логічним припущення, що в разі перетворення номінативного дієслова на перифрастичне метафоризується його пряме, денотативне значення, яке формально розташовується в словникових статтях на першій позиції і на базі якого можуть виникати інші, вже конотативні значення.

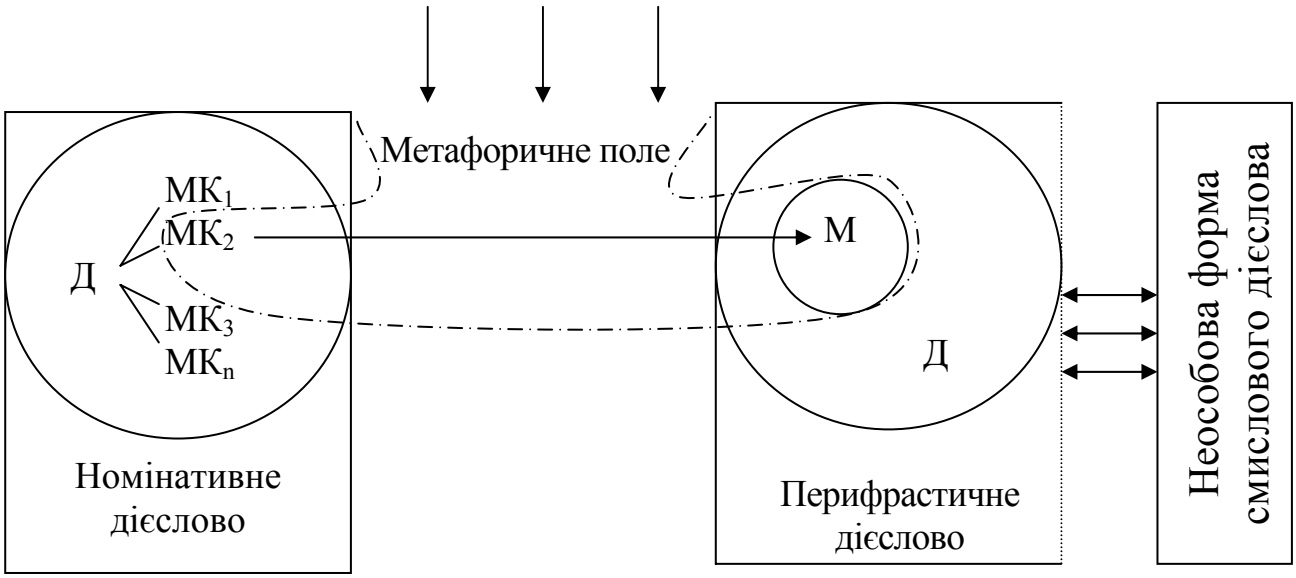

Рис. 1. *Механізм поетапного перетворення номінативного дієслова на перифрастичне в процесі метафоризації:*

Д – денотативне значення дієслова;
М – метафоризоване значення дієслова;
$МК_{1...n}$ – мікроконцепти.

З іншого боку, будь-яке значення містить комплекс найпростіших сем, або мікроконцептів $МК_{1...n}$, які його складають (рис. 1). Вважаємо за доцільне висунути **гіпотезу**, що в процесі перетворення номінативного дієслова на перифрастичне під вплив дії метафоричного поля потрапляє окремий мікроконцепт $МК_2$ (рис. 1), який викликає в мозку певну асоціацію з тим складним абстрактним фрагментом дійсності (у нашому випадку, характеристикою дієслівної дії), що концептуалізується й вербалізується. Внаслідок цього, набуваючи статусу перифрастичного, дієслово одночасно набуває біядерної семантичної структури, оскільки відтепер поєднує в собі 2 значення: реальне денотативне (Д) та ірреальне метафоризоване (М) (рис. 1). Саме завдяки такій метаморфозі в мозку індивіда створюються умови для прояву в динамічному режимі розумової діяльності ефекту несподіваного осяяння шляхом відкриття поняття "УСВІДОМЛЮЮ, ЯК", що дозволяє йому, оцінивши оптимально до обставин певну дію, вербалізувати її концептуалізовану якісну характеристику. Крім того, оскільки перифрастичне дієслово є формотворчим елементом дієслівної перифрази як аналітичної одиниці, перетворення номінативного дієслова на перифрастичне в процесі метафоризації його значення водночас активує процес, спрямований на його поєднання з неособовою формою смислового дієслова (за допомогою прийменника/ єднальної частки *que* чи безпосередньо) (рис.1).

Таким чином, умовою прояву феноменального явища перетворення номінативного дієслова на перифрастичне, що в свою чергу спричиняє утворення нової лексико-граматичної одиниці – дієслівної перифрази, є обов'язкова образна зміна елементів його концептуальної структури внаслідок процесу метафоризації.

Проілюструємо наведені вище теоретичні положення на конкретному прикладі метафоризації іспанського дієслова *romper*, в процесі якої відбувається його перетворення на перифрастичне й утворюється інхоативна дієслівна перифраза *romper + a + infinitivo* (рис. 2).

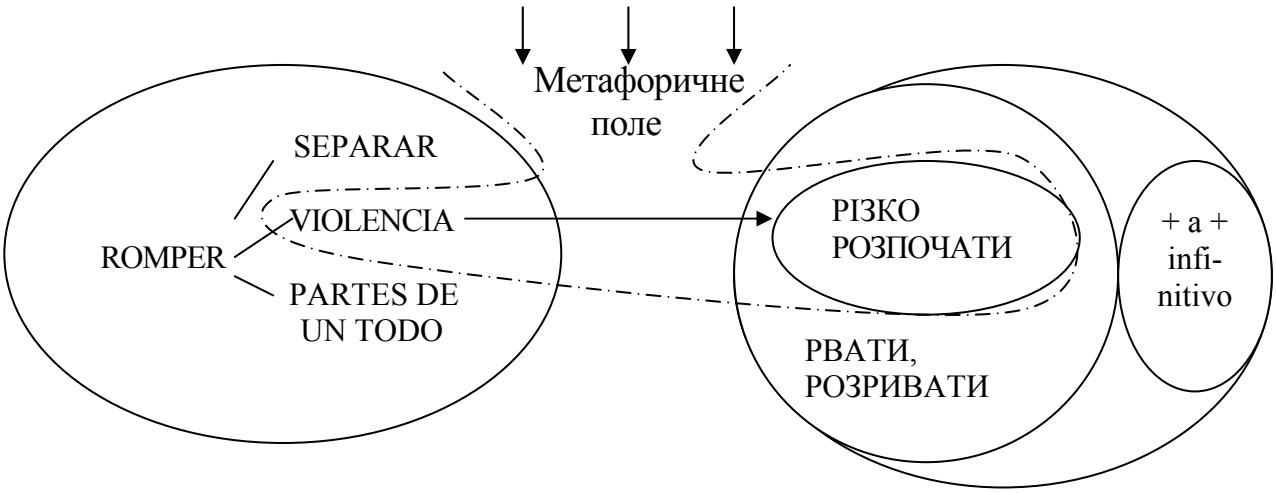

Рис. 2. *Механізм поетапного перетворення номінативного дієслова romper на перифрастичне в процесі метафоризації.*

Значенням цього дієслова, зафіксованим у словнику [12] на першій позиції, є *рвати, розривати.* Крім того, у тлумачному іспанському словнику Корона [13] під першим номером розташовується таке визначення дієслова *romper*: *separar con más o menos violencia las partes de un todo* (= *роз'єднувати з більшою чи меншою різкістю частини одного цілого*. – Перекл. авт.). Як бачимо, обидва визначення фіксують як основне те саме денотативне значення аналізованого дієслова. Не виникає жодних сумнівів, що *romper* є назвою

конкретної дії, яка має наочну фізичну природу, а це означає, що потенційно на його базі може розвинутися певна більш абстрактна граматична одиниця, у нашому випадку, інхоативна дієслівна перифраза *romper + a + infinitivo*, яка згідно з дослідженням [10, 50-51] належить до ряду емоційно забарвлених конструкцій, що зазвичай позначають, як саме розпочинається дія, маючи в більшості випадків відтінок різкого, несподіваного або більш інтенсивного її початку.

Запропонована на рис. 2 схема унаочнено підтверджує факт виникнення у свідомості індивіда стійкої асоціації між одним з елементів концептуальної структури дієслова *romper*, а саме концептом VIOLENCIA (= РІЗКІСТЬ) й абстрактним значенням різкого, інтенсивного розпочинання певної дії, завдяки чому відбувається метафоризація денотативного значення цього дієслова і його перетворення на дієслово перифрастичне, яке набуває якостей формотворчого елементу інхоативної дієслівної перифрази *romper + a + infinitivo*.

Таким чином, процес концептуалізації й подальшої вербалізації абстрактних концептів певних характеристик дії за допомогою дієслівних перифраз відбувається в декілька етапів, а саме:

– перетворення номінативного дієслова на перифрастичне шляхом метафоризації одного чи декількох мікроконцептів його концептуальної структури;

– поєднання перифрастичного дієслова як формотворчого чинника конструкції з неособовою формою смислового дієслова шляхом:

– вибору елемента-зв'язки: прийменника, єднальної частки *que*, чи відмови від нього (закономірності цього процесу частково було розкрито нами у роботі [11]);

– вибору тієї чи іншої неособової форми смислового дієслова.

Отже, завдяки проведеному дослідженню було розкрито етапи процесу перетворення номінативних дієслів на перифрастичні, наслідком чого є утворення дієслівних перифраз як нових аналітичних лексико-граматичних одиниць. При цьому головним й обов'язковим чинником цього процесу є явище метафоризації, яке спричиняє модифікацію семантичної структури перифрастичного дієслова, надаючи їй статусу біядерної, оскільки відтепер вона поєднує в собі два значення: реальне та ірреальне – денотативне й метафоризоване. Звідси випливає актуальна для подальших досліджень проблема визначення особливого статусу перифрастичних дієслів у вокабулярі іспанської мови, що включає розробку системи спеціальних маркерів для їх позначення як потенційних формотворчих елементів дієслівних перифрастичних конструкцій, які посідають одне з провідних місць в узусі носіїв іспанської мови.

ЛІТЕРАТУРА

1.*Кубрякова Е.С.* Части речи с когнитивной точки зрения. – М.: Ин-т языкознания РАН, Тамбовский госуд. ун-т, 1997. – 327с. 2.*Кубрякова Е.С.* Глаголы действия через их когнитивные характеристики // Логический анализ языка. Модели действия. – М.: Наука, 1992. – С.84-90. 3.*Вежбицкая А.* Семантические универсалии и описание языков. – М.: Языки русской культуры, 1999. – 780с. 4.*Грамматическая семантика глагола и имени в языке и речи*: Сб. науч. тр. / Донецк, ДГУ. – К.: Наукова думка, 1988. – 130с. 5.*Демьянков В.З.* Когнитивизм, когниция, язык и лингвистическая теория // Язык и структуры представления знаний. – М.: Наука, 1992. – С.39-77. 6.*Бэбби Л.* К построению формальной теории «частей речи» // Новое в зарубежной лингвистике. – Вып. XV. – М.: Прогресс, 1985. – С. 171-203. 7. *Лакофф Дж.* Мышление в зеркале классификаторов // Новое в зарубежной лингвистике. – Вып. XXIII. – М.: Прогресс, 1988. – С.12-51. 8.*Vorónina, M.M.* Las perífrasis verbales y el mecanismo de su formación en el español // Матеріали Міжнар. наук. семінару "Дослідження і вивчення романських мов і літератур у контексті національних культур". – К.: КДЛУ. – 1996. 9.*Вороніна М.М.* Дейктичність дієслівних перифраз в іспанській мові // Матеріали Всеукр. наук. конф. проф.-викл. складу МІЛП "Проблеми державного будівництва в Україні": Вип.4. – Київ: МІЛП. – 1999. – С.102-104. 10.*Fente R., Fernández J., Feijoo L.G.* Perífrasis verbales. – Madrid: EDI–6, 1983. – 141p. 11.*Підіпригора Ю.Г.* Роль прийменникового компонента дієслівних перифраз сучасної іспанської мови у вербалізації абстрактних концептів // Проблеми семантики слова, речення та тексту. – Вип.12. – К.: Вид. центр КНЛУ. – 2004. – С.205-210.

ДЖЕРЕЛА ДОВІДКОВОЇ ЛІТЕРАТУРИ

12.*Садиков А.В., Нарумов Б.П.* Испанско-русский словарь современного употребления. – 2-е изд., дополн. – М.: Рус. яз., 1998. – 748с. 13.*Corona*: Lengua española. – León: Everest, 1980. – 1568p.

ПОТАПЕНКО С.І.
Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя

СУЧАСНИЙ АНГЛОМОВНИЙ МЕДІА-ДИСКУРС ЯК ПРОЦЕС І РЕЗУЛЬТАТ КОНСТРУЮВАННЯ РЕАЛЬНОСТІ: ЛІНГВОКОГНІТИВНИЙ ПІДХІД

Медіа-дискурс пов'язують з діяльністю ЗМІ [1:5; 2:144] як засобами поширення повідомлень в масовому масштабі [3:163; 4:609]. Здійснюване за допомогою ЗМІ розширення схеми комунікативного процесу [5:23] призводить до формування якісно нової – інформаційної – реальності, протиставленої двом іншим світам: фізичному, який ми сприймаємо органами відчуттів, та інтелектуальному, пов'язаному з нашою свідомістю та мисленням [6:40-41]. Інформаційна реальність спирається на фізичну в аспекті форми та взаємодіє з інтелектуальною в ракурсі змісту, без якого поняття інформації не має сенсу [6:40-45]. Виходячи з тлумачення дискурсу як соціального конструювання реальності, форми знань [1:18] та враховуючи посередницьку роль ЗМІ в представленні дійсності за межами безпосереднього сприйняття людини, медіа-дискурс визначаємо як представлену засобами масової інформації семіотичну дійсність, "протиставлену реальній реальності" [7:38]. Відповідно, виникає необхідність виявити властивості медіа-реальності з метою розробки методів аналізу дискурсу ЗМІ, що й складає завдання цієї статті.

При описі медіа-реальності диференціюємо гносеологічний та повсякденний підходи. Перший спрямований на вирішення центральної проблеми філософії, пов'язаної з виявленням принципів відображенням первинного (незалежного, об'єктивного) світу вторинним (залежним, суб'єктивним) [8:109]. Другий концентрується на свідомості пересічної особи, для якої все – реальність, хоча людина, яка дивиться тріллер та фільми жахів або грає в комп'ютерні ігри розуміє, що це все не насправді [9:129], тобто медійна реальність пов'язана з наївною свідомістю людини.

В аспекті процесу та результату медіа-дискурс розглядаємо в двох ракурсах – опосередкованому (mediated) та опосередковувальному (mediating). Опосередкованість дійсності в ЗМІ проявляється у вторинності представленого продукту, коли аудиторія має справу не з власне подіями, виступами, заявами людей [1:78] та владних інституцій [10:243], а з їхнім переказом. Опосередковувальний, або процесуальний, аспект представлений рухом інформації вздовж ланцюга комунікативних подій [1:48-49; 7:230; 10:30], утвореного колективною діяльністю агенцій, авторів та аудиторії.

Вказані особливості медійного дискурсу визначаються його конституентами, тобто тими головними компонентами, навколо яких він формується. До них зараховуємо засоби масової комунікації, які забезпечують людині доступ до реальності поза межами органів сприйняття, мовну особистість як загальний образ учасників медійного процесу, та орієнтаційний простір як схему конструювання реальності шляхом активації знань мовної особистості згідно з принципами просторового орієнтування.

Засоби комунікації, або медіа, включають будь-які інструменти зовнішнього продовження людини, її тіла, органів відчуттів, нервової системи: світло, повітря, електромагнітні поля, усне мовлення, писемність, шляхи, числа, одяг, житло, місто, рекламу, засоби транспорту, масової інформації тощо [11:22]. Первинним медіумом вважають сприйняття [7:34], яке розуміють як конструктивний процес спрямовування уваги, огляду та вивчення об'єктів [12:229], вибору необхідного з усієї доступної інформації [13:39]. Тому розуміння мас-медіа та створеного ними дискурсу неможливе без урахування ролі більш простих медіа, які включають сприйняття та мову, оскільки кожний наступний медіум спирається в своєму розвитку на попередній: усне мовлення є змістом письма, яке складає зміст друкованого слова, а на нього спирається телеграф [11:8].

Технологічні, суспільні та особистісні властивості сучасних засобів комунікації виводять взаємодію мови та сприйняття на новий рівень узагальнення. Технологічний аспект телебачення, радіо, преси, Інтернету визначає використання ЗМІ для повідомлення про теперішні контексти [12:89] в масовому масштабі [15:54]. Внаслідок різних способів формування значення [4:611-612] окремі види ЗМІ різняться ступенем впливу на аудиторію: перші новини вона отримує від телебачення, потім від знайомих, а на третьому місці стоять газети та тижневики [10:258]. Домінування телебачення зумовлене тим, що його вважають продовженням наших органів зору, а візуальний канал видається найбільш достовірним [5:178]. Хоча дискурс преси – менш особистісний, ніж радіо або телебачення [1:39], газета має переконувальну силу документа [16:144] та порівняно з телевізійними повідомленнями подає більш детальну інформацію.

Соціальна властивість медіа-дискурсу зумовлена зв'язком ЗМІ з економікою, політикою, ринком, відносинами з державою, інституційними практиками [1:36]. Суб'єктивність медіа-дискурсу визначається підпорядкованістю технічних засобів людям, які створюють комунікативні продукти, події або суспільні відношення, котрі набувають статусу об'єктивності [4:610]. Саме завдяки соціальним позиціям, інтересам, цілям виробників медіа-тексти не просто "віддзеркалюють реальність", а представляють її у певній перспективі [15:63].

Наступний конституент медіа-дискурсу представлений мовною особистістю, яка як образ носія культурно-мовних цінностей, знань, настанов і поведінкових реакцій [17:22] забезпечує єдність рис учасників масово-інформаційного процесу вздовж ланцюга комунікативних подій на структурно-мовному, лінгвокогнітивному та мотиваційному рівнях [18:37]. Трирівнева модель мовної особистості слугує своєрідним орієнтиром для руху інформації вздовж ланцюга комунікативних подій, утвореного колективною діяльністю агенцій, авторів [10:30] та редакційних колективів, де над одним повідомленням можуть працювати до восьми чоловік [1:48]. Відповідно, у ЗМІ поняття авторства покриває складний процес створення тексту, оскільки більшість повідомлень з'являються на світ внаслідок написання тексту та його переписування авторами, різними редакторами [10:212], а теле- та радіожурналісти виконують роль посередників, які трансформують новини у терміни здорового глузду, використовуючи розмовні форми, структуруючи тексти новин [1:24]. Аспекти медіатизованої мовної особистості визначаються її взаємодією з певними каналами комунікації, оскільки, сприймаючи повідомлення ЗМІ, індивід спочатку встановлює канал, потім концептуалізує відношення та статус учасників, а наприкінці звертається до теми повідомлення [10:19]. Канал комунікації визначає поділ аудиторії на читачів, телеглядачів, радіослухачів, а в аспекті участі в медіа-процесах – на очікувану, випадкову, сторонню, регулярну тощо [2:144].

Мотиваційний рівень мовної особистості визначає її сутність, оскільки потреби та цілі зумовлюють розвиток і поведінку людини, управляють побудовою текстів і врешті-решт структурують ієрархію смислів і цінностей у мовній моделі світу [18:37]. Важливість потреб для організації медіа-дискурсу зумовлена тим, що засоби інформації як різновид бізнесу можуть успішно функціонувати лише задовольняючи бажання читачів [19:48]. Для вивчення медіа-дискурсу застосовуємо запропоновану А.Маслоу ієрархію з п'яти головних потреб – фізіологічних (у їжі та повітрі), у безпеці, належності до групи, визнанні, самоактуалізації [20:77]. Поза рамками цієї каталогізації автор залишив широкий спектр потреб, пов'язаних з чуттєвим задоволенням [20:78], визначальних для медіа-дискурсу, який спирається на принципи перцепції при конструюванні реальності поза органами сприйняття людини.

До фізіологічних потреб вчений зараховує забезпечення людини харчами, повітрям та іншими предметами першої необхідності [20:80]. При цьому враховуємо, що розвиток діяльності людини розширює коло засобів задоволення базових потреб, до яких можуть бути включені гроші, які уможливлюють доступ до багатьох інших потреб. Потреба в безпеці,

пов'язана зі свободою від страху, тривоги, хаосу, необхідністю дотримання порядку та закону [20:81-82], активується в медіа-дискурсі повідомленнями про різні нещастя [21:118]. Потреба в належності пов'язана зі входженням людей до різних соціальних утворень – сім'ї, клану, групи, колективу, суспільного класу тощо [20:87]. Відповідно, сімейне життя та події всередині країни вважають найбільш популярними темами повідомлень: одна національна новина вартує п'ятьох закордонних [21:118]. Потреба в належності до певної соціальної групи визначає поділ британських газет на "якісні" (quality) та "популярні" (popular). Видання першої групи (*The Daily Telegraph, Financial Times, The Guardian, The Times, The Independent*) детально висвітлюють новини, подають авторитетні передові статті, велику кількість аналітичних матеріалів [22:236]. Популярні газети (*Daily Express, Daily Mail, Mirror, Daily Star* і *The Sun*) уміщують короткі повідомлення із великою кількістю фотографій, відзначаються увагою до сенсаційних матеріалів, присвячених окремим особам, перш за все, визначним суспільним фігурам [22:236], тобто призначені для менш вибагливої аудиторії. Газети *Daily Express* і *Daily Mail* відрізняються меншою сенсаційністю, а тому їх зараховують до видань, призначених для середнього класу (middlebrow tabloids) [23:605]. Відповідно, *Daily Express* і *Daily Mail* розглядаємо як популярні газети, а *Mirror, Daily Star* і *The Sun* – як масові видання. Сучасну британську популярну пресу вважають засобом формуванням нації внаслідок поєднання класових і національних рис [24:9]. Про апеляцію популярних газет до почуття національної єдності свідчить поширення на їхніх сторінках номінативних "ярликів" *Brits* та *Britons* [24:49].

Потреба у визнанні пов'язана з високою оцінкою якостей людини, врахуванням бажань, пов'язаних з досягненнями, репутацією та престижем [20:88-89], а тому в медіа-дискурсі чільне місце займають повідомлення про відомих людей та поп-зірок. Потреба в самоактуалізації полягає у прагненні людини до самовтілення, до актуалізації закладених потенцій [20:90].

Потреби визначають ракурси медійного конструювання світу через залучення певних концептуальних структур. Одна із них орієнтаційний простір – схема конструювання реальності шляхом активації знань мовної особистості згідно з принципами просторового орієнтування по аналогії з тілесним досвідом людини, закарбованим у наївній картині світу [25:19].

Орієнтаційний простір визначає принципи взаємодії знань, зосереджених в картині світу, яку, з одного боку, тлумачать як систему інтуїтивних уявлень про реальність [9:127], а з іншого, як форму існування свідомості людини [8:110]. Іншими словами, вона представляє в свідомості індивіда первинну реальність, яку розуміють як людину та середовище в їхній взаємодії або як результат переробки інформації про середовище та людину [16:5]. При конструюванні реальності ЗМІ діють на компоненти картини світу, які в аспекті ступеня узагальнення поділяються на концепти [27:90], ситуації як мінімальні одиниці членування дійсності [28:42], а в ракурсі взаємодії представлені категоріальною міжфреймовою мережею [29:12] та бінарними опозиціями [9:39; 26:6].

Орієнтаційний простір медіа-дискурсу як онтологічно-концептуальна структура визначає конструювання дійсності по аналогії з процесами сприйняття та формується внаслідок розширення репертуару медіа, за допомогою яких людина взаємодіє зі світом, а тому при його реконструкції спираємося на перцептивні принципи просторового орієнтування. При цьому враховуємо, що в мас-медійних дослідженнях поняття простору використовують в онтологічному плані для пояснення середовища взаємодії учасників, процесів та умов [15:60], а також у філософському плані при введенні понять інформаційного простору, який також тлумачать як інформаційне середовище, інформаційне поле, медіа-середовище, медіа-ландшафт, інфосфера [30:39].

Орієнтаційний простір складається з об'єктів різного ступеня виділеності та відношеннями між ними – руху, сили, вертикального переміщення. Продемонструємо

принципи орієнтаційно-просторового конструювання англомовного друкованого дискурсу на прикладі його трьох вимірів – синтаксичного, відображеного в структурі газетних заголовків, міні-текстового, представленого журнальними заголовними комплексами, та текстового, який охоплює тексти новин.

На першому етапі аналізу синтаксичного виміру за допомогою методу компонентного аналізу співвідносимо семантику предикативних одиниць газетних заголовків з силами, рухом або прямовисним переміщенням. На другому етапі аналізуємо заголовки в аспекті висунення в позицію підмета назв об'єктів, співвідносних з різними компонентами руху та сил. На третьому етапі пояснюємо вибір номінативних одиниць в аспекті залучення читача до ситуації, тобто створення ефекту відстані позначених об'єктів від адресата або їхнього представлення в зовнішній чи внутрішній перспективах. Так, у заголовку *Spotters fly home* (Daily Express 7.11.2002, 15) присудок *fly* ("летіти") ідентифікує рух, спостерігачі, позначені підметом *spotters*, сприймаються як рухомі об'єкти, а обставина *home* пов'язує домівку з кінцевим орієнтиром, апелюючи до потреби в належності до родини та країни. Висунення іменника *spotters* зумовлене більшою помітністю рухомих об'єктів порівняно зі стаціонарними, а його вживання у множині без артикля встановлює віддалену зовнішню перспективу, відбиваючи незначний ступінь залученості читача.

Висунення на початок заголовка *Cocaine use soars in Britain* (The Guardian 4.09.1999, 12) іменника *cocaine* привертає увагу читачів до наркотику, який руйнує здоров'я людини, тобто апелює до потреби в безпеці. Присудок *soars* представляє зростання кількості наркоманів за рахунок позначення руху УГОРУ, а обставина *in Britain* пов'язує вертикаль з локативним концептом, який зіставляє Великобританію з іншими країнами, тобто представляє її в зовнішній перспективі.

Аналіз міні-текстового виміру журнального дискурсу спрямований на виявлення організації заголовних комплексів, утворених назвами рубрик, заголовками та підзаголовками. Їхня структура залежить від вживання в назвах рубрик топонімів, які позначають локативні концепти, абстрактних іменників, котрі вказують на предметні концепти, та номінативних одиниць на позначення окремих складників концептів.

При вживанні в назвах рубрик топонімів аналізуємо послідовність представлення в заголовку та підзаголовку вмісту позначеного локативного концепту. Так, у заголовному комплексі ***South Africa****: After Mandela* (Newsweek 31.05.1999, 40) топонім *South Africa* позначає країну, антропонім *Mandela* ідентифікує президента, а прийменник *after* пов'язує весь вміст концепту з періодом після відставки. Така невизначеність змісту заголовка виконує проспективну функцію, зумовлюючи звернення читача до підзаголовка, який деталізує подію – *The man in line to be the next president, Thabo Mbeki, promises to combat black poverty and unemployment. And that scares the whites.* У наведеному підзаголовку наступний президент співвіднесений з двома концептуальними структурами – послідовністю, активованою означенням *in line to be the next president*, та джерелом протидії, позначеним групою присудка *promises to combat* та присудком *scares*, які активують потребу в безпеці.

При вживанні в назвах рубрик абстрактних іменників орієнтаційну організацію позначених концептів виявляємо за допомогою методу словникових дефініцій. Так, у заголовному комплексі ***Science:*** *A Space Mystery* (Newsweek 4.10.1999, 90) лексема *science* позначає знання про світ, отримані внаслідок вивчення (examining), перевірки (testing) або доведення (proving) фактів [31:1467]. Семи '*examining*', '*testing*', '*proving*' представляють людину як джерело пізнання, чия діяльність спрямована на оточуючий світ з метою отримання знань. Відповідно, означення *space* позначає навколоземний простір як ціль досліджень, а присудок *mystery* ("загадка") вказує на неможливість доступу до нього. Водночас у підзаголовку одиниці *NASA probes* та *scientists* позначають джерело сили, спрямоване на галактику як ціль (*the galaxy beyond Pluto*): *NASA probes, hurtling through the*

galaxy beyond Pluto, are explicably slowing down. And scientists can't figure out why. У підзаголовку відношення між джерелом і ціллю пізнання позначені означенням *hurtling through*, яке іменує рух, а присудок *are explicably slowing down* вказує на його сповільнення, відбиваючи незадоволення потреби в самоактуалізації.

При ідентифікації в назвах рубрик найбільш помітних орієнтирів заголовні комплекси вказують на їхній зв'язок з відповідними концептами та потребами. Так, у заголовному комплексі ***World Cup:*** *The Winning Strategy* (Newsweek 26.06.2006, 54) назва рубрики *World Cup* позначає світовий чемпіонат з футболу, пов'язаний з концептом спорту. Водночас означення заголовка *winning* вказує на домінування неідентифікованого суб'єкта, про що у визначенні дієслова *win* свідчить сема '*get*' [32:1482]. У підзаголовку *The Elite: As the tourney heats up, the top teams are looking to strike first and often* номінативні одиниці *the Elite* та *the top teams* ідентифікують команди-переможниці, співвідносні з потужним суб'єктом, апелюючи до потреб у визнанні та самоактуалізації. а група присудка *are looking to strike* співвідносить їх з джерелом ПРОТИДІЇ, пов'язаної з потребою у безпеці.

При аналізі текстів газетних новин та журнальних статей виявляємо, яким чином структура заголовків і заголовних комплексів визначає композицію текстів за рахунок використання орієнтаційних стратегій, спрямованих на розкриття відношень руху, сили та прямовисного переміщення, та тактик, призначених для представлення окремих об'єктів. Такий аналіз передбачає виконання чотирьох послідовних процедур – встановлення структури заголовка; виявлення текстових зв'язків присудка заголовка з метою встановлення використаних стратегій; розкриття текстових відношень іменних одиниць заголовка для виявлення використаних тактик; аналіз блоків коментарів.

Застосування запропонованої методики продемонструємо на прикладі газетного тексту під заголовком *Drink deaths up 20pc in bingeing Britain* (Daily Mail 16.08.2005, 10). Спочатку встановлюємо структуру заголовка, починаючи з присудка *up*, який позначає вертикальне переміщення. Відповідно, позначені підметом *deaths* смерті сприймаються як такі, що рухаються ВГОРУ КІЛЬКІСНОЮ ВЕРТИКАЛЛЮ, апелюючи до потреби в безпеці. Виражений числівником додаток *20pc* уточнює значення присудка за рахунок позначення проміжних точок КІЛЬКІСНОЇ ВЕРТИКАЛІ, а обставина *in bingeing Britain* пов'язує ВЕРТИКАЛЬ із локативним концептом, який репрезентує Британію.

Друга процедура спрямована на виявлення текстових зв'язків присудка, вираженого у цьому заголовку прислівником *up.* Він співвідноситься з предикатами *has risen* та *are up* у першому та третьому абзацах, а також із прикладкою *up* у другому абзаці, що свідчить про застосування стратегії співвіднесення змісту з КІЛЬКІСНОЮ ВЕРТИКАЛЛЮ. Три початкові абзаци розглядаємо як перший основний блок статті, оскільки вони розкривають зміст заголовка та описують ситуацію в країні в цілому за рахунок тактики локалізації, яка визначає вживання іменників *Government* в першому (1), *Britons* у другому (2) та *country* у третьому (3) абзацах:

(1) *The number of people drinking themselves into an early grave* <u>*has risen*</u> *by a fifth in four years, Government figure shows*.

(2) *More than 6,500 Britons died of alcohol-related diseases last year –* <u>*up*</u> *from around 5,500 in 2000.*

(3) *In some parts of the country, deaths from illnesses such as heart disease and cirrhosis of the liver are* <u>*up*</u> *by almost 50 per cent.*

У наступних трьох абзацах на активовану присудками заголовка та першого основного блоку КІЛЬКІСНУ ВЕРТИКАЛЬ вказують означені дескрипції *the figures, the surge, the rising tide* та неозначене словосполучення *a big rise*, яке представляє орієнтири з позицій стороннього спостерігача. Позначення ВЕРТИКАЛІ іменними одиницями свідчить про використання цього блоку тексту для коментування першої частини повідомлення:

(4) *The figures will add to the growing unease over Labour's plans to allow pubs and bar's to stay open around the clock.*

(5) *Medical experts said last night that the surge in the number of deaths was a graphic reflection of the alarming rise in binge drinking across Britain.*

(6) *Professor Ian Gilmore, of the Royal College of Physicians, said: 'These figures are probably an underestimate but the fact there has been such a big rise is significant. It's very much what I would have expected from the rising tide of alcohol-related harm that I and my colleagues are witnessing on the wards.'*

У третьому блоці статті, який охоплює сьомий та восьмий абзаци, присудки *have risen* та *are up* свідчать про застосування стратегії співвіднесення змісту з КІЛЬКІСНОЮ ВЕРТИКАЛЛЮ, а топоніми *England, London, Yorkshire and the Humber* співвідносять її з окремими частинами Великої Британії, позначеної у заголовку топонімом *Britain* завдяки використанню тактики локалізації. Відповідно, цю частину тексту розглядаємо як другий основний блок з більш конкретною інформацією, ніж перший:

(7) *The statistics show deaths from drinking-related diseases have risen across England, with only London experiencing a decline.*

(8) *In Yorkshire and the Humber, the worst affected region, they are up 47 per cent.*

На третьому етапі аналізу виявляємо текстові відношення іменних одиниць заголовка. За допомогою концептуальної метафори ХВОРОБА та СМЕРТЬ орієнтовані ВНИЗ [34:37] підмет *deaths* співвідносимо з ТІЛЕСНОЮ ВЕРТИКАЛЛЮ, котра формується внаслідок пов'язування смерті з падінням УНИЗ. У першому абзаці нижня точка ВЕРТИКАЛІ позначена іменником *grave*, сусідство якого із присудком *has risen* співвідносить могилу з початком КІЛЬКІСНОЇ ВЕРТИКАЛІ, акцентуючи смертельну загрозу любителям алкоголю. Підмет *deaths* речення, покладеного в основу заголовка, корелює в другому абзаці з присудком *died*, який активує ТІЛЕСНУ ВЕРТИКАЛЬ. Зміщення уваги з кількості смертей на фатальні наслідки вживання алкоголю покладене в основу розгортання першого речення другого текстового блоку, який подає фонову інформацію: (4) *The figures will add to the growing unease*. У ньому КІЛЬКІСНА ВЕРТИКАЛЬ, активована означеною дескрипцією *the figures*, трансформована в ЕМОТИВНУ, позначену обставиною *the growing unease*.

Числівник заголовка, *20pc*, позначає кількість смертей, відсилаючи читача до КІЛЬКІСНОЇ ВЕРТИКАЛІ, і в тексті корелює з числівниками *6,500* та *5,500*, які в другому абзаці позначають проміжні відрізки числової КІЛЬКІСНОЇ ВЕРТИКАЛІ, та зі словосполученнями *50 per cent* та *47 per cent*, котрі в третьому та восьмому абзацах апелюють до відсоткової КІЛЬКІСНОЇ ВЕРТИКАЛІ.

На четвертому етапі аналізу виявляємо текстові блоки коментарів, виділені лапками. Їхні предикативні одиниці мають семантику, відмінну від присудка в заголовку. У цьому тексті Коментарі структуруються стратегією співвіднесення змісту з ПРОТИДІЄЮ, яка апелює до потреби в безпеці, на що в одинадцятому абзаці вказує предикативна група *joined the growing backlash against*, яка позначає удар у відповідь, та висунення в ініціальні позиції абзаців імен критиків політики уряду. Перші два абзаци Коментарів висвітлюють точку зору представника Ліберальної партії, ідентифікованого власною назвою *Liberal Democrat home affairs spokesman Lynne Featherstone*. Наступні чотири абзаци подають коментар представника церкви, позначеного власною назвою *The Bishop of Manchester, the Right Reverend Nigel McCulloch*.

Отже, конструювання реальності в англомовному медіа-дискурсі визначається взаємодією конституентів: засобів інформації, мовної особистості з її мотиваційним, когнітивним і вербально-семантичним рівнями та орієнтаційного простору, який визначає послідовність конструювання реальності шляхом застосування принципів просторового орієнтування до активації потреб і знань мовної особистості. Дія на певну потребу визначає

вибір відповідних концептуальних структур, які представляють відношення сили, руху та вертикального переміщення, покладені в основу синтаксису заголовків, міні-текстової організації журнальних заголовних комплексів і розгортання газетних новин. Подальший розвиток цього підходу передбачає аналіз медіа-текстів різних жанрів.

ЛІТЕРАТУРА

1.*Fairclough N.* Media Discourse. – L.: Arnold Publishers, 1995. 2.Fetzer A., Weizman E. Political discourse as mediated and public discourse // Journal of Pragmatics. – 2006. – Vol.38, № 2. – P.143-153. 3.*Blommaert J.* Discourse: A Critical Introduction. – Cambridge: Cambridge University Press, 2005. 4.*Constantinou O.* Multimodal Discourse Analysis: Media, modes and technologies // Journal of Sociolinguistics. – 2005. – Vol.9, №4. – P.602-618. 5.*Кириллова Н.Б.* Медиакультура: от модерна к постмодерну. – М.: Академический Проект, 2005. 6.*Abbot R.* The World as Information. – Exeter: Intellect, 1999. 7.*Луман Н.* Медиа коммуникации: Пер. с нем. – М.: Логос, 2005. 8.*Слухай Н.В.* Роль міфу в організації сучасного масмедійного простору // Літературна мова у просторі національної культури. – К.: Вид.-поліграф. центр Київський університет, 2004. – С.107-115. 9.*Руднев В.П.* Словарь культуры XX века. – М.: Аграф, 1999. 10.*Scollon R.* Mediated Discourse as Social Interaction: A Study of News Discourse. – L.: Longman, 1998. 11.*McLuhan M.* Understanding Media: The Extensions of Man. – Cambridge (Mass.): The MIT Press, 1997. 12.*Laeng B., Teodorescu D.-S.* Eye scanpaths during visual imagery reenact those of the same visual scene // Cognitive Science. – 2002. – Vol.26, №2. – P.207-231. 13.*Бергер А.А.* Видеть – значит верить. Введение в зрительную коммуникацию: Пер. с англ. – М.: Вильямс, 2005. 14.*Почепцов Г.Г.* Теорія комунікації. – К.: Видавничий центр Київський університет, 1999. 15.*Graham Ph.* Predication, propogation and mediation: SFL, CDA, and the inculcation of evaluative-meaning system // Systemic Functional Linguistics and Critical Discourse Analysis. – Continuum International Publishing Group, 2004. – P.47-68. 16.*Назаров М.М.* Массовая коммуникация в современном мире: методология анализа и практика исследования. – М.: Едиториал УРСС, 2003. 17.*Карасик В.И.* Языковой круг: личность, концепты, дискурс. – М.: Гнозис, 2004. 18.*Караулов Ю.Н.* Русский язык и языковая личность. – М.: Наука, 1987. 19.*Pye K., Yates R.* British Politics: Ideas and Concepts. – L.: Stanley Thornes, 1990. 20.*Маслоу А.Г.* Мотивация и личность: Пер. с англ. – СПб.: Евразия, 1999. 21.*Schlesinger P.* Putting Reality Together. – L.: Backwell Publishers, 1992. 22.*Room A.* Dictionary of Britain. – Oxford: Oxford University Press, 1986. 23.*Oxford* Advanced Learner's Encyclopaedic Dictionary. – Oxford: Oxford Univ. Press, 1992. 24.*Conboy M.* Tabloid Britain. Constructing a Community through Language. – L., N.Y.: Routledge, 2006. 25.*Воробйова О.П.* Когнітивна поетика в Потебнянській ретроспективі // Мовознавство. – 2005. – №6. – С.18-25. 26.*Цивьян Т.В.* Лингвистические основы балканской модели мира. – М.: Наука, 1990. 27.*Кубрякова Е.С.* Концепт, Концептуализация // Краткий словарь когнитивных терминов. – М.: Филологическ. ф-т МГУ, 1996. – С.90-94. 28.*Новикова Н.С., Черемисина Н.В.* Многомирие в реалии и общая типология языковых картин мира // Филологические науки. – 2000. – №1. – С.40-49. 29.*Бондаренко Е.В.* Картина мира: Опыт лингво-когнитивного синтеза // Вісник Харківського національного університету. № 635. Сер. Романо-германська філологія. – 2004. – С. 8-12. 30.*Добросклонская Т.Г.* Вопросы изучения медиатекстов (опыт исследования современной английской медиаречи). – М.: Едиториал УРСС, 2005. 31.*Longman* Dictionary of Contemporary English: New Edition. – Harlow: Longman, 2003. 32.*Hornby A.S.* Oxford Advanced Learner's Dictionary of Current English: 6th ed. / Edited by S. Wehmeier. – Oxford: Oxford Univ. Press, 2000. 33.*Лакофф Дж., Джонсон М.* Метафоры, которыми мы живем: Пер. с англ. – М.: Едиториал УРСС, 2004.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1.*Daily* Express 7.11.2002. 2.T*he Guardian* 4.09.1999. 3.*Newsweek* 31.05.1999. 4.*Newsweek* 4.10.1999. 5.*Newsweek* 26.06.2006. 6.*Daily* Mail 16.08.2005.

ПРИГОДІЙ С.М.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

АРХЕТИП І КОМПАРАТИВІСТИКА

(на матеріалі роману Унамуно "Туман")

Відомо, що архетип як колективне несвідоме самоактуалізується в художньому тексті доволі суперечливо. Приміром, архетип Вогню може самореалізуватися в гарячих стихіях, але й в холодних (морозних); у випадках пекельного, 'палаючого" кохання, і в нападах люті, заздрощів, ревнощів; у малюнку розкішної хвої та картині спаленого лісу тощо. Тому архетип як єдине, що проявляється у різноманітному, природно зроджує грунтовну компаративістику, багатющий інтертекст. Звісно, все тут залежить від індивідуального таланту художника – чим він оригінальніший, тим повніше, разючіше, різноманітніше актуалізується той чи інший архетип, що посилює експресію художнього витвору, вможливлює глибше порівняння його з іншими текстами, де по-своєму проявився той самий архетип.

Відтак, “архетипна компаративістика” отримує право на своє існування. Як це конкретно виглядає можна побачити передусім у працях з американо-української компаративістики. Але в даній розвідці хотілося б застосувати метод архетипної компаративістики до класичного роману іспанського автора, тим самим розширити досвід і практику подібного порівняння.

Текст “Туману” підказує нам розпочати аналіз із дослідження самопроявів архетипу Selbst (Самості, Цілості). За К.Юнгом, Selbst є центром несвідомого та організуючим принципом особистості або життєвого явища. Самість являє собою, так би мовити, і недиференційовану єдність людського єства, і інтегровану єдність чи мету життя індивідуума. Вона – чи не найпотужніший архетип, що структурує людську свідомість, особистісне “Я”, прагнення до цілісності, отже, досконалості. Релігійні символи – особливо мандала, Трійця, хрест, коло і т.д., а також образ батьківщини і багато інших несподіваних символів – слугують проявами самості-єдності в людській практиці, зокрема в художній літературі.

Власне, художній твір, як такий, завжди спонуканий архетипом Selbst, бо є цілісною, самобутно-образною організацією. Звісна річ, Самість набуває в кожному витворі літератури особливих форм, а точніше – традиційно-особливих, що ізнов повертає нас до компаративістики.

В “Тумані” Унамуно Selbst. якнайменше, самовиявляється в зачині-фіналі твору; еротоцентриці тематики, жанру, стилю; оссілюючій нарації; подвійному конфлікті; трагі-комічній тональності.

Зачин роману виконано за античним принципом “з бруньки саморозгортається Все” або “з крапки самонароджується Все”. Перший з них користувався популярністю в елевсінських містеріях, де зернина (Деметра, Кора, Геката) символізувала генерацію Всього з малого, а також одвічний колообіг життя, незбориму вітальність. Другий принцип – напрочуд давній, відомий, приміром, з Піфагорівських мудростей, де крапка – водночас щось і ніщо – самовитягується, утворюючи лінію, а та, зрештою, елементарну площину, яка лежить в основі всього сущого.

В Унамуно один молодик у дощовий день йде за гарною дівчиною Еухенією, начебто закохується в неї, хоча надалі відчуває натхненний потяг до всіх жінок, закохується в іншу дівчину Росаріо, маятникує поміж двома коханнями та врешті-решт залишається без жодного. Таким чином крапка розгорнута у четверицю: Аугусто, Еухенія, Росаріо, Маурісіо (коханець Еухенії). Саме четвериця (а не трійця) є першоосновною площиною у Піфагора – ідеєю, що нею був зачарований Платон. Унамуно – випускник класичної філології Мадрідського університету а потім і викладач латини і давньогрецької мови – цілком природно (несвідомо?) охудожнює вищезазначені принципи. Проте, урельєфнивши четверицю на передньому плані, автор різнобарвно урізноманітнює її вставними новелками (Антоніо, Віктора, “форестеру”...), що органічно пов’язані з головною пригодою, і знову повертають нас до Піфагора, у котрого четвериця зроджувала Космос. Так Selbst самоприявнюється в зачині та структурі роману.

А втім, теоретик літератури напевно запитає: “А чи не розпочинається кожний художній витвір, що розгортається у часі, з якоїсь конкретики, тобто “бруньки-крапки”? Відтак, чи не деремося ми у відчинені двері, постулюючи жанрову “бруньку-крапку”? Вмить на пам’ять спливає гегелівська модель художнього твору: „стан світу – колізія – нова гармонія”. Очевидно, що гегелівський „стан світу” докорінно відрізняється від античної “бруньки-крапки”. Це ж потверджує й історія літератури. Скажімо, “A tale of two cities” Ч.Дикенса має дуже розлогий “стан світу”, що включає авторську імпресію часу і довгий опис життя Англії, Франції (і навіть Норвегії) у 1775 році.

Імпресіоністична “Fata morgana” М.Коцюбинського теж розпочинається розкішно-поетичним “станом світу”. Взагалі питання жанрового “стану світу” або “бруньки-крапки” далеко не риторичне і заслуговує на окрему студію. Я ж повернуся до своєї теми.

Фінал роману “Туман” завершений, заокруглений, що прегарно оцілює ввесь твір, надає йому певної притчевої якості. Це теж прояв архетипу Selbst. Про нарацію фіналу ми ще поговоримо окремо. Тут же маю зазначити, що довершений фінал “Туману” опонував так званому “відкритому фіналові”, що на порубіжжі XIX – XX сторіч набув чималої популярності, особливо майстерно постаючи в повістях, оповіданнях та романах Г.Джеймса. Ідейно два типи фіналу віддзеркалювали в собі протилежні модуси людського пізнання – гностичний, такий, що виводив до певної істини та агностичний, що принципово уникав висловлювання конкретної істини. Обидва модуси (як і фінали) успішно використовувалися в літературі модернізму, хоча архетипово “завершений” фінал, здається, демонструє більшу дію “Selbst”, аніж “відкритий”. Щоправда, останній “примушує” читача додумати кінцівку, отже якось оцілити, завершити певний обрис картини чи ескізу, що ще раз доводить центральне місце архетипу “Selbst” у колективному несвідомому.

Самобутно проявляється вищезгаданий архетип у еросоцентризмі роману “Туман”. Кохання само по собі є сила об’єднувальна, гармонізуюча на відміну від Νείκεος – розбрату. Ерос, як знано, чи не найдавніше “божество”, першоосновна стихія. Втім, в Унамуно герой закохується спершу в одну пані, а потім ладен кохати усіх жінок. Все це майстерно психолізоване і самоочевидно сугестує платонову “сходинку”, де індивід на шляху до Блага спершу кохає одне тіло, а надалі – багато тіл, в яких зрештою виокремлює душу, котра значно гарніше за тіла, а зачарування наукою, мораллю, духом кінець-кінцем виводить людину до Блага. Проте Унамунівський Аугусто (ім’я з натяком!) так і не проходить усю “сходинку” Платона, а зупиняється на “тілах”. І це не тому, що він людина “тілесна” – ні, він інтелігент, що аналізує, думає, однак “заплутується у своїх протиріччях”(Кант), схиляється до експериментування з жінкою і лишається ні з чим.

Міфокритично тут можна вести мову про спрацювання міфологеми Атаманта, який був закоханий в богиню хмар Нефелу, мав від неї дітей, але невдовзі закохався в земну (смертну) жінку Іно, яка вигнала дітей Нефели. Атамант зрештою втратив розум(не без допомоги Гери), убив одного сина, а Іно та інший син, рятуючи своє життя, кинулися в море і обернулися на морських істот. Атамант лишився ні з чим. З огляду на те, що Еухенія – вчителька музики, вищого мистецтва, найбільш наближеного до Бога, а Росаріо – прачка, то міфологічний контраст між жінками майже збережено, як сугестована і головна драма чоловіка, що опинився поміж двома коханнями і втратив усе. В останній глибині тут відчувається дія “Selbst”, архетипу, що не терпить невизначеності, несерйозності, розхлябаності.

Вставні або “фонові” новелки “Туману”, не порушуючи цілісності твору, розширюють його інтертекст, провокують на цікаву компаративістику. Так оповідь Антоніо про “троїсте одруження” явно суголосить і по-своєму різниться від класичної повісті Г.Джеймса “Що знала Мейзі?”. В Унамуно одна шлюбна бездітна пара розпадається: від Антоніо йде дружина і невдовзі виходить заміж за іншого чоловіка; а Антоніо знайомиться з колишньою дружиною цього чоловіка і одружується з нею. У них народжується багато дітей і вони щасливі. У Джеймса “шлюбна карусель” значно ускладнена. Тут батьки 10-річної Мейзі після розлучення одружуються знову. Потім новий чоловік матері вступає у зв’язок з новою дружиною батька. Та мати і батько теж “не розгубилися” а обзавелися новими “партнерами”.

За структурною схожістю височить і посутна відмінність. Г.Джеймса набільше цікавить процес сприйняття 10-річною дівчинкою хитроумних шлюбних ходів дорослих людей. Автор настільки ускладнив рецепцію малечі, що читач, перегорнувши останню сторінку повісті, так і не може збагнути що ж все-таки "знала Мейзі". Це, звісна річ, зродило численну критику і навіть симпозіуми з інтерпретації твору американця. Унамуно робить акцент на нещасті двох покинутих людей, яких власне рятує любов до маленької доньки нової дружини Антоніо. Католик Унамуно пише про зло розлучення, а естет Джеймс – про складність сприйняття людиною світу. Ще одна паралель – тепер вже поміж "Туманом" і романом Г.Джеймса "Крила голубки" – стосується головного сюжета твору Унамуно. Маурісіо, коханець Еухенії, пропонує дівчині зробити вигляд начебто вона закохана в Аугусто, але коли той дасть їй гроші, накивати від нього п'ятами і жити разом весело. Еухенія зрештою так і чинить. Це буквально співпадає з фабулою "Крил голубки", хоча ініціатором там виступає дівчина, за що Джеймса свого часу різко критикували (про що не міг не знати Унамуно!). До того ж в американця герой, заволодівши грішми мільйонерки Міллі, спонуканий совістю, зрештою кидає їх у вогонь. Тож не обійшлося тут і без "сліду" Ф.Достоєвського.

Selbst природно проявляється і в нарації художнього твору, оскільки фіктивний світ фікціонального витвору розкривається через певні нараційні інстанції. В "Тумані" це передусім "всезнаючий автор", який часто-густо набуває звучання Ich – оповіді, не змінюючи 3-оїособи; тобто через пряму-непряму мову. Такий тип нарації був доволі популярним у XIX сторіччі – час романтизму, реалізму, імпресіонізму... На слушну думку І.Франка, у давній літературі письменник не міг виявити себе (або індивідуальність героя) у творі, оскільки переважало канонічне бачення, а не індивідуально-художницьке. Така ситуація, за окремими винятками, тривала досить довго – аж до кінця XVIII століття (1, 70-71). Надалі ж різке посилення особистісного начала призводить і до змін нараційних.

Вельми оригінальною є фінальна частина "Туману", де автор з'являється у творі і веде довгі й непрості професійні (непрофесійні) дискусії з головним героєм Аугусто. Щось подібне ми зустрічаємо у романтиків, приміром, в оповіданні В.Ірвінга "Легенда Сонної Лощини", де наприкінці оповідач-автор (Нікербокер) влаштовує полеміку з одним довготелесим добродієм щодо "моралі" твору. Виходить водночас і оповідання, і художньо-критична дискусія про нього, в якій, до речі, чи не вперше в американській літературі звучить (схвально) теза про самоцінність художнього витвору. В Унамуно спір точиться про ступінь автономії літературного персонажа, про непросту сув'язь літературного героя та автора, що ізнов підказує згадати Ф.Достоєвського та його поліфонічний художній світ, індивідуалізованих, "автономних" героїв. Нарація-диспут же після художнього твору здавалося б руйнує первісний Selbst, однак позаяк текст і диспут взаємопов'язані, то скоріше за все тут діє один і той самий архетип, що проявляється у двох текстах, поєднує їх у єдине ціле.

Це потверджується кумедною вигадкою Унамуно, який в потрібний момент надає "слово" навіть собачці Орфею, варіюючи таким чином нараційну палітру роману, оригіналізуючи його як самість-цілість.

Конфлікт "Туману" є подвійним: чоловік – кохання та автор – літературний персонаж. Сам по собі конфлікт символізує хрест, що в свою чергу поєднує чотири сторони всесвіту і є чи не найпотужнішим виявом архетипу Selbst. Два хрести, напевно, збільшують дію цього архетипу, що було необхідно для оцілення роздрібної структури роману. Звісно, все це діялось несвідомо.

Нарешті трагі-комедійна тональність роману сигналізує собою коло, адже крайнощі – трагедія і комедія – сходяться, утворюючи замкнене коло. Останнє, як

зазначалось, символізує архетип Selbst, є однією з форм його самопрояву. До речі, не лише в трагі-комічній тональності дається взнаки коло-Selbst. Очі Еухенії, приміром, що, як магічний магніт, притягують до себе Аугусто, імплікують коло, видноколо, а ті оприявнюють дію архетипу Самості – звідси, власне, така чаруюча аура.

Придивимося тепер, як діє у творі Унамуно архетип Арахни. Нагадаю, що за міфом, Арахна дуже вправна ткаля, яка так пишалася своєю майстерністю, що зрештою викликала на змагання саму богиню Афіну. Та прийняла виклик, і Арахна першою виткала величезну ковдру, де зобразила не зовсім достойні проступки богів. Афіна ж, побачивши такий витвір смертної, пошматувала його вщент. Арахна з розпуки повісилася, але богиня все-таки воскресила дівчину і обернула її на павука. Втім, цей міф, з огляду на "пам'ять поколінь", набуває глибшого архетипового значення: Арахна тче "нитку" або "текст" життя, як то роблять три сестри Мойри. Відтак, архетип Арахни – першообраз людського уявлення про Долю, що "тче наше життя".

В Унамуно цей архетип виявляється у принципі "веретена", за яким розгортається художній текст. Аугусто тягнеться до Еухенії, а потім відсторонюється від неї; Аугусто прагне Росаріо, але потім цурається її; Маурісіо закоханий в Еухенію, однак відступається від неї; Віктор і його дружина природно прагнуть дитини, але ось дружина завагітніла, і вона та її чоловік клянуть того "нахабу", що має з'явитися на світ, утім, коли він усе-таки народжується, вони пестять і люблять сина понад усе; Аугусто просить автора дозволити йому вчинити самогубство, але коли автор не дозволяє і Аугусто помирає, автор жалкує, що не погодився з пропозицією персонажа... Словом, текст рухається за схемою: А = Е; А = Р; М = Е; В і др. = „нахаба"; А = авт.

Так Арахна тче текст (долю) своїх персонажів і всього роману "Туман". Ймовірно на філософському рівні саме тут дається взнаки гегелезнавство Унамуно.

Анімус і Аніма.

Архетипи Анімуса та Аніми у теорії архетипів означують той несвідомий аспект особистості, що обумовлений статтю. Аніма – неусвідомлена жіноча сутність чоловіка, котра персоніфікується образами жінок; Анімус – неусвідомлена чоловіча сутність жінки, що постає в образах чоловіків. Аніма зазвичай демонструє природну двоїстість жіночого єства і засновується на принципі Еросу. Анімус, зі свого боку, вкорінений у стихію Логосу, діє щодо жінки як " помічник, товариш, коханець, брат, батько, цар"(2, 307). Відтак, під впливом цих архетипів кожен чоловік „носить у собі одвічний образ жінки.., певний типовий образ жіночості", який є несвідомим. Подібним чином, кожна жінка в душі має відбиток образу мужності, який об'єктивується в несвідомому "вродженому" образі чоловіка.

Аніма явно переважає у романі Унамуно. Автор недвозначно фіксує її в дитячі й юнацькі роки Аугусто. Той рано втратив батька, виховувався матір'ю-католичкою – це автобіографічний момент – і звик до материнської фігури у своєму житті. Мати сама радила сину одружитися на кмітливій, вольовій дівчині, бачачи, що син – м'яка, "жіноча" натура. Подальші закоханості Аугусто – прояв Аніми, бо вони непостійні, суперечливі, "експериментальні". Літературознавчий диспут у фінальній частині твору теж прояв Аніми, що спонукає до мистецтва, красного письма, художньої літератури.

Саморух твору – через діаду – свідчить про примат жіночого начала, тобто Аніми. Кореспондує цьому й стилістика: "Ощутив холодные моросящие капли на тыльной стороне ладони, Аугусто нахмурил брови. Нет, его не дождь беспокоил, а то, что придется раскрывать зонтик. Такой изящный, стройный, аккуратно уложенный в чехол! Сложенный зонтик столь же изящен, сколь безобразен раскрытый!»(3, 52).

Отже, роман Унамуно "Туман" демонструє різноспрямовану дію архетипів Самості, Арахни, Анімуса та Аніми, що вможливлюють компаративістику роману з

античними реаліями, платоновими текстами, джеймсівськими тощо. Звичайно, дана розвідка провокує на подальше архітепове дослідження “Туману”.

ЛІТЕРАТУРА

1.*Франко І.* Зібрання творів: У 50 т. – К.,1982. – Т17; 2.Эстес К.П. Бегущая с волками. – К., М.,2003; 3.Мигель де Унамуно. Туман. – М., 1994.

РИМ КИЛ ХО

Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко

ДИАХРОННЫЕ И СИНХРОННЫЕ МЕКСИКАНИЗМЫ В ЛЕКСИКЕ ИСПАНСКОГО ЯЗЫКА ИСПАНИИ И ДРУГИХ НАЦИОНАЛЬНЫХ ВАРИАНТАХ ИСПАНСКОГО ЯЗЫКА ЛАТИНСКОЙ АМЕРИКИ

Такие слова как американизмы, мексиканизмы и другие –измы часто употребляются без точного определения. Поэтому сначала следует определить основную разницу между ними. По определению Г.В.Степанова термин <<американизм>> в специальной лингвистической литературе обычно употребляется в двух значениях. **В узком** значении он используется по отношению к словам индейского происхождения, вошедшим в лексической состав испанского языка. Американский вариант общеиспанской речи в подобных случаях часто заменяется термином <<индианизм>>. Термин «индианизм» является обобщающим родовым понятием <<мексиканизма>>, << перуанизма>> и др. подвидовых понятий, определяющих либо место распространения: <<табаскизм>> (tabasquismo – от названия првинции Табаско в Мексике), либо языковой источник заимствования: майизм (mayísmo-заимствование из языка майя). В широком значении термин «индианизм» применяется для обозначения любых фонетических и лексических особенностей, которые возникли в американском варианте испанской речи. Своеобразие, наблюдаемое в определенной части языковой системы, обозначается терминами <<лексический американизм>>, <<фонетический американизм>> [1:48-49]. Лексические американизмы (испанского происхождения) возникают в связи с частичной перестройкой, унаследованной лексической и семансиологической системами под влиянием различных факторов по отношению к языку, как внешних, так и внутренних [50].

Объектом для исследования избрана испанская лексика Мексики с её особенностями на разных языковых уровнях (фонетическом, семантическом, прагматико-стилистическом) с точки зрения её происхождения, соотношения с национальной литературной нормой испанского языка и с другими национальными вариантами испанского языка в странах Латинской Америки. **Целью** статьи является установление сходных черт на всех языковых уровнях между назваными выше вариантами испанского языка, их различий и условий, которые предопределили особенности становления и функционирования мексиканизмов в диатопной, диастратной и диамезной плоскостях проявления этих особенностей. **Материалом** для исследования послужили данные лексикографических источников, произведений латиноамериканских и испанских авторов, а также материалы научных работ отечественных и зарубежных авторов по данной проблеме.

Диахронный мексиканизм – это лингвистический феномен, взявший свое начало в Мексике, однако используемый не только в Мексике, но и в других испаноязычных странах: например, *chocolate*. Синхронный мексиканизм подчиняется более строгим правилам, потому что он имеет лингвистическую характеристику (произношение, морфему, значение и др.), его употребление сосредоточено исключительно на территории Мексики, независимо от происхождения.

Как известно, в области лексики существуют и другие диахронные мексиканизмы, такие как индихенизмы. Они возникли под влиянием доисторических языков, которые раньше употреблялись только на территории Мексики, а в настоящее время употребляются в общенациональном испанском языке (*aguacate, chocolate, cacao, tiza, tomato* и др.), а также в других регионах американского континента (*coyote, elote, camote*), и, прежде всего, в Мексике (*acocote, ayate, cacomicle, erazote, macehaual, petate*).

В итоге, сложно определить, какие слова являются синхронными мексиканизмами, так как они не используются в других испаноязычных странах. Несмотря на это, можно встретить некоторые слова, которые используются или признаются большинством мексиканцев и в самой столице Мексики (самом большом городе в испаноязычном мире), но не используются в других испаноязычных странах. То есть, следующие слова являются исключительно мексиканизмами. Цвет волос ***rubio***, в Гватемале ***cache***, в Сан-Сальвадоре и Тегусигальпе ***chele***, в Каракасе ***catire***, в Кито ***gringo***, в Мексике ***güero***: Pero los prietos prefieren a *las gueras*, y aquélla se lo llevo [6:13, 1969]; ...que llegaban ya con los pensamientos aturdidos, los pelos *gueros* revueltos... [3:164].

Волосы африканцев: в Мадриде ***rizado***, в Гватемале ***murusho***, в Манагуа и Тегусигальпе ***musuco, murruco o colocho***, в Панаме и Боготе, Лиме, Сантьяго ***crespo***, в Гаване и Санто- Доминго ***pasa***, в Сан Хуане ***gripo***, в Кито ***zambo***, в Монтевидео ***mofa***, в Буэнос-Айрэсе ***de rulito***, в Мексике ***chino***: A la reina se le aflojaron *los chinos* por el sudor [13:235].

Острое гнойное воспаление луковицы ресницы называется: в Мадриде ***orzuelo***, хотя в Гватемале говорят ***escupelo***, в Сан-Сальвадоре ***pirpelo*** или ***pispelo***, в Гаване ***chalazo*** или ***charazo***, в Монтевидео ***roncha***, в Мексике ***perrilla***. Человека, которому не хватает одного зуба зовут: в Мадриде и Сан-Хуане ***mellado***, в Гватемале и Сан-Сальвадоре ***sholco***, в Тегусигальпе ***bichino***, в Манагуа ***chintano***, в Сан-Хосе ***mueleta***, в Панаме ***bocacho*** или ***gacho***, в Гаване и Монтевидео ***desdentado***, в Боготе ***mueco***, в Кито ***paquiventano***, в Ла-Пасе ***casadiente***, в Мексике ***chimuelo*** : "Ya nos levantábamos deseosos de descansar, cuando viejo *chimuelo* tocado con al clásica cotona azul''[17:77]; " – Con su sotana raída, *chimuela* de botones'' [14:133, I].

Пассажирский транспорт: в Мадриде ***autobús***, в Буэнос-Айрэсе ***bañadera***, ***colectivo***, в Мексике ***camión***, в Боготе и Панаме ***chiva***, в Сантьяго ***góndola***, в Гаване ***guagua***, в Сантьяго и Санто-Доминго ***micro***: *Los camiones* de pasajeros pasan pesadamente frente a Catedral, haciendo temblar las losas... [13:133]; Tomamos *el camión* y nos bajamos en al Alameda. [9:119]; Asimismo, ayer en la madrugada, secuestraron cinco *camiones* de Transporte Chihuahuenses [20].

Слово в Мадриде ***colilla*** 'окурок', в Мексике ***bachicha, tecolota, vieja***, в Гаване ***cabo de tabaco***, в Гватемале ***chenca***, в Буэнос-Айрэсе, Боготе, Каракасе и Мексике ***chicote***, в Сан-Хосе ***chinga***, в Сан-Сальвадоре и Тегусигальпе ***magaya***, в Центральной Америке ***yegua***. Испанское слово в Мексике ***ejote***, в Мадриде ***Judía verde***, в Буэнос-Айрэсе ***chaucha***, в Сантьяго, Кито и в части Аргентины ***poroto***, в Лиме ***vainita***, в Сан-Хосе ***vainica*** : ... juntando rabos de cebolla, *ejotes* ya sancochados y... [7:235]; Mientras Amparo abanicó la cocina de brasas y las sirvió *los elotes* espolvoreados con chile y el arroz enjitomatado [6:340, 2000].

Среди лексики касающейся продуктов питания можно встретить некоторые лексико-синхронные мексиканизмы. Например, 'закуска' имеет разные названия в испаноязычных странах. В Мадриде ***tapas***, в Мексике ***botanas***, в Гватемале, Сан- Сальвадоре, Тегусигальпе и Манагуе, Сан-Хосе ***bocas***, ***boquitas***, в Гаване ***saladitos***, в Сан-Хуане, Кито и Лиме ***entremeses***; в Боготе ***pasabocas***, ***picadas***; в Каракасе ***pasapalos***; в Монтевидео ***picada***, ***picadillo***; в Буэнос-Айресе ***ensaladas***: Ricas *botanas* todos los días(lo que en España llaman tapas...) [15: 9].

Слова ***pavo*** и ***guajolote*** имеют одинаковое значение в Мексике**,** но мексиканцы предпочитают использовать слово ***guajolote*** из науатль (в разных городах Центральной Америки можно услышать ***chompipe***): una señora...vino a reclamar unos tanques de gas que le habían desaparecido de la azote; después otra unas gallinas y *unos guajolotes* [9:288- 289].

Многие слова, касающиеся предметов одежды, имеют особый эквивалент в испанском варианте языка Мексики. Нижняя часть брюк называется в Мадриде ***vuelta***; в Гватемале, Сан-Сальвадоре, Тегусигальпе, Манагуе и Сан-Хосе ***ruedo***; в Панаме, Кито и Сантьяго ***basta***; в Боготе и Монтевидео ***dobladillo***; в Буэнос-Айресе ***botamanga***; в Мексике ***valenciana*** (тоже можно использовать ***dobladillo***): ... descubriendo varias menudas manchas de sangre en *la valenciana* de la pierna derecha del pantalón... [18:91].

В Мадриде ***polo*** (con cuello) - 'футболка', в Буэнос-Айресе ***chomba***; в Мексике ***playera***; в Монтевидео ***remera***; в Каракасе ***chemís***. В Мексике ***jorongo*** обозначает накидку пастуха гаучо, в Испании, Аргентине, Чили и Венесуэле ***poncho, ruana*** : - Bueno, me senté a la orilla de la cama... Yo tenía *la playera* fuera del pantalón [9:207].

В Испании куртка называется ***cazadora***; в Мексике ***chamarra***; в Аргентине и Монтевидео ***campera***; в Чили ***parca***; в Венесуэле, Колумбии ***chaqueta***; на Кубе и Коста-Рике ***jacket***; в Перу ***casaca***; в Гватемале, Гондурасе и Сальвадоре ***chumpa*** : Un indio con *chamarra* azul eléctrico y huaraches... [6:208, 1969].

Застёжка называется в Испании ***sujetador***; в Мексике ***brasier***; в Аргентине и Уругвае ***corpiño***, ***soutíen***; в Чили ***sostén***. В Мексике с***orbata de moño*** (бант); в Мадриде ***lazo*** или ***pajarito***; почти все страны Центральной Америки и Колумбии используют ***corbatín***; в Панаме ***gatito***; на Кубе и Эквадоре ***lazo***; в Боливии ***gato***; в Чили ***humita***; в Уругвае ***moñita*** или ***voladora***: Otras, sin fondo, con *el brasier* y encima una blusa nailon, todas se traslucían [9:147]; *Los brasieres* conservaban la huella de las medallas, llaves y dinero encajados en el borde de sus copas... [13:18].

В Мадриде ***braga*** - трусы; в Мексике ***pantaleta***; в Гватемале, Никарагуа, Коста-Рике, Перу, Чили и Боливии ***calzón(es)***; в Гондурасе и Колумбии ***short***; на Кубе ***bermuda***; в Сальвадоре и Доминиканской Республике ***blúmer***; в Панаме и Пуэрто-Рико ***panti(es)***; в Эквадоре ***medias***; в Уругвае и Аргентине ***bombacha***: ... una mujer en *pantaletas* ay chica sin sostén ni nada... [12:164].

Украшения для волос в Мадриде и Буэнос-Айресе называются ***horquillas***; в Гватемале, Боготе, Каракасе и Лиме ***gancho***; в Сан-Сальвадоре и Тегусигальпе ***gancho sardino***; в Манагуа ***trabas***; в Сан-Хосе ***prensa***; в Санто-Доминго, Сан- Хуане и Сантьяго ***pinchos*** или ***pinches***; в Кито ***invisible***; в Монтевидео ***broche***; в Мексике ***pasadores*** : Gancho pequeño, que consiste en una lámina delgada de meta, doblada en dos cuyas puntas se tocan, que sirve para sujetar un mechón de pelo [8:678].

И только в Мексике называют ***seguro*** 'английская булавка'; в Мадриде, Санто-Доминго, Сан-Хуане, Кито и Лиме ***imperdiable***; в Гватемале ***gancho de ropa***; в Сан-Сальвадоре, Тегусигальпе и Ла- Пасе ***gancho***; в Сан-Хосе и Манагуа ***alfiler*** или ***gasilla***; в Сантьяго, Монтевидео и Буэнос-Айресе ***alfiler de gancho*** : Alfiler de dos ramas, una de las cuales tremina en punta y otra en una dobladura o cubierta en donde traba aquélla [16:109].

'Шнур' в Испании ***cordones***, в Мексике ***agujetas***, в Венесуэле ***trenzas***, в Гватемале ***correas***, в Сан-Сальвадоре ***cintas***, в Сан-Хуане ***gavetes***, в Кито ***pasadores***, в Ла- Прасе ***guatos*** : *Agujetas* de color de rosa, un sombrero grande y feo...[13:217].

Кроме этого, 'дёготь' в Испании ***betún***, в Мексике ***grasa***, в Аргентине ***pomada***, в Чили ***pasta***, в Венесуэле ***crema*** : un bolero <limpiabotas> le dio *grasa* a los zapatos hasta dejarlo relucientes como espejo [19:78].

Чистильщик сапог называется в Испании и Венесуэле ***limpiabotas***, в Мексике ***bolero***, в Аргентине или Чили и Уругвае ***lustrabotas***: [en México] Si quiere limpiarse los zapatos debe recurrir a un *bolero*, que se los va a bolerar en un santiamén. [15:8]; Desde los nueve años te avientan como perro a la calle a vender periódicos o a levantar carteras o de *bolero* [6:191, 1969].

Некоторые слова испанского языка Мексики, которые связаны с домом, семей, общественной жизнью, городом, отличаются от слов в других испанязычных странах.

Например, маленькая мебель, которая стоит обычно возле кровати, называется в Мексике ***buró*** (галлицизм), а в большинстве испаноязычных стран ***mesa*** или ***mesita de noche***; в Боготе, Кито, Лиме, Ла- Пасе и Сантьяго ***velador***; в Монтевидео, Буэнос-Айресе ***mesa de luz***: Apagó la veladora del *buró* y salió del cuarto [6:227, 1969]; un aguamanil, un ropero antiquisímo, la silla de madera despintada sobre la cual se sentaba Cienfuegos, *un buró* con losa de mármol. Era todo [6:172, 1969].

Слово ***fósforos*** 'спички' кроме Мексики, также используется в других странах Латинской Америки. В Мадриде говорят ***cerillas,*** но в столице Мексики доминирует слово ***cerillos***: La marca del propietario... está en todas las mesas y todos los ceniceros... son carteritas blancas de *cerillos* con la impresión [11:13].

В Мадриде и большинстве городов Америки las personas ***se afeitan*** (o ***se rasuran***) con máquina de afeitar (o de rasurar); con ***rasuradora*** в Сан- Сальвадоре, Тегусигальпе, Сан-Хосе и Сан-Хуане; мексиканцы используют ***rastrillos*** : Instrumento manual provisto de una navaja que se usa para rasurarse [8:755].

Те, кто не имеет собственного дома la ***alquilan*** (почти во всех испаноязычных столицах); в Кито и Сантьяго la ***arriendan*** и в Мексике la ***rentan***: ... una finca dividida en cinco pequeñas compañías que *rentan* los dueños por seis años... [11:12]; *Rentamos* un cuarto en la colonia Matamoros [9:181].

Одновременно рожденные одной матерью (близнецы) называются словом ***gemelos*** почти во всех испаноязычных странах, но слово ***mellizos*** более популярно в Мадриде, Санто-Доминго, Лиме, Ла-Пасе, Сантьяго, Монтевидео и Буэнос-Айресе; в Мексике вышеуказанные слова ***gemelos, mellizos*** тоже используются, но слово ***cuates*** из науатль является более популярным, чем эти, а в Центральной Америке его используют в измененной форме: в Гватемале ***cuaches***, в Сан- Сальвадоре и Тегусигальпе ***guates*** или ***guatos*** : Lo último que se supo de ella fue que tuvo *cuates* en Tlatlauqui y que murió uno de ellos... [10:12].

Место, где покоятся мёртвые (кладбище), называется словом ***los cementerios,*** но в Мексике ***los panteones***: el cortejo llegó lentamente al *panteón* municipal de Apodaca [21].

'Бассейн' называют ***alberca*** только в Мексике, а во многих испаноязычных странах доминирует слово ***piscina*** (в Буэнос-Айресе ***pileta***) : Los domingos de quedan todo el día en la casa; si acaso van a *la alberca* o al cine [4:90].

В большем городе существует ***barrio pobre*** или ***marginal*** (Гватемала, Тегусигальпа и Санто-Доминго), ***zona marginal*** (Сан-Сальвадор), ***tugurios*** (Сан-Хосе и Богота), ***suburbios*** (Кито), ***barriadas*** (Сан-Хуан и Лима), ***callampas***(Сантьяго), ***cantegriles*** (Монтевидео), ***villas miseria*** (Буэнос-Айрес); в Мексике называется ***ciudades perdidas*** : En esas *ciudades perdidas*, la insalubridad es casi inevitable porque el 50% de las barracas y los tugurios eliminan la basura en los alrededores [11:322]; Pregúntale Bernabé si miró el barrio *la ciudad perdida* con sus costras de tierra sepultada en el invierno, sus remolinos de polvo en la primavera... [6:334, 2000].

Почти во всех испаноязчных странах 'тротуар' - ***acera***, ***vereda*** (Кито, Лима, Сантьяго, Монтевидео, Буэнос-Айрес); в Мексике - ***banquetas*** : Félix Maldonado mira el incendio de la clínica privada ... desde *la banqueta* de enfrente...[6:85,1978].

В Мексике маленькая торговая точка - ***miscelánea***; ***tienda*** (Гватемала, Сан-Сальвадор, Панама, Гавана, Богота, Каракас, Кито), ***pulpería*** (Тегусигальпа, Манагуа, Сан-Хосе), ***colmados*** (Санто- Доминго), ***bazares*** (Сан-Хуан, Ла-Пас), ***almacenes***(Сантьяго), ***quioscos*** (Монтевидео) : Hay tendedores en la esquina, dueños de *misceláneas*, mujeres en pequeñas tienditas [5:53].

Место, где продается мороженое, почти во всех испаноязычных странах называют ***las heladerías,*** но в Сан-Сальвадоре, Манагуа – ***sorbeterías***, в Мексике - ***la nevería***: ... y tomar helados en *la nevería* de paría... [6:115,1969].

Товары выставляются en ***vitrinas*** (общее название), ***vidrieras*** (Панама, Гавана, Санто-Доминго, Монтевидео), ***escaparates*** (Мадрид), ***aparadores*** (Мехико): Mirar *los aparadores*, Déme ese pastel del *aparador* [8:118].

Маленькое количество, добавка к покупке называется в Мексике ***pilón***; ***ganacia*** (Гватемала и Сан-Сальвадор), ***chascada*** (Тегусигальпа), ***vendaje*** (Манагуа), ***ñapa*** (Панама, Санто-Доминго, Сан-Хуан и Каракас), ***comboyada*** (Гавана), ***yapa*** (Кито, Лима, Ла-Пас, Санто-Доминго, Монтевидео и Буэнос-Айрес): Sólo 18 centavos de ganacia en kilo de *piloncillo* permiten los intermediarios a una familia de cinco miembros... [11:267].

Магазин, где можно покупать разные продукты называется в Мексике ***tienda de abarrotes***, в Испании ***ultramarinos*** или ***tienda de comestible***, в Аргентине и Чили ***almacén***, в Венесуэле ***abasto*** или ***bodega***, в Уругвае ***provisión*** или ***mercadito***: Más tarde abrió *una tienda de abarrote* [9:3]; ... llegaban a su olfato tambíen, las transparencias dulzonas del algodón de azúcar vendido a los niños, y la sensación sápida, hecha de jabones y zacates, de *la tienda de abarrote* en la planta baja del edificio [6:47, 1969].

И некоторые выражения испанского языка в Мексике отличается от других испаноязычных стран. Например, в Мексике, когда кто-то запутывается, то использует такое выражение ***'hacerse bola'*** (equivocarse, generalmente a causa de la complejidad de algo), в Испании ***hacerse un lio***, в Аргентине ***hacerse un quilombo*** (col.), в Чили ***hacerse un atado*** (col.), в Венесуэле ***enrollarse*** (col.): "Siempre ***me hago bolas*** con las cuentas " [8:178].

В Мексике, когда высмеивают тех, кто бесстыдный, говорят так: ***¡ qué sinvergüenza!*** или ***¡ qué poca!***, в Испании ***¡ qué caradura!*** или ***¡ qué morro!*** (col.), в Аргентине ***¡qué jeta!***, в Чили ***¡qué fresco!*** или ***¡qué patudo!*** (col.), в Уругвае ***¡qué rostro de piedra!***(col.): "Eres *una sinvergüensa* que no te importa andar desprestigiándote como una cualquiera."[8:827].

В Мексике ***echar un volado*** 'бросать жребий', в Испании, Уругвае и Венесуэле ***echar algo a suerte***, в Аргентине ***echar una moneda***, в Чили ***echar al cara y sello***: "Ya no juegas *volados* con los de las charamuscas, ni con los de las paletas heladas" [Corona Rojas, La barriada, 226].

ЛИТЕРАТУРА

1.*Степанов Г.В.* Испанский язык в странах латинской Америки, Москва, 1963. 2.*Antonio Molero*, El español de España y el español de América, Madrid, SM, 2005. 3.*Azuela*, *M.* Manifestación de silencio, Barcelona,Seix Barral, 1979. 4.*Careaga*, *G.* Mitos y fantasias de la clase media de México, Mex, Océano, 1984. 5.*De Mora*, *J.M.* de, ¡No, Señor Presidente. La realidad nacional del actual sexenio sin maquillaje oficial, Mex., Anaya, 1983. 6.*Fuente*, *C.* La región más transpariente, Mex, Fondo de Cultura Económica, 1969. La cabeza de la hidra, B, Argos, 1978. Los cinco soles de México, Barcelona, Seix Barral, 2000. 7.*Heidiger*, *H.* Particularidades léxicas en la novela hispanoamericana contemporánea, Bern, Peter Lang, 1977. 8.*Lara Ramos, L. F.* Diccionario del español usual en México, Mex., El Colegio de México. 1996. 9.*Lewis*, *O.* Los hijos de Sánchez, Mex, Joaquín Motriz, 1967. 10.*Martín*, *R.* Los otros días, Apuntes de un médico de pueblo, Mex., Jus, 1967. 11.*Mejido*, *M.* México amargo, Mex, Siglo XXI, 1984. 12.*Otero Silva*, *M.* Cuando quiero llorar no lloro, Barcelona, Seix Barral, 1972. 13.*Poniatowska*, *E.* Fuerte es el silencio, Mex, Oceano, 1983. 14.*Romero Flores*, *Jesús*, Leyendas y cuentos michoacanos, Antología. Selección y prólogo de... 1938. Dos tomos. 15.*Rosenblat*, *A.* El castillano de España y el castillano de América. Unidad y diferenciación, Mex, Taurus, 1970. 16.*Rubio*, *J.F.* Diccionario de voces usadas en Guatemala, Guatemala, Piedra Santa, 1982. 17.*Turrent Rosa*, *Eduardo*, Ayer, Mex., 1951. 18.*Usigili*, *R.* Ensayo de un crimen, Mex, Ed.América, 1944. 19.*Bernal, Rafael*, El complot mongol, Mex, Joaquín Mortiz, 1969. 20.El sol de Zacateca, 2007. 2. 23. 21.El norte de Monterrey, 2006. 10.15.

РОЗУМЕЄНКО Н.В.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

СКЛАДОВІ КАТЕГОРІЇ ОКЛИЧНОСТІ З ОГЛЯДУ НА ТЕОРІЮ ПЕРЕКЛАДУ

(на матеріалі іспанської мови)

Категорія окличності за своєю природою дуже тісно пов'язана з поняттями емоційності (емотивності), експресивності та оцінності. Ці категорії неодноразово

привертали увагу багатьох видатних мовознавців, таких, як О.М.Вольф, О.В.Александрова, Ю.М.Малинович, В.І.Шаховський, Е.Ю.Мягкова, Н.В.Могутова, В.Г.Гак та інших.

Підвищення зацікавленості до цих категорій з боку лінгвістів є закономірним, оскільки ці явища пронизують всі сфери людського життя, і таким чином здійснюють безпосередній вплив і на мову як невід′ємну частину діяльності людини і саме в цьому полягає **актуальність** статті. З огляду на це неможливо вивчати їх, не спираючись на положення суміжних наук: психології, філософії, психолінгвістики, комунікативної лінгвістики. Природу емоцій, емоційних станів, почуттів та афектів вивчали Я.Рейковський, О.М.Леонтьєв та інші. Ці поняття є надзвичайно важливими для розуміння самої природи категорії окличності, тому необхідно зупинитися на їх розгляді більш детально.

Окрім того, вивчення різноманітних питань перекладу для пар іспанської та української мов на теперішній момент знаходиться на початковому етапі, і в цих часткових теоріях проблеми відтворення іспанських окличних конструкцій, як і багато інших граматичних явищ, при перекладі українською мовою не були належним чином висвітлені, що також свідчить про актуальність обраної теми.

Метою цієї статті є визначити статус категорії окличності в емотивно-експресивному синтаксисі і виявити її зв'язок із суміжними поняттями емоційності (емотивності), експресивності та оцінності, а також створити підґрунтя для подальшого дослідження засобів відтворення цього явища при перекладі.

Для досягнення цієї мети були поставлені такі **завдання**: дослідити взаємозв’язок категорії окличності з суміжними поняттями емоційності, експресивності й оцінності, встановити комунікативно-прагматичні функції категорії окличності, проаналізувати роль цих функцій у перекладі іспанських окличних структур українською мовою.

Об′єктом дослідження є комунікативно-прагматичні категорії, пов’язані з емотивно-експресивним синтаксисом, а також окличні конструкції іспанської мови. Основною формальною ознакою пошуку цих конструкцій виступає знак оклику, однак, він не є єдиним критерієм визначення вищевказаних структур, а тому об′єктом дослідження можуть слугувати такі одиниці, які за іншими мовними та комунікативно-прагматичними ознаками відносяться до окличних.

Предметом дослідження є мовні засоби відбиття категорії окличності, а також емоційності, експресивності та оцінності, комунікативна роль цих категорій у мові, а також засоби відтворення окличних конструкцій.

Матеріалом дослідження слугують теоретичні праці, які розглядають проблеми емотивно-експресивного синтаксису, твори іспанської латиноамериканської прози кінця XX ст., а також тексти аргентино-іспанської теленовели “Rebelde Way” та їх переклад українською мовою.

Наукова новизна викладеного у статті матеріалу полягає у тлумаченні існуючих положень емотивно-експресивного синтаксису, визначенні комунікативно-прагматичних функцій категорії окличності, а також можливих засобів її відтворення у перекладі з іспанської на українську.

Теоретичне значення. Ця стаття представляє собою короткий вступ до вивчення категорії окличності в межах емотивно-експресивного синтаксису, її комунікативно-прагматичних функцій, основних мовних засобів її відображення та взаємов′язку з іншими суміжними категоріями.

Існує декілька точок зору на визначення самих понять **експресивності** та **емоційності**. Так, О.В.Александрова розглядає категорію експресивності з точки зору її функції у мові і зазначає, що «експресивна функція мови – це здатність виражати емоційний

стан мовця, його суб′єктивне відношення до певних предметів та явищ дійсності» [1:7]. Водночас, серед функцій експресивного синтаксису вона зазначає й виразність мови [1:8], яка не завжди має на меті передачу емоційного стану мовця.

Ю.М.Малинович стверджує, що такі терміни, як «експресія», «емоціонально експресивна семантика», «емоційно-експресивний компонент змісту», «емоційно-експресивне речення», «емоційно-експресивний синтаксис речення», мають на меті ні що інше, як вираження емоцій людини за допомогою мовних засобів [2:14]. При цьому, він слушно зауважує, що «не все експресивне у мові служить для вираження емоцій, в той час як вираження емоцій… завжди експресивне. Тому можна вважати, що емоційно-експресивний синтаксис мови є специфічною складовою частиною експресивного синтаксису» [2:15]. Це дійсно так, адже термін експресія є багатозначним і узагальнює такі поняття як емоційність, образність, інтенсивність.

Водночас, Ю.М.Малинович наголошує на актуальності емоційно-експресивого фактора у мові у зв′язку з її прагматикою, яка найтіснішим чином пов′язана з функціональним призначенням мови. [2:35] Причому, визнаючи важливість прагматичної функції, пов′язаної з потребою людини «здійснювати вплив на емоційно-вольову та інтелектуальну сферу психіки (шляхом емоційного переконування, навіювання, наказу) з метою регуляції поведінки інших людей» [3:41], Ю.М.Малинович фактично дорівнює цю функцію до «основної функції мови – комунікативної» і не вважає правомірним виділення окремої прагматичної функції в експресивному синтаксисі [2:36].

Привертає увагу і емотивна стилістика тексту В. І. Болотова, присвячена розгляду деяких психолінгвістичних, соціолінгвістичних та мовленнєвих засобів емоційного впливу. В.І.Болотов зазначає, що «будь-яке порушення нормальних відносин між компонентами тексту може бути в певних умовах джерелом емоційності тексту» [4:4] До мовленнєвих засобів емоційного впливу В.І.Болотов відносить порушення фонетичних, морфологічних, лексичних та синтаксичних норм [4:5]

Під емоціональністю В.І.Болотов розуміє категорію мовлення, а не мови і підкреслює, що вона передбачає вплив на людину. [4:14] Експресивність автор визначає, як «здатність мовного знаку виражати інтенсивність предметно-логічної або стилістичної інформації мовного знаку» [4:15], таким чином, дозволяючи зробити висновок про те, що емоційне відноситься до чуттєвої сутності на рівні відчуття, а експресивне спрямоване на вербальний зміст.

В.І.Шаховський також наголошує на існуванні у будь-якій мові емотивних знаків, за допомогою яких «вербалізуються, тобто, відображаються і виражаються, емоційні ставлення людини до світу» [5:1]. Цікаво те, що окрім традиційної комунікативно-прагматичної функції впливу на інших людей через емоційно-експресивне мовлення, В.І.Шаховський виділяє ще один аспект психологічного впливу мовця на самого ж себе, пояснюючи це тим, що «навмисне звернення до емотивів у мовленні може викликати у психіці мовця той емоційний стан, знаками якого є використані емотиви» [5:2]. Для прикладу такого емоційного стану В.І.Шаховський наводить випадки, коли людина гнівними словами сама може «розпалити себе» до втрати контролю за своїми вчинками. Це і є те, що він називає «магією слова» і його прагматикою.

Поняття емотивності тісно пов′язане з емоціями, афектами та почуттями. ***Емоції*** (від лат. emovere «хвилювати, збуджувати») – одна з форм відображення світу, що позначає душевні переживання, хвилювання, почуття [6:181]. Емоції виражаються у формі безпосередніх переживань задоволення чи незадоволення актуальних потреб людини і є одним з головних регуляторів її діяльності. Головна особливість людських емоцій полягає у тому, що саме вираження эмоцій набуває рис соціально сформованої історично мінливої «емоційної мови» [7:9]. І хоча є багато класифікацій емоцій, науковці доходять висновку, що

існують універсальні емоції, які відчувають представники різних культур: гнів, радість, страх, щастя, горе, ненависть та ін. [6:30].

Іншою формою емоцій є ***афекти*** – дуже сильні емоційні і відносно короткочасні переживання, які виникають у критичних умовах і пов′язуються з активною поведінкою по вирішенню екстремальної ситуації.

Почуття ж мають чітко окреслений предметний характер, який виникає в результаті специфічного узагальнення емоцій, пов′язаного з уявленням або ідеєю про певний об′єкт – конкретним або узагальненим, наприклад почуття любові до людини, ненависті до ворога і т. ін. [7:10].

Уявлення про різноманітні емоційні стани людини дають нам можливість зробити припущення про те, які саме психологічні процеси стають мотивацією категорії окличності, а також про те, як саме мають відтворюватися різноманітні емоційно-забарвлені структури при перекладі з іспанської мови на українську з урахуванням не тільки лінгвістичних, але й психологічних та культурних аспектів обох мов.

Говорячи про категорію окличності, і про суміжні їй категорії емоційності та експресивності, не можна не згадати суб′єктивний фактор **оцінності**, притаманний більшості окличних конструкцій. «Оцінність як мовна категорія, що спирається у своїй семантиці на аксіологічну категорію оцінки, з формального боку являє собою вираження за допомогою різнорівневих мовних засобів узагальненого інваріантного значення схвалення / несхвалення кого-небудь або чого-небудь» [8:139-140].

Оцінність вивчається в межах таких розділів лінгвістики як семантика, стилістика, прагматика, соціолінгвістика, психолінгвістика. Проте, у сучасному мовознавстві немає однозначного вирішення питання про трактування категорії оцінності, Існує думка, що оцінка охоплює всю сукупність мовних засобів, які виражають емоційно-оцінне ставлення мовця до навколишньої дійсності [9:87-95], до яких безумовно відноситься і окличність.

Вивчення вищезазначених категорій (емоційності, експресивності та оцінності) в межах дослідження окличності дозволяє зрозуміти не тільки її комунікативні, стилістичні та прагматичні функції в мовленні, але й саму природу категорії окличності, що є обов′язковим та визначним фактором у вивченні засобів перекладу окличних структур.

Важливим науковим питанням є визначення граматичної структури та комунікативних функцій окличних конструкцій. Значний внесок у вивчення цього питання на матеріалі іспанської мови було зроблено такими мовознавцями, як А.Гонсалес Ермосо, Х.Р.Куенот, М.Санчес Альфаро, М.В.Зєліков, С.І.Канонич, Н.І.Попова, Ю.А.Смичковська. На матеріалі як іспанської, так і португальської мови ґрунтовний аналіз власне-емотивних речень був зроблений Н.Г.Мед у її роботі «Структурные типы собственно-эмотивных предложений в современном испанском и португальском языках». Досить детально окличні речення досліджували на матеріалах французької та англійської мов. Серед робіт, що привернули нашу увагу, можна назвати такі дисертації: “Структура, семантика і прагматика окличних речень у сучасній французькій мові” Т.В.Трішкіної-Аудіа, “Грамматическая структура и коммуникативные функции восклицательных предложений в современном французском языке” Д.С.Писарєва, «О восклицательных предложениях» Т.Є.Ратової та “Восклицательные предложения в современном английском языке” Ф.В.Локшиної.

Окличними називаються такі синтаксичні конструкції, в яких, окрім основного змісту, виражаються різноманітні емоції та почуття мовця (радість, гнів, здивування, захват, іронія, страх, докір і т.ін.), тобто реалізується експресивна функція мови. Наприклад:

¡Qué gran injusticia han cometido con su libro! (Sábato) - *Як несправедливо повелися з вашою книжкою!; ¡Qué barbaridad! – murmuró*. (Márquez 2003, 22) – *Який жах!* (с.7)

На письмі окличні конструкції виділяються головним чином знаком оклику, але окрім нього, можуть бути оформлені і крапкою, і знаком питання, і трьома крапками. Таким чином, знак оклику не може слугувати єдиним критерієм окличних структур.

Думки мовознавців збігаються у тому, що основним граматичним засобом оформлення окличних речень є особлива інтонація, яка виражається не тільки підвищенням тону речення, але й додатковим наголосом і паузою, вимовою більш високим тоном з виділенням слова, що несе основне емоційне навантаження. Насправді, коли мовець має на меті насамперед висловлення своїх емоцій або бажань, або привернення уваги співрозмовника, інтонація речення змінюється наступним чином: найбільший тональний підйом спостерігається на першому наголошеному складі висловлення, і від нього інтонація знижується поступово або різко до повної каденції [10:55].

За допомогою такої інтонації мовець може виражати найрізноманітніші почуття та емоції: непорозуміння, образу, докір; розчарування; обурення; погрозу; здивування, подив; захват; співчуття, незручність; сум, прикрість; радість; страх [11:29-30]. Отже, ці конструкції, окрім передачі основного змісту, мають на меті, насамперед, реалізацію експресивної функції мови, яка має бути обов'язково врахована і передана у перекладі.

Насправді, як зазначає у своїй роботі «О модальности предложения» В.Г.Адмоні, «…категорія "окличності", яка оформлюється в особливому типі речень – окличних речень, служить… для того, щоб виразити підвищено емоційне ставлення мовця до того, що висловлено у мовленні чи дано в оточуючій ситуації або контексті… Такі комунікативно-граматичні категорії… спеціалізовані саме на вираженні того, як відноситься мовець до висловленого». [цит. за 12:148] Розгляньмо, яким чином вираження емоцій за допомогою окличних речень може бути відтворене у перекладі:

1. ¡Qué ternura sentía en mi alma, qué hermosos me parecían el mundo, la tarde de verano, los chicos que jugaban en la vereda! (Sábato) - *Яку ніжність відчував я в своїй душі, якими прекрасними видавалися мені навколишній світ, літній вечір, дітлахи, що гралися на тротуарі!*

2. ¡Es que no es en la memoria de la cabeza donde quedan quardadas las historias de amor! ¡Es en la memoria del corazón! (Rebelde Way) - *Історія кохання залишається не в пам'яті, а в серці людини! Про таке ніхто не може забути!*

Завдяки семантиці таких слів та словосполучень, як "*ternura, alma, hermosos, la tarde de verano, las historias de amor, corazón"*, що передають позитивний настрій і оптимістичний заряд, речення набувають емоційного забарвлення і, таким чином, передають емоції радості, задоволення, піднесеності мовців. Окрім того, емоційність окличних речень є результатом сполучення іменників, прикметників та дієслів оцінно-якісного значення або нейтрального забарвлення із займенником *qué* за певного порядку їх розташування у реченні. В іспанських окличних реченнях загалом спостерігаємо наявність наступної структури (див. приклад 1): відносні займенники *qué, cómo, cuánto* + іменник/прикметник (емоційно-оцінного або нейтрального значення) + дієслово (емоційно-оцінного або нейтрального значення). Відтворюючи це речення, перекладач вживає аналогічну структуру, притаманну окличним структурам української мови: відносні займенники *який/яка/які* + іменник/прикметник (емоційно-оцінного або нейтрального значення) + дієслово (емоційно-оцінного або нейтрального значення).

У другому прикладі вживається емфатична конструкція *"ser… el que/la que/donde/cuando, etc."*, яка є дуже поширеною в іспанській мові. Особливість цієї конструкції полягає в тому, що вона служить не лише засобом емфази, але й засобом актуалізації. Як відомо, нейтральним актуальним членуванням речення вважається таке, в якому тема передує ремі. За допомогою ж емфатичної конструкції можна змінювати функціональну перспективу в реченні. Складність же відтворення становить відсутність аналогічної граматичної конструкції

в українській мові, а отже, перекладати її необхідно за допомогою засобів емфази та актуалізації, притаманних українській мові. У цьому прикладі ремою є словосполучення, виділене в сегмент – «*en la memoria de la cabeza»,* а темою –підрядне речення *«donde quedan quardadas las historias de amor».* При нейтральному актуальному членуванні, рема "*en la memoria de la cabeza*" розташовувалася би в кінці речення.

В українській мові завдяки порядку слів легко змінюється як смисл всього речення, так і робиться наголос на якомусь конкретному члені речення. При перекладі цього речення перекладач вдається до засобу зміни порядку слів, або до так званого прийому позиційного перекладу. Сутність цього засобу полягає в тому, що у перекладі рема, тобто член речення, який був виділений в сегмент, ставиться в кінець речення. Окрім того, для посилення прагматичного впливу на отримувача, два окличних речення перекладаються одним, проте з вживанням прийому протиставлення, який підкреслює важливість рематичного сегмента всього висловлювання.

3. Наступний приклад - *¡Yo, tan estúpido, tan ciego, tan egoísta, tan cruel!* (Sábato) - *Я, такий безголовий, такий сліпий, егоїстичний, жорстокий!;* – демонструє вираження емоцій обурення, розчарування знову ж таки завдяки вживанню емоційно-забарвленої, експресивної лексики, проте, цього разу вже зовсім протилежної семантики. Окрім прикметників *"estúpido, ciego, egoísta, cruel",* що несуть заряд негативної оцінки мовця, і передають емоцію розчарування, у реченні вжито стилістичні повтори інтенсифікуючого прислівника *tan*. Метою таких повторень є виділення, підкреслення, акцентування певного факту, явища або думки. У перекладі збережений засіб стилістичного повторювання, а також вживаються слова відповідного семантичного навантаження, що в достатній мірі забезпечує відтворення комунікативної мети висловлювання.

На підставі матеріалу, викладеного у статті, можемо зробити такі **висновки.** Категорія окличності найтіснішим чином пов′язана з поняттями емоційності, експресивності та оцінності. Уявлення про ці явища дозволяють нам глибше зрозуміти природу окличності і побачити її сутність та головні комунікативно-прагматичні функції передачі емоційного стану мовця, вираження його ставлення до певних явищ або ситуації і здійснення певного комунікативного впливу на адресата, що є обов′язковим та визначним фактором у вивченні засобів перекладу окличних структур.

Перспективним напрямком дослідження вважаємо вивчення категорії окличності як засобу категоризації емоцій в межах різноманітних літературних жанрів з подальшою проекцією дослідження засобів відтворення іспанських окличних структур українською мовою.

ЛІТЕРАТУРА

1.*Александрова О.В.* Проблемы экспрессивного синтаксиса. - М.: Высш. шк., 1984. – 211с. 2.*Малинович. Ю.М.* Экспрессия и смысл предложения: Проблемы эмоционально-экспрессивного синтаксиса. – Иркутск: Издательство Иркутского университета, 1989. – 216с. 3. *Киселева Л.А.* Вопросы теории речевого воздействия. – Л.: Изд-во ЛГУ, 1978. – 159с. 4.*Болотов В.И.* Эмоциональность текста а аспекте языковой и неязыковой вариативности (Основы эмотивной стилистики текста). – Ташкент: Фан, 1981. – 116с. 5.*Шаховский В.И.* О роли эмоций в речи. 1990 http://www.voppsy.ru/issues/1991/916/916111.htm 6.*Шаховский В.И.* Категоризация эмоций в лексико-семантической системе языка. Воронеж: Изд-во ВГУ, 1987. – 192с. 7.*Леонтьев А. Н.* Потребности, мотивы и эмоции. М., 1971. http://flogiston.ru/library/leontev 8.*Приходько Г.І.* Міждисциплінарний характер категорії оцінності // Проблеми семантики слова, речення та тексту. К.: Вид. центр КНЛУ, Вип.15. – 2005. – С.139-147. 9.*Гак В.Г.* Эмоции и оценки в структуре высказывания и текста // Вестник МГУ. – 1997. – №3, сер 9. 10.*Alarcos Llorach E.* Gramática de la lengua española. Quinta reimpresión, enero 1995. – Madrid: Editorial Espasa Calpe, S.A., 1995. – 406c. 11.*Смычковская Ю. А.* Синтаксис современного испанского языка. – К.: Вища школа, 1979. – 192с. 12.*Зеликов М.В.* Синтаксис испанского язика: Особенности структуры предложений по характеру высказывания. – СПб.: КАРО, 2005. – 304с.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1.*García Márquez G.* Buen viaje, señor presidente // Doce cuentos peregrinos. - Barcelona: Debolsillo, 2003. – P.13-45. 2.*Sábato E.* El Túnel. – Madrid: Cátedra, 1995. – 165p. 3.*Гарсіа Маркес, Габрієль*. Щасливої дороги, сеньйоре президенте! (Перекл. з ісп. М. Жердинівська) // Всесвіт. – 2002. – Вып.5-6. – С.3-15. 4.*Сабато Е.* Тунель. (Перекл. з ісп. О. Буценка). – К.: Графіті, 1996. – 112с. 5.*Текст* теленовели "Rebelde Way" (Аргентина) (переклад Сироти І.).

СІТКО А.В.
Національний авіаційний університет

ОСОБЛИВОСТІ ВІДТВОРЕННЯ ЕТИКЕТНИХ ФОРМ АНГЛОМОВНИХ ПИТАЛЬНИХ РЕЧЕНЬ

Вироблені суспільством норми поведінки і форми поводження об'єднується у системі, яку називають етикетом. Ці норми є категорією історичною, отже змінною. Крім того, у кожному суспільстві вони чітко детерміновані характером суспільних відносин. Справді, гуманні стосунки між людьми в суспільстві знаходять безпосереднє відображення у системі етикету.

У сучасному мовознавстві етикетні формули ввічливості досліджуються як у суспільних сферах спілкування, так і поза культурою спілкування: С.Богдан [1], О.Малюга [2], Я.Радевич-Винницький [3], М.Стельмахович [4], Л.Сахарчук [5], Є.Чак [6], І.Шевченко [7] та ін. Однак, питання етикету взагалі, й проблема мовної етики та етичних форм ввічливості зокрема, продовжує хвилювати лінгвістів. ЇЇ всебічне дослідження проводиться і в сучасному мовознавстві, як у суспільних сферах спілкування, так і поза культурою комунікації. **Актуальність** даної теми спричинена широкою інтеграцією суспільства та інтенсивним міжнаціональним спілкуванням, а також недостатнім вивченням особливостей перекладу питальних конструкцій українською мовою. **Об'єктом** дослідження виступають форми ввічливості, що передаються інтерогативними конструкціями англійської мови, а **предметом** – особливості функціонування та перекладу етичних норм.

Мета даної роботи полягає у дослідженні особливостей етикетних форм питальних речень а також проблем перекладу пов’язаних з ними.

Наукова новизна обумовлюється спробою висвітлення проблеми відтворення англомовних форм ввічливості українською мовою, а також необхідністю дослідження форми ввічливості двох мов через призму англійських питальних речень**. Матеріалом** даної роботи слугували тексти дитячої літератури англомовних письменників у зіставленні з їх українськими перекладами.

Форми і засоби вираження етикету зумовлені екстралінгвістичними соціальними чинниками, які залежать від характеру ситуації, характеристики співрозмовників (стать, вік, соціальний статус, роль тощо), ієрархії соціального стану співрозмовників (нижчий, рівний, вищий), функцій висловлювання (прохання, наказ і т.п.). Сукупність цих факторів обумовлює різноманіття етикетних комунікативних проявів потенційно можливих у природних мова різних народів.

Українські етикетні вирази відбивають національний характер і ментальність, тобто склад розуму, самобутність мислення, світосприйняття, вихованість, делікатність. Завдяки цьому простежується паралель між вдачею народу та його мовленнєвою поведінкою [8:27].

Мовний етикет має національну специфіку, а також виразні соціальні характеристики» [9:25]. Мовний етикет передбачає спілкування, в основі якого лежить обмін інформацією, новими знаннями та спілкування заради спілкування. У кожному суспільстві існують правила й норми поведінки та спілкування. Це система стійких словесних формул, завдяки яким налагоджується контакт і підтримується доброзичлива тональність мовлення. В основі національно-мовної картини світу українців лежить ввічливість, чемність, уважність і стриманість. Етнопедагогіка українців застерігає молодь і дітей від вживання грубих, лайливих і образливих слів; осуджує батьків, які сваряться на людях. Той, хто вдається до грубої лайки, «чинить злочинний замах на культуру нашої рідної мови, споганює наш національний мовленнєвий етикет, який формувався впродовж тисячоліть і став взірцем шанобливого ставлення до людей, невід'ємним компонентом не тільки української національної, а й європейської мовної культури, в якій людина вважається найповнішою

цінністю» [10:25]. Спілкування українців передбачає бонорифічні відносини при звертанні до одного співрозмовника, якщо він незнайомий, малознайомий, старший за віком та посадою, чим підкреслюється повага до співбесідника. Етикет українців бере свій початок з релігії, в основі якої лежить шанобливе ставлення до землі, батьків, родичів ; друзів. Доброта та доброзичливість мають особливу значимість у східно-європейських мовах (українській, російській).

У сучасній українській літературній мові арсенал лексичних засобів вираження звертання до незнайомої людини дужа збіднений. Уникаючи прямих звертань до незнайомої людини, ми вдаємося до формул-замінників звертань, а саме до формул, головною функцією яких є підтримання мовного контакту, таких, як . *Вибачте, як пройти до ...? Дозвольте звернутися... Можна вас запитати (попрохати)...?* Досить частотними є формули-замінники звертань, які будуються за моделлю *"чи не + дієсл.? "*, наприклад: *"Чи не скажете, як пройти на зупинку таксі? "*

Соціальна маркованість форм ввічливих звертань пане (пані), добродію (добродійко), що широко вживалися у дореволюційний час, ще досі не подолана.

Але якщо говорити не лише про певні усталені вирази, які ми вживаємо у питальних конструкціях, а спробувати проаналізувати спосіб утворення таких формул ввічливості, можна зробити наступний висновок, в українській мові форми ввічливості чітко граматикалізовані (граматикалізацію передає категорія числа та особи). Ці формальні маркери функціонально досить сильні у мові і тому самодостатні.

В англійській мові існують певні мовні структури, що використовуються для того, щоб зробити прохання, питання чи твердження мовця менш різким та прямим, а разом з тим і більш ввічливим. Принцип ввічливості в найбільш загальному вигляді можливо визначити як тип соціальної взаємодії, в основі якого лежить повага до особистості партнера. Дотримання цього принципу накладає певні вимоги до поведінки членів суспільства, які полягають у тому, щоб враховувати інтереси партнера, рахуватися з його думкою та бажаннями, полегшувати по можливості завдання, які покладені на нього. Дотримання принципу ввічливості має на меті домогтися максимальної ефективності соціальної взаємодії за рахунок "збереження соціальної рівноваги і дружніх відносин". Дж. Ліч вважає, що в комунікативній практиці цей принцип відіграє більш значну роль, ніж принцип кооперації [11:82].

Щодо мовленнєвої комунікації, принцип ввічливості визначається як особлива стратегія мовної поведінки, яка спрямована на запобігання можливих конфліктних ситуацій. Вона реалізується у процесі мовлення за допомогою різних правил і тактичних прийомів. Дж. Ліч виділяє шість таких правил, або, висловлюючись його мовою, максим: 1) максима такту: "Зводь до мінімуму зусилля інших", "Старайся збільшити користь для інших"; 2) максима великодушності: "Зводь до мінімуму користь для себе", "Бери на себе всі зусилля"; 3) максима схвалення: "Не картай інших"; 4) максима скромності: "Зводь до мінімуму похвалу на свою адресу", "Хвали інших"; 5) максима злагоди: "Уникай суперечностей", "Прагни злагоди"; 6) максима симпатії: "Будь доброзичливим"[11:82].

До цих максим необхідно додати і деякі інші правила, сформульовані різними дослідниками (зокрема Р.Лакоф): "Не нав'язуйся", "Не примушуй партнера", "Давай йому свободу вибору", "Не посягай на його права", "Не порушуй кордонів його особистої сфери"[12].

Перераховані правила досить абстрактні і потребують конкретизації по відношенню як до окремих мовних актів, так і до конкретних комунікативних ситуацій. Щоб бути ввічливим, слід знати, що і за яких обставин вважається ввічливим. Очевидно, ввічливість є відносним поняттям і багато в чому визначається правилами, які прийняті в різних ситуаціях спілкування: те, що вважається ввічливим в одному комунікативному контексті, може бути

нейтральним в другому і неприйнятним в третьому. Комунікативний контекст, який впливає на вибір форми вираження, включає наступні суттєві ознаки ситуації спілкування: а) взаємоположення комунікантів (рівне, вище, нижче); б) ступінь соціально-психологічної дистанції (далека, близька); в) обставини спілкування (офіційні, неофіційні, невимушені).

Розглянемо, як конкретизуються перелічені вище правила (тобто як реалізується принцип ввічливості) в питальних мовних актах, які вживаються в різних комунікативних ситуаціях. А так як способи реалізації принципу ввічливості залежать від особливостей питального мовного акту, проаналізуємо коротко ці особливості.

Реалізація принципу ввічливості в питальному акті визначається цілою низкою обставин. Власне питальний акт слід віднести до категорії "неввічливих", через те, що, задаючи питання, мовець бере комунікативну ініціативу на себе і отримує можливість контролювати дії слухача як за характером (спонукаючи його до відповідної реакції), так і за змістом (задаючи тему розмови). Інакше кажучи, здійснюючи такий акт, мовець втручається у сферу існування слухача і цим порушує правило незазіхання на його права, а також обмежує його свободу вибору дій. Крім того, питання може поставити слухача в скрутне становище у тих випадках, коли йому невідома відповідь або він не збирається оголошувати інформацію, якою володіє. У таких ситуаціях мовцеві потрібно докласти додаткових зусиль, щоб знайти вихід зі становища, що склалось.

По-перше, ввічливість передбачає дотримання певних обмежень щодо тематичного змісту питань. Так, під час звертання молодшої особи до старшої або за умови далекої соціально-психологічної дистанції слід утриматися від питань, що стосуються особистого життя співрозмовника, його віку, сімейного положення, прибутків, оцінювання інших людей. Саме в таких ситуаціях слухачеві частіше за все доводиться ухилятися від прямої відповіді, наприклад: *"What for?"said one who had spoken first. "That's none of you business, Two!" said Seven*(Carrol, 94). *– А то за що? – поцікавився той, кого обляпали. – А то вже не твій клопіт, Двійко! – сказав Сімка*(Керрол, 83). Не слід ставити питання, відповідь на які потребує знання точних фактичних даних.

Звичайно, подібні питання доречні під час офіційного розслідування, при анкетуванні чи в інших соціально обумовлених ситуаціях, а також за умови близьких відносин між співрозмовниками або при звертанні старшої людини до молодшої.

По-друге, під час вибору питальної форми, доречної у певному комунікативному контексті, необхідно враховувати прагматичний потенціал різних типів питальних висловлювань, котрий є наслідком їх граматичної семантики.

У цьому відношенні найменш ввічливими є наказові питальні виловлювання з предикатами мови (такі як: Tell me, I want you to tell me). У тих випадках, коли спонукання передається імперативними формами, відзначається порушення принципу невтручання у сферу існування слухача, що дозволяє вживати такі висловлювання лише за дуже близьких відносин рівних за статусом комунікантів або під час звертання старшої особи до молодшої. У будь-якому випадку така форма буде неввічливою. Однак категоричність спонукання значно пом'якшується завдяки використанню конструкцій такого типу, як *Can/Could you tell me…?*; такі висловлювання розглядаються як ввічливі способи отримання інформації, зокрема під час спілкування незнайомих або малознайомих людей, наприклад: (Дороті – королеві) *"Can you tell us where the Emerald City is?"* (Baum,141) – *Ви не скажете нам як пройти до Смарагдового міста?*(Баум,108).

Пряме питання, так як і наказові питальні висловлювання з предикатами мови, спонукає слухача до відповідної реакції. До того ж серед прямих питань особливе місце посідають заперечно-питальні речення, які передбачають, що до моменту мовлення у мовця була думка про предмет розмови; таким чином очікується позитивна реакція з боку слухача,

наприклад: *“You're lucky,” I told her. “You're really lucky. You know that?*(Selinger,73) — *Пощастило вам,— кажу.— Оце пощастило! Це ж треба!* (Селінджер,61)

Під час усної комунікації можливі різні репліки у відповідь в залежності від дійсного стану справ, можлива і “реакція від противного”, тобто активізація оборонного інстинкту слухача, наприклад: *“But”,said Tortoise,… “Why can’t you understand?”*(Kipling,95) – *“Але,” – докинула Черепаха…“Невже тобі не ясно?”*(Кіплінг,72). І, нарешті, дані питання часто мають додатковий емоційний відтінок – вияв подиву мовцем, коли він виявляє невідповідність своїх очікувань реальному положенню справ (українською мовою такі питання перекладаються “Хіба…?”, “Невже…?”).

Достатньо поширеною формою вираження питального мовного акту є розділове питання, яке структурно складається з двох частин. У першій частині міститься думка мовця про деяке положення справ, у другій – апеляція до слухача, яка закликає його виявити своє відношення до міркування, яке було висловлене у першій частині, наприклад: *“Death is the brother of Sleep,is he not*?*”* (Wilde,37) – *“Адже Смерть – рідна сестра Сну, чи не так*?*”* (Уайльд,22).

Зазначимо, що власне питальну функцію такі висловлювання виконують лише за умови висхідного тону на приєднувальній частині. За умови низхідного тону вони є ввічливою формою вияву мовного акту повідомлення, наприклад*:“Now, you are a nice young fellow, ain’t you? said Sowerberry”*(Dickens,44) – *“Герой, що й казати! – мовив Сауербері...”*(Діккенс,64).

Розділові питання дуже поширені у розмовній мові, вони вживаються в основному за умови рівних відношень між комунікантами та при будь-якій соціально-психологічній дистанції.

Більш сильною формою пом’якшення імперативного компоненту питального висловлювання є загальне питання з неінвертованим порядком слів – так зване декларативне питання, у якому питальна функція здійснюється за допомогою висхідної інтонації (у писемній мові їй відповідає питальний знак).

Семантична особливість декларативних питань полягає в тому, що в ньому міститься як припущення щодо деякого стану справ, так і приховане спонукання до слухача оцінити правильність висловлюваного припущення. Декларативне питання надає мовцеві широкі можливості для виявлення ступеню впевненості висловлюваного припущення за рахунок введення в нього модальних модифікаторів: вставних модальних слів та фраз таких як: *perhaps, of course, maybe, surely, I suppose, I think, I imagine, I hope,* а також показчиків логічного висновку таких як: *so, then, and, but, as far as I can see*, наприклад: *“He is not in danger, I hope*?*”said the old lady*(Dickens,263). - *“Невже він помирає*? *” – спитала літня жінка*(Діккенс,219).

У сучасній англійській мові декларативні питання дуже поширені у мові різних соціальних груп. На думку О.І.Бєляєвої, декларативні питання в порівнянні з інвертованими та розділовими питаннями є більш ввічливою формою виявлення запиту інформації, завдяки прихованій апеляції до висловлення відповідної реакції, а також завдяки можливості “варіювати ступінню категоричності” речення [13:14].

Розглянемо ввічливі форми передачі питання в англійській мові. Якщо враховувати той факт, що залучення до розмови іншої людини (особливо малознайомої або старшої за віком) є актом втручання у сферу її існування, то слід визнати соціально кращою таку форму питального висловлювання, котра дозволила б слухачеві самому вирішувати, вступати чи не вступати у спілкування. До даної форми відноситься непряме питання, котре лише виявляє бажання мовця мати деяку інформацію, але не містить у собі прямого спонукання до відповідної реакції (така реакція можлива, але лише як вільний вибір самого слухача). Варіантом ввічливого питання є також “питання в питанні”, у якому власне інформативне

питання включено в якості додатка у склад загальнопитального висловлювання, яким запитують про ступінь інформованості слухача. Такі висловлювання дають слухачеві гарний шанс "вийти із гри", відповівши лише на формально виражене питання, наприклад: *"You say it's real money they show you, Mr.Tucker?"* (O Henry,108) – *"То ви кажете, містере Таккер, вони покажуть справжні гроші?"* (О Генрі,530).

Надійним способом реалізації принципу ввічливості слугує передача комунікативного наміру у вигляді прохання його здійснити. Можливі різні способи передачі такого прохання, за допомогою окремого висловлювання, частини висловлювання, складного речення, наприклад: *"May I go across with you?"asked Dorothy*(Baum,164). – *"А можна й мені з вами?" - спитала Дороті*(Баум,113). У цьому прикладі прохання, з яким звертається Дороті передається загальним питальним реченням з маркером ввічливості, вираженим модальним дієсловом *may,* що відтворюється українським відповідником *А можна.*

Зазвичай, ми висловлюємо прохання у формі загального питання, щоб те не здавалося занадто різким. Загальне питання передбачає те, що слухач може погодитись чи не погодитись з повідомленою інформацією, наприклад: *"Now, will you take a little drop of something, Mr.Bumble?"* (Dickens,8) – *"Містере Бамбул, може, вип'єте крапелиночку?"* (Дікенс,25)

В українському перекладі не вживається складні вирази на кшталт: *Чи не будете ви такі ласкаві…?, Чи не буде ваша ласка…?* тому, що вони нетипові для даної комунікативної ситуації в українській мові. Натомість, у реченні використовується друга особа множини та вибачення перед перехожим. У англійському варіанті ввічливість тримається саме на синтаксичній конструкції питального речення.

Навіть звичайне декларативне речення виглядатиме менш різко, якщо його подати у питальній формі. Можна порівняти: *It would be better to leave the room immediately*(пряма декларація думки). *Було б краще залишити кімнату терміново. Wouldn't it be better to leave the room immediately?* (переконливе питання - менш пряме). *Чи не було б краще залишити кімнату терміново? Would it be better to to leave the room immediately?* (відкрите питання - дуже непряме). *Можливо, краще залишити кімнату терміново?* (14:4).

Як в англійській, так і в українській мовах твердження у питальній формі звучить менш наполегливо. Однак, в останньому прикладі принцип ввічливості в англійській мові реалізується за допомогою непрямого питання, а в українській - за рахунок додавання прислівника, що виражає вірогідність.

Для використання більш ввічливої форми можна також застосовувати дієслівні форми, що позначають віддаленість від об'єктивної реальності. З цією метою часто використовуються минулі часи, але це стосується лише англійської мови. В українській мові ввічливість реалізується не за рахунок часових форм, а за рахунок введення другої особи множини та умовного способу дії.

Це ж стосується і використання прогресивних форм дієслова в англійській мові. Вони здаються більш простими та менш різкими ніж прості форми, тому що припускають щось постійне та незакінчене. В українській мові такі форми відсутні і заміняються у перекладі умовним способом чи використанням другої особи множини. Майбутні прогресивні форми дієслова часто використовуються в англійській мові ще й для того, щоб ввічливо дізнатися про плани співрозмовника. В українських перекладах ввічливість реалізовується за допомогою різноманітних фраз-кліше, наприклад: *Will you be going away at the weekend?*(Wilde,25) - *Чи не могли б ви повідомити нам, якщо поїдете кудись на вихідні?*(Уайльд,40).

Модальні дієслова *would, could, might* також пом'якшують питання, прохання та припущення англійської мови. *Would* часто використовується для формування запитань та прохань з дієсловами *like, prefer*, наприклад: *"What would you like for dinner?"* (Wilde,39) –

"Що ви бажаєте на обід?" (Уайльд,54). Питання з *Shall I/we* використовуються (особливо у британському варіанті) для того, щоб ввічливо запитати про вказівки та прийняті рішення, запропонувати поміч та послуги, а також зробити припущення. *Will* у таких випадках не використовується, наприклад: "*What time shall we come and see you?* " (Wilde,65) – "*О котрій вам буде зручно, щоб ми прийшли?*" (Уайльд,80). З прикладів можна побачити, що в українській мові відсутні допоміжні дієслова та структура запитання англійської мови, тому ввічливість у таких випадках реалізується за рахунок лексичних додавань та вживання другої особи множини.

У ввічливих питаннях, проханнях, наказах англійської мови часто використовуються формули: *Will you…?, Would like (+ infinitive)?, If you would like…?, Would you mind…? та Do you mind…?* При перекладі українською мовою вживаються наступні фрази-відповідники: *Чи не могли б ви…?, Чи не хотіли б ви…?, Якщо ваша ласка…?, Чи ви не заперечуєте…?,* наприклад: *"Mrs. Peevy, ma'am, would you mind chocking off that kind of yours so that honest people can get their rest?"* (O Henry,151) – *"Місіс Піві, шановна добродійко, будьте ласкаві, заткніть пельку вашій дитині щоб чесні люди могли виспатися після важкого дня"* (О Генрі,551). У цьому прикладі англійське питальне речення, що передає ввічливе прохання відтворюється українським наказовим реченням, у якому категоричність наказу пом'якшено за допомогою етикетних формул *шановна добродійко* та *будьте ласкаві.*

Майбутній час в англійській мові можна використати для того, щоб ввічливо дізнатися про плани людей. Коли мовець використовує цей час, щоб запитати про те "Що ви вже вирішили", він показує, що не має на меті впливати на наміри слухача.

В українській мові такого розмаїття питальних конструкцій не існує і всі вищезгадані відтінки значення можна вдало підкреслити інтонацією. Зміна інтонації у таких випадках більш типова для української мови.

У ситуації знайомства в англійській мові часто вживаються етикетні форми ввічливості. Ці висловлювання майже ідентичні в українській та англійській мовах. Українці при знайомстві теж вітаються, проте про стан справ та самопочуття відразу питати не прийнято. Однак, у перекладах англійські вирази такого типу перекладаються, щоб підкреслити національну специфіку та манеру спілкування.

Британці часто розпочинають ввічливу розмову питаннями про погоду. Для українців така риса є нехарактерною.

Як британці так і американці вживають *Excuse me* перед тим як потурбувати когось та *Sorry* після того як це вже було зроблено. Українці у таких випадках вживають слова-відповідники *вибачте і пробачте.*

Якщо англійці не зрозуміли сказане, вони часто перепитують, вживаючи питання *«Sorry?, What?, I beg your pardon? та Pardon me?»*, наприклад: *"I beg your pardon,"said Alice very humbly:"you had got to the fifth bend, I think?"* (Carrol,36). *" – Вибачте, будь ласка, - сумирно сказала Аліса. – Ви вже чи не на п'ятій звивині зі слів?"*(Керрол,25). У цьому випадку англійське декларативне питання, що виражає ввічливе перепитування перекладається українським питальним реченням котре починається з етикетної формули *Вибачте, будь ласка.* У подібних ситуаціях українці також часто вживають слово-відповідник «перепрошую».

Отже, на основі порівняння способів вираження ввічливості англійської та української мов можна зробити наступний **висновок**. Англійська мова досить багата на часові форми, які допомагають виражати різні відтінки значення. Мова чітко структурована і відтінок ввічливості цілком залежить від синтаксичної будови питального речення. Ввічливість української мови більш залежить від граматичних категорій та емоційного наголошення (інтонації). Тому при перекладі часто відбуваються лексичні опущення та додавання, синтаксичні трансформації. Однак, як англійська, так і українська мови мають стандартний

набір виразів-кліше, що часто вживаються у повсякденному спілкуванні. Такі вирази мають відповідники і не викликають особливих труднощів при перекладі.

ЛІТЕРАТУРА

1.*Богдан С.* Мовний етикет українців: традиції і сучасність. – К.: Рідна мова, 1998. – 475с. 2.*Малюга Е.Н.* функционально-прагматические аспекты английских вопросительных предложений. – М.: Макс Пресс, 2001. – 294с. 3.*Радевич-Винницький Я.* Етикет і культура спілкування // Українська мова та література. – 2001. – №37. – С.1-2. 4.*Стельмахович М.* Український мовленнєвий етикет // Дивослово. –1998. – № 3. – С. 20–21. 5.*Сахарчук Л.І.* Соціальний аспект мовної діяльності // Актуальні проблеми соціолінгвістики. – Київ: НМК ВО, 1992. – С.19–23. 6.*Чак Є.Д.* Будемо знайомі! // Дивослово. – 1998. – № 6. – С.21–23. 7.*Шевченко И.С.* Историческая динамика прагматики предложения. – Харьков: Константа, 1998. – 168с. 8.*Миронюк О.М.* Історія граматичних засобів вираження ввічливості в українській мові // Мовознавство. – 1993. – № 2. – С.55–63. 9.*Андрухович Ю.* Московіада. Роман жахів. – Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2000. – 140с. 10.*Аасама И.* Как себя вести. – Таллинн: Валгус, 1972. – 220с. 11.*Leech G.* Principles of Pragmatics. – London – New York, 1983. – P.82. 12.*Lakoff R.* Language in Woman's Place// Language in Society. – 1973. – №2. 13.*Беляева Е.И.* Принцип вежливости в речевом общении (способы оформления Декларативных высказываний в английской разговорной речи) // Иностранные языки в школе. – 1985. - №2. – С.12-16. 14.*Левицкая Т., Фитерман А.* Почему нужны грамматические трансформации при переводе?//Тетради переводчика. – М., 1971. – Вып. 8. – С.12-22.

СОБОЛЬ О.Ю.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

СЕМАНТИЧНІ ЗАСОБИ ВИРАЖЕННЯ РЕПРЕЗЕНТОВАНОГО ПОГЛЯДУ ЯК СПОСОБУ СТВОРЕННЯ ПОЛІФОНІЇ У ФРАНЦУЗЬКОМУ ДИСКУРСІ ПРЕСИ

Метою статті є розгляд семантичних засобів репрезентації погляду як однієї з форм поліфонії у дискурсі преси.

Відповідно до мети ставляться такі **завдання**: визначити типи поліфонічних структур, що створюються внаслідок присутності репрезентованого погляду; виділити семантичні критерії розмежування голосів.

Новизна роботи визначається вивченням репрезентованого погляду як способу створення багатоголосся на основі семантичних показників співіснування кількох голосів. **Актуальність** полягає у дослідженні експліцитних та імпліцитних семантичних засобів вираження поліфонії як найменш досліджених у теорії поліфонії і як таких, що становлять особливий інтерес з точки зору складності їх виокремлення. **Об'єктом** даного дослідження є семантичні засоби репрезентації погляду соціальних акторів у дискурсі преси.

Постановка загальної проблеми. Семантичні засоби вираження поліфонії характеризуються відсутністю потенційної поліфонічності, тобто їх поліфонічна функція актуалізується лише у дискурсі та визначається змістом і смислом певних мовленнєвих одиниць.

Одним із основних способів створення поліфонічних структур у дискурсі преси, що виражається семантичними засобами, є представлення, або репрезентація точки зору, погляду соціального актора.

Звичайно, найбільший інтерес представляють ті семантичні засоби, розкриття поліфонічності яких потребує детальної інтерпретації, тобто імпліцитні засоби. Але поліфонія може виражатися також і експліцитною семантикою. У цьому випадку вона навіть не завжди сприймається як поліфонія, але не тому, що її неможливо виокремити, а тому що присутність різних поглядів є настільки очевидною, що не викликає сумнівів і розглядається як банальність для того, щоб стати об'єктом дослідження.

Для типологізації ступенів співвідношення голосів мовця-журналіста і соціальних акторів, ми вважаємо необхідним ввести поняття фокусу взаємодії голосів. Це поняття означає певну локалізацію голосу соціального актора по відношенню до голосу журналіста.

Отже, властивістю цього фокусу є зміщення, що і створює різні за інтенсивністю ступені поєднання голосів. Таким чином, можна говорити про градацію ступеню злиття голосів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Найочевидніший і найбільш розповсюджений спосіб експліцитного вираження семантичної поліфонії – це пряма і точна вказівка автором на погляд певного соціального актора, адже, як зазначає Л. Перрен, журналіст може не брати на себе відповідальність не лише за реалізовані слова та висловлення, а й певні змісти та ідеї [1:9]. Цей спосіб не треба плутати з переданою мовою і, зокрема, з наративізованою мовою (хоча насправді часто їх важко розрізнити). А.Рабатель підкреслює, що в синтаксичному плані для точки зору та невласне-прямої мови є спільними механізми так званого стирання висловлювання, для точки зору та непрямої мови – механізми підрядності, тоді як в семантичному плані певні дієслова вводу ріднять погляд з невласне-прямою або вільною прямою мовами [2:49]. По суті, зазначає дослідник, репрезентований погляд межує з переданою мовою, адже він може представляти слова, думки та сприйняття [2:52]. Отже, на його думку, репрезентований погляд відрізняється від переданої мови тим, що він не є представлений як такий, що виходить з певного первісного висловлювання [2:59]. Інша справа полягає в тому, що початково точка зору, погляд соціального актора існують в дискурсивному просторі саме як мовлення, і лише потім передаються журналістом-мовцем як позиція. Отже, переданий погляд виступає по суті відбиттям перлокутивного ефекту, який справили слова соціального актора на реципієнта і який полягав, зокрема, у тому, щоб у реципієнта сформувалися знання про дану позицію соціального актора.

Отже, за словами А.Рабателя, певне висловлювання може не цитуватися, а його ідея може бути представленою на різних рівнях розуміння та засвоєння у інших ментальних просторах [2:73]. Тобто репрезентований погляд базується на “стиранні висловлювання” (“effacement énonciatif”), адже він виражає певну суб’єктивність, але при цьому формально не виходить із висловлювання [2:51], що А.Рабатель характеризує як бажання мовця відгукнутися на суб’єктивність іншого без потреби надавати йому слово [2:55].

На думку дослідника, стирання висловлювання може мати різні ступені свого вираження [2:64]. Отже, при найбільш експліцитному представленні чужого погляду стирання висловлювання є мінімальним. Таким чином, фокус взаємодії голосів у цьому способі створення поліфонії є представлений у крайньому своєму варіанті, тобто фокус є майже відсутнім, що характеризується розмежуванням голосів.

Для цього способу вираження поліфонії є характерним точне зазначення джерела представленої точки зору, навіть якщо саме джерело є дуже узагальненим. Розглянемо приклади:

1) M.Barak avait une idée en tête, conclure le plus rapidement possible et parvenir à un accord sur la fin du conflit, alors que les engagements pris en vertu des accords intérimaires n’avaient pas encore été remplis (Le Monde. Proche-Orient: la paix en fuite. 18.04.2002).

Як бачимо, автор передає точку зору Е.Барака, а не його слова, хоча зрозуміло, що цей погляд політика став відомим лише завдяки певним мовленнєвим актам.

2) Cette option marquerait la victoire du mouvement de résistance populaire qui souffle sur le pays depuis près de 12 jours. Elle permettrait d’aller vers une victoire rapide de Viktor Iouchtchenko, qui fort de la dynamique actuelle ne pourrait que gagner le match, une fois les principales sources de fraudes écartées. C’est ce qu’espère le peuple, massé dans les rues par un froid glacial, qui commence à s’impatienter (Le Figaro. La sortie de crise passe par les élections. 2.12.2004).

У даному прикладі точка зору є точно вказаною, як і її джерело, хоча саме джерело є узагальненим – це народ, а точніше, частина народу. Тобто, як бачимо, цей спосіб створення поліфонії по суті не є обмеженим у джерелах так само, як і у їх конкретності. Але окрім

вказівки на джерело у даному прикладі критерієм розмежування голосів виступає також модалізація, тобто дієслово *"espérer"* включає в себе не лише точку зору журналіста, його інтерпретацію, а й погляд самого соціального актора.

Отже, репрезентований погляд може належати різним типам мовців-соціальних акторів: як індивідуальному мовцю, що передбачає насамперед відомих у суспільстві особистостей (дійсно, щодо індивідуальних мовців, які не є відомими особистостями, а пересічними членами суспільства, то передача лише їхнього погляду не є характерною, адже зазвичай передаються саме їхні слова), так і колективному мовцю, який передбачає певні суспільні групи. Але механізм репрезентації погляду індивідуального та колективного мовців різниться, адже при представлення погляду індивідуального мовця дійсно має місце стирання висловлювання, тоді як погляд колективного мовця передається лише через удаване стирання висловлювання.

В структурному плані цей вид поліфонії дуже схожий з непрямою або наративізованою мовами. Тут також погляд зазвичай вводиться дієсловом, але на відміну від переданої мови, це дієслово не передбачає мовленнєву діяльність.

Можна зауважити, що таке представлення чужої точки зору взагалі не є поліфонічним, адже насправді звучить лише голос автора. Але, на нашу думку, представлення чужого погляду навіть через власне сприйняття тим не менш завжди передбачає попередній мовленнєвий акт того соціального актора, чий погляд передається (як про це вже було зазначено), і перлокутивний ефект того попереднього мовленнєвого акту як раз і виявляється у тому, як журналіст представляє цей чужий погляд. Саме у цьому розумінні представлення точки зору іншого є завжди поліфонічним.

Журналіст може вводити не просто погляд, позицію, думку соціального актора, а його передбачувану або здійснену дію, реакцію у вигляді позиції, тобто вказівка на реакцію може також виступати способом створення поліфонії у тому розумінні, що реакція відбиває погляд, точку зору. Отже, на відміну від А.Рабателя, для якого репрезентований погляд передбачає слова, думки та сприйняття, ми вважаємо, що дії та реакції також можуть бути представленими як погляд. Розглянемо приклад:

3) A partir du 7 octobre, les Etats-Unis entraient en guerre contre le régime d'Afghanistan. Ils étaient tenus de respecter les règles des conventions de Genève, de même en principe que les autres belligérants, talibans ou moudjahidins (Le Monde. La réponse unanime à une menace planétaire. 19.11.2001).

Як бачимо, у даному прикладі автор представляє позицію соціальних акторів через їхні дії, а саме прийняття умови не порушувати принципи Женевської конвенції. Як такий голос соціальних акторів тут не звучить, що може викликати сумніви щодо доцільності розгляду поліфонічної структури, але, як ми вже зазначали, ці дії соціальних акторів передбачають їхній певний погляд, який отримує своє існування у дискурсивному просторі лише через мовленнєвий акт.

Репрезентація погляду як дії може супроводжуватися таким критерієм розмежування голосів як "перформативність". Якщо традиційно перформативність розглядається насамперед у контексті перформативних дієслів як таких, вживання яких дозволяє висловленню "функціонувати як субститут дії" [3:100], то ми пропонуємо розглядати її в рамках поліфонічного аналізу як властивість певних лексичних одиниць представляти погляд через зазначення дії. Таким чином, перформативність виступає критерієм виокремлення погляду соціального актора. Розглянемо приклад:

4) Il aura fallu dix jours et surtout dix nuits d'émeute dans les banlieues pour que Jacques Chirac décide de se montrer dans la cour de l'Elysée (...)

M.Chirac a d'abord attendu cinq jours avant de faire une déclaration en conseil des ministres, le 2 novembre, pour demander que «les esprits s'apaisent» (...)

Le chef de l'Etat a surtout cherché à laisser le plus longtemps possible son premier ministre en première ligne ... (Le Monde. Jacques Chirac réagit dix jours après le début de la crise. 8.11.2005).

У даному фрагменті дієслова *"décider"*, *"attendre"* та *"chercher"* позначають дії Ж.Ширака, але у той же час відсилають до його погляду, його позиції. Такого роду перформативність, коли передана дія виступає субститутом переданої точки зору, є показником присутності цієї точки зору, а не лише погляду журналіста, його сприйняття та інтерпретації.

Як було показано, основним критерієм виділення голосу соціального актора, розмежування голосів у даному способі створення поліфонії є експліцитна вказівка на джерело, яка може супроводжуватися відповідними формальними ознаками (наприклад, підрядне речення, що зближує репрезентований погляд з непрямою мовою).

Схожий з першим спосіб створення багатоголосся полягає у експліцитній передачі певної точки зору, яка належить не конкретному соціальному актору, а є думкою невизначеної групи або суспільною думкою, тобто у цьому випадку немає вказівки на конкретне, обмежене джерело. Наведемо приклади:

5) On le [Chirac – O.C.] *croit d'humeur rigolarde et le voilà qui gèle toute dissipation d'un seul regard glacial. On le sent changé, et soudain une plaisanterie un peu gaillarde, lâchée avec la lippe sensuelle qu'il n'a jamais tout à fait perdue, le ramène au bercail des idées reçues* (Le Monde. Les milles visages du président. 24.06.2002).

Як бачимо, автор наводить певний погляд, і вказує, що у нього є джерело, яким не є сам автор, але це джерело є максимально узагальненим. Це не означає, що джерело невідоме або що автор бажає його приховати, адже незважаючи на те, що воно є узагальненим, його тим не менш можливо визначити – це суспільна думка.

Отже, треба чітко розрізняти підтипи колективного мовця: по-перше, конкретний колективний мовець, тобто певна група, яка є чітко названою, і по-друге, узагальнений колективний мовець, до якого відносяться суспільна думка та не чітко окреслені групи, а лише неозначені частини суспільства.

6) Il y a un peu moins de onze ans, fin octobre 1991, le monde s'extasiait devant ce qui tenait alors lieu de miracle: Arabes et Israéliens étaient assis autour d'une même table dans les salons du palais royal de Madrid... (Le Monde. Proche-Orient: la paix en fuite. 18.04.2002).

У даному прикладі також відкрито присутня певна позиція, яка не належить мовцю і джерело якої позначається лексемою *le monde*.

Отже, серед експліцитних мовних засобів, що вказують на розшарування голосів у такому способі створення поліфонії, головними виступають неозначено-особовий займенник *on*, неозначені займенники *tous*, *nul* тощо, лексичні одиниці з відповідним значенням (*le sentiment général*, *le monde*, *tout le monde*), а також різного роду безособові звороти (наприклад: *"il est donc permis de penser que..."*, *"il apparaît sans conteste que..."*, *"il ne faisait pratiquement pas de doute que..."*, *"il était également de notoriété publique..."*, *"il était clair que..."*).

Продовжуючи розгляд так званих описових способів вираження поліфонії, тобто тих, де експліцитно описується певна точка зору та вказується на її джерело, слід зазначити також ті випадки, коли автор експліцитно представляє погляд, який насправді не належить соціальному актору, а є лише його потенційним, можливим поглядом, тобто автор припускає, передбачає, що соціальний актор, про якого йдеться, може бути носієм саме такої позиції. У цьому способі відбувається зміщення фокусу взаємодії голосів у порівняння з попереднім способом, хоча й незначне, тобто локалізація фокусу не є визначеною, але розмежування стає менш чітким. Таким чином, можна говорити про потенційне розмежування голосів. Наприклад:

7) C'est bien la seule chose qui ait vraiment changé, au fond, chez cet homme [Chirac – O.C.] *qui va bientôt atteindre les 70 ans. Comme s'il avait saisi qu'après un parcours politique plus romanesque que réussi, ce dernier mandat était son ultime chance de se racheter* (Le Monde. Les milles visages du président. 24.06.2002).

Насправді у подібних випадках дійсно є присутнім лише автор, адже погляд соціального актора, який він вводить, є в дійсності поглядом самого автора, який він приписує соціальному актору. За рахунок чого ж створюється поліфонія? Вона створюється завдяки тому, що мовець-журналіст, висловлюючи можливу точку зору іншого, тим самим дистанціюється від неї і вводить суб'єкта висловлювання, який несе за неї відповідальність внаслідок відсутності конкретного соціального актора, якому б вона дійсно належала.

Як і попередніх типах, неможливо виділити певні лінгвістичні засоби, притаманні саме цьому способу створення поліфонії. У наведеному прикладі наявність точки зору, що приписується соціальному актору, експлікується за допомогою сполучника *comme si*. Також можна зазначити деякі лексичні засоби (*hypothèse*, *laisser envisager*, *laisser penser*), що вказують на присутність позиції, яку можна припустити. Як бачимо, поряд з вказівкою на джерело важливим критерієм виокремлення голосу соціального актора у даному способі виступає модалізація, адже саме модальність (у наведеному прикладі – припущення, як і взагалі для даного способу) вказує на потенційність погляду соціального актора.

Отже, ми розглянули ті поліфонічні структури, де мовець-журналіст описово представляє погляд певного соціального актора саме так, як цей соціальний актор цей погляд висловлює або може висловлювати (принаймні, саме так у даному випадку журналіст подає позицію іншого читачам). Але досить часто навіть за умови вказівки на джерело та точному формулюванні чужої точки зору відчувається присутність в ній і самого автора. Тобто фокус взаємодії голосів певним чином локалізується, але ця локалізація є обмеженою та зазвичай виявляється у конкретній лексемі або фрагменті. Ми пропонуємо у даному випадку говорити про спорадичне фокусування голосу автора на фоні голосу соціального актора. Отже, ступінь фокусування взаємодії голосів є більш вираженим, ніж у вищерозглянутих способах. Саме тут і виявляється роль семантичної інтерпретації для встановлення поліфонічної структури, істинного співвідношення голосів, адже співіснування поглядів автора і соціального актора забезпечується і виражається присутністю у переданому погляді двох компонентів – власне змістовного, денотативного (у широкому розумінні), відповідальність за який несе соціальний актор, та оцінного, аксіологічного, який як раз і належить мовцю-журналісту. Розглянемо приклади:

8) Ce n'est pas qu'il [Chirac – O.C.] *néglige les signes de la crise politique. Mais il garde cet adage napoléonien: «On gagne et puis après on voit.» Il a gagné. Reste à cacher la plus petite marque d'une victoire trop arrogante. Dès le 5 mai, il a affirmé: «Que la politique change!»* (Le Monde. Les milles visages du président. 24.06.2002).

У даному прикладі журналіст представляє позицію, згідно з якою треба дещо змінити враження французів від перемоги Ж.Ширака. Не викликає сумнівів, що сам Ж.Ширак усвідомлює необхідність таких дій, адже далі в тексті автор наводить його реакцію, яка підтверджує цю позицію. Тобто можна стверджувати, що журналіст представляє погляд Ж.Ширака. Але у той же час можливо віднайти фокус злиття голосів журналіста і соціального актора. Дійсно, оцінну лексику, а саме прикметник *"arrogant"* та прислівник *"trop"*, не можна віднести до голосу соціального актора, адже вона виражає негативну оцінку, отже, вона є показником голосу автора. Журналіст не просто передає позицію соціального актора, він дає їй власну оцінку, навантажуючи погляд іншого певною прагматичною інтенцією. Таким чином, критерієм виокремлення голосу автора на фоні голосу соціального актора у даному випадку є аксіологізація.

9) Gouverneur cinq années durant de Donetsk, il [Ianoukovitch – O.C.] *se lia à ces familles qui tiennent une bonne part de l'économie ukrainienne. Et qui n'entendent pas la céder. A aucun prix.*

Pour préserver leur influence, les clans sont prêts à tout (Le Figaro. L'Est russophone en proie à un étrange malaise. 1.12.2004).

Очевидно, що точка зору, згідно з якою клани будуть здатні на все, щоб утримати свою владу, несе негативну конотацію, яка не може бути віднесена до позиції цього соціального актора. Це знову свідчить про присутність автора всередині цієї точки зору, який не просто передає чужий погляд, але таким чином виражає своє до нього ставлення.

Як бачимо, саме негативна оцінка слугує показником для виокремлення голосу автора, адже вона демонструє зсув і розшарування всередині певної точки зору.

Специфіка семантичних способів вираження поліфонії полягає в тому, що дуже часто майже неможливо провести межу між ними, адже не завжди є присутніми конкретні показники наявності чи відсутності голосу автора поруч з голосом соціального актора, і їх визначення, розрізняння відбувається часто у певній мірі інтуїтивно. Але, тим не менш, це розрізняння базується на визначенні типу фокусу взаємодії голосів. Це підтверджується і наступним способом створення поліфонії, який ми розглянемо. Наступним ступенем взаємодії голосів після спорадичного фокусування є розмитий фокус. Для нього є характерним не чітко локалізоване злиття голосів, а їх взаємонакладання в межах певного фрагменту дискурсу.

У цьому типі фокусу слід розрізняти два підтипи. По-перше, це передача погляду соціального актору через сприйняття журналіста. Якщо у спорадичному фокусуванні погляд представляв собою локалізоване злиття точок зору соціального актора і журналіста, тобто точка зору першого була дійсно там присутня як основа та об'єкт для оцінки автора, то даний спосіб передбачає передачу денотативного змісту погляду соціального актора не так, як його подає сам соціальний актор, а так, як його сприймає автор. Тобто це скоріше сприйняття журналіста, його враження від певних дій, актів соціального актора, які він і представляє як погляд цього останнього, причому знову ж таки навантажує його власною оцінкою. Саме це сприяє розмиванню фокусу, його присутності у всьому фрагменті. Проблема розрізняння цих двох способів полягає у визначенні, коли автор передає та інтерпретує точку зору іншого, а коли лише своє власне уявлення про неї.

Розглянемо приклади:

10) Il [le premier tour de la présidentielle pour J. Chirac – O.C.] *a été l'écroulement d'un monde connu, plutôt. La disparition d'un combat attendu contre la gauche. Et une petite humiliation, aussi: pour sa quatrième candidature à l'Elysée, Jacques Chirac n'a pas dépassé au premier tour ces 20 % qui ont toujours marqué son seuil maximal d'adhésion* (Le Monde. Les milles visages du président. 24.06.2002).

Як бачимо, у наведеному фрагменті журналіст представляє точку зору, згідно з якою перший тур президентських виборів був для Ж.Ширака руйнуванням знайомого світу, навіть приниженням. Але чи насправді це погляд самого Ширака? Важко уявити, щоб Ж.Ширак відкрито висловлював подібні думки або хоча б натякав на них. Насправді це сприйняття автора, його умовивід, його висновок, який базується на тих аргументах, які ж він сам і наводить у тому ж фрагменті ніби-то для підтвердження такого погляду соціального актора, а саме неподолання двадцятивідсоткового бар'єру та вибуття з боротьби лівих партій. Журналіст подає цей погляд як такий, що належить соціальному актору, і для переконання читачів в цьому як раз і наводить вищезазначені аргументи. Отже, основним критерієм розмежування голосів у даному прикладі є аспектуалізація (у широкому розумінні), тобто представлення деяких характеристик у певному аспекті, який свідчить про погляд автора. Поліфонія тут полягає в тому, що звучать не справжні голоси автора і соціального актора, а у

тому, що автор видає свій погляд за погляд соціального актора, тим самим створюючи штучну, удавану поліфонію. Звичайно, цей прийом виконує певну функцію, коли журналіст представляє потрібні погляди таким чином, щоб вони сприяли реалізації його аргументативної мети.

Взагалі саме аспектуалізація є основним критерієм виділення голосів у першому підтипі розмитого фокусу. Розглянемо ще один приклад:

11) Elle [Martine Aubry – O.C.] *souhaitait en* [de Lille – O.C.] *être également députée, ce qui lui aurait permis d'intervenir à l'Asemblée nationale, et ainsi de rivaliser avec Ségolène* [Royal – O.C.]. *Pour ce que ça sert, à mon avis* (Le Point. Femmes de gauche entre elles. 18.05.2006).

Як бачимо, спочатку журналіст ніби представляє погляд М.Обрі, але потім експліцитно вказує на те, що цей погляд – це сприйняття самого журналіста. Але навіть за відсутності цього уточнення аспектуалізація позиції М.Обрі, тобто вживання саме дієслова *"rivaliser"*, відсилає до голосу журналіста.

Другим підтипом розмитого фокусу є імпліцитна передача погляду соціального актора, тобто передача без відсилання до джерела. У таких випадках семантична інтерпретація є єдиним способом розкриття такого багатоголосся.

Існує кілька способів вводу і представлення чужої точки зору без вказівки на інше джерело. По-перше, розглянемо випадок, коли певна позиція представляється розгорнуто, описово, тобто журналіст експліцитно висловлює її. У даному випадку критерієм розмежування голосів виступає позиціонування. Наприклад:

12) Le 8 octobre, au lendemain du début des frappes en Afghanistan le Conseil [le Conseil de sécurité – O.C.] *renouvelait encore son appui unanime aux Etats-Unis sous la forme d'une déclaration de son président.*

Difficile, dans ces conditions, de contester la légalité de l'intervention militaire américaine, quels qu'aient été par ailleurs les motifs politiques de ceux qui l'ont approuvée à l'ONU. Chacun sans doute y trouvait son compte: les Russes et les Chinois, qui mâtent durement chez eux ceux qu'ils appellent leurs «terroristes», n'allaient pas faire obstacle à une riposte americaine qui apportait de l'eau à leur moulin. (...) français et Britanniques, au-delà de leur solidarité réelle, y voyaient le moyen de rester dans le jeu de l'après-11 septembre, d'y faire entendre leur voix. (...) Tous avaient ressenti comme une menace planétaire ce qui venait de surgir (Le Monde. La reponse unanime à une menace planétaire. 19.11.2001).

Як бачимо, автор експліцитно виражає позицію, згідно з якою заперечити законність військової операції США в Афганістані важко. Ніщо не вказує на те, що автор не дотримується цієї точки зору, яку ж він сам і висловлює. Але постає питання, чи це погляд тільки автора, принаймні у даному контексті. Очевидних вказівок на те, що журналіст приєднується до чиєїсь точки зору або запозичує її, немає. Але той факт, що журналіст далі у тексті наводить пояснення схвалювальної позиції різних країн, переконує, що ця точка зору належить не тільки автору, а й різним учасникам соціального процесу, у даному випадку керівництву певних держав. Отже, позиціонування виступає ознакою присутності голосу соціального актора, а точніше вказує на можливу його присутність.

13) Faire front et se taire? Faire front et ressasser, chacun par-devers soi, les souvenirs d'une campagne calamiteuse? La gauche, pourtant, ne pourra guère se tenir à cette posture car l'autisme n'est jamais, en politique, une bonne ligne de conduite (Le Monde. La «première gauche» vient-elle de mourir? 25.04.2002).

Як бачимо, виокремлення голосу іншого відбувається завдяки певному позиціонуванню, яке вказує на можливість дотримання цієї позиції соціальними акторами. Погляд про непродуктивність стратегії мовчання у політиці, що висловлюється у даному фрагменті, звичайно, може належати тільки автору. Але зрозуміло, що таке припущення маловірогідне, адже такі загальні твердження аксіоматичного характеру завжди

передбачають думку багатьох, думку авторитета. Отже, не можна стверджувати, що зазначений погляд належить лише журналісту. З одного боку, він включає досвід і думку політиків, а з іншого боку, в ньому також виявляється і позиція лівих партій, адже журналіст зазначає, що вони не будуть дотримуватися такої лінії поведінки, тобто вони приєднуються до точки зору про її помилковість.

Ще одним критерієм виокремлення голосу соціального актора виступає аргументування. Часто певний погляд, що не належить автору, становить аргумент, який журналіст запозичує у соціального актора для доведення його ж думки, але представляє цей аргумент як власний і не зазначає його справжнє джерело. Наприклад:

14) Son organisation, la Confindustria, estime que les entreprises ont été réduites à la portion congrue dans la distribution des allégements fiscaux adoptée vendredi en Conseil des ministres et présentés hier au Senat dans un amendements à la loi de finances. Sur une prime fiscale de 6,5 milliards d'euros représentant 0,7 % du PIB, les ménages empocheront l'an prochain 6 milliards (Le Figaro. Grève generale contre les réformes de Silvio Berlusconi. 1.12.2004)

У другому речення представлено пояснення, аргумент проти поправки до закону. Зрозуміло, що сам журналіст не може надавати такі конкретні цифри, тобто цей аргумент належить тому, хто незадоволений поправкою. У даному тексті це певна організація. Отже, журналіст наводить її аргументи, хоча і не говорить про це прямо.

15) Même si l'affaire doit en arriver là – ce qui n'est pas encore joué –, les atouts de Téhéran sont cependant loin d'être négligeables. (...) Pékin, qui achète une partie de son pétrole à l'Iran et qui entretient avec Téhéran des relations commerciales très actives, pourrait faire usage de son droit de veto pour s'opposer à d'éventuelles sanctions (Le Nouvel Observateur. Iran: le poker d'Ahmadinejad. 19-25.01.2006).

Як бачимо, журналіст наводить аргумент на корить думки про переваги Ірану на політичній арені. Дійсно, у даному випадку складно довести, що цей аргумент первісно не належить автору. Але якщо звернутися до статті на цю ж тему в наступному номері цього журналу, то можна прочитати:

16) Des sanctions économiques sous la forme d'un embargo sur le pétrole iranien? Il est hautement probable que les Chinois, qui tirent de l'Iran 12 % de leur approvisionnement en pétrole, y mettraient leur veto (Le Nouvel Observateur. Iran: le joker gaspillé. 26.01-1.02.2006).

Отже, в статті іншого автора використовується той самий аргумент, що доводить, що це не власний аргумент журналіста. Логічно припустити, що це точка зору експертів, які дають прогнози розвитку ситуації, отже журналісти використовують дану точку зору без вказівки на її джерело, що створює враження їх власної аргументації.

17) Les pourparlers pourront être suspendus si les Vingt-Cinq constatent une violation «grave et persistante» des principes de liberté, de démocratie et de respect des droits de l'homme. Leur avancement dépendra des progrès accomplis par Ankara pour satisfaire aux exigences définies par l'UE – politique, économique, et sur la question de Chypre (Le Monde. L'UE et la Turquie lancent les négociations d'adhésion. 5.10.2005).

Друге речення представляє собою аргумент керівників країн Європейського Союзу щодо умов членства Туреччини. Як бачимо, фокус взаємодії голосів є розмитим, адже неможливо точно його локалізувати.

Подальше переміщення фокусу взаємодії голосів за ступенем прояву його локалізації знову виражається в спорадичному фокусуванні, але цього разу голосу соціального актора на фоні голосу автора.

Основними критеріями розмежування голосів у цьому типі поліфонії є аксіологізація та аспектуалізація. Розглянемо приклади:

18) Cette fois, dans la clarté du matin, c'est le cœur de l'Amérique, l'un de ses symboles, qui est frappé par un ennemi inconnu. (...) «L'ennemi», toujours invisible, toujours inconnu, a changé,

définitivement peut-être, la face de New York (Le Monde. «America under attack», en direct sur les écrans du monde entier.13.11.2001).

Словосполучення *"ennemi inconnu"* є показником голосу американського суспільства, оскільки представлення даного поняття саме в цьому аспекті є характерним для нього, адже саме для нього цей ворог є невідомим і тому небезпечним. Ця ж характеристика залишається головною для даного джерела, і далі у тексті це можна побачити завдяки неодноразовому вживанню прислівника *"toujours"*, який також передає точку зору американців, адже саме для них цей ворог залишається невідомим.

19) A Paris, hier, des militants d'Act Up ont «dénoncé le mélange d'inaction et d'hypocrisie du président de la République», après avoir répandu du faux sang (à base de peinture rouge) sur les grilles du palais présidentiel, action choc qui leur a valu d'être mis en garde à vue (Le Figaro. Sida: la bataille mondiale des médicaments. 1.12.2004).

Очевидно, що словосполучення *"action choc"* є прикладом аспектуалізації, адже воно передає точку зору свідків цього акту, це їхнє сприйняття, журналіст представляє факт саме з їхньої позиції і тим самим дозволяє читачу більше проникнути у ситуацію, яку він описує.

20) Pourtant, connaissant l'attachement du numéro deux du gouvernement à signifier son rang – celui de ministre d'Etat –, certains sont tentés d'y voir de signe et l'illustration de la mise en retrait, subie ou volontaire, du président de l'UMP (Le Monde. MM. Chirac et de Villepin tentent de neutraliser Nicolas Sarkozy. 20.10.2005).

Аспектуалізація статусу Н.Саркозі, а саме представлення його як *"ministre d'Etat"*, неодмінно свідчить про присутність голосу самого міністра внутрішніх справ.

21) Mais c'est bien une législation d'exception (...) qu'a choisi d'activer le premier ministre, qui devait s'en justifier, mardi après-midi devant l'Assemblée nationale. Cette annonce inattendue a surpris jusqu'au sein du gouvernement et parmi les proches du premier ministre (Le Monde. Crise des banlieues: Dominique de Villepin choisit l'état d'urgence. 9.11.2005).

Зрозуміло, що прикметник *"inattendue"* представляє погляд саме уряду та оточення прем'єр-міністра, адже на їхнє здивування вказується навіть пізніше у фрагменті.

Основним засобом аксіологізації виступають прикметники:

22) L'athmosphère de la conférence était glaciale, et les travaux se sont limités à une succession de discours, qui étaient autant d'exposés des exigences et des droits des uns et des autres (Le Monde. Proche-Orient: la paix en fuite. 18.04.2002).

Прикметник *"glaciale"* характеризує погляд учасників конференції, а не журналіста. У даному випадку він виражає негативну оцінку.

Отже, ми розглянули основні семантичні засоби передачі погляду соціального актора, виділили типи фокусу взаємодії голосів та критерії розмежування голосів, а саме експліцитна вказівка на джерело, модалізація, перформативність, позиціонування, аргументування, аспектуалізація, аксіологізація. Постає питання про функції цього типу поліфонії у дискурсі преси. Функції семантичної поліфонії значно відрізняються, зокрема, від функцій переданої мови, адже більшість семантичних засобів вираження поліфонії є непрямими, поліфонічність яких актуалізується лише завдяки інтерпретації читача.

На нашу думку, реалізація функцій семантичної поліфонії залежить від семантичних критеріїв розмежування голосів, адже успішність реалізації визначається розпізнаванням цих критеріїв читачем. Таким чином, ці критерії виступають засобами реалізації певної функції.

Перша функція реалізується за допомогою такого критерію, як експліцитна вказівка на джерело, тобто вона полягає в експліцитній репрезентації погляду певного соціального актора. Ми пропонуємо назвати цю функцію прямим інформуванням, адже зазвичай такий переданий погляд легко вичленується читачем, який безпосередньо отримує певну інформацію про точку зору певного соціального актора.

Поєднання експліцитної вказівки на джерело з модалізацією або перформативністю знімає удавану нейтральність журналіста, надає його голосу певне міркування, аналіз. Тобто журналіст вже не просто інформує, а одночасно й аналізує, тому у даному випадку ми пропонуємо говорити про функцію аналітичного інформування. Дана функція передбачає ускладнення завдання читача, адже він не просто отримує інформацію, а повинен, услід за журналістом, проаналізувати її адекватність.

Позиціонування передбачає чистий аналіз, тобто журналіст не інформує читача про позицію певного соціального актора, а за допомогою представлення його позиції надає матеріал для роздумів, стикає різні погляди. Отже, позиціонування лежить в основі функції аналізу.

Критерій аргументування лежить в основі функції аргументації, але важливо, щоб читач розпізнав це аргументування як таке, що належить не автору, а соціальному актору, адже зазвичай воно не супроводжується вказівкою на джерело.

Аспектуалізація та аксіологізація є семантичними критеріями, які найбільш імпліцитно, приховано передають погляд соціального актора. Вони не передбачають вказівки на джерело, більше того, саме вони найчастіше залишаються неусвідомленими, непоміченими читачем, тобто їх функція залишається нереалізованою. Тому ми вважаємо можливим говорити у даному випадку про функцію навіювання, тобто журналіст, застосовуючи аспектуалізацію або аксіологізацію, розраховує насамперед на підсвідоме, інтуїтивне засвоєння читачем певної точки зору соціального актора, яку намагається представити журналіст даними способами.

Реалізація цих функцій передбачає виконання певних ролей як соціальними акторами, так і журналістом. Соціальний актор може виступати в ролі авторитета, коли реалізуються функції прямого інформування, аналітичного інформування та аналізу, в ролі експерта для забезпечення функції аргументації та в ролі спостерігача-суб'єкта свідомості для реалізації функції навіювання. Журналіст виконує ролі інформатора, аналітика, аргументатора та "гіпнотизера".

Висновки та перспективи. Отже, як бачимо, представлення погляду, точки зору базується на певних семантичних критеріях розмежування голосів і може здійснюватися як експліцитними, так і імпліцитними засобами. Семантична поліфонія репрезентованого погляду включає в себе різні види поліфонічних структур, які відрізняються за фокусом взаємодії голосів, за ступенем злиття голосів та ступенем інтенсивності вираження голосу соціального актора, причому не завжди можливо визначити конкретні лінгвістичні засоби як показники існування цих структур.

Перспективами подальших досліджень є розгляд семантичних засобів створення поліфонічних структур іншого типу в дискурсі преси.

ЛІТЕРАТУРА

1.*Perrin L.* Polyphonie et autres formes d'hétérogénéité énonciative: Bakhtine, Bally, Ducrot, *etc.* // Pratiques. – Décembre 2004. – № 123-124. – P.7-26. 2.*Rabatel A.* Les verbes de perception en contexte d'effacement énoncaitif: du point de vue *représenté* aux discours *représentés* // Travaux de linguistique. – Septembre 2003. – №46. – P.49-88. 3.*Berrendonner A.* Eléments de pragmatique linguistique. – P.: Les Editions de Minuit, 1999. – 253p.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1.*Le Monde.* 13.11.2001; 19.11.2001; 18.04.2002; 25.04.2002; 24.06.2002; 05.10.2005; 20.10.2005; 08.11.2005; 09.11.2005. 2.*Le Figaro.* 01.12.2004; 02.12.2004; 11.12.2004. 3.*Le Nouvel Observateur.* 19-25.01.2006; 26.01-1.02.2006. 4.*Le Point.* 18.05.2006.

СОРОКІН С.В.
Київський національний лінгвістичний університет

ФУНКЦІОНАЛЬНО-СЕМАНТИЧНЕ ПОЛЕ ЕКЗИСТЕНЦІЙНОСТІ ТА КАТЕГОРІЯ ПРЕДИКАТИВНОСТІ В ТУРЕЦЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ МОВАХ

(досвід зіставно-функціонального дослідження)

У сучасній лінгвістиці одним з найбільш актуальних напрямів досліджень є вивчення функціонального аспекту мовних явищ і фактів – з погляду виявлення особливостей їх реалізації в процесі комунікації. Як відомо, в основі теорії функціональної граматики лежать вчення про відмінності між значенням та смислом [1] і про відсутність ізоморфізму між планом вираження й планом змісту граматичних категорій і форм [2:565]. Визнається, що одна й та сама функція може реалізовуватися декількома (і, навіть, багатьма) мовними засобами, так само як і один мовний засіб може реалізовувати більш ніж одну функцію, отже, значення граматичних форм, які приписуються їм згідно з положеннями традиційної описової граматики, можуть варіювати і частково або й, навіть, повністю не збігатися зі смислом, вираженим даною формою в даній конкретній комунікативній ситуації.

На основі викладених методологічних положень, а також із залученням деяких принципів когнітивної лінгвістики, ми досліджуємо темпорально-аспектуальний комплекс турецької та української мов у зіставно-типологічному аспекті – інтегральною метою наших наукових студій є визначення його категоріальних і концептуальних особливостей. Деякі результати такого дослідження були оприлюднені в наших попередніх працях [3; 4; 5; 6; 7].

Раніше ми зазначали, що темпорально-аспектуальний комплекс інтегрує в собі ті мовні (граматичні, лексичні) категорії й форми, які в цілому пов'язані з реалізацією в мовленні загальної екстралінгвальної ідеї часу; щодо граматичних категорій, маються на увазі час, вид, модальність тощо. Групування категорій і форм у межах темпорально-аспектуального комплексу відбувається за принципом функціонально-семантичних полів (ФСП) [1], які являють собою єдності різнорівневих засобів мови, поєднаних спільною функцією – ідеться про реалізацію семантичної категорії, що лежить в основі ФСП. При цьому основною вимогою для виділення ФСП є наявність спеціальних засобів, протофункцією яких є реалізація в мовленні саме цієї семантичної категорії.

Перші результати дослідження продемонстрували, що попри певні схожості, які існують в окремих складових темпорально-аспектуального комплексу в турецькій та українській мовах, маємо й низку інколи істотних концептуальних відмінностей; зокрема, існують і відмінності в наборі ФСП, оскільки не в кожній мові можна виділити однакові семантичні категорії, які реалізовувалися б за посередництвом спеціальних мовних засобів. Таким є ФСП екзистенційності, яке ми виділяємо в турецькій мові, але якого немає в українській.

Екзистенційність як окрема семантична категорія, попри те, що нею пронизана вся дієслівна система турецької мови, ніколи не привертала до себе спеціальної уваги тюркологів. Можемо пригадати лише одну працю, швидше навіть практичного характеру, об'єктом якої є так звані "екзистенційні конструкції" – ті, які інтегровані на основі предикативних імен *var / yok* [8]; вони насправді є лише незначною складовою всіх конструкцій, поєднаних спільним значенням екзистенційності. Досліджувана семантична категорія безпосередньо пов'язана й із граматичною категорією предикативності, яка, на нашу думку, є суперечливою й дискусійною проблемою в тюркології: незважаючи на те, що названа категорія напрочуд однозначно трактується фактично в усіх тюркологічних джерелах, у нашій статті ми продемонструємо помилковість традиційного підходу. З огляду

на сказане вище констатуємо, що **актуальність** дослідження семантичної категорії екзистенційності, відповідного ФСП, а також граматичної категорії предикативності, що є складовою частиною ФСП екзистенційності, є безсумнівною й обґрунтовується, з одного боку, наявністю значних теоретичних проблем і низки дискусійних тверджень, пов'язаних з названим об'єктом дослідження, і, з іншого боку, браком праць, які присвячували б увагу комплексу перелічених проблем. Додамо також, що в лінгвістичній науці бракує також і спеціальних наукових розробок, які мали б на меті дослідження згаданих мовних явищ у зіставно-функціональному аспекті – на матеріалі турецької та української мов; це також підвищує актуальність дослідження і його наукову значущість.

Метою дослідження, представленого в пропонованій статті, є визначення функціональних особливостей тих формальних (граматичних і лексичних) засобів турецької мови, які пов'язані з реалізацією семантичної категорії екзистенційності, і їх зіставлення з функціональними еквівалентами в українській мові для виявлення схожостей і відмінностей у функціонуванні досліджуваних систем двох мов.

Семантична категорія екзистенційності й, відповідно, ФСП екзистенційності в турецькій мові, на відміну від української, відіграє істотну роль не лише в межах темпорально-аспектуального комплексу, але й усієї граматичної системи. Говорячи про "істотність" того чи того мовного явища, маємо на увазі таке: безумовно, кожна граматична чи семантична категорія виконує в межах мовної системи певну функцію, проте існують такі, що мають ключове значення з погляду формування ідіоетнічних особливостей концептуальної картини світу мови – такою є семантична категорія екзистенційності в турецькій мові порівняно з українською.

Під екзистенційністю – на матеріалі турецької мови – маємо на увазі мовне значення, в основі якого лежать відношення перебування суб'єкта в певному стані або володіння ним певною властивістю, ознакою, якістю, характеристикою або об'єктом. З цього визначення стає очевидним, що екзистенційність у турецькій мові безпосередньо пов'язана, з одного боку, з категорією часу (і ширше – темпоральності) і, з іншого боку, з категорією приналежності. Зв'язок з категорією часу полягає в тому, що перебування суб'єкта в певному стані завжди передбачає існування або розгортання цього стану в певній часовій площині; щодо категорії приналежності, то вона перехрещується із досліджуваною категорією в так званих екзистеційних конструкціях (за термінологією Н.Джанашия [8:60]). Очевидним є також зв'язок екзистенційності в турецькій мові із семантичною категорією локативності.

Спираючись на наведену вище дефініцію ФСП і критерії їх диференціації можемо констатувати, що в українській мові для виділення окремого ФСП на основі семантичної категорії екзистенційності немає підстав. Порівнюючи сукупність засобів, які слугують для реалізації в мовленні категорії екзистенційності в українській і турецькій мовах, доходимо висновку про необхідність дихотомічного членування названих засобів української мови порівняно з функціонально аналогічними засобами турецької мови на: 1) формально-зв'язувальні засоби, які реалізують в українській мові основний спектр значень екзистенційності (ідеться про концепт "перебування суб'єкта в повному стані або місці", наприклад: *Він (є) розумний (розумним), Директор зараз (є/ перебуває) у своєму кабінеті*); 2) формальні засоби, які позначають відношення володіння, причому у зв'язку з другою групою слід зробити одну ремарку. Характерною рисою української мови є те, що в ній, на відміну від багатьох мов світу, відношення приналежності можуть реалізовуватиме двояко – як через *habeo*-конструкції, так і за посередництвом *esse*-конструкцій; при цьому конструкції першого типу ("Я маю що-небудь") є ядром ФСП приналежності й жодним чином не перетинаються з категорією екзистенційності. Щодо *esse*-конструкцій ("У мене є що-небудь"), то з погляду як набору формальних засобів, так і значення вони фактично нічим не відрізняються від власне екзистенційних конструкцій у зв'язку з чим і об'єднується в межах категорії екзистенційності

(відрізняються власне лише наявністю локативної обставини в складі екзистенційної конструкції).

Єдиним засобом реалізації як значення екзистенційності, так і володіння в українській мові є дієслово "бути" в різних формальних реалізаціях, які зумовлені лише темпоральним й об'єктивно-модальним наповненням, тобто є засобом формування предикативності – основної ознаки речення. Формально-структурні особливості функціонування дієслова "бути" майже не відрізняються від аналогічних характеристик інших регулярних дієслів української мови (мають парадигму минулого, теперішнього й майбутнього часів, умовного способу тощо; єдиний виняток – це використання форми теперішнього часу дієслова "бути" як дієслова-зв'язки: відомо, що норма сучасної української мови допускає еліпсис дієслова "бути" у формі теперішнього часу в екзистенційних й екзистенційно-присвійних конструкціях. З огляду на те, що ключовим елементом екзистенційних конструкцій (читай – дієслова "бути") є темпоральна складова, ми включаємо семантичну категорію екзистенційності в українській мові до складу ФСП темпоральності.

Принципово відмінним є набір засобів реалізації категорії екзистенційності в турецькій мові. Передусім слід зазначити, що в турецькій мові, на відміну від української, екзистенційність як семантична категорія не зводиться винятково до предикативності – остання є лише складовою частиною першої (про це ми згадували вище). Крім того, навіть порівняння власне категорії предикативності в двох мовах як основної категорії, що формує речення, дають діаметрально протилежні результати. Так, в українській мові предикативність є лише синтаксичною категорією, формальним засобом її реалізації (в екзистенційних конструкціях – фактично, в іменних реченнях) є дієслово "бути", а в усіх інших синтаксичних конструкціях (читай – дієслівних реченнях) предикативність реалізується імпліцитно: якщо в реченні є дієслово-присудок (основний предикат), значить існує й предикативність як характерна риса будь-якого речення. У турецькій мові категорія предикативності є насамперед не синтаксичною, а морфологічною: може бути диференційована низка спеціальних афіксів, які за умови додавання до певної лексеми, групи слів (словосполук) перетворюють її (їх) на головний предикат і, відповідно, формують речення. Причому, знову ж таки на відміну від дієслова-зв'язки ("бути") в українській мові, наявність спеціального предикативного афікса (або, за іншою термінологією, афікса присудковості) є обов'язковою властивістю будь-якого речення – як іменного, так і дієслівного.

У зв'язку з викладеним вище постає питання про сутність афіксів предикативності в турецькій мові й про їх делімітацію – хоча обидва ці питання фактично ніколи не вважалися проблемою у вітчизняній тюркології й тлумачилися на диво однозначно, ми не можемо не вказати на внутрішню суперечність цієї граматичної категорії й не зробити декілька зауважень стосовно неї. По-перше, зазначимо, що ми розглядаємо предикативність винятково як морфологічну категорію, яка існує у вигляді низки афіксів і функцією якої є, з одного боку, формування речення (будь-яке слово, до якого додано предикативний афікс, автоматично набуває характеру автономної синтаксичної одиниці – речення) і, з іншого боку, реалізація семантичної категорії екзистенційності.

Ми категорично не поділяємо думку західних (насамперед американських) тюркологів-генеративістів (адептів трансформаційної граматики), які розглядають афікси предикативності як зв'язку за аналогією з дієсловом-зв'язкою в англійській і деяких інших мовах. Так, Р.Б.Ліз вважає, що "зв'язка в турецькій мові має суплетивну парадигму, яка доповнюється формами дієслова *olmak*" [9:245]. Відповідно, до зв'язки зараховуються не лише власне афікси предикативності й дієслово *olmak* у разі реалізації ним екзистенційної семантики, але й реліктове дієслово *imek*, яке розглядається як "морфема, що має статус енклітики" [9:246], заперечна лексема *değil* тощо. З таким підходом важко погодитися: у цій

теорії спостерігається змішування класифікаційних критеріїв – різнорідні граматичні й лексичні явища розглядаються в межах однієї системи (наприклад, заперечна лексема й афікси предикативності), порушення принципів дослідження мови в синхронії й діахронії (змішування афіксів предикативності й реліктового дієслова *imek*, яке в сучасній турецькій мові є малофункціональним – якщо не сказати взагалі нефункціональним – рудиментом османської мови; те саме ми можемо спостерігати в багатьох працях, де розглядаються часові форми й форми дієприкметників: як особливість сучасної турецької мови подають той факт, що в основі будь-якої часової форми лежить відповідний дієприкметник і шляхом апріорних логічних побудов виводять його значення, що спричиняє цілу низку хибних тверджень [10; 11] – причиною є неправильний методологічний підхід, а саме – нерозрізнення синхронного та діахронічного зрізів у дослідженні мови).

Крім зазначеного вище мусимо констатувати й неправильність кваліфікації певних граматичних явищ турецької мови як зв'язки. Зазначимо, що зв'язка має характеризуватися наявністю двох ознак: по-перше, дієслово-зв'язка є засобом формування предикативності, по-друге – засобом зв'язування головних членів речення – підмета й присудка. З цього погляду ані афікси предикативності, ані інші граматичні форми в турецькій мові не мають копулятивної функції (за винятком дієприслівника-зв'язки *olup*, проте його копулятивність має зовсім іншу природу й не є, як-от зв'язка в англійській чи українській мовах, засобом формування предикативності; він є засобом поєднання двох – чи більше – однорідних простих речень, співвіднесених одне з одним і, одночасно, засобом реалізації таксисних відношень). Щодо афіксів предикативності, то їхньою функцією – підкреслимо ще раз – є не зв'язування головних членів, а реалізація екзистенційної семантики (хоча на сучасному етапі існування турецької мови екзистенційна семантика в дієслівних (насамперед видо-часових) формах є повністю або, принаймні, значною мірою нейтралізована).

Іншою актуальною проблемою є делімітація меж афіксів предикативності в турецькій мові. Нагадаємо, що в "класичній" тюркології виділяються: а) з погляду ознаки часової локалізації – два різновиди афіксів предикативності: теперішнього часу (парадигма по особах на прикладі дієслова *öğretmen – викладач*: *öğretmenim я викладач – öğretmensin ти викладач – öğretmendir він викладач – öğretmeniz ми викладачі – öğretmensiniz ви викладач / викладачі – öğretmendirler вони викладачі*) й минулого часу (*öğretmendim я був викладачем – öğretmendin ти був викладачем – öğretmendi він був викладачем – öğretmendik ми були викладачами – öğretmendiniz ви були викладачем / викладачами – öğretmendiler вони були викладачами*); б) з погляду формальних реалізацій – два різновиди афіксів предикативності теперішнього часу: а) першої категорії – див. вище п. а); б) другої категорії (на прикладі дієслова *gelmek – приходити: geldim я прийшов – geldin ти прийшов – geldi він прийшов – geldik ми прийшли – geldiniz ви прийшли – geldiler вони прийшли*), проте афікси предикативності другої групи, які функціонуються лише в двох формальних реалізаціях – минулому категоричному часі й деяких формах кон'юнктива, є винятково засобами формування предикативності й не мають екзистенційної семантики. Як бачимо афікси предикативності минулого часу, які історично сходять до згаданого нами вище дефектного допоміжного дієслова *imek* у формі минулого часу, являють собою поєднання власне афікса минулого часу й афікса предикативності другої групи. Крім цього, "традиційна" тюркологія вирізняє також так звану форму суб'єктивної модальності, яка в певних реалізаціях функціонально співвідносна з афіксами предикативності як минулого, так і теперішнього часу, причому диференціація згаданої форми є такою, що склалася історично, але особливих підстав під собою не має.

З огляду на описані вище особливості, можемо, по-перше, зробити висновок про функціональну двоякість афіксів предикативності в сучасній турецькій мові: при поєднанні з іменними частинами мови вони є не лише засобами формування предикативності (іменних речень), але й, насамперед, засобами реалізації категорії екзистенційності, виступаючи

функціональними еквівалентами українських екзистенційних конструкцій з дієсловом-зв'язкою; при поєднанні з видо-часовими формами дієслова афікси присудковості (підкреслюємо – у сучасній турецькій мові) не реалізують екзистенційну семантику, оскільки історично втратили таку властивість і є винятково засобами формування предикативності в реченні. Таким чином, частина афіксів предикативності складає ядро ФСП екзистенційності, перетинаючись з ФСП темпоральності, а частина – є винятково складовим елементом ФСП темпоральності.

По-друге, слід зупинитися на декількох особливостях функціонування афіксів предикативності в сучасній турецькій мові – тих, що не описані або неналежно описані в наявних джерелах. Насамперед слід підкреслити, що виділення категорії граматичної модальності в турецькій мові (умовної, суб'єктивної й стверджувальної) є повністю безпідставним: умовна модальність є частиною ФСП кондиціональності й має тлумачитися у межах граматичної категорії кон'юнктива; стверджувальна модальність є лише одним конкретним випадком реалізації додаткових значень афіксів предикативності; а суб'єктивна модальність являє собою окреме значення афіксу предикативності теперішнього часу третьої особи однини. У турецькій мові в межах ФСП екзистенційності крім двох типів афіксів предикативності, які ми наводили вище, слід диференціювати ще один – ідеться про абсентивні афікси предикативності (див. [3]).

Структурно абсентивні афікси предикативності співвідносяться з афіксами предикативності минулого часу (історично сходять до форми абсентив-перфекта дефектного дієслова *imek – imiş*), а функціонально – з афіксами предикативності як теперішнього, так і минулого часу. Абсентивний афікс предикативності – як засіб формування речення й реалізації семантичної категорії екзистенційності – додається (як і будь-який інший афікс предикативності) до іменних частин мови і має два основних темпоральних значення: 1) існування стану, ознаки тощо в теперішньому відтинку часу; 2) існування стану, ознаки тощо в минулому відтинку часу, причому основне темпоральне значення ускладнюється модальним значенням абсентивності (у цьому, напевне, є причина виділення в "класичній" тюркології окремої форми суб'єктивної модальності) – тобто "чужослівності", переказування слів третьої особи (осіб), у чому, зрештою, і полягає відмінність абсентивного афікса предикативності від презентивних афіксів предикативності – теперішнього й минулого часу; у формах абсентивних афіксів предикативності маємо своєрідну функціональну двоїстість, наприклад: *öğretmenmişim я, кажуть, (начебто) є / був учителем – öğretmenmişsin ти, кажуть, (начебто) є / був учителем – öğretmenmiş він, кажуть, (начебто) є / був учителем – öğretmenmişiz ми, кажуть, (начебто) є / були учителями – öğretmenmişisiniz ви, кажуть, (начебто) є / були учителем / учителями – öğretmenmişler вони, кажуть, (начебто) є / були учителями.* Додамо, що значення абсентивності часто пов'язане з висловленням певного сумніву щодо дії-предмета повідомлення, тому використання абсентивних афіксів предикативності неможливе, коли йдеться про точне й достовірне джерело інформації.

Існує також невелика, але істотна неточність щодо афіксів предикативності теперішнього часу, яка наявна в усіх джерелах з турецької мови [12; 13]. Вважається, що афіксом предикативності теперішнього часу в третій особі є афікс *-dir*, проте це не зовсім відповідає дійсності: ця граматична форма має дві фактичні реалізації – нульовий афікс (наприклад, *Bizim öğretmenimiz profesör değil – Наш викладач – не професор*) а також афікс *-dir*, причому останній найчастіше є ускладненим або модальною семантикою "ствердження-заперечення" (у турецьких джерелах *kuvvetlendirme ve ihtimal*), або є стилістично вмотивованим (*-dir* як маркер офіційно-ділового стилю). Перше з перелічених модальних значень є специфічною рисою турецької мови, яка відрізняє її, наприклад, від української на концептуальному рівні [4].

Використання афікса *-dir* не властиве розмовному стилю турецької мови (за деякими незначними випадками, коли названий афікс есплікується як показник конотацій в емоційно забарвленому мовленні), саме тому фрагменти тексту, які можна зустріти в багатьох наших підручниках (на зразок *Bu nedir? Bu binadır. O nedir? O koridordur. Koridor nasıldır? Koridor pek uzundur* [13:56]), є позбавленими комунікативної доцільності, оскільки не відповідають принципові функціональності й комунікативності в навчанні іноземної мови, і їх наявність у навчально-методичних джерелах є, щонайменше, неправильною.

Співвіднесені за значенням у темпоральній площині й протиставлені за значенням у модальній площині форми третьої особи презентивних афіксів предикативності теперішнього часу й абсентивних афіксів предикативності можуть додаватися до багатьох видо-часових форм (крім претерита й аориста), надаючи їм, відповідно, модальної семантики "ствердження-припущення" або абсентивності (див. [3; 5; 6; 7]), наприклад: *Yanlış kapıya gelmiştir – Він, напевне, помилився дверима. Ödevinizi yaptıssınızdır – Ви, напевне, зробили своє домашнє завдання. Şimdi İstanbul'da yaşıyormuş – Кажуть, він зараз живе в Стамбулі. Beşten sonra gelecekmiş – Кажуть, він прийде після п'ятої /* (рідше) *Він сказав, що прийде після п'ятої*. Крім того, наявність презентивного афікса предикативності теперішнього часу є частотною (хоча й не облігаторної) ознакою турецького прогресива (*Arabanın içinde beklemektedir – Він чекає в машині*).

Крім афіксів предикативності у складі ФСП екзистенційності в турецькій мові наявні також спеціальні предикативні імена *var / yok*, які позначають наявність чи відсутність особи / предмета в певному місці (маємо безпосередній зв'язок із семантичною категорією локативності) або наявність або відсутність приналежності певного предмета особі / іншому предметові, наприклад при реалізації відношень партитивності (маємо безпосередній зв'язок із семантичною категорією приналежності).

Функціонування зазначених предикативних імен, які використовуються в поєднанні з афіксами предикативності, а значить, завжди постають у реченні у функції присудка, пов'язане з категорією дефінітивності. З огляду на ознаку визначеності або невизначеності денотата, позначеного підметом речення, екзистенційно-локативні синтаксичні конструкції – ті, в яких ідеться про наявність / відсутність або місцезнаходження особи / предмета в певному місці – поділяються на два типи: а) індефінітивні – з використанням предикативних імен, наприклад: *Masada bir kalem var* – такі конструкції позначають наявність або відсутність суб'єкта в певному місці; б) дефінітивні – з використання локатива з афіксами предикативності в позиції присудка, наприклад: *Kalem masada* – такі конструкції позначають не наявність, а місцезнаходження суб'єкта.

В українській мові також наявне подібне членування екзистенційно-локативних конструкцій, проте воно пов'язане не з використанням певних формально-граматичних засобів, а лише з актуальним членуванням речення (темо-рематичними відношеннями). Так, відповідником турецької індефінітивної екзистенційно-локативної конструкції є українське речення, в якому локативна група перебуває в позиції теми, а підмет – у позиції реми: *На столі ручка*; еквівалентом же турецької дефінітивної екзистенційно-локативної конструкції є українське речення, в якому підмет перебуває в позиції теми: *Ручка на столі.*

Разом з тим, у жодному науковому чи навчальному джерелі не зазначається, що в екзистенційно-локативних конструкціях принцип дефінітивності не є абсолютним – на них накладаються обмеження семантичного плану: так, у тих екзистенційно-локативних конструкціях, які позначають наявність у певному місці денотата, позначеного особовим займенником або власним іменем – які за умовчанням є дефінітивними – все одно використовуються предикативні імена, наприклад: *Burada ben de varım – Тут також є я.*

За посередництвом предикативних імен у турецькій мові інтегруються також й екзистенційно-присвійні конструкції, які позначають наявність предмета в певної особи /

іншого предмета: *Benim bir arabam var – У мене є машина (*Моя машина є / мається).* Подібні синтаксичні утворення перетинаються з локативно-присвійними конструкціями, в яких предикативне ім'я пов'язується не з афіксами присвійності (як у попередньому випадку), а з локативом: *Bende para yok – У мене немає грошей.* З погляду зіставлення з українською мовою такі конструкції на перший погляд є семантично еквівалентними, проте між ними є істотна різниця: локативно-присвійні конструкції не можуть використовуватися у випадку позначення невідчужуваної приналежності (висловлення на зразок *У мене є брат. У мене є будинок*), тоді як екзистенційно-присвійні конструкції можуть використовуватися у випадку як невідчужуваної, так і відчужуваної приналежності (як-от: *У мене зараз немає грошей*) – фактично, локативно-присвійна конструкція у будь-якому випадку може бути замінена екзистенційно-присвійною, але не навпаки: *Şu an param yok – Şu an bende para yok*.

Як **висновок** можемо підсумувати: семантична категорія екзистенційності в турецькій та українській мовах різниться на концептуальному рівні. В українській мові є лише один формальний засіб її реалізації – це дієслово "бути", яке постає одночасно як смислове і як зв'язка і яке є засобом формування предикативності іменного речення; функціонування названого дієслова фактично не відрізняється від інших повнозначних (за винятком позиції зв'язки в теперішньому часі, коли воно може піддаватися еліптуванню). З огляду на це визнаємо недоцільним виділення в українській мові окремого ФСП екзистенційності, а саму семантичну категорію екзистенційності включаємо до сфери ФСП темпеpальності.

У турецькій мові наявна ціла низка формальних засобів, прототиповою функцією яких є реалізація семантичної категорії екзистенційності, у зв'язку з чим ми виділяємо відповідне ФСП. До ядерних елементів ФСП екзистенційності в турецькій мові належать афікси предикативності (презентивні афікси предикативності теперішнього й минулого часу й абсентивні афікси предикативності), предикативні слова *var / yok*, дієслово *olmak*, яке доповнює парадигму афіксів предикативності в майбутній і минулій часових площинах (про нього йтиметься в наших подальших розробках); до периферійних елементів ФСП екзистенційності належить локатив, який одночасно є ядерним елементом ФСП локативності, й афікси присвійності, які одночасно є ядерним елементом ФСП приналежності.

Серед перспектив подальших досліджень темпорально-аспектуального комплексу в турецькій та українській мовах – категорія дієприкметника як елемента ФСП таксису, система дієприслівників способу дії, проблема внутрішньомовної синонімії.

ЛІТЕРАТУРА

1.*Бондарко А.В.* Теория значения в системе функциональной грамматики. На материале русского языка. – М., 2002. 2.*Лингвистический* энциклопедический словарь. – М., 1990. 3.*Сорокін С.В.* Концепт абсентивності в семантичній структурі турецького абсентив-перфекта // Культура народов Причерноморья. – 2003. – №43. – С.233–236. 4.*Сорокін С.В.* Функціонально-семантичне поле модальності в турецькій та українській мовах // Науковий вісник кафедри ЮНЕСКО Київського національного лінгвістичного університету. – 2006. – Вип. 13. – С. 6–16. 5. *Сорокін С.В.* Категорія перфекта в турецькій мові (функціональний та лінгвокогнітивний аспекти) // Мова і культура. – 2003. – Вип.6. – Т.V. – Ч.2. – С.266–275. 6.*Сорокін С.В.* Концепт перфектності в семантичній структурі турецького абсентив-перфекта // Культура народов Причерноморья. – 2003. – №42. – С.133–137. 7.*Сорокін С.В.* Турецький аорист у функціональному аспекті // Вісник Київського національного університету імені Т.Шевченка. Східні мови та літератури. – 2005. – Вип.8. – С.29-35. 8. *Джанашия Н.* Экзистенциальные конструкции в турецком языке // Советская тюркология. – 1987. – №6. – С.60–66. 9.*Лиз Р.Б.* Связка в турецком языке // Новое в зарубежной лингвистике. – Вып.19. – С.245–256. 10.*Любимов К.М.* Система грамматических времен в современном турецком языке // Советская тюркология. – 1970. – №2. – С.44–63. 11.*Андерхилл Р.* Причастия в турецком языке // Новое в зарубежной лингвистике. – Вып.19. – С.324–338. 12.*Кононов А.Н.* Грамматика современного турецкого литературного языка. – М.; Л., 1956. 13.*Кузнецов П.И.* Учебник турецкого языка. Начальный курс. – М., 2000.

СТОЛЯРОВА А.А.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ВПЛИВ РОМАНСЬКИХ ТА ГЕРМАНСЬКИХ МОВ НА ФОРМУВАННЯ СУЧАСНОЇ ГРЕЦЬКОЇ ЮРИДИЧНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ

(на прикладі термінів, що містяться у чинних кримінальному та кримінально-процесуальному кодексах Греції)

Метою цього дослідження є вивчення внеску романських та германських мов у формування сучасної грецької юридичної термінології, аналіз основних шляхів, через які здійснювався вплив означених мов, розкриття причин масштабності цього впливу, а також дослідження того, як позначився переклад базового законодавства Греції розмовною мовою (димотикою) у середині 80-х рр. XX ст. на етимологічному складі грецької юридичної термінології.

Актуальність обраної теми зумовлено передусім недостатнім станом вивчення означеної проблеми в сучасній елліністиці, а також необхідністю грунтовного аналізу наслідків, пов‘язаних з тривалим функціонуванням в сфері права книжного різновиду грецької мови (катаревуси), яке було припинено державою лише у 1983р. [1:15].

Матеріалом дослідження слугували юридичні терміни та термінологічні словосполучення, що містяться в текстах чинних кримінального та кримінально-процесуального кодексів Греції, офіційно перекладених димотикою в середині 80-х р.р. XXст.

До початку визвольної боротьби грецького народу від турецького ярма та створення незалежної держави основними мовами-донорами, з яких надходили запозичення, були турецька та італійська, які внаслідок географічних та історичних причин безпосередньо контактували з новогрецькою. Зі здобуттям незалежності у 1821р. поступово тіснішають зв‘язки Греції з західноєвропейськими державами, в першу чергу з Францією та німецькими князівствами, а відтак виникають нові чинники впливу на грецьку мову. Потужним джерелом впливу стає французька мова: для новоствореної держави саме Франція символізувала прогрес, долучитися до досягнень якого Греція так прагнула. Мова цієї країни, відповідно, стала для греків багатющим джерелом, з якого вони отримали можливість запозичувати терміни на позначення нових понять та досягнень європейської цивілізації. З цього приводу видатний філолог, професор Салоніцького університету Н. Андріотис зазначав, що французька мова є *“в більшій мірі, ніж давньогрецька, основою духовного життя нової Греції”* [2:15]. Вона продовжує чинити могутній вплив як на катаревусу, так і на димотику аж до середини XX ст. Лише по завершенні другої світової війни з нею починає серйозно конкурувати англійська, що досить швидко усуває французьку з “посади” міжнародної мови та перебирає на себе роль головного постачальника неологізмів для більшості мов світу [3:10].

Для коректного вивчення іноземного впливу на новогрецьку правничу мову та зокрема на мову сучасного кримінального законодавства необхідно висвітлити паралельне існування грецької аж до кінця XXст. у двох функціонально-стильових різновидах: народної мови (димотики) та писемного різновиду (катаревуси). Іноземного впливу зазнали обидва різновиди, проте з цілої низки причин у кожному з них він проявився по-різному. По-перше, катаревуса зверталася до зовнішніх джерел цілеспрямовано, тоді як в димотику запозичення проникали, як правило, випадково та хаотично. По-друге, різною була реакція двох різновидів на іноземний вплив. Якщо димотика не чинила спротив запозиченням, то катаревуса намагалася всіляко приховати зовнішній вплив. Крім того, різнився зміст

категорії слів, що запозичувалися або формувалися під іноземним впливом у кожному з варіантів мови, оскільки вони обслуговували різні за характером сфери суспільного життя та, відповідно, спілкування. Якщо в катаревусі до основних категорій слів, утворених під іноземним впливом, належать в основному наукові, технічні та суспільно-політичні терміни, то димотика запозичувала в основному слова щоденного вжитку.

Отже, катаревуса (як це відбито у її назві – "чиста мова") ілюструє стильову тенденцію, що не допускає вжитку народного (димотичного) словника, прямих запозичень (асимільованих чи ні) і не визнає морфологічних та синтаксичних особливостей живої народної мови. Натомість вона зберігає морфологію та синтаксис, максимально наближені до давньогрецької мови, а задля забезпечення потреб сучасного суспільства переосмислює значну кількість давньогрецьких слів та штучно утворює слова за давньогрецькими зразками. У випадку необхідності передачі певного поняття, відсутнього в грецькій, вона вдається до опосередкованого запозичення, здебільшого до калькування.

У сфері права, як відомо, з перших років незалежності безальтернативно укорінилася катаревуса, а оскільки пристосування до європейських соціальних та юридичних реалій вимагало формування відповідної термінології, грецькі юристи досить швидко сформували майже штучну, технічну мову, що являла собою особливий, не знаний доти різновид катаревуси – юридичну катаревусу, яка становила її найбільш архаїзований варіант з безліччю штучно утворених термінів та проіснувала аж до середини 80-х рр. XX ст. [4:31]. Дослідження іноземного впливу на становлення сучасної юридичної термінології, що міститься в текстах кримінального законодавства, ускладнюється тим, що, з одного боку, катаревуса має тенденцію до уникнення прямих запозичень з інших мов, а з іншого боку, те, що в середині 80-х рр. збірки базового законодавства в Греції було перекладено димотикою, у зв'язку з чим постає необхідність вивчення того, як вплинув переклад на етимологічний склад досліджуваної термінології: чи зменшив/збільшив він питому вагу в ній одиниць, утворених під іноземним впливом, або жодним чином не позначився на ній. Для проведення аналізу нами було попередньо складено корпус термінів, що містяться в означених текстах, який нараховує 430 слів та 515 словосполучень.

Для виявлення випадків зовнішнього впливу на мову, особливо коли йдеться про опосередкований вплив, необхідно спиратися на достовірні історичні відомості та етимологічні дослідження, оскільки інакше досліднику, як зазначає Л. Єфремов, важко не впасти в одну з крайностей, тобто або приписати зовнішньому впливу незрівнянно більшу роль, ніж він відіграв насправді, або ж, навпаки, недооцінити його через незнайомство з багатьма його фактами [5:171-172]. Перегляд етимологічних коментарів до термінів-слів, що подаються у "Словнику новогрецької мови" за редакцією Г.Бамбініотиса [6] та "Словнику новогрецького койне", виданого Інститутом неоелліністичних студій (Фонд Маноліса Тріандафіллідиса) [7], показує, що вони утворюють дві групи. Першу становлять давньогрецькі/елліністичні/середньовічні слова, значна частина яких була переосмислена ученими задля обслуговування потреб сучасного їм суспільства та зокрема правничої системи. Так, у давньогрецькій мові слово *αντιπρόσωπος* означало "той, хто стоїть навпроти", тоді як у новітні часи воно під впливом французького *représentant* зазнало переосмислення та набуло юридичного значення "представник". В межах цієї групи окрему підгрупу утворюють слова, запозичені з грецької та переосмислені іноземцями, що повернулися до грецької з новим значенням. У давньогрецькій мові, скажімо, слово *αμνηστία* означало "забуття", так само як *λήθη*, а після запозичення його французами, які надали йому нового значення, воно стало використовуватися у новогрецькій мові у звичному для нас значенні "амністія".

Другу групу становлять неологізми, більшість яких було утворено у XIXст. з морфологічних елементів давньогрецької мови. Так, скажімо, термін *εφετείο* ("апеляційний суд") було утворено 1833р., *δυσφήμηση* ("наклеп") – 1871р., *κατηγορητήριο* ("обвинувальний

висновок”) – 1888р. Згідно з даними наших матеріалів неологізми складають майже 20% від загальної кількості термінів. Інші 80% належать словам, що виникли у попередні епохи розвитку грецької мови (давньогрецькі, елліністичні, середньовічні) та завдяки зусиллям юристів зазнали в більшості випадків певних семантичних змін і перетворилися у XIX ст. на сучасні правничі терміни.

Згідно з проведеними підрахунками близько 15% від кількості слів давнішого походження були переосмислені під впливом іноземних мов, переважно французької. Так, у межах сучасної правничої мови семантика дієслова *προσβάλλω* (“оспорювати [судове рішення]”) повністю відповідає значенню французького правничого терміну *attaquer*, іменника *αναίρεση* (“касація”) – французькому *cassation*, а термін *προσφυγή* (“звернення [до суду]”) став означати те саме, що й французьке *recours*. Тобто у цих випадках маємо справу з семантичними кальками та семантичними запозиченнями, до яких вдавалася катаревуса, запозичуючи значення слів, а не їхню структуру.

Вивчення етимологічних коментарів до термінів-неологізмів дозволяє виділити дві підгрупи: а) слова, що були сформовані задля відтворення відповідних іноземних термінів, переважно французьких (потреба в цьому була дійсно велика, адже правнича система незалежної Греції багато чого запозичила з французького права) – лексичні кальки та ерзаці, та б) новоутворені слова, в яких етимологами не простежуються іноземні прототипи. Результати підрахунків свідчать про те, що близько 40% неологізмів являють собою кальки з французької та інших мов або просто утворені на позначення іноземних термінів (ерзаці). Серед них такі терміни, як, скажімо, *αποζημίωση* (“відшкодування”, “компенсація”), *αναδρομικός* (“зворотній”), *δυσφήμηση* (“наклеп”), *πραγματογνώμονας* (“експерт”), що відтворюють французькі *indemnité, rétroactif, diffamation, expert* відповідно; *ιδιοκτησία* (власність), *ιδιοτελής* (корисливий, користолюбний), що становлять перекладацькі кальки з німецької, передаючи терміни *Eigenbesitz* та *eigennutzig* відповідно, тощо.

Певну невелику кількість термінів було утворено для передачі відповідних латинських термінів та виразів. Так, прислівник *αυτοδικαίως* передає латинське *ipso jure* (“за законом”), а іменник *δεδικασμένο – res judicata* (“вирішена справа”, “[юридичний] прецедент”). Що стосується впливу англійської мови на грецьку юридичну термінологію, то серед термінів-слів його прикладів обмаль. Сфера права довгий час залишалася чи не єдиною в Греції науковою сферою, мова якої практично не зазнала впливу англійської. З тих небагатьох слів, що несуть на собі її відбиток, можна назвати такі: *ετυμηγορία* (“вердикт присяжних”), сучасне юридичне значення якого бере свій початок в англійському *verdict*; *ολομέλεια* (“пленарне засідання”), що у наш час передає англійський вираз *plenary session*; *υπαναχωρώ*, що набуло значення “відмовлятися [від скоєння злочину]” під впливом англійського неюридичного *go back*.

Як бачимо, вплив інших мов на формування новогрецької юридичної термінології був досить суттєвим: більше половини, а саме близько 55% новогрецьких юридичних термінів становлять непрямі запозичення (серед них слова давнішого походження, що зазнали семантичних змін під іноземним впливом, та неологізми, які належать до структурно-семантичних кальок або передають значення іноземних термінів без послідовного збереження форми.

Відомо, що в будь-якій термінологічній системі переважають термінологічні словосполучення, а не однослівні терміни. Юридична термінологічна система новогрецької мови у цьому сенсі не становить виняток. Глосарій, складений на матеріалі текстів чинних КК та КПК Греції, містить 515 словосполучень, що приблизно у 1,2 рази більше за кількість термінів-слів. Пояснюється це головним чином ієрархічною структурою будь-якої термінологічної системи та необхідністю градуювання, уточнення понять за певними критеріями. Для називання окремих термінів в межах родо-видових відношень

використовуються здебільшого гіпероніми з певними модифікаторами, що відіграють роль термінів.

Що стосується походження аналізованих термінологічних словосполучень, то ми не беремося визначати відсотковий склад тих словосполучень, що утворилися в результаті іноземного впливу, оскільки далеко не всі вони подані у словниках, якими ми користуємося, а по-друге, не до всіх з поданих наведено етимологічні коментарі. Розгляд походження термінологічних словосполучень показує, що багато з них належать до фразеологічних кальок з інших мов. Це стосується й тих випадків, коли елементи, з яких ці словосполучення складаються, є власне грецькими, а не становлять кальки. І тут пріоритет знову належить французькій мові: *ανώτερη βία* (*force majeure*) – "незалежні від нас обставини", *εδαφική ακεραιότητα (integrité territoriale)* – "територіальна цілісність", *αναδρομική ισχύς (force rétroactive)* – "зворотна сила", *εγκλήματα πολέμου (crimes de guerre)* – "військові злочини", *ποινές στερητικές της ελευθερίας (peines privatives de la liberté)* – "покарання у вигляді позбавлення волі" та інші.

Серед словосполучень порівняно з однослівними термінами збільшується кількість одиниць, що виникли під впливом англійської мови: *δακτυλικά αποτυπώματα (finger-prints)* – "відбитки пальців", *δημόσια ασφάλεια (public security)* – "громадська безпека", *μέτρα ασφάλειας (safety measures)* –"заходи безпеки". Слід зазначити, що суттєва частина таких словосполучень з французької та англійської мов увійшли не лише до грецької, а й до багатьох інших мов та становлять фразеологічні кальки інтернаціонального характеру.

Наступна проблема, що стає перед дослідником, пов'язана з визначенням того, як вплинув на склад термінологічної системи переклад аналізованих кодексів димотикою, та особливо з вирішенням питання, чи сприяло це збільшенню в ній долі власне грецьких термінів, а відтак унезалежненню її від іноземних запозичень, чи ні.

У 80-х рр. у лінгвістичних та юридичних колах Греції розгорнулася широка дискусія з приводу того, чи має юридична димотика виробити власний термінологічний словник, чи увібрати в себе вже усталений. У результаті було вирішено за доцільне зберегти вже існуючу термінологічну систему, морфологічно та синтаксично пристосувавши її до вимог димотики [8:174]. Терміни-слова, в тому числі й ті, що походять з інших мов, було пристосовано до морфологічної та словозмінної системи живої мови, а словосполучення у разі необхідності зазнали синтаксичних змін. Таким чином, переклад димотикою практично не позначився на стані юридичної термінології з точки зору її походження.

Водночас переклад димотикою відкрив шлях до новогрецьких законодавчих текстів прямим запозиченням з інших мов, оскільки димотика на відміну від катаревуси більш лояльна до прямих запозичень. Це переважно запозичення з англійської мови, яка виступає в наш час основним постачальником неологізмів у більшість мов світу. Першими ластівками є єдине на даний момент у тексті кримінального кодексу Греції пряме неасимільоване запозичення з англійської *ηλεκτροσόκ (electroshock)* –"електрошок", що міститься у ст. 137В кримінального кодексу, та англійська абревіатура *D.N.A.* (ДНК), яка, проте, розшифровується грецькою, у ст.200А кримінально-процесуального кодексу. Наведені приклади, проте, не належать до юридичних термінів. У цілому, є всі підстави вважати, що з плином часу кількість таких запозичень буде зростати. Спочатку вони будуть потрапляти в законодавчу мову через тексти нових законів, а згодом просочуватися й у базові законодавчі збірки, такі як кодекси.

ЛІТЕРАТУРА

1.*Μανέσης Α.* Η νεοελληνική γλώσσα στη νομική επιστήμη. – Αθήνα, "Προσκήνιο", 1999. 2.*Κουτσιβίτης Β.Γ.* Μετάφραση, νεοελληνική γλώσσα και νομικός λόγος // Γλώσσα. Περιοδική έκδοση γλωσσικής παιδείας, τεύχος 7, έτος τρίτο. – Αθήνα, χειμώνας 1984-1985. – Σ.12-27. 3.*Contossopoulos N.G.* L'influence du francais sur le grec. – Athenes, 1978. – Σ.1-15. 4.*Γιαννόπουλος Κ.Γ.* Η δημοτική στα νομικά // Η Δημοτική στη νομική πράξη. – Αθήνα-Κομοτινή, Εκδοση Αντ.Ν.Σάκκουλα, 1982. – Σ.31-36. 5.*Ефремов Л.М.* Основы теории лексического калькирования. – Алма-Ата, 1974. 6.*Μπαμπινιώτης Γ.Δ.* Λεξικό της νέας ελληνικής γλώσσας. – Αθήνα, Κέντρο Λεξικολογίας Ε.Π.Ε., 2004. 7.Λεξικό της κοινής νεοελληνικής /Αριστοτέλειο

Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Ινστιτούτο ελληνικών σπουδών. – Θεσσαλονίκη, 2005. 8.*Μιχαηλίδης Γ.* Η δημοτική γλώσσα στη νομική ζωή // Η δημοτική στη νομική πράξη. – Αθήνα-Κομοτηνή: Εκδοση Αντ. Ν. Σάκκουλα, 1982. – Σ.161-176.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

Αναγνωστόπουλος Ηλίας Γ. Ποινική νομοθεσία. Δίβιβλος. – Αθήνα: "Δίκαιο και Οικονομία. Π.Ν. Σάκκουλας", 2004. – 792σ.

ТАРАСОВА В.В.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ПЕРСПЕКТИВИ ВИКОРИСТАННЯ ПОЛЬОВОГО ПІДХОДУ У ЗІСТАВНОМУ ДОСЛІДЖЕННІ ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНИХ СИСТЕМ МОВ

(на матеріалі ЛСП "Засоби пересування" в англійській, німецькій, російській та українській мовах)

Контрастивна лексикологія – одна з найперспективніших галузей сучасного мовознавства. Більшість мовознавців вважають, що саме лексика визначає фундаментальні риси мовної структури [1; 2; 3; 4]. Зіставне вивчення мов дозволяє виявити певні розбіжності в мовах, що порівнюються. На сучасному етапі актуальним є опрацювання різних підходів до зіставного вивчення лексичного матеріалу, розробка найефективнішої для таких досліджень методики. Саме тому без опрацювання методологічних засад неможливе зіставлення лексико-семантичних описів мов [1:295].

На думку багатьох мовознавців, у контрастивних лексико-семантичних дослідженнях провідним має бути принцип системності [див., напр., 1; 3; 4]. Без урахування системних зв'язків та ієрархічних відношень на всіх рівнях аналізу (семному, семемному, лексемному, лексико-семантичних груп і лексико-семантичних полів) не можливий адекватний опис лексико-семантичної системи зіставлюваних мов. Отже, лише значеннєвість мовної одиниці, яка зумовлюється її місцем у лексико-семантичній системі, є основною категорією контрастивних досліджень [1:296].

Зіставлення ізольованих лексем не може бути продуктивним тільки з огляду на принцип системності. Оскільки значення слова зумовлюється його місцем у лексико-семантичній системі, то об'єктом зіставлення повинні бути парадигматичні об'єднання – синонімічні, антонімічні, гіперо-гіпонімічні, а також лексико-семантичні групи і поля.

Головною причиною відмінності лексико-семантичних систем різних мов є своєрідність дискретизації світу, що відображає неоднаковий спосіб його пізнання і є найголовнішою ознакою самобутності лексико-семантичної системи кожної мови [1:296]. Виявити відмінності у мовному членуванні дійсності можливо шляхом зіставлення лексико-семантичних полів досліджуваних мов.

Спроби лінгвістів представити у вигляді лексичних мікросистем результати членування дійсності призвели до виникнення теорії семантичного поля [див., напр., 5; 6; 7; 8]. Підставою для об'єднання слів у групи, на думку вчених, є здатність слова узагальнювати в своєму значенні цілий клас однорідних предметів і явищ, яка виявляється в особливостях функціонування слів на їхнє позначення [див., напр., 5; 6; 7].

Дослідження мовних явищ із застосуванням теорії поля набуває останнім часом значного поширення. Польовий підхід до дослідження мовних явищ грунтується на розумінні мовної системи як інструменту мислення і комунікації, як системи засобів для досягнення певної мети. Отже, при такому підході основою виділення одиниць є функціональна тотожність, яка засновується на спільності комунікативної функції [2:178].

Такий підхід передбачає семантико-функціональний принцип дослідження мовних одиниць з опорою на їхнє значення та функціонування у мовленні.

Чимало робіт присвячено проблемі лексико-семантичного поля (ЛСП) в лінгвістиці [3; 4; 5; 6; 7; 8; 9; 10; 11; 12; 13; 14; 15; 16; 17; 18; 19; 20]. Особливості польового підходу до мовних явища, переваги та недоліки такого аналізу неодноразово досліджувались такими мовознавцями, як Г.Ібсен, Й.Трір, В.Порциг, Л.Вайсгербер, К.Ройнінг, Р.Мейє, Г.С.Щур, О.В.Бондарко, Є.В.Гулига, Є.І.Шендельс та ін. Ідея про зіставне дослідження різних полів шляхом членування одного й того самого поля на складові семантичні елементи бере початок у роботах Й.Тріра [5], який вважав, що членування поля однієї конкретної мови є попередньою роботою, необхідною для порівняння двох мов, узятих у цілому, але теоретичні принципи зіставного дослідження семантичних полів у різних мовах були закладені О.Духачеком [21].

Мета статті – на матеріалі ЛСП "Засоби пересування" в англійській, німецькій, російській та українській мовах виявити особливості польового підходу у зіставних дослідженнях лексико-семантичних систем.

У теорії ЛСП досліджуються групи лексичних одиниць (ЛО) та визначаються межі лексико-семантичних областей. Під ЛСП у лінгвістиці розуміється сукупність парадигматично пов'язаних лексичних одиниць, які об'єднані спільністю змісту (іноді й спільністю формальних показників) і відображають поняттєву, предметну й функціональну подібність позначуваних явищ [12:20]. Отже, ЛО, що належать до однієї частини мови та групуються на основі схожості лексичного значення, утворюють ЛСП [22:265].

Лексичне значення (семема) слова є елементом функціональної лексико-семантичної одиниці – семантичного поля, маркуючи місце перетину семантичних відношень.

Основна сема лексичного значення в структурі слова виконує дві функції: у парадигматичному плані – функцію диференційності, а в синтагматичному, щодо змісту слова, – його ідентичності.

Кожне поле має у своєму складі спільну (інтегральну) ознаку, яка об'єднує всі його одиниці. Така ознака (архісема) виражається лексемою з узагальненим значенням – у нашому дослідженні це "засоби пересування". Кожна окрема одиниця лексико-семантичного поля відрізняється від інших хоча б однією диференційною ознакою. Наприклад, рос. *велосипед* [РТС:61] і *мопед* [РТС:345] різняться диференційною ознакою 'наявність двигуна', англ. *clipper ("кліпер, швидкохідне парусне судно")* [LDCE:238] і *lugger ("люгер")* [LDCE:856] – ознакою 'розмір', *cattle ship ("судно для транспортування великої рогатої худоби")* [LDCE:200] і *ice breaker ("криголам")* [LDCE:703] – ознакою 'функціональне призначення'; укр. *авіалайнер* [УСУМ:11] і *бомбардувальник* [УСУМ:87], нім. *das Passagierflugzeug ("пасажирський літак")* [БНРС:654] і *das Militärflugzeug ("воєнний літак")* – ознакою 'сфера використання'.

Склад і структура ЛСП у досліджуваних мовах не повністю збігаються, оскільки реальність по-своєму відбивається в різних мовах. Відмінність між співвідносними полями різних мов зумовлена неоднаковим способом життя та побутом народів – носіїв цих мов, їхнім складом мислення, темпераментом, рівнем культури, етнокультурними властивостями тощо. Якщо уявити собі ЛСП як певну мозаїку слів, то в різних мовах вона буде неоднаковою, тобто поля матимуть неоднакову кількість клітинок, які в одній із мов будуть заповненими. Те, що в одній мові міститься в одній клітинці, в іншій може бути розподілене між двома чи кількома меншими клітинками [23:212]. Наприклад, якщо "пасажирський автомобіль" англійською, російською, українською позначається однією номінативною одиницею (*passenger car* [LDCE:188], *пассажирский автомобіль* [РТС:16], *пасажирський автомобіль* [УСУМ:13]), то німецькою трьома – *der Fahrgastwagen* [LGDF:332], *der Personenkraftwagen* [LGDF:777], *der Passagierwagen* [LGDF:771]; або ж "пожежна машина"

англійською лише *fire-engine* [LDCE:525], російською – *пожарная машина* [РТС:527], українською – *пожежна машина* [УСУМ:588], то німецькою – чотирма – *der Löschwagen* [LGDF:658], *das Löschfahrzeug* [LGDF:658], *der Feuerwehrwagen* [LGDF:352], *der Feuerwehrauto* [LGDF:352]. Проте наведені вище одиниці мають відповідники в двох мовах, а німецькі *der Viersitzer (”чотиримісний автомобіль”)* [LGDF:1136], *der Zweisitzer (”двомісний автомобіль”)* [LGDF:1239] не мають еквівалентів у сучасних англійській, російській та українській мовах.

Зіставлення лексико-семантичних полів передбачає певну послідовність. К.С.Джеймс пропонує таку послідовність операцій: 1) вибір поля для обмеження контрастивного аналізу; 2) аналіз конституентів поля, який повинен ґрунтуватися на суто семантичних властивостях; 3) характеристика типів відношень, в які вступають між собою лексичні одиниці у межах поля [24].

Для об’єктивації результатів дослідження, уникнення суб’єктивізму слід зіставляти результати, отримані на основі використання однієї й тієї самої методики дослідження цих явищ у кожній з порівнюваних мов. Найпоширенішою і найефективнішою в дослідженні лексичної семантики є методика компонентного аналізу, яка застосовується як до окремих лексем, так і до лексико-семантичних груп і полів. Спочатку встановлюється обсяг семантичних полів, тобто кількість лексем, що до них входять. Далі на основі компонентного аналізу встановлюються семантичні відмінності між елементами полів у кожній із мов і зіставляються отримані результати.

Поле є ієрархією конституентів. Воно складається з лексико-семантичних груп (ЛСГ), а лексико-семантичні групи з менших за обсягом мікросистем – гіперо-гіпонімів [12:12]. Кожний конституент належить певному рангу залежно від рівня абстракції його значення. Так, одиниці першого рангу мають найбільш узагальнююче значення і формують ядро поля. Конституенти “нижчих” рангів характеризуються послабленням домінуючих і появою факультативних ознак. **Об’єктом** дослідження ми обрали ЛСП "Засоби пересування" в сучасних англійській, німецькій, російській та українській мовах, а саме лексичні одиниці на позначення засобів пересування в зазначених мовах. Ці лексеми об’єднані асоціативно-логічними зв’язками в межах ЛСП “Засоби пересування”. Інтегральною ознакою цієї лексики є семантичний множник *“належність до транспортних засобів”*.

У кожній з досліджуваних мов ЛСП “Засоби пересування” складається з трьох ЛСГ (рис. 1):

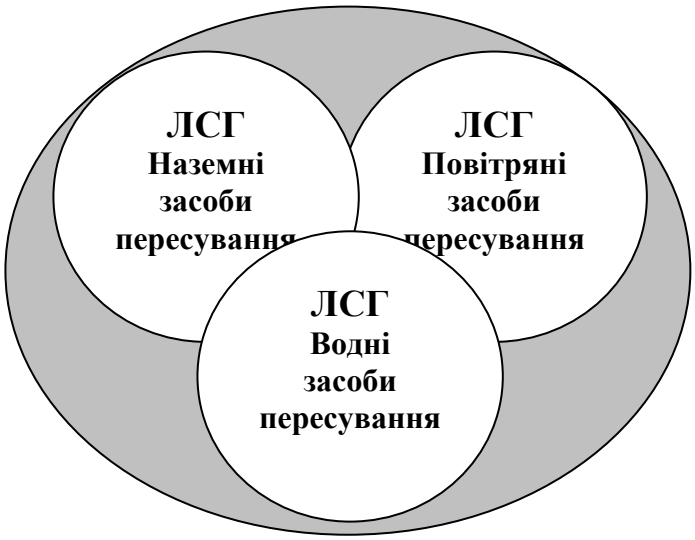

Рис.1. *Склад ЛСП “Засоби пересування” в англійській, німецькій, російській та українській мовах*

Ядерно-периферійне структурування ЛСП підпорядковується семантичній ознаці: від загального до окремого, від семантично облігаторного до факультативного. Усі конституенти ЛСП "Засоби пересування" пов'язані гіперо-гіпонімичними зв'язками, тобто вступають у родо-видові відношення в лексико-семантичній системі мови. *Vehicle* [LDCE:1589], *vessel* [LDCE:1592], *aircraft* [LDCE:29] у сучасній англійській мові та відповідно *die Fahrzeuge* [LGDF:334], *die Wasserfahrzeuge* [LGDF:1163], *die Luftfahrzeuge* [LGDF:661] у сучасній німецькій мові, *наземные средства передвижения*, *водные средства передвижения*, *воздушные средства передвижения* у сучасній російській мові, *наземні засоби пересування*, *водні засоби пересування*, *повітряні засоби пересування* у сучасній українській мові є конституентами першого рангу, тобто гіперонімами відносно до конституентів другого рангу. *Two-wheeled vehicle ("двоколісні транспортні засоби")* [LDCE:1560], *carting ("гужовий транспорт")* [LDCE:193], *railway transport ("залізничний транспорт")* [LDCE:989], *vehicle with special function ("транспортні засоби спеціального призначення")* [LDCE:1589], *military vehicle ("військові засоби пересування")* [LDCE: 902], *cars ("автомобілі")* [LDCE:188] є гіпонімами до гіпероніму *vehicle*. У сучасній німецькій мові, відповідно, *die Zweiradfahrzeuge ("двоколісні транспортні засоби")* [LGDF:1238], *der Gespanntransport ("гужовий транспорт")* [LGDF:425], *der Schienentransport ("залізничний транспорт")* [LGDF:883], *die Spezialkraftfahrzeuge ("транспортні засоби спеціального призначення")* [LGDF:953], *die Militärfahrzeuge ("військові засоби пересування")* [LGDF:691], *die Kraftwagen ("автомобілі")* [LGDF:610] є гіпонімами до гіпероніму *die Fahrzeuge*.

Можливий і подальший поділ поля. Наприклад, конституенти другого рангу *cars* [LDCE:188] в англійській та *die Kraftwagen* [LGDF:610] у німецькій мові, *автомобили* [РТС:16] у російській, *автомобілі* [УСУМ:13] в українській мові в свою чергу, поділяються на конституенти третього рангу. *Cars* в англійській мові виступає гіперонімом до гіпонімів *passenger cars ("пасажирські автомобілі")* [LDCE:188], *lorries and tractors ("грузовики та трактори")* [LDCE:850, 1533], *urban transport ("міський транспорт")* [LDCE:1582]. Відповідно, в німецькій мові *die Personenkraftwagen ("пасажирські автомобілі")* [LGDF:777], *die Traktoren, die Laftkraftwagen ("грузовики та трактори")* [LGDF:1030, 629], *die Straßenfahrzeuge ("міський транспорт")* [LGDF:988] є гіпонімами до гіпероніму *die Kraftwagen* [LGDF:530]. У сучасній російській мові гіперонім *автомобілі* об'єднує навколо себе гіпоніми *пассажирские автомобили*, *грузовики и тракторы*, *городской транспорт*. В українській мові маємо такий самий поділ: *пасажирські автомобілі*, *грузовики та трактори*, *міський транспорт*.

Таблиця 1.

Структура ЛСП "Засоби пересування" в англійській, німецькій, російській та українській мовах

ЛСП ***Засоби пересування***			
I ранг	ЛСГ ***Наземні засоби пересування***	ЛСГ ***Водні засоби пересування***	ЛСГ ***Повітряні засоби пересування***

II ранг	▪ двоколісні транспортні засоби ▪ залізничний транспорт ▪ гужевий транспорт ▪ транспортні засоби спеціального призначення ▪ військовий транспорт ▪ автомобілі	▪ невеликі судна ▪ вітрильні судна ▪ великі судна	▪ вертольоти ▪ дирижаблі, стратостати ▪ космічні кораблі ▪ літаки
III ранг	▸ пасажирські автомобілі ▸ трактори, вантажівки ▸ міський транспорт	▸ пасажирські судна ▸ судна спеціального призначення ▸ військові судна	▸ пасажирські літаки ▸ літаки спеціального призначення ▸ військові літаки

Гіперо-гіпонімія близька до синонімії. Її навіть називають квазісинонімією, але на відміну від синонімії, яка допускає двосторонню заміну в тексті (першого синоніма на другий і навпаки), у гіперо-гіпонімії можлива тільки одностороння заміна – заміна гіпоніма на гіперонім [23:207]. Наприклад: *Він купив автомобіль. – Він купив засіб пересування.* Протилежна заміна тут неможлива, оскільки засобом пересування можуть бути не тільки автомобілі, а й літаки, велосіпеди, тролейбуси, тощо. Значення гіпоніма є складнішим, ніж значення гіпероніма, а представлений ним клас предметів – вужчим. Гіпоніми включають у себе зміст гіпероніма і протиставляються один одному певними семами. Так, лексеми *bicycle (“велосипед”)* [LDCE:112], *motorbike (“мотоцикл”)* [LDCE:929], *moped (“мопед”)* [LDCE:924], *scooter (“самокат”)* [LDCE:1275], *motorscooter (“моторолер”)* [LDCE:930] мають спільне значення *‘two-wheeled vehicle’ (“двоколісні транспортні засоби”)*, але кожне з них протиставляється всім іншим за певними ознаками.

ЛСГ *Vessel*, *Aircraft* в англійській, *die Wasserfahrzeuge*, *die Luftfahrzeuge* в німецькій мові, також складаються з конституентів другого та третього рангів, які пов’язані гіперо-гіпонімічними зв’язками.

Так, у сучасній англійській мові гіперонім *vessel* підпорядковує гіпоніми *light vessel (“невеликі судна”)*, *sailing vessel (“парусні судна”)*, *large vessel (“великі судна”)*. Останній, у свою чергу, будучи одиницею другого рангу, підпорядковує конституенти третього рангу *passenger ships (“пасажирські судна”)*, *vessel with special function (“судна спеціального призначення”)*, *war ships (“військові судна”)*.

У сучасній німецькій мові гіперонім *die Wasserfahrzeuge* підпорядковує гіпоніми *die Leichtschiffe (“невеликі судна”)*, *die Segelschiffe (“вітрильні судна”)*, *die Großschiffe (“великі судна”)*. Останній, у свою чергу, будучи одиницею другого рангу, підпорядковує конституенти третього рангу *die Fahrgastschiffe (“пасажирські судна”)*, *die Sonderschiffe (“судна спеціального призначення”)*, *die Kriegsschiffe (“військові судна”)*.

Конституенти другого рангу ЛСГ *aircraft* в англійській мові – *helicopters (“вертольоти”)*, *dirigibles, balloons (“дирижаблі, стратостати”)*, *space ships (“космічні кораблі”)*, *airplanes (“літаки”)*. Гіпонімами до гіпероніму *airplanes* виступають конституенти третього рангу *military planes (“військові літаки”)*, *planes with special function (“літаки спеціального призначення”)*, *passenger planes (“пасажирські літаки”)*.

Конституенти другого рангу ЛСГ *die Luftfahrzeuge* в німецькій мові – *die Hubschrauber (“вертольоти”)*, *die Luftballons, die Luftschiffe (“дирижаблі, стратостати”)*, *die*

Raumfahrzeuge (“космічні кораблі”), *die Flugzeuge (“літаки”)*. Гіпонімами до гіпероніму *die Flugzeuge* виступають констітуенти третього рангу *die Militärflugzeuge (“військові літаки”)*, *die Sonderflugzeuge (“літаки спеціального призначення”)*, *die Passagierflugzeuge (“пасажирські літаки”)*.

У сучасних російській та українській мовах структура ЛСП “Засоби пересування” є аналогічною. Наприклад, ЛСГ *“Водні засоби пересування”* у відповідних мовах мають ізоморфну за своєю структурою лексичну мікросистему. У російській мові ця ЛСГ має в своєму складі такі конституенти другого рангу: *небольшие судна*, *парусные судна*, *крупные судна*. В українській, відповідно – *невеликі судна*, *вітрильні судна*, *великі судна*. В обох мовах лексико-семантична підгрупа *великі судна* поділяється на конституенти третього рангу (у російській мові: *пассажирские корабли*, *корабли специального назначения*, *военные корабли*; в українській мові: *пасажирські кораблі*, *кораблі спеціального призначення*, *військові кораблі*).

Отже, ззовні поля “Засоби пересування” в сучасних німецькій, англійській, російській та українській мовах мають однакову структуру: ядро, центр, периферію. Це свідоцтво спільності концептосфер англійського, німецького, російського та українського етносів. Проте склад конституентів поля істотно відрізняється в англійській, німецькій, російській та українській мовах. Кількість конституентів поля в сучасній німецькій мові (400) істотно перевищує цей показник в сучасній англійській (160), російській (270) та українській (290) мовах. Можна пояснити це особливостями словотвору в сучасній німецької мові, її тяжінням до складних слів (див., напр.: *das Raketenschnellboot (“ракетний катер”)* [БНРС:683], *das Fernkampfflugzeug (“бомбардувальник дальньої дії”)* [БНРС:311], *das Ferngüterzug (“вантажний поїзд дальнього проходження”)* [БНРС:311], *das Langstreckenverkehrflugzeug (“повітряний лайнер”)* [БНРС:551], *der Fernlastzug (“автопоїзд для вантажних і міжміських перевезень)* [БНРС:311]). У сучасних англійській, російській та українській мовах ці поняття виражаються у формі словосполучення: *das Ferngüterzug* [БНРС:311] = *a long-distance train for carrying goods* [LGED:234] = *вантажний поїзд дальнього проходження* = *грузовой поезд дальнего следования* [БНРС:311]; *das Raketenschnellboot* [БНРС:683] = *a launch with rocket missiles* [LGED:874] = *ракетный катер* [БНРС:683] = *ракетний катер*; *die Baumwollpflückmaschine* [БНРС:132] = *a mechanical cotton-picker* [LGED:145] = *хлопкоуборочный комбайн* [БНРС:132] = *бавовнозбиральний комбайн*. Крім того, для сучасної німецької мови більш типовим є наявність розгалуженої семантики для певних одиниць, особливо на позначення групи *“транспортні засоби спеціального призначення”*, наприклад, ЛСГ *die Sonderflugzeuge (“літаки спеціального призначення”)* у сучасній німецькій мові включає значну кількість конституентів, які відсутні в тій же групі у сучасних англійській, російській та українській мовах. Наприклад: *das Infantflugzeug (“літак військової авіації”)* [БНРС:470], *der Kippflüger (“літак з поворотним крилом”)* [БНРС:504], *das Kurierflugzeug (“літак зв’язку”)* [БНРС:543], *das Lufttaxi (“повітряне таксі, невеликий літак, який можна зафрахтувати”)* [БНРС:571], *das Mehrzweckflugzeug (“багатоцільовий літак”)* [БНРС:588], *das Mittelstreckenflugzeug (“літак середньої дальності польоту”)* [БНРС:602], *das Nurflügelflugzeug (“літак-крило”)* [БНРС:639], *das Sanitätsflugzeug (“санітарний літак”)* [БНРС:639], *das Schleppflugzeug (“літак-буксировщик”)* [БНРС:738], *das Seenotflugzeug (“аварійний, рятівний гідролітак”)* [БНРС:762] та ін. У сучасних англійській, російській та українській мовах ці поняття представлені словосполученнями, а в сучасній німецькій – окремими лексемами.

Таким чином, між лексичними угрупуваннями сучасних англійської, німецької, російської та української мов існують певні відмінності. Випадки аломорфізму в об’ємі значення англійської, німецької, російської та української лексики на позначення засобів пересування є такими:

1) семантичний об'єм слова в одній мові відрізняється від іншої, наприклад, *carriage ("a vehicle with wheels that is pulled by a horse, used in former times")* в англійській мові вужче за німецьке *der Wagen ("ein Fahrzeug auf Rädern zum Transport von Personen oder Lasten; Auto")*, англійське *train ("a number of connected carriages pulled by an engine along a railway line")* вужче за німецьке *der Zug ("mehrere zusammengekoppelte (Eisenbahn) Wagen, die von einer Lokomotive gezogen werden; der Militätzug")*, англійське *transporter ("a long vehicle that can carry one or more other vehicles")* вужче за німецьке *der Transporter ("ein Lastwagen, Schiff oder Flugzeug, mit denen man große Mengen von Waren usw transportieren kann")*;

2) значення слова в одній мові може дробитися: англійське *balloon ("a large bag of strong light cloth filled with gas or heated air so that it can float in the air")* відповідає *der Ballon*, *der Luftballon*, *der Stratosphärenballon* в німецькій, англійське *warship*, російське *военный корабль*, українське *військовий корабель* відповідає німецьким *der Militärschiff*, *der Kampfschiff*;

3) деякі слова в одній мові передаються словосполученнями в іншій, наприклад, німецькому *der Einmaster* відповідає англійське *single-masted sailing boat*, російське *одномачтовое парусное судно*, українське *однощоглове вітрильне судно.*

Найбільш значимими для виявлення національно-культурної специфіки ЛСП "Засоби пересування" у досліджуваних мовах є безеквівалентні лексичні одиниці (напр., рос. *тройка*, *двуколка*, *дрожки*, укр. *дринда*, *каламайка*, *ком'яга*, нім. *das Langstreckenverkehrflugzeug*, *das Raketenschnellboot*, англ. *Panda-car*, *half-track.* Вони важливі через наявність у значенні національно-культурного компонента, оскільки служать для позначення предметів, співвідносних з історією і культурою англійського, німецького, російського чи українського народів і є реаліями життя кожного з них. Особливо цікаві у цьому відношенні хрематоніми – власні назви об'єктів матеріальної культури:

– офіційні назви засобів пересування: *"Mayflower", "Josephine", "Адмирал Нахимов", "Антей", "Руслан"*;

– марки автомобілів: *Ford, Cadillac, Volkswagen (VW), Запорожець, Москвич*.

Дослідження показало, що у складі ЛСП "Засоби пересування" є велика кількість антропонімів – імен людей, які увійшли до історії будування літаків, автомомобілів, пароплавів, тобто до історії транспорту. В антропонімах закладена етнокультурна смислова інформація. Такі лексичні одиниці відображають суспільний розвиток певної мовної спільноти та є компонентом національної культури. Наприклад, *Henry Ford* (американський автопромисловець, засновник найбільшої в світі автомобільної компанії "Форд мотор"), *Ferdinand von Zeppelin* (німецький конструктор, який сконструював дирижабль), *О.К.Антонов* (радянський авіаконструктор, під керівництвом якого було створено літаки Ан-10, Ан-22 ("Антей"), Ан-124 ("Руслан") та ін.).

Розбіжності, виявлені при контрастивному дослідженні ЛСП "Засоби пересування" в англійській, німецькій, російській та українській мовах, зумовлені асиметрією у розвитку національних транспортних систем. Це є причиною існування в кожній транспортній системі реалій, на позначення яких використовується етноспецифічна лексика.

Наповнення етноспецифічною лексикою ЛСП "Засоби пересування" в досліджуваних мовах становить 10% від загальної кількості конституентів. Це свідчить про значну спільність у концептуальній будові транспортних систем англомовних, німецькомовних країн, Росії і України.

Ізоморфізм проявляється більшою мірою при порівнянні ЛСП "Засоби пересування" мов однієї групи, тобто досліджуване ЛСП в англійській та німецькій мовах (германська група) має більше спільних рис, що проявляється в меншій кількості безеквівалентних конституентів у складі поля. Установлені риси схожості зумовлені генетичною близькістю німецької та англійської мов. Відмінності пов'язані з особливостями їхніх систем і структур.

Це ж стосується української та російської мов (східно-слов'янська група), які є мовами синтетичного типу, та мають більше спільних характеристик у порівнянні з мовами аналітичного типу (напр., англійською).

Отже, польовий підхід до вивчення мови дозволяє розкрити глибинні аспекти семантики, виявити шляхи розвитку словникового складу мови, причини зміни значень та їхніх відтінків. Використання польового підходу у зіставних дослідженнях лексико-семантичних систем є продуктивним лінгвістичним методом, який дозволяє виявити національну специфіку мовних систем, що виявляється в різних способах репрезентації, у ступені узагальненості, у кількості і наборі лексем. Таким чином, може бути виявлена національна специфіка представлення досліджуваного поняття в різних мовах.

На сучасному етапі перспективною є інтеграція в теорію поля положень когнітивної лінгвістики, яка зумовлена самою природою поля як лінгвістичного об'єкта. Польовий підхід до вивчення лексичних одиниць мови робить можливим проникнення в глибину семантичних взаємозв'язків лексем, з'ясування ієрархічних взаємозалежностей концептів, що вони виражають. Польове дослідження мовленнєвих одиниць робить можливим встановлення закономірностей їхнього використання в процесі вербального спілкування.

ЛІТЕРАТУРА

1.*Кочерган М.П.* Основи зіставного мовознавства: Підручник. – К.: Академія, 2006. 2.*Левицький А.Е., Славова Л.Л.* Порівняльна типологія російської та англійської мов: Навчальний посібник. – Житомир: Вид-во ЖДУ, 2005. 3.*Стернин И.А.* Лексическое значение слова в речи. – Воронеж: Изд-во ВГУ, 1984. 4.*Попова З.Д., Стернин И.А.* Лексическая система языка. – Воронеж: Изд-во ВГУ, 1985. 5.*Trier J.* Der deutsche Wortschatz im Sinnbezirk des Verstandes. – Heidelberg: Winter, 1931. 6.*Weisgerber L.* Das Gesetz der Sprache. Als Grundlage des Sprachstudiums. – Heidelberg, 1951. 7.*Porzig W.* Das Wunder der Sprache (Probleme, Methode und Ergebnisse der modernen Sprachwissenschaft), 2. Aufl. – Bern, 1957. 8.*Ipsen G.* Der alte Orient und die Indogermanen. "Stand und Aufgaben der Sprachwissenschaft", Ferschrift für W. Streitberg. – Heidelber, 1924. 9.*Кислицина Н.М.* Прикметники із значенням узагальненої позитивної оцінки як фрагмент мовної картини світу (на матеріалі російської, української та англійської мов): Автореф. дис. ... канд.. філол.. наук. – К., 2002. 10.*Пирогов В.Л.* Структура і семантика паремійних одиниць японської, англійської, української та російської мов: типологічний та лінгвокультурний аспекти: Автореф. дис. ... канд.. філол. наук. – К., 2003. 11.*Беляева Е.И.* Функционально-семантические поля модальности в английском и русском языках. – Воронеж: Изд-во ВГУ, 1985. 12.*Вердиева З.Н.* Семантические поля в современном английском языке. Учеб. пособие для пед. ин-тов. – М.: Высшая школа, 1986. 13.*Гулыга Е.В., Шендельс Е.И.* Грамматико-лексические поля в современном немецком языке. – М.: Просвещение, 1969. 14.*Денисенко В.Н.* Семантическое поле как единица // Филологические науки. – 2002. – №4. – С.43-51. 15.*Попік І.П.* Лексико-семантичне поле "жестикуляція" в мові та мовленні (на матеріалі англомовних словників і текстів): Автореф. дис. ... канд. філол наук. – Одеса, 2004. 16.*Новикова Л.Н.* Семантическое поле как лексическая категория. – Уфа: Башкирский университет, 1991. 17.*Васильев Л.М.* Теория семантических полей // Вопросы языкознания. – 1971. – №5. – С.105-112. 18.*Левицкий А.Э.* Функционально-семантическое поле квалификации степени проявления признака в современном английском языке: Автореф. дис. … канд. филол. наук. – К., 1991. 19.*Щур Г.С.* Теория поля в лингвистике. – М.: Наука. 1974. 20.*Гайсина Р.М.* Диалектика триединства "значение – форма – функция" в сфере частей речи (на материале имени существительного) // Філол. науки. – 1986. – №4. – С.49-55. 21.*Ducháček O.* Étude comparative des chamos conceptuels // Philologica Tragensia. – 1966. – Roč.IX. – Č.1. 22.*Кочерган М.П.* Загальне мовознавство: Підручник. Видання 2-ге, виправлене і доповнене. – К.: Академія, 2006. 23.*Кочерган М.П.* Вступ до мовознавства: Підручник для студентів філологічних спеціальностей вищих навчальних закладів. – К.: Академія, 2004. 24.*Джеймс К.С.* Контрастивный анализ // Новое в зарубежной лингвистике. – М., 1989. – Вып.XXV. Контрастивная лингвистика. – С.205-306.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1.*БРНС* (2000) = Большой русско-немецкий словарь / Под ред К. Лейна. – 14-е изд., стереотип. – М.: Рус. яз., 2000. 2.*БНРС* (2000) = Большой немецко-русский словарь / Под ред К. Лейна. – 7-е изд., стереотип. – М.: Рус. яз., 2000. 3.*РАС* (1965) = Русско-английский словарь / Под ред. Р. К. Даглиша. – М.: Советская Энциклопедия, 1965. 4.*LGDF* (2003) = Langenscheidt Großwörterbuch Deutsch als Fremdsprache / Herausgeber D. Götz.– Berlin: Langenscheidt, 2003. 5.*LGED* (2005) = Langenscheidt German-English Dictionary / Herausgeber S. Frank.– Berlin: Langenscheidt, 2005. 6.*LDCE* (1995) = Longman Dictionary of Contemporary English / Ed. by A. Gadsby. – Barcelona: Longman dictionaries, 1995. 7.*ORD* (1999) = The Oxford Russian dictionary / Ed. by P.Falla. – N.Y.: Oxford University Press, 1999. 8.*РТС* (2005) = Русский толковый словарь / Под ред. Лопатина В.В. – М.: Эксмо, 2005. 9.*УСУМ* (2005) = Універсальний словник української мови / Під ред. Куньч З.Й. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2005.

ТЕРЕХОВА Д.І.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

«ХОТЯТ ЛИ РУССКИЕ ВОЙНЫ?.. »
(психолінгвістичний аналіз асоціативних полів стимулу «війна» та його корелятів у східнослов'янських мовах)

Метою дослідження є комплексний психолінгвістичний зіставний аналіз асоціативних полів стимулів, пов'язаних із внутрішнім світом людини, виявлення спільних та специфічних рис в образах мовної свідомості українців, росіян та білорусів.

Робота є **актуальною,** оскільки останні два десятиліття у психолінгвістиці активно вивчаються проблеми мовної свідомості носіїв певного етносу, проводяться міжмовні дослідження з метою виявлення національно-культурних образів світу та вирішуються дискусійні питання міжкультурної комунікації.

У сучасному мовознавстві досліджуються як окремі концепти, так і певні ділянки образів мовної свідомості, які відбивають етнокультурну специфіку та цінності певного народу (див. праці Н.Д.Арутюнової, Г.Д.Бенкендорфа, Г.І.Берестнєва, О.П.Бондаревої, І.Г.Бескоровайної, І.Д.Бобринської, І.О.Бубнової, Г.Вежбицької, Т.О.Голікової, І.О.Голубовської, Т.І.Криги, Ю.М.Караулова, С.Мариньчак, Т.В.Радзієвської, Т.В.Сороки, Н.І.Сукаленко, Н.В.Уфімцевої, Л.О.Чернейко тощо). Комплексного психолінгвістичного дослідження внутрішнього світу людини як представника окремого етносу поки що немає, отже вважаємо за доцільне вивчення такої важливої сфери людського життя.

Завданням статті є психолінгвістичний аналіз асоціативних полів слова-стимулу ВІЙНА та його корелятів в інших східнослов'янських мовах, з'ясування етнокультурних рис мовної свідомості представників відповідних народів.

Ми дотримуємося загальновизнаного у психолінгвістиці визначення, згідно з яким мовна свідомість – це опосередкований мовою образ світу певної культури, тобто сукупність перцептивних, концептуальних та процедурних знань носія культури про об'єкти реального світу [1:162].

Дослідження цих слів-стимулів проведено на матеріалі «Славянского ассоциативного словаря» (2004) [2:50-51], який на даний час є останнім найбільш повним асоціативним словником, що містить наслідки проведення вільного асоціативного експерименту серед росіян, українців, білорусів та болгар.

При зверненні до розгляду асоціативних полів стимулів ВІЙНА / ВОЙНА / ВАЙНА, здається цілком прогнозованим виявлення багатьох спільних рис в образах мовної свідомості представників трьох східнослов'янських народів, оскільки зрозуміло, що, по-перше, виходячи із загальнолюдських цінностей, ставлення людей до цього явища з усіма його наслідками є здебільшого негативним, засуджується і заперечується війна як спосіб розв'язання будь-яких питань; по-друге, спільне історичне минуле цих етносів багато в чому зумовлює й пояснює наявність схожих асоціацій у респондентів. Однак немає повної тотожності, абсолютно подібних рис в образах мовної свідомості представників зазначених народів, і це простежується і в ядерній, і в периферійній зонах асоціативних полів. Спробуємо виявити ці відмінності та з'ясувати, якими причинами вони викликані.

Ядра асоціативних полів, на відміну від периферії, складаються з найчастотніших реакцій, що репрезентують найстійкіші компоненти мовної свідомості представників кожного народу. Аналіз ядер полів цих слів-стимулів засвідчує здебільшого подібні асоціації, які відрізняються частотністю, що вказує на важливі акценти в образах мовної свідомості представників східнослов'янських народів.

Розглянемо ядра асоціативних полів стимулів ВІЙНА / ВОЙНА / ВАЙНА:

Таблиця 1

№	Українська мова	Російська мова	Білоруська мова
1.	*смерть 89*	*мир 102*	*мір 85*
2.	*горе 32*	*смерть 91*	*смерць 76*
3.	*жорстока 17*	*и мир 28*	*кроў 30*
4.	*мир 17*	*горе 24*	*гора 24*
5.	*зло 16*	*зло 19*	*жах 20*
6.	*кров 14*	*плохо 17*	*бяда 18*
7.	*розруха 13*	*разруха 14*	*зло 13*
8.	*страшна 12*	*кровь 12*	*разруха 10*
9.	*і мир 10*	*миров 12*	*айчынная 9*
10.	*кривава 10*	*страшная 10*	*забойства 8*

У свідомості росіян та білорусів це поняття пов'язується насамперед із миром (*мир (102) / мір (85)*), а в респондентів-українців – зі смертю (*смерть (89)*), асоціація ж *мир* також входить до ядра асоціативного поля, але займає четверту позицію відповідно до частотності *(17)*. Реакції *смерть (91) / смерць (76)* займають другу позицію в ядрах асоціативних полів російської та білоруської мов. У ядрах полів трьох досліджуваних мов спостерігаємо кілька аналогічних реакцій: *горе (32) / горе (24) / гора (24), бяда (18); зло (16) / зло (19) / зло (13); кров (14), кривава (10) / кровь (12) / кроў (30); розруха (13) / разруха (14) / разруха (10); страшна (12) / страшная (10)*, – які засвідчують певну подібність образів мовної свідомості східних слов'ян, а їхні числові показники – ступінь актуальності цих понять при сприйнятті даного стимулу.

Для респондентів-білорусів значущим є поєднання поняття «війна» з останньою, другою світовою війною, на що вказує реакція *айчынная (вітчизняна) (9)*, оскільки ця республіка Радянського Союзу зазнала найбільших втрат під час Великої Вітчизняної війни і пам'ять про це живе у свідомості народу (це підкріплюється й багатьма периферійними реакціями, що буде видно в подальшому аналізі).

У ядрі асоціативного поля російської мови відбилося сучасне розуміння – ВОЙНА – *миров (12)*, – характерне для фантастичного кінематографу та комп'ютерних ігор, якими молодь в наш час дуже захоплюється.

Отже, можемо зазначити, що росіяни й білоруси сприймають війну насамперед як антипод миру. Для трьох східнослов'янських народів, як, мабуть, і для більшості народів взагалі, це поняття пов'язане зі смертю, зруйнуваннями, жахіттями, а також із емоційно-оцінним сприйняттям – *горе, зло, погано* тощо.

Подальший якісний аналіз асоціативних полів проведено за методом асоціативного гештальту, який детально відображує структуру асоціативних полів [3:119]. Саме такий підхід наочно показує структуру та етноспецифіку аналізованої ділянки мовної свідомості східних слов'ян.

В асоціативному гештальті досліджуваного стимулу визначено наступні зони: Зона 1. Мир як опозит війні.

Зона 2. Смерть, загибель людей.

Зона 3. Страждання людей.

Зона 4. Характеристики війни та ставлення до неї.

Зона 5. Засудження й заперечення війни.

Зона 6. Зруйнування.

Зона 7. Типологія війни.

Зона 8. Історичні реалії та топоніми.

Зона 9. Види зброї та її застосування.

Зона 10. Емоції, викликані війною.
Зона 11. Асоціативні кореляти війни.
Зона 12. Супутні явища війни.
Зона 13. Етапи війни.
Зона 14. Ремінісценції.
Зона 15. Армія.
Зона 16. Патріотизм.
Зона 17. Ворог та ставлення до нього.
Зона 18. Засоби масової інформації.
Зона 19. Причини війни.
Зона 20. Актанти війни.
Зона 21. Життя людини під час війни.
Зона 22. Символічні реакції.
Зона 23. Види діяльності на війні.
Зона 24. «Кольори» війни.
Зона 25. Фронтовий побут.
Зона 26. Персоналії.
Зона 27. Мета війни.
Зона 28. Релігійні асоціації.
Зона 29. Військовий одяг.
Зона 30. Війна у творах мистецтва.
Зона 31. Пори року.

Зважаючи на обмежений обсяг публікації, не будемо подавати суцільний розподіл асоціацій за зонами в трьох гештальтах – української, російської та білоруської мов. Зупинімося лише на більш суттєвих рисах подібності та відмінності в них. По-перше, слід зазначити, що в гештальтах усіх трьох мов представлені здебільшого однакові зони. Відмінність полягає в кількості виявлених зон у кожному гештальті: в українській та російській мовах – 26, в білоруській – 24. Навіть ідентичні кількісні показники зон у гештальтах української та російської мов не є свідченням повної тотожності вже хоча б за тим фактом, що в них наявні не всі однакові зони. Це наочно видно із зіставної таблиці гештальті асоціативних полів виучуваних слів східнослов'янських мов.

Структура асоціативних полів стимулів ВІЙНА / ВОЙНА / ВАЙНА:

Таблиця 2

№	Зони гештальту	Українська мова, %	Російська мова, %	Білоруська мова, %
1.	Мир як опозит війні	5,6	22	15,6
2.	Смерть, загибель людей	24,2	20,6	22,4
3.	Страждання людей	12,7	7	10,1
4.	Характеристики війни та ставлення до неї	17,5	7,5	5,5
5.	Засудження й заперечення війни	7,5	7,2	5,5
6.	Зруйнування	3,8	3,2	3,1
7.	Типологія війни	6,7	5,1	5,3
8.	Історичні реалії та топоніми	2,3	4,3	5,1
9.	Види зброї та її застосування	2,1	3,2	5,6
10.	Емоції, викликані війною	3,9	3,4	6,1
11.	Асоціативні кореляти війни	1,3	2,4	1,7

12.	Супутні явища війни	3,1	2,6	5,3
13.	Етапи війни	1,3	3,6	0,8
14.	Ремінісценції	0,2	0,2	-
15.	Армія	1,3	1	1,1
16.	Патріотизм	0,2	0,5	0,5
17.	Ворог та ставлення до нього	-	1,2	1,6
18.	Засоби масової інформації	-	0,5	-
19.	Причини війни	1,3	0,3	-
20.	Актанти війни	0,4	0,5	0,7
21.	Життя людини під час війни	1,5	0,5	-
22.	Символічні реакції	-	0,2	-
23.	Види діяльності на війні	0,6	0,2	0,9
24.	«Кольори» війни	0,6	0,7	0,8
25.	Фронтовий побут	-	0,2	0,3
26.	Персоналії	0,2	-	0,3
27.	Мета війни	-	0,5	0,5
28.	Релігійні асоціації	0,2	-	0,2
29.	Військовий одяг	0,4	-	0,2
30.	Війна у творах мистецтва	0,4	0,2	0,4
31.	Пори року	0,2	-	-
Усього зон		26	26	24

За свідченням даних таблиці, зони «Релігійні асоціації», «Військовий одяг» є в гештальтах української та білоруської мов, немає в російській; зони «Ремінісценції», «Причини війни», «Життя людини під час війни» наявні в гештальтах української та російської мов, відсутні в білоруській. Деякі зони представлені лише в гештальті однієї мови, наприклад: зона «Пора року» є в наявності в гештальті української мови, зони «Засоби масової інформації», «Символічні реакції» - російської мови.

На суттєві відмінності та місце зони в гештальті окремої мови вказують числові показники, які засвідчують обсяги зон. Так ядра гештальтів – перші дві найбільші за обсягом реакцій зони – мають такий вигляд:

в українській мові: 1. Зона ІІ. Смерть, загибель людей (24,2 %),
2. Зона ІУ. Характеристики війни та ставлення до неї (17,5 %);
у російській мові: 1. Зона І. Мир як опозит війні (22 %),
2. Зона ІІ. Смерть, загибель людей (20,6 %);
у білоруській мові: 1. Зона ІІ. Смерть, загибель людей (22,4 %),
2. Зона І. Мир як опозит війні (15,6 %).

Отже, за даними аналізу всіх реакцій більшість асоціацій в українських респондентів указують на зв'язок стимулу ВІЙНА зі смертю, у росіян ВОЙНА пов'язується з миром, тобто підтверджується тенденція, виявлена ще в ядрах асоціативних полів стимулів. У респондентів з Білорусі ВАЙНА асоціюється спочатку зі смертю, а потім із миром, тобто порівняно з ядром асоціативного поля спостерігаємо певне корегування важливості цих понять. До ядра гештальту української мови входить зона «Характеристики війни та ставлення до неї», що свідчить про схильність українців до описовості, змалювання понять (порівняйте з кількісними показниками відповідної зони в інших гештальтах: у російській мові – 7,5 %, у білоруській – 5,5 %). Ця риса українців у більшій мірі, в інших східних слов'ян трохи менше, простежується протягом аналізу вже багатьох стимулів, і, на наш

погляд, є особливістю ментальності українського народу, оскільки підкріплюється й фольклорними джерелами.

Звичайно, спостерігаються не лише кількісні відмінності, але і якісні в усіх зонах. Кількісні показники лише загострюють увагу на найбільш важливих поняттях для даного народу при сприйнятті певного слова і разом із якісними вибудовують неповторну конфігурацію структури асоціативного поля, а отже й фрагментів образів мовної свідомості певного етносу.

Зупинімося на рисах подібності та відмінності асоціацій респондентів цих народів, представлених в однакових зонах. Наприклад, зона «Смерть, загибель людей» репрезентована такими асоціаціями: ВІЙНА – (24,2 %) *смерть (89), кров (14), кровопролиття (5), вбивства (2), жертви, і кров, смерті; смерть, кров; трупи* тощо / ВОЙНА – (20,6 %) *смерть (91), кровь (12), убийство (5), жертвы (2), потери (2), убийства (2), жертва, и смерть, кровопролитие, пуспые жертвы, многочисленные жертвы, трупы; смерть, горе, слезы* тощо / ВАЙНА – (22,4 %) *смерць (76), кроў (30), забойства (8), смерть (7), ахвяры (5), ахвяра (2), кровь (2), смерці (2), трупы (2), жертва, жертвы; кроў, смерць; кроў, слезы, смерць; трупы и кровь, убийство* і т. ін. Зона «Страждання людей» містить реакції: ВІЙНА – (12,7 %) *горе (32), нещастя (7), лихо (6), біль (4), жорстокість (3), сльози (3), страждання (3), це горе (2); страх, сльози, біль;* / ВОЙНА – (7 %) *горе (24), беда (5), боль (5), слезі (2), страдания (2), крик души; насилие, беспредел; несчастье, несчастья* / ВАЙНА – (10,1 %) *гора (24), жах (20), бяда (18), страх (8), жудасць (4), слезы (4), боль (3), ужас (2), беды; боль, жах; боль, няшчасце; гора, кроў; гора, пакуты; бяда, гора; гібель; гора, слезы; жахы, жуда, жуть, заўседы боль нясе; нядоля, слезы; плач, трагедыя; ужас, слезы, дети;* тощо. Зона «Засудження й заперечення війни» подана асоціаціями: ВІЙНА – (7,5 %) *зло(16), непотрібна (5), погано (4), ніколи (2), погана (2), зі злом, зле, незгода, не треба, ні до чого, нікому не потрібна, це зло* / ВОЙНА – (7,2 %) *зло (19), плохо (17), не нужна (2), нет (2), не наступит* та ін. / ВАЙНА – (5,5 %) *зло (13), не трэба (3), атрута, вельмі дрэнна, вред, гэта дрэнна, гэта страшна, дрэннае становішча, дрэнны, знішчальніца, лепей яе б не было, не дай Бог, нельма, нельга яе дапусціць, не надо, не хачу, ніколі, ні ў якім разе!* та ін. Отже, реакції цих трьох зон певною мірою подібні, бо відображають загальнолюдські цінності і ставлення більшості людства до цього страшного лиха в усі часи, про що свідчать прислів'я і приказки: *«Не буває хорошої війни або поганого миру», «Війна – це бенкет смерті», «Бажаєш миру – готуйся до війни», «Йде біда – відчиняй ворота», «Краще вмерти стоячи, ніж жити на колінах» / «Худой мир лучше доброй драки», «Воин воюет, а жена дома горюет», «Ни моря без воды, ни войны без крови», «Война питается деньгами, а увеселяется кров'ю», «Война кровь любит», « Смерть в бою – дело Божье» / «Лепей лычны мір, чымся раменная свара», «Лепей драгляна, згода чымся залатая сварка», «Вайна кроў людскую п'е», «Выхаваў дзяціну на ліхую гадзіну», «За наша жыта многа ворагаў пабіта».*

Більше відмінностей спостерігаємо, наприклад, в асоціаціях зони «Типологія війни»: ВІЙНА – (6,7 %) *громадянська (7), вітчизняна (5), світова (4), ядерна (3), атомна (2), визвольна (2), загарбницька, зоряна, країн, людства, мирів, народна, холодна* та ін. / ВОЙНА – (5,1 %) *миров (12), народная (4), народов (3), людей (2), атомная, гоблинов, гражданская, дураков, звездная, мировая, поколений, с соседом* тощо / ВАЙНА – (5,3 %) *айчынная (9), грамадзянская (6), мыроў (3), миров (2), сусветная (2), атамная, в Академии, гражданская, з саламандрамі, з самім сабой, краін, людей, між народамі, паміж жзяржавами, паміж светамі, ядзерная* тощо. Серед різновидів воєн для росіян більшою мірою, для білорусів трохи менше характерним є сприйняття війни в «сучасному» більш глобальному розумінні – війна світів, для росіян та українців – зоряна, тобто відзначаються у свідомості носіїв мов тенденції тематики мистецтва сьогодення. Для росіян є актуальною проблема взаємодії поколінь (ВОЙНА – *поколений*) та взаємопорозуміння з сусідами (*с соседом*); для білорусів

важливим є питання самовдосконалення (ВАЙНА – *з самім сабой*) та розв'язання виробничих питань (*в Акадэмии*) тощо.

Асоціації зони ««Кольори» війни» вказують переважно на темні фарби, як-от: ВІЙНА – (0,6) *чорна, чорне, чорний колір* / ВОЙНА – (0,7) *темнота, черная, чернота* тощо / ВАЙНА – (0,8) *зялены колер, цемра, чорнае, чорны, чорны дым,* - темний колір зруйнованих селищ і міст, пожеж і чорного диму, спаленого врожаю і землі, виверненої вибухами, військової зброї, хустин на головах удовиць та матерів, темрява в душах від болю і втрат. За свідченням міфологічних словників [4:169], здавна морок і темрява поєднувалися зі смертю: усе темне, чорне викликало в душі думки про смерть. Асоціація *зялены колер* білоруських респондентів, очевидно, пов'язана з кольором військової форми.

Найбільше відмінностей виявлено в таких зонах «Історичні реалії та топоніми»: ВІЙНА – (2,3) *Велика Вітчизняна (3), друга світова (2), II світова (2), В.В.В., I світова, сторічна, США* / ВОЙНА – (4,3) *Отечественная (8), Чечня (6), Великая Отечественная (4), ВОВ (2), Великая, Вторая мировая, в Чечне, 2-я мировая, 1945* / ВАЙНА – (5,1) *Югославія (7), Беларусь (2), Айчынная (4), Вялікая Айчынная (3), Вялікая Айчынная война (3), ВА (Вялікая Айчынная), ВОВ; бруд, Вьетнам; з Польщай, ЗША, Косава, СРЮ, Югославия; роздор, Югославія; Чэчня, 1812, 1941, 1945* тощо. У російських та білоруських респондентів війна пов'язується здебільшого з найбільш кровопролитною та значущою за своїми наслідками Великою Вітчизняною війною. Особливо великих втрат під час Великої Вітчизняної зазнав білоруський народ, який не скорявся фашизму, що відбито у прислів'ях і приказках: *«Куранят увосени лічаць, а бітых фашыстаў круглы год», «Народ таго заве героем, хто б'е фашистаў смертным боем», «Пераступілі фашысты наш парог ды асталіся хто без рук, а хто без ног»* тощо. Реакції росіян та білорусів пов'язані також із нещодавньою війною в Чечні. Білоруські респонденти, які навели найбільше реакцій, велику увагу приділяють політичним подіям у світі й тому зазначають країни, де відбувалися або ще тривають військові конфлікти, наприклад: *Югославія (7); бруд, Вьетнам; Косава, СРЮ, Югославия; роздор, Югославія;* а також згадують історичне минуле своєї країни, яка мала за довгий період свого розвитку різні стосунки з сусідньою Польщею, на що вказує реакція ВАЙНА – *з Польщай*. Російські та білоруські респонденти наводять історичні дати: ВОЙНА – *1945* / ВАЙНА – *1812, 1941, 1945* – дати початку та переможного кінця Великої Вітчизняної війни та Вітчизняної війни 1812 року Російської імперії з армією Наполеона, які пов'язані з героїчними сторінками спільної історії східнослов'янських народів, зберігаються в народній пам'яті і, що важливо, у свідомості сучасної молоді.

Асоціації зони «Персоналії» наявні лише в гештальтах української та білоруською мов, пов'язані вони з історичними особистостями громадянської війни минулого століття в СРСР (ВІЙНА – (0,2) *Динікін*) і II-ї світової та Великої Вітчизняної воєн (ВАЙНА – (0,3) *Гітлер*).

Цікавими є асоціації зони «Актанти війни»: ВІЙНА – (0,4) *партизани (2)* / ВОЙНА – (0,3) *женщина с мужским лицом, народ* / ВАЙНА – (0,7) *ветеран, дзеці, народ, партизан*. В українських та білоруських респондентів наведено реакції *партизани (2)* / *партизан*, можливо, пов'язані з розгалуженим партизанським рухом на території України та Білорусі під час Великої Вітчизняної війни, який зробив великий внесок для перемоги над фашизмом, про що свідчать білоруські прислів'я: *«Хочаш шчасця для рабочых і сялян – ідзі ў атрады партизан», «Цемна ночка – день партызанскі», «Чым далей у наш лес, тым горай для эс-эс»* та інші. Асоціація росіян ВОЙНА – *женщина с мужским лицом* свідчить про суворі часи лихоліття, коли всі зусилля і чоловіків, і жінок було кинуто на боротьбу з ворогом, а також нагадує російський вислів та назву твору «У войны не женское лицо».

Зона «Війна у творах мистецтва» є в гештальтах трьох мов: ВІЙНА – (0,4) *Гомер, EL Кравчук* / ВОЙНА – (0,2) *«Война и мир»* / ВАЙНА – (0,4) *кіно, Толстой.* Асоціації росіян та

білорусів *«Война и мир» / Толстой* пов'язані із всесвітньовідомим твором російського письменника Л.М. Толстого «Війна і мир». Реакції українських респондентів є різноплановими, а саме: асоціація *Гомер* вказує на давньогрецького автора, який описав Троянську війну; асоціацію *EL Кравчук* наведено через відому пісню цього естрадного співака про війну.

Реакції зони «Ремінісценції» в українському гештальті подано прислів'ям: ВІЙНА – (0,2) *не на життя, а на смерть*, а в російському – словами з популярної пісні російської групи «Любе» «Ах, война, война …»: ВОЙНА – (0,2) *дурная тетка, стерва она.* Зважаючи на історичну минувшину східнослов'янських народів, багато фольклорних, літературних творів, пісень присвячено військовій тематиці. Особисто в автора статті цей стимул одразу викликав із пам'яті слова відомої російської пісні, які й поставлено в заголовок: «Хотят ли русские войны? Спросите вы у тишины, спросите вы у тех солдат, что под березами лежат. Спросите вы у матерей, спросите у жены моей, - и вы тогда понять должны: хотят ли русские войны…»

Дещо показовими видаються асоціації зони «Ворог та ставлення до нього»: ВОЙНА – (1,2) *бей дудаевцев, враг, гады, немцы, сволочь, убийца, урод* / ВАЙНА – (1,6) *немцы (2), вораг (6), ворагі (2)*, у яких, окрім зазначення німців як учасників протиборства під час Великої Вітчизняної війни, лайливих слів, знаходимо відгук нещодавніх подій у Росії: *бей дудаевцев*.

Зона «Релігійні асоціації» представлена в українському та білоруському гештальтах і засвідчують дотримання релігійних моральних цінностей представниками цих народів: ВІЙНА – (0,2) *гріх* / ВАЙНА – (0,2) *Багіня.* Асоціація росіян із зони «Символічні реакції»: ВОЙНА – (0,2) *крик ворона* нагадує прадавнє фольклорне бачення поля брані, коли над загиблими воїнами кружляли круки. У слов'янській міфології крук вважався птахом віщим, який живе до трьохсот років, бо їсть лише м'ясо трупів, але за віщунства люди не полюбляють його, оскільки вважають, що своїм криком і появою біля житла приносить нещастя [5, 70-71]. Крук – символ бога пекла, супутник нечистої сили, вісник лиха, який має зв'язок з душами померлих [4, 168-170].

Реакція українських респондентів із зони «Пори року» - ВІЙНА – (0,2) *літо* – викликана, очевидно, згадкою історичних подій початку Великої Вітчизняної війни – 22 червня 1941 року, коли до війська йшли й зовсім молоді хлопці, які щойно закінчили школу, а вибір їхньої подальшої долі вже було зроблено історією.

Таким чином, зазначимо, що структури асоціативних полів слів-стимулів ВІЙНА / ВОЙНА / ВАЙНА у трьох близькоспоріднених мовах навіть за умов наявності спільного історичного минулого не є тотожними: мають схожі основні напрями асоціювання, але відрізняються ступенем актуальності певних понять, зумовлених особливостями національної історії та способу життя. Ці відмінності й дають специфічні риси образам мовної свідомості українців, росіян та білорусів. При подальшому вивченні цих стимулів буде виконано зіставлення отриманих результатів аналізу словникових статей із наслідками проведеного нами вільного асоціативного експерименту.

ЛІТЕРАТУРА

1.*Уфимцева Н.В.* Языковое сознание: этнопсихолингвистическая парадигма исследования // Методологиясовременной психолингвистики. – М., 2003. – С.162-174. 2.*Славянский* ассоциативный словарь: русский, белорусский, болгарский, украинский / Н.В.Уфимцева, Г.А.Черкасова, Ю.Н.Караулов, Е.Ф.Тарасов.- М., 2004.- 792с. 3.*Марковина И.Ю., Данилова Е.В.* Специфика языкового сознания русских и американцев: опыт построения «ассоциативного гештальта» текстов оригинала и перевода // Языковое сознание и образ мира.- М., 2000. – С.116-132. 4.*Словник* символів культури України / За заг. ред. В.П.Коцура, О.І.Потапенка, М.К.Дмитренка та ін. – 3-є вид. – К., 2005. 5.*Грушко Е.А., Медведєв Ю.М.* Словарь славянской мифологии. – Нижн. Новгород: «Русский купец» и «Братья славяне», 1996. – 480с.

ФЕСЕНКО Г.Г.
Національний авіаційний університет

ПРОБЛЕМИ ПЕРЕКЛАДУ МІЖНАРОДНИХ ОФІЦІЙНИХ ДОКУМЕНТІВ ТА ГАРМОНІЗАЦІЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ

Міжнародно-правове спілкування − є специфічною формою взаємодії комунікантів у процесі їхньої міждержавної діяльності. Міжнародне правове спілкування, що відтворює глобальні соціальні процеси, є одним із чинників, який слугує формуванню та діяльності світової спільноти і виконує таким чином у межах цієї спільноти об'єднавчу функцію. Мовленнєвою одиницею міжнародно-правового спілкування виступає документ.

Документ – це основна форма існування ділового тексту. Лексема *документ* походить від латинського *doceo* (що пояснює, викладає справу), латинське ж слово *documentum* – абстрактне поняття, яке означає *зразок, взірець, повчальний приклад, доказ.* У широкому значенні слово *документ* визначають як засіб закріплення різними способами на спеціальному матеріалі інформації про факти, події, явища дійсності та розумову діяльність людини; матеріальний об'єкт, у якому міститься та чи та інформація, призначений для її передачі в часі та просторі. У вузькому значенні *документ* – складений відповідно до закону письмовий акт, що посвідчує факти, які мають юридичне значення, та здатний служити доказом юридичних відносин, що спричиняють правові наслідки.

За функціями міжнародні документи поділяють на:
- *інформаційні* (меморандуми, звіти, повідомлення, доповіді);
- *регламентаційні* (статути, конституції, правила процедур, конвенції, договори, угоди, акти, пакти, кодекси, протоколи);
- *підсумкові* (резолюції, декларації);
- *резюмуючі* (протоколи засідань, резюме дебатів) [1:7].

Наукова новизна дослідження обумовлена тим, що міжнародний документ, як один із різновидів офіційно-ділового тексту в перекладознавчому аспекті не піддавався цілісному і всебічному аналізу, що пояснюється відсутністю до 1991 року економічно і політично мотивованого державного замовлення на міжнародну термінологію загалом та українську зокрема. Розгляд міжнародних офіційних документів зумовлений, перш за все, практичними потребами суспільства. **Актуальним** видається їх лінгвістичне тлумачення, без чого неможливе досягнення правильних юридичних інтерпретаційних рішень та взаєморозуміння між різними країнами.

Міжнародні документи, які є **об'єктом** дослідження – це документи високого рівня стандартизації, що належать до регламентаційного різновиду. Вони фіксують правила поведінки держав у міжнародному спілкуванні та становлять особливу частину міжнародного етикету.

Метою дослідження є виявлення типових, на нашу думку, проблем в англо-українському перекладі міжнародних офіційних документів.

В ООН шести мовам наданий статус офіційної: англійський, іспанський, російський, китайський, французький і арабський через велику кількість країн-учасників та дорогу і важко здійснювану на практиці систему багатостороннього перекладу. Поняття офіційна мова – хоч і пов'язане з державним і міжнародним визнанням, але не юридичне. Офіційна мова встановлюється не законом, а угодою партнерів. Це означає, що, відповідно до рішення держав-учасників, усі правові документи ООН укладаються відразу на шести офіційних мовах, при цьому документи мають однакову юридичну силу, тобто вважаються однаково оригінальними та рівнозначними, або автентичними.

Статус автентичних отримують тексти, у яких кожному положенню надано відповідну мовну форму в процесі безпосереднього обговорення та подальшого порівняння текстів і в

яких досягнуто найвищого рівня еквівалентності та адекватності текстів міжнародних документів.

Іншим методом створення автентичних текстів є переклад. У перекладі завжди маємо текст оригіналу та текст перекладу. Але в жодній міждержавній угоді термін "переклад" не використовується. Загальновідомо, що "переклад" може бути як процесом, так і результатом. Переклад як процес – це діяльність, метою якої є висловити іншою мовою сказане або написане. Це єдиний метод отримати так звану "мовну версію" документа. З іншого боку, існує переклад як результат, тобто текст одержаний у результаті процесу перекладу тексту оригіналу. Невипадково, що донині не існує об'єктивних стандартів якості правового перекладу. Натомість головним критерієм цього є відсутність пов'язаних з перекладом проблем та негативних наслідків. Чим пояснюється складність перекладу міжнародних офіційних документів у цілому та перекладу текстів договорів зокрема?

Передусім уточнимо, що визначає складність перекладу загалом. По-перше, кожне слово має не лише своє основне значення, а й деякі нюанси, які сформувалися в результаті його розвитку в певному контексті. Тому і поширена багатозначність слів як в одній й тій самій мові, так і однакових за формою словах в інших мовах. По-друге, правова мова навіть у межах однієї мови розглядається як окрема мова. Слова та фрази цієї мови можуть мати специфічне значення, яке формувалося століттями, або ж бути відкритими для тлумачення. По-третє, у кожній мові наявна чимала кількість слів, які мають однакове походження (наприклад, від латинських слів), котрі можуть по-різному трактуватися правовим лексиконом різних мов. Приміром, слово *"контракт"*: те, що називають контрактом у французькому праві не є контрактом в американському. По-четверте, існують різні версії однієї мови. Так, англійська мова охоплює правові мови Великої Британії, США (з її багатьма територіальними юрисдикціями), Австралії, Канади та інших держав; французька – Франції, Швейцарії, Сенегалу, Квебеку (в Канаді) тощо. Усі вони можуть різнитися синтаксично, лексично та семантично. По-п'яте, кожна мова має свої граматичні особливості. У світі є мови, яким не властиві граматичні часи; одні мови мають більше способів чи видів дієслів, інші – менше. Переклад текстів з чи на такі мови потребує особливого вміння.

У результаті, там, де два перекладачі, там два різні переклади. У випадку з перекладом правових текстів варіантів перекладів може бути й більше. Це пояснюється тим, що перекладачу доводиться по суті інтерпретувати правовий текст. Це і дало підставу деяким спеціалістам заявити, що переклад – це інтерпретація. Виникає запитання: текст договору потрібно перекладати чи інтерпретувати?

Варто згадати, що в англійській мові для українського слова "*перекладач*" використовують два слова: *translator* (букв. перекладач) та *interpreter* (перекладач, інтерпретатор – той, що тлумачить). Значення цих слів для цілей перекладу майже ідентичне, лише з однією особливістю – *interpreter* здійснює усний переклад. Водночас, слово *interpreter* має і друге значення – особа чи орган, які тлумачать норму права.

Практика підтверджує положення про те, що правові тексти мають перекладатися, а не тлумачитися. Так, відомий випадок, пов'язаний з однією німецькою компанією, коли результатом неправильного перекладу стало подання більш ніж 200 000 позовних заяв до німецьких судів. Приміром, японське бюро перекладу замість того, щоб перекласти японські кодекси, витлумачила їх, тим самим перетворивши їх у наукове видання. Судові органи відмовилися брати такий "переклад" до уваги.

За загальним правилом, тексти багатомовних договорів мають бути формально та змістовно ідентичними, немов би укладеними однією мовою. Досягненню такого ефекту має сприяти переклад вихідного тексту оригіналу договору іншою мовою, при якому останній ("перекладений текст") відповідає оригіналу. При співставленні текстів оригіналів та їх

перекладів виділяють три основні критерії оцінки якості такого ефекту: структура, семантика (зміст) та потенціал впливу. При цьому, важливо, щоб вихідний і перекладений текст були рівноцінними за здатністю викликати аналогічні реакції у своїх адресатів, таким чином здійснюючи регулятивний вплив, тобто певним чином змінюючи їх мислення, емоції, поведінку.

Оскільки при перекладі необхідно зберегти структуру самого вихідного тексту договору (при передачі структури та синтаксису однієї мови на структуру та синтаксис іншої мови, неминуче постає питання про вибір між суворим дотриманням текстуальної (мовної) форми (а відтак і можливої невідповідності мовної норми (узусу) перекладу) та більш вільнішим перекладом (а відтак можливу шкоду юридичній точності) вихідного тексту договору. Для вирішення цього питання необхідно здійснювати юридичний аналіз застосовуваних термінів, зокрема, з метою усунення буквалізмів. "Буквальний переклад" не обов'язково розкриває зміст перекладеного терміну. Стосовно використання буквалізмів при перекладі текстів договорів також слід зазначити, що прагнення до підбору слів лише за формою ідентичних чи подібних термів різними мовами не є виправданим, оскільки вони можуть мати різне правове значення. Також при перекладі рекомендується не робити вільної інтерпретації тексту та застосовувати помірковану міру перекладацької трансформації.

Особливістю сучасної перекладацької діяльності у галузі міжнародних відносин і права є використання великої кількості канонічних перекладів. Канонічні переклади – це переклади офіційних документів, до яких належать договори, стандарти, резолюції, декларації, статути та інші документи міжнародних організацій, що отримали статус офіційних і які виступають єдиним загальновизнаним репрезентантом оригіналу [2:95]. При згадці або цитуванні такого документа використовується наявний канонічний переклад.

Викривлення у правничому перекладі можуть призвести до серйозних наслідків – політичних конфліктів, порушень прав людини, матеріальних утрат і людських жертв. Вільний переклад у таких документах визнається абсолютно неприйнятним, перекладачі прагнуть найточніше передати всі деталі змісту оригіналу, уникаючи водночас буквалізму, який викривляє зміст або утруднює його сприйняття [2:87]. При цьому слід ураховувати, що в офіційних документах особливої значущості поряд з перекладом лексичних одиниць можуть набувати суто граматичні особливості, коректність ідіоматичних виразів, неприпустимість відхилення від тексту.

При перекладі текстів офіційного характеру, а також різних правових і юридичних документів велике значення має рівень володіння перекладачем знаннями правових норм, юридичної термінології, особливостей судово-процесуальних систем країн мови оригіналу і мови перекладу. Будь-який перекладач, працюючи з юридичним текстом, має враховувати мовні звички носіїв мови перекладу, не порушуючи звичне сприйняття правового документа. Різні країни мають свої юридичні системи, тому, мова кожної нації містить власні юридичні терміни. Змістова еквівалентність юридичних понять при цьому часто недосяжна. Найбільша проблема, яка виникає у зв'язку з цим, – неможливість у деяких випадках знайти точний, адекватний переклад з однієї мови на іншу. Загальновизнано, що адекватність перекладу текстів міжнародних договорів, їх правничої термінології сприяє попередженню спорів та зменшенню чи усуненню потреби у тлумаченні тексту договорів. Цей аспект яскраво демонструє такий приклад з договірної практики міжнародного публічного права.

Свого часу між ФРН та НДР виник скандал з приводу на перший погляд незначної неточності у перекладі німецькою мовою договору між СРСР, США, Англією та Францією про статус Західного Берліна, укладеного російською, англійською та французькою мовами. Перекладачі Міністерства закордонних справ ФРН переклали словосполучення *"комунікація* [англ. *lines, фр. Linges*] *між Західним Берліном і ФРН"* як *"Bindungen zwischen Westberlin und der Bundesrepublik Deutschland"* замість *"Verbindungen."* Представники НДР побачили у

цьому невідповідність, оскільки слово *"Bindungen"* означає не стільки зв'язок, як прив'язаність, а в юридичному значенні цього слова – залежність, зв'язки, відносини. Таке тлумачення насправді суперечило юридичному статусу Західного Берліна.

Отже, досягнення ідентичності та адекватності перекладу – першочергове завдання та ознака подолання лінгвоетнічного бар'єру. Складність виконання такого завдання при укладенні міжнародних договорів полягає у тому, що сторони, окрім того, що вони зазвичай думають та спілкуються різними мовами, також використовують специфічну мову, точніше, фахову термінологію (технічну, економічну, правничу тощо), семантичне значення якої може розбігатися у різних мовах. Отож, у структурі лінгвоетнічного бар'єру міститься особливий рівень – концептуальний бар'єр. У зовнішньоекономічних договорах він насамперед стосується правничої термінології.

Відповідність правничої термінології у контексті перекладу означає таке положення, коли правничі терміни вихідного тексту перекладу адекватно відповідають правничим термінам перекладеного тексту і навпаки. На практиці зустрічаються два види взаємопов'язаних складностей стосовно перекладу правничої термінології. Перша складність – суто формальна: відсутність відповідної термінології. Друга складність, яка розкриває першу – змістовна: відсутність відповідних інститутів, концепцій. Вони взаємопов'язані, оскільки часто відсутність правових концепцій означає відсутність відповідного правничого терміну. В основі правничих термінів лежать поняття, які склалися історично в процесі розвитку правової чи соціальної системи, структурною складовою якої є мова, зокрема правнича мова. За приклад (ретроспективно) можуть правити такі терміни, які використовуються в американському та міжнародному приватному праві, що можуть використовуватися, в договорах: *abandonment, acceptance, affidavit, clean hands (unclean hands), default, clearing, equity, endorsement, lien, mainmort, consignation, freight, Rules against perpetuities* тощо. Виникають питання щодо перекладу цих та інших подібних термінів, які можуть бути невідомі українському праву.

Якщо в правничій термінології однієї мови немає ідентичного за змістом "іноземного" терміну або іншого терміну, який позначає значення "іншомовного" терміну, рекомендується використовувати такі три способи подолання ситуації неперекладних правничих термінів: 1) запозичення, 2) роз'яснення, 3) термінотворення. Розглянемо випадки застосування цих способів на конкретних прикладах.

Запозичення – цей спосіб, який є одним із шляхів збагачення лексичного складу кожної мови, є найбільш поширеним у сфері міжнародної діяльності. Його суть: термін іншомовного походження транслітерується – текст іншомовного слова або словосполучення передається українськими літерами. Відтак цей спосіб є найпростішим, оскільки дозволяє залишити термін незмінним, змінюється тільки його написання. Як наслідок застосування такого способу, до сучасної як економічної, так і правничої лексики увійшло багато іншомовних термінів. Очевидно, що нескладність застосування цього способу спричиняє до його поширення. Дедалі частіше використовуються іншомовні терміни (наприклад: *дефолт* (англ. *default* – "невиконання" (обов'язку, *процесуальних дій* тощо), *трансакція* (англ. *transaction – "угода"*, *"операція"*), тощо.

Маємо бути обережними й уважними до використання у діловому мовленні та написанні іншомовних слів. Якщо іншомовні слова можна замінити відповідними українськими, то їх вживання – недоречне. Водночас, якщо ж іншомовні слова ввійшли до активного словника міжнаціонального спілкування, тоді їх можна використовувати в окремих ділових паперах, які стосуються питань угоди тощо.

Роз'яснення – цей спосіб, який є поширеним через повагу до класичних "законів" та правил мови, полягає у тому, що іншомовний термін або подібний український термін подається з додатковим роз'ясненням (у формі визначення чи пояснення). Роз'яснювати

(визначати) термін рекомендується безпосередньо у тексті – замість оригінального терміну, у формі примітки до відповідної частини тексту, де вжито термін, який роз'яснюється або окремо у частині тексту, де роз'яснюються інші терміни.

Роз'яснювати зокрема рекомендується такі терміни, які недоцільно транслітерувати. Такими, наприклад є терміни, які позначають доктрини, виражені у фразеологізмах (*clean hands* – букв. *"чисті руки"*, *"чесність, бездоганність поведінки"*); *Rules against perpetuities ("Правила проти вічних розпоряджень"*, "доктрина недійсності угод, які встановлюють речові права з терміном виникнення більше ніж через 21 рік після смерті особи чи осіб, названих в угоді") тощо.

Часом поширені іншомовні терміни, які хоча і зазнали транслітерації, перейнявши таким чином оригінальну концепцію терміну, мають і український відповідник. Вирішальним у прийнятті рішення стосовно способу перекладу є контекст. Наприклад термін *abandonment* може означати *"відмова"* (наприклад, від права), водночас у галузі страхування його транслітеровано (за ключовим словом) – *абандування*, і він означає *"залишення предмета страхування на користь страхувальника"*.

Термінотворення – вирізняючись від запозичення, цей спосіб полягає у творенні нового українськомовного терміну і застосовується нечасто остільки, оскільки його використання пов'язане із певним зрозумілим ризиком. Загалом відзначимо, що вживання новотворів, як і надмірне захоплення вживанням запозичень, пов'язане із розвитком української правничої мови, правничої термінології, словників та процесом унормування правничої термінології у правознавстві, правотворчості та практиці. Так, такий маловідомий ще не десять років тому оригінальний український термін як *"правочин"* нині набув поширення і позначає дію особи, спрямовану на набуття, зміну або припинення цивільних прав та обов'язків [4:11].

Подолання складної проблеми відповідності правничої термінології ускладнює роботу перекладача, створює певні перешкоди у використанні іншомовного юридичного документа. Уніфікація термінології різних правових систем і дозволить розв'язати цю проблему.

Отже, виникає ще одна проблема, яка пов'язана з перекладом термінів і яка вирішується в аспекті уніфікації термінів та терміносистем, – гармонізація термінів на національному і міжнародному рівнях. Поняття *гармонізації*, головним чином як процесу приведення у відповідність внутрішніх форм різних мов (тобто інтернаціоналізація термінологічних одиниць), є частиною більш загального процесу лінгвістичної стандартизації. В епоху все більш тісного співробітництва між фахівцями різних країн виділена тут функція набуває особливо важливого значення, оскільки завдання міжнародної стандартизації мови полягає в тому, щоб раціонально використати затрати енергії, викликані світовою синонімією, і в той же час створити умови, за яких досягалася б найбільша точність міжнародного спілкування.

Гармонізація термінів є прерогативою фахівців відповідної наукової галузі, логіків і лінгвістів, які спільно повинні регулювати процес найменування понять, а тому під час упорядкування термінології застосовують різні види нормалізаторської діяльності:

1) лінгвістична нормалізація, тобто мовна правильність під час утворення та вживання термінів;

2) змістова нормалізація термінів (визначення змістового співвідношення терміна та його функції);

3) логічна нормалізація, (побудова правильної ієрархії понять) і визначення понятійної точності терміна.

Саме завдяки реалізації окреслених видів нормалізації здійснюється взаєморозуміння на будь-якому мовному рівні, і в цьому сенсі має рацію Ю.Д.Апресян, стверджуючи, що "розуміння людиною текстів складається з трьох речей – знання мови, знання логіки та

знання дійсності” [3:109]. Зрозуміло, що далеко не завжди можна чітко розмежувати ці види знань, тому що вони багато в чому залежать від конкретних проблем практичного характеру. Але з другого боку, усі різновиди нормалізації взаємопов’язані, а тому лінгвіст не може виносити остаточний вердикт щодо правильності чи неправильності того чи того терміна; більше того, усі його висновки мають спиратися не лише на мовні особливості термінологічної одиниці, але й на змістовний та логічний бік поняття, підведеного під термін.

Упорядкування та гармонізація термінології зумовлюється такими чинниками: лінгвістичними – пов'язаними з особливостями мов, до яких належать терміни; екстралінгвістичні – пов'язані з предметною галуззю знань.

Экстралінгвістичними передумовами міжнародної гармонізації терміносистем є характерні для сучасного етапу світової цивілізації інтеграція знання та інтернаціоналізація науки. В якості лінгвістичних чинників, які сприяють міжнародній гармонізації терміносистем, можна розглядати формування мов для спеціальних цілей, достатньо близьких одна одній за формою і змістом уявлення у природних мовах, а також активні процеси інтернаціоналізації термінів, які виконують функцію лексичних одиниць мов для спеціальних цілей.

Існують дві основні умови міжнародної гармонізації терміносистем:

1) гармонізація можлива і доцільна, якщо у двох або більше країнах розвинена одна й та ж галузь знань або діяльності;

2) гармонізація можлива, якщо в країнах в основі цієї галузі лежить ідентична або близька теорія з однаковою або близькою системою понять.

З урахуванням мовного втілення в термінах можуть бути досягнуті три ступені гармонізації досліджуваних терміносистем:

1) спільність систем понять за часткового збігу теорій і відмінностей мовних засобів;

2) спільність систем понять за повного збігу теорії і відмінностей мовних засобів (у цьому випадку гармонізація має вигляд єдності систем понять і структурно-семантичної близькості термінів);

3) спільність систем понять за повного збігу теорії і мовних засобів (гармонізація реалізується в ідентичних за змістом, обсягом і характером зв'язків систем понять і інтернаціоналізації термінів).

Результатами роботи з міжнародної гармонізації терминосистем є термінологічні словники, багатомовні інформаційно-пошукові тезауруси.

Беручи до уваги вищезазначене, можна зробити такі висновки: оскільки представники суб’єктів міжнародної діяльності переважно спілкуються різними мовами, їх зазвичай розділяє мовний бар’єр. Він ґрунтується на різниці культур, національній психології, інших етнічних особливостях тощо. Так, під час укладення міжнародних договорів лінгвоетнічний бар’єр набуває нових характеристик – правового контексту. У такій постановці досягнення та формальне закріплення сторонами домовленості залежить від їхнього розуміння положень договору, сформульованих специфічною термінологією, виробленою мово вживанням як відображенням культури і правом як проявом та відбиттям такої культури, яка перебуває під впливом внутрішніх і зовнішніх чинників.

Подолати лінгвоетнічний бар’єр покликане мовне посередництво. Його зазвичай здійснює переклад, який сприяє повноцінній передачі інформації. Призначення перекладу полягає у тому, щоб забезпечити таке двомовне (чи багатомовне) спілкування, яке за своїми можливостями максимально наближається до одномовного спілкування. При перекладі тексту договору, який необхідно “перекладати”, а не “інтерпретувати” (“тлумачити”), можуть виникати ряд трудностей, які пов’язані зокрема з адекватним перекладом правничої та іншої термінології, для вирішення яких даються ряд рекомендацій. Так, якщо в українській мові немає відповідного терміну, рекомендується використовувати способи запозичення,

роз'яснення чи термінотворення. При вирішенні таких питань, слід ураховувати чинник нинішнього становлення української правничої термінології та аспект уніфікації термінів та терміносистем, – гармонізації термінів на національному і міжнародному рівнях.

ЛІТЕРАТУРА

1.Зарума-Панських О.Р. Англійська лексика міжнародних договорів: структурні, семантичні та дискурсні особливості: Автореф. дис. … канд. філол. наук 10.02.04 / Львівський національний ун-т ім. І. Франка – Л., 2001. – 23с. 2.*Комиссаров В. Н.* Современное переводоведение. – М.: ЭТС, 2001. – 424с. 3.*Апресян Ю.Д.* Трудности построения формальной модели языка // Кибернетика: Перспективы развития. – М.: Наука, 1981. – С.109-113. 4.*Бігун В.* Мовно-правничі аспекти зовнішньоекономічних договорів (контрактів) // Юридичний журнал. – 2004. – №2. – С.3-18.

ФЄФЄЛОВА В.В.

Горлівський державний педагогічний інститут іноземних мов

ЗНАКОВА ПРИРОДА СКЛАДНОГО РЕЧЕННЯ
(на матеріалі скдадних речень з підрядним часу сучасної французької мови)

У сучасному мовознавстві підвищена увага приділяється вивченню багаторівневої структурної організації мови як динамічної системи, що нерозривно пов'язано з проблемою визначення та функціонування мовних одиниць.

Метою статті є виявлення характерних рис складних речень з підрядним часу (далі СРПЧ) як знака системи французької мови та як знака мовлення. Серед *завдань*, що сприятимуть реалізації поставленої мети, слід зазначити: виявлення рис СРПЧ, які характеризують цей тип речень як знак мовної системи; виявлення структурних, семантичних та прагматичних особливостей СРПЧ, які визначають їх як одиниці мовлення. **Об'єктом** цієї наукової розвідки обрано СРПЧ в сучасній французькій мові, **предметом** – системно-структурні та мовленнєві особливості зазначеного типу речень. Мовним **матеріалом** слугували художні тексти сучасних французьких письменників кінця XX століття.

Актуальність статті зумовлюється спрямованістю сучасних лінгвістичних досліджень на виявлення інтегративних та диференційних рис мовного та мовленнєвого аспектів СРПЧ як одиниці системи сучасної французької мови.

Якщо основною одиницею мови в генетичному плані є речення, то процес виникнення будівельних елементів мови має розумітися як процес історичного розвитку типів речення [1:337]. Теорія знакової природи мови бере початок в ученні стоїків (IV століття до н.е.) і пройшла довгий шлях у своєму розвитку, ставши предметом особливої лінгвістичної дисципліни – лінгвосеміотики [2:168]. В той самий час дотепер багато питань залишаються дискусійними, серед яких питання про структуру мовного знака та знакові одиниці мови.

У французькій лінгвістичній традиції вперше мову як систему певних знаків розглядали автори граматики Пор-Рояля. У першій французькій граматиці Пор-Рояля 1660р. речення розглядалося як логічна форма судження, яка складається з двох частин: суб'єкту та атрибуту суб'єкта, між якими знаходиться зв'язка [3:187]. Перша французька граматика започаткувала низку фундаментальних положень синтаксису, які у подальшому розроблялися французькими граматитистами. Основні положення перших граматик складалися з розрізнення слів за їх роллю у реченні; з розмежування номінативних та комунікативних елементів речення. В своїх працях А.Арно і К.Лансло стверджували, що дієслово повідомляє про наявність / відсутність у суб'єкта певних ознак і тільки дієслово виражає судження та оформлює речення. Так підкреслювалась провідна роль дієслова у створенні речення як комунікативної одиниці.

Проте перші логічні граматики не дооцінювали чинник асиметрії форми й змісту мовного знака і речення зокрема. Уніфікована термінологія “sujet – verbe – complément (d’objet, circonstanciel)” не дозволяла чітко розрізнювати план вираження та план змісту. Семантика членів речення не завжди була прозорою, тому синтаксичний аналіз проводився тільки з урахуванням формальних ознак. І, навпаки, формам приписувався зміст, якого вони не мали. Такий аналіз перетворився у схоластику, привів до зайвого логіцизму і не міг розкрити багатоплановість структури речення. Водночас логіко-формальний аналіз допоміг поглибити основи логіко-семантичного синтаксису і звернув увагу на співвідношення та асиметрію плану вираження та плану змісту. Це завдання фактично здійснюється у роботах лінгвістів двадцятого століття, представниками менталіського напрямку у французькій лінгвістиці: Ф.Брюно, Ш.Баллі, Г.Гійомом.

“Ідеологічна” граматика Ф.Брюно класифікує мовні факти за критерієм “загальності думок, що висловлюються” [4:65]. Автор проаналізував різні засоби вираження одного значення / поняття, унаслідок чого до одного підкласу потрапляють складнопідрядні й складносурядні речення, з підрядним часу та причини. Поняттєвий синтаксис наголошує на змістовому боці мовного знака і не дооцінює формальний.

Синтаксична теорія, що засновується на логіко-семантичних принципах, була розроблена лінгвістами Женевської школи, наприклад, Ш.Баллі. Шарль Баллі робить аналіз логіко-комунікативної структури речення; розробляє загальну теорію висловлення, в якому виокремлює два аспекти: по-перше, співвідношення модуса і диктума, де модус позначає комунікативний аспект речення, ставлення мовця до змісту висловлення. Диктумом виступає номінативний бік речення, позначення самої події. По-друге, співвідношення теми і реми, де тема представлена як відома інформація, а рема відповідно у вигляді носія нової інформації [5:83].

Взаємозумовленість розумових процесів й мовних форм покладена в основу теорії Г.Гійома [6:21]. Хоча Г.Гійом не визнавав речення знаком мовної системи, а тільки одиницею мовлення, він проголошував провідну роль дієслова в структурі речення (в першу чергу як комунікативної одиниці), яке, на його думку, складає ядро речення.

Напрямок трансформаційно-породжуючої граматики, розроблений американськими лінгвістами [7:412], отримує широке розповсюдження серед французьких вчених. Ж.Дюбуа [8:77], М.Гросс [9:35] намагалися пристосувати методи трансформаційної граматики до вивчення французької мови. Проте, у Франції завжди панували менталіські традиції. Трансформаційна граматика (ідеї дистрибутивного і трансформаційного синтаксису) звернула увагу на змістовий бік синтаксичних конструкцій і, в той самий час, сприяла поверненню до семантичного аналізу в синтаксисі. Серед основних завдань семантичного синтаксису було також виокремлення та вивчення семантики моделей речення [10:50; 11:59].

Яскравим прикладом ідей семантичного синтаксису є праці Л.Теньєра [12:27]. Дослідник довів, що речення це не просто послідовне розташування слів, а, передусім, аналіз залежних відношень між словами в реченні. Л.Теньєр розрізнює структурний ієрархічний порядок елементів речення та лінійне їх розміщення [13:45]. Теорія Л.Теньєра є вербоцентричною, де дієслово визнається головним словом, якому підпорядковуються іменники. Останні, в свою чергу, приєднують прикметники і всі разом утворюють ядро речення. Структурну організацію речення Л.Теньєр зображав у вигляді стемм. Вважалося, що структурні стосунки відрізняються від семантичних. Структурно головний член речення може бути семантично залежним, у випадку, коли основна інформація розміщується у підпорядкованому (з формально-структурної точки зору) члені речення. Номінативний аспект речення Л.Теньєр дорівнював “маленькій драмі” з власною дією, дійовими особами (актантами) та обставинами (сірконстантами).

У мовознавстві XX століття синтаксис є одним із ключових аспектів. Речення вивчається, по-перше, як структурно-семантична схема (модель) В.А.Бєлошапкова [14:84], В.Г.Гак [15:24], Г.Г.Почепцов [16:81] і, по-друге, як висловлення Г.Гійом [17:96], С.Д.Кацнельсон [1:609]. Семантичним субстратом (референтом) речення в мовленні виступає відрізок ситуації. Ситуація є структурованою у свідомості мовця, який виокремлює реального суб'єкта, дію та об'єкт дії. Така структура в основі речення називається глибинною [18:77]. Проте, лексико-граматична структура речення є поверхневою [19:70]. Одна глибинна структура може нараховувати різні поверхневі структури. У випадку збігу глибинної та поверхневої структур спостерігається симетрія і пряме відображення, а при їх розходженні – трансформація і непряме відображення дійсності мовними формами [20:196]. Нарешті, затверджується точка зору, яка визнає синтаксичні одиниці – речення, не тільки одиницею мовлення [21:10-12]. Конкретне висловлення залишається у сфері мовлення, проте, модель/схема, згідно якої воно будується, пов'язується з певним узагальненим значенням і є фактом мовної системи [22:205; 16:35].

Отже, протягом десятиліть, аж до другої половини XX століття, речення, зокрема СРПЧ, вважалось одиницею виключно мовленнєвою, що створюється спонтанно під час говоріння і в ніякому разі не розглядалось як знак системи мови.

СРПЧ відображає певну ситуацію, тобто кінцевий продукт семіотичного акту, тому його слід вважати повноцінним мовним знаком, бо тільки повний знак-речення безпосередньо і однозначно вказує на референтну ситуацію [22:205]. На відміну від речення слово є частковим знаком, складником повного знака-речення, хоча воно і має окремий референт [23:24].

Речення повністю відповідає визначенню знака як елемента, що сприймається органами чуття людини [24:7]. Речення, як мовний знак, виконує розрізнювальну функцію, бо різним ситуаціям відповідають різні висловлення. Речення як знак має узагальнений характер, оскільки вказує не на всі деталі ситуації, а тільки на деякі, що слугують підставою для номінації й розуміння [25:158]. Узагальнена властивість речення-висловлення виявляється і в його відносній незмінності, тому що у схожих ситуаціях використовуються подібні або однакові висловлення. Модель речення має віртуальне системне значення, його реалізація висловлення – актуалізований зміст [26:349]. Предикативність висловлення є чинником, який позначає співвіднесеність висловлення з певною ситуацією, що також є підтвердженням знаковості речення взагалі та СРПЧ зокрема [27:74].

С.Д.Кацнельсон [1:395], Г.Гійом [28:34] прихильники антизнакової теорії речення вважають, що висловлення не можуть бути знаками системи мови, бо їх необмежена кількість не дає можливості утворити систему. Цими авторами запроваджується думка про те, що висловлення знаходиться за межами системи знаків в силу своєї чисельної необмеженості. Однак, поняття системи знаків можна визначати по-різному [29:306]. Розрізнюють внутрішню і зовнішню системність знакових систем [22:207]. Зовнішня системність відображає системні стосунки між власне предметними референтами, які охоплюються даною системою. Це спостерігається у таких галузях науки, де є обмежена кількість референтів. Внутрішня системність знаків полягає в тому, що вони складаються з певного набору одиниць більш низького рівня і ці одиниці знаходяться між собою у парадигматичних та синтагматичних відношеннях. Така формальна системність дозволяє конструювати нові повні знаки з часткових, що є дуже важливим для знакових систем з нефіксованою кількістю референтів. СРПЧ властива саме *внутрішня системність*. Як і інші мовні знаки, вони характеризуються значенням, тобто відношенням до референта, і смислом – засобом представлення референта в мові [30:48].

Первинною синтаксичною функцією СРПЧ є вираження часової залежності одної дії від іншої. У структурному плані СРПЧ в сучасній французькій мові характеризуються

наявністю двох/кількох предикативних частин і особливих засобів підрядного зв'язку, до яких відносяться: сполучники та сполучні слова й вираження.

СРПЧ у французькій мові характеризуються набором типових моделей, які в узагальненому вигляді представляють людське осмислення життєвих ситуацій. Подібно до того, як в семантичній структурі слова розрізняються денотат, або відображення одиничного об'єкта, який позначається в даний момент, і сигніфікат, тобто узагальнене відображення класу об'єктів або понять, так і в семантичній структурі синтаксичної одиниці – СРПЧ – можна розрізняти аналогічні два рівні відображення:

(1) *Il se récria quand elle lui parla de demander audience au ministre de la France d'outre-mer (Deforges RS:157).*

Висловлення (1) описує конкретні події, які відбуваються за певних обставин і відображають три суб'єкти (він, вона, міністр). Номінація цієї події складає денотат СРПЧ. Сигніфікатом речення є уявлення про часові відношення визначених подій, а саме одночасність двох паралельних дій в плані минулого.

(2) *La jungle est une mère pour eux, alors qu'elle est un piège mortel pour le corps expéditionnaire (Deforges RS:303).*

Висловлення (2) має спільні риси з (1) в тому, що вони обидва показують одночасність двох подій або станів у певних часових планах, що і є сигніфікативною основою для цих моделей речення. Денотат висловлення (2) відрізняється від денотату висловлення (1), бо вони описують різні екстралінгвальні ситуації.

Сигніфікативне значення синтаксичної форми складається зі взаємодії системно-мовного значення певної синтаксичної конструкції і категоріального значення її складників. Наприклад, конструкції "*P1 сполучник одночасності P2*", "*P1 сполучник передування P2*", "*P1 сполучник слідування P2*" позначають одночасність, передування та слідування двох взаємопов'язаних подій у часовому просторі.

Денотативне значення є більш складним, це конкретизація, мовленнєва реалізація сигніфікативного значення плюс урахування контекстуально-ситуативних чинників. В його формуванні беруть участь: конкретне лексичне наповнення; зв'язок висловлення з контекстом; співвіднесеність із ситуацією.

а) Конкретне лексичне наповнення:

(3) *Je suivais le lieutenant-médecin tandis qu'il allait de l'un à l'autre pour nettoyer les blessures et refaire les pansements (Deforges RS:38).*

(4) *Mémé Marocci s'étonna tandis que Pascal l'embrassait (…) (Cauvin:192).*

Висловлення (3), (4) мають спільне сигніфікативне значення – відображають дві одночасні події, проте різні денотативні значення, тому що описують різні ситуації, унаслідок чого різниться їх лексичне наповнення.

б) Зв'язок висловлення з контекстом:

(5) *J'ai apporté la totalité de mes économies dans un petit sac, je l'ai donnée aux agents du cadastre. Après, quand l'eau est montée pour la première fois, ils ont dit qu'ils ne l'avaient jamais vue au cadastre de Kampot, jamais, qu'elle n'avait jamais fait de demande de concession (Duras:98).*

Зміст висловлення (5), побудованого за моделлю "quand P1, P2" стає зрозумілим завдяки попередньому контексту.

в) Співвіднесеність із ситуацією. Конкретний зміст речення може бути уточненим за допомогою мовних засобів, що вказують на позамовні чинники. Наприклад:

(6) *Les voilà unis et, lorsqu'ils se retournent radieux, vers nous et font signe à leurs enfants de venir les rejoindre, j'ai, moi aussi, la certitude que Dieu, là-haut, les bénit (Boissard BGM:174),* коли дейктичні елементи мови "voilà; là-haut" передбачають вказівні жести автора повідомлення.

г) Розподіл інформації, або актуальне членування:

(7) *Quand je suis descendu du métro, ça m'a rappelé le bon vieux temps, quand M'am était encore à la maison, les vacances au Pompidou et tout ça (Beyala MA:286)* – основна інформація розміщується у підрядній частині СРПЧ.

д) Інтонація:

(8) *Mais lorsqu'elle avait rejoint ce premier petit jeune homme, acteur débutant aussi, au bord de la mer, qu'elle était la lumière? (Bon:189),* запитання виражається графічно (знаком питання) та інтонаційно, жодних граматичних маркерів (запитальних зворотів).

Отже, сигніфікативним значенням СРПЧ у французькій мові є позначення темпоральних відношень двох/кількох взаємопов'язаних дій у часовому просторі. Сигніфікативне значення відображає системне, мовне значення речення як знака. Денотативне значення слід розглядати у мовленнєвому контексті, бо воно представляє реалізацію мовного значення і ускладнюється ситуативно-контекстуальними чинниками.

СРПЧ є мовним знаком, бо будується відповідно до певної схеми і займає визначене місце в мовній системі, тобто має своє власне системне значення. Воно є одиницею мовлення, тому що реалізує в мовленні частково або повністю своє системне значення (відображає часові відношення між конкретними подіями реального життя) і містить характеристики ситуації мовлення. Цей висновок є підтвердженням тези В. фон Гумбольдта [30:78] про те, що мова відтворює нескінченну кількість речень, виходячи з кінцевої кількості знаків. У світлі сучасних теорій це положення можливо слід розуміти не стільки як додатковий аргумент проти теорії знаковості речення, скільки як доказ того, що мовна формула речення-знака є узагальнено моносемічною, а її мовленнєві проекції нескінченні.

В основі співвідношення між кількісно обмеженими мовними інваріантами та необмеженими мовленнєвими варіантами лежить найважливіший принцип економії мовної системи [31:9].

Пропонується вважати узагальнену мовну модель СРПЧ "P1 conjonction de temps P2" інваріантною для всіх висловлень, які здатні описувати різноманітні часові відношення між двома або кількома подіями. У роботі термін "*інваріант*" розглядається стосовно структурної схеми СРПЧ, яка має узагальнене значення в мовній системі [16:20]. Під час вивчення мовного інваріанта необхідно враховувати комплекс ознак одиниць, класів, категорій, що вивчаються [32:166]. Значення та функції інваріантних форм залишаються незмінними за будь-яких перетворень, що зумовлюються впливом навколишнього середовища.

Для СРПЧ мовним (системним) інваріантом є модель речення "P1 conjonction de temps P2". Вона відображає весь комплекс ознак, які властиві будь-якому реченню з підрядним часу. Структурна модель "P1 conjonction de temps P2" – це відображення часових відношень одно-/різночасності між кількома подіями реальної дійсності. Мовленнєві варіанти цієї моделі будуть враховувати характеристики ситуації мовлення, інтенції автора висловлення і позначати якесь одне конкретне часове відношення: одночасності, передування або слідування описуваних подій. Наприклад:

(9) *Il parlait à Danielle sans la regarder, alors que la secrétaire de Catherine, le visage levé vers lui, semblait suivre le mouvement de ses lèvres (…) (Gallo:105-106)* – висловлення відображає часове відношення одночасності між подіями.

(10) *Dès qu'elle eut prononcé ces mots, un immence soulagement l'envahit (Deforges BB:42)* – часове відношення слідування однієї події за іншою.

(11) *Gloire s'y prit un matin de grand soleil, avant que Lagrange s'y mette, pour le prier de l'emmener en voiture jusqu'à Rouen (Echenoz:211)* – часове відношення передування.

Усі наведені висловлення побудовані за інваріантною моделлю "P1 conjonction de temps P2", проте мовленнєві варіанти, враховуючи всі характеристики ситуації мовлення та

інтенції мовця, відображають тільки одне часове відношення: у висловленні (9) – одночасності; у (10) – слідування; у (11) – передування.

Мовний інваріант розуміється як частина певної ієрархічно побудованої системи синтаксичних моделей. Те, що є варіантом порівняно з більш високим рівнем системної ієрархії, може бути інваріантом по відношенню до елементів більш низького рівня [33:33]. У такому випадку конструкції зі спеціалізованими сполучниками часу можуть виступати як варіанти стосовно конструкцій із загальночасовими сполучниками. У той самий час конструкції зі спеціалізованими сполучниками стають інваріантами для їх мовленнєвих реалізацій. При аналізі кожної конкретної мовної синтаксичної моделі необхідно враховувати інваріантні/варіативні риси у межах аналізованої мікросистеми. Ж.Мешлер вважає, що мовні інваріанти можна розглядати як прототипові конструкції, які відповідають визначеній розумовій одиниці. Самі по собі такі конструкції є моносемічними. У мовленнєвих варіантах встановлюється відносне структурне та змістове співвідношення, і не завжди висловлення реалізує моносемію, іноді й полісемію.

У мовленні системні моделі речень "суб'єктивуються", актуалізуючись відповідно до інтенцій мовця та змісту ситуації контексту [34:134]. При цьому виділяються два аспекти речення: з одного боку, воно визначається мовною системою, з іншого боку – використанням мови індивідуумами. Така позиція знімає питання про належність речення тільки до системи мовлення і відносить речення до повноцінних мовних знаків, тоді як його складники стають частковими знаками [22:310-364]. Об'єктом номінації слова залишається елемент дійсності, а речення – визначений клас подій [там само:311]. СРПЧ реалізує дві знакові номінативні функції: мовну та мовленнєву. Подібна двоєдина функція передбачає подвійну номінацію подій. Перший крок у процесі номінації здійснюється моделлю речення, яка поєднує в собі синтаксичну форму та сигніфікативне значення. Синтаксична форма і її значення представляють "абстракції, які стали результатом узагальнення визначеної кількості речень, уживаних у мовленні; і вони розглядаються в типовому значенні" [35:25]. Визначаючи змістову двоплановість речення, Г.О.Золотова розрізняє лексико-синтаксичну та структурно-синтаксичну номінацію. Різниця між ними полягає в тому, що "лексико-синтаксична номінація використовує синтаксичні засоби заради власно номінації, структурно-синтаксична номінація орієнтована на службу синтаксису. Результатом структурно-синтаксичної номінації стають синтаксеми: віртуальні одиниці з їх функціонально-синтаксичними потенціями" [36:500]. В процесі подвійної номінації виявляються різні ступені співвідношення сигніфікативного і денотативного значення речення [37:66]. Таке узгодження є можливим, оскільки сигніфікативне значення речення є узагальненим, структурно оформленим у його мовній моделі.

По-друге, висловлення як мовленнєва реалізація речення співвідноситься з проміжком реальної дійсності, який воно називає. В.Г.Гак підкреслює, що висловлення репрезентує визначений зовнішній елемент, відрізок ситуації [26:352]. Це властивість речення-знака як комунікативної одиниці мови, яка виявляється в її реальному мовленнєвому функціонуванні, в її конкретному застосуванні [38: 76; 39: 85].

Структурно-семантична модель СРПЧ належить до сфери мовної системи. Модель СР відмежовується від мовлення шляхом абстрагування. У такому разі мовлення є первинним чинником, а мова – вторинним. Разом з тим для відтворення акту мовлення необхідно кожного разу звертатись до набору одиниць, моделей мовної системи. В.А.Звегінцев найважливішими характеристиками визначає змістову закінченість висловлення і його комунікативну орієнтацію, усе інше стосується сфери мови як певної упорядковуючої абстрагованої системи [40:176]. Безумовно, мовна система, а саме підсистема складного речення, структурно регламентує свої одиниці в мовленні. Зв'язок висловлення з

референтною ситуацією або подією здійснюється через певну структурно-семантичну модель речення [41:103].

При виділенні аспектів СРПЧ зберігається подвійна орієнтація на його семантичний план. При цьому структурний аспект містить в собі і синтаксичну семантику, і синтаксичну форму. Денотативне значення міститься у змістовому аспекті висловлення [42:85]. Аспекти СРПЧ як мовної одиниці по-різному співвідносяться з системою мови та з мовленням. Структурна організація характеризує речення як одиницю мови. Змістовий аспект висловлення є спрямованим на мовлення [43:48]. Однозначність складного речення-знака в системі мови здатна набувати різноманітних значень у мовленні залежно від конкретної ситуації.

Проблема симетрії / асиметрії денотативного і сигніфікативного значень мовного знака грає важливу роль в мові і надає складнощів для теоретичного осмислення фактів мови. Першим у російському мовознавстві, хто загострив увагу на асиметричному дуалізмі мовного знака був С.Карцевський, він наголосив на багатозначності/синонімії мовних явищ, що є наслідком розходження плану вираження і плану змісту мовного знака [22:106]. У французькому мовознавстві проблема збігу/незбігу сигніфікативного та денотативного (або мовного і мовленнєвого) значень розглядали, зокрема, Е.Бенвеніст [44:246], Г.Гійом [28:127].

Г.Гійом вважав, що визначальна роль мовної системи "полягає у наданні мовленню широкого вибору конкретних значень на підставі мовних форм, з яких складається система. Значення однієї системної форми передбачає визначений діапазон конкретних значень у мовленні" [28:83]. Таке розрізнення мовних та мовленнєвих значень засновується на двох лінгвістичних реальностях: віртуальній, потенційній, мовній та актуалізованій, мовленнєвій. У мовній системі знак є віртуально однозначним, потенційна однозначність або багатозначність властива мовному знакові в мовленні. Існує два види позначуваного – у мові та в мовленні [2:177]. Позначуване в мові це узагальнене поняття, позначуване в мовленні – це образ денотата, або референта. Мовне та мовленнєве позначуване поєднані між собою мовним знаком. При переході від мови до мовлення відбувається скорочення об'єму мовного поняття, тому що в системі мови поняття має свій повний об'єм, який містить в собі усі можливі мовленнєві значення мовної одиниці [45:44]. Скорочення обсягу віртуального позначуваного, тобто скорочення узагальненого поняття, призводить до появи в мовленні завжди одного часткового значення, яке обумовлене мовленнєвою ситуацією.

Отже, мовленнєве позначуване виявляє деяку частку об'єму мовного позначуваного. В умовах іншої ситуації мовленнєве позначуване може виявити і повний об'єм мовного позначуваного. Під час мовлення відбувається перехід від узагальненого поняття до одного з часткових понять, які складають повний об'єм визначеного узагальненого поняття. У мовленні відбувається заміна мовного знака, який містить узагальнене поняття, що існує у свідомості людини на початку процесу, на мовленнєвий знак, що відображає лише один бік, одне значення узагальненого абстрактного поняття та слугує засобом позначення референта. В мовленні у свідомості його учасників відбувається безперервне поєднання часткового значення із загальним.

Мовна та мовленнєва однозначність моделі СРПЧ розрізняються як узагальнене та конкретне значення, які мають неоднакову референтну орієнтацію. У мовній системі модель речення має тільки одне віртуальне значення, потенційна однозначність/багатозначність властива їй в мовленні. Це пояснюється тим, що в мовній системі модель знаходиться поза реальними референтними зв'язками. Семіотичний аспект значення моделі речення належить рівню мовлення, висловленню. Семантика денотативного значення базується на референтних зв'язках, денотативна основа яких може бути різною [46:49]. Наприклад, референтна розповідь може не мати відповідного суб'єкта в об'єктивній дійсності, оскільки референтом розповіді є продукт творчої фантазії автора і віра в його реальність [47:158]. У такому

випадку говорять про "нереферентний тип повідомлення" [48: 19; 49: 179]. Актуалізована пропозиція завжди зберігає референтні відношення зі змістом реальної або ідеальної ситуації. Референційна функція пов'язана з процесом номінації і є своєрідною "зовнішньою" опорою мовного знака [50: 20].

Яскравим прикладом однозначності мовного знака-речення в мові та його одно-/багатозначності в мовленні є СРПЧ, які в ситуації мовлення своє темпоральне значення ускладнюють іншими змістовими відношеннями (умовними та причинно-наслідковими).

(12) Quand je me projette dans le futur, je deviens une chose géante (Beyala:183).

(12a) Si je me projette dans le futur, je deviens une chose géante.

(13) Lorsque, au lendemain de notre aventure, je m'étais décidée de lui parler du Samouraï, il avait songé à s'y inscrire (Boissard:333).

(13a) Comme, au lendemain de notre aventure, je m'étais décidée de lui parler du Samouraï, il avait songé à s'y inscrire.

Мовний знак "P1 quand (lorsque) P2" на системно-мовному рівні позначає широкий спектр темпоральних відношень між подіями. В мовленні це узагальнене часове значення може супроводжуватися іншими, наближеними до часової семантики. В мовленні системне значення темпоральності може стати субстратом, на який накладаються додаткові змістові відношення. Іноді мовець використовує мовну модель СРПЧ для того, щоб, крім часового відношення, передати умовні – висловлення (12) (12a), або причинно-наслідкові (13) (13a).

Таким чином, СРПЧ є водночас і складним знаком системи французької мови і знаком мовлення. Особливістю структури СРПЧ у французькій мові є те, що кожне речення-висловлення будується за певною схемою-моделлю, яка є знаком мовної системи. Модель СРПЧ має власну будову та ієрархічну підсистему варіантів моделі. Особливістю семантики СРПЧ є те, що на рівні мовної системи модель речення займає певне місце і має узагальнене значення. У мовленні модель речення актуалізується у вигляді висловлення, зміст якого формується на підставі системного значення моделі й ускладнюється інтенціями мовця та контекстуальними нюансами ситуації мовлення.

Системно-функціональний підхід поширює можливість дослідження мовних моделей та мовленнєвих реалізацій складних речень з іншими типами підрядних як одиниць мовної системи та мовлення.

ЛІТЕРАТУРА

1.*Кацнельсон С.Д.* Категории языка и мышления. Из научного наследия. – М.: Языки словянской культуры, 2001. – 851с. 2.*Кочерган М.П.* Загальне мовознавство. – К.: Видавничий центр "Академія", 2006. – 463с. 3.*Арно А.*, *Лансло К.* Грамматика общая и рациональная: Пер. с франц. – М.: Прогресс, 1990. – 270с. 4.*Brunot F.* La pensée et la langue. – P.: Larousse, 1965. – 122p. 5.*Балли Ш.* Общая лингвистика и вопросы французского языка: Пер. с франц. – М.: Прогресс, 1955. – 255с. 6.*Guillaume G.* Principes de linguistique théorique de Gustave Guillaume. – Québec et Paris: Les Presses de l'Université Laval / P.: Klincksieck, 1973. – 279p. 7.*Хомский Н.* Синтаксические структуры // Новое в зарубежной лингвистике. – Вып.2. – М.: Изд. иностр. лит., 1962. – С.412-528. 8.*Dubois J. et Dubois-Charlier F.* Eléments de linguistique française: Syntaxe. – P.: Hermann, 1970. – 189p .9.*Gross M.* Grammaire transformationnelle du français. – P.: Edition d'Artrey, 1968. – 263p. 10.*Бархударов Л.С.* К вопросу о поверхностной и глубинной структуре предложения // Вопросы языкознания. – 1973. – №3. – С.50-61. 11. *Gardes-Tamine J.* Pour une grammaire de l'écrit. – P.: Bolin, 2004. – 239p. 12.*Теньер Л.* Основы структурного синтаксиса: Пер. с франц. (Вступ.статья В.Г.Гака). – М.: Прогресс, 1988. – 656с. 13.*Tesnière L.* Eléments de syntaxe structurale. – P.: Klincksieck, 1976. – 670p. 14.*Белошапкова В.А.* Современный русский язык. Синтаксис. – М.: Высшая школа, 1977. – 248с. 15.*Гак В.Г.* Теоретическая грамматика французского языка. – М.: Добросвет, 2000. – 832с. 16.*Почепцов Г.Г.* Конструктивный анализ структуры предложения. – К.: Вища школа, 1971. – 191с. 17.*Guillaume G.* Leçons de linguistiques de Gustave Guillaume 1948-1949. série A, Structure sémiologique et structure psychique de la langue française 1-2. 1, Québec et P.: Les Presses de l'université Laval et Klincksieck,) – Vol.1, 1971. – 269p. 18.*Гак В.Г.* К проблеме синтаксической семантики (семантическая интерпретация "глубинных" и "поверхностных" структур) // Инвариантные синтаксические значения и структура предложения: Доклад на конференции по теор. проблемам синтаксиса – М.: Наука, 1969. – С.77-85. 19.*Кокорина С.И.* О реализации структурной схемы предложения // Вопросы языкознания. – 1975. – №3. – С.73-83. 20.*Милько Т.В.* Ролевая полифония общих вопросов в модальном поле "вероятность" (на материале французского языка) // Вісник Харківського Національного ун-ту ім. В.Н.Каразіна. – 2004. – №636. – С.91-94. 21.*Арзикулов Х.А.* Языковая система – речевая система – речь // Единство системного и функционального анализа языковых единиц (материалы международной

конференции 12-13 октября 1999). – Белгород: БГУ, 1999. – Вып.IV. – С.10-12. 22.*Гак В.Г.* Языковые преобразования. – М.: Языки русской культуры, 1998. – 763с. 23.*Бойкова И.Б.* Структура знака и функциональные возможности языка // Композиционная семантика. Материалы третьей международной школы-семинара по когнитивной лингвистике 18-20 сентября 2002 г. Часть 11. – Тамбов: Изд-во ТГУ им. Г.Р.Державина, 2002. – С.24-26. 24.*Панфилов В.З.* Структура предложения и его признаки как языковой единицы // Структура предложения в языках различных типов. – Л.: Наука, 1984. – С.7-40. 25.*Ахманова А.С., Микаэлян Г.Б.* Современные синтаксические теории. – М.: Изд-во Московского ун-та, 1963. – 167с. 26.*Гак В.Г.* Высказывание и ситуация // Проблемы структурной лингвистики. – 1972. – М.: Наука, 1973. – С.349-372. 27.*Банару В.І.* Типы предикации во французском языке. – Кишинев: Штиинца, 1980. – 122с. 28.*Гийом Г.* Принципы теоретической лингвистики: Пер. с франц. – М.: Прогресс. Культура, 1992. – 217с. 29.*Общее* языкознание. Внутренняя структура языка. – М.: Наука, 1972. – 564с. 30.*Гумбольдт фон В.* Избранные труды по языкознанию: Пер. с нем. – М.: Издательская группа "Прогресс", 2000. – 396с. 31.*Скрелина Л.М.* Систематика языка и речевой деятельности. Лекция. – Л.: ЛГПИ им. А.И. Герцена, 1980. – 124с. 32.*Бондарко А.В.* Понятия "инвариант" и "прототип" в системе анализа грамматической семантики // Когнитивная семантика. Материалы второй международной школы-семинара по когнитивной лингвистике. 11-14 сентября 2000г. – Тамбов: ТГУ, 2000. – Ч.2. – С.166-168. 33.*Бондаренко А.Ф.* Моделирование структуры предложения (на материале французского языка). – Кишинев: Штиинца, 1984. – 133с. 34.*Кибрик А.Е.* Константы и переменные языка. – СПб: Алетейя, 2003. – 719с. 35.*Золотова Г.А.* Очерк функционального синтаксиса русского языка. – М.: Нака, 1973. – 351с. 36.*Золотова Г.А.* О перспективах синтаксических исследований // Изв. АН СССР. Сер. лит. и яз. – 1986. – №6. – Т.45. – С.500-514. 37.*Богданов В.В.* Семантико-синтаксическая организация предложения. – Л.: Наука, 1977. – 166с. 38.*Коммуникативный* синтаксис. – М.: Наука, 1984. – 127с. 39.*Кубрякова Е.С.* Номинативный аспект речевой деятельности. – М.: Наука, 1986. – 158с. 40.*Звегинцев В.А.* Предложение и его отношение к языку и речи. – М.: Изд-во МГУ, 1979. – 307с. 41.*Лещенко М.И.* Виртуальный и аспектуальный аспекты предложения. – Минск: Вышейшая школа, 1988. – 130с. 42.*Шмелев Д.Н.* Синтаксическая членимость высказывания в современном русском языке. – М.: Наука, 1976. – 150с. 43.*Attal P.* Questions de grammaire. – P.: Villeneuve-d'Ascq, 1999. – 220p. 44.*Бенвенист Э.* Общая лингвистика: Пер. с франц. – М.: Прогресс, 1974. – 447с. 45.*Реферовская Е.А.* Философия лингвистики Гюстава Гийома. Курс лекций по языкознанию. – СПб: Гуманитарное агентство. Академический проект, 1997. – 124с. 46.*Kleiber G., Schnedecker C.* La continuité référentielle. – P.: Klincksieck, 1997. – 194p. 47.*Charolles M.* La référence et les expressions référentielles en français. – P.: Ophrys, 2002. – 258p. 48.*Седых А.П.* Этнокультурные характеристики языковой личности (на материале французской языковой личности): Автореф. дис. … д-ра филол. наук: 10.02.19 / Белгородский гос. ун-т. – Саратов, 2005. – 43с. 49.*Серль Дж.* Референция как речевой акт // Новое в зарубежной лингвистике. – Вып. XIII. Лингвистика и логика (проблемы референции). – М.: Прогресс, 1982. – С.179-202. 50.*Корбозерова Н.М.* Концепція значення у теорії семантичного синтаксису // Вісник КДЛУ. Серія Філологія. – 1998. – Т.1, №1. – С.20-23.

ФУРМАН А.Р.

Львівський національний університет імені Івана Франка

ШЕВЧЕНКОЗНАВЧІ РОЗВІДКИ МИХАЙЛА РУДНИЦЬКОГО

Метою дослідження є висвітлити внесок Михайла Рудницького у вивчення світової рецепції творчості Т.Шевченка на основі його перекладознавчих і літературно-критичних розвідок, опублікованих у періодиці 20-х – 30-х років ХХст. Оскільки цей період залишився дотепер білою плямою в історії перекладу на західноукраїнських землях, постать М.І.Рудницького відома не багатьом. Більшість його перекладознавчих розвідок, в яких автор аналізує проблеми рецепції творчості Т.Г.Шевченка іноземними мовами, подає історію англомовної, франкомовної та іспаномовної Шевченкіани, були довгий час невідомими, адже друкувались у періодиці, що у радянський період зберігалась у спецфондах. Тим сумним фактом і зумовлено актуальність і новизну цього дослідження.

Особистість Михайла Рудницького – багатогранна. Він – громадський діяч, літературознавець, критик, письменник, журналіст, перекладач. У творчому доробку автора – праці з різних ділянок: літературознавчі монографії "Між ідеєю і формою"(1932), "Від Мирного до Хвильового"(1936); збірки новел та віршів "Очі та уста"(1932), "Нагоди та пригоди"(1929), "Змарнований сюжет"(1961); мемуари "Творчі будні Івана Франка"(1956), трилогія "Письменники зблизька"(1958 – 1964), "У наймах у Мельпомени"(1963); статті, театральні та кіно-рецензії, переклади з понад дванадцяти літератур, зокрема творів П.Меріме, А.Доде, Б.д'Оревіля, В.Шекспіра, Е.Бронте та ін. Участь М.Рудницького у літературному житті ХХ ст., головно Західної України, тривала більше ніж піввіку. Життєвий шлях М.Рудницького (1889-1975) був доволі важким, жив він в епоху змін політичних

режимів, окупацій та війн. Усі ці чинники впливали на творчість автора, яку дотепер досліджено не повністю. Найплідніший період діяльності автора припадає на 20-30-ті рр. ХХст., пов'язаний з пожвавленням літературного Галичини. М.Рудницький один із учасників поетичного угрупування "Молода Муза", професор Таємного українського університету (1922-25), літературний редактор газети "Діло"(1922-39), мистецького часопису "Назустріч"(1934-1939). Свої літературно-критичні, перекладознавчі статті та рецензії автор друкував здебільшого на сторінках цих часописів. Спектр літературних зацікавлень автора був доволі широким. Зокрема йому належала низка статей, присвячених шевченкознавству. Їх можна умовно поділити за двома аспектами, що аналізують питання перекладів та критики Шевченкових творів.

До перекладознавчих розвідок належать: "Шевченко на чужинних мовах" (1924), "Шевченко в західноєвропейських перекладах"(1932), "Шевченкові поезії в польських перекладах"(1936), "Шевченко в дев'ятнадцяти мовах"(1938), "Лірика Шевченка в західноєвропейських перекладах"(1938), "Твори Шевченка англійською, італьянською і французькою мовами"(1941). Як перекладач М.Рудницький долучився до франкомовної рецепції творів Т.Шевченка. Під час перебування у Парижі (1920-21), він спільно з французьким поетом Ф.Мазадом переклав два Шевченкові вірші: "Садок вишневий коло хати" та "І широкую долину...". Переклади надруковано у тижневику "France et Ukraine" (1920), який видавала дипломатична місія УНР на чолі з М.Тишкевичем, у номері, присвяченому пам'яті поета. Згодом ці переклади вміщено в "Повному виданні творів Т.Шевченка" у 16-ти томах. (Том 15 "Шевченко у чужинних мовах") [1:192]. У статті І.Дубицького "Шевченко на французькій мові" їх відзначено як найкращі тогочасні французькі переклади з Т.Шевченка [1:181]. Проте М.Рудницький був іншої думки про результат такої співпраці: незважаючи на те, що ці спроби близькі до адекватного відтворення Шевченкової поезії, у порівнянні з іншими французькими перекладами того часу, він наголошував, що не варто наслідувати такий метод праці, адже поет-перекладач мусить сам відчувати всі нюанси оригіналу і перетворювати їх, з урахуванням поетичних канонів [2:5].

У своїх статтях автор часто звертався до рецепції творів Т.Шевченка в інших літературах, зокрема в англомовному світі. М.Рудницький наголошував на проблемі "рівномірного" засвоєння творів Т.Шевченка європейськими мовами. У той час (20-ті рр. ХХст.) переважна більшість перекладів здійснювалась російською та польською мовами, доволі рідко з'являлися італійські чи французькі варіанти. На думку автора, тогочасні спроби перекладів Шевченкових віршів західноєвропейськими мовами (ідеться про англійську, італійську та французьку) не досягли високого літературного рівня. Це зумовлено насамперед відмінністю культурних зацікавлень та відсутністю достатньої кількості інформації про українську літературу в цих країнах, а також цілою низкою труднощів, що виникають при перекладі Шевченкових творів. Автор висловлював думку, тепер загальновідому, про те, що великих письменників треба перевтілювати, а не перекладати, для цього потрібно самому бути поетом. М.Рудницький закликає українських поетів перекладати твори Т.Шевченка європейськими мовами, адже не слід чекати, поки хтось з чужомовних письменників зацікавиться цим. Автор відкидає твердження про неперекладність таких творів як "Кобзар", зазначивши, що відтворення відповідного враження, яке виникає при прочитанні першотвору, вимагає глибоко розуміння оригіналу та ретельної, важкої праці. На думку автора, "тайна впливу твору на читачів лежить не в самих ідеях, висловлених у ньому, і не в тім, що ми поверхнево вважаємо його формою; вона залежить від дуже складних взаємин слова зі світом можливих асоціацій"[3:2].

Серед труднощів перекладу поезії Т.Шевченка М.Рудницький виокремлює питання перекладу національного колориту та історико-побутової символіки, що наскрізь пронизує

творчість поета. Окремі символи, що у тексті позначають історичні особливості національної традиції, здатні розбудити в уяві україномовного читача цілу низку споріднених образів. Але у перекладі вони втрачають своє символічне значення і не можуть викликати відповідні переживання у цільового реципієнта. Автор зазначає, що саме такі слова, які в іншомовному звучанні позначають невідомі поняття, загадкові історичні образи, зацікавлять читача: "силу впливу здобувають тоді нові слова та інші образи. Те, що для нас черпає свою міць з взаємин із чимось дуже близьким, ніжно рідним, приваблює чужинця саме завдяки тому, що воно наскрізь нове, фантастично далеке". Завданням перекладача є спершу самому задуматись над значенням окремих символічних образів, з'ясувати всі особливості контексту, історичні паралелі, ступінь емоційного навантаження, лише тоді намагатись передати поодинокими образами, хоча б споріднені тони зворушень, з тими, що виникають в українського читача. Поширена думка про те, що Т.Шевченко – поет загальнозрозумілий, шкодила деяким перекладачам, які не розуміли окремих місць з оригіналу і не змогли правильно зберегти не лише форму, а й зміст поезії. Перекладачеві слід відтворити елементи образності, що містять символічне значення, "зі свіжістю поета, що вперше відкриває нові предмети, гідні творчого захоплення" [3:2]. Автор уважає, що зацікавлення цільового реципієнта важко передбачити, адже на нього впливають також інші чинники, зокрема соціокультурний, що не залежить від літератури. Він проводить паралель із японською культурою, що була досить популярною у тогочасній Європі, завдяки економічному успіхові. Твори японських поетів, на думку автора, містять не менше нових і загадкових символів, не завжди зрозумілих європейцям, проте їх не перестають читати та перекладати. Цим прикладом М.Рудницький закликає ширити українські літературні надбання, перекладаючи їх різними мовами, з метою ознайомлення іноземного читача з ще одною, "надзвичайно колоритною європейською нацією" [3:2].

Поряд із проблемою збереження символічності образів Шевченкових поезій перекладачеві потрібно вирішити питання про відтворення національного колориту, зокрема особливостей побуту, українських традицій. Доволі часто перекладач натрапляє на реалії, що є звичними в мові оригіналу, проте цілком не зрозумілі іншомовному читачеві. М.Рудницький наводить низку реалій, які спричиняють труднощі при перекладі – *"кобзар", "бандура", "наймичка", "гайвороння", "туга"* і багато інших, без них поезія втрачає образність, настрій, певні асоціації. На думку М.Рудницького, перекладачі повинні шукати аналогії серед традиції цільової культури, проте в деяких моментах особливо характерні реалії слід передавати транслітерацією, даючи підрядкові пояснення.

Окрему увагу автор приділяє відтворенню гармонії Шевченкового вірша. М.Рудницький зазначає, що попри своєрідні закони віршування, які існують у кожній мові, твори цього поета характеризуються власною музикою поезії, спорідненою з мелодією української народної пісні. "Читаючи "Кобзар", піддаємось чарові нашої народної поезії; одноманітність рим в історичних думах, улюблені рефрени "думок", своєрідна символіка, зв'язана з народними віруваннями і побутом – це все незрозумілі атрибути краси для чужинця, що живе іншою історичною та літературною спадщиною" [3:2]. Автор наголошує на тому, що перекладачеві варто враховувати і рівень розвитку поезії в цільовій літературі, це має становити критерій, який не може бути нижчим у перекладі. Такі переклади, які не можна прирівнювати до оригінальних поезій іншомовних письменників, не в змозі привернути увагу читача. Коли йдеться про французьку, італійську чи англомовну літератури, то рівень перекладів повинен бути дуже високим не лише стосовно відтворення поетичних особливостей, для цього потрібно бути неабияким майстром слова. Перекладач таких великих письменників, як Т.Шевченка, мусить не одноразово вдаватись до інтерпретації тексту, виконуючи роль поета, який "спроможний додати оригіналу свіжості та нового блиску в іншомовному звучанні" [4:4].

Характеризуючи деякі існуючі переклади віршів Т.Шевченка, він виділяє таку

закономірність: “одні перекладачі тримаються занадто дослівно тексту і не в силі перетворити його в рівно вартісну поетичну форму, другі, дбаючи за нову форму, віддаляються від тексту так, що для ритму і рими додають свої прикраси, часто зовсім не відповідні для поетичного духу твору” [4:4]. Перекладач повинен докладати однакових зусиль для відтворення ідей та символів, що закладені у змісті вислову, та для збереження поетичності рядка. Також автор виокремлює помилкову тенденцію, зокрема серед існуючих польських перекладів, щодо монотонного відтворення ритму Шевченкових віршів, різноманітного, подекуди химерного. Як виняток, М.Рудницький подає польські переклади Б.Лепкого (1936), зазначивши, що, читаючи їх, не один українець зможе віднайти в перекладі певні деталі, на які досі не звертав увагу в оригіналі.

Окрім аналізу складних моментів перекладу Шевченкових творів та висловлених зауважень, М.Рудницький дає огляд рецепції поета в інших європейських літературах. Аналізуючи польські переклади до 1936р., автор не виокремлює жодних вдалих спроб, не зважаючи на велику кількість існуючих: збірки перекладів С.Твердохліба (1913), вибраних поезій Шевченка за редакцією М.Вороного (1921) та ін. Великим здобутком уважає він переклади, уміщені в чотирнадцятому томі видання, здійсненого за ініціативою Українського наукового інституту в Варшаві, з приводу 75-ліття смерті поета (1936). Зокрема, це переклади Б.Лепкого, Я.Івашкевича, М.Беньковської, Й.Лободовського, К.Думанського, П.Свєнціцького та ін.

Характеризуючи історію німецькомовного засвоєння Т.Шевченка, М.Рудницький виділяє діяльність І.Франка. Щодо інших німецькомовних перекладів, він зазначає, що “І.Франко – сам тонкий перекладач Шевченка на німецьку мову – критично ставився до різних, тогочасних спроб популяризації “Кобзаря” в перекладах. Зроблені в цій ділянці спроби іноземних перекладачів часто спотворювали думку поета і нездатні були перевтілити його майстерну художню форму” [5:9].

М.Рудницький приділяв окрему увагу англомовним здобуткам Шевченкіани, відзначивши ці досягнення, у порівнянні з іншими літературами. Автор виділив спробу перекладу шести ліричних поезій із “Кобзаря”, що належали письменниці Е.Л.Войнич (1911). Проте така незначна кількість перекладів, хоча й виконаних з поетичним вмінням, не змогли повністю передати індивідуальність українського генія, особливостей його таланту, вони могли б лише зацікавити інших до перекладів цього письменника. Він відзначав також пізнішу спробу перекладу П.Селвера, видану ним антологію нової слов’янської літератури прозою та віршем (“Anthology of Modern Slavonic Literature in Prose and Verse”, 1919). Щодо збірки перекладів Е.Дж.Гантера “Кобзар України” (“The Kobzar of the Ukraine”, 1922), М.Рудницький уважав, що попри наявність деяких вдало переданих рядків, ці спроби могли б лишень служити матеріалом для подальших перекладів. Загальні недоліки існуючих англомовних перекладів автор пояснював незнанням української мови та культури загалом, а також занадто слабим поетичним талантом перекладачів: “Вони борються за передачу поодиноких слів, пробують заступити той чи інший епітет, а не вміють передати плавного, нестримного ритму Шевченкової поезії, такого близького до живої мови поривного промовця. Оригінальну поетичну форму в Шевченка іноземні поети-перекладачі легко вважають примітивною, не відрізняючи її від народної поезії”[6:34]. Проте, перераховуючи здобутки англомовної Шевченкіани, автор не дає вичерпних відомостей, опустивши окремі факти. Зокрема не згадує про діяльність А.Гончаренка як засновника англомовної Шевченкіани, упущено низку інших перекладацьких спроб Ф.Лайвсей, П.Канді.

Автор зупиняється і на досягненнях французьких перекладів поета. З часу виходу першої ґрунтовної статті про Т.Шевченка, що належала Е.Дюранові (1876), здобутки у цій царині, на думку М.Рудницького, незначні. Серед спроб перекласти українського письменника, автор згадує А.Авріля (1896) та низку перекладів, уміщених у Антології

української літератури (Париж, 1921). Проте невисоко оцінює їх літературну вартість, зокрема через відтворення поетичної форми вільним, неримованим віршем, така тенденція панувала в той час серед французької перекладної літератури. Також автор наводить аналіз окремих невдач при спробі відтворення лексичного матеріалу оригіналу, зокрема реалій, із позначенням побуту чи національного колориту.

Незначними, на думку М.Рудницького, є італійські спроби перекладів Т.Шевченка. Незважаючи на певну схожість, (це, зокрема, стосується мелодійності звучання цих мов), що полегшує переклад поезії, на той час не існувало вдалих спроб відтворення. Автор гостро критикує В.Джусті за переклад вірша "Думи мої, думи мої...", де перший рядок частково залишається без змін в італійському варіанті бо реалію *"думи"* лише транслітеровано: *"O miei dumi, o miei dumi"*. Проте М.Рудницький упускає певні факти з історії італійської Шевченкіани, зокрема не згадано про перекладацьку діяльність М.Липовецької, авторки низки перекладів та статей про поета чи про існування окремих українознавчих видань, де чільне місце займали переклади Шевченкових творів, таких як "Noi e l'Ukraina", "Uraina" та ін..

Другий аспект шевченкознавчих статей М.Рудницького – це літературно-критичні розвідки та рецензії: "Старі і нові шляхи. Психоаналіза. Шевченко і заблукані вчені"(1926), "Шевченко і європейська критика (З приводу 70-ліття смерті поета)"(1931), "Шевченко в Європі"(1931), "Німецька збірка про Шевченка"(1937), "Збуденілі Шевченкові роковини"(1938), "Чи Шевченко європейський поет?"(1939) та ін. Автор аналізує рівень критичної думки з питань дослідження особистості письменника та трактування його творчої спадщини. Зокрема розглянуто проблему представлення постаті поета європейськими виданнями. М.Рудницький наголошував на потребі опрацювання нових моделей літературно-критичного методу, щодо аналізу творчої спадщини поета, орієнтуючись на високий рівень критичних підходів, що існували на той час у європейських літературах. Адже талант генія такої величини, як Т.Шевченко, вимагає високого рівня літературного аналізу. М.Рудницький розглядав творчість українського поета у світлі літератури європейської, наводячи певні паралелі з відомими письменниками у інших літературах.

Перекладознавчі зауваги М.Рудницького та висловлені ним літературно-критичні погляди з питань Шевченкознавства слід розглядати на тлі традиції, запровадженої І.Франком, М.Зеровим та іншими літераторами. Автор випрацьовує високий критерій оцінки іншомовних перекладів творів Т.Шевченка, враховуючи усі труднощі, що виникають при спробі їх адекватного відтворення. Він закликає українських поетів до перекладу Шевченкових творів, з метою поширення відомостей про українську культуру та літературу. М.Рудницький уважає необхідним орієнтуватись на європейську літературно-критичну традицію та враховувати здобутки українських письменників з метою кращого представлення творчої особистості поета. Автор наголошує на використанні порівняльно-історичного методу та осмисленні творчості Т. Шевченка в контексті світової літератури.

ЛІТЕРАТУРА

1.*Шевченко* в чужинних мовах. За ред. Р.Смаль-Стоцького. – Т.15 // Т.Шевченко. Повне видання творів у 16т. – Варшава-Львів: Український Науковий Інститут, 1938. – 427с. 2.*Рудницький М.І.* З нових книжок. І.Борщак: Шевченко у Франції. Нарис з історії французько-українських взаємин // Діло. – 1933. – Ч.117. – 10трав. – С.5-6. 3.*Рудницький М.І.* Шевченко на чужинних мовах // Діло. – 1924. – Ч.56. – 13бер. – С.2. 4.*Рудницький М.І.* Шевченкові поезії в польських перекладах // Діло. – 1936. – Ч.94. – 30квіт. – С.4-5. 5.*Рудницький М.І.* І. Франко на сторожі Шевченкового слова. // Іван Франко. Статті і матеріали. 1962. – Львів: В-во Львівського Державного університету імені І. Франка – 1962. – Зб.9. – С.5-17. *6.Рудницький М.І.* Твори Шевченка англійською, італьянською і французькою мовами // Література і мистецтво. – 1941. – №3. – С.33-35.

ХАРЧЕНКО О.В.
Межрегиональная Академия Управления Персоналом

САТИРИЧЕСКИЙ ПЛАН АМЕРИКАНСКОЙ ЭТНИЧЕСКОЙ ШУТКИ

Смеховые формы американского речетворчества долгое время оказывались на задворках официальной культуры – в фольклорных жанрах, в виде шуток и басен передаваемых за кружкой пива, свадебных обрядах, всевозможных народных праздников, проводимых на уровне штата, города, ранчо. В искусстве клоунов. И хотя в последнее время всё больше американских учёных и публицистов, таких как В.Раскин, В.Шиблес и другие обращаются к исследованию различных форм комического как с психологической, философской так и лингвистической точки зрения, тем не менее, всевозможные вербально-комические единицы американской культуры в целом недостаточно изучены современными исследователями и в этом заключается **актуальность** данной статьи.

С эстетической точки зрения комический эффект американской шутки, так же как и русского анекдота, и очевидно большинства других форм вербально-комического речетворчества, может быть остроумного, юмористического, сатирического, иронического и саркастического плана.

Целью данной статьи является изучение сатирического плана американской шутки. **Объектом** анализа мы выбираем этнические шутки гетеростереотипного плана поскольку с одной стороны они высмеивают, и бывает довольно жёстко, определённые черты характера и ценностные доминанты представителей разных этнических групп США, с другой стороны сглаживают расовые и межэтнические трения.

Сатирический план шутки достигается чёткой коммуникативной целью продуцента – вызвать презрительное отношение у реципиента к объекту развлечения всевозможными средствами комического воздействия (пародия, ироническая язвительность, насмешка), путём разоблачения какого- либо недостатка или порока у объекта развлечения. Сатира часто имеет уничтожающий характер по отношению к объекту смеха в то время как для юмора смех является коммуникативной целью, при этом юмор носит снисходительный и умиротворённый характер.

Неудивительно, что многие американские шутки характеризуются элементами сатиры, поскольку довольно часто в американских шутках один из персонажей шутки является объектом высмеивания и насмешки. Объект насмешки, хотя и нельзя назвать полноценным сатирическим образом, из-за небольшого размера шутки, в который не вмещается полноценное описание и характеристика персонажа, тем не менее, с нашей точки зрения таковым является, за счёт стереотипизации объектов высмеивания, что предполагает наличие определенного ряда ассоциаций связанных с персонажем, определённого визуального образа, определённого дискрипторного стереотипа с набором коннотаций.

Сатирический образ, как отмечает В.Полонский, является результатом «сознательного искажения, благодаря которому в предмете доселе скрытая комическая сторона и его внутренняя неприглядность…отклонение сатирического образа от обычного достигается за счёт заострения, гиперболизации, преувеличения, гротеска…фантастического сюжета» [1:4].

Российская исследовательница Ю.В.Щурина, при анализе вербально-комических единиц, утверждает, что этимологически прообразом анекдотов и более сложных вербально-комических форм речетворчества является шутка в виде бытовой реплики. Вторичные вербально комические формы включают шутливый афоризм, велеризм, эпиграмму, анекдот, диалогическую миниатюру. В качестве наиболее сложных вербальных форм комического она признаёт юмористический или сатирические рассказы., фельетон, сатирический роман [2:7]. С этим можно полностью согласится, добавив при этом, что среди американских шуток, пожалуй, самыми сложными по форме (на фоне шуток рассуждений, представленными в

основном минидиалогами в 3-7 предложений, так называемыми one-liners (шутками в одну строку, часто отвечающие на какой либо имплицитный вопрос, шутками в виде диалогических миниатюр, состоящих из вопроса и ответа, а также шуток описаний, которые обычно дают различные виды смешных классификаций) являются шутки повествования (шутки нарративы) с элементами сатиры.

Сама природа английского языка подразумевает широкое использование сатиры. Как отмечает В.Карасик в современных английских словарях выделяется 5 глаголов, которые соответствуют русскому глаголу «посмеиваться»- chuckle, chortle, snicker, snigger, titter, и 12 глаголов с общим значением «показывать неуважение к кому / чему-либо, высмеивая, презрительно усмехаясь»: sneer, scoff, jeer, gird, flout, gibe / jibe, fleer, taunt,twit,mock,ridicule,deride. При этом, «злобно высмеивать»-ridicule, deride, taunt, sneer; «жестоко»- twit; «оскорбительно»- scoff; «цинично, грубо»- sneer,jeer,gird ; «злорадно»- taunt; «вопреки нормам поведения»- mock, taunt ; «унижая»- ridicule; «громко высмеивать»- jeer; «гримасничая высмеивать»- fleer; «с кривой усмешкой»- sneer; «с презрительным смехом»- deride; «высмеивать передразнивая» -taunt, mock, twit, gibe; «добродушно высмеивая»- gibe [3:103].

Также В.Карасик утверждает, что «в английском языке связь между понятиями «смех-насмешка», судя по данным словарей, выражена в большей мере, чем в русском языке» [3:103]. Конечно, такое утверждение является спорным и неподтверждённым статистическими данными либо данными какого- нибудь серьёзного контент-анализа, тем не менее необходимо отметить, что концепты базового уровня категоризации «насмешка» и «высмеивание», как мы видим, широко представлены в тезаурусе английского языка посредством вышеперечисленных глаголов и существительных типа – mockery, scoff, sneer, gibe, taunt, и т.д. А сатира- это и есть насмешка, это и есть высмеивание, и таким образом даже по лексическому составу английского языка можно сделать вывод о том, что в английском юморе значительное место занимает злобный, оскорбительный и циничный юмор, отсюда мы вправе ожидать того, что и в американских шутах, включая этнические шутки, сатира должна быть представлена довольно широко.

Среди этнических и расовых стереотипов, как известно, выделяют автостереотипы (то что люди думают про свою этническую группу), и гетеростереотипы (то, что люди думают про другие этнические группы) [4:15]. В большинстве случаев эти два типа стереотипов не совпадают, поскольку каждая этническая группа рассматривает себя в более позитивном свете. Модели поведения, в том числе коммуникативного, свойственные своему этносу люди рассматривают в качестве нормы. Соответственно, модели поведения, речевые особенности, паралингвистические особенности, коммуникативные стратегии, свойственные другим этносам воспринимаются как отклонение от нормы и часто высмеиваются либо в мягкой юмористической, либо более жёсткой сатирической форме.

Рассмотрим в качестве репрезентативной группы американские шутки, в которых формируются гетеростереотипы и высмеиваются определённые черты характера и ценностные доминанты представителей различных этнических групп США. Фактически, все представленные в этой статье шутки имеют сходный состав персонажей: главный герой шутки- чаще один, а иногда группа представителей определённой этнической группы, и… всё. С главным героем шутки что-то происходит, что выявляет его стереотипную модель поведения, либо его в шутке с чем-то сравнивают (каноэ, пиццей, скамейкой в парке, ускоряющейся пулей и т.д.), либо его просто описывают, что создаёт стереотипный образ представителя определённой этнической группы. Всего в нашей базе данных этнических шуток США находится 1102 шуток взятых с популярных американских веб сайтов [5:1-25; 6:1-5; 7:1-15; 8:1-12; 9:1-15; 10:1-5; 11:1-15; 12:1-10]. Добавим при этом, что эти шутки мы считаем современными на том основании, что большинство этих шуток имеют свои рейтинги

популярности отмечаемые количеством посещений (кликов) пользователей ПК. Наиболее посещаемые шутки «выживают», наименее посещаемые, те, которые и превратились в шутки «с бородой» и к которым пропал интерес, убираются с вебсайтов, так что в результате естественного отбора остаются наиболее популярные и свежие шутки, Начнём с афро американцев поскольку шутки про эту этническую группу, а в нашей базе данных насчитывается порядка 270 современных шуток такого типа, являются наиболее многочисленными из этнических шуток. Общее количество афро американцев в США составляет порядка 35,9миллионов населения, а это 12,3% населения по данным переписи населения в 2000 году.

1) How do you get 12 black people in a Volkswagon beatle? Throw in a welfare check....How do you get them out?....Throw in a job application.

2) What‘s the definition of confusion? Fathers day in Harlem.

3) What is the difference between a black person and a park bench? A park bench can support a family of four.

4) What is faster then a black guy with a TV? His brother with a VCR.

5) What is the difference between Batman and a black man? Batman can go into a store without robbing.

6) Why are Blacks' palms white? Because they had there hands on the wall as God painted them.

7) What do you say if your T.V. is floating in the night? “Drop it Niga”

8) What‘s the difference between a pizza and a black man? A pizza can feed a family of six.

9) How come black people are so fast? Cause all the slow ones are in jail.

10) What does a black guy get for Christmas? Your bike.

11) How come black guys are like sperm? Only 1 in a million work.

12) Why do black people always have sex on their minds? Because they have pubes on their heads!

13) What does a black woman and an ice hockey player have in common? They both change their pads after 3 periods!

14) What do you call 100 black people running down a hill? Jailbreak.

15) How was break dancing invented ? When Black people were trying to steal hub-caps off of cars while they were moving

16) What is the fastest way to get around Harlem? Jump on a black guys back and yell cops!

17) Why do drug companies put cotton on top of their products? To let black people know they picked cotten before they sold drugs.

18) What do you call a white guy surrounded by 200 black guys?—WARDEN.

19) Why can't black people get on the internet? Because service providers don't offer basketball scholarships.

20) Two black guys and a mexican are in a car, who's driving? The police[1:1-4].

21) What does the KKK and Nike have in common? They both make black guys run faster.

22) Why is Stevey Wonder always smiling? Because he doesn't know he's black.

23) Why do black people like wide brimed hats? So birds can`t shit on their lips.

24) What`s the best place to hide your money when being robbed by a black person? A Book!

25) Why is basketball a black man's favorite sport? So he can steal, shoot, and run.

По форме все представленные на рассмотрение 25 шуток про афро-американцев представляют собой диалогические миниатюры состоящие из краткого вопроса (завязка шутки) и краткого ответа. (Из нашей базы данных только 20 шуток, порядка 10% шуток выборки, являются шутками повествованиями, все остальные шутки – это диалогические миниатюры).

Комический эффект в 3, 5, 8, 11, 13, 21 шутках построен на парадоксальном сравнении афро-американцев со скамейкой в парке, Бетманом, хоккеистом, пиццей и т.д. Затем идёт краткое объяснение парадоксального сравнения (развязка шутки), после чего традиционно следует психологическое озарение («insight»), ну и смех, либо по крайней мере улыбка (исход шутки).

Комический эффект во всех остальных девятнадцати шутках приведённых в качестве примера построен на нарушении логического прогноза и классического столкновения двух скриптов эксплицитного и имплицитного. Так на вопрос о том, как вы заставите 12 негров забраться в машину Фольксваген жук, вы строите определённые догадки (установить рекорд Гиннеса, поехать на баскетбольный матч), но ответ для вас неожидано бросить в машину чек социальной помощи. То же касается и второго вопроса о том, как вы заставите 12 негров выбраться из машины, вы можете предположить, что надо бросить в машину либо гранату, либо запустить слезоточивый газ, но ответ в этой шутке также нарушает ваш логический прогноз- надо бросить в машину бланк трудоустройства.

Рассмотрение шуток на уровне ключевых концептов и ценностных доминант показывает, что, с точки зрения белых американцев, в центре концептуальной картины чёрных американцев находится такие ценностные доминанты как «стремление зарабатывать криминальным путём» (шутки – 5, 7, 9, 10, 14, 15, 16, 17, 18, 20, 24, 25), «нежелание работать» (1, 3, 8, 11), секс (2, 12, 13), «баскетбол» (19,25), «нежелание учиться» (19, 24). Обращает на себя внимание тот факт, что почти 50% шуток представленных в статье (почти такую же цифру мы получаем в нашей общей выборке) относятся к ценностной доминанте «стремление зарабатывать криминальным путём».

Как мы видим, стереотипный афроамериканец стремится зарабатывать криминальным образом, работать и учится не хочет, а хочет заниматься сексом и играть в баскетбол.

Следующая группа этнических шуток касается мексиканцев и других представителей латиноамериканских стран, так называемых Latinos, которых в США насчитывается 43 миллионов, что составляет более 14% населения США [13:2] Влияние испаноязычных американцев и соответственно испанского языка на американский английский трудно переоценить. В трёх штатах, а именно Техас, Нью-Мексико и Калифорния они уже составляют большинство населения. По утверждениям некоторых филологов, количество заимствований из испанского языка слов в американском английском превысило десять тысяч [14:290]. Неудивительно, что шутки про эту этническую группу широко представлены в современном американском бытовом дискурсе. Шутки про эту этническую группу по нашим данным, а в нашей базе данных насчитывается порядка 185 шуток данного типа, являются второй по многочисленности группой современных этнических шуток .

1) What do you call fat Mexican people? Bean and Cheese!!!

2) How do you know if you have been robbed by a Mexican? Your dog is pregnant and your bike is gone

3) What do you call 2 Mexicans on the back of a fire truck? Hose A and Hose B (jose and jose).

4) Why do Mexicans refry their beans? Have you ever seen a Mexican do something right the first time?

5) What do you get when you cross a Mexican and a Vietnamese? A car theif that can't drive.

6) Why don`t Mexicans have olyimpic teams? Because the ones who can run, jump, or swim are already in the USA.

7) What do you call a bunch of Mexicans holding hands? A spicett fence (spic).

8) Why do Mexicans wear sombreros? God said, "Wear this because I am tired of looking at my mistakes!"

9) Why is a Mexican like a pizza? They are both small, greasy, and speak no English.

10) How many cops does it take to arrest a Mexican? Two, one to arrest him and the other to hold his oranges.

11) Why were there only 3,000 Mexicans at the Alamo? Because that is all they could fit in a pickup truck.

12) What is the first step in a Mexican cookbook? Steal a chicken.

13) What is Cuba's National Anthem? A- Row, Row, Row your boat....

14) How do you get 12 cubans in a shoebox? Tell them it floats.

15) How do you hide money from a Mexican? Put it under a bar of soap.

16) Why do spics drive lowriders? So they could drive while they pick strawberries.

17) What do you call a building full of Mexicans? A jail.

18) Why don`t Mexicans have a barbeque? The beans keep falling through the grill.

19) What is a Mexican without a lawnmower? Unemployed.

20) There are two Mexicans talking. One is a new resident of the town.

The first Mexican says to the other, "Hey, Vato, this town is pretty rough. All the Mexicans know how to fight. So watch your back." The other Mexican replies, "I don't need to worry, because I know Mexican Judo." The first Mexican asks, "What's Mexican Judo?" The second says, "Ju don't know if I have a gun; Ju don't know if I have a knife..."

21) Why are Mexicans so short? They all live in basement apartments.

22) Why are Mexicans so short? When they're young, their parents say, "When you get bigger you have to get a good job."

23) You know you are a Mexican if:

a) You have at least thirty cousins;

b) You are too short to go on rides in disney land;

c) You are in a 5 passenger car with 8 people in it;

d) There is more tequilla than punch at little Juanito`s birtday party.

24) How do you start a Mexican parade? Roll a quarter down the street!

25) How do you find a richest Mexican? Drop a dollar, whoever catches it is the richest one.

По форме все шутки этой группы за исключением двадцатой и двадцать третьей – это диалогические миниатюры состоящие из вопроса и ответа Двадцатая шутка представляет собой шутку повествование. Двадцать третья группа шуток – это комбинированная форма шуток рассуждения, и шуток описания, это минишутки рассуждение, которые, имплицитно подразумевают вопрос-In what case you are a Mexican? (Из нашей базы данных только порядка 10% шуток выборки, являются шутками повествованиями, все остальные шутки – это диалогические миниатюры либо мини шутки рассуждения).

Комический эффект в двадцати четырёх шутках построен на нарушении логического прогноза и классического столкновения двух скриптов эксплицитного и имплицитного. Так в 18 шутке на вопрос о том, почему у мексиканцев нет барбекю, напрашивается логически обоснованный ответ- потому что у них нет традиций связанных с приготовлением барбекю. Ответ нарушает этот прогноз – потому что «бобы падают сквозь решётку гриль» (Нет у них что ли мяса? Или может быть у них хватает ума на решетку гриль положить бобы?)

Комический эффект в 9 шутке построен на парадоксальном сравнении мексиканца с пиццей… Оказываются они похожи, потому что и пицца и мексиканец маленькие, сальные и не говорят по-английски.

При этом в ответах 11 и 14 шуток используется гротескная гиперболизация. Трудно себе представить 3 тысячи мексиканцев в кузове одного грузовика едущего на битву в Аламо или 12 кубинцев в упаковочной коробке для ботинок плывущих в США.

Отдельно надо сказать про 1, 3 и 7 шутки в ответах которых идёт парадоксальное сравнение мексиканцев с бобами и сыром, шлангами и «грубовато- острым» забором.

При сравнении мексиканцев с бобами и сыром идёт очевидно следующий подтекст: «bean»- помимо «соевого боба» также означает «удар бейсбольного мяча по голове», а «cheese» не только «сыр» но и «улыбка», то есть называя мексиканца «bean and cheese», имеется ввиду – его бьют по голове, а он радостно улыбается (очевидно близкое по значению к таким сленгизмам как «cheese monkey» или «happy idiot»). При сравнении мексиканцев со шлангами (hose) мы наблюдаем ассоциативное наложение, которое обычно происходит при обыгрывании многозначности или омонимии лексических единиц. Слово «Hose» помимо «шланга», как инструмента, означает также «жулик» либо испанское имя «Хосе». Так что принимая во внимание весь этот ассоциативный ряд, невольно улыбнешься. Что касается выражения «spicett fence» то оно в результате ассоциативной выводимости, которая основывается на деформации фонетической оболочки лексической единицы, и ассоциативного наложения, даёт следующие ассоцианты: «spicy»-острый, «spic»-прозвище мексиканцев в США, «fence»- забор, скупщик краденного, либо деревянная конструкция – что вместе даёт приблизительно следующее – «мексиканцы – это остро приправленные, деревянные и не очень умные скупщики краденного».

При рассмотрении части концептуальной картины белых американцев относительно испаноязычных граждан США, в первую очередь мексиканцев, нужно отметить, что главной ценностной доминантой этой этнической группы есть «стремление эмигрировать в США» – 6, 11, 13, 14, что касается главных оценочных концептов, характеризующих мексиканцев, то в первую очередь нужно отметить «бедность» – 1, 11, 12, 18, 21, 22, 23c, 24, 25, имплицитно –10, 16, 19, «стремление зарабатывать криминальным способом» – 1, 3, 5, 7, 12, 17, 20, «неумелость в работе» – 4, 5, 8, 18, «выполнение малоквалифицированной роботы» – 10, 16, 19, «неряшливость» – 9, 15, «маленький рост» – 9, 21, 22, 23b, «любовь к текиле» – 23d, «много родственников» – 23a. Обращает на себя внимание тот факт, что почти 50% шуток представленных в статье (в нашей общей выборке эта цифра ниже – 40%) относятся к концепту «бедность». Порядка 28% шуток представленных в статье относятся к такому оценочному концепту мексиканцев как «стремление зарабатывать криминальным способом» (в общей выборке эта цифра доходит до 30%), при чем делают это мексиканцы неумело, в то время как в шутках про афроамериканцев криминальный профессионализм последних не подвергается сомнению.

Как мы видим, стереотипный мексиканец, в первую очередь, беден. Он плох в роботе и если выполняет её, то в основном малоквалифицированную. Стереотипного мексиканца тянет на преступления, но и их совершает он неумело. У него маленький рост, он неряшлив, любит текилу и при этом имеет много родственников.

Этнические шутки про евреев не уступают по количеству шуткам про мексиканцев, а даже немного превосходят их по количеству. Несмотря на довольно немногочисленное в процентном отношении количество евреев в США (сравните 5, 6 миллионов евреев и 43 миллионов выходцев из латиноамериканских стран), при том, что большинство из них живёт в Нью Йорке, эта одна из наиболее динамичных групп населения США привлекает, даже судя по количеству современных этнических шуток, повышенное внимание американцев. В нашей базе данных мы обнаружили порядка 230 шуток про эту этническую группу. Рассмотрим примеры:

1) What is faster than a speeding bullet? A jew with a coupon.
2) Why did two jewish guys spend ten years in the desert? One dropped a quarter.
3) How was copper wire invented? Two jewish guys fighting over a penny.
4) Why do jews have big noses? Because the air is free!
5) What is the biggest dilemma faced by jews? Free pork!
6) What is the difference between a jew and a canoe? Canoes tip.

7) Moishe is driving in New York**.** He's late for a meeting. He's looking for a parking place, and can't find one. In desperation, he turns towards heaven and says, "God, if you find me a parking spot I promise that I'll eat only kosher, I'll respect Shabbas and all the holidays."

Miraculously, a place opens up just in front of him. He turns his face up to heaven and says, "Never mind, I just found one."

8) Did you hear about the bum who walked up to the Jewish mother on the street and said, "Lady, I haven't eaten in three days." "Force yourself," she replied.

9) Moishe walks into a post office to send a package to his wife. The postmaster says "this package is too heavy. Don‘t you want to buy another stamp?" Moishe replies "And that will make it lighter?"

10) What's the difference between a Jewish Mother and a Rottweiler? Rottweiler eventually lets go.

11) A jewish boy asks his father for twenty dollars. His father replied, "Ten dollars, what in the world do you need five dollars for, I'd be happy to give you a dollar, here's a quarter."

12) How do you know you have a queer Jew? He likes money more than girls.

13) A guy offers to buy a drink for an attractive young woman seated at a bar. She gives him the green light, so he goes to the end of the bar and whispers to the bartender to make up a Martini for her and to put some Spanish-fly in the drink. The bartender whispers back to say he's all out of Spanish-fly and all he has left is Jewish-fly.

"Jewish-fly?" Shrugging his shoulders, the guy says, "OK, put some of that in her drink."

As she sips on the drink, she gets more and more cozy, really warming up to the guy. Finally, she finishes the drink, leans over and whispers in his ear, "Let's go shopping."

14) Did you hear about the new tires, Firestein? They not only stop on a dime, they also pick it up!

15) If Tarzan and Jane were Jewish, what would Cheetah be? A fur coat.

16) Jack's Last Will and Testament. Jack has died. His lawyer is standing before the family and reads out Jack's Last Will and Testament: "To my dear wife Esther, I leave the house, 50 acres of land, and 1 million dollars. To my son Barry, I leave my Big Lexus and the Jaguar. To my daughter Suzy, I leave my yacht and $250,000. And to my brother-in-law Jeff, who always insisted that health is better than wealth, I leave my treadmill."

17) A successful Jewish man is one who makes more money than his wife can spend. A successful Jewish woman is one who can find such a man.

18) Why do Jewish Mothers make such good parole officers? They never let anyone finish a sentence.

19) The New York City school board has officially declared Jewish English, now dubbed 'Hebonics', as a second language. Prof. Schollman explains, "In Hebonics, the response to any question is usually another question -- plus a complaint that is implied or stated. Thus, 'How are you?' may be answered, How should I be, with my feet?'" Schollman provided the following examples from his textbook, Switched-On Hebonics.

(a) Question: "What time is it?" English answer: "Sorry, I don't know." Hebonic answer: "What am I, a clock?"

(b) Remark: "A beautiful day." English response: "Sure is." Hebonic response: "So the sun is out; what else is new?"

(c) Question: "Would you like to go riding with us?"

English answer: "Just say when."Hebonics answer: "Riding, shmiding! Do I look like a cowboy?"

20) If Microsoft were Jewish**:**

a) You would hear "Hava Nagila" during startup;

b) All computer viruses would be cured with chicken soup;

c) Your "Start" button would be replaced with a "Let's go. I'm not getting any younger." button.

21) America and Israel struck a deal to bolster each others Armies. The Israelis said they would like to exchange three generals for three generals. The Americans agreed, stating they wanted an Mechanized Infantry General to teach tactics, an Armor General to teach desert warfare, and a Mossad General to teach espionage. The Israelis replied and said they wanted General Electric, General Motors, and General Dynamics.

22) Abe and Moishe had a religious goods store on Delancey Street in New York. The neighborhood was changing. The Jews were moving to Westchester and the Puerto Ricans were moving in. "Abe, we have to move to Westchester," said Moishe. "We can't. This neighborhood is our life. We've been here for 33 years. Maybe we can start stocking Catholic articles too."

"What? Bis du in gantzen meshuggeh? We're Jews. No Catholic articles!"

But a month after Moishe agreed that they had to stock Catholic articles, so he said to Abe, "OK, call that Catholic supply house on Park Avenue."

Abe: "Hello, Catholic supply house on Park Avenue? This is Abe and Moishe's on Delancey Street. We want 100 autographed pictures of the Pope, 200 of those beads - what you call them, Rosaries? - and 500 crucifixes...and I need those things here tomorrow."

"OK, Sir. I got your order. But - tomorrow we don't deliver... it's Shabbos!"

23) Moshe wants to buy a parrot and goes to his local pet shop to see what they have. The assistant shows him a parrot and explains that this one is really quite special – it can speak most languages. So Moshe decides to test this out: "Do you speak English?" asks Moshe. "Yes," replies the parrot. "Parlez-vouz Fransais?" asks Moshe. "Oui," replies the parrot. "Sprechen sie Deutsch?" asks Moshe. "Jawohl," replies the parrot." Moshe pauses for a while, then asks the parrot, "Do you speak Yiddish?" The parrot shrugs its shoulders and says, "Nu? With a nose like this, what do you think?"

24) What does the waiter ask the group of dining Jewish mothers? "Is ANYTHING all right with you?"

25) A group of elderly Jewish men meet every Wednesday for a coffee and a chat. They drink their coffee and then sit for hours discussing the world situation. Usually, their discussion is very negative. One day, Moishe surprises his friends by announcing, loud and clear, "You know what? I've now become an optimist." Everyone is totally shocked and all conversation dries up.

But then Sam says to Moishe, "Hold on a minute, if you're an optimist, why are you looking so worried?" Moishe replies, "Do you think it's easy being an optimist?"

Рассматривая форму представленных шуток про евреев, нужно отметить, что только 12 шуток имеют форму диалогических миниатюр (вопрос-ответ), две шутки (17 и 20) представляют собой минишутки рассуждения, при этом двадцатая шутка подразумевает имплицитный вопрос – What would it be if Microsoft were Jewish? Остальные одиннадцать шуток (7, 8, 9, 11, 13, 16, 19, 21, 22, 23, 25) являются шутками повествованиями. Данные нашей обшей выборки немного отличаются, в ней порядка 55% шуток от общего числа являются шутками повествованиями.

Комический эффект большинства шуток, а именно семнадцати из двадцати пяти, построен на нарушении логического прогноза и на классическом столкновении двух скриптов эксплицитного и имплицитного (2-5, 7-9, 11-18, 21, 22). Так на вопрос о том, что было бы с пантерой Багирой если бы Тарзан и Джейн были евреями (шутка 15), мы можем предположить, что, очевидно, будучи благодарными ей, они бы подарили ей много мяса, либо забрали в мир людей, как равноправного члена семьи

Отдельно надо сказать про 18ю и 21ю шутку из этой группы, нарушение логического прогноза в этих шутках сопровождается лингвистической полисемией. Так в 21й шутке слова General используется в значении «генерал» и атрибутивной части названия компании. Так, американцы решив обменятся генералами с израильтянами для того, чтобы встряхнуть свои вооружённые силы, и попросив у израильтян генерала мотопехоты для улучшения

тактической подготовки своих войск, генерала бронетанковых сил для улучшения боевой подготовки в условиях пустыни, и генерала Моссада для обучения шпионажу, в ответ на свою просьбу получают ответную – …дать израильтянам (очевидно тоже на время) компании Дженеал Моторс, Дженерал Электрик и Дженерал Динамикс. В восемнадцатой шутке обыгрывается полисемия лексической единицы «sentence», которая используется в значении «тюремный срок» и «предложение».

В первой, шестой и десятой шутках комический эффект достигается парадоксальным сравнением представителей этой нации с ускоряющейся пулей, каноэ и ротвейлером. Так, в первой шутке например, на вопрос о том, что напоминает ускоряющуюся пулю, мы получаем ответ- еврей с купоном облигации (который мчится получить свои дивиденды). В шестой шутке мы также наблюдаем обыгрывание полисемии слова «tip», а именно значения «переворачиваться» (каноэ время от времени переворачиваются), и «давать чаевые», получается на вопрос о том, в чём разница межу евреем и каноэ, получаем ответ «каноэ переворачивается», и идёт имплицитный намёк на то, что «каноэ даёт чаевые», отсюда напрашивается вывод «евреи чаевые не дают и не переворачиваются» (непотопляемые).

В 19, 20, 23, 24 и 25 шутках комический эффект построен на тонких наблюдениях за поведением, структурами речи и внешностью евреев. Из этих шуток мы узнаём, что евреи США предпочитаю говорить о чём-то негативном, то есть жаловаться на что-то (Шутка 24: Что спрашивает официант у обедающих еврейских женщин? – Хоть что-то у Вас хорошо?) отвечать вопросом на вопрос, это мы, правда, знаем и по нашим одесситам (Шутка 19с-Ты не хотел бы покататься с нами? Кататься – шататься. Я шо похож на ковбоя?), добавлять к английским словам звук ш (sh) в начале слова. Как мы видим, такой элемент языковой маски одесского еврея, как клишированное «шокание» (использование звука «ш» вместо «чт» – «Я имею шонибудь сказать»), успешно прижился и в американских шутках.

Анализируя ту часть концептуальной картины американцев (скорее всего белых) которая относиться к евреям США, нужно отметить, что главной ценностной доминантой этой этнической группы есть «деньги», эксплицитно и имплицитно это видно в шутках 1, 2, 3, 8, 11, 12, 13,14, 15 17, 22 – это почти 45% шуток данной выборки (по нашей общей выборке эта цифра превышает 50%); затем идёт «хитрость» – шутки 7, 8, 9, 11, 21, 22 (24% шуток данной выборки, приблизительно такой же процент в 25% мы наблюдаем в общей выборке); хитрость тесно переплетена с «остроумием» – 9, 16, 19,20с, 21, 22 (также 24% нашей выборки, в общей выборке приблизительно такой же процент); «стремление пожаловаться на жизнь» – 19, 20с, 24, 25 (16% данной выборки, в общей выборке 10%); «стремление ответить вопросом на вопрос» – 9, 19, 25 (11% данной выборки, в общей выборке 15%); «уважение к своим религиозным праздникам» – 7, 22; «болтливость» еврейских женщин – шутки 10, 18. Замыкает ряд ценностных доминант наиболее важных для евреев знаменитая песня «Хава Нагила» – шутка 20а, и «куриный суп» – шутка 20b. Говоря о внешности представителей этой этнической группы, отметим, что в концептосфере американцев относительно евреев закреплён всего лишь один концепт «большой нос» - шутки 4, 23. Отдельно хотелось бы заострить внимание на такой ценностной доминанте как «стремление пожаловаться на жизнь». Как известно большинство евреев США живут в Нью-Йорке, по разным оценкам их общее количество колеблется от 3,5 до 5 миллионов жителей, так вот характеризуя речь жителей Нью Йорка, Билл Роджерс, американский публицист и исследователь советует, что с ними надо говорить «о чём угодно негативном…Ньюйоркцы абсолютно счастливы поболтать, когда есть на кого-то или что-то пожаловаться (мусор, погода, транспортное движение, реактивные самолёты). Посредством этого постоянного хныканья со слабительным эффектом, ньюйоркцы создают свой собственный корпоративный дух, чувство общности против общего врага – всех них [очевидно не ньюйоркцев]…» [15:225]. А вот ещё один совет от Барри Ритхолтц, который

утверждает что в Нью-Йорке надо «говорить быстро, резко и грубо, и это должно идти изнутри»» [15:224].

Таким образом, в отличие от других этнических групп, гетеростереотипный образ американского еврея, отражённый в этнических шутках США, характеризуется в первую очередь очень большой любовью к деньгам, хитростью, остроумием, стремлением поговорить о чём-то негативном, желанием ответить вопросом на вопрос, уважением к своим религиозным праздникам, любовью к Хаве Нагиле и куриному супу. Женщины имеют ещё одну дополнительную характеристику – болтливость. Что касается внешних характеристик представителей этой этнической группы, то представителям других национальностей бросается в глаза только их большой нос.

Следующая по численности этнических шуток идёт группа шуток про коренных жителей США – индейцев (Native Americans). В соответствии с переписью населения проведённой в США в 2000 году, принадлежность к коренным американцам подтвердили 4,5 миллиона жителей США. В нашей базе данных насчитывается порядка 104 шуток подобного типа (что почти в два с половиной раза меньше шуток как про мексиканцев, так и про евреев).

1) An Indian brave returns from a scouting trip and seeks out the Chief. "Chief, I have bad news, worse news and good news." The Chief asks for the bad news first. Scout says, "No more buffalo on reservation, we kill last one today." Chief asks for the worse news.Brave says, "Our land is being overrun by white men. They are coming by the thousands."Finally the chief asks for the good news.The brave says, "Chief, the white men tastes just like buffalo."

2) This Indian boy goes to his mother one day with a puzzled look on his face. "Say, mom, why is my bigger brother named "Mighty Storm"? "Because he was conceived during a mighty storm." "Why is my sister named "Cornflower"? "Well, your father and I were in a cornfield, when we made her." "And why is my other sister called "Moonchild"? "We were watching the moon landing while she was conceived." "Tell me, Torn Rubber, why are you so curious?"

3) An old Native American introduced his children to a foreigner," This is my elder son, his name is Bold Eagle. And that is my middle son, he is Brave Hawk, and that is my youngest child, my daughter Jet Bomber."

4) A family was visiting an Indian reservation when they happen upon an old tribesman laying face down in the middle of the road with his ear pressed firmly against the blacktop. The father of the family asked the old tribesman what he was doing. The tribesman began to speak..."woman, late thirties, three kids, one barking dog in late model, Four door station wagon, traveling at 65 m.p.h." "That's amazing" exclaimed the father. "You can tell all of that by just listening to the ground"? "No", said the old tribesman. "They just ran over me five minutes ago"!

5) A guy traveling through the prairies of the USA stopped at a small town and went to a bar. He stood at the end of the bar, ordered a drink, and lit up a cigar. As he sipped his drink, he stood there quietly blowing smoke rings. After he blew nine or ten smoke rings into the air, an

angry American Indian stomped up to him and said, "One more remark like that and I'll smash your face in!"

6) The tourist was admiring the Indian's necklace. "What is it made of?" she asked.

"Alligator's teeth," the Indian replied. "I suppose," she said patronizingly, "that they mean as much to you as pearls do to us." "Oh, no," he objected. "Anybody can open an oyster."

7) Dad, do you think that the American Indians were superior to the white men who took this land from them?" asked the young boy. "You bet," replied the father. "When the Indians were the sole occupants of this land, they had no taxes, no national debt, no centralized government, no military draft, no foreign aid programs, no banks, no stock markets, no nuclear weapons, and their women did all the work. What could be more superior to that?"

8) A Native American Indian came to New York for the first time and checked into a hotel. Tired from a long bus ride, he went right to his room. On the bed was a blanket. The Indian picked it

up and walked down to the lobby.Putting the blanket on the check-in-counter, he told the clerk, "Last man in room leave overcoat!"

9) Four Indian chiefs went into a restaurant for a bite. The maitre asked, "Do you have a reservation?" One Indian chief answered, "Certainly. In Arizona!"

10) A tourist stopped off at a small railroad station where, sitting by the side of the tracks, there were Indians selling their wares. The tourist saw a blanket he liked very much, and was told that the price was a hundred dollars. The tourist offered fifty. The Indian said, "Price is one hundred. Bargains like Manhattan you no get anymore!"

11).What`s the fastest thing on a Indian reservation? A beer truck.

12). What`s the second fastest thing on a Indian reserve? A mob of Indians chasing it.

13) How do you get a one armed Indian out of a tree? Pass him a beer.

14) What‘s the difference between a picnic table and a Native Indian ? One can support a family.

15) What do you call an Indian artifact? An empty beer bottle on the side of the road.

16) What do you call a Native American vegetarian? A poor hunter.

17) What happened to the Pilgrim who was shot at by an Indian? He had an arrow escape.

18) "Grandpa, don't you wish all the white men would go back to Europe?" the young Sioux asked. "Not till they pay us for the Black Hills!" the old man snapped defiantly!

19) An Indian man was violently whipping one of his young sons. A man passing by said. "Say now!" "Why are you whipping that boy."

"He lied to me." "He pushed over the out house and then told me he didn't do it."

“That is no reason to whip him. George Washington cut down a cherry tree and his father did not whip him to get to the truth.”

"Yeah but, George Washington's father was not in that Cherry tree when his son cut it down."

20) An old Wild West fort is about to be attacked. The wily old General sends for his trusty brave Indian Scout. "You must use all your years of skill in trying to estimate the sort of army we are up against here." The trusty brave Indian Scout laid down and put his ear to the ground... "Large war party," he says, "maybe three hundred braves, four chiefs, two on black stallions, two on white stallions. All have war paint ... many, many guns. Medicine man also with them."

"Good grief!" exclaims the General, "you can tell all of that just by listening to the ground???"

"No, General," replied the Scout, "I can see under the gate."

По форме 12 из 20 представленных в статье шуток – это шутки повествования, что касается нашей общей выборки в 104 шуток то в ней порядка 85 шуток представлены шутками повествованиями, а это порядка 85% от общей выборки. Отдельно надо сказать про 7 шутку – это комплексная шутка, которая частично является шуткой повествованием, частично шуткой рассуждением. Остальные шутки – это шутки, которые имеют форму диалогических миниатюр (вопрос-ответ). В общей выборке это 15%.

Комический эффект в большинстве шуток построен традиционно на нарушении логического прогноза и классического столкновения двух скриптов эксплицитного и имплицитного. Это касается 1, 4, 5, 9, 11-16, 18, 20. Так, например, в одиннадцатой шутке, на вопрос о том, что является самым быстрым предметом в индейской резервации, мы можем предположить что угодно, но не «грузовик с пивом». В девятой шутке нарушение логического прогноза обусловлено полисемией лексической единицы «reservation», которую официант воспринимает как «заказ», а вожди индейцев как «резервацию».

Комический эффект 2 и 3 шутки построен на смешных именах, которые отцы семейств коренных американцев дали своим детям. Представите девочку индианку с именем Реактивный Бомбардировщик и уже становится весело, не говоря уже о других именах.

В семнадцатой шутке комический эффект построен на ассоциативной выводимости. В результате нарушения орфоэпического нормативного стереотипа идиомы «to have a narrow

escape» (с трудом выйти из опасной для жизни ситуации) и пропуска звука «n» получается «to have an arrow escape» (ассоциативно получается- с трудом уйти от стрелы) при этом ассоциативная привязка с нормативной идиомой сохраняется.

В шестой и восьмой шутках комический эффект основан на смешных для белых американцев культурных реалиях коренных американцев – носить зубы аллигатора в качестве бус и одеяло в качестве верхней одежды.

В десятой шутке неожиданной является аллюзия связанная с «Манхэттенской сделкой», которую приводит индеец в качестве аргумента. Индеец не хочет продавать своё одеяло за 50 долларов вместо 100, которые он просит, и заявляет «сделок типа Манхэттенской больше не будет!» Как известно, во время этой сделки в 1637 году индейцы продали голландцам остров Манхэттен по истину за копейки, а именно за два топора, набор бус и горсть гвоздей, чем сильно удивили и рассмешили цивилизованное общество. Сравнение индейцем цены за одеяло и цены за проданный остров Манхэттен по крайней мере вызывает усмешку.

В девятнадцатой шутке комический эффект вызван, комической ситуацией, когда отец индеец бьёт своего младшего сына батогом, за то, что тот перевернул туалет во дворе, а после этого лгал и утверждал, что он этого не делал. Ситуация уже довольно смешна сама по себе, но когда в результате рассуждений прохожего и отца выясняется, что в туалете при этом, в падающем туалете, находился отец индеец, то становится ещё смешнее. Последующее сравнение этой ситуации с пафосной хрестоматийной ситуацией, связанной с молодыми годами Джорджа Вашингтона, который срубил вишню без спроса отца, но потом мужественно признался и не был наказан, всё это ещё добавляет юмора и остроты. То есть, фактически мы имеем в этой шутке комбинирование комической ситуации и неожиданного сравнения.

В седьмой шутке в результате рассуждения от противного белый отец доказывает своему сыну, что индейцы более высшая раса, поскольку у них в те далёкие времена ни банков не было, ни налогов, ни национального долга…. и жёны их выполняли всю роботу.. а ведь это мечта многих американских мужчин- сбросить домашнюю роботу на плечи своих жён, и при этом не иметь ни каких долгов, не платить никаких налогов. Рассуждение в этой шутке, как мы видим, нестандартное, но логически обоснованное.

Анализ шуток про коренных американцев на уровне ключевых концептов и ценностных доминант показывает, что, с точки зрения белых американцев, в центре концептуальной картины коренных американцев находятся такие ценностные доминанты как «воинственность» – шутки 1, 3, 6, 12, 17, 18, 20 (35% шуток статьи и 40% шуток выборки), «пиво» – шутки 11, 12, 13, 15 (20% шуток статьи и столько же в нашей выборке), «ненависть к белым»- шутки 1,17,18 и косвенно в 10 (20% шуток статьи и 25% нашей выборки), «уважение и соблюдение традиций», что проявляется в том, что коренные индейцы продолжают давать своим детям необычные, с точки зрения белых американцев, имена, продолжают прикладывать ухо к земле, носить и производить традиционную верхнюю одежду напоминающую одеяло, – эта ценностная доминанта проявляется в шутках 2, 3,4 , 6, 8, 10, 18, 20 (40% шуток статьи и 45% шуток общей выборки). Среди оценочных концептов характеризующих индейцев можно выделить «неспособность зарабатывать» – шутки 5, 14, «глупость» – шутка 13, 18.

Как мы видим, гетеростереотипный образ современного коренного американца (индейца), отражённый в этнических шутках США, характеризуется большим уважением и соблюдением своих традиций, воинственностью, ненавистью к белым американцам, тягой к пиву, неспособность зарабатывать и небольшой глупостью.

Среди популярных на сегодняшнее время этнических шуток США мы также обнаружили шутки про ирландцев, китайцев, поляков, русских, и арабов. Но количество шуток про эти этнические группы значительно уступают количеству шуток про афро-американцев, мексиканцев, евреев, коренных американцев- индейцев, вышеупомянутых в нашей статье.

Подведём итоги. В количественном плане, три главные этнические группы про которые рассказывают наибольшее количество шуток в США – это афро- американцы, евреи и мексиканцы. По данным нашей выборки в 1102 шуток, порядка 65% этнических шуток посвящены именно представителям этих этнических групп. С социолингвисти-ческой точки зрения представляется тот факт, что шутки про евреев занимают второе место в этой выборке (23% после 27% шуток про афро-американцев и 18,5% про мексиканцев), хотя по данным переписи населения США за 2000 и 2002 года количество афроамериканцев составляло 35,9млн (12,3% населения США), мексиканцев (имеется в виду Latinos) – 43 млн. человек (14%), евреев 5,6 млн.(около 1,8%). То есть, несмотря на семикратное численное превосходство мексиканцев по сравнению с евреями, шуток про евреев (имеются ввиду шутки гетеростереотипного плана) в США значительно больше.

Следующие три этнические группы, привлекающие в сатирическом и юмористическом плане повышенный интерес американцев, – это коренные американцы (4,5 миллиона или-1,5% населения США), ирландцы (34 млн. или 11%населения США) и китайцы (4,5миллиона или 1,5% населения США). С социолигвисти-ческой точки зрения, получается почти идентичная ситуация, что и с мексиканской и еврейской этническими группами. Несмотря на семикратное численное превосходство американцев ирландского происхождения, в современном американском фольклоре шуток про коренных американцев и китайцев фактически представлено столько же сколько и про ирландцев, по крайней мере по данным нашей выборки, в которой им посвящены по 9% шуток соответственно. Объясняется это, очевидно, тем, что как евреи так и коренные американцы являются более колоритными и яркими этническими группами чем мексиканцы.

С точки зрения формы шуток наиболее распространенными формами современных шуток являются шутки в виде диалогических миниатюры и шутки повествования, в нашей общей выборке – это 58% и 33% этнических шуток соответственно. При этом в случае с тремя этичными группами, а именно евреями, коренными американцами и ирландцами основной формой является форма шутки повествования, что составляет 62% от общего количество шуток. Что касается шуток про афро-американцев, мексиканцев и итальянцев, то здесь доминирует форма диалогических миниатюр (вопрос- ответ), в нашей выборке в шутках про эти три этнические группы такая форма встречается в 85% шуток.

С нашей точки зрения форма диалогических миниатюр более современная чем форма шуток повествований. Она стала популярной во второй половине XX века – периода стремительных изменений, информационных и цифровых технологий и по лингвистическому закону экономии усилий предпочтение стало отдаваться более кратким формам выражения мысли- минишуткам в одну строку (one-liners) и диалогическим миниатюрам. Среднее количество лексических единиц используемых в такого рода шутках, судя по нашей выборке, составляет 12 единиц. Такие шутки можно классифицировать как короткие шутки, поскольку длина среднего предложения используемого в СМИ США, согласно данным информационного агентства UPI, составляет 18 слов.

Шутки про евреев уходят в глубокую старину и имеют европейские корни, поэтому в случае с этой этнической группой преобладает более старая форма шуток – повествование. История евреев прослеживается по Библии где-то с V тысячелетия до нашей эры. Ну а с коренными американцами европейцы пилигримы с корабля Мейфловер начали вплотную общаться с 1620 года, то есть порядка 400 лет. И очевидно тогда, почти 400 лет назад появились первые шутки про индейцев. Из шуток того времени наиболее хорошо сохранилась в памяти современных американцев поистине реальный трагикомический анекдот из жизни Северной Америки – Манхэттенская сделка с коренными жителями Америки, которая была заключена в 1637 году.

Шутки про мексиканцев и афроамериканцев появились, очевидно, значительно позже. Массовая иммиграция мексиканцев произошла в США в конце XIX и на протяжении всего XX века. Отсюда более современные формы шуток. То же касается и афроамериканцев. Чёрные жители США получили формальную свободу в 1865 году, а реальную свободу только в 60е годы прошлого столетия, после того как в результате их массового движения практически все расистские законы и ограничения свобод были упразднены во всех штатах США. Вот тогда чёрных американцев, очевидно, и «заметили» острословы из числа белых американцев. Кто обратит внимание на раба, а свободный человек уже имеет свой почерк жизни, свои стереотипы поведения, он становится заметным.

Также к числу распространенных форм этнических шуток мы отнесём форму, которая традиционно начинается с You know you are Italian (Irish, Jewish, Chinese, Russian … etc) when… Такую форму мы характеризуем как комбинированная форма шуток рассуждения и описания. Мы обнаружили порядка 35 единиц такого типа шуток, что составляет порядка 3,5% шуток от общего числа шуток нашей выборки

В лингвистическом плане шутки повествования также отличаются от шуток диалогических миниатюр. В шутках повествованиях имеется два эксплицитных языковых слоя – слова автора и слова персонажей (персонажа) шутки. В шутках диалогических миниатюрах только один – слова автора. В шутках повествованиях даётся описание какой-то ситуации, при этом даётся ситуативный контекст (место, время, персонажи), в шутках диалогических миниатюрах на неожиданный специальный вопрос, даётся ещё более неожиданный логически не прогнозируемый ответ. Распространённым компонентом шуток диалогических миниатюр является наличие парадокса. Приблизительно в каждой шестой-седьмой шутке такого типа (опять же нашей выборки) в вопросе содержится парадоксальное сравнение представителя определённой этнической группы с каким то предметом (скамей или пицца), животным (собака ротвейлер), популярным персонажем (Бетмен например) и т.д.

Комический эффект в подавляющем числе рассмотренных этнических шуток вызывается столкновением двух скриптов (эксплицитного и имплицитного) и на нарушением логического прогноза, что подтверждает универсальную теорию В.Раскина о том, что в основе юмористического эффекта лежит столкновение двух контекстов, а юмористический эффект возникает, при наличии следующих условий: а) текст обладает несовместимостью, частичной или полной; в) две части текста определённым образом противоположны. По данным нашей выборки в 75% шуток, комический эффект вызван именно таким образом. В шутках про такие этнические группы как афроамериканцы, мексиканцы, и евреи порядка 10-20% шуток построены на парадоксальном сравнении представителей этих этнических групп с каким-либо денотатом живой или неживой природы. Особенно много подобного типа шуток про афроамериканцев (порядка 20%). Остальные способы вызывания комического эффекта малопродуктивны и явно недотягивают до роли основных.

Рассматривая стереотипные образы представителей разных этнических групп, нужно отметить, что все они являются результатом определённого искажения действительности

За счёт преувеличения, заострения, обобщения, иногда даже гротеска (возьмём в пример случай с грузовиком для 3000 мексиканцев) реципиенты данного типа шуток открывают имплицитно скрытые черты и ценностные ориентиры внутренней неприглядности представителей рассматриваемых этнических групп. В этом есть элемент трагичности, который, как ложка дёгтя в бочке мёда, придаёт определённую остроту комической стороне шутки.

Среди тех стереотипных образов, которые мы проанализировали в статье, наиболее полным и развернутым являются в первую очередь образ стереотипного еврея и во вторую образ коренного американца США. Судя по ценностным доминантам рассматриваемых этнических групп, в отличие от афроамериканцев, которые стремятся зарабатывать

криминальным образом, не хотят работать, любят секс и баскетбол (1 главный и 3 второстепенных параметра), евреи любят деньги, являются хитрыми, остроумными, жалующимися постоянно на жизнь, и отвечающими вопросом на вопрос людьми, которые уважают свои религиозные традиции, любят свою кухню и музыку, и у которых женщины очень болтливы (семь главных параметров, и 2 второстепенных). Тоже можно сказать и про коренных американцев стереотипный образ которых также принадлежит к наиболее развёрнутым и полным. Индейцы, судя по шуткам, характеризуются воинственностью, ненавистью к белым, страстью к пиву, уважением традиций, определённой глупостью, неспособностью зарабатывать (четыре главных параметра, и 2 второстепенных). Что касается других этнических групп, то как мы видим, описание их внешних характеристик занимает второстепенное положение в формировании этностереотипа. У евреев отмечается большой нос, у мексиканцев маленький рост, у коренных американцев подчёркивается наличие национальных элементов одежды (накидка напоминающая одеяло и бусы), у афроамериканцев чёрный цвет кожи, у ирландцев элементы внешней характеристики вообще отсутствуют. Налицо асимметрия в наличии внешних и внутренних характеристик при формировании этностереотипов различных этнических групп.

ЛИТЕРАТУРА

1.*Полонский В.В.* Сатира www.krugosvet.ru 2006. 2.*Щурина Ю.В.* Шутка как речевой жанр: Автореф.дис…канд.филол.наук. – Новгород, 1997. 3.*Карасик В.И.* Язык социального статуса. – М.: Гносиз,2002. 4.*Заблоцька К.В.* Українська та зарубіжна культура. – Донецьк: Донецький Державний Медичний університет, 2001. 5.*Jelsoft K.* Black Jokes. www.morticom.com 2006. 6.*Primeeval B.* Ethnic Jokes. www.myyearbook.com 2005. 7.*Bulletproof B.* Ethnic Jokes. forum.ebaumsworld.com 2006. 8.*Davidson L.* Ethnic Jokes. www.jokechallenge.com 2006. 9.*Comen S.G.* Ethic jokes. http://www.ahajokes.com 2005. 10.*Johnson.M.* Clean Jokes for a Dirty World.www.basicjokes.com 2006. 11.*Katzman.D.* Jokes www.aardvarkarchie.com 2006. 12.*Walkersville L.* Jewish Jokes.www.emmitsburg.net 2006. 13.*Columbia M.* Ethnic Jokes www.sekoj.com 2006. 14.*Caterinicchia D.* Carriers targeting young, tech-savvy Hispanics. AP. Oct. 23, 2006. 15.*Привалова И.В.* Интеркультура и Вербальный знак. – Москва: Гносиз, 2005. 16.*Rogers B.* How to Talk American. – Washington:Penguin, 1999. 17.*Total* Ancestry Category http://factfinder.census.gov, 2006. 18.*Italian* Americans. http://en.wikipedia.org, 2006.

ЦИМБАЛЮК К.А.

Київський національний лінгвістичний університет

ЕКСПЛІЦИТНІ ЛЕКСИЧНІ ЗАСОБИ РЕАЛІЗАЦІЇ СТРАТЕГІЇ ПОМ'ЯКШЕННЯ КАТЕГОРИЧНОСТІ ВИСЛОВЛЕННЯ В АНГЛОМОВНОМУ МЕДІЙНОМУ ДИСКУРСІ

Постановка загальної проблеми. Через свою неоднозначність та складність для визначення, явище пом'якшення категоричності, яке у зарубіжних дослідженнях отримало назву хеджінг, вже досить давно викликає інтерес дослідників.

Як комунікативне явище хеджінг отримав фрагментарне висвітлення в працях представників таких напрямків як логічна семантика (Дж.Лакофф), лінгвопрагматика (О.М.Ільченко, О.М.Старікова, А.В.Яхно, П.Браун, С.Левінсон, Д.Холмс), дискурс-аналіз (В.Шафе, К.Хайленд), теорія мовленнєвих актів (С.Блум-Кулка), етнопрагматика (Д.Томас, А.Вежбицька), соціолінгвістика (А.П.Мартинюк, І.О.Касимова, Р.Лакофф, Б.Крайслер), а також лінгводидактика (Дж.Скелетон). На сучасному етапі різних філологічних шкіл та напрямків розглядають хеджінг в різних типах дискурсу, зокрема, у науковому (О.М.Ільченко, О.М.Старикова), академічному (Дж.Скелетон), професійному (С.Блум-Кулка, П.Браун) та діалогічному (А.В.Ярхо).

Актуальність дослідження випливає із загальної спрямованості сучасних лінгвістичних досліджень на розгляд мовних одиниць в комунікативно-прагматичному та семантичному аспектах, що дозволяє виявити прагматичний потенціал вживання та функціонування мовних засобів-хеджів.

Об'єктом дослідження слугують фрагменти англомовного медійного дискурсу, що містять мовні засоби пом'якшення категоричності.

Предметом дослідження є мовні засоби реалізації стратегії пом'якшення категоричності в англомовному медійному дискурсі.

Матеріалом дослідження є газетні та журнальні статті американської і британської преси XXI століття.

Метою нашої статті є виявлення експліцитних лексичних засобів реалізації стратегії пом'якшення категоричності в сучасному англомовному медійному дискурсі.

Пом'якшення категоричності як мовленнєва стратегія представлена мовними сигналами – хеджами на лексичному, лексико-граматичному та синтаксичному рівні англійської мови за принципом експліцитності чи імпліцитності вираження ними значення пом'якшення категоричності. Експліцитні хеджі є контекстуально-незалежними, тобто їм притаманне значення пом'якшення категоричності як елемент їхньої лексичної чи граматичної парадигматики. Під парадигматикою ми розуміємо систему парадигматичних відносин, що пов'язують одиниці певного рівня (лексичного чи граматичного) або сукупність таких відносин. Імпліцитні хеджі є контекстуально-залежними, тобто вони набувають значення пом'якшення категоричності на рівні синтагматики.

Семантична структура багатозначного слова включає сукупність окремих лексико-семантичних варіантів лексичного значення слова (ЛСВ), кожен з яких представлений окремим значенням в складі слова так, як воно описується в словниках [1:298]. Аналіз нашого ілюстративного матеріалу та аналіз лексикографічних джерел виявив, що в англійській мові представлені багатозначні лексеми, які у своїх первинних або вторинних значеннях використовуються для позначення невпевненості та невизначеності.

Відомо, що кожен лексико-семантичний варіант в структурі багатозначного слова складається з мінімальних одиниць плану змісту, які називаються різними дослідниками по-різному: сема (А.Ж.Греймас), семантична ознака (Ф.Лаунсбері), аллосема (У.Гудінаф), семантичний маркер (Дж.Кац – Дж.Фодор), семантичний множник (Ю.Д.Асперсян, Ю.Н.Караулов), семантичний компонент (Дж.Майонез), фігура плану змісту (Л.Ельмслев), диференційна ознака (І.В.Арнольд), семантичний примітив (А.Вежбицька). З усіх найменувань термін "сема" виявився найбільш уживанішим. Цей термін використовується в працях як вітчизняних (Л.М.Волкова, О.О.Селіванова та ін.), так і зарубіжних лінгвістів (А.А.Уфімцева, І.А.Стернін, В.Г.Гак, А.Ж.Греймас, Ю.Найда, Б.Потьє та ін.). В лінгвістичній літературі зустрічаються різні визначення терміну "сема". Так, І.А.Стернін визначає сему як "семантичний мікрокомпонент, який відображає конкретні ознаки того явища, яке позначає слово" [2:44], Л.А.Новіков – як "мінімальну складову частину (компонент) елементарного значення" [3:116], а А.С.Кравец – як "семантичні компоненти значення слова, його загальні дискретні одиниці".

В цілому вчені згодні в тому, що сема – це мінімальна, гранична одиниця змісту лексеми, але при цьому немає єдиного погляду на природу семи: деякі вважають, що сема – це компонент значення, якому в реальній дійсності відповідає один якийсь "елемент" дійсності, інші бачать у семі лише дослідницький інструмент аналізу. Ми схиляємося до другої точки зори, визнаючи за семою роль операціональної одиниці. Компонентний аналіз в класичному варіанті використовується для аналізу повнозначних слів, проте були успішні спроби використання цього методу для аналізу службових частин мови, зокрема у роботах Волкової Л.М. [4]. Тому ми вважаємо за можливе використовувати цей метод для аналізу мовних засобів пом'якшення категоричності.

Одним зі способів виявлення сем є аналіз словникових дефініцій. Погляд на словникову дефініцію як на перелік семантичних компонентів лексичного значення і, відповідно, як на захований в ньому потенціал компонентного аналізу існує в семасіології

вже з 60-х років і є теоретично обґрунтованим в працях І.В.Арнольд, О.Ф.Арсентьевої, Ю.В.Караулова, А.М.Кузнєцова, В.В.Левицького, С.Г.Шафікова, В.Г.Гак. На основі робіт цих авторів, ми сформулювали наступні положення, які стали базою нашого аналізу словникових дефініцій та конкретної реалізації досліджуваних лексем в медійних текстах в цілях визначення їхньої семантичної структури:

1) сема, як правило, представлена через ту чи іншу мінімальну вербальну одиницю дефініції – лексему або словосполучення ;

2) сема не має суворо визначеної форми свого вираження в складі дефініції і може бути представлена різними лексемами; під лексемою (від грец. lexis — слово, вираз) ми розуміємо слово як самостійну одиницю мови, що розглядається у всій сукупності своїх форм і значень;

3) та чи інша лексема в складі дефініції може представляти декілька сем; під семою ми розуміємо мінімальну, граничну одиниця змісту лексеми;

4) для позначення лексеми, яка у складі словникової дефініції представляє ту чи іншу сему, ми будемо використовувати термін семно-репрезентаційна лексема (термін Ухіної Ю.Л. [5]); її як інструмент операціонального аналізу слід відрізняти від лексеми як компоненту словникової системи тієї чи іншої мови ;

5) під семою "НЕВИЗНАЧЕНІСТЬ" у роботі розуміється сема, яка виділяється при компонентному аналізі та є інструментальною одиницею аналізу, і виражає поняття невизначеність;

6) в свою чергу поняття невизначеність припускає можливість двозначного або багатозначного інтерпретування дійсності, фактів, станів тощо, яка у мові виражається словами, що не вказують на точні, однозначні значення;

7) оскільки сема "невизначеність" представлена в семантичній структурі цілої групи лексем, то вона розглядається нами як інтегральна, а отже, її можна назвати архісемою для усіх лексичних засобів пом'якшення категоричності.

В англомовному медійному дискурсі сема "невизначеність" представлена певним корпусом мовних одиниць. При аналізі словникових дефініцій лексем із значенням пом'якшення категоричності ми дійшли висновку, що сема "невизначеність" може бути виражена за допомогою семно-репрезентаційних лексем трьох типів:

1) семно-репрезентаційні лексеми першого типу, які у складі словникової дефініції експліцитно представляють сему невизначеності і у своєму словниковому значенні є позначенням власне невизначеності. До них належать чотири семно-репрезентаційні лексеми:

- "uncertainty", наприклад, у дефініції словосполучення *kind of* – " used to express uncertainty" (OD);
- "vagueness": *or so* – " suggesting vagueness"(OD);
- "not certain": *may* – "a possibility that something will happen or be true but this is not certain"(LD);
- "not sure": *perhaps* – "something may be true, but you are not sure"(LD);

2) семно-репрезентаційні лексеми другого типу, які у складі словникової дефініції експліцитно представляють сему невизначеності і у своєму словниковому значенні є позначенням невизначеної кількості. До них належать чотири семно-репрезентаційні лексеми:

- "approximately", наприклад, у дефініції слова *about* – "a little more or less than; approximately" (OD);
- "nearly": *around* – " nearly, approximately, about" (WD);
- "almost": *nearly* – "almost, not quite" (OD);
- "close": *approximately* – "an approximate number, amount, or time is close to the

exact number, amount etc" (LD);

3) семно-репрезентаційні лексеми третього типу, які у складі словникової дефініції експліцитно представляють сему невизначеності і у своєму словниковому значенні є позначенням потенційної можливості визначеності. До них належать вісім семно-репрезентаційних лексем:

- "likelihood", наприклад, у дефініції слова *may* – "used to express possibility or likelihood" (WD);
- "likely": *possibly* – "something may be true or likely, although you are not completely certain" (LD);
- "possibility": *might* – "a possibility that something may happen or may be true, but you are not at all certain"(LD);
- "possibly": *perhaps* – "it may be (that), possibly" (OD);
- "probability": *likely* – "suggests probability or an evidentiality that can reasonably be expected" (WD);
- "probably": *likely* – "something that will probably happen or is probably true" (LD);
- "perhaps": *possibly*– "perhaps , reasonably, conceivably" (OD);
- "maybe": *perhaps* – "possibly, maybe" (WD).

Серед *експліцитних лексичних засобів пом'якшення категоричності* виділяємо:

– модифікатори іллокутивної сили висловлювання (термін А.В.Ярхо [6]), а саме мовні одиниці – sort of/ kind of; or so / or something;

– апроксиматори, що містять сему невизначеності, а саме лексичні одиниці – nearly/ about/ around / approximately / almost. Апроксиматори – це слова та словосполучення, що використовуються для передачі приблизного значення [7:43];

– модальні дієслова, а саме may, might, could. Відомо, що список модальних дієслів досить довгий, проте нами розглядаються саме ці мовні одиниці, бо вони належать до групи модальних дієслів вірогідності (possibility modals) й у своїх основних значеннях передають ідею вірогідності або можливості певних подій, або стану речей у минулому, теперішньому чи майбутньому. Дієслова may, might, could зменшують загальну категоричність висловлення тому, що у своїй семантиці містять сему невизначеності, яка передає значення невпевненості у істинності пропозиції. Інші модальні дієслова вірогідності, наприклад, must не містять семи невизначеності, а навпаки передають значення впевненості у істинності пропозиції і не зменшують категоричність висловлення, а тому залишаються поза нашою увагою.

– модальні прислівники, а саме maybe, perhaps, probably, likely, possibly. Ми розглядаємо саме ці модальні прислівники, бо вони містять сему невизначеності й вводять некатегоричні висловлення;

– епістемічні дієслова, а саме seem to; appear to. Під епістемічними дієсловами розуміємо дієслова, які передають ступінь впевненості адресанта у істинності пропозиції;

– словосполучення, в семантиці яких міститься семи припущення і сумніву (to be not sure that…; to be expected to…).

Розглянемо детальніше підгрупу модифікаторів іллокутивної сили висловлення, а саме мовні одиниці **sort of/ kind of, or so / or something**. Вони позначають кількісну або якісну неточність, а отже, на наш погляд, належать до функціонально-семантичного поля некатегоричності. Розглянемо наступний приклад:

(1) Still, as an aide to the House leadership puts it, "the fight is not over". And with that <u>kind of</u> language, the battle over Terri Schiavo's legacy isn't likely to slimmer down anytime soon (Time, 4.04.2005).

У статті, приклад з якої наведено, йдеться про резонансну справу Террі Шіаво, яка триває вже більше 15 років. В 1990 році Террі Шіаво після перенесеної зупинки серця вийшла з коми, проте не прийшла до свідомості через пошкодження мозку. Через вісім років

її опікун та чоловік Майкл Шіаво звернувся до суду з проханням відключити апарат штучного харчування, але батьки Террі були проти і теж звернулися до суду. Декілька років справа розглядалася у різних судах і рішення приймалося то на користь Майкла, то на користь батьків Террі. В 2005 році ця справа розглядається конгресом США, який голосує за те, щоб цю справу мали право розглянути в федеральному суді. Проте той факт, що конгрес розглядав цю справу та проголосував за проект закону, а президент Буш підписав закон, що подібні справи можуть розглядатися в федеральних судах, викликав бурну негативну реакцію суспільства. Крім того, у конгресі також не було повної згоди щодо цього питання. До того ж, ця справа є певний прецедент, який тепер дозволяє політикам висувати законопроекти щодо подібних справ, які раніше розглядалися виключно судами окремих штатів. У наведеному вище прикладі автор коментує висловлення про те, що ця боротьба ще не закінчилася. Модифікатор "**kind of**" пом'якшує категоричність цього висловлення, тому що він зменшує його іллокутивну силу. Як відомо, іллокуція – це втілення у висловленні певної комунікативної інтенції, яка надає йому конкретної спрямованості. В даному випадку комунікативною метою адресанта було повідомити про певний стан подій у дійсності та висловити своє ставлення до цього. За допомогою "kind of language" автор вказує на те протистояння, яке виникло у конгресі стосовно розгляду подібних справ, проте він не називає його відкрито. Без цього елементу у висловленні, воно б сприймалося як більш категоричне, або й навіть іронічне.

Для усіх модифікаторів іллокутивної сили висловлювання спільною є інтегральна сема "невизначеність", яка є архісемою для усіх мовних засобів пом'якшення категоричності, та диференційна сема "неточність", яка відрізняє їх від інших засобів позначення категоричності.

Мовні одиниці **kind of/ sort of** є повними синонімами і це відзначають усі словники (див. LD, WD, OD). Так, значення **kind of/ sort of** визначається у словниках наступним чином: 1) used to express uncertainty; 2) slightly, to some extent; 3) used to express vagueness (OD); used to say that your description of something is not exact (LD); somewhat, rather, almost (WD). Виходячи з цих словникових дефініцій, робимо висновок, що сема "невизначеність" представлена в них через семно-репрезентативну лексему першого типу, яка у складі дефініції експліцитно її представляє, бо вона є у своєму словниковому значенні позначенням власне невизначеності. У випадку з **kind of/ sort of –** це лексеми **"**uncertainty" та "vagueness". На основі зібраного нами ілюстративного матеріалу та словникових дефініцій, можливо виділити два компоненти значення **kind of / sort of**, тобто дві семи: "невизначеність" та "неточність".

Сема I "Невизначеність".

Розглянемо наступний приклад:

(2) "In the high-end luxe market," Mr. Powers said, "it's becoming a competition for the right kind of eyeballs, and about prescreening and reaching the top 1 percent" (The New York Times, 26.12.2005).

У статті, приклад з якої наведено, йдеться про заплановане на лютий видавництво нового журналу, який розраховано на елітних читачів. Тираж цього журналу складатиме всього лише 25000 екземплярів. Журнал буде видаватися групою "SoBe News", президент якої Джеррі Паверс дає інтерв'ю газеті Нью-Йорк Таймс. Він підкреслює, що журнал розраховано на елітний ринок. Так, дане висловлення означає не лише тільки, що виникла певна конкуренція щодо змагання за елітних читачів, але також і те, що коло цих читачів не є чітко окресленим. Модифікатор "kind of**"** робить згадане висловлення некатегоричним, бо автор є досить обережним у окресленні майбутнього кола читачів.

Сема II "Неточність".

Ця сема у складі словникової дефініції експліцитно представлена семно-репрезентативними лексемами “not exact” та “to some extent”. Вона є диференційною саме для виразів **kind of/ sort of** та передає значення неточності.

(3) “I don’t think it’s the kind of book that Macy’s will want to advertise a white sale in,” he said (The New York Times, 26.12.2005).

Цей приклад наведено із тієї самої статті про видавництво елітного журналу “Related”. Джеррі Паверс цього разу говорить про те, що реклама у його журналі буде коштувати не менше 35000$ за сторінку, а тому, наприклад, мережа супермаркетів *Macy’s* (відома американська мережа, розрахована на середнього американця) навряд чи буде розміщувати у цьому журналі рекламу своїх розпродажів. У наведеному висловлені, вживаючи “*kind of book”*, автор має на увазі свій журнал “Related”, проте він не називає його прямо, а використовує стратегію позитивної ввічливості, щоб не бути занадто категоричним щодо фінансових можливостей супермаркету *Macy’s*.

Значення мовної одиниці **or so** визначається у словниках як: used when you cannot be exact about a number, amount, or period of time and you think it may be a little more than the figure you are mentioning (LD); suggesting vagueness or uncertainty about quantity (OD). Близьким до нього є значення мовних одиниць **or somebody/ something/ somewhere,** яке визначається у словниках як: expressing uncertainty or vagueness about a person, place or thing (OD); used when you are not being specific about which thing, person, place etc you mean (LD). Виходячи з цих словникових дефініцій, робимо висновок, що сема невизначеності представлена в них через семно-репрезентативну лексему першого типу, яка у складі дефініції експліцитно представляє сему невизначеності, бо вона є у своєму словниковому значенні позначенням власне невизначеності. У випадку з **or so /or somebody/ something/ somewhere –** це лексеми «uncertainty» та «vagueness». На основі зібраного нами ілюстративного матеріалу та словникових дефініцій, можливо виділити два компоненти значення **or so /or somebody/ something/ somewhere**, себто дві семи: “невизначеність” та “неточність”.

Сема I “Невизначеність”.

(4) We have to leave in five minutes or so.

(5) He is a manager or something.

Мовні одиниці **or so/ or something** описують ситуацію висунення положення *П* з вказівкою на те, що існує певна невизначеність щодо можливості *П чи не П***,** а отже висловлення з даним словом є некатегоричними. Так, висловлення (4) означає не лише те, що нам треба йти через п’ять хвилин, але також і те, що автор висловлення не впевнений, коли саме треба йти. Це друге значення передається саме за допомогою мовної одиниці **or so**. В обох прикладах, наведених вище, автор невпевнений у інформації, яка надається. Це значення невпевненості передається за допомогою мовних одиниць **or so** та **or something**.

Сема II “Неточність”.

Ця сема у складі словникової дефініції експліцитно представлена семно-репрезентативними лексемами “not exact” та “not specific”. Вона є диференційною саме для виразів **or so/ or something/ or somewhere/ or somebody** та передає значення неточності.

(6) ‘Duncan has been very unlucky with injuries to senior players. Huge chunks of the side have been missing over the last year or so’ (Daily Mail, 29.01. 2007).

У прикладі (6) для того, щоб не помилитися і не надати невірну інформацію щодо періоду, коли гравцю не щастило, автор використовує вираз **or so**, який сигналізує про неточність наданої інформації.

Розглянемо ще одну підгрупу експліцитних лексичних хеджів – модальні дієслова. Загально відомо, що модальність – це “функціонально-семантична категорія, яка виражає різні види відношення висловлювання до дійсності, а також різні види суб’єктивної кваліфікації того, про що повідомляється” [11:303]. До сфери модальності, крім всього

іншого, відносять градацію значень в діапазоні реальність – гіпотетичність – ірреальність та різну ступінь впевненості мовця в достовірності думки, яка формується у нього про реальність. Саме ця сфера модальності є визначальною у виборі тих мовних засобів пом'якшення категоричності, що мають модальну природу.

До експліцитних лексичних засобів пом'якшення категоричності належать модальні дієслова: **may, might** та **could**. На початку статті зазначалося, що ми розглядаємо саме ці дієслова, оскільки вони зменшують загальну категоричність висловлення на підставі того, що вони у своїй семантичній структурі містять сему невизначеності, яка передає значення невпевненості у істиності пропозиції.

Значення модального дієслова **may** визначається у словниках наступним чином: if something may happen or may be true, there is a possibility that it will happen or be true but this is not certain (LD); idicating possibility (OD); used to express possibility or likelihood (WD). На основі цих словникових дефініцій слова **may** робимо висновок, що сема невизначеності представлена в них через семно-репрезентативну лексему першого типу, яка у складі дефініції експліцитно представляє сему невизначеності, бо вона є у своєму словниковому значенні позначенням власне невизначеності. Це лексема "not certain". Крім того, сема невизначеності представлена в них через семно-репрезентативну лексему третього типу, яка у складі дефініції експліцитно представляє сему невизначеності, бо вона є у своєму словниковому значенні позначенням потенційної можливості визначеності. Це лексеми – "possibility" та "likelihood". На основі зібраного нами ілюстративного матеріалу та словникових дефініцій, можливо виділити два компоненти значення **may**, тобто дві семи: "невизначеність" та "припущення".

Сема I "Невизначеність".

Розглянемо наступний приклад:

(7)This month, Democrats <u>may</u> use procedural tricks to stop all Senate business and block a Republican effort to eliminate minority filibuster rights and jam through seven federal judges proposed by the President (Time, 11.04.2005).

У статті, приклад з якої наведено вище, йдеться про те, що зараз в парламенті США демократична партія знаходиться у меншості, а парламентська більшість – республіканська партія – робить все можливе, щоб законопроекти висунуті демократами не були проголосовані. Саме тому, демократи змушені шукати нові шляхи боротьби за вплив у конгресі. У прикладі (7) ситуацію можна описати за формулою "Х не є впевнений ні в П, ні не в П", де Х – адресант висловлення, П – положення, яке висуває Х, а компонент, який передає значення невпевненості – дієслово *may*. Таким чином, дане висловлення означає не тільки, що демократи можуть скористатися певними процедурними хитрощами для боротьби з опонентами, але й що існує можливість того, що все ж таки вони цього не зроблять.

Сема II "Припущення".

Ця сема у складі словникових дефініцій експліцитно представлена семно-репрезентативною лексемою "likelihood".

(8) There I examined some yellowing parchments and discovering shocking evidence that Chaucer – second only to Shakespeare as our greatest literary figure – <u>may</u> have been guilty of a rape (Daily Mail, 29.01.2007).

У статті, приклад з якої подано вище, йдеться про нещодавно знайдені архівні документи, які дають підставу припускати, що можливо видатний британський письменник Д. Чосер був причетний до зґвалтування неповнолітньої дівчини. У прикладі (8) ситуацію можна описати за формулою "Х припускає, що П, проте не знає напевно", де Х – адресант висловлення, П – положення, яке висуває Х, а компонент, який передає значення припущення – дієслово **may**. Так, наведене висловлення означає, що автор робить лише припущення щодо причетності Д. Чосера до злочину і не знає напевно, чи це так, чи ні.

Розглянемо дієслово **might**. Значення цього модального дієслова визначається у словниках таким чином: if something might happen or might be true, there is a possibility that it may happen or may be true, but you are not at all certain (LD); idicating possibility, expressing doubt or hesitation (OD); expressing a shade of doubt or a lesser degree of possibility (WD). Отже, **may** визначає трохи більшу вірогідність (50%), в той час як **might** виражає меншу вірогідність (30%). На основі цих словникових дефініцій слова **might**, робимо висновок, що сема невизначеності представлена в них через семно-репрезентативну лексему першого типу, яка у складі дефініції експліцитно представляє сему невизначеності, бо вона є у своєму словниковому значенні позначенням власне невизначеності. Це лексема "not at all certain". Крім того, сема невизначеності представлена в них через семно-репрезентативну лексему третього типу, яка у складі дефініції експліцитно представляє сему невизначеності, бо вона є у своєму словниковому значенні позначенням потенційної можливості визначеності. Це лексема – "possibility". На основі зібраного нами ілюстративного матеріалу та словникових дефініцій, можливо виділити два компоненти значення **might**, тобто три семи: "невизначеність", "припущення" та "сумнів".

Сема I "Невизначеність".

Розглянемо наступний приклад:

(9) That <u>might</u> provide a chance for Essex all-rounder Ravi Bopara, described as a 'livewire' by Vaughan yesterday (Daily Mail, 29.01.2007).

У статті, в якій йдеться про ситуацію в збірній Англії з крикету, повідомляється , що через травму капітана в наступній грі може прийняти участь інший гравець. У прикладі (9) ситуацію можна описати за формулою "Х не є впевнений ні в П, ні не в П", де Х – адресант висловлення, П – положення, яке висуває Х, а компонент, який передає значення невпевненості – дієслово **might**. Таким чином, дане висловлення означає не тільки, що Раві Бопара може взяти участь у наступній грі, але й що існує можливість того, що все ж таки цього не відбудеться.

Сема II "Припущення".

Ця сема у складі словникової дефініції експліцитно представлена семно-репрезентативними лексемами "may be true".

(10) 'Why stop at parents' education? We are approaching the point where students <u>might</u> be asked for details about parents cars, the number of en-suites or holidays they take' (Daily Mail, 29.01. 2007).

(11) When I began my research I had heard rumours there <u>might</u> be some dark secret which scholars had sought to dismiss or cover up (Daily Mail, 29.01.2007).

Автор статті, в якій йдеться про те, що тепер при вступі у вуз у Великій Британії, молоді люди мають надавати інформацію про освіту батьків, робить висновок, що це може призвести до того, що невдовзі вони будуть змушені повідомляти й більш конфіденційну інформацію. У прикладі (10) ситуацію можна описати за формулою "Х припускає, що П, проте не знає напевно", де Х – адресант висловлення, П – положення, яке висуває Х, а компонент, який передає значення припущення – дієслово **might**. Використовуючи дієслово **might** у висловленні, автор сигналізує, що це є лише припущення, а отже його твердження не є категоричним. У прикладі (11) дієслово **might** так само вказує на те, що висунуте положення є лише припущенням.

Сема III "Сумнів".

Ця сема у складі словникової дефініції експліцитно представлена семно-репрезентативними лексемами "doubt" та "hesitation".

(12) 'I'm 50/ 50 at the moment – I <u>might</u> do it again, but I <u>might</u> not,' he says mulling it over (Daily Mail, 29.01. 2007).

У статті повідомляється про 21-річного інваліда, який має таке саме право на статеве життя, як і здорові люди. У прикладі (12) ситуацію можна описати за формулою "Х сумнівається, що П", де Х – адресант висловлення, П – положення, яке висуває Х, а компонент, який передає значення сумніву – дієслово ***might***. Використовуючи дієслово **might** у висловлені, хлопець підкреслює, що він може знову піти на контакт з дівчиною за викликом, проте це є сумнівним.

Модальне дієслово **could** також входить до групи експліцитних лексичних хеджів. Значення цього дієслова визначається у словниках наступним чином: used to say that something is possible or might happen (LD); idicating possibility, expressing doubt or hesitation (OD); expressing a shade of doubt or a smaller degree of ability or possibility (WD). На основі цих словникових дефініцій слова **could** робимо висновок, що сема невизначеності представлена в них через семно-репрезентативну лексему третього типу, яка у складі дефініції експліцитно представляє сему невизначеності, бо вона є у своєму словниковому значенні позначенням потенційної можливості визначеності. Це лексеми – "possibility" та "possible". На основі зібраного нами ілюстративного матеріалу та словникових дефініцій, можливо виділити два компоненти значення *could*, себто дві семи: "невизначеність" та "сумнів".

Сема І "Невизначеність".

Розглянемо наступний приклад:

(13) That could hurt some of the larger, more liquid funds, which allow investors to take their cash out every two weeks or monthly (The Wall Street Journal, 25.05. 2006).

У статті йдеться про те, що зараз на ринку склалася така ситуація, коли певні інвестиційні фонди можуть втратити свій прибуток. У прикладі (13) ситуацію можна описати за формулою "Х не є впевнений ні в П, ні не в П", де Х – адресант висловлення, П – положення, яке висуває Х, а компонент, який передає значення невпевненості – дієслово **could**. Так, наведене висловлювання означає не тільки, що така ситуація на ринку може вплинути на поведінку інвесторів, але й те, що існує можливість того, що все ж таки цього не станеться.

Сема ІІ "Сумнів".

Ця сема у складі словникової дефініції експліцитно представлена семно-репрезентативними лексемами "doubt" та "hesitation".

(14) 'We could have wobbled and lost the game but they stood firm and steadied the ship. If we lose, I get the blame but the real pressure in those situations is on the players on the pitch' (Daily Mail, 29.01.2007).

Вище наведено цитату з інтерв'ю тренера футбольної команди, яка, не дивлячись на труднощі, виграла гру. Використовуючи дієслово **could** у висловленні, тренер говорить про те, що його команда могла б боятися перед грою, проте це є сумнівним, бо вони виграли гру. У прикладі (14) ситуацію можна описати за формулою "Х сумнівається, що П", де Х – адресант висловлення, П – положення, яке висуває Х, а компонент, який передає значення сумніву – дієслово **could**. Слід зауважити, що значення сумніву, яке передає дієслово **could**, підсилюється також синтаксичною структурою висловлення (підрядне речення з часткою *but*).

Висновки. Лексичні засоби пом'якшення категоричності поділяються на експліцитні та імпліцитні. Експліцитні лексичні хеджі є контекстуально-незалежними, тобто їм притаманне значення пом'якшення категоричності як елемент їхньої лексичної парадигматики. Проведений компонентний аналіз засвідчив, що сема "невизначеність" представлена в семантичній структурі усіх експліцитних лексичних хеджів, тобто вона є архісемою для експліцитних лексичних засобів пом'якшення категоричності. Аналіз імпліцитних лексичних хеджів складає перспективу нашого подальшого дослідження.

ЛІТЕРАТУРА

1.*Степанов Ю.С.* Номинация, семантика, семасиология // Языковая номинация. – М.: Наука, 1977. 2.*Стернин И.А.* Лексическое значение слова в речи. – Воронеж: Изд-во Воронежского ун-та, 1985. 3.*Новиков Л.А.* Семантика русского языка: Учеб. Пособие. – М.: Высшая школа, 1982. 4.*Волкова Л.М.* Семантика и прагматика частиц в современном английском языке (на материале частиц со значеним темпоральности). – Дис… канд. филол. наук: 10.02.04. – К., 1987. – 181с. 5.*Ухина Ю.Л.* Лексемы с метафорическим значением неопределённого количества в русском и английском языках // Русская и сопостовительная филология:Исследования молодых ученых / Под общ. ред. Андрамоновой Н.А. – Казань: Казанский гос. ун-т им. В.И. Ульянова-Ленина, 2004. – С.144-147. 6.*Ярхо А.В.* Комунікативна стратегія невпевненості в сучасному англомовному діалогічному дискурсі: Автореф. дис... канд. філолог. наук: 10.02.04. – Харків, 2004. – 20с. 7.*Channel, J.* Vague language. – Oxford: Oxford University Press, 1994. – 226p. 11.*Ляпон М.В.* Модальность // Лингвистический энциклопедический словарь / Под ред. В.Н.Ярцевой. – М.: Науч. изд-во «Большая российская энциклопедия», 2002. – С.303 -304.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1.*Webster's* New World College Dictionary. – New York: Macmillan USA, 1999. – 1716p. 2.*Oxford* Advanced Learner's Dictionary. – Oxford: Oxford University Press, 1989. – 1579p. 3.*Longman* Dictionary of Contemporary English. – Longman-Pearson, 2003. – 1949 p. 4. Time, 4.04.2005. 5. Time, 11. 04.2005. 6. The New York Times, 26.12.2005. 7.*Daily* Mail, 29.01. 2007. 8.*The Wall* Street Journal, 25.05. 2006.

ЦЮПА М.А.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ОМОНІМІЯ ТА АКРОНІМІЯ У ФРАНЦУЗЬКІЙ МОВІ

Постановка загальної проблеми та її зв'язок із науковими і практичними завданнями. Стаття присвячена дослідженню явища омонімії, притаманне акронімам у французькій мові і відповідає науковій темі кафедри французької філології Інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка "Графеміка та орфографіка сучасної французької мови" та є складовою теми університету "Європейські мови та культури в контексті глобалізації світових процесів (№ 01 БФ 047-01)".

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання графічних засобів сучасної французької мови було предметом вивчення багатьох вітчизняних та зарубіжних дослідників (Н.В.Бабченко, В.Г.Гак, Г.Г.Крючков, О.А.Лабенко, І.В.Ситдикова, О.В.Станіслав). Проблемою графічної форми омонімів займалися такі лінгвісти, як Г.Г.Крючков та О.А.Лабенко. Серед праць мовознавців, у яких досить докладно розглядалася проблема омонімії серед акронімів, можна назвати роботи Л.Ф.Сахібгареєвої, О.П.Шаповалової тощо.

Актуальність дослідження зумовлена постійним інтересом сучасних лінгвістів до абревіації шляхом акронімії, як одного із засобів словотворення французької мови. Процес вивчення акронімізації ускладнюється відсутністю детального і глибокого дослідження даного виду словотворення. Створення акронімів, омонімічних уже існуючим словам, є важливим щаблем у розвитку явища абревіації. Питання омонімії, яке спостерігається серед акронімів, а також проблема написання акронімів, що є тісно пов'язаною з вивченням процесу омонімії серед скорочених одиниць, вимагають відповідної уваги з боку дослідників.

Мета статті – визначити особливості акронімів, омонімічних уже існуючим словам або іншим акронімам у сучасній французькій мові.

Постановка завдання. Загальна класифікація видів акронімів-омонімів (омофони-омографи, омографи, омофони) французької мови; вивчення особливостей акронімів, омонімічних загальновживаним словам або іншим акронімам (графічне відображення порівнюваних лексичних одиниць, семантичний зв'язок між омонімами). Розгляд особливостей графічного відображення не франкомовних скорочень-омонімів на сторінках франкомовних видань або сайтів.

Подальші перспективи дослідження. Вивчити й класифікувати графічні засоби представлення лексикалізованих акронімів у сучасній французькій мові.

Акронімія як вид абревіації з кожним днем займає все міцніші позиції серед видів словотворення сучасної французької мови. При виникненні акронімів лінгвістами спостерігається цікава тенденція до створення скорочених одиниць, які стають омонімами вже існуючих слів. Такі акроніми іноді називають навіть власними термінами, як наприклад, «акронімами-омонімами» [Шаповалова:191] або «омоакронімами» [Сахібгареєва:61], а саме явище – «омоакронімією» [Сахібгареєва:61].

Л.Ф.Сахібгареєва під омоакронімією розуміє "створення скорочених одиниць, які співпадають за своєю фонетичною структурою із загальновживаними словами" [Сахібгареєва:61]. Основна ж особливість омоакронімів, на думку дослідниці, полягає в тому, що вони акумулюють значення вихідного словосполучення, а також у них привноситься сигніфікативне значення узуального слова. Таким чином, омоакроніми є носіями двох видів інформації: предметно-логічної, пов'язаної з комунікативною функцією мови, а також конотативної інформації, пов'язаної з прагматичними намірами автора того чи іншого акроніму. До цих двох функцій лінгвіст додає когнітивну, пояснюючи це тим, що омоакроніми напряму звернені до мовної пам'яті того, хто говорить [Сахібгареєва:61]. Не можна не погодитися з даною точкою зору: насправді, часто значення вже існуючого слова впливає на асоціативному рівні на омонімічний йому акронім. Серед інших причин поширення акронімів-омонімів можна назвати відносну легкість вимови (як до речі, будь-яких акронімів), зручність для запам'ятовування, експресивність тощо.

Омонімія серед акронімів хоча й є поширеним, однак ще досить рідким явищем (як у порівнянні з іншими літерними абревіатурами в цілому, так і з акронімами зокрема), але свідчить про діалектику процесів акронімізації. Мова йде про перехід звичайного слова до розряду акронімів, яке у свою чергу, починає жити власним життям, незалежно від попереднього слова. Таким чином, відбувається наступний процес: слово 1 => скорочена одиниця (акронім) => акронім/слово 2 (лексична одиниця – абсолютний омонім до слова 1; хоча не виключені графічні зміни типу: використання великої літери, крапок у новоствореному слові, тоді як вимова і порядок літер слова 2 є ідентичним до слова 1), що слугує для позначення нового явища, але може зберігати певний зв'язок на семантичному рівні зі словом 1.

При вивченні акронімів-омонімів деякі дослідники не приділяють значної уваги їх особливостям звукової та графічної форми. Так, О.П.Шаповалова визначає акронім-омонім у цілому як акронім, який має спільну вимову та написання із загальновживаним словом [Шаповалова:191]. Однак, дослідниця все-таки виокремлює такий різновид, як акроніми-омофони, що характеризуються повним збігом із загальновживаним словом за звуковим складом і розходженням на письмі [Шаповалова:197]. На нашу думку, варто розрізняти три види акронімів, що є омонімами до звичайних слів або до інших акронімів: акроніми-омофони-омографи (абсолютні омоніми); акроніми-омофони (омоніми, які диференціюються орфографічно) та акроніми-омографи (омоніми, які диференціюються фонетично). Акроніми-омофони, у свою чергу, можуть бути двох типів: 1) акроніми та загальновживані слова (або інші акроніми), в яких вживаються різні орфограми (APPEL-APEL-appel); 2) акроніми та загальновживані слова, які мають однакову кількість літер, однак розрізняються за допомогою графематичних засобів: розмір літер, використання нелітерних знаків при написанні тощо. Другий тип омофонів варто розділити ще на три підгрупи: а) омофони, які розрізняються за розміром літер; б) омофони, розрізнення яких відбувається на нелітерному рівні; в) омофони, які диференціюються на літерному (розмір літер) та нелітерному рівнях. До речі, акронімам властиво мати варіації при написанні, тому вони можуть переходити з однієї групи (підгрупи) до іншої.

Абсолютна омонімія зустрічається дуже рідко. Слід одразу зазначити, що абсолютна омонімія можлива лише тоді, коли акронім пишеться без крапок повністю маленькими

літерами і збігається з певним загальновживаним словом (прикладів такого типу акронімів нами, нажаль, знайдено не було, однак ми його не виключаємо як той, що є теоретично можливим). Також про абсолютну омонімію можна казати тоді, коли на письмі акронім зображається без крапок з великої літери, тоді як інші літери залишаються маленькими, а за написанням та прочитанням збігається з певною власною назвою (власне ім'я, географічна назва). Такі приклади омофонів-омографів трапляються сьогодні дуже рідко і майже не зустрічалися нам під час добору практичного матеріалу, однак ми не виключаємо їх теоретично можливого існування. Порівняймо: *"Les étudiants intellos de la rue d'ULM se rendront à partir de novembre dans les Zep"* [Paris Match, №2997, 125]; *"Sa* [Gilles de Robien – М.Ц.] *recette: envoyer les meilleurs éléments du système universitaire s'occuper personnellement des adolescents les plus promotteurs des Zep"* [Paris Match, №2997, 125]; *"La tête penchée, la main crispée sur son feutre noir, Zep, alias Philippe Chappius, est concentré"* [Paris Match, №3001, 46]; *"Zep a la flemme de dessiner ses propres cheveux…"* [Paris Match, №3001, 46]. У перших двох прикладах йдеться про акронім Zep, тоді як у інших двох випадках Zep – це псевдонім. Так, акронім Zep (< zone d'éducation prioritaire) є абсолютним омонімом до псевдоніму Філіпа Шапюі (автора багатьох коміксів, серед яких відома серія про хлопчика Тітефа) – Zep. Псевдонім, до речі, зобов'язаний своїм походженням рок групі Led Zeppelin (< Zep), і як можна побачити, за формою є по суті скороченою одиницею, однак насправді сприймається саме як ім'я автора смішних історій у малюнках.

Наступний вид омоніму, приклад якого ми розглянемо, буде омограф, тобто омонім, який повністю співпадає за написанням із загальновживаним словом.

Акронім Capet за умови, якщо він пишеться не повністю великими літерами (CAPET (*"Les 3e concours CAPET comportent une épreuve d'admissibilité et deux épreuves d'admission…"; "Le CAPET est un concours de recrutement de professeurs"; "Les différentes spécialités des CAPET interne et externe…"; "Les élèves-professeurs du cycle préparatoire du CAPET en cours de scolarité sont dispensés de ces conditions"; "Peuvent se porter candidat au CAPET externe toutes les personnes justifiant d'une licence ou d'un diplôme équivalent ou de 5 années de pratique professionnelle en qualité de cadre du secteur privé"* [www.educnet.education.fr/ecogest/concours/capet/default.htm])), але лише перша літера є великою, а інші – маленькі (*"Capet: Depuis 1997, le nombre de candidats au Capes a fondu de 27%, celui des aspirants au Capet (pour enseigner en lycée technique) de 42%!"* [www.l'express.fr], *"La formation en première année : Capes, Capeps, Capet, Caplp, Cpe"* [www.lille.iufm.fr/article.php3?id_article=1539]) є омофоном до прізвища короля франків, який правив з 987 по 996 рік і був засновником династії Капетингів, – Гуго Капета (фр. Hugues Capet). Акронім Capet розшифровується як Certificat d'Aptitude au Professorat de l'Enseignement Technique, а вимовляється як [kapɛt], тоді як омонімічне йому прізвище монарха Capet має таку вимову, як [kapɛ].

Омофони належать до третьої групи, яка є різновидом омонімів. Перш за все наведемо приклад омофону, де положення (порядок/кількість) літер акроніму та загальновживаного слова не співпадає.

Акронім APEL (Association des Parents d'élèves de l'Enseignement Libre: *"Je vous souhaite qu'au fil de l'année scolaire il vous permette de répondre aux diverses questions que vous vous posez sur la scolarité et l'éducation de nos enfants, de consulter les informations locales publiées par les Apel de votre région…"* [www.apel.asso.fr]; *"Lors du XIVe congrès des Apel, Véronique Gass-Dintraz a été élue présidente de l'Unapel"* [www.apel.asso.fr]) містить монограму P, на відміну від омонімічного йому французького слова "appel" («заклик, поклик, виклик»); при написанні останнього використовується диграма з однаковою літерою PP, однак незважаючи на це вимова залишається ідентичною в обох випадках: [apɛl]. Одразу слід згадати інший акронім, APPEL (Association Professionnelle de la Presse en Ligne: *"Créée en*

février 2002, L'APPEL s'est donnée pour objectifs: de favoriser la reconnaissance des journalistes en ligne et des nouveaux médias au sein de la profession et en externe, d'assurer la défense des droits des journalistes en ligne…" [www.ajp.be]). Дана скорочена одиниця співпадає зі словом appel не лише вимовою, але й положенням літер. Цікаво відмітити той факт, що обидва акроніми (APEL, APPEL) були створені спеціально з урахуванням більшої зручності для вимови та фонетичного наближення до вже існуючого слова, оскільки, якщо дотримуватися характерної манери створення абревіатур (до структури скороченої одиниці входить перша літера кожного повнозначного слова вихідного словосполучення), дані акроніми мали б наступний вигляд: APEEL (замість APEL) та APPL (замість APPEL).

Акроніми, які за вимовою та написанням (мова йде тільки про літерний склад скороченої одиниці) співпадають із загальновживаними словами можна назвати абсолютними акронімами лише відносно, оскільки велику роль при написанні і виокремленні акронімів відіграє орфографія останніх на рівні розміру літери та використання нелітерних знаків (крапки, акценти тощо). Таким чином, нами було виокремлено другий тип омофонів, де акроніми за складом літер та вимовою повністю співпадають зі вже існуючими словами, однак відрізняються на письмі розміром літер та присутністю або відсутністю нелітерних знаків (головним чином крапок), тобто розрізнення омофонів здійснюється виключно за рахунок графематичних засобів. Як уже зазначалося вище, цей тип акронімів-омофонів нами було поділено на три групи.

До першої групи належать акроніми, які відрізняються від загальновживаних слів розміром літер. Наприклад, акронім GROG або Grog (Groupe régional d'observation de la grippe) слугує для позначення організації, яка займається спостереженням за розвитком та поширенням грипу у Франції: *"Créé en 1984, le GROG, réseau d'alerte précoce de la grippe, est devenu un symbole de la participation des médecins libéraux à la Santé Publique"* [www.grog.org]; *"Les GROG vous souhaitent un Joyeux Noël!"* [www.grog.org]. Даний акронім привернув нашу увагу тим, що є омонімом до слова grog, яке означає напій, приготований з рому (або іншого виду алкоголю), розведеному гарячою водою, з можливим введенням додаткових інгредієнтів (цукру, лимонного соку, меду). Таким чином, назва організації GROG, яка, до речі, на офіційному сайті регіональної групи зображається повністю великими літерами, викликає цілком позитивні асоціації, тим паче, що грог (напій) часто використовується саме у лікувальних цілях.

Інший приклад акроніму не має жодного відношення за своїм зовнішнім виглядом до об'єкту, який він означає, однак акронім цей є досить яскравим і загалом викликає цікаві асоціації та позитивні емоції під час його сприйняття. Йдеться навіть не про один, а два акроніми IRIS, один з яких розшифровується англійською як Incorporated Research Institutions for Seismology [www.iris.edu], тоді як інший – Institut de relations internationales et stratégiques: *"Dirigé par Pascal Boniface, l'IRIS est un centre de recherche sur les questions stratégiques et les relations internationales"; "L'IRIS exerce son activité dans quatre directions…"* [www.iris-france.org]. У першому випадку мова йде про університетський дослідницький консорціум з вивчення внутрішнього стану землі з метою збору та розповсюдження сейсмологічних даних, тоді як у другому випадку – про дослідницький центр, який займається стратегічними питаннями і міжнародними відносинами. Як можна побачити дані два акроніми-омоніми IRIS не є пов'язаними ні з квіткою ірис, ні з райдужною оболонкою ока, оскільки саме такі значення має слово iris (з яким за звучанням співпадають наведені нами акроніми). Водночас акроніми є зручними для вживання перш за все своєю схожістю з вже існуючим словом. Як можна було помітити, в обох випадках акроніми писалися повністю великими літерами.

При зображенні акроніму на письмі зустрічаються випадки його своєрідної або скоріше менш характерної для акронімів орфографії. Так, одна (або більше) маленька літера

може використовуватися у складі акроніму, який сам зображається великими літерами. Наприклад:

Акронім MiRe (Mission Recherche) означає одну з найдавніших структур, створену у 1982 році і направлену на впровадження політики ініціативних досліджень при міністерстві у справах здоров'я та соціальних питань: *"Pierre Strobel, chef de la Mission Recherche (MiRe) du ministère des affaires sociales et de la santé, est mort à Paris, mardi 21 novembre, à l'âge de 58 ans"* [Le Monde, №19234, 25], *"Responsable de la recherche à la Caisse nationale des allocations familiales en 1992, il* [Pierre Strobel – М.Ц.] *était chef de la MiRe depuis 1999"* [Le Monde, №19234, 25]. Маленькі літери утворюються в абревіатурі завдяки використанню комбінаторного прийому: для створення акроніму були взяті не лише перші, але й другі літери слів вихідного словосполучення, що й підкреслюється під час написання. Акронім також для нас представляє інтерес тим, що за вимовою є близьким до французького слова «mire», яке перекладається як «приціл», або у переносному значенні – «мішень, об'єкт уваги», яке, у свою чергу, пишеться, на відміну від акроніму, повністю маленькими літерами.

Іншим досліджуваним нами прикладом є акронім RAVeL (Réseau Autonome de Voies Lentes): *"Les itinéraires RAVeL se veulent des lieux de convivialité entre les différents usagers"* [www.ravel.wallonie.be]; *"RAVeL, pistes et itinéraires cyclables, chevrons verts, voies piétonnes, sentiers, tout y* [cartes cyclo-pédestres urbaines – М.Ц.] *est présenté pour aider les cyclistes et les piétons à se déplacer en ville"* [www.ravel.wallonie.be]. Маленьку літеру в акронімі можна пояснити тим, що літера –е не є початковою літерою одного зі слів вихідного словосполучення. Дана літера була взята зі слова Voies, що входить до словосполучення, і залучена до структури скороченої одиниці з метою створення акроніму.

Варто зазначити, що акронім RAVeL має декілька омонімів, одним з яких є інший акронім RAVEL (Recensement Automatisé des Vœux des Elèves): *"Recenser vos vœux par la procédure RAVEL… sur le 3614 RAVEL ou sur internet…"* [www.uvsq.fr/inscriptions/Licence11.html]; *"…les lycéens qui auraient oublié de recenser leurs voeux via la procédure RAVEL doivent remplir une demande d'inscription en ligne via l'application de candidature en ligne, avant la fin juin 2006…"* [там само]; *"Les candidats qui oublieront de participer à l'opération RAVEL ne pourront prétendre à une inscription que très tardivement et dans la limite des places disponibles après inscription des candidats qui auront suivi la procédure RAVEL"* [www.ravel-info.fr]. Для останнього акроніму характерним є написання повністю великими літерами, однак слід звернути увагу на додаткову –L наприкінці акроніму RAVEL, додану до структури скороченої одиниці за допомоги слова Elèves, що входить до складу вихідного словосполучення.

Також слід наголосити на тому, що дані акроніми (RAVeL та RAVEL) є омофонами до прізвища відомого французького композитора Жозефа Моріса Равеля (фр. Joseph-Maurice Ravel, 1875-1937), одного з реформаторів та найзначніших діячів музики XX століття, що також могло слугувати причиною до саме цих варіантів штучно створених акронімів. Той факт, що дані акроніми є омофонами, можна пояснити розбіжністю у розмірі літер при написанні акронімів і прізвища композитора.

До другої групи слід відносити акроніми, які не співпадають із загальновживаними словами через той чи інший нелітерний знак: *"Pour cela Erasme* [Évolution, Réforme, Avenir, Socialisme, Mouvement, Europe – М.Ц.] *souhaite construire un MJS à la hauteur de ses aspirations, de nos ambitions collectives"* [www.erasme.blogs.com]. Акронім Erasme відрізняється у цьому випадку від власного ім'я Érasme лише тим, що пишеться без використання акценту.

Третя група акронімів-омофонів містить акроніми, які не збігаються зі словами як на літерному (мова йде про розмір літер), так і нелітерному рівні.

Існує досить багато організацій, установ, компаній, центрів тощо, скорочена назва яких утворює акронім CEDRE (Centre d'étude du droit de l'environnement [www.cedre.be/fr/accueil.htm], l'accord de coopération et le développement de la recherche [www.education.gouv.fr/cid2550/programme-cedre-cooperation-franco-libanaise.html], Centre d'Echanges de Données Rectorat Etablissements [www.cedre.ac-toulouse.fr], CEDRE Franche-Comté – centre de développement des ressources pour l'emploi [www.cedre-fc.org/defaut.htm]). Форма акроніму привертає до себе увагу, оскільки співпадає за звучанням та графікою зі словом cèdre, тобто у перекладі з французької – «кедр». Іноді для оформлення головних сторінок сайтів, що представляють ту чи іншу організацію CEDRE навіть використовується зображення кедру [www.cedre.ac-toulouse.fr; www.cedre.forum.free.fr/index.htm] або гілля даного дерева [www.cedre.be/fr/accueil.htm]. Більш докладно зупинимося лише на одному випадку, де акронім CEDRE (Collectif d'Etude, de Développement et de Recherche en Ethnomédecine) слугує для позначення колективу з вивчення, розвитку та досліджень у галузі етномедицини: *"Le CEDRE propose une formation évolutive en Médecine Traditionnelle Chinoise débouchant sur une véritable qualification professionnelle en acupuncture, massage chinois, pharmacopée chinoise, psychologie traditionnelle, Qi Gong thérapeutique"* [www.cedre.forum.free.fr/index.htm]; *"…le CEDRE propose un enseignement complet des différentes facettes de la médecine chinoise, à un rythme compatible avec les impératifs d'une vie familiale et professionnelle"; "L'enseignement du CEDRE repose sur un défi et un paradoxe : celui d'adapter sans la dénaturer une tradition médicale millénaire encore vivante aux besoins urgents d'une société occidentale qui, en matière de santé, a perdu la mémoire de sa propre tradition"* [www.cedre.forum.free.fr/index.htm]. Акронім CEDRE пишеться повністю великими літерами без використання крапок та акцентів, чим відрізняється від омонімічного йому слова cèdre.

Слід окремо зауважити, що у даному випадку акронім CEDRE є досить влучним: за допомоги фотографій із зображенням привабливої зелені природи, розміщених на офіційному сайті організації, підкреслюється необхідність контакту і гармонії людини з оточуючим середовищем. Окрім того, одним із пунктів філософії колективу CEDRE є ствердження політики екологічної відповідальності: "вивчення поваги до природи та її законів складає важливу частину медичної філософії Китаю…" [www.cedre.forum.free.fr/index.htm].

Ще один приклад, який ми розглянемо, є цікавим з того погляду, що його було створено таким чином, щоб його зовнішня форма збігала за звучанням і написанням (якщо не брати до уваги гравісу, якого немає у скороченій одиниці) зі словом cratère (у перекладі на українську – «кратер»). Йдеться про акронім CRATERE (Création du Réseau Auvergnat pour la Technologie, l'Enseignement et la Recherche), при розшифруванні якого можна побачити, що остання літера була навмисно додана до його структури завдяки другій літері останнього слова вихідного словосполучення. Теоретично у присутності цієї додаткової літери не було жодної потреби, оскільки і без неї скорочена одиниця могла вимовлятися як звичайне слово, окрім того, остання –E, яка входить до акроніму, не змінила вимову останнього. Отже, остання літера була додана до конструкції абревіатури навіть не з метою створення акроніму (як це часто трапляється), а переслідуючи ціль наближення за формою до слова, яке вже існує у французькій мові.

Іншим прикладом, який ми вивчимо, буде лексична одиниця "SODA". Мова йде зовсім не про солодкий газований напій типу лимонад або кола. Такою є назва одного тележурналу, що демонструється на каналі «TV5»: *"Sur le principe d'un road-movie urbain (que beaucoup appellent par son diminutif: SoDA) vous fait rencontrer dans leur quartier, les endroits qu'ils fréquentent, sur leur lieu de travail ou d'inspiration, les personnalités du spectacle, les artistes…"* [www.tv5.org/soda]; *"SO.D.A célèbre sa 100ème émission à Casablanca avec un numéro spécial consacré au comédien et humoriste Gad ELMALEH qui sera l'invité exceptionnel*

d'Olivier PHILIPPE" [www.tv5.org/TV5Site/tv5monde/communiqués.php]. SODA – це акронім, що розшифровується як "soluble dans l'air", тобто, якщо перекласти з французької – "розчинений у повітрі". Назва «Розчинений у повітрі» була навіяна творцям телепрограми поемою Верлена "L'art poétique" ("Поетичне мистецтво", 1874), де зустрічається сполучення слів, яке, у свою чергу, й стало слугувати назвою для телепередачі:

De la musique avant toute chose,
Et pour cela préfère l'Impair
Plus vague et plus soluble dans l'air,
Sans rien en lui qui pèse ou qui pose (P.Verlaine).

Поема «Поетичне мистецтво», яка являє собою справжній урок для аматорів рим, ритмів, алітерацій і асонансів, завжди вважалася маніфестом символістів. Якщо звернути увагу на гру слів, яка притаманна живому, поетичному та яскравому стилю телепрограми "SODA", ідея «розчиненого у повітрі» нагадує, що телебачення, яким би воно не було гарним та культурним, зникає, розсіюється, «розчиняється» з моменту його появи.

Нашу увагу особливо привернула різнопланова манера написання акроніму SODA: SO.D.A., SoDA, SODA, Soda *("100ème de SO.D.A. - Soluble dans l'air"* [www.tv5.org/TV5Site/tv5monde/communiqués.php]; *"A cette occasion* [SO.D.A célèbre sa 100ème émission à Casablanca – М.Ц.], *Olivier PHILIPPE et toute l'équipe de SO.D.A s'installe dans les rues de Casablanca"* [www.tv5.org/TV5Site/tv5monde/communiqués.php]; *"Posez vos questions à l'équipe de SoDA"* [www.tv5.org/soda]; *"Pour les amoureux du style SODA, l'équipe de l'émission qui pétille laisse trainer dans cette rubrique quelques photos et films compromettants"* [ww.tv5.org/soda/coulisses.php?id.soda=78]; *"Soda propose une édition spéciale Cinéma, où Olivier Philippe se voit projeté dans un Road-movie parisien…"* [www.tv5.org/TV5Site/cinema/cannes_2006]; *"Avant Soda, à l'antenne depuis septembre 2002, cet amateur d'images, de concepts et de mise en scène était déjà l'auteur de plusieurs rendez-vous originaux sur TV5…"* [www.tv5.org/soda/Olivier_philippe.php?id_soda=78]. Два перші приклади, наведені нами, певною мірою відображають походження акроніму. У випадку написання з використанням крапок (SO.D.A.) можна побачити, що крапка ставиться не після кожної літери, а відповідно до розмежування елементів вихідного словосполучення (SO.D.A. < soluble dans l'air). У другому випадку маленька літера вказує на те, що літера «о» не є першою літерою одного з повнозначних слів вихідного словосполучення (SoDA< soluble dans l'air). Дві інші види графіки (SODA, Soda) є типовими для зображення акронімів на письмі. Окрім того, нами було помічено написання акроніму з використанням лапок, що вказує на те, що скорочена одиниця означає назву телепередачі або її рубрику: *"Tourné à la façon d'un court-métrage et selon les codes cinématographiques modernes, ce numéro spécial de «SODA» met en scène Olivier PHILIPPE dans un "Road-movie parisien" un peu inhabituel…"* [www.tv5.org/TV5Site/cinema/cannes_2006]; *"«SODA spéciale cinéma» présenté par Olivier Philippe avec Kad Merad, Alexandra Lamy, Jose Garcia, Regis Warnier et la participation de nombreuses stars du cinéma francophone…"* [www.tv5.org/TV5Site/cinema/cannes_2006].

Акронім V.I.E. (Volontaires Internationaux en Entreprises) є омонімом до вже існуючого у французькій мові слова «vie», що означає «життя», і цікавить нас з погляду використання великих літер і крапок при його написанні: *"Desormais est compris dans l'assiette du crédit, la rénumération des Volontaires Internationaux en Entreprises (V.I.E.)…"* [Cahier du "Monde", №19128, II]; *"Depuis 2001, le système des V.I.E. permet aux jeunes de 18 à 28 ans de partir aux service d'une ou de plusieurs enterprises à l'étranger"* [Cahier du "Monde", №19128, II].

Окрім того, слід відмітити, що при розгляді акронімів, ми зупинимося не лише на франкомовних скорочених одиницях, але й акронімах іншомовного походження, що суперечить загальноприйнятому визначенню омонімів ("слова однієї мови, одного її синхронного зрізу, однієї лексичної системи, які мають однакову графічну та/або звукову

форму і різняться у плані лексичної та/або граматичної семантики" [Лабенко:5]), однак свідчить про поширення явища міжмовної омонімії. Якщо досліджувати явище міжмовної омонімії (а саме тих випадках, коли вимова і положення літер збігається у акронімів і повнозначних слів), то слід вивчити наступні приклади.

Отже, розглянемо назву фільму Жан-Марка Валє "C.R.A.Z.Y." (2005, Канада). Приклад є досить яскравим, оскільки лексична одиниця C.R.A.Z.Y. у даному випадку є акронімом і водночас звичайним словом. Назва кінострічки, перш за все, має відношення до пісні "Crazy" (слово *crazy* у перекладі з англійської означає «божевільний») у виконанні співачки кантрі Петсі Клайн, яка звучить у фільмі. Зв'язок між фільмом і піснею є невипадковим, тому що саме цією піснею захоплюється один із героїв стрічки – пан Больо, голова великої родини, батько п'яти синів. Дана пісня відіграє велику роль у формуванні героя пана Больо: "Петсі Клайн – це насправді …сентиментальна співачка розбитих сердець, - пояснює режисер картини. – Адже у родині Больо батько є справжнім мачо, а всі його діти – хлопчики. Ніжне дуже жіночне серце батька… може проявити свої почуття лише цією пристрастю, яку відчуває до Петсі Клайн та її пісні "Crazy"" [www.allocine.fr/film/anecdote_gen_cfilm=92604.html]. Оскільки батько є мачо, то для нього стає справжньою трагедією звістка про гомосексуалізм одного з його синів, однак завдяки цій «слабкості» - чуттєвості, викликаній піснею – пан Больо розвивається і приймає свого сина. Однак, як з'ясовується під час перегляду фільму, на цьому вплив пісні не завершується. Можна помітити, що літери назви фільму відповідають першим літерам імен дітей родини Больо: C.R.A.Z.Y.: Christian, Raymond, Antoine, Zachary, Ivan. Батько, будучи прихильником пісні "Crazy", дає імена своїм синам за літерами назви даної музичної композиції, що відобразилося у назві картини, оскільки у кінострічці насправді йдеться не про одного персонажа, а про цілу родину Больо. Таким чином, назва картини "C.R.A.Z.Y." є не просто словом, але акронімом: відбувся перехід слова *crazy* до розряду акронімів: C.R.A.Z.Y., про що також свідчать крапки (як маркер абревіатури), якими розділені літери даної лексичної одиниці.

Іншим випадком переходу звичайного слова до акроніму є приклад з іспанської мови. Так, вороги (або скоріше неприхильники) Андре Мануеля Лопез Обрадора, одного з кандидатів у президенти Мексики (2006), назвали його "MALO", що у перекладі з іспанської означає «поганий». Дане прізвисько має прямий зв'язок з іменем кандидата, оскільки відповідає ініціалам (хоча й у непрямому порядку) політика: Andres Manuel Lopez Obrador. Таким чином, прикметник став акронімом: malo > MALO, при чому семантичне негативне навантаження слова («поганий») було збережене. Також MALO є ніби протиставленням іншому, набагато більш поширеному прізвиську, створеному пресою, який, до речі, також є акронімом – AMLO (<Andres Manuel Lopez Obrador). У пресі дані акроніми пишуться повністю великими літерами без вживання крапок, також при написанні можуть використовуватися лапки, оскільки йдеться про власну назву: *" Celui que la presse a surnommé «AMLO» - et ses ennemis «MALO»… a montré peu d'intérêt jusq'ici pour le reste de la planète"* [Le Monde, №19172, 22]; *"Désavoué, «AMLO» s'exile à Mexico, où il avais passé sa licence de sciences politiques"* [Le Monde, №19172, 22]; *"J'ai voté AMLO, je comprends l'énorme frustration des gens"* [Le Monde, №19172, 22].

Наступним прикладом, досліджуваним нами, будуть акроніми ERASMUS та ERASME. Ми вирішили їх розглядати разом через такий цікавий факт: обидва акроніми по суті є омонімами до прізвища одного з найбільш відомих гуманістів і теологів, Дезідерія (Еразма) Роттердамського (латиною: Desiderius Erasmus Roterodamus, тоді як французькою мовою правильним буде написання не Erasmus, а Érasme). Акронім ERASMUS (англ. European Region Action Scheme for the Mobility of University Students) означає одну з програм європейської освітньої політики з обміну студентів. Акронім ERASME (Évolution, Réforme,

Avenir, Socialisme, Mouvement, Europe) використовується як назва політичної групи, яка входить до складу Руху молодих соціалістів (Франція): *"Arnaud Picard (Animateur fédéral des Deux-Sévres) et Pierre Jouvet (Animateur fédéral de la Drôme) sont les responsables d'ERASME"* [www.fr.wikipedia.org]. Існує ще одна особливість, пов'язана з акронімом ERASME, яка привернула нашу увагу. Якщо розглядати види написання акроніму ERASME, представлені на Інтернет-блогу даного політичного руху, то можна виявити цікаві графічні варіації однієї скороченої одиниці: ERASME, ÉRASME, E.R.A.S.M.E., É.R.A.S.M.E., Erasme: *"le site de la motion C du Mouvement des Jeunes Socialistes qu'ERASME présente avec la Gauche Socialiste, Justice et Utopia"* [www.erasme.blogs.com]; *"ERASME, sensibilité du Mouvement des Jeunes Socialistes"* [www.erasme.blogs.com]; *"ÉRASME: Évolution, Réforme, Avenir, Socialisme, Mouvement, Europe"* [www.erasme.blogs.com]; *"Profitant d'un magnifique soleil de la Charente maritime, les militants d'E.R.A.S.M.E. étaient présents lors de la rentrée politique du Mouvement des Jeunes Socialistes et du Parti Socialiste entre le 26 et le 28 août 2005"* [www.erasme.blogs.com]; *"Dans l'optique du prochain congrès du Mouvement des Jeunes Socialistes, les militants d'É.R.A.S.M.E. se retrouvent sur la même motion que la Gauche Socialiste, Justice ainsi qu'Utopia"* [www.erasme.blogs.com]; *"Vous pourrez pour ceux qui ne seront pas présents suivre heure par heure les déclarations, les prises de position, les déclarations des camarades d'Erasme"* [www.erasme.blogs.com]; *"Erasme n'étant pas présent dans tous les départements de l'hexagone, il appartenait à chacun de s'investir pour aller présenter la fameuse motion C "Pour un avenir à gauche, redonnons l'espoir" partout"* [www.erasme.blogs.com]; *"Ce n'est pas un texte parfait, mais il reflète ce que sont aujourd'hui nos groupes politiques : Erasme, la Gauche Socialiste, Justice et Utopia"* [www.erasme.blogs.com]. Як можна побачити з наведених нами прикладів, єдина орфографія акроніму ERASME не зберігається. Також при написанні акроніму ERASME артикль не вживається: *"Erasme a deux ans"* [www.erasme.blogs.com]; *"Présentation d'ERASME"* [www.erasme.blogs.com]. Можливо, це вказує на той факт, що даний акронім розглядається на рівні власної назви.

Отже, після розгляду явища омонімії, притаманне акронімам, можна зробити такі висновки. По-перше, присутність відносно значної кількості омонімів серед акронімів дозволяє казати про новий ступінь розвитку процесів акронімізації. По-друге, акроніми, які створюються з урахуванням їх схожості зі вже існуючими словами, можуть зберігати певний зв'язок на семантичному рівні з цими словами. По-третє, омонімія у французькій мові є поширеною не лише серед французьких акронімів, але й скорочених одиниць інших мов, що вказує на поширення міжмовних впливів особливо в тих випадках, коли мова йде про акроніми. І нарешті, не зважаючи на можливу варіативність при написанні акронімів, серед скорочених одиниць даного типу можна виокремити досить чітку схему розмежування різних видів акронімів-омонімів.

ЛІТЕРАТУРА

1.*Шаповалова А.П.* Аббревиация и акронимия в лингвстике. – Ростов н/Д: Изд-во РГПУ, 2003. – 350с. 2.*Сахибгареева Л.Ф.* Проблемы аббревиации в разноструктурных язиках: Деривационно-номинативные аспекты: Дис. … канд. филол.наук: 10.02.19. – Уфа, 1998. – 134с. 3.*Лабенко О.А.* Орфографічні особливості омонімів сучасної французької мови: Автореф. дис. … канд. філолог. наук: 10.02.05 / КНУТШ. – Дисертація. – Київ, 2003. – 21с.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1.Paris Match, №2997. – 125.
2.Paris Match, №3001. – 46.
3.http:// www.educnet.education. fr/ecogest/concours/capet/ default.htm
4.http://www.l'express.fr
5.http://www.lille.iufm.fr/article.php3?id_article=1539
6.http://www.apel.asso.fr
7.http://www.ajp.be
8.http://www.grog.org
9.http://www.iris.edu
10.http://www.iris-france.org

11. Le Monde, №19234. – 25.
12.http://www.ravel.wallonie.be
13.http://www.uvsq.fr/inscriptions/Licence11.html
14.http://www.ravel-info.fr
15.http://www.erasme.blogs.com
16.http://www.cedre.be/fr/accueil.htm
17.http://www.education.gouv.fr/cid2550/programme-cedre-cooperation-franco-libanaise.html
18.http://www.cedre.ac-toulouse.fr
19.http://www.cedre-fc.org/defaut.htm
20.http://www.cedre.forum.free.fr/index.htm
21.http://www.tv5.org/soda
22.http://www.tv5.org/TV5Site/tv5monde/communiqués. php
23.Paul Verlaine (http://www.florilege.free.fr/verlaine/jadis_et_naguere.html) .
24.http://ww.tv5.org/soda/coulisses.php?id.soda=78
25.http://www.tv5.org/TV5Site/cinema/cannes_2006
26.http://www.tv5.org/soda/Olivier_philippe.php?id_soda=78
27.Cahier du "Monde", №19128. – II.
28.http://www.allocine.fr/film/anecdote_gen_cfilm=92604.html
29.Le Monde, №19172. – 22. 30.http://www.fr.wikipedia.org.

ЧАЙКОВСЬКА О.В.
Київський Міжнародний Університет

ОСОБЛИВОСТІ БРИТАНСЬКОГО ДИПЛОМАТИЧНОГО ДИСКУРСУ ЕПОХИ КОЛОНІАЛЬНИХ ВІЙН

Метою даної статті є дослідити особливості Британського дипломатичного дискурсу епохи колоніальних війн.

З урахуванням мети дослідження ми ставимо перед собою наступні *завдання*: визначити характер цілей і стратегій Британського дипломатичного дискурсу епохи колоніальних війн; з'ясувати, яким чином відбувається процес утворення дискурсу; простежити характерні риси мовних особливостей дипломатичного дискурсу.

Вивченню феномену дискурсу приділяють увагу і вітчизняні, і зарубіжні дослідники, зокрема Кібрік А.Є., Серажим К.С., Мілевська Т.В., Петрова Т.А., Черносітова Т.Л., Т. Ван Дейк, Караулов Ю.Н. та інші. Але галузь дипломатичного дискурсу (ДД), яка опинилася у центрі уваги лише не багатьох науковців таких як Баландіна Н.А., Вебер Є.А., а особливо ДД історично віддаленого періоду, залишається відкритою для дослідження.

Про різні аспекти дискурсу сказано багато. Більшість сучасних дослідників, зокрема Почепцов Г.Г., фокусують увагу на політичному дискурсі сучасності, на дискурсі ЗМІ тощо.

Ми вирішили, що особливий інтерес собою являє ДД епохи колоніальних війн, XIX сторіччя, оскільки вона є віддалена у часі, а особливо ДД Великобританії, яка ще починаючи з XVIII століття виходить на передові позиції, як велика морська та колоніальна держава.

Говорячи про прагматичну спрямованість Британського ДД зазначеної епохи слід звернути увагу на такі ілокутивні акти, як комісиви (білатеральні і мультилатеральні), які певною мірою мають вигляд директив, так як при ретельному аналізі дипломатичних текстів складається враження, що більшою мірою Великобританія нав'язує іншій стороні певні зобов'язання, і отримує при підписанні договору максимальну вигоду без тяжкого тягаря зобов'язань. Наприклад, за Нанкінським договором 1842 р. Великобританія отримала в оренду Гонконг і виплати боргу китайських торговців *His Imperial Majesty further agrees to pay to the British Government the sum of Three Millions of Dollars, on acoount of Debts due to British Subjects by some of the said Hong Merchants (or Cohong), who have become insolvent, and who owe very large sums of money to Subjects of Her Britannic Majesty…* За Тьєн-Тзинським договором 1858р. Великобританія теж отримувала переваги. Ці договори ще прийнято називати *unequal treaties.*

При дослідженні прагматичної спрямованості Британського ДД епохи колоніальних війн ми зосереджуємо нашу увагу на комунікативній інтенції і її втіленні у дискурсі. Для Британського ДД епохи колоніальних війн характерний певний набір цілей (згідно з класифікацією Р.Кренга):

1) інтенційна мета (на прикладі Англо-китайських відносин – це намагання Великобританії налагодити дружні і мирні стосунки з Китаєм); на її основі вибудовується функціональна мета (проведення переговорів (артикуляція певного кола питань) і підписання мирних договорів);
2) зримі (експліцитні) цілі – приховані (імпліцитні) цілі; на основі прихованих цілей можна виявити стратегічні цілі (це, як правило, індивідуальні цілі учасників комунікації, отже, у рамках Британського ДД – це індивідуальні цілі Британської сторони у відстоюванні своїх державних інтересів – економічні інтереси).

Прагматика дискурсу передбачає його певну організацію.

Одним із засобів організації будь-якого дискурсу, в тому числі дипломатичного дискурсу, є фрейми. Фрейми, на нашу думку, можна уявити як контейнери, в яких міститься певна інформація про ситуацію, і, які в свою чергу зберігаються у свідомості комунікантів. Фрейм- структура забезпечує причинний зв'язок у дискурсі і виконує важливу задачу, а саме виявляє зміст окремої події із ланцюга подій, пов’язаних між собою причинними зв’язками.

Існує декілька типів фреймових структур: 1) динамічні і 2) статичні. Ми вважаємо, що для ДД і особливо для Британського ДД епохи колоніальних війн більш важливі перші фреймові структури, що включають в себе сценарії і плани. Кожна окрема дія, або вірніше її результат, створює підґрунтя для наступної дії. Для ДД епохи колоніальних війн характерне прагнення керувати наслідками комунікативної ситуації, прагнення отримати переваги. Саме цю функцію покликані виконувати сценарії і плани. Сценарій враховує реальну ситуацію, її причини, чітко окреслює ролі учасників комунікації, і певні дії. Плани, в свою чергу забезпечують причинно-наслідковий зв'язок між сценаріями, вони складаються зі сценаріїв, що ведуть до досягнення певної комунікативно-професійної мети.

Статичні фреймові структури (синтаксичні, семантичні і тематичні) теж важливі, але все ж таки вони витікають із динамічних структур.

Можливо їх не слід відокремлювати одне від одного.

Через аналіз фреймів і концептів, що допомагають розкрити суть прагматичної організації дискурсу, можна здійснити моделювання когнітивної бази дипломатичного дискурсу.

Розгляньмо приклад прагматичної організації ДД епохи колоніальних війн у період дискусій стосовно ріки Конго.

Фрейми:

European powers (стереотипна інформація – потужні колоніальні держави, прагнуть розширити або зберегти свої позиції):

The Portuguese (стереотипна інформація – сторона конфлікту, що намагається повернути собі свої позиції у даному районі)

The French (стереотипна інформація – сторона конфлікту, що намагається закріпитися і створити власну колонію у даному районі);

The British (стереотипна інформація – сторона конфлікту, яка бажає отримати ексклюзивні права на навігацію рікою Конго і яка має суто економічні інтереси).

Ці фрейми поєднані сценарієм:

У 1884 році виникла суперечка між європейцями стосовно басейну ріки Конго – португальці кілька століть хазяйнували на даній території – у 1883 році французькій експедиції під керівництвом Savorgnan de Brazza вдалося створити колонію під назвою

Французьке Конго – у 1884 році британці підписали договір з португальцями, за яким права навігації рікою Конго передавалися виключно Британії.

Фрейми є видовим поняттям (specific) по відношенню до сценаріїв, що є родовим поняттям (generic).

План:

1. Після кількох століть панування на територіях басейну ріки Конго звичайно португальці не бажають від них відмовитися.
2. Британці переслідують економічні інтереси, на той час осередком їх імперії була Азія. І їх африканські інтереси полягали лише у захисті комунікації з Індією.
3. Португальцям необхідний захист від зазіхань інших європейських держав.
4. Британія з ними у добрих стосунках.
5. Британія отримує економічні права у португальських колоніях і обіцяє захищати ці колонії від зазіхань інших держав.
6. Британія і Португалія підписують договір.
7. Інші європейці обурені.
8. Британія і Португалія скасовують договір, але питання залишається відкритим.
9. Отже, виникає необхідність скликання міжнародної конференції.
10. Її ініціатором виступає Німеччина, яка теж переслідує певні інтереси, але іншого характеру (підвищення власного престижу, зокрема).

Отже, бачимо наявність конфлікту і необхідність його вирішення дипломатичним шляхом.

З цієї причини скликають у Берліні міжнародну конференцію, текстовою стадією якою виявився Берлінський акт. Концептом даного документу є владнання міжнародного конфлікту. Це є тематична макросистема, яка включає в себе мікро зміст (отримання вигоди кожної з держав) і підтекст (Англія і Франція ніколи не товаришували між собою).

При дослідженні ДД епохи колоніальних війн ми пропонуємо застосовувати контекстуально-інтерпретаційний метод, який переважно застосовувався при лінгвістичному аналізі художніх текстів для виявлення задумки автора. На нашу думку, такий метод розкриває нові і цікаві перспективи для розкриття специфіки ДД. У цьому аспекті дуже важливо враховувати специфіку епохи: географічну, політичну, історичну, когнітивно-лінгвістичну, на яких будується комунікативний контекст.

Для дискурсу епохи колоніальних війн характерне експліцитне прагнення до встановлення справедливості і рівних умов для всіх країн у вирішенні конфліктів, прагнення збереження принципу балансу сил, під яким ховається імпліцитне спрямування комунікантів на отримання якомога більшої вигоди (характерне більшою мірою для Великобританії). При вирішенні конфлікту на ріці Конго у тексті Берлінського акту 1884 р. знаходимо чимало доказів і експліцитної, і імпліцитної, прагматики: *The trade of <u>all nations</u> shall enjoy complete freedom – In <u>all the regions</u> forming the basin of the Congo and its outlets* (звертаємо увагу на лексему *<u>all</u>*). *<u>All</u> flags, <u>without distinction</u> of nationality, shall have free access to the whole of the coastline… by foreigners of <u>all</u> nationalities... under <u>whatsoever flag</u>… equally… <u>neutrality</u> requires* тощо (звертаємо увагу на підкреслені лексеми). Цікавим на нашу думку є той факт, що лексема *<u>all</u>* виражає значення прагнення до умов рівності лише у певному контексті у поєднаннях такого типу як *<u>all nations</u> або <u>all flags</u>* тощо. У прикладі *In all the extent of the Congo the ships and goods in process of transit on the river shall be submitted to no transit dues* лексема *<u>all</u>* буде містити значення лише обсягу території, а не принцип рівності.

На імпліцитне прагнення вигоди вказують інші положення Акту. Наприклад, заголовок статті 8: *RIGHT OF SURVEILLANCE VESTED IN THE INTERNATIONAL NAVIGATION COMMISSION OF THE CONGO.* Фокусуємо увагу комбінації *THE INTERNATIONAL NAVIGATION.* Щоб зрозуміти суть вигоди або невигоди для тієї чи іншої

країни учасниці угоди необхідно розшифрувати саме цю комбінацію лексем. На перший план виступає прагматична зацікавленість Британської сторони, через економічні зазіхання якої і виникла необхідність у міжнародній конференції. Інтернаціоналізація навігації на річці Конго була звичайно вигідна для Великобританії, так як цей факт утримував Францію від повного контролю у басейні ріки Конго і забезпечував можливість для Великобританії захисту своїх економічних інтересів.

Необхідно зазначити, що для Британського ДД епохи колоніальних війн, з урахуванням інтересів Великобританії, епохи економічних війн, характерне використання певних комунікативних стратегій: ввічливості і використання розмитих фраз. Підкреслена ввічливість, дотримання етикетних норм взагалі є національними рисами характеру британців.

У білатеральному мирному договорі між Великобританією і Китаєм чітко простежується необхідність миру британській стороні, яка підкреслюється високо ввічливим зверненням до Імператора Китаю. Наприклад, *a Treaty between Us (Great Britain) and Our Good Brother The Emperor of China.* Так як концепт *Brother* містить інформацію родинних зв'язків, очевидно, що Великобританія у особі її Величності Королеви таким чином мала інтенцію не лише підкреслити своє найкраще ставлення до Імператора Китаю, а навіть визнала рівність титулів і соціального положення між королевою та імператором, і також виявила дружнє ставлення християнської держави до нехристиянської. На ці наміри також вказують заяви про наступне: *There shall …be Peace and Friendship between Her Majesty the Queen of the United Kingdom of Great Britain and Ireland, and His Majesty the Emperor of China.* З одного боку концепт *Peace* містить інформацію про відсутність війни, про наявність спокою у стосунках між державами, але концепт *Friendship* у застосуванні до міждержавних стосунків містить розширену інформацію про стосунки взаємодопомоги і співробітництва. Отже, необхідне використання саме поєднання цих двох елементів у договорі для окреслення повноти цілей комунікантів.

Вираження поваги вимагається не лише до Його Величності імператора, але й до інших представників влади: *The Commanders of such ships (British ships of war coming for no hostile purpose) shall hold intercourse with the Chinese authorities on terms of equality and courtesy.*

Використання розмитих фраз стосується розширення у подальшому привілеїв чи прав представників уряду Великобританії та її підданих на території держави, з якою підписано угоду (Тьєн-Тзинський мирний договір, 1958р. Англо-Китайські відносини): *the British Government and its subjects will be allowed free and equal participation in all privileges, immunities, and advantages that may have been, or may be hereafter, granted by His Majesty the Emperor of China to the Government or subjects of any other nation.*

З урахуванням специфіки епохи, на важливість якої ми наголошували вище, можна визначити у рамках лексичного складу Британського дипломатичного дискурсу епохи колоніальних війн лексику центрального пласту і периферії.

На нашу думку, центральною є лексика економічно-комерційного спрямування: *property, mercantile pursuits (комерційні інтереси), mercantile transactions, merchants, merchant ships, detriment (шкода, збитки), trade, tariffs, tariff value, markets, recovery of debts, expenses, commerce, expenditures etc;* також можна виділити пласт лексики дипломатично-політичного спрямування, сюди також відносимо специфічні службові слова (*henceforth, hereinto, hereby ect*) : *equality, in virtue of the law, for the purpose of …, belligerent, signatory powers, provision, article etc* ; і лексику периферійну, тобто так звану нейтральну лексику, характерну для сфери загального вжитку.

Отже, ми дійшли висновку про те, що Британський дипломатичний дискурс (ДД) епохи колоніальних війн розкривається через призму комунікативної інтеракції в умовах вирішення міжнародних конфліктів чи спорів, які визначають специфіку даної епохи.

Прагматична спрямованість Британського ДД епохи колоніальних війн визначається суто економічними інтересами, які у дискурсі виражаються через центральний лексичний пласт.

Для Британського ДД характерна дипломатична стриманість і точність у постановці цілей і задач, але деяка розмитість фраз стосовно привілеїв та прав за певними угодами. Досягнення поставлених цілей організовується через певні комунікативні стратегії.

Зміст дискурсу визначається специфікою ситуації, що склалася у сфері міжнародних відносин, у свою чергу зміст потребує певного комунікативного оформлення. Таким чином починається процес у утворення дискурсу: фрейми складаються у сценарій, сценарії за певними схемами формують загальний план дискурсу.

У подальшому ми плануємо провести аналіз дискурсивних особливостей інших учасників дипломатичної комунікації епохи колоніальних війн. Визначити загальні та індивідуальні риси.

ЧЕРНЕНКО О.В.

Київський національний лінгвістичний університет

ЛІНГВОКОГНІТИВНІ ОСОБЛИВОСТІ ЗАВЕРШАЛЬНОЇ ФАЗИ КОНФЛІКТНОГО ДИСКУРСУ

Когнітивна традиція вивчення конфліктної комунікації охоплює надзвичайно широке коло гуманітарних дисциплін, починаючи від філософії, соціології, психології і закінчуючи власне конфліктологією та лінгвістикою. Найбільш релевантними для нашого дослідження є набуття психології та лінгвістики з питань конфлікту.

Вагомий внесок у лінгвістичні студії, присвячені проблемі конфлікту як когнітивному феномену, зроблено насамперед вітчизняними дослідниками шляхом побудови когнітивних моделей різних видів конфлікту через когнітивні та семантичні кліше [1], дослідження конфліктного дискурсу з урахуванням засад антропоцентризму і побудови його когнітивної моделі [2], трактування конфлікту як “хвороби” спілкування на основі інтерпретації станів внутрішніх світів конфліктуючих [3], та ін., а також зарубіжними вченими, як, наприклад, використання позитивного потенціалу конфліктів як шляху вивчення їх адаптаційних механізмів [4], встановлення взаємозв’язку між латентним конфліктом, та конфліктом, актуалізованим у мовленні [5], вивчення причин виникнення конфліктів у зв’язку з гендерними ознаками комунікантів [6] та ін. Недостатній лінгвістичний аналіз завершальної фази конфлікту обумовлює **актуальність** даної статті.

Для виявлення когнітивних особливостей завершальної фази конфліктного дискурсу, що є **метою** даної статті, послуговуватимемось теорією збалансованих структур Ф.Хайдера і теорією комунікативних актів Т.Ньюкома, а також набуттями фреймової семантики [7, 8].

Головний постулат теорії збалансованих структур – ***ідея балансу***. Ключова ідея: дисбаланс викликає напругу і сили, які ведуть до відновлення балансу. Для пояснення цих положень Ф.Хайдер пропонує схему Р-О-Х, назва якої ввійшла в соціальну психологію як термін.

Схема Р-О-Х спирається, як і вся концепція Ф.Хайдера, на житейську психологію, судження якої інтерпретуються в термінах наукової психології. Схема являє собою модель когнітивного поля сприймаючого суб’єкту, яке описується за допомогою трьох

елементів: Р – сприймаючий суб'єкт, О – „інший" (сприймаючий суб'єкт), Х – об'єкт, що сприймається суб'єктом та "ншим". Таким об'єктом може бути явище, ідея, річ. Тобто, взаємодія трьох елементів складає певне когнітивне поле, і завдання полягає в тому, щоб виявити, який тип відносин між цими трьома елементами є стійким, збалансованим і який тип відносин викликає ситуацію дискомфорту для Р і відповідно його прагнення змінити її з метою приведення цієї ситуації знову в стан балансу.

Таким чином, теорія Хайдера присвячена аналізу узгодженості між системою установок індивіда і його знаннями про установки і поведінку оточуючих. Ф.Хайдер аналізує балансні і небалансні стани у відношеннях людей і, виходячи з положення про прагнення соціального цілого до балансу, можливі шляхи досягнення балансу.

Подальший розвиток ідей Ф.Хайдера розпочав Т.Ньюком, який спробував екстраполювати теорію Хайдера на галузь міжособистісної комунікації. Він припустив, що тенденція до балансу характеризує не тільки інтраперсональну, але й інтерперсональну систему.

Схема Т.Ньюкома виглядає таким чином:

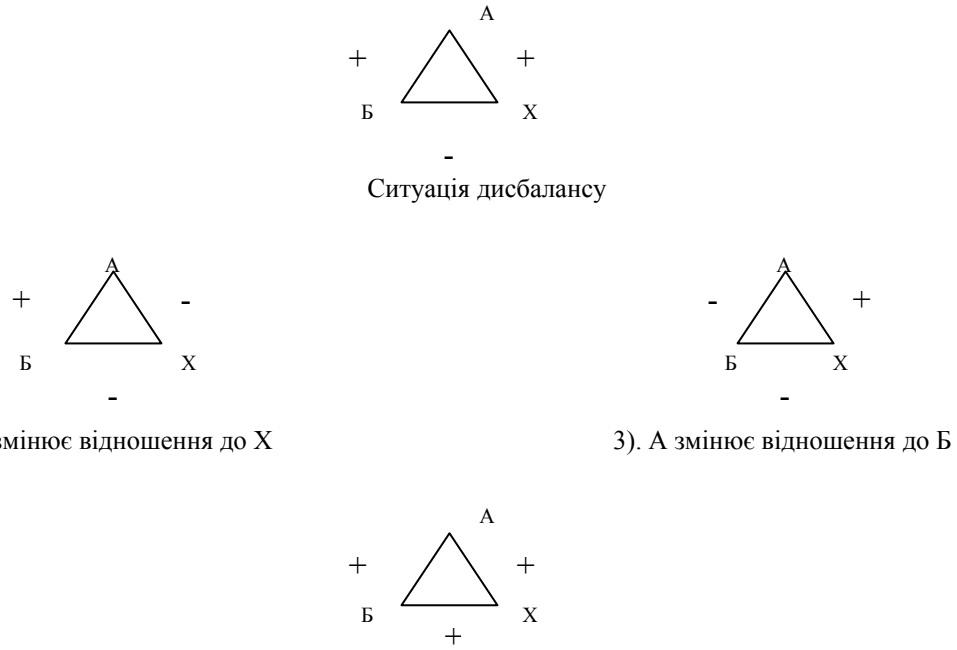

Рис. 1. *Схема А-Б-Х Т.Ньюкома (До теорії комунікативних актів)*

Де: А –сприймаючий суб'єкт, Б – "інший" (учасник взаємодії), Х – об'єкт, + – позитивне відношення, - – негативне відношення.

Пояснити вищезазначену схему можна через математичне вирахування знаку кожної із збалансованих або незбалансованих систем. Наприклад, ситуація дисбалансу: (+) × (+) × (−) = (−); схема 1): (+) × (−) × (−) = (+); схема 2): (+) × (+) × (+) = (+); схема 3): (−) × (+) × (−) = (+).

Застосуємо теорію структурного дисбалансу до аналізу конфліктного дискурсу, концентруючись на його завершальній фазі. Наведемо такий приклад:

…She forced herself to make eye contact with the gun toting monster.

"If you want the disk, you'll go with me to the airport", she repeated, her voice strangely calm now that her options had been narrowed to one. "If you don't want it, then kill me here."

"A tempting thought," he said, "but it's your show – for now." He put a hand on her shoulder and shoved her toward the door. "Lead the way. My car is just outside. Just remember, I'm only a step behind, and when I shoot, I shoot to kill."

Her stomach turned inside out, and she had to force her feet to move past the slain guard (Wayne, 85).

Незбалансована структура, що призвела до конфлікту в даному прикладі має наступний вигляд:

№1

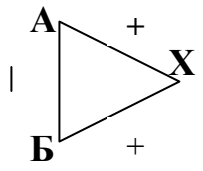

Де, негативне відношення учасників конфлікту (А та Б) один до одного показане через знак (−), при цьому кожен з них хоче володіти диском – об'єктом конфлікту (Х), тобто відношення А до Х та Б до Х позначено знаком (+), внаслідок чого виникає незбалансована система (−) × (+) × (+) = (−).

Тобто, конфлікт, як невідповідність намірів, дій, думок та їх результатів, відношень людей один до одного або до реальності, що стає причиною направлених дій щодо його усунення, зменшення чи розв'язання, представляє собою різновид асиметрії, яка притаманна всій природі і може бути названа рушійною силою людської поведінки.

Незважаючи на чисельні різновиди конфліктів, існує, як зазначає В.А.Свєтлов, лише одна вимога щодо їх вирішення: „будь-який конфлікт переходить у стадію (необов'язково ефективного) вирішення, тільки якщо його суб'єкти (елементи) опиняються у рівних (симетричних) відношеннях один з одним [9: 452].

Вищенаведений приклад ілюструє завершальну фазу конфліктної мовленнєвої взаємодії, в якій відбувається збалансування ситуації за рахунок зміни знаку (+) по стороні трикутника АХ на (−), учасник конфлікту Б змушує учасника конфлікту А віддати йому об'єкт конфлікту Х. Схематично це виглядає таким чином:

№2

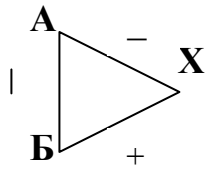

Збалансованість системи вираховується математично: (−) × (−) × (+) = (+).

Тобто, збалансування структури може відбуватися за рахунок зміни знаку (+) чи (−) по кожній з сторін трикутника.

Методом кількісних підрахунків вдалося встановити, що незбалансованою структурою завершальна фаза конфліктного дискурсу представлена у 64% випадків, в той час як кількість завершення конфліктів збалансованою структурою становить 36% від загальної кількості проаналізованих прикладів завершального конфліктного дискурсу.

Методика аналізу завершальної фази конфліктного дискурсу передбачає також такі етапи: встановлення меж певної текстової ситуації, аналіз мовного матеріалу і виведення базових концептів ситуації та їх ознак, конструювання фреймових моделей ситуації з врахуванням її статичних та динамічних властивостей. Зупинимося на кожному з перерахованих етапів аналізу більш детально.

У зв'язку з динамічним характером текстової ситуації „завершення конфлікту" стає необхідним визначення її меж. На нашу думку, „нижньою межею" ситуації можна вважати фазу кульмінації конфліктної ситуації, представленою на рівні окремого речення або висловлення, абзацу, а „верхньою межею" ситуації можна вважати її розв'язку,

представленою також на рівні речення, висловлення, абзацу [10: 38]. Слід зауважити, що завдяки різноманітності варіантів введення кульмінації та представлення розв'язки в аналізованих текстах простежується нечіткість, розмитість верхньої та нижньої межі ситуації. Так, наприклад, „нижня межа" ситуації може бути представлена відносно чітко, наприклад: *For a moment neither man spoke*, або нечітко, розмито: *He received no answer. "Say…" "Don't!..."*. Щодо „верхньої межі" ситуації, то вона може бути досить чіткою: *"Do as you please," he said at last " I'll have nothing to do with you," and out he strode*, або нечіткою *"I've lost you, too, haven't I?" he asked softly, and Lauren didn't have the heart to answer.*

Шляхом аналізу мовного матеріалу вдалося встановити, що в основі ситуації „завершення конфлікту" лежать концепти БОРОТЬБА, ГАРМОНІЯ та ЗГОДА, що мають такі ознаки: БОРОТЬБА – діяльність, що має на меті подолати або знищити кого-небудь чи що-небудь; ГАРМОНІЯ – поєднання, злагодженість, взаємна відповідність якостей, думок, намірів; ЗГОДА – взаємна домовленість, порозуміння, підтвердження чого-небудь, погодження з чимось: гаразд, хай буде так.

У завершальній фазі конфліктного дискурсу зазначені концепти розгортаються, відповідно, як події БОРОТЬБА, ГАРМОНІЯ та ЗГОДА за допомогою предметно-подійового фрейму []. Так, концепт БОРОТЬБА структурується за допомогою відповідного фрейму, основними компонентами якого є: ДЕХТО (учасник, суб'єкт боротьби), ДЕХТО (учасник, суб'єкт боротьби), ДЕЩО (ОБ'ЄКТ боротьби, конфлікту, ПРИЧИНА), ДЕЩО (МЕТА), ДЕЩО (агресивні вербальні/невербальні дії ІНСТРУМЕНТ), ДЕЩО (образи конфліктної ситуації РЕЗУЛЬТАТ і НАСЛІДКИ), ТАК (умови протікання конфлікту) і ТУТ/ЗАРАЗ (темпорально-локативні параметри). Особливість концепту БОРОТЬБА полягає в тому, що ОБ'ЄКТ боротьби (конфлікту), тобто ПРИЧИНА є спільним для учасників конфлікту ДЕХТО, а також в тому, БОРОТЬБА характеризується протинаправленою інтеракцією. Змоделюємо вищесказане за допомогою відповідного інтегрованого фрейму.

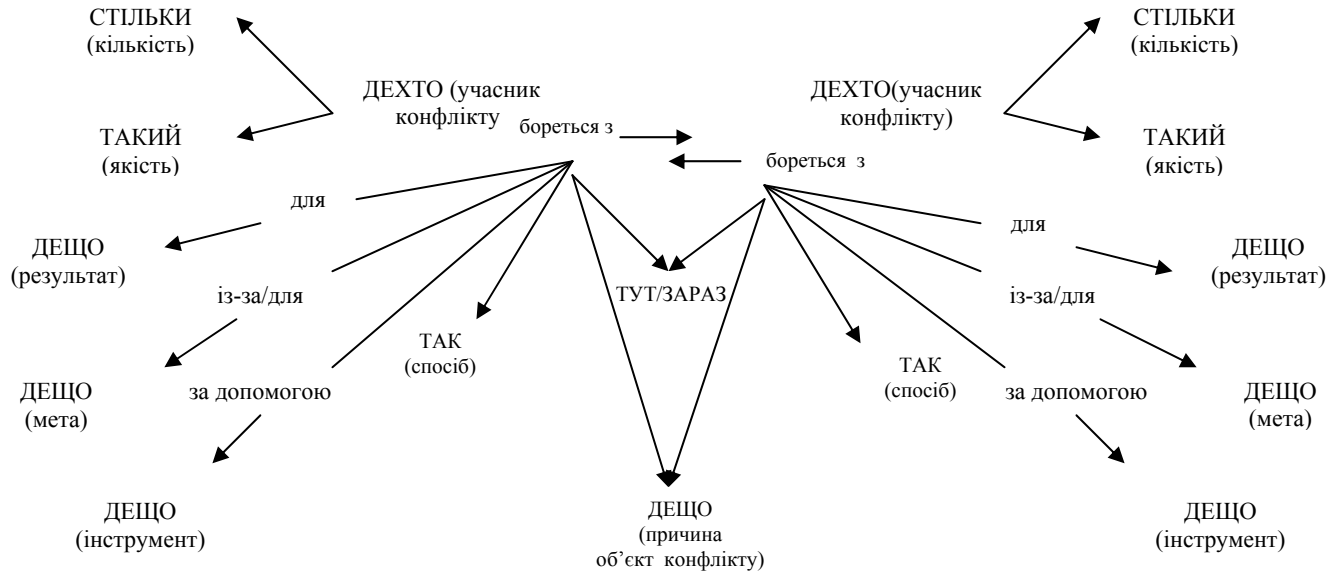

Фреймова структура концепту БОРОТЬБА в завершальній фазі конфліктного дискурсу

Розглянемо як приклад ситуацію "завершення конфлікту", в якій розгортається концепт БОРОТЬБА:

…*A cynical smile* [ІНСТРУМЕНТ] *curved his lips and cruelty entered his eyes. "So the little maiden* [ІНСТРУМЕНТ] *has been completely aroused and her basic instincts cry out for more! Well, my little rose-bud* [ІНСТРУМЕНТ], *gather your things and move into my bedroom. I'll do what I can to make your blossom!* [МЕТА]*"*

She [ДЕХТО] *glared at him* [ІНСТРУМЕНТ], *hating him. "Why you pompous, arrogant swine* [ІНСТРУМЕНТ]*! I would prefer to be a shrivelled, old maiden rather than have the likes of you touch* [ПРИЧИНА] *me. Oh, yes,' she added quickly* [ТАК], *knowing too well what he* [ДЕХТО] *was about to say, 'you kissed me once but I had to suffer your abuse afterwards. I must have been out of my mind to give you the impression that I wanted more of the same!* [МЕТА]*"*

And with that she whirled quickly [ТАК] *and raced down the short hallway to her room* [РЕЗУЛЬТАТ], *slamming the door behind her before falling on to her bed* (Badger, 101-102).

У даному прикладі представлено ситуацію "завершення конфлікту" Іден *(she)* і Джошуа *(he)* є учасниками конфлікту – слот ДЕХТО, ПРИЧИНОЮ, або об'єктом конфлікту, із-за якого ведеться БОРОТЬБА є різна інтерпретація фізичного контакту – дотику (*you touch),* образливі слова (*you pompous, arrogant swine, my little rose-bud)* та паралінгвістичні засоби *(A cynical smile, glared at him)* виступають ІНСТРУМЕНТОМ ведення боротьби, слот ТАК (спосіб дії) активізується неповною мірою (*quickly)*, не має у даному прикладі лексичного наповнення слот ТУТ/ЗАРАЗ, МЕТА Джошуа – добитися фізичного контакту (*I'll do what I can to make your blossom!)* образити і принизити Іден, МЕТА Іден – переконати Джошуа в своєму небажанні фізичного контакту, образити і принизити його (*I must have been out of my mind to give you the impression that I wanted more of the same!),* РЕЗУЛЬТАТОМ цієї боротьби є втеча дівчини (*she whirled quickly and raced down the short hallway to her room).*

Проаналізувавши фактичний матеріал, ми дійшли до висновку, що слот РЕЗУЛЬТАТ у даній фреймовій структурі містить три термінали: 1) досягнення мети (бажаного), 2) нанесення тілесної/моральної шкоди, 3) демонстрація незгоди.

За допомогою предметно-подійового фрейму розгортаються концепти ГАРМОНІЯ та ЗГОДА через дієслова МИРИТИСЯ і ПОГОДЖУВАТИСЯ. Аналіз мовного матеріалу дозволив виявити, що слот РЕЗУЛЬТАТ (концепт ГАРМОНІЯ) містить два термінали:1) досягнення взаєморозуміння, 2) залагодження конфлікту; а слот РЕЗУЛЬТАТ (концепт ЗГОДА) містить термінали:1) досягнення згоди, 2) збереження обличчя. Слід також зауважити, що слоти ТАК, ТУТ/ЗАРАЗ і термінали СТІЛЬКИ і ТАКИЙ не завжди активовані відповідним лексичним наповненням у ситуації завершення конфлікту.

Таким чином, основний **висновок** полягає в тому, що послідовний аналіз корпусу завершальних фаз конфліктного дискурсу спирається на декілька етапів. Спочатку визначаються межі даної ситуації, які представлені нечітко, розмито. Потім вичленовуються ключові концепти ситуації, що відповідають концептам БОРОТЬБА, ГАРМОНІЯ та ЗГОДА з їх подальшим розгортанням за допомогою предметно-подійового інтегрованого фрейму. **Перспективою** подальшого **дослідження** вважаємо виокремлення емоційних концептів у завершальній фазі конфліктного дискурсу та їх концептуальний аналіз, встановлення взаємозв'язків між концептами та аналіз їх лексичного наповнення.

ЛІТЕРАТУРА

1.*Третьякова В.С.* Конфликт как феномен языка и речи. – [Cited 2006, 10 January]. Available from: < http://www.virlib.eunnet.net/proceedings/?base 2.*Фролова И.Е.* Конфликтное речевое взаимодействие // Вісник ХНУ ім. В.Н.Каразіна. – Х.: Константа. – 2001. – №537. – С. 23-29. 3.*Ішмуратов А.Т.* Конфлікт і згода. Основи когнітивної теорії конфліктів. – Київ: Наукова думка, 1996. – 190с. 4.*Goddard R.* The healthy side of Conflict // Management World, 1986, Vol.15. – P.8-12. 5.*Гришина Н.В.* Психология конфликта. – Санкт-Петербург: Питер, 2003. – 464с. 6.*Tannen D.* You just don't Understand. – N.Y.: Univ. of California, 1995. – 118p. 7.*Андреева Г.М., Богомолова Н.Н., Петровская А.А.* Современная социальная психология на Западе. – М.: Изд-во Моск. ун-та, - 1978. – 217с. 8.*Жаботинская С.А.* Концептуальный анализ: типы фреймов // Вісник Черкаського державного університету ім Б. Хмельницького. Серія Філологічні науки. – Черкаси. – 1999. – Вип.11. – С.12-25. 9.*Светлов В.А.* Практическая логика. Учеб. пособие. Изд. 2-е, испр. и доп. – СПб.: ИД «Мим», 1997. – 576с. 10.*Багумян О.В.* Текстова ситуація "Соціальний захист": лінгвокогнітивний аспект (на матеріалі різностильових англомовних текстів): Дис... канд. філол. наук: 10.02.04 / Київ. нац. лінгв. ун-т. – К, 2004. – 240с.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1.*Wayne J.* The Ousider's Redemption. – New York: Harlequin Books, 2000. – 250p. 2.*Badger R.* Shadows of Eden. – New York: Harlequin Books, 1986. – 189p.

ЧЕСНОКОВА Г.В.
Київський національний лінгвістичний університет

ЛІНГВОПОЕТИЧНИЙ АСПЕКТ ТРОПІКИ ПІЗНЬОГО АМЕРИКАНСЬКОГО РОМАНТИЗМУ: *ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВІДОК*

Когнітивна лінгвістика як відносно нова парадигма мовознавства, що має у своєму підґрунті людське сприйняття та особливості категоризації й концептуалізації світу, займаючи проміжну позицію між традиційною лінгвістикою та когнітивною наукою у широкому смислі, останнім часом зазнає суттєвої інтенсифікації розвитку, в Україні зокрема. У витоків когнітивного підходу до вивчення мови стоїть Дж.Лакофф [1, 2]. Сьогодні важливість когнітивної науки як такої важко переоцінити, адже саме свідомість робить істоту людиною, яка знає, що вона знає, або гадає, що знає, у той час, як сама спроба зрозуміти людську ментальність чимось схожа на пошуки алхіміками філософського каменя адже це є найвища винагорода за пошук знань [3:316]. **Метою** даної статті є висвітлення можливих напрямків і стратегій дослідження поетичних текстів пізнього американського романтизму під кутом зору когнітивної науки, адже зараз все більше й більше вчених різних галузей знань, мовознавців зокрема, роблять спробу піддати аналізу й усвідомити вербальні структури через різнопланові концептуальні та перцептуальні категорії, такі як, наприклад, *figure* та *ground*, "орієнтир" (*landmark*) та "траєктор" (*trajector*) як щось рухливе, розміщення у просторі, *frames* та *scripts* (ментальні моделі об'єктів реального світу та подій). **Актуальність** дослідження зумовлена стрімким розвитком сучасної когнітивної науки, яка надає можливості грунтовного концептуального аналізу поетичного тексту, знаходження відповідей на численні дискутивні теоретичні питання, до чого наразі є нагальна потреба. **Науковою новизною** даної розвідки є те, що вперше наданий аналіз потенційних шляхів вивчення поетичних текстів пізнього американського романтизму, віршів Е.Дікінсон зокрема, з урахуванням когнітивних стратегій. Отже **предметом** цієї статті є можливі шляхи вивчення тропіки пізнього американського роматнизму в той час, як **об'єктом** став лінгвопоетичний аспект вивчення пізньоромантичного тропу, метафори зокрема.

У межах когнітивної лінгвістики як доволі широкої галузі знань, що межує із когнітивною психологією, когнітивною антропологією тощо, беззаперечний інтерес та дослідницьку перспективність представляє собою когнітивна поетика, теоретичні положення якої наразі розробляють Р.Цур (Ізраїль) [4], П.Стоквелл [5], М.Берк (Великобританія) [6], М.Фрімен [7, 8], Р.Гіббс (США) [9], О.П.Воробйова [10], Л.І.Белєхова [11] (Україна) та інші вчені різних країн. Ця наука ставить собі за мету з'ясувати лінгвокогнітивні механізми виникнення образів художнього твору, розкрити витоки їхньої унікальності та самобутності поетичного тропу як такого через застосування методів когнітивної лінгвістики та психології до власне поетичного тексту. Така парадигма намагається провести паралель між законами мислення та мови, таким чином поглиблюючи людське розуміння обох, адже літературні тексти (поетичні в тому числі) є автономними об'єктами у той час, як література як така – є гетерономним об'єктом, що існує лише за умов його активації та усвідомлення розумом читача.

Література є письмовою реєстрацією людської свідомості [3:316], що, як не дивно, незважаючи на свою удавану імпресіоністичність та спонтанність вираження, не може не мати певної внутрішньої логіки, чіткої структурованості та обумовленості виникнення й розвитку тропів, адже "*поезія є предметом не менш точним, ніж геометрія*" [12]. Завданням же дослідника є з'ясування та пояснення цих подекуди прихованих законів мови та мислення.

Із усього розмаїття англомовних поетичних текстів на безперечну дослідницьку увагу заслуговує пізній романтизм США. Пізньоромантична американська думка, представниками якої, за різними літературознавчими класифікаціями, вважаються Г.У.Лонгфелло, Н.Готорн, Г.Мелвілл, У.Уітмен тощо, у її психофілософському забарвленні становить основу для формування абсолютно самобутнього поетичного всесвіту, що маніфестується у специфічному світосприйнятті та спричинює появу виключно неконвенційного тропу. Особливої уваги, на нашу думку, слід приділити творам Емілі Дікінсон, що як представник такого літературного напрямку тим не менше порушує навіть його усталені канони та постає у світовій літературі як поодинока оригінальна поетична особистість, творчість якої наразі вважається класичною, втім отримала широке схвалення критиків та розуміння читача лише після смерті авторки. На активне залучення до дослідження ліричних текстів саме цієї поетки, окрім суто персонального уподобання автора цієї статті, впливає й діяльність EDIS (Emily Dickinson International Society – Міжнародного товариства дослідників творчості Емілі Дікінсон) http://www.emilydickinsoninternationalsociety.org, що закріплює впевненість в актуальності та перспективності такої розвідки.

Спираючись на думку Дж.Лакоффа про те, що значущі концепти та сама раціональність трансцендентні, в тому сенсі, що вони "виходять за межі" звичайного втілення та розуміння, усвідомлення тощо (*transcend* або *go beyond*) [2:XI], ми вбачаємо цікавим простежити, як саме унікальний троп Дікінсон, його антропоцентричне ядро зокрема, розвивався із канонів американського трансценденталізму, що є одночасно релігійною (пост-унітарною та такою, що пропагує вільне мислення), філософською (кантіанською та ідеалістичною) та літературною (романтичною та індивідуалістичною) течією.

За відправні точки трансценденталізму варто відзначити такі: трансценденталіст піднімається (*transcends*) над низькими тваринними імпульсами життя та рухається від земного раціонального до високого духовного; людська душа є частиною "сверхдуші" (*Oversoul*) або всесвітнього духу, до якого вона та інші душі повертаються після смерті; таким чином кожна істота (душа) заслуговує на повагу, адже є частиною "сверхдуші", Бога.

Поетика відомого редактора, есеїста, лектора, поета, філософа Ралфа Уолдо Емерсона (1803 – 1882), творчість якого належить саме до американського трансценденталізму та власне започатковує його як філософську думку, справила та продовжує справляти величезний вплив на письменників та поетів різних країн, Дікінсон у тому числі. Виходячи із позицій "довіри до себе" (*self-reliance* та *self-trust*) [13:19], він, одночасно із розвиненням американської етнічної ментальності, національного характеру та філософії, прямо чи непрямо впливав на формування американської поетичної традиції. Саме читання творів Емерсона (його есе "Поет" [1844] зокрема) Дікінсон вважала одними з найщасливіших моментів свого життя. Немає прямих свідчень про знайомство авторки із доробками іншого класика трансценденталізму Генрі Девіда Торо (1817 – 1862) [14], проте навряд чи його ідеї про сутність поетичного мистецтва та інновації у галузі формування тропу не мали впливу на генезу поетичного тропу авторки, оскільки обидва, в першу чергу, тим чи іншим шляхом змінювали стереотипи мислення сучасників, які згодом ламали усталені канони традиційного віршотворення.

На жаль, до цього часу кількість досліджень тропіки Дікінсон, її виключно самобутньої метафори зокрема, є дивно малою, особливо в Україні, а більшість із тих, що наявні [15, 16, 17, 18, 19], є виконаними у традиційному для американських та європейських досліджень дещо прагматично-механістичному ракурсі, що не завжди задовольняє українського вченого. Українське ж мовознавство до цього часу творчий доробок Дікінсон та інших пізньоромантичних американських авторів практично ігнорувало, що непрямо можна

пояснити виключною оригінальністю та суб'єктивною важкістю інтерпретації поетичних текстів Дікінсон. Поодинокі роботи, присвячені її поетиці чи філософії, є здебільшого літературознавчими [20, 21]. Концептуальною ж метафорою та дослідженням глибинних механізмів її формування у поетиці американської авторки до цього дня глибоко займалася лише М.Фрімен [22], у той час як питання історичного підґрунтя, генези когнітивної метафори та її виникнення як логічного чи трансформованого успадкування традицій американського трансценденталізму взагалі лишилося поза уваги, хоча й являє значний інтерес для фахівців.

Отже, предметом цікавих сучасних розвідок може стати тропіка поетичних творів Емілі Дікінсон у її витоках від поетики трансценденталізму саме в лінгвокогнітивному ракурсі, що потенційно надасть змогу глибше зануритися у поетичний світ авторки та усвідомити глобальні тенденції та перспективи формування тропу в американській поезії. За умов отримання узагальнених висновків, результати таких розвідок можуть стати у пригоді при подальшому поглибленому вивченні мовних та літературознавчих особливостей поетичних текстів різних авторів.

З огляду на вищезазначене, цікавою нам видається спроба виявлення загальних закономірностей утворення тропу Дікінсон шляхом розкриття лінгвокогнітивних механізмів їх реалізації у традиційному американському романтичному та пізньоромантичному дискурсі, що, вочевидь, передбачає уточнення в концептуальному плані сутність поняття "пізній американський романтизм" із урахуванням лінгвостилістичних особливостей поетичного тексту, а також розкриття основних психологічних, філософських, соціальних та лінгвістичних аспектів поетики трансценденталізму як передумови формування пізньоромантичної американської тропіки. Етапами такого дослідження можуть стати укладання інвентарю базових концептуальних метафор у поетичних текстах Е.Дікінсон, розкриття когнітивних механізмів перетворення прототипового тропу на авторський у її поетиці та згодом виявлення базових когнітивних моделей тропіки Дікінсон. Загалом таке дослідження потенційно сприятиме подальшому поглибленню вивчення доробку американської авторки тепер уже у когнітивному зрізі, а також загальному внеску в школу когнітивної поетики та в розробку теорії метафори зокрема.

Дослідження, на нашу думку, може бути проведеним на матеріалі повного корпусу поетичних творів (1775 одиниць) та особистих листів Емілі Дікінсон та літературних й філософських доробків представників американського трансценденталізму (Р.У.Емерсона, Г.Д.Торо тощо). У пригоді може стати й додаткове залучення лексикографічних джерел, адже матеріал дослідження не є сучасним, а когнітивні механізми утворення дікінсонівської тропіки варто розглядати в діахронічному аспекті.

Розбудова такого питання, зрозуміло, потребує застосування різнопланових методик дослідження, а саме використання методів семантичного, концептуального та інтерпретаційного текстового аналізу. Також доречними можуть стати елементи кількісного аналізу мовленнєвих одиниць. Семантико-когнітивне моделювання уможливить потрактування семантики поетичних текстів як ментальної репрезентації реального світу. Методи когнітивного мапування (*mapping*) та концептуальної інтеграції (*blending*) дозволять розкрити когнітивні механізми формування поетичних доробків американських авторів, Дікінсон зокрема.

Добре відомо, що більшість наукових підходів та сучасних методів і методик дослідження є в той чи іншій мірі редукціоністськими, тобто недостатніми для того, щоб із цілковитою впевненістю наполягати на достовірності отриманих результатів. Варто додати, що останнім часом методи концептуального аналізу знаходять вдалого та цілком логічного поєднання та підтримки із боку емпіричних методик дослідження художнього твору, поетичного тексту зокрема. Таку комбінацію пропагує навіть один із засновників та

авторитетніших теоретиків когнітивної поетики Р.Цур [23]. З огляду на це, доцільною та перспективною вбачається перевірка шляхом ретельно організованого експерименту тих висновків, які можуть здаватися і здаються вірними та доволі обґрунтованими шляхом когнітивних суджень та аналізу, яким керує здебільшого наукова інтуїція та який, втім, часто є вірним [24:16]. Така верифікація уможливлюється, скажімо, шляхом виявлення реакції читача (*readers' response*) на запропоновані пізньоромантичні американські поетичні тексти, адже реакція теж є певного роду інтерпретацією, яка структурується завдяки навичкам читання, що їх отримують люди крізь призму своєрідної декодуючої сітки – культури – яка є соціально обумовленою. Тут ми погоджуємося із думкою про те, що будь-яка інтерпретація не є відкритим чи вільним процесом, а завжди виконується в рамках певної культурної матриці [25:173], а особливості і наслідки такого процесу можна розкрити саме шляхом застосування емпіричних методик дослідження художнього, поетичного зокрема, тексту.

Отже, на нашу думку, запропоноване комплексне дослідження поетичних текстів пізнього американського романтизму, ліричних творів Емілі Дікінсон у їх витоках із поетики трансценденталізму зокрема, є не тільки можливими, але й досить перспективними, адже воно уможливить нове потрактування добре відомих поетичних творів та в ідеалі стане внеском у подальшу розробку теоретичних положень когнітивної поетики у її зв'язку із іншими науковими парадигмами, емпіричними методами дослідження художнього твору в тому числі.

ЛІТЕРАТУРА

1.*Lakoff G., Johnson M.* Metaphors We Live By. – Chicago: Chicago Univ. Press, 1980. 2.*Lakoff G.* Women, Fire, and Dangerous Things: What Categories Reveal about the Mind. – Chicago, L.: The University of Chicago Press, 1990. 3.*Lodge D.* Thinks… L.: Penguin Books, 2001. 4.*Tsur R.* Aspects of Cognitive Poetics. – 1997. – http://www.tau.ac.il/~tsurxx/2Cognitive_Poetics.html. 5.*Stockwell P.* Cognitive Poetics. An Introduction. – L., N.Y.: Routledge, 2002. 6.*Burke M.* How Emotive is Cognitive Poetics? // Textual Secrets: The Message of the Medium. Proceedings of the 21st PALA Conference / Ed. by Szilvia Csabi and Judit Zerkowitz. – Budapest: School of English and American Studies. Eotvos Lorand University, 2002. – P.189-195. 7.*Freeman M.H.* Poetry and the Scope of Metaphor: Towards a Cognitive Theory of Literature // Metaphor and Metonymy at the Crossroads. A Cognitive Perspective. – Berlin, N.Y.: Mouton de Gruyter, 2000. – P.253-283. 8.*Freeman M.H.* Momentary Stays, Exploding Forces: A Cognitive Linguistic Approach to the Poetics of Emily Dickinson and Robert Frost // Journal of English Linguistics 30:1. – 2002 – P.73-90. 9.*Gibbs R.* Feeling Moved by Metaphor // Textual Secrets: The Message of the Medium. Proceedings of the 21st PALA Conference / Ed. by Szilvia Csabi and Judit Zerkowitz. – Budapest: School of English and American Studies. Eotvos Lorand University, 2002. – P.13-28. 10.*Воробйова О.П.* Когнітивна поетика в Україні: напрями досліджень // Актуальні проблеми романо-германської філології в Україні та Болонський процес. Матеріали Міжнародної наукової конференції. 24-25 листопада 2004 року. – Чернівці: Рута, 2004. – С.37-38. 11.*Бєлєхова Л.І.* Образний простір американської поезії: лінгвокогнітивний аспект: Дис. ... д-ра філол. наук: 10.02.04. – К., 2002. 12.*Flaubert G.* Madame Bovary // http://perso.orange.fr/jb.guinot/pages/oeuvres5.html 13.*Emerson R.W.* Self-Reliance and Other Essays. – N.Y.: Dover Publications, Inc., 1993. 14.*Thoreau H.D.* Walden and Civil Disobedience. – N.Y.: Harper and Row, Publishers, 1965. 15.*Lindberg-Seyersted B.* The Voice of the Poet. – Uppsala: Almqvist and Wiksells Boktryckeri AB, 1968. 16.*Delphy F.* Emily Dickinson. – P., Lille: Diffusion Didier Erudition, Atelier National de Reproduction de Theses, 1984. 17.*Pollak V.* Dickinson: The Anxiety of Gender. – Ithaca, L.: Cornell University Press, 1984. 18.*Wolosky Sh.* Emily Dickinson: A Voice of War. – New Haven, L.: Yale University Press, 1984. 19.*Miller C.* Emily Dickinson: A Poet's Grammar. – Cambridge, L.: Harvard University Press, 1987. 20.*Павлычко С.Д.* Философская поэзия американского романтизма. Эмерсон. Уитмен. Дикинсон. – К.: Наукова думка, 1988. 21.*Чеснокова Г.В.* Лірика Лесі Українки та Емілі Дікінсон: типологія та національні особливості: Дис. ... канд. філол. наук: 10.01.05. – К., 1999. 22.*Freeman M.H.* Metaphor Making Meaning: Dickinson's Conceptual Universe // Journal of Pragmatics. – 1995. - # 24. – P.643-666. 23.*Tsur R.* Poetic Rhythm. Structure and Performance: An Empirical Study in Cognitive Poetics. – Berne: Lang // http://www.tau.ac.il/~tsurxx/Rhythm_Book_mp/Book_folder/TitlePage.html 24.*Medin D., Ross B., Markman A.* Cognitive Psychology. – 3rd ed. – N.Y, etc.: John Wiley and Sons, Inc, 2002. 25.*Moranda P.* Mother culture is watching us or probabilistic structuralism // Reader responses to literature: the empirical dimension / Ed. by Nardocchio E. – Berlin: Mouton de Gruyter, 1992. – P.173-188.

ШАХНОВСЬКА І.І.
Національний авіаційний університет

ПРАГМАТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ЕМОТИВНИХ ВИСЛОВЛЕНЬ ПЕРСОНАЖІВ СУЧАСНОЇ АМЕРИКАНСЬКОЇ ДРАМИ

Комунікативний підхід до розгляду лінгвістичних явищ, який є характерною ознакою сучасної науки, спрямований на виявлення прагматичних особливостей різних за параметром і структурою мовних одиниць, а також дослідження висловлення як основної мінімальної одиниці спілкування. **Метою** статті є вивчення емотивних висловлень в аспекті їхньої реалізації в репліках персонажів сучасної американської драми та дослідження емотивних мовленнєвих актів крізь призму вербальних засобів їхньої реалізації.

Про **актуальність** дослідження емотивних висловлень свідчить загальний інтерес лінгвістів до проблеми вивчення ролі емоцій у мовленні [1:5; 2:87; 3:5]. Емотивне висловлення є реалізацію в мовленні структурної схеми речення, яке передає емоційну інформацію разом з актуальною за допомогою, як мінімум, одного вербального засобу, що виражає емоції.

Вивчення емотивних висловлень у прагматичному аспекті охоплює спектр питань, пов'заних з його продуцентом, адресатом, їх взаємодією та ситуацією спілкування. Оскільки прагматика вивчає мовлення у межах загальної теорії людської діяльності, прагматичний підхід до аналізу емотивних висловлень передбачає їх розгляд як цілеспрямованих мовленнєвих дій, виконаних відповідно до правил та норм, прийнятих у певному суспільстві, тобто мовленнєвих актів [4:35].

Відсутність перформативного дієслова в основі емотивних МА пояснює той факт, що диференційною ознакою емотивних мовленнєвих актів визначаємо іллокутивну мету висловлення. Іллокутивна мета емотивних мовленнєвих актів полягає у вираженні емоціного стану суб'єкту мовлення, або його емоційного ставлення до певного стану речей у позамовній дійсності, до самого себе, співрозмовника, або особи, що не бере участь у акті комунікації. Оскільки об'єкт нашого дослідження обмежений лише емоційними і не включає етикетні висловлення, у якості робочого терміну замість традиційно прийнятого у лінгвістиці терміну "експресивний мовленнєвий акт" використовуємо термін "емотивний мовленнєвий акт", як більш конкретний та такий, що чітко окреслює фокус нашої уваги. Це не суперечить лінгвістичній традиції, класичному членуванню мовленнєвих актів, серед яких виділяють експресивні, адже у нашому розумінні експресивні мовленнєві акти є родовим поняттям по відношенню до видового – емотивних мовленнєвих актів.

Емотивним мовленнєвим актам невластива типовість плану мовного вираження, що зумовлює широку варіативність форм експлікації емоцій. Маркерами емотивності виступають емотивна-оцінна лексика, окличні синтаксичні конструкції типу What+N.!, How+Adj.!, повтори тощо. Емотивні мовленнєві акти, як і інші типи мовленнєвих актів, складаються із трьох актів: локутивного, іллокутивного, перлокутивного.

Локутивним компонентом у емотивних мовленнєвих актах є побудова емотивного висловлення зі слів даної мови за правилами її граматики, забезпечення цього висловлення змістом, референцією (тобто співвідношенням із дійсністю) та його проголошення. Іллокутивним актом реалізується насамперед комунікативна мета виразити емоції. Перлукотивний акт спрямований на зміну психологічного стану адресата, його поведінки, ситуації, тощо. Про успішність перлокутивного акту, або перлукотивний ефект, можна судити з відповідної репліки-реакції адресата:

Biff: He always said he'd stakestake me. I'd like to go into business, so maybe I can take him up on it.

Linda: Isn't that wonderful?

Willy: What's wonderful about it? (Miller, 435)

Син повідомляє батькам, що збирається зайнятися продажем спортивних товарів. Мати реалізує емотивно-інтерогативний мовленнєвий акт задоволення, сподіваючись, що батько з нею погодиться. Проте, батько не розділяє її емоцій, тобто очікуваного перлокутивного ефекту не було досягнуто.

У дискурсі сучасної американської драми основною функцією емотивних мовленнєвих актів є вираження психологічного стану персонажу в момент мовлення. Такі мовленнєві акти у своїй більшості представляють миттєву спонтанну реакцію персонажу на слова співрозмовника. Це пояснюється специфікою сучасного драматичного твору, у якому відтворена "жива" розмова мовця та адресата, де кожна мовленнєва дія мовця вимагає зустрічного акту-реакції слухача:

Ben: You've a new continent at your doorstep, William. Get out of these cities, they are full of talk and time payments. Screw on your fists and you can fight for a fortune up there.

Willy: Yes, yes! (Miller, 446)

Емотивний мовленнєвий акт *Yes, yes!* є реактивним. Його вербальний компонент, виражений повторюванням комунікативу *yes,* сигналізує читачеві про те, що персонаж перебуває у захваті від ідеї товариша приєднатися до шукачів золота на Алясці.

Емотивні мовленнєві акти можна класифікувати за прагматичними інтенціями комунікантів, які виявляються у контексті дискурсу сучасної американської драми:

I. Емотивні мовленнєві акти, іллокутивною силою яких є вираження позитивних емоцій:

• радість, задоволення. Наприклад:

Troy: Look here, Rose…Mr Rand called me into his office today … he called me in and told me they was making me a driver.

Rose: Great, Troy! Now you don't have to hassle them people no more (Wilson, 575).

Дружина задоволена кар'єрним успіхом чоловіка. Її радісний оклик є сигналом того, що вона розділяє його піднесений внутрішній стан, отже емотивний мовленнєвий акт радості є очікуваним та бажаним.

• приємне здивування. Наприклад:

Linda: At Frank's Chop House on Forty-eighth near Sixth Avenue.

Willy: Is that so! /…/ (Miller, 446)

Дружина повідомляє чоловіку, що сини запросили його на обід. Мовленнєва реакція чоловіка представляє реалізацію емотивного мовленнєвого акту, що передається комунікативом, прагматичне значення якого виводиться з контекстуального оточення.

• захоплення. Наприклад:

Nonno: And it's good! Is it good?

Hannah: Beautiful, Grandfather! /…/ (Williams, 325).

Онука захоплено сприймає написання дідусем-поетом чергового вірша. Мовленнєвий акт має яскраво вираженний емоційно-оцінний характер. Позитивна оцінка заохочує подальшу мовленнєву взаємодію.

II. Емотивні мовленнєві акти, іллокутивною силою яких є вираження негативних емоцій:

• неприємне здивування. Наприклад:

Biff: What's he doing out there?

Linda: He's planting the garden!

Biff: Now? Oh, my God! (Miller, 437).

Син неприємно здивований неадекватною поведінкою батька, який уночі займається садівництвом. Емотивний мовленнєвий акт виражений еліптованим реченням, скороченим

до обставини часу, яка вказує на причину подиву-переляку *(Now?)* та багатозначним комунікативом (*Oh, my God!).*

• невдоволення, роздратування. Наприклад:

Miller. – Richard. (no answer – louder) Richard. (no answer – then below) Richard!

Miller. – Darn him! When he gets his nose in a book, the house could fall down and he'd never – (O'Neill, 11).

Батько роздратований тим, що, занурений у книжки, син не відгукується на поклик. Емотивний мовленнєвий акт невдоволення є адресантно-спрямованим та передається комунікативом.

• гнів, розлючення. Наприклад:

Biff:/…/ Do you gather my meaning? I'm not bringing home any prizes any more and you are going to stop waiting for me to bring home.

Willy: You vengeful, spiteful mutt! (Miller, 460).

Емоційна реакція батька-гнів є намаганням подолати опір, непокору сина.

• переляк. Наприклад:

Linda: He's been trying to kill himself.

Biff (with great horror): Oh, my God! (Miller, 440).

Син наляканий повідомленням матері, що батько хоче накласти на себе руки.

• обурення. Наприклад:

Tenand: /…/ But I cannot answer a woman – I know it must be your husband who – A woman would never –

Sara – Arrah, God's curse on you for a man! You and your pride and honor! (O'Neill, 495).

Сферою реалізації емотивних мовленнєвих актів у дискурсі сучасної американської драми є ситуації неформального спілкування подружжя, коханців, родичів, друзів, знайомих. Емотивні мовленнєві акти характерні для комунікантів як симетричного так і асиметричного соціально-рольового статусу, однак соціально-рольові статуси комунікантів (батьки – діти, подружжя тощо) зумовлюють мовний матеріал вираження емотивного мовленнєвого акту. Так, наприклад, під час суперечки матері та синів:

Biff:/…/ Didn't do a damned thing. How do you like that, heh? Left him babbling in a toilet.

Linda: You louse. You…(Miller, 466).

Емотивний мовленнєвий акт, мовним вираженням якого є інвектива, реалізується особою вищого рольового статусу (матір'ю), яка обурена поведінкою синів. У разі зворотнього спрямування соціально-рольового вектору (нижчий соціально-рольовий статус → вищий) подібне мовне оформлення наведеного емотивного мовленнєвого акту було б неприйнятним з позицій норм соціальної поведінки.

Проте, іноді натрапляємо на випадки, коли вектор емотивного мовленнєвого акту-образи спрямований від особи, яка знаходиться на кілька ієрархічних щаблів суспільної структури нижче. Це відбувається у ситуації екстремального емоційного напруження, коли мовцю "немає, чого втрачати", і він намагається підвищити свій комунікативний статус та самоутвердитися будь-якою ціною. В п'єсі Девіда Мамета "Олеанна" в момент апогею конфлікту сповнена ненависті студентка використовує емотивний мовленнєвий акт-образу по відношенню до викладача:

John: …wait, wait, wait… All right, let's go back to…

Carol: You fool. /…/ You little yapping fool (Mamet, 1647).

Fool у наведеному контексті не є характеристика викладача як нерозумної людини, а скоріше лайливе використання лексичної одиниці, призначеної виразити обурення, загальну емоційно-негативну оцінку вербальним та фізичним діям викладача. Отже студентка виходить далеко за межі регламентованої соціальними нормами статусно-рольової мовленнєвої поведінки та скорочує відстань між координатами особистісного дейксису та

дейксису партнера. Неочікуваний зухвалий комунікативний хід студентки отримує відповідь з боку викладача. Охоплений емоціями, він теж забуває про свій соціальний статус та вживає емотивний мовленнєвий акт інвективного характеру по відношенню до партнера по комунікації :

Carol: Don't call your wife baby. You heard what I said.

John: You vicious little bitch. /…/ You little cunt…(Mamet, 1646).

Таким чином, комунікативна поведінка персонажів п'єси в обох випадках розцінюється нами як така, що суперечить принципу ввічливості Дж Ліча [5:308]. Під впливом емоцій соціальні статуси комунікантів стираються: вони ігнорують соціальні очікування стосовно ролей викладача та студентки і тим самим різницю у способах, якими ці очікування реалізуються в актуальній комунікативній взаємодії. Для порівняння простежимо комунікативну поведінку цих самих персонажів на початковій стадії конфлікту, коли їх емоційні установки ще не домінують над раціональними:

Carol: I was saying…I was saying… How can you say in a class? Say in a college class, that college education is prejudice? (Mamet, 1650)

Для вияву емоції невдоволення персонаж-студентка уникає грубої або лайливої стилістично зниженої лексики, а використовує лише стилістичні засоби емотивного синтаксису: повтор та незакінченість синтаксичної структури (у емотивно-асертивному мовленнєвому акті *I was saying… I was saying…)* та парцеляцію й риторичне питання (у непрямому емотивно-директивному мовленнєвому акті *How can you say in a class? Say in a college class, that college education is prejudice?*)

Під час розгортання конфлікту соціальний статус впливає на його перебіг. Так, соціальний статус викладача забезпечує йому комунікативну роль врівноваженого господаря комунікативної ситуації, фахівця, який дає поради. Проте, помітивши, що перевага в комунікативному статусі втрачається, тобто студентка перехоплює ініціативу та маніпулює викладачем, нав'язуючи йому свою волю, останній вдається до спілкування з актуалізацією статусного аспекта ролі. Слід відмітити, що час написання п'єси припадає на початок 90-х років, тобто період активізації руху політичної коректності, представники якого виступають проти будь-якого прояву переваги чоловічої статі над жіночою, чим у значній мірі зумовлена поведінка студентки. Викладач наголошує на своєму соціальному статусові, нагадуючи адресатові про нерівність їх позицій, і намагається повернути собі втрачену комунікативну перевагу:

John /…/ I want to tell you something. I'm a teacher, I'm a teacher. Eh? It's my name on the door, and I teach the class, and that's what I do/…/(Mamet, 1650).

Маркером емотивності у першому асертивному мовленнєвому акті є багаторазовий повтор займенника *I* з іменником *teacher*. У другому – повтор займенника *I* та використання емфатичної структури.

Гендерні параметри також впливають на особливості використання емотивних мовленнєвих актів, а також їх вербальне оформлення. Наприклад, уживання у складі емотивних мовленнєвих актів вульгаризмів, табуйованої лексики властиве особам чоловічої статі. Як правило, такі лексичні одиниці фігурують у розмові двох чоловіків:

Happy: I'll tell you something that I hate to say, Biff, but in the business world some of them think you are crazy.

Biff (angered): Screw the business world! (Miller, 437).

У діалозі братів використання ненормативної лексики є одним із засобів вираження емоції гніву. У такий спосіб драматург демонструє необхідність дати вихід негативним емоціям персонажа, нездатність останнього контролювати мовленнєвий потік.

Таким чином, іллокутивна мета вираження персонажами власних емоцій має широку варіативність способів вираження в залежності від комуікативної ситуації, соціально-

рольових статусів комунікантів, вікових та гендерних параметрів. Перспективу подальших досліджень вбачаємо у дослідженні взаємодії емотивних мовленнєвих актів із мовленнєвими актами інших типів.

ЛІТЕРАТУРА

1.*Пиотровская Л.А.* Эмотивные высказывания как объект лингвистического исследования (на материале русского и чешского языков). – СПб., 1994. 2.*Гак В.Г.* Эмоции и оценки в структуре высказывания и текста // Вестник МГУ. Сер.9. Филология. – 1997. – №3.– С.87-95. 3.*Синтоцкая Н.А.* Реализация категории эмотивности в тексте современной англоязычной драмы: Дис. …канд. филол. наук: 10.02.04 / Российский государственный педагогический университет им. Герцена.– СПб., 2003. 4.*Кобозева И.М.* Вступительная статья. "Теория речевых актов" как один из вариантов теории речевой деятельности // Новое в зарубежной лингвистике. – М.: Прогресс, 1986. – Вып.17. – С.7-21. 5.*Leech G.N.* Principles of pragmatics. – L.: Longman, 1983.

ШЕВЧЕНКО Л.О.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ГРАФІЧНІ КОДИ ІСПАНСЬКОГО ПОЕТИЧНОГО ТЕКСТУ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ XX СТОРІЧЧЯ

Постановка проблеми у загальному вигляді. Починаючи з 1970-х років, в Іспанії намітилася тенденція до синтезу різних форм кодування поетичних текстів – вербальної, сонорної та візуальної. Саме візуальна, зовнішня форма починає відігравати все більшу роль у творчому процесі їхнього породження. Велика увага приділяється графічній формі букв, орфографії та візуально-структурній ролі пунктуації. Цей напрямок у поезії пов'язаний із загальною спрямованістю сучасної культури до інтермедіальності, котра багато у чому стала можливою завдяки розвитку комп'ютерної техніки і домінуванню у ній візуальних кодів.

Постановка завдання. Настанова на семіотизацію віршованих текстів, що є знаковими продуктами етносу і, відповідно, компонентами семіотичного універсуму, звертає нашу увагу на дослідження графічних кодів іспанських поетичних текстів, адже без своєї структурно-графічної форми поетичний текст не існує.

Виклад основного матеріалу дослідження. У нашому дослідженні ми визначаємо такі графічні форми кодування іспанських поетичних текстів другої половини XX сторіччя:

1) створення візуальних структур з оголеною формою, коли графічна композиція є відбиттям внутрішніх закономірностей тексту граматичного і смислового характеру, відображуючи "інтонацію" концептуального простору. Поети шукають "інтонацію" у своєрідній манері написання, що передає зорову інтонацію, коли саме розташування слів підкоряється інтонації та паузі:

Alas que son materia si las miro.
Ondulación precisa, si las pienso.
Alas.
Gaviotas.
Picos.
Patas.
Plumas.
Aire escrito.
Materia en sucesión.
Cielo sonoro.

Signos
que un cuerpo mira
resbalar en ojos [1:665].

2) Багаторазове та ненормоване повторення розділових знаків, які виконують графічну функцію виявлення системи відношень і функцій у поетичному тексті, або їхня часткова чи повна відсутність:

Deja que llegue a ti lo que no tiene nombre:
lo que es raíz y no ha advenido al aire: el flujo
de lo oscuro que sube en oleadas: el vagido brutal
de lo que yace y pugna hacia lo alto: donde a su vez
será disuelto en la última forma de las formas:
invertida raíz: la llama [1:462].

Така пунктуація виступає символічним зображенням загострення пристрастей: пунктуація символічно вказує на хвилеподібний рух приливів та відливів емоційного напруження.

3) Написання частини тексту прописними літерами, що інколи стає самостійним текстом:

la cola que no sabe
ni cómo empezó
codazos en la cola
por el mejor pedazo y las marujas
que le dicen
SEÑORA
ES USTÉ LA ÚLTIMA???

finalmente
convertida ***enuna dellas*** [Wolfe].

4) Злиття декількох слів в одне, написання слів за вимовою (Usté замість Usted, dellas, а не de + ellas), що нейтралізує у структурі тексту цільність слова, рядка, повідомлення:

¡Tan solos! Fantasmas que hace visible la hiedra
- como hiedramerlín como niñadecabezacortada
como
mujermurciélago *la niña que ya es árbol –* [1:646].

Ці приклади включають лексикалізовані синтагми, що репрезентують відмінні інформативні центри висловлювання з подачею певних квантів інформації, та створюють ефект іронії, глузування з літературних штампів-кліше вульгарних реальностей, намагаючись перехитрити мову та вийти за межі буттєвих відношень. Сама письмово-графічна форма тексту провокує рух поетичної матерії, відрізняючи постмодерний поетичний текст від традиційного: сторінка більше не містить акуратно виготовленого поетичного факту, а є, скоріше, тим простором, де поет працює з конкретною темою.

Вищезазначені поетичні тексти є прикладами диверсифікації форми, де на перший план виводиться “тілесність” тексту. Поети виводять у поверхневі структури тексту не тільки

його внутрішній смисл, але й додають до цього смислу такий візуальний і звуковий вигляд, щоб він став матеріальним та реально відчутним. Р.О.Якобсон, Ю.Н.Тинянов і В.Б.Шкловський зазначали, що створення ускладненої форми збільшує її відчутність, при цьому сам мовний матеріал доводиться до "меж матеріальності" – "фактурності". Таку техніку фактури В.Б.Шкловский називав "відстороненим прийомом", оскільки первинний ефект фактури викликає ускладнення у сприйнятті поетичного тексту [1:87]. Форма іспанських поетичних текстів другої половини XX сторіччя стає видимою і відчутною саме у динаміці й породжує естетичність їхнього сприйняття.

5) Кодування поетичних текстів за допомогою комп'ютерних символів, що завдячує появі та розповсюдженню Інтернету:

*busco **@**rrobamiento a larga distancia*
decimonónica muero
ruego al interesado please
póngase en conexión [Suárez Rojas].

6) Уведення інших символьних елементів, наприклад, цифр, дробів:

como una nube súbita
*sobre tu corazón los **6** de enero*
porque aquellos regalos sigilosos
nunca te deslumbraban
como los que, radiante, recibías
*en tus sueños del **3**, el **4**, el **5**...*[D'Ors].

La vida es como despertarse
a media noche aturdido y confuso,
absolutamente estúpido, forzando
ojos arruinados para ver el reloj:
nunca sabes demasiado bien
*si son las **3** y **1/2** o las **6** y **1/4**.*[Wolfe].

7) Уведення "різномовної" техніки, коли звукові послідовності одночасно кодуються засобами двох і більше мовних систем, а інколи навіть включають і математичні категорії, що є сигналами іншого жанротипу:

*luna de california en el lento **week-end*** [1:548].
mil barcos de basora cargados con especias
*techos de muédago **happy***
***christmas** vigilias*
esperando los besos imposibles [1:550].

\ROOM 2 MOVE
El deseo no es nada sino el deseo de romper
la superficie donde habitan todas las superficies,
de hablar con un lenguaje sin pronombres ni géneros,
sin verbos en pasado o en futuro,
de comprender, al fin, por qué la muerte es dura [Talens].

єКодування та декодування текстів такого типу відбувається завдяки спільним когнітивним елементам тезаурусів адресанта і адресата: їхнім фоновим знанням, тобто універсальним, наднаціональним знанням про речі, властивості й відношення, що імпліцитно властиві людині (у даному випадку такими знаннями є математичні), лінгвістичним (знання іноземної мови), ситуативним і референтним знанням, а також здатності адресата декодувати глибинні структури тексту – концепти: слово є вмістилище порожнечі, воно позбавлене своїх сутнісних характеристик (*sin pronombres ni géneros, sin verbos en pasado o en futuro*), і тому

може замінюватись цифрами. Таким чином, за рахунок створення звукових послідовностей різними мовами відбувається загальне розширення поетико-мовного поля, що вимагає специфічних методів когнітивної обробки інформації та застосування інтерпретативної компетенції комунікантів.

8) Запис усього поетичного тексту малими літерами, включаючи власні назви:

un postrer aleteo desvanece
pájaros
pentagrama
canto
llano [1:401].

y que el hombre del tiempo dice
que en ***París***
está cayendo
como nunca
un aguacero [Suárez Rojas].

Ці приклади доводять те, що іспанські поетичні тексти XX сторіччя апелюють не до почуттів адресата, а до розуму, не до інтуїції, а до когнітивних здібностей читача: форма повідомлення набуває усе більшої самоцінності, за якою смисл тільки вгадується. До того ж сучасні поетичні тексти приховують у собі можливість паралельних інтерпретацій у різних жанрових, стильових і семантичних регістрах, що підтримується стрижнем внутрішнього римування або наскрізною звуковою подібністю.

Поезія другої половини XX сторіччя демонструє розмаїття і неоднорідність, пов'язані з необмеженою естетичною й етичною свободою "нового" митця: новизна стала способом оцінки світу й визначалася не шляхом її зіставлення та протиставлення старому, а сама по собі як така [2:572]. Через відсутність структури поетичні тексти кінця сторіччя виробляють свою відмінну "захисну" ознаку – ознаку "відкритої структури". Існування поетичного тексту у різних формах його репрезентації звільняє його від готових рішень і перетворює у відкриту структуру, що дозволяє розширити уявлення про межі поетичної творчості: поезія уникає тенденції прагнення до наперед визначеної форми та завершеності. Однак така "поліформність" не означає нехтування смисловою стороною тексту. Він є продовженням смислу і не диктується наперед визначеною формою (наприклад, сонетною). Це нескінченно відкрите поле діяльності відносно форми і смислу. Ефект серйозності часом є результатом ігрового артикуляційного експерименту "звукопородження", котре тягне за собою "смислопородження". Втілення ігрової стратегії проявляється у візуальній формі поетичного тексту, що веде до утворення "семіотичного" вірша – анаграми постмодерного ґатунку, яка народжується із синтезу її вербального та візуального компонентів.

Графіка поетичного тексту і сонорне відтворення відображують спосіб його породження. Слова та звуки, що утворені з єдиного джерела "*gloria*", не виходячи за межі своєї власної стихії (то розпадаючись на букви та склади, то вільно утворюючи нові варіації), створюють ефект "рухливої форми". Така поетична манера дозволяє здійснити множинність прочитань, завдяки рекомпозиції елементів різних словоформ, що не скасовує зв'язності й не суперечить їй, а є прикладом "вивернутої" техніки. Аномальність композиції привертає посилену увагу – деавтоматизацію сприйняття – і змушує сприймати текст як такий, що народжує на очах адресата нові слова та зв'язки між ними і таким чином трансформує реальність, яка стоїть за ним. Адресат навіть не знає, як відтворювати поетичний текст – його

можна читати уголос, однак при цьому віршовані зв’язки, утворені його візуальним рядом пропадуть. Це підтверджує загальну тенденцію сучасної іспанської поезії – встановлення динамічної системи зв’язків і граматичних форм в іспанському поетичному тексті другої половини XX сторіччя:

```
                    A
                    I
                    R
                    O
                    L
          AIROLG G GLORIA
                    G
                    L
                    O
                    R
                    I
                    A
                   A   I
                 R       O
               L           G
             G               L
           R                   I
A       AAAAAAAAAAAAAAAAAAAAA
ggg
        lll
             ooo
                  rrr
                       iii
                            aaa
   ir
   lira                      G        O
   gala                      LR       IA
   loa
   río
   lago
   lila
   (GLR = OIA)   GO  LI  RA
                 OG  IL  AR
    RAOG        LILIL
    IRAG        ARAR
    IRIR        GLO  GLO  GLO  GLO
    IA IA IA
```

[1:300].

Тенденція мінімізації вербальної частини поетичного тексту в процесі його породження пов’язана з тим, що зростає цінність кожної окремої букви, тому що вона здобуває статус візуального знака: окремі слова виступають як надтекстові елементи, що визначають організацію усього поетичного тексту:

su existencia
se realizó
en
el vocabulario corriente [1:599].

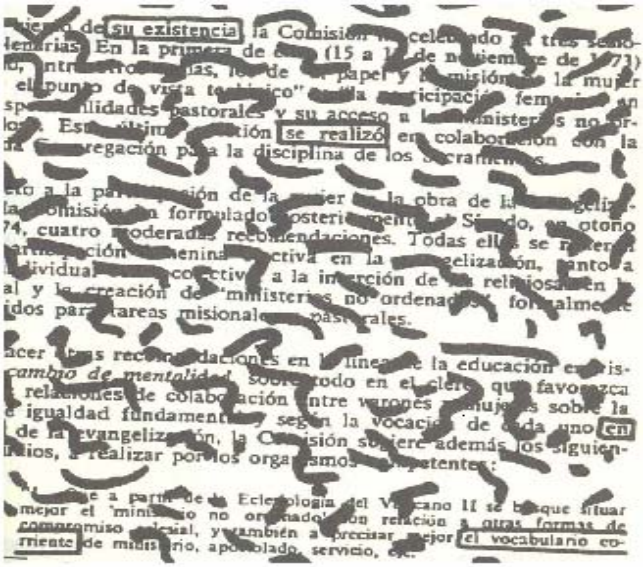

Вищезгадані приклади репрезентують важливий момент в іспанській поетичній творчості XX сторіччя: пошуки незвичної, вишуканої форми в результаті обертаються вибором найпростішої, майже нульової форми.

Висновки дослідження і перспективи подальших розвідок. Таким чином, XX сторіччя докорінно змінило ставлення до поетичної творчості. Прагнення творити нове змушувало іспанських поетів шукати незвичайні форми графічного кодування поетичних текстів, максимально використовувати можливості, потенційно закладені у структурах з вертикальним контекстом, коли текст не тільки лінійно розгортається, але й членується на відрізки, необумовлені синтаксичним розподілом. У той же час іспанські поетичні тексти другої половини XX сторіччя характеризуються ущільненою художньо-інформаційною структурою, що веде до множинності прочитань того самого тексту і визначає його багаторівневу інтерпретацію, що є перспективою подальшого дослідження іспанських поетичних текстів другої половини XX сторіччя.

ЛІТЕРАТУРА

1.*Шкловский* В.Б. Гамбургский счет: Статьи, воспоминания, эссе. – М.: Сов. писатель. – 1990. – 544с. 2.*Poster M.* Postmodernity and Politics of multiculturalism: The Lyotard-Habermas debate over social theory // Modern Fiction Studies. – 1992. – Vol.38. – №3. – P.567-580.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1.*Antología* de la poesía española del siglo XX. Edición de José Paulino Ayuso. Madrid, Editorial Castalia, S.A., 1998. 2.*D'Ors M.* La musica extremada. Codex 3. –http://www.abelmartin.com/aper/ors/1991.html. 3.*Suárez Rojas T.* Una mujer anda suelta. –http://www.abelmartin.com/aper/srojas/1999.html 4.*Talens J.* Cenizas de sentido. – http://www.jenarotalen_files/redir.htm. 5.*Wolfe R.* Cinco años de cama. –http://www.abelmartin.com/aper/wolfe/1998 .

ШЕЛЕПОВА В.О.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ДЕЯКИХ КОНСТИТУЕНТІВ ДЕРИВАЦІЙНОГО ГНІЗДА З ЦЕНТРОМ ПСЛ. **DĚLO*

(на матеріалі польської мови)

Серед коренів, які в польській мові вживаються на позначення виконання роботи, дії, одне з чільних місць займає континуант псл. **dělo* та його деривати – основні **об'єкти** дослідження, вивчення яких є **метою** представленої наукової розвідки. Істотність та велике суспільне значення представленого лексичного шару загалом та номінованих реалій зокрема обумовлюють **актуальність** дослідження. Даний корінь є складовою групи лексем, яка за генетичними та семантичними ознаками становить дериваційне гніздо, члени якого,

вірогідно, завдяки спільній етимології зберігають відчутну значеннєву єдність, дослідження якої є провідним **завданням** даної статті. Гніздове вивчення лексики як один із суттєвих прийомів дослідження лексичного матеріалу, що застосовується у представленій науковій розвідці, сформувався порівняно недавно, наприкінці XIX – початку XX століття, проте залишив суттєвий відбиток у мовознавчій науці. Зокрема, вивчення лексики за допомогою гніздового методу застосовано в працях таких мовознавців, як О.С.Мельничук, В.Т.Коломієць, Ж.Ж. Варбот, Л.В.Куркіна, Т.О.Черниш, А.П.Шальтяніте, О.І.Іліаді тощо. Представлений лексичний матеріал, наскільки нам відомо, не виступав об'єктом окремого мовознавчого дослідження у гніздовому контексті, завдяки чому забезпечено **наукову новизну** дослідження.

Центральний іменник представленого дериваційного гнізда пол. *dzieło* походить від псл. **dělo,* яке виступало носієм значень "виконання роботи", "дія, праця" та "результат, наслідок роботи" [1 (3:139)], а також "уміщення, залишення", наприклад, удома (пор. псл. **dobro dělo, zъlo dělo, jęti sę dělo, do děla*). Лексема пол. *dzieło* є носієм значень "чин, праця, завдання, справа, дія, вчинок" починаючи з XIV ст., з XVст. зустрічаємо ряд інших значень, серед яких "результат, плід певної роботи", наприклад, "літературний або мистецький твір високої вартості". Етимологічно дублетна форма *działo* уперше зафіксована у XVст. зі значенням "важка вогнепальна зброя, гармата" та близьким до нього "машина для кидання, катапульта" [там же]. Розвиток значень представленого конституенту є подібним до розвитку значень давньопольської лексеми *czyn* „*uczynek*", тобто "зброя, військова машина" [1 (1:190)]. Про розщеплення однієї праформи псл. **dělo* на дві окремі лексеми згадує у своєму етимологічному словнику А.Брюкнер [2:109]. Іще у XVI ст. лексеми *dzieło* і *działo* функціонували зі значеннями "вчинок, дія", паралельно із формою *działo* у значенні "гармата", а в окремих випадках і "фортифікації, оборонні споруди" [1 (3:139)], за останнім з яких у сучасній польській мові закріплені суто військові термінологічні значення [3 (I:464)], які раніше були притаманні обом наведеним лексемам [4:84]. У розмовній мові субстантив *dzieło* фактично був витіснений синонімічними іменниками *czyn, praca, robota*, натомість у діалектах він функціонує у вторинних та спеціальних значеннях навіть у наш час [там же]. Первинне значення іменника *dzieło* "покладання, встановлення, залишення", яке використовувалося у стосунку до чогось постійного, що мало залишитися, у технічній термінології трансформувалося у "робота, труд, праця" як результат "покладання, встановлення, дії" [1 (3:141)]. У плані розвитку семантики близьким є псл. **činъ* зі значенням "те, що кладеться", та більш пізня трансформація його значень у "робота, діло" [1 (2:200)]. Безпосередній рефлекс псл. **dělo* іменник *dzieło* у сучасній польській мові має значення "виконання, праця" (напр., *zabrać się do dzieła* [3 (I:468)]). Відмінним напрямком розвитку семантики цієї лексеми є номінація результату дії, що відрізняє її від представленого вище значення процесуальності. Іншим спеціальним відгалуженням значення цієї лексеми є позначення твору, який, як правило, має значну художню вартість (пор. *dzieło sztuki* "твір мистецтва" [там же]). Сукупність наведених значень є успадкованою з давньої польської мови відповідно до закономірного розвитку мови та суспільних реалій.

Субстантив *dziełko*, представлений у лексикографічних працях окремою словниковою статтею, зі значенням "невеликий твір" [там же], специфіка семантики якого вмотивована значенням твірної основи *dzieło,* розширеної демінутивним суфіксом пол. *-ko* [5:53].

Наявний у досліджуваних лексемах коріньпсл. **dě-*, як правило, уважається в етимології спорідненим з іє. **dhē-* із формантом *-lo*, підтвердження чого можна знайти в давньолитовській, давньоісландській та інших мовах зі значеннями "додаток, доповнення" [6 (I:496-497); 8:415]. Крім того, псл. * *dělo* можна також порівнювати з лексемами литовської мови, які мають значення "мистецтво, ремесло" та "вишуканість" [9 (21:220); 6 (I:497)], у зв'язку із чим варто згадати хоча б наведені вище значення пол. *dzieło* з піднесеною,

урочистою конотацією. В інших слов'янських мовах також поширені континуанити псл. *dělo,* пор. болг. *дело*, серб. та хв. *djèlo*, словен. *dèlo*, чес. *dilo,* рос. *дело,* укр. *діло* та інші [6 (I:496)].

Вербатив *działać* є утворенням від псл.* *dělati* зі значенням "ставити, класти щось тверде" та "будувати" [1 (3:131)], які відповідно до конкретних контекстів, за матеріалами етимологічних словників слов'янських мов, трансформуються у "робити, чинити, працювати", "діяти, чинити" (*dělo dělati* "чинити, робити, працювати", *dělati poľe*, *zemʹ o* "обробляти поле, землю", *dělati dervo* "обтісувати, обробляти дерево", *dělati sę* "робитися, створюватися, виникати" [там же]). Дієслово псл.* *dělati* у польській мові, починаючи з XVст., існувало у формі *działać*, рідше *dziełać,* із загальними значеннями "робити, працювати" та "бути активним" [1 (3:131)]. Дані лексеми також характеризувалися великою кількістю додаткових значень, іноді таких, що знаходяться на протилежних ділянках семантичного поля, проте об'єднаних спільною семантикою виконання дії, наприклад, *działać o co* з юридичним значенням "виступати перед судом у певній справі", або ж сілезький регіоналізм "робити масло в маслянці" [там же]. У наш час дієслово *działać* має значення "робити, створювати щось, бути чинним, працювати" та "виступати в якійсь справі" [3 (I:464)]. Іншим аспектом значення описуваного дієслова є "впливати, викликати реакцію", суттєво, що це значення може стосуватися як фізичного, так і психічного аспектів діяльності людини (пор. *działać na wyobraźnię* та фразеологізм *działać komuś na nerwy*). „Технічним" утіленням семантики дієслова *działać* є "функціонувати, працювати" стосовно функціонування пристроїв та механізмів (напр., *telefon, dzwonek, silnik działają*). Контекстуально у випадку вживання по відношенню до законів або юридичних актів представлена лексема набуває значення „діяти, мати юридичну силу" (пор. *umowa nie działa wstecz* [там же]). У давній польській мові значення вербативу *działać* зводилися до "чинити, робити, скоювати, влаштовувати" [4:84]. Відомо також, що семантичні нюанси, представлені вище, раніше передавалися за допомогою однокореневих вербативних словоформ *dziać, dzieci, dzieć, dziejać* [4:708].

Віддієслівний іменник *działanie*, крім значень, умотивованих семантикою твірної основи, виступає, переважно у множині, носієм термінологічних військових значень "збройна боротьба, військові рухи" (*działania wojenne* [3 (I:464)]), які, відповідно до відомостей, уміщених у словнику С. Речека, раніше позначалися за допомогою слів *machina wojenna* та *1rawa* [4:708]. Відомо також, що загальні значення іменника *działanie*, як то "виконання дії" [3 (I:464)] та інші, близькі до наведеного, у давній польській мові передавалися за допомогою лексеми *dzielność, dzielny* "сміливий, умілий" [4:84], яка в сучасній мові вживається зі значенням "відвага, здатність до боротьби" та "життєва вправність" [3 (I:468)].

Окремим семантичним аспектом наведеного іменника, який є тісно пов'язаним із загальним значенням лексем цього дериваційного гнізда, є математичне термінологічне значення "математична дія", яке також можна розглядати як спеціалізацію загальної семи дії (пор. *działanie arytmetyczne* [3 (I:464)]).

Nomina agentis описуваного словотворчого ланцюжка втілено у формі *działacz* (жін. р. *działaczka*) зі значенням "особа, яка активно працює в якійсь галузі" та "активіст" (*działacz oświatowy* [там же]). Як бачимо, значення цього NA конкретизується в мовленні значенням конкретної галузі дії. Відомі також інші слов'янські nomina agentis із коренем псл. **dě(l)-*, які не представлені в сучасній польській мові (псл. **dělarʹь* зі значенням "той, хто щось робить, виконавець", похідне від псл. **dělati* за допомогою суфіксу псл. **-arʹь*, що досить рідко використовується у функції девербального форманту; псл. **dělatelʹъ* зі значенням "той, хто діє", "робітник, працівник", яке у польській мові функціонувало винятково у XVIст. у формі *działaciel* "той, хто щось робить"; псл. * *dělačь (*dělaka)* "той, хто щось робить, виконує" [1

(3:130)], відповідником у сучасній польській мові є іменник *działacz*; а також декілька лексем, у яких відсутній елемент *-l-*, зокрема псл. **dějъ* у значенні "той, хто щось робить, виконує" (оскільки можливим є вживання цієї лексеми у функції nomina actionis) [1 (3:128)]); висуваються також припущення про відокремлення даного іменника як члена композитів (пор. *čaro-dějь, dobro-dějь, koło- dějь, zъlo-dějь* [там же]; псл. **dělatъ* "працюючий, активний" [1 (3:133)] та псл. **dělatьnъ* [1 (3:134)]; псл. **dělat'ь* зі значенням "такий, що працює, активний" [там же], що походить від псл. **dělatъ* із вторинним поширенням за допомогою суфікса *-jь*; псл **dělavъ*, похідне від псл. **dělo* з додаванням суфіксу псл. **-avъ*, яке характеризується семантикою "працюючий, робочий" [1 (3:134)]. Як бачимо, більшість реконструйованих nomina agentis не властиві сучасній польській мові, а іменник псл. **dějь* > пол. *dziej* функціонує лише як частина складних слів.

Іменник *działalność* тлумачиться як "комплекс дій, які здійснюються з певною метою" та "активна участь у чомусь" (пор. *działalność w dziedzinie sztuki* [3 (I:464)]). Значення цієї лексеми пояснюється також за допомогою синонімічних іменників *działanie, trud*. Іншим напрямком розвитку значення описуваної лексеми є "вплив, дія, роль" (напр., *działalność wułkaniczna* [там же]). Відомо, що для передачі семантики, властивої сучасному іменнику *działalność,* у давній польській мові використовувалася лексема *skrzątwa (skrzętwa)* [4:709]. У представленому словотворчому ланцюжку звертає на себе увагу також іменник *dzielność* < *dzielny* зі значенням "відвага, здатність до боротьби" та "життєва вправність" (пор. *cechuje go dzielność życiowa* [3 (I:468)]). Як можемо відзначити, перша з наведених лексем має дієві, процесуальні семантичні характеристики, натомість друга характеризується потенційною здатністю до дії. У більш ранніх хронологічних шарах польської мови для передачі значення "відвага, життєва вправність" вживався цілий ряд лексем, серед яких, зокрема, *czerstwość, drustwo, dobrodrustwo, drużność, działanie, ochoca* та *2rce* [4:709], більшість з яких у наш час мають дещо іншу семантику (напр., *czerstwość* використовується у загальновживаному значенні "здоров'я" та спеціальному хлібопекарському "сухість, несвіжість" хлібобулочних виробів; *ochota* у сенсі "бажання, потяг" та "старанність" [3 (I:314)]).

Ад'єктив *dzielny* використовується для характеристики сміливої та мужньої особи (пор. *dzielny żołnierz, wódz, naród* [3 (I:468)]). Іншим аспектом значення цього прикметника є "міцний, витриманий". Відмінне семантичне відгалуження описуваного прикметника є близьким до двох наведених вище, це "умілий, справний, енергійний, активний" (пор. *mała była dzielną pomocniczką mamusi* [там же]). С.Речек відзначає функціонування значної кількості лексем для передачі значень сучасного прикметника *dzielny*, у тому числі *bojomężny, chabry* (а також словоформи *chrabry* та *chobry*), *drużny, przemężny, przeudatny, stateczny, udały, walny, zmężyły* та *2rdeczny* [4:709], більшість з яких не представлені в сучасній польській мові або ж мають відмінне значення. Прислівник цього словотворчого ланцюжка – лексема *dzielnie* – тлумачиться як "відважно, геройськи" (пор. *dzielnie walczyć*), а також "енергійно, вправно, уміло, добре" (напр., *dzielnie trzymała się na koniu* [3 (I:468)]).

У польській мові функціонують паралельно словоформи *dzieło* "справа, діло" [3 (I:468)] і *działo* "гармата" [3 (I:464)], розрізнення яких уважається до певної міри штучним [2:109]. Утім, вони характеризуються семантичною спеціалізацією, зокрема, виключно іменник *działo,* починаючи з XV століття, позначає гармату [2:109; 3 (I:464)]. На підтвердження цього варто навести відомості, уміщені у Słowniku dawnej polszczyzny С. Речека, який фіксує форми *działo* і *dzieło* без семантичної спеціалізації, закріплюючи за обома лексемами одночасно значення "діло, робота", "спосіб виконання" та "військова машина" паралельно з "мистецтво, ремесло" та "твір" [4:84-85]. Іменник *działo* тлумачиться як "вид вогнепальної зброї, яка стріляє зарядами на значні відстані за допомогою стиснених газів, які виникають у результаті згорання пороху" (пор. *działo okrętowe, przeciwlotnicze* [3 (I:464)]). Існує також припущення про те, що з польської мови іменник *działo* у значенні "гармата"

потрапив до інших слов'янських мов (напр., рос. *дело*, чес. *dělo* [6 (I:497)]). Відзначається і те, що в окремих діалектах польської мови цей іменник є ткацьким терміном з галузі підготовки і прядіння волокна у значенні "пакля, вичіска" [11:53, 67, 103], пор. лексему з семантично спорідненим коренем пол. *czyn* – пол. *czyny* "цінові дощечки", яка теж є ткацьким терміном [11:54], що дозволяє припустити наявність певного семантичного паралелізму між виконанням дії, роботи та ткацтвом як видом діяльності.

Повертаючись до військової семантики, відзначимо, що з метою номінації легкої малокаліберної зброї використовується лексема *działko* (*działko przeciwpancerne* "протитанкова гармата"), але *działko gaśnicze* – це "пристрій, який використовується для гасіння пожеж" [3 (I:464)], вірогідно за аналогією між зовнішнім виглядом гарматного снаряду і вогнегасника. Відсубстантивний прикметник *działowy* використовується на позначення ознак та характеристик, які характеризують іменник *działo*. Відомо також, що даний прикметник може вживатися у субстантивній функції у значенні "солдат, який обслугує гармату, канонір" [там же]. Лексикографічні джерела фіксують інші значення наведеної лексеми, наприклад, "такий, що стосується відділу" та „такий, що стосується гармати" [13:29]. Для номінації приміщення, яке служить для зберігання артилерійських знарядь у військових частинах, використовується іменник nomina loci *działownica* [3 (I:464)]. Єдиним композитом у межах фрагменту досліджуваного дериваційного гнізда є військовий термін *działobitnica* зі значенням "вогнева позиція батареї разом з укриттям та нішами для амуніції". До військових термінів належать також лексеми, які називають військові одиниці, зокрема, іменник *działon* позначає найменшу військову одиницю, що складається з гармати та осіб, які її обслуговують. Нами виявлено також відповідний прикметник пол. *działonowy*, який, у випадку вживання у функції іменника, має значення "керівник найменшої військової одиниці, який керує роботою в процесі використання гармати" [там же]. До цієї ж семантичної рубрики можна віднести іменник *działanie*, який, крім значень умотивованих семантикою твірної основи, виступає, переважно у множині, носієм термінологічних військових значень "збройна боротьба, військові рухи", пор. *działania wojenne* "військові дії"[3 (I:464)].

Розглянемо лексеми, що походять від рефлексів кореню *dzia-* (без суфікса *-l*, який наявний, наприклад, у *działać*). До даної групи лексем ми можемо віднести численні утворення, в той чи інший спосіб пов'язані з первинною семантикою твірного кореня, зокрема об'єднані навколо дієслова *dziać (się)* у значенні "відбуватися". Однією з найбільш важливих у суспільному плані лексичних одиниць є іменник *dzieje* зі значенням "випадки, факти з життя, історія", який може вживатися як по відношенню до суспільства, так і окремих осіб, пор. *dzieje narodu polskiego, opowiadał pokrótce swoje dzieje powojenne* [3 (II:467)]. У давній польській мові ця лексема позначала "дії, вчинки" і, так само, як і в сучасній мові, мала виключно форму множини, пор. *jakie dzieje, takie pienie* [4:85]. Значення "такий, що стосується історії" передає лексема *dziejowy* [3 (II:467)]. У межах представленої групи лексем можна вичленувати численні композити на позначення реалій, пов'язаних з лексичною одиницею *dzieje*. Історизм *dziejopis* може вживатися як на позначення особи історика, так і історичної хроніки [3 (II:467)]. На позначення історика, особи, яка веде хроніки вживався також субстантив *dziejopisca*, який пояснюється словами *dziejopis, historyk* [4:85], або ж застаріле *dziejopisarz* "історик, історіограф" [3 (II:467)], тобто буквально "той, хто записує випадки". На позначення представлених реалій у сучасній польській мові вживаються лексеми, етимологічно пов'язані з *historia* (пор. *historyk, historiograf, historyczny* та інші [3 (I:700)], що походить з грецької мови зі значенням "дослідження, знання" [12:282], причому для пояснення цієї лексеми використовується словосполучення *nauka o dziejach* [3 (I:700)], буквально „наука про події".

У контексті загальної семантики “робити, виконувати дію” особливо цікавою видається лексема *dziejotwórczy* “такий, що має істотне значення для ходу історії, важливий з історичного погляду, історичний”, пор. *dziejotwórcza rola wydarzeń* [3 (I:467)], оскільки дана лексема складається з фактично синонімічних коренів *dzie-* і *twór-* на позначення дії, які у цьому випадку позначають “події, те, що відбувається” (корінь *dziej-*) та процес „творення, формування”(корінь *twór-*).

Розглянемо групу префіксальних формацій з префіксом *na-* у результативному значенні, які представлені досить широко. Лексема *nadzieja* є тісно спорідненою з застарілим *nadziewać się* “сподіватися” [2:353; 4:222]. У сучасній польській мові це слово тлумачиться як “очікування чогось бажаного, надія”, пор. *nadzieja zobaczenia, zrobienia czegoś*, *robić nadzieję*, *jest czyjąś nadzieją* [3 (II:241)]. Представлене значення втілюється також у лексемах *oczekiwania, przeświadczenie, przypuszczenie, ufność, otucha, optymizm, wiara* та фразеологізмі *pogoda ducha* [13:190]. Натомість у давній польській мові синонімами до *nadzieja* виступала ціла низка лексем, серед яких *doufanie, ek1eratywa, nadzież* (на подібну формальну структуру натрапляємо у субстантиві *kradzież, odzież* [2:353]), *potucha, pwa* [4:750]. Значення давнього прикметника *nadzieżny* “певний, надійний” є особливо цікавими у зв’язку з семантикою, представленою вище, оскільки аналогічний зміст даного ад’єктиву засвідчений в інших мовах, наприклад, укр. *надійний*, рос. *надёжный*, натомість у сучасній польській мові цю семантику передають лексеми *pewny, niezawodny* [14 (I:570)]. У наш час значення “сподіватися” у польській мові передають лексема *1odziewać się* та словосполучення *mieć nadzieję* буквально “мати надію”, пор. *mieć nadzieję na wyzdrowienie, 1odziewać się powodzenia* [16 (I:571)]. Слід також відзначити наявність у семантичній структурі *1odziewać się* елементу “очікувати, мати підстави для надії”. Натомість вербативам *nadziewać/nadziać* на противагу до представлених вище духовно-психічних значень, властива виключно кулінарна семантика “начиняти, наповнювати начинкою”, пор. *nadziać gęś jabłkami*, або ж “наштрикнути на щось гостре”, пор. *nadziać kurczaka na rożen* [3 (II:241)]. Зворотне *nadziać się* також передає останнє представлене значення, із застереженням стосовно можливості незбереження кулінарних аспектів семантики, пор. *nadziać się na własny mecz*, представлений вербатив може використовуватися у переносному значенні, пор. *nadziać się na kogoś w ciemnym korytarzu* [т.с.], які загалом відтворюють семантику потрапляння, проникнення одного предмета в/на інший. Цікаве значення представляє похідний дієприкметник *nadziany*, оскільки можливим є вживання його по відношенню до кулінарного виробу у значенні “нафаршированний”, а також у розмовній мові по відношенню до багатія, особи, яка має багато грошей [13:190], пор. *nadziany facet, gość* [3 (II:241)], вірогідно, за аналогією з кулінарним виробом, у плані семантики “повний, заповнений”, причому безпрефіксальний ад’єктив *dziany* має подібне значення (див. вище).

Для номінації начинки вживається лексема *nadzienie*, яка тлумачиться як “те, чим начиняють печене м’ясо або солодощі”, пор. *indyk z nadzieniem, cukierki z owocowym nadzieniem* [3 (II:242)], пор. у зв’язку з цим структурно подібну і семантично тотожну лексему укр. *начинка*, яка тлумачиться як “те, чим начиняють що-небудь, готуючи їстівне” [15 (V:235)] з синонімічним коренем *чин-*.

В якості назви технічного знаряддя, за допомогою якого здійснюється начинка вживається лексема *nadziewarka* [3 (II:242)], яка містить у своїй формальній структурі суфікс *-arka*, особливо продуктивний при творенні назв машин і механізмів, пор. *oczyszczarka, suszarka, kruszarka* [5:42].

Завдяки розгляду фрагменту лексики польської мови, який стосується суттєвих реалій людського суспільства – виконання дії, роботи – на матеріалі безпрефіксальних лексем дериваційного гнізда континуантів псл. **dě-lo* вдалося встановити семантичну специфіку представлених лексем та, зокрема, те, що частина з них характеризується дієвістю (напр.,

dzieło, działać, działaczka тощо), завдяки чому дане дериваційне гніздо відноситься до семантичного поля "виконання дії, роботи" та вступає у численні синонімічні зв'язки з лексемами-континуантами псл. **čin-, *rob-, *tvor-* тощо. Натомість інша група лексем-континуантів псл. **dě-lo* характеризується військовими термінологічними значення (напр., *działo, działowy, działobitnica*), які, відповідно до матеріалів даної розвідки, у межах інших гнізд не відтворюються.

ЛІТЕРАТУРА

1.*Słownik* Prasłowiański. – Wrocław etc.: Ossolineum, PAN, 1974-2001. – Т.1-8. 2.*Brückner A.* Słownik etymologiczny języka polskiego. – W.: Wiedza Powszechna, 1974. – 805s. 3.*Słownik* języka polskiego. Pod red. *Szymczaka M.* – W.: PWN, 1998. – Т.1-3. 4.*Reczek St.* Podręczny słownik dawnej polszczyzny. – Wrocław: Ossolineum, 1968. – 933c. 5.*5 R.* Zarys słowotwórstwa polskiego. Słowotwórstwo opisowe. – W.: PWN, 1979. – 96s. 6.*Фасмер М.* Этимологический словарь русского языка. – М., 1964-1973. – Т.1-4. 7.*Трубачёв О.Н.* История славянских терминов родства. – М.: Издательство АН СССР, 1959. – 210с. 8.*Мейе А.* Сравнительный метод в историческом языкознании. – М.: Изд. иностранной лит-ры, 1954. – 98с. 9.*Русский* Филологический Вестник. Основ. *В. Колосов.* – Варшава, 1879-1918. 10.*Buttler D.* Słownik polskich homonimów całkowitych. – Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk-Łódź.: Wydawnictwo PAN, 1988. – 151str. 11.*Трубачёв О.Н.* Ремесленная терминология в славянских языках. – М.: «Наука», 1966. – 416с. 12.Słownik wyrazów obcych. Pod red. Tokarskiego J. – Warszawa: PWN, 1974. – 828s. 13.*Kurzowa Z. Kubiszyn-Mędrala Z. Skarżyński M. Winiarska J.* Słownik synonimów polskich. – Warszawa: Wydawnictwo PWN, 2000. – 530s. 14.*Мировия А. Дулевич И. Грек-Пабис И. Марыняк И.* Большой русско-польский словарь. – Москва-Варшава: Советская Энциклопедия, Wiedza Powszechna, 1970. – Т.1-2. 15.*Словник* української мови в 11-ти тт. – К.: "Наукова думка", 1970-1980. – Т.1 – 11. 16.*Гессен Д., Стыпула Р.* Большой польско-русский словарь. – М.: «Русский язык», 1988. – Т.1-2.

АВРАМЕНКО О.В.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

РЕАЛІЗАЦІЯ МОВЛЕННЄВОГО ЖАНРУ *ПЕРЕКОНАННЯ* В АМЕРИКАНСЬКОМУ ДРАМАТУРГІЧНОМУ ТЕКСТІ XX СТОЛІТТЯ

Актуальність дослідження зумовлена сучасним спрямуванням лінгвістики на вивчення мовленнєвих одиниць у психокогнітивному аспекті. **Новизна** полягає у розробці схеми розгортання блоку конфліктогенного мовленнєвого жанру *ПЕРЕКОНАННЯ* у сучасному американському драматургічному дискурсі з урахуванням теоретичних та практичних надбань сучасної лінгвістики. **Об'єктом** дослідження є базова модель конфліктогенного мовленнєвого жанру в американському драматургічному дискурсі XX ст. **Предметом** є аналіз стратегії та тактик конфліктогенного спілкування. **Матеріалом** для дослідження послугував текст драми Теннессі Вільямса *The case of the crashed petunias.*

До вивчення природи та функціонування мовленнєвих жанрів починають звертатися лінгвісти другої половини XX століття. Першими були спроби системоцентричних описів структури мовленнєвих жанрів у мові, а пізніше його вивчення як важливого чинника живого спілкування людей, категорії дискурсу і комунікативної лінгвістики загалом (С.Борисова, М.Кожина, М.Макаров, В.Дементьєв, А.Вєжбицька, Ф.Бацевич). Таким чином, поняття мовленнєвого жанру є одним з найважливіших понять когнітивної та функціонально-комунікативно зорієнтованої лінгвістики і лінгвофілософії. Однак, сьогодні досі не існує єдиних критеріїв та поглядів на визначення мовленнєвих жанрів. У сучасному українському мовознавстві проблеми мовленнєвого жанру до цього часу залишається, фактично, неопрацьованою.

У статті проаналізовано п'єсу Теннессі Вільямса *The case of the crashed petunias* у руслі жанрової теорії Ф.Бацевича, згідно якої мовленнєві жанри є категорією організації мовного коду в комунікації поряд із дискурсом і мовленнєвим актом [1; 2; 3]. Ми вважаємо за доречне розглянути сукупність мовленнєвих жанрів, які взаємодіють, перетинаються у процесі комунікації, утворюючи дискурс. Кожен мовленнєвий жанр – це носій узагальненого

(апріорного) комунікативного смислу, скерований на адресата, з чинниками комунікативного минулого і майбутнього. Мовленнєві жанри є тематичною, стилістичною та композиційною цілісністю, за кожним жанром стоїть типова ситуація. Звернення до фреймової організації драматургічних творів передбачає, насамперед, визначення фреймових стратегій діалогічного мовлення, фреймових лексичних та ситуативно-контекстуальних груп, вивчення правил зв'язності діалогу та шифрованої смислової структури діалогічного мовлення, що є найактивнішою формою міжособистісного спілкування, яка відтворює систему логіко-семантичних зв'язків та композиційних елементів діалогу. Фреймовий аналіз драматургічних творів включає вивчення всіх аспектів їх семіотичної природи: семантичної (предиката, актантів, просторово-часової характеристики), синтаксичної та прагматичної (мовленнєвих жанрів, сюжетного змісту та сюжетної інтенції).

Драматургічний твір, загалом, характеризується перетином подієвих рядів, представлених різними актантами та релевантністю події та ситуації для актантів.

За фактором релевантності п'єсу Теннессі Віліямса можна поділити на діалоги. У першому діалозі спілкування можна визначити як очікуване та бажане для головного актанта, Дороті Симпл, так і неочікуваним та несподіваним для іншого актанта – поліцейського, що простежується великим обсягом інформування головного актанта та не володінням інформації поліцейським. Діалог характеризується ознакою ініціативності головного актанта, а саме Дороті Симпл. Вона корегує та спрямовує розмову у потрібний для себе бік задля реалізації своєї інтенції. У другому діалозі спілкування вважається очікуваним для другого актанта – молодого чоловіка, несподіваним і неочікуваним для головного актанта – Дороті Симпл. Комунікативні ролі учасників комунікації змінюються. Головний актант втрачає роль ініціатора та займає позицію безпосереднього слухача, яким керує інший комунікант.

Характерною ознакою зазначеного драматургічного твору Теннессі Вільямса є його внутрішнє співвіднесення із зовнішнім середовищем, що характеризує соціальну спрямованість драми, оскільки власне вона віддзеркалює соціальні зміни та буття суспільства, всі механізми та недоліки його функціонування через те, що основне завдання драми полягає у впливі на свідомість людей, у намаганні відкрити їм очі на оточуючий світ.

При описі просторового аспекту спираємося на статусні ознаки, тобто ті ознаки, що несуть семантику конкретності, та ознаки, які співвідносять просторові характеристики з актантами дії. П'єса відбувається на території головного актанта – Дороті Симпл, отже для неї простір є "своїм", для другого актанта – поліцейського – простір є нейтральним, хоча і знайомим, а для третього актанта – молодого чоловіка – простір є повністю нейтральним. Важливим видається встановлення релевантності для семантики події у драмі на базі співвідношення, зорієнтованого на головного актанта. Основною ознакою п'єси Теннессі Віліямса є діалогічна, а не на полілогічна форма побудови. Саме через діалог американський драматург розвиває ідею руху уперед, що символізує рух всього суспільства.

Ознаки співвідношення предикатів та просторово-часових характеристик мають безумовно змістовий характер. Саме ознаки співвідношення є прагматично зорієнтованими та репрезентують об'єднувальну ланку між семантикою та прагматикою драматургічних творів; говорячи мовою семіотики, вони виступають конотаціями, пов'язаними безпосередньо з предикатом та просторово-часовими компонентами значення драматургічних творів. Символічні компоненти семантики американських драматургічних творів актуалізуються сюжетним контекстом та прямо впливають на прагматичний зміст та інтенцію твору, тим самим вони стають безпосереднім конотатом значення мотиву. Ситуація має денотативне символічне значення. В конкретних мовленнєвих вживаннях важливим змістоутворюючим фактором є співвідношення ситуації (конкретних елементів) та їх власне

денотативного значення у той час, коли символічне співвідношення актуалізується лише в конкретних контекстах.

Синтактика американських драматургічних творів включає вивчення їх фабульного оточення, його пресупозиції та постпозиції, представлених у дихотомічному співвідношенні варіантного (сюжетного оточення) та інваріантного (вивчення функціонального аспекту) компонентів. Провідним виявляється визначення інваріантного компоненту драми, що дає змогу проаналізувати пресупозиційні та постпозиційні інваріанти. Схожість інваріантів драматургічних сюжетів викликана не тільки їх загальною логіко-семантичною природою, але й загальною наративною формою. Справа в тім, що певна сукупність функції є загальною для структури драми як такої. Це – функції, що розкривають співвідношення двох актантів (*вихідна ситуація, протидія, боротьба)*.

Сюжетний зміст та сюжетна інтенція являють собою дві важливі семіотичні характеристики, що зумовлюють зміст всього драматургічного твору Теннессі Вільямса. Зміст визначається як поняття ретроспективне, оскільки розкриває те, що вже відбулося з актантом, а інтенція – як актуально перспективне явище, оскільки розкриває подальший можливий розвиток дій актантів. Тому вважаємо за доречне звернути увагу на сюжетну інтенцію драматургічного твору.

У п’єсі міжособистісне спілкування відбувається в межах ситуативно-контекстуального фрейму на рівні трьох вимірів:

- фізичного: дія відбувається у магазині „Симпл Ноушонз” („Прості поняття”), яким володіє та керує міс Дороті Симпл у місті Праймонпропер штату Массачусець, що знаходиться у культурній орбіті міста Бостона: *The action of the play takes place in the Simple Notions Shop owned and operated by Miss Dorothy Simple// The town is Primanproper, Massachussets which lies within the cultural orbit of Boston;*
- часового та умовного: дія п'єси починається зранку, головний актант п'єси – Міс Симпл – тільки но відчинила свій маленький магазин. Вона стоїть біля відчинених дверей, проміні весняного сонця падають на неї. Вона кличе офіцера поліції: *Miss Simple has Just opened her little shop. She stands in the open door in a flood of spring sunlight. She is calling to a Police Officer,*
- соціально-психологічного: Міс Дороті Симпл, неодружена двадцятишестирічна дівчина зі штату Нової Англії, фізично дуже приваблива, однак вона забарикадувала свою оселю та своє серце подвійним рядом квітів–петуній. Її обличчя передає сум та незадоволення: *Miss Dorothy Simple is a New England maiden of twenty-six, who is physically very attractive but has barricaded her house and her heart behind a double row of petunias. Her face expresses grief and indignation, she is very agitated for some reason.*

Мовленнєвий жанр *ПЕРЕКОНАННЯ* можна розглядати у фокусі інтеграційного підходу до аналізу дискурсу, його метою є знаходження консенсусу, інтеграційного рішення, де один з комунікантів поступається своїми переконаннями та переходить на бік опонента. У процесі дослідження мовленнєвого жанру *ПЕРЕКОНАННЯ* з’ясовуються такі вже постулатні положення:

- **Комунікативна мета адресанта** полягає у впливі на точку зору адресата з метою змусити його змінити свої погляди, перейти на бік адресанта, вплинути на дії адресата.
- **Загальний комунікативний смисл.** Впливаючи на психоемоційний стан адресата, комунікант за допомогою засобів мовленнєвого жанру *ПЕРЕКОНАННЯ* здійснює емоційний вплив на психіку адресата, результатом якого є контроль за діями останнього.

- **Модель адресанта.** В ситуаціях переконання адресант є агресивним чи то ввічливим нападником, керує розмовою, спрямовує її у потрібний йому бік, впливає на думки адресата та скеровує його дії.
- **Концепція адресата.** На початку розмови адресат, як правило, намагається протистояти натиску з боку адресанта, однак на певному етапі, розуміючи своє безвихідне становище через більш вагомі докази, піддається впливу з боку адресанта. У результаті, варіант, який нав'язують адресату, здається йому кращим, більш обґрунтованим, більш придатним для реалізації.
- **Подійний зміст.** У найзагальнішому вигляді до структури мовленнєвого жанру *ПЕРЕКОНАННЯ* залучаються: звертання до адресата; висвітлення проблематики; розкриття своїх міркувань (повідомлення); можливий варіант вирішення проблеми. Іноді адресант висвітлює проблематику в кінці розмови, таким чином, не даючи своєму опоненту зрозуміти суть розмови та адекватно відреагувати.
- **Чинник комунікативного минулого.** У розглянутих випадках, комунікація відбувається як реакція на подію, яка пов'язує адресата та адресанта. Така подія у багатьох випадках має негативний характер.
- **Чинник комунікативного майбутнього.** Переконання передбачає схвальну мовленнєву реакцію, так само як і конкретних фізичних дій. У разі виключно схвальної реакції, мовленнєвий жанр *ПЕРЕКОНАННЯ* вважається нереалізованим, оскільки мовець погоджується з адресатом, але на нього не вплинули комунікативні стратегії та тактики переконання, застосовані адресатом. Найефективніший показник успішного результату процесу переконання – це миттєва фізична дія, яка спричиняється виключно через власне бажання та ентузіазм адресата.
- **Модальна тотальність.** Тотальність спілкування – це усвідомлена (інтенціонально-вольова) чи неусвідомлена (неінтенціональна) емоційно-аксіологічна і змістовно-інформаційна організація мовного коду, за допомогою якої адресант формує повідомлення, мовленнєвий акт певної ілокуції, впливає на адресата, а іноді ситуацію спілкування в цілому. Модальна тотальність мовленнєвого жанру *ПЕРЕКОНАННЯ* домінує а) за манерою: ввічлива, лестива, агресивна; б) за орієнтацією на адресата: дружня, душевна, образлива; в) за орієнтацією на ситуацію спілкування: неофіційна, сварлива.
- **Тактики переконання та мовленнєві засоби їх втілення.**

Мовленнєвий жанр *ПЕРЕКОНАННЯ* у п'єсі Теннессі Вільямса реалізується, по-перше, комплексом стратегій та тактик *АГРЕСИВНИЙ НАТИСК + ВИМОГА* та, по-друге, комплексом *ВВІЧЛИВІСТЬ + ПСИХОЛОГІЧНИЙ НАТИСК + НАВ'ЯЗУВАННЯ СВОЄЇ ТОЧКИ ЗОРУ + ЗВЕРНЕННЯ ДО МОРАЛЬНО-ЕТИЧНОЇ ПРОБЛЕМАТИКИ*. Аналіз п'єси засвідчив ефективність другої моделі переконання. Розгляньмо ці моделі на практичних прикладах.

Розвиток першого комплексу втілення мовленнєвого жанру *АГРЕСИВНИЙ НАТИСК + ВИМОГА* реалізується насамперед шляхом вживання наказового способу, стверджувальних та окличних речень та таких комунікативних тактик, як :

пряме звертання:

Dorothy: Officer?_____Officer?

Officer: (Strolling up to her.) Yes Miss Simple?

різка, впевнена заява:

Dorothy: I wish to report a case of deliberate and malicious sabotage!

Officer: Sabotage of what, Miss Simple?

Dorothy: Of my petunias!

повторення заяви, демонстрація доказів (зорове сприйняття):

Dorothy: I want you to apprehend a petuniacidal maniac with a size eleven-Dfoot.

Officer: Eleven-D?

Dorothy: Yes. That is the size of the footprints that crushed my petunias. I just now had them measured by a shoe clerk.

Officer: That's a pretty large foot. Miss Simple, but lots of men have got Jargefeet.

Dorothy: Not in Primanproper, Massachusetts. Mr. Knowzit, the shoe clerk, assured me that there isn 't a man in town who wears a shoe that size.

копіювання мовлення опонента (висміювання):

Officer: My goodness! Well, well, well!

Dorothy: Well, well, well" is not going to catch the culprit!

бездоганне оперування фактами:

Dorothy: Of course you realize the danger of allowing this maniac to remain at large. Any man who would crush a sweet petunia is equally capable in my opinion of striking a helpless woman or kicking an innocent child!

деталізація, подача нових фактів:

Dorothy: Not in Primanproper, Massachusetts. Mr. Knowzit, the shoe clerk, assured methat there isn't a man in town who wears a shoe that size. Of course you realize the danger of allowing this maniac to remain at large. Any man who would crush a sweet petunia is equally capable in my opinion of striking a helpless woman or kicking an innocent child! Officer: I'll do my best, Miss Simple. Seeyuh later.

Другий блок *ВВІЧЛИВІСТЬ + ПСИХОЛОГІЧНИЙ НАТИСК + НАВ'ЯЗУВАННЯ СВОЄЇ ТОЧКИ ЗОРУ + ЗВЕРНЕННЯ ДО МОРАЛЬНО-ЕТИЧНОЇ ПРОБЛЕМАТИКИ* реалізується за допомогою прямо протилежних комунікативних стратегій та тактик: вибачення: *Dorothy: Gracious, please be careful. You 're bumping your head against my chandelier*. *Young man: Sorry, Miss Simple. I guess I'd better sit down;* схвалення, погодження з опонентом: *Dorothy: What size did you say? Eleven? Eleven-D? Young man: That's right, Miss Simple. Eleven-D.;* збиття з пантелику опонента через абстракцію змісту висловлень (відхилення від сутності розмови); злість; звертання до літературних творів (з метою приспати пильність жінки); запропонування альтернативи; звертання до відчуттів мовця (нав'язування того, що мовець повинен відчувати); намагання вгадати те, про що думає мовець та попередити появу нового питання, відповівши заздалегідь на нього; порівняльна тактика; інтригування слухача; презентація самого себе, окреслення свого іміджу, що є, мабуть, головним у переконанні опонента: висвітлення сутності загальнолюдської проблеми, приналежність мовця до цієї проблеми; обіцянка, самовпевнення; реакційна, альтернативна відповідь на можливі питання; дотримання одного ритму ведення розмови; прямий запит, його повторення.

Структура мовленнєвого жанру *ПЕРЕКОНАННЯ* базується на принципах асоціативності, символізації та абстракції. Розгляньмо символічний образ квітів петуній, які виступають як квіти з нереального, неживого світу, як символ тих штучних речей, за якими люди замикають своє життя, відокремлюючи себе від решти суспільства. Більш чітке зображення ідеї автора п'єси можна уявити при порівнянні петуній та диких квітів, що символізують два поняття: кохання та цвинтар, життя та смерть *Life Incorporated – Death Unlimited.* Образ петуній проливає світло на нові ідейно-смислові концепти тексту, висвітлюючи та фокусуючи їх зміст в конкретному ракурсі. Подивимося, завдяки яким асоціаціям розвивається діалог:

Young man: *Okay. I'll tell you why. First, because you've barricaded your house - and also your heart - behind that silly little double row of petunias* **(символічне зображення й петуній);**

Young man: *You dislike it nearly as much as you secretly dislike your petunias.*

Young man: *I'm prepared to make complete restitution with wild roses* **(дикі квіти).**

Young man: *What do you make of it all? The world? The universe? And your position in it? The miraculous accident of being alive. Has it ever occurred to you how much the living are outnumbered by the dead?* **(життя - смерть);**

Young man: *Just think. You might have been one of those instead of what you are. You might have been one any one of those infinitesimal particles of dust. Or any one of millions and billions and trillions of other particles of mute, unconscious matter. Never capable of asking questions, doing, thinking, feeling anything at all. But, instead, dear lady, by the rarest and most improbable of accidents, you happened to be what you are. Miss Dorothy Simple from Boston! Beautiful! Human. Alive. Capable of thought and feeling and action. Now here comes thwe vital part of my question. What are you going to do about it. Miss Simple?* **(конкретизація різниці між життям та смертю)**;

Young man: *The firm is known as "Death Unlimited". Their product comes in package labeled "War". "Life mcorporated"has come to the realization that we have to use the same aggressive methods of promotion used by "Death Unlimited" over there! We've got to show people that the malignantly trivial little petunias of the world can be eliminated more clearly, permanently and completely by "Life. Incorporated" than by "Death. Unlimited"!* **(можливий варіант рішення проблеми).**

Young man: *Dead people give only one advice: live. Live, live, live* **(відтворення мети розмови)**.

Можна зробити висновок, що для п'єси Теннессі Вільямса *The case of the crashed petunias* є притаманною композиція художнього узагальнення через індивідуалізацію певних рис ідеї та комунікативної мети діалогу.

У ході аналізу було виявлено, що задля переконання опонента мовець обирає та дотримується певної моделі та системи поведінки, яка передбачає наявність альтернатив (імпліцитних чи експліцитних) та їх цільове призначення. Власне альтернативи визначають ефективний результат комунікації. Окрім цього, успіх комунікації залежить від стабільності характеру обраної моделі комунікації, дотримання тематики та власної точки зору.

Одним з важливих елементів переконання є аргументація, обґрунтування запропонованої точки зору опонента, чи то відмова від неї. Обґрунтування має бути нав'язливим, переконливим, таким, щоб не залишало опоненту перехресних аргументів. У такому разі, велику роль в успішності переконання відіграє безперервний потік додаткової інформації, де кожна репліка має бути логічною та змістовною. Однією з тактик є збиття з пантелику опонента. Саме ця тактика відіграє провідну безпрограшну роль у мовленнєвому жанрі *ПЕРЕКОНАННЯ*. Ця тактика досягається зверненням до певних абстрактних проблем, морально-етичних та загально людських цінностей. Ще однією стратегією є вживання ввічливості. Порівнюючи два вищезгадані комплекси втілення мовленнєвого жанру *ПЕРЕКОНАННЯ*, можна зробити наступний висновок: стратегія агресивного звинувачення не дає ефективного результату у комунікації. Дороті Симпл не досягає бажаного результату, хоча офіцер поліції і погоджується виконати її вимогу, він не докладає до цього жодних зусиль. Натомість, у другому блоці, молодий чоловік займає стратегію ввічливості і під кінець діалогу йому вдається досягнути не лише усної згоди, а й переконати Дороті Симпл.

Отже, мовленнєвий жанр *ПЕРЕКОНАННЯ* реалізується шляхом мінімізації, скорочення дистанції між двома мовцями. Чим більша прірва між комунікантами, тим більше непорозуміння та менше шансів вплинути один на одного. Саме принцип ввічливості відіграє велику роль у скороченні дистанції між мовцями та є ефективною стратегією переконання, що знаходить своє втілення у такті, великодушному почутті, сором'язливості, погодженні та схваленні. Розглядаючи у цьому ракурсі діалог між міс Симпл та молодим чоловіком, слід зауважити, що стратегія ввічливості слугує засобом реалізації мовленнєвого жанру *ПЕРЕКОНАННЯ*, де діалог починається з використання максималізації надбання для

опонента та закінчується скороченням дистанції та максималізації надбання для мовця (досягнення початкової мети). Стратегія ввічливості виступає як риторичний засіб, що за своїм призначенням та характером наближається до розуміння поняття похвальби.

Подальші наукові розвідки з проблематики мовленнєвих жанрів в американському драматургічному творі можуть бути спрямовані на аналіз авторського тексту, що привертає увагу читача на деталі інтер'єру, поведінки, рухів комунікантів.

ЛІТЕРАТУРА

1.*Бацевич Ф.С.* Атмосфера спілкування: спроба психолінгвістичного дослідження // Мовознавство. – 2002. – №4-5. 2.*Бацевич Ф.С.* Мовленнєвий жанр у дискурсі: проблемі виділення і комунікативного аналізу // Мовознавство. – 2005. – №2. 3.*Бацевич Ф.С.* Вступ до лінгвістичної генології. – К.: ВЦ "Академія", 2006.

ВИКОРИСТАНА ХУДОЖНЯ ЛІТЕРАТУРА

The Case of the Crushed Petunias by Tennessy Williams // *Plays for* Reading, published by the Materials Development and Review Branch English Language Programs Division United States Information Agency Washington, D.C. 1994.

ТЕРЕЩЕНКО В.І.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ЗМІНИ ЛЕКСИЧНОГО ЗНАЧЕННЯ СЛІВ ЯК ОСНОВНИЙ ЧИННИК МІЖМОВНОЇ ОМОНІМІЇ У СПОРІДНЕНИХ (РОМАНСЬКИХ) МОВАХ

Метою статті є визначення процесів зміни лексичного значення слів та їхньої ролі у виникненні явища міжмовної омонімії у споріднених мовах.

Актуальність дослідження зумовлюється недостатнім висвітленням проблеми міжмовної омонімії у діахронічному аспекті, з точки зору її джерел, екстралінгвістичних та власне лінгвістичних чинників.

Об'єктом дослідження стали пари міжмовних омонімів у сучасних романських мовах, які мають спільний етимон та ілюструють діахронічний розвиток лексичного значення слів у кожній мові.

Поняття "значення" має різні аспекти та визначається по-різному, відносно окремих сфер людської діяльності. Загальне розуміння "значення" визначається, наприклад, у такий спосіб: "Значення – те, чим даний об'єкт є для людей, що перебувають у процесі життєвої, естетичної, наукової, виробничої, суспільно-політичної та іншої діяльності" [1:18].

При розумінні слова, як основної номінативної та когнітивної одиниці, його лексичне значення визначається як "відоме відображення предмета, явища або відношення у свідомості, що входить у структуру слова в якості так званої внутрішньої його сторони, стосовно чого звучання слова виступає як матеріальна оболонка, необхідна не тільки для вираження значення та для повідомлення його іншим людям, але й для самого його виникнення, формування, існування й розвитку" [2:89].

Складність значення слова, взаємозв'язок його компонентів – денотата, концепту й форми – уможливлює співвіднесення одного найменування з декількома денотатами. Суть переосмислення значення слова полягає в тому, що найменування одного денотата поширюється на іншій, якщо їхні концепти в чомусь подібні. При цьому слово продовжує існувати у своєму вихідному вигляді. На розвиток і зміну значення слова впливають як закони мовної системи, так і позамовні зміни в житті суспільства. І ті й інші можна розглядати як у діахронії, так і в синхронії; однак, з огляду на те, що момент входження в мову зміненого значення рідко буває зафіксований точно, а сам процес переосмислення йде в мові практично безупинно, ми не будемо відокремлювати один план від іншого, відзначивши

лише, що зміни значення слова зумовлюються різними потребами мовного суспільства. Умовно їх можна розділити на дві групи – екстралінгвістичні (події, що відбуваються в житті мовної спільності) та лінгвістичні (пов'язані із процесами, що відбуваються усередині системи мови). Деякими лінгвістами особливо відзначається ще так звана "експресивна потреба", тобто прагнення додати якому-небудь найменуванню більшу образність. Ще раз відзначимо умовність і приблизність такого поділу, тому що переосмислення значення відбиває складні когнітивні процеси, у яких також тісно переплетені зовнішні та внутрішні фактори, що впливають на пізнання дійсності й опредмечування сформованих понять.

Як показує спостереження, більшість міжмовних омонімічних відповідностей у споріднених мовах (в нашому випадку – романських) мають спільний етимон (як правило, латинський). Але саме завдяки процесам зміни значення одне й те саме латинське слово, ставши частиною іспанської чи будь-якої іншої романської мови, в діахронії може набути іншого денотату. Отже, збереження первинного значення етимона в одній мові та зміна цього значення в іншій (або навіть різні напрямки зміни значення в обох мовах) і стає причиною появи міжмовної омонімії – різного змісту при збереженні спільної форми.

Відповідно до логічної схеми, запропонованої Г. Паулем ще в XI ст. [3:45], зміна значення може проходити за декількома напрямками: 1) **розширення** значення; 2) **звуження** значення; 3) **зсув (зрушення** або **перенос)** значення.

При **розширенні** значення видове поняття, властиве денотату, розвивається в родове, інакше кажучи, відбувається **генералізація**.

Розширення значення слова найчастіше відбувається з появою нового денотата або зміною поняття про вже існуючий предмет, дію або явище. Набір сем змінюється, предметно-логічне (денотативне) значення охоплює більше коло референтів. Тут на зміну значення явно впливають зовнішні, екстралінгвістичні обставини, що відбивають зміни в суспільстві. Причина розширення значення може бути й лінгвістичною.

Bañar *(ісп.) - купати –* ***bagnare*** *(іт.) - мочити <* ***balnĕum*** *(лат.) - купальня.*

Як бачимо, в італійській мові дієслово розширило своє значення, в той час, як в іспанській воно залишилося без змін.

Звуження значення, навпаки, передбачає, що вихідне значення виступає як родове, а змінене – як одне зі складових його видових. У сучасній лінгвістичній літературі частіше вживається термін "спеціалізація", введений ще М. Бреалем [4:56], оскільки він точніше передає те, що відбувається з вихідним обсягом поняття.

Albergue *(ісп.) - житло –* ***albergo*** *(іт.) - готель <* ***haribairgo*** *(гот.) – житло.*

Тут відбулася спеціалізація значення іменника в італійській мові.

Зміни третього типу (**зсув (зрушення, перенос)** значення) на відміну від перших двох типів не йдуть поступово; як правило, подібний перенос здійснюється мовцями усвідомлено. Закріплення ж результату в мові відбувається за умови, що підстава для переносу визнається мовною більшістю, тобто утворюються стійкі колективні асоціації.

Зрушення, або зсув, значення спостерігається більшою частиною при переносі значення з одного денотата на іншій. Аналогічну зміну знаходимо в мовних метафорах, синекдосі, метонімічних переносах і результатах синестезії. При зрушенні обсяг значення залишається тим самим, але співвідноситься з іншою кількістю денотатів. Причини зрушення також можуть бути немовними. Зміни поняття про щось або поява нових денотатів може привести до зрушення значення. Зсув значення може також супроводжуватися його звуженням або розширенням.

Зрушення значення відбувається на основі переносу найменування. Можливість такого переносу криється в самій суті значення слова, а саме в гнучкому зв'язку між такими його компонентами, як поняття й форма. При наявності різних денотатів можлива часткова спільність поняття, що відбивається у використанні для нього старої форми. Види переносу

залежать від типу зв'язків між денотатом і його найменуванням. Прийнято виділяти два основних типи таких зв'язків – **імплікаційний** (заснований на логічній посилці, що імплікує зв'язок між частиною й цілим) та **кваліфікаційний** (що передбачає наявність загальної ознаки в різних денотатів). Кожний із зазначених типів поєднує різні види переносу. Розглянемо їх докладніше.

До **імплікаційного** типу належать такі види переносу, як **метонімія**, **синекдоха** та **конверсія**, причому не слід забувати, що мова тут іде не про стилістичні прийоми, що відносяться до сфери мовної діяльності, а про природні мовні процеси формування й зміни значення лексичної одиниці.

Метонімічний перенос (метонімія – "перейменування") передбачає наявність реального, а не уявного зв'язку між двома денотатами, що перебувають у відносинах суміжності. Таким зв'язком можуть бути відносини просторові; у цьому випадку найменування місця відноситься до людей або предметів, що там перебуває постійно і т. ін. Значення, що з'явилися в результаті метонімічного переносу не обов'язково співіснує в сучасній мові із прямим. Зв'язок між денотатами може бути тимчасовий, виражати відносини матеріал/виріб з нього. Зрозуміло, відносини суміжності між денотатами не можуть бути зведені тільки до зазначених типів і досить різноманітні.

Bisoño *(ісп.) - новачок –* ***bisogno*** *(іт.) - потреба <* ***bisonium*** *(лат.) - потреба.*

Цікавий приклад, в якому іспанське слово походить від італійського, яке, в свою чергу, за етимон має латинське з тим самим значенням. Це слово вживалося італійцями у XVI ст. щодо іспанських солдатів-новобранців, які щойно прибули до Італії та були дуже погано вдягнені.

Різновидом метонімії є **синекдоха** ("те, що мається на увазі"), вид переносу, при якому або назва частини застосовується для позначення цілого, або видове найменування заміняє родове, або форма однини позначає множинну кількість денотатів і т.д. Звичайно розрізняють два напрямки дії синекдохи – використання найменування частини замість цілого (pars pro toto) і використання найменування цілого замість частини (totum pars parte), що зустрічається набагато рідше.

Rostro *(ісп.) - обличчя –* ***rostro*** *(іт.) - дзьоб <* ***rostrum*** *(лат.) - дзьоб.*

В іспанській мові відбувся перенос з частини на ціле.

До імплікаційного типу переносу значення належить і **конверсія**, що відбиває погляд на яку-небудь ознаку денотата з різних сторін.

Restar *(ісп.) - залишатись (від) –* ***restare*** *- залишатись (до) <* ***restare*** *(лат.) - залишатись.*

Кваліфікаційний тип переносу базується на наявності загальної ознаки в декількох денотатів і включає **метафору**, **синестезію** та **функціональний перенос**. Варто ще раз нагадати, що маються на увазі не стилістичні прийоми, дія яких обмежена рамками певного тексту, а процес розвитку значення слова в системі мови.

Метафора (букв, "перенесення") являє собою об'єднання під загальним найменуванням декількох денотатів, що мають загальну ознаку.

Borracha *(ісп.) - п'яна –* ***borraccia*** *(іт.) - фляга (для вина) <* ***botella*** *(кат.) - пляшка +* ***mirassa*** *(ар.) - широкодонна.*

Італійське слово походить від іспанського, але одне з його значень в іспанській мові є метафоричним: «людина, повна вина».

Синестезія ("співвідчування") поєднує денотати за подібністю сприйняття їх органами почуттів. Всі ці значення засновані на спільній із прямим значенням семі. Цікаво, що в комплекс переносних значень слова іноді входять і компоненти, що виявляють спільну з ним якість. Але характер переносу змінюється, вказуючи не на співвідчування, а на спільність функції денотатів.

Oscuro *(ісп.) - підозрілий, небезпечний –* ***obscur*** *(фр.) - темний <* ***obscūrus*** *(лат.) - темний.*

Крім основного значення «темний» в іспанській мові з'явилося й інше, переносне.

Функціональний перенос значення базується саме на такій спільності, коли два різних денотати одержують загальне найменування, оскільки виконують ту саму або подібну функцію.

Tabla *(ісп.) - дошка –* ***tavola*** *(іт.) - стіл <* ***tabŭla*** *(лат.) - дошка.*

В італійській мові «стіл» походить від «дошки», яка раніше виконувала ту саму функцію.

Ще раз нагадаємо, що не слід змішувати мовні зміни значення слова й мовні прийоми, оскільки перші мають на меті дати денотату постійне найменування й закріплюються в мові, повністю або частково гублячи мотивування. Мовні ж прийоми служать для створення образності окремого тексту, підвищуючи його експресивність, і в ідеалі зберігають свою яскравість, підкреслюючи й підсилюючи ознаку подібності денотатів.

Іншим, оцінним результатом зміни значення може бути його **погіршення** або **поліпшення**.

Vulgar *(ісп.) - простий, звичайний –* ***volgare*** *- вульгарний <* ***vulgaris*** *(лат.) - народний, простий.*

В італійській мові нейтральне позначення погіршилося до оцінного (негативний відтінок значення).

Протилежний результат розвитку значення спостерігаємо в словах:

Éxito *(ісп.) - успіх –* ***esito*** *(іт.) - висновок, результат <* ***exĭtus*** *(лат.) - результат, вихід.*

В іспанській мові відбулося поліпшення первинного значення.

У структурі мовного знака процесам **позитивації** / **негативації** відповідає якісна зміна оцінного компонента. Дуже рідко семантичні зміни можна строго віднести до якого-небудь типу, найчастіше вони виступають у взаємодії, протікають одночасно.

У цілому, процесам позитивації / негативації відповідають два наступні типи змін у структурі мовного знака.

1. Перерозподіл сем у структурі даного лексичного значення, внаслідок якого оцінний компонент, що раніше перебував на периферії значення, можливо, виражений нейтрально, стає одним з головних. При цьому можливі наступні варіанти:

а) слово продовжує позначати той же предмет (явище) навколишньої дійсності;

б) слово, внаслідок одного з асоціативних переносів, починає позначати інший предмет (явище) навколишньої дійсності, як правило, із втратою конкретної денотації та з розширенням сигніфікації;

2. Закріплення (внаслідок зростання частоти вживання слова певному контексті) за позначуваним, знов-таки в якості однієї із провідних сем, оцінного компонента, що раніше використовувалася факультативно, оказіонально, у супроводі емотивності, тобто, взагалі що не була перманентною семою в значенні.

Тут можливі ті ж варіанти:

а) слово продовжує позначати той же предмет (явище) навколишньої дійсності; оцінний компонент розчинений і в денотаті, і в сигніфікаті, будучи частиною понятійного подання про позначуваний предмет; прикладом може служити ідеологічна лексика;

б) слово, внаслідок одного з асоціативних переносів, починає позначати інший предмет (явище й т.п.) навколишньої дійсності.

Всі описані процеси зміни значення слів можна представити у вигляді наступної таблиці:

Зміни у лексичному значенні

без заміни інтегральної семи (архісеми)		із заміною інтегральної семи (архісеми)		за наявністю оцінного компонента	
зі зменшенням кількості сем власне сигніфікатив-ного характеру	зі збільшенням кількості сем власне сигніфікатив-ного характеру	на основі подібності денотатів	на основі зв'язку денотатів	пози-тивна оцінка	нега-тивна оцінка
розширення значення (генераліза-ція)	звуження значення (спеціалізація)	імплікацій-ний тип (метонімія, синекдоха, конверсія)	кваліфікацій-ний тип (метафора, синестезія, функціональ-ний перенос)	поліп-шення значен-ня	погір-шення значен-ня

Таким чином, під впливом причин як мовного, так і позамовного характеру значення може змінюватися і у кількісному, і в якісному відношенні. У звукографічного комплексу з'являється зв'язок з декількома денотатами, в обсязі значення слова накопичуються його варіанти, що призводить до появи багатозначності (полісемії). В результаті розпаду полісемії часто і виникає явище омонімії, в нашому випадку, міжмовної.

У споріднених мовах до міжмовної омонімії призводить зміна лексичного значення етимона (спільного для обох омонімічних слів) у процесі закономірного історичного розвитку кожної з мовних систем.

ЛІТЕРАТУРА

1.*Кондаков Н.И.* Логический словарь. – М.: Наука, 1971. 2.*Смирницкий А.И.* Лексическое и грамматическое в слове. – В кн.: Вопросы грамматического строя. М., 1955. 3.*Пауль Г.* Принципы истории языка. – М.: Издательство иностранной литературы, 1960. 4.*Bréal M.* Dictionnaire étymologique latin. – Paris: 3 ed., 1902.

З М І С Т

Андрійченко Ю.В. Лінгвопрагматичні особливості емотивної тональності текстів художніх творів Ґ.Ґ.Маркеса ……. 3

Артемова Л.В. Авторський стиль сучасної публіцистики *(на матеріалі іспанських періодичних видань "El País", "El Mundo")* ……. 6

Аскерова І.А. Історико-етимологічна характеристика деяких найменувань радості в польській мові …… 10

Афанасьєва О.М. Концептуальний простір сучасної французької політології: лексико-семантичний аналіз ……..... 15

Бабченко Н.В. Фонограми у складі французьких термінів *(на матеріалі політичних та економічних текстів)* ……. 20

Бабюк В.А. Прагматичні особливості французьких радіоекологічних текстів ……... 25

Берегова О.А. Жанрова специфіка іспанської народної загадки та її типологія ……... 31

Березовська О.В., Ліпіліна Н.В. Функціонування слів-термінів іншомовного походження в мовленні спеціальностей …….. 36

Біла К.В. Проблема лексичного збагачення словникового складу французької мови доби Відродження *(на матеріалі праць поетів Плеяди)* …… 40

Білас А.А. Полісемія французьких арготизмів та переклад …… 49

Близнюк В.В. Симетричність і ритмічність фонемної структури слова як один із факторів милозвучності сучасної української й італійської літературних мов …….. 55

Близнюк О.О. Енігматичні риси метафори як вияв субституції концептів *життя* і *смерть* ……. 66

Бондар О.М. Розщеплення "Я" суб'єкта мовлення як характерний художній прийом імпресіоністської техніки письма …… 73

Васильєва Т.О. Соціолінгвістичні чинники дискурсу урядових Паблік Рілейшнз як інституційного ……. 79

Вацеба Р.В. Проекція теорії інциденції на частиномовну приналежність слів *(школа Г.Гійома)* ……... 85

Венгренівська М.А. Множинність чи варіативність перекладів ……. 93

Вітвіцька І.В. Графічні засоби відтворення арготизмів у французькому романі *(на прикладі роману Б.Віана "Піна повсякдення")* …… 97

Власенко М.С. Прагматична зумовленість варіювання стану дієслова в іспанських законодавчих текстах ……. 101

Гапотченко Н.Є. Прагматика невербальних засобів французьких текстів масової комунікації …….. 106

Гнатюк А.Д., Гнатюк Н.Г. Літерна символіка та її застосування в системі перекладацького скоропису ……... 111

Гоменюк Г.А. Концепт *"гнів"* у прислів'ях, приказках та афоризмах англійської мови ……... 115

Горенко О. Номінативна стратегія Дж.Ф.Купера у романі "Піонери" …... 119

Гріпцов В.І. Виявлення контекстуальних пресупозицій прямої мови …... 125

Даниленко Л.І. Час іде, летить, минає... *(мовно-когнітивний вимір часу в чеській пареміології)* …… 130

Дерба С.М. Логіко-семантична систематизація термінів прикладної (комп'ютерної) лінгвістики за джерельними матеріалами …… 136

Жуковська В.В. Взаємовплив різноаспектних дієслівних характеристик в художньому творі …….. 141

Золотіна Г.В. Види інтертекстуальності у французькому романі вісімнадцятого століття ……... 146

Іванова О.Ю. Соціальна ієрархієзація мов етнічних груп іспанського суспільства ……..... 151

Ізотова Н.П. Способи репрезентації ключового концепту *слава* в англомовних біографічних романах *(на матеріалі творів І.Стоуна та Д.Брейдера)* ……... 155

Каламаж М.А. Числівник: екстралінгвістичні та лінгвістичні характеристики ……. 160

Кам'янець А.Б., Некряч Т.Є. Роман із багатьма невідомими *(про труднощі відтворення мовної гри в перекладі)* …….. 168

Крижановська М.В. Аксіологічний компонент дискурсу італійського ток-шоу ……. 173

Крижко О.А. Розуміння терміносистеми у сучасній лексикології …..... 181

Круковський В.І., Турчанінова В.Є., Круківська О.В. Словотвір у французькій юридичній термінології ……. 188

Курченко О.О. Зоонімічна творчість людини як когнітивний процес на прикладі іпонімів Іспанії 196

Лук'янченко М.П. Особливості відтворення ритмічної організації роману "Нудота" Ж.-П.Сартра в українському перекладі 201

Маймескул О.А. Традиції лексикографічних досліджень французької мови Канади ……. 206

Матюша В.І. Типи асиметрії в українських перекладах п'єс Оскара Вайлда ……... 213

Матюша П.А. До питання машинного перекладу військових ергонімів . 217

Махлін П.Я. До походження італійської назви *mulacchia* або як сорока-ворона стала черницею …… 222

Мосієнко О.В. Роль детермінативів у представленні людини в англомовних газетних новинах ……... 226

Ніконова В.Г. Художні концепти в трагедіях Шекспіра: смисловий аспект …… 231

Нічий В.В. Специфіка використання безособових конструкцій у мовознавчих, фізичних та математичних наукових текстах *(на матеріалі французької мови)* …… 238

Орличенко О.В. Деякі проблеми перекладу аудіовізуальних творів *(на матеріалі іспанської та української мов)* 245

Орлова І.С. Форма та зміст у перекладі ……... 250

Охріменко В.І. Модальність і модус: еволюція трактовок ……. 255

Пасічник Г.П. Об'єктивація макроконцепту *"пейзаж"* в англомовному художньому дискурсі ……... 261

Пилипенко Р.Є. Комунікативний простір як категорія сучасної дискурсології …… 266

Підіпригора Ю.Г. Денотативні й метафоризовані значення службових дієслів у перифразах сучасної іспанської мови 269

Потапенко С.І. Сучасний англомовний медіа-дискурс як процес і результат конструювання реальності: лінгвокогнітивний підхід 275

Пригодій С.М. Архетип і компаративістика *(на матеріалі роману Унамуно "Туман")* 281

Рим Кил Хо Диахронные и синхронные мексиканизмы в лексике испанского языка Испании и других национальных вариантах испанского языка Латинской Америки ……... 286

Розумеєнко Н.В. Складові категорії окличності з огляду на теорію перекладу *(на матеріалі іспанської мови)* …….. 290

Сітко А.В. Особливості відтворення етикетних форм англомовних питальних речень 296

Соболь О.Ю. Семантичні засоби вираження репрезентованого погляду як способу створення поліфонії у французькому дискурсі преси ……. 302

Сорокін С.В. Функціонально-семантичне поле екзистенційності та категорія предикативності в турецькій та українській мовах *(досвід зіставно-функціонального дослідження)* ……... 312

Столярова А.А. Вплив романських та германських мов на формування сучасної грецької юридичної термінології *(на прикладі термінів, що містяться у чинних кримінальному та кримінально-процесуальному кодексах Греції)* …… 319

Тарасова В.В. Перспективи використання польового підходу у зіставному дослідженні лексико-семантичних систем мов *(на матеріалі ЛСП "Засоби пересування" в англійській, німецькій, російській та українській мовах)* …… 323

Терехова Д.І. «Хотят ли русские войны?..» *(психолінгвістичний аналіз асоціативних полів стимулу «війна» та його корелятів у східнослов'янських мовах)* …… 331

Фесенко Г.Г. Проблеми перекладу міжнародних офіційних документів та гармонізації термінології ……. 338

Фєфєлова В.В. Знакова природа складного речення *(на матеріалі скдадних речень з підрядним часу сучасної французької мови)* ……. 344

Фурман А.Р. Шевченкознавчі розвідки Михайла Рудницького ……. 352

Харченко О.В. Сатирический план американской этнической шутки …... 357

Цимбалюк К.А. Експліцитні лексичні засоби реалізації стратегії пом'якшення категоричності висловлення в англомовному медійному дискурсі ……. 371

Цюпа М.А. Омонімія та акронімія у французькій мові ……... 380

Чайковська О.В. Особливості британського дипломатичного дискурсу епохи колоніальних війн …….. 389

Черненко О.В. Лінгвокогнітивні особливості завершальної фази конфліктного дискурсу …… 393

Чеснокова Г.В. Лінгвопоетичний аспект тропіки пізнього американського романтизму: *перспективи розвідок* ……. 398

Шахновська І.І. Прагматичні особливості емотивних висловлень персонажів сучасної американської драми ……. 402

Шевченко Л.О. Графічні коди іспанського поетичного тексту другої половини XX сторіччя ……. 406

Шелепова В.О. Семантичні особливості деяких конституентів дериваційного гнізда з центром псл. **Dělo (на матеріалі польської мови)*……... 411

Авраменко О.В. Реалізація мовленнєвого жанру *переконання* в американському драматургічному тексті хх століття …… 417

Терещенко В.І. Зміни лексичного значення слів як основний чинник міжмовної омонімії у споріднених (романських) мовах …… 423

Зміст 428